

R. 27248

(B-23.336)

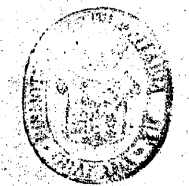
(1)

4
8-1003

D. HIERONYMI OPERVM
 TERTIVS TOMVS, QVI
 EST VLTIMVS LIBRORVM EPISTO-
 LARIVM, COMPLECTENS TA BETHMATIKA, NEMPE
 quæ ad expositionem diuinæ scripturæ faciunt:
 unâ cum argumentis & scholijs
 DES. ERAŚMI RÔ-
 TERODAMI.

Libreria Universitaria
 15
 455

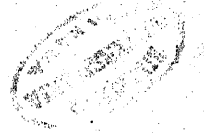

D. Hieronymi op.
 no 102

BASILEAE M D LXV

Storia de signis et sae ex el s. Com maffio p oc Oni pad a p a es p m gae

BIBLIC
 Sala: A
 Estante: 22
 Numero: 2

26

[Handwritten scribbles]

[Faint handwritten text in the top left margin]

[Faint handwritten text in the bottom left margin]

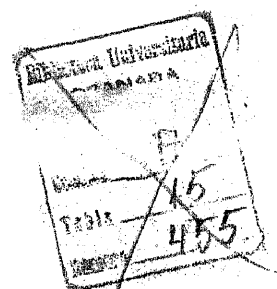
R. 27242

(P-23.336)

(1)

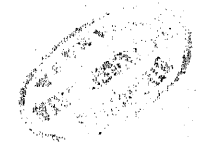
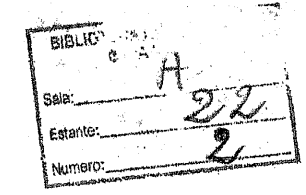
4
8-1003

D. HIERONYMI OPERVM
 TERTIVS TOMVS, QVI
 EST VLTIMVS LIBRORVM EPISTO-
 LARIVM, COMPLECTENS TA BETHMATIKA, NEMPE
 quæ ad expositionem diuinæ scripturæ faciunt:
 unâ cum argumentis & scholijs
 DES. ERASMI RÔ-
 TERODAMI.

BASILEAE M D LXV

Storia de Senecis et as eo del s. Com maffio p oc Onipada poci spmgar

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI

TRI AC D. D. GVILHELMO VVARAMO ARCHIEPI

scopo Cantuariensi, totius Angliæ primati & legato nato, Erasmus Roterodamus S. D.

N hoc uolumen congeſimus libellos aut epiſtolas, quibus uir doctiſſimus diuerſorum hominum quæſtionibus ſatisfecit: non alium ordinem ſequuti, quàm qui librorum eſt, unde quæſtionibus huiusmodi proferuntur. Paucula quædam quæ partim huius generis non erant, partim ne ſpeciem quidem habebant epiſtolarum, ſemouimus, alijs ad iungenda tomis, quibus magis congruunt. Admiſcuimus autem huic uolumini præfationes, quæ in uulgatis codicibus in frontiſpicio ſacrorum uoluminum præfiguntur, quo poſthac & emendatiores habeantur, & ſcholijſ additis intelligibilioreſ, ſed eaſ duntaxat quæ uere Hieronymi ſunt. Sunt enim inter haſ

ſc. 1. de prophetis nonnullæ, quæ adnotauimus quidem, uerum non adiecimus, ne quid hic eſſet alienum. Cæterũ poſtea quã in operis progreſſu uidimus uoluminis exiguitatem, adiecimus Hebraicas traditiones cum alijs nonnullis, quæ nihil habent epiſtolare. Volumen igitur hoc habet præſertim hæc, hoc eſt, quæ ad enarrationem ſcripturæ diuinæ faciunt: quod quidem eo conſilio uoluimus ultimum habere locum, quo magis congruat cum reliquis illius libris, quibus enarrat diuinæ ſcripturæ uolumina. Neque uero mihi male quadrat, opinor, ordinis ratio. Primus uitam ac mores inſtituit, quam curam omnium primam eſſe conuenit. Proximus fidei habet deſenſionem, ultimus ſacram eruditionem. Bene uere, eſt omnium: pro fide pugnare iam non tyronis eſt, ſed exercitati militis. Porro doctoris perſonam ſuſcipere, eius eſt, cui tum morum integritas, tum eruditio non uulgaris autoritatem conciliari. Atque id quidem temporis ſumma erat omnium epiſcoporum autoritas, cui ſæpe ceſſerit & Cæſarea maieſtas, qua tum nihil in terris habebatur maius, quod multis argumentis ex ueterum monumentis docere licet: ac fortaliſſis eſſet eadem nunc quoque, ni paucorum fulgor cæterorum obſcuraret ſplendorem: aut niſi plerique nunc ea negligenter, quibus olim epiſcopis apud populum tanta conciliabatur autoritas. Ea ſunt uitæ integritas, doctrina ſacra, ac de omnibus benemerendi ſtudium in deſatigabile. At Hieronymus epiſcopus non erat, & tamen tantum dignitatis illi conciliarat in ſignis eruditio cum ſumma uitæ ſanctimonia coniuncta, quantum uix epiſcoporum ulli contigerat. Tanta enim erat apud omnes Hieronymiani nominis celebritas, ut ad unum ex omnibus totius orbis regionibus, uelut ad certiffimum oraculum, concurreretur, ſi quid in literis diuinis aut obſcurum eſſet, aut controuerſum. Ad hunc uarijs de rebus quæſtionibus deſerebantur ex Italia, ex Hiſpania, ex Africa, ex Græcia, ex omnibus Galliarum partibus, ex extrema denique Germaniæ Getica, quæ ſero coepit manueſcere. Tamque parata fuit ſacra eruditionis uis & ubertas, ut & unus & ſenex tot argumentis ſuffecerit. Nec puduit eruditos epiſcopos à preſbytero doceri, quorum præter alios erat Auguſtinus. Proinde commouit me, præful abſolutiſſime, quum incomparabilis uiri dignitas, tum tua uoluntas, quam grauiffimo cum iudicio ſemper coniunctam eſſe ſcio: ut primam editionem ſatis elaboratam, recognoſceremus: in quo negotio, ſic nos geſimus, ut attentus lector facile deprehenſurus ſit, mihi laborem hunc nec ſine cauſa, ſuſceptum fuiſſe: qui ſi candidus etiam erit & gratus, agnoſcet ſe tuæ ceſſitudini, cui iam pridem debebat plurimum, nunc factum obſtrictiorem, cuius benignitati penè totum

debet acceptum ferre. ~~Quod si talis Meco-~~
 nas iuueni contigisset, poterat ERASMVVS & inter foelices numerari. Vt iam autē quod
 conati sumus contingat, ut tui nominis memoria tam plausibilis sit apud posteros, quā
 tui sanctissimi mores promerentur omnium bonorum amorem. Scio tuam pietatem a
 nemine gratiam expectare benefactorum, praeter quā a Deo: qui sic ad beneficiendum
 omnibus natus es, ut beneficium accepisse uidearis, si quem beneficio iuueris. Scio tuam
 modestiam nihil minus appetere, quā laudem apud homines: sed nullis maiore merito
 persoluitur laus, quā his qui laudem ab hominibus non expetunt. Dominus
 Iesus religiosam senectutem tuam publicis studijs & ecclesijs Bri-
 tanniae diu seruet incolumem, Basileae Nonis Iunijs,
 Anno M. D. XXIIII.

A D. ERASMI ROTERODAMI SACRAE THEOLOGIAE PROFESSORIS
 IN SEQUENTEM EPISTOLAM ARGUMENTVM.

Ethnicorum sapientum, & ecclesiasticorum exemplis prouocat ad studium literarum, praecipue sa-
 crarum, & in his quantum sit difficultatis ostendit. Deinde ceu mundum quendam diuinæ scripturae
 exponit oculis ac ueluti per transfennā ostendit, quo magis inflammet ad huius studium, singulos eius
 libros, autores & argumenta eloq̄is quibusdam breuiter commendans.

HIERONYMVVS PAVLINO.

Rater Ambrosius tua mihi munuscula perferens, detulit & suauissi-
 mas literas: quae a principio amicitiarum, fidem iam probatae fidei &
 ueteris amicitiae praeferebant. Vera enim illa necessitudo est, & Chri-
 sti glutino copulata: quā non utilitas rei familiaris, non praesentia tan-
 tum corporum, non subdola & palpans adulatio: sed Dei timor & di-
 uinarum scripturarum studia conciliant. Legimus in ueteribus histo-
 rijs, quosdā lustrasse prouincias, nouos adisse populos, maria transisse:
 ut eos quos ex libris nouerāt, coram quoq̄ uiderēt. Sic Pythagoras Memphiticus uates,
 sic Plato Aegyptū, Architam Tarentinū, eamq̄ oram Italiae, quae quondā magna Graecia
 dicebatur, laboriosissime peragrauit: ut qui Athenis magister erat & potens, cuiusq̄ do-
 ctrinā Academiae gymnasia personabant, fieret peregrinus atq̄ discipulus, malens aliena
 uerecunde discere, q̄ sua impudenter ingerere. Deniq̄ cū literas quasi toto fugientes orbe
 persequitur, captus a piratis atq̄ uenundatus, etiā tyranno crudelissimo paruit, captiuus,
 uinctus, & seruus. Tamen quia philosophus, maior e mente se fuit. Ad Titum Liuium la-
 cteo eloquentiae fonte manantē, de ultimis Hispaniae Galliarumq̄ finibus quosdā uenisse
 nobiles legimus: & quos ad contemplationē sui Roma non traxerat, unius hominis fama
 perduxit. Habuit illa aetas inauditū omnibus seculis celebrandumq̄ miraculum, ut tantā
 urbē ingressi, aliud extra urbem quaerērent. Apollonius siue ille magus ut uulgus loqui-
 tur, siue philosophus ut Pythagorici tradunt, intrauit Persas, pertransiuit Caucaſum, Al-
 banos, Scythas, Massagetas, opulentissima Indiae regna penetrauit: & ad extremū latissi-
 mo Physon amne transmissio peruenit ad Brachmanas: ut Hiarhā in throno sedentem au-
 reo, & de Tantalifonte potantē, inter paucos discipulos, de natura, de motibus syderum
 ac dierū cursu audiret docentē: inde per Elamitas, Babylonios, Chaldaeos, Medos, Assy-
 rios, Parthos, Syros, Phoenices, Arabes, Palaestinos, reuersus Alexandria, perrexit Aethio-
 piam: ut gymnosophistas & famosissimam solis mensam uideret in sabulo. Inuenit ille uir
 ubiq̄ quod disceret: & semper proficiens, semper se melior fieret. Scripsit super hoc ple-
 nissime octo uoluminibus Philostratus. Quid loquor de seculi hominibus? cum aposto-
 lus Paulus uas electionis & magister gentiū, qui de conscientia tanti in se hospitis loque-
 batur: An experimentū quaeritis eius qui in me loquitur Christus? post Damascū Arabi-
 amq̄ lustratā, ascenderit Hierosolymā, ut uideret Petrum, & manserit apud eum diebus
 quindecim. Hoc enim mysterio hebdomadis & ogdoadis, futurus gentiū praedicator in-
 struendus erat. Rursumq̄ post annos quatuordecim, assumpto Barnaba & Tito exposue-
 rit apostolis euangeliū, ne forte in uacuū curreret aut cucurrisset. Habet enim nescio quid
 latentis *ψοφίας* uiua uox: & in aures discipuli de autoris ore transfusa fortius sonat. Vn-
 de & Aeschines, cū Rhodi exularet: & legeretur illa Demosthenis oratio, quā aduersus eū
 habuerat, mirantibus cunctis atq̄ laudantibus, suspirans ait: Quid si ipsam audisset be-
 stiam, sua uerba resonantem? Haec non dico, quod sit in me aliquid tale, quod uel possis,
 uel uelis discere: sed quod ardor tuus ac discendi studium, etiā absq̄ nobis per se proba-
 ri debet. Ingenium docile & sine doctore laudabile est. Nō quid inuenias, sed quid qua-
 ras cōsideramus. Mollis cera & ad formandum facilis, etiā si artificis & plastae cessent ma-
 nus, tamen uirtute totum est, quicquid esse potest. Paulus apostolus ad pedes Gamalie-
 lis legem Domini & prophetas didicisse se gloriatur, ut armatus spiritualibus telis, po-
 stea diceret confidenter: Armā militiae nostrae, non carnalia sunt: sed potentia Deo, ad de-

structionem munitiōnū, consilia destruentes: & omnem altitudinē extollentem se aduersus scientiam Dei, & captiuantē omnem intellectū, ad obediendū Christo: & subiugare parati cunctam in obedientiā. Ad Timotheū scribit ab infantia sacris literis eruditum: & hortatur ad studiū lectionis, ne negligat gratiam quæ data sit ei per impositionem manus presbyteri. Tito præcipit, ut inter cæteras uirtutes episcopi, quæ breui sermone depinxit: scientiā quoque eligat scripturarū. Obtinentem, inquit, eum qui secundum doctrinam est fidelem sermonem: ut potens sit exhortari in doctrina sana, & contradicentes reuincere. Sancta quippe rusticitas solum sibi prodest: & quantū ædificat ex uitæ merito ecclesiam Christi, tantū nocet si destruentibus non resistat. Malachias propheta: imò per Malachiam Dominus interrogauit sacerdotes legem. In tantū sacerdotis officium est, interrogatum respondere de lege. Et in Deuteronomio legimus: Interroga patrem tuum, & annuntiabit: seniores tuos, & dicent tibi. In psalmo quoque centesimo decimo octauo: Cantabiles mihi erant iustificationes tuæ, in loco peregrinationis meæ. Et in descriptione iusti uiri, cum eum Dauid arbori uitæ, quæ est in paradiso, compararet: inter cæteras uirtutes & hoc intulit: In lege Domini uolūtas eius: & in lege eius meditabitur die ac nocte. Daniel in sine sacratissimæ uisionis, iustos ait fulgere sicut stellas: & intelligentes, hoc est doctos, quasi firmamentū. Vides quantū inter se distent, iusta rusticitas, & docta iusticia? Alij stellis, alij cælo comparantur: quoniam iuxta Hebraicam ueritatē, utrunque de eruditis possit intelligi. Ita enim apud eos legimus: Qui autē docti fuerint, fulgebūt quasi splendor firmamenti: & qui ad iusticiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Cur dicitur Paulus apostolus uas electionis: Nempe quia legis & sanctarum scripturarum armarium est. Pharisei stupent ad doctrinam Domini: & mirantur in Petro & Ioanne quomodo legem sciant, cum literas non didicerint. Quicquid enim alijs exercitatio & quotidiana in lege meditatio tribuere solet, illis Spiritus sanctus suggererat. Et erāt iuxta quod scriptum est *θεοδιδαντοι*. Duodecim annos Saluator impleuerat, & in templo senes de quaestionibus legis interrogās, magis docet, dum prudenter interrogat. Nisi forte rusticum Petrum, rusticum dicimus Ioannem: quorum uterque dicere poterat: Et si imperitus sermone, non tamen scientia. Ioannes rusticus, piscator, indoctus? Et unde uox illa obsecro: In principio erat uerbum, & uerbum erat apud Deum, & Deus erat uerbum? *λογος* enim Græce multa significat. Nam & uerbum est, & ratio, & supputatio, & causa uniuscuiusque rei, per quā sunt singula quæ subsistunt. Quæ uniuersa recte intelligimus in Christo. Hoc doctus Plato nesciuit: hoc Demosthenes eloquens ignorauit. Perdam, inquit, sapientiā sapientū, & prudentiā prudentiū reprobabo. Vera sapientia perdet falsam sapientiam: & quantū stulticia prædicationis in cruce sit, tamen Paulus sapientiā loquitur inter perfectos. Sapientiā autē non seculi huius, nec principū istius seculi, quæ destruitur: sed loquitur Dei sapientiā in mysterio absconditā, quā prædestinauit ante secula. Dei sapientia Christus est. Christus enim Dei uirtus, & Dei sapientia. Hæc sapientia in mysterio abscondita est: de qua & noni psalmi titulus prænotatur, pro occultis fili; in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi: & qui in mysterio absconditus erat, prædestinatus est ante secula. Prædestinatus autem, & præfiguratus, in lege & prophetis. Unde & propheta appellabantur uidentes: quia uidebant eum, quem cæteri non uidebant. Abraham uidit diē eius, & lætatus est. Aperiuntur cæli Ezechieli: qui populo peccatori clausi erāt. Reuela, inquit Dauid, oculos meos: & considerabo mirabilia de lege tua. Lex enim spiritalis est: & reuelatione opus est, ut intelligatur, ac reuelata facie Dei gloriam contemplerur. Liber in Apocalypsi septem sigillis signatus ostenditur: quem si dederis homini scienti literas, ut legat, respondebit tibi: Non possum, signatus est enim. Quanti hodie putant se nosse literas, & tenent signatū librum: nec aperire possunt, nisi ille reuererit, qui habet clauem Dauid: qui aperit & nemo claudit: claudit & nemo aperit. In actibus apostolorum sanctus Eunuchus: imò uir (sic enim eum scriptura cognominat) cum legeret Esaiā, interrogatus à Philippo: Putās ne intelligis quæ legis? respondit, quomodo

A modo possum nisi aliquis me docuerit: Ego (ut de me loquar interim) nec sanctior sum hoc Eunuchus, nec studiosior: qui de Aethiopia, id est, de extremis mundi finibus uenit ad templum, reliquit aulam regiam, & tantus amator legis diuinæque scientiæ fuit, ut etiam in uericulo sacras literas legeret: & tamen cum librum teneret, & uerba domini cogitatione conciperet, lingua uolueret, labijs personaret, ignorabat eum quem in libro nesciens uenerabatur. Venit Philippus, ostendit ei Iesum, qui clausus latebat in litera. O mira doctoris uirtus. Eadem hora credit eunuchus, baptizatur: & fidelis & sanctus factus est, ac de discipulo magister: plus in deserto fonte ecclesiæ, quam in aurato synagogæ templo reperit. Hæc à me breuiter perstricta sunt (neque enim epistolæ angustia, euagari longius patiebatur) ut intelligeres te in scripturis sanctis, sine præuio & monstrante, semitam non posse ingredi. Taceo de grammaticis, rhetoricis, philosophis, geometris, dialecticis, musicis, astronomis, astrologis, medicis: quorum scientia mortalibus uel utilissima est, & in tres partes scinditur, *ἡ δόγμα, τὴν μέθοδον, τὴν ἱμπερίαν*. Ad minores artes ueniam, & quæ non tam lingua quam manu administrantur. Agricola, cementarij, fabri metallorum, lignorum uel cælores, lanarj quoque & sullones, & cæteri qui uariam supellectilem & uilia opuscula fabricantur, absque doctore non possunt esse quod cupiunt. Quod medicorum est, promittunt medici: tractant fabrilis fabri. Sola scripturarum ars est, quam sibi omnes passim uindictent. Scribimus indocti doctique poemata passim. Hanc garrula anus, hanc delirus senex, hanc sophista uerbosus, hanc uniuersi præsumunt, lacerant, docent antequam discant. Alij adducto supercilio, grandia uerba trutinantes, inter mulierculas de sacris literis philosophantur. Alij discunt (proh pudor) à feminis, quod uiros doceant: & ne parum hoc sit, quadam facilitate uerborum, imò audacia edisserunt alijs, quod ipsi non intelligunt. Taceo de mei similibus, qui si forte ad scripturas sanctas, post seculares literas uenerint, & sermone composito aurem populū mulerint: quicquid dixerint, hoc legem Dei putant: nec scire dignantur, quid prophetæ, quid apostoli senserint. Sed ad sensum suum incongrua aptant testimonia, quasi grande sit, & non uitiosissimum docendi genus, deprauare sententias, & ad uoluntatem suam, scripturam trahere repugnantem. Quasi non legerimus Homero centonas, & Vergilio cætonas: ac nō etiam Maronem sine Christo possimus dicere Christianum, quia scripserit: iam redit & uirgo, redeunt Saturnia regna, iam noua progenies cælo demittitur alto. Et patrem loquentem ad filium: Nate, meæ uires, mea magna potentia solus. Et post uerba saluatoris in cruce: Talia perstabat memorans, fixusque manebat. Puerilia sunt hæc, & circulatorum ludo similia, docere quod ignores, imò ut cum stomacho loquar, ne hoc quidem scire quod nescias. Videlicet manifestissima est Genesis, in qua de natura mundi, de exordio generis humani, de diuisione terræ, de confusione linguarum & gentium, usque ad exitum scribitur Hebræorū. Patet Exodus, cum decem plagis, cum decalogo, cum mysticis diuinisque præceptis. In promptu est Leuiticus liber, in quo singula sacrificia, imò singulæ penè syllabæ: & uestes Aaron, & totus ordo Leuiticus, spirant cælestia sacramenta. Numeri uero, non ne totius arithmeticæ, & prophetiæ Balaam, & quadraginta duarum per eremum mansionum mysteria continent: Deuteronomiū quoque secunda lex, & euangelicæ legis præfiguratio: non ne sic ea habet quæ priora sunt, ut tamen noua sint omnia de ueribus: Hucusque Moyses, hucusque pentateuchus: quibus quinque uerbis, loqui se uelle Apostolus in ecclesia gloriatur. Iob exemplar patientiæ, quæ non mysteria suo sermone complectitur: Prosa incipit, uersu labitur, pedestri sermone finitur: omnesque leges dialecticæ, propositione, assumptione, confirmatione, conclusionem determinat. Singula in eo uerba, plena sunt sensibus. Et (ut de cæteris sileam) resurrectionem corporum sic prophetat: ut nullus de ea uel manifestius, uel cautius scripserit. Scio, inquit, quod redemptor meus uiuit, & in nouissimo die de terra resurrecturus sum, & rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea uidebo Deum. Quem uisurus sum ego ipse, & oculi mei conspiciuntur, et non alius. Reposita est hæc spes mea in sinu meo. Veniam ad Iesum Naue, qui typus domini nō solum gestis, sed etiā nomine, transiit Iordanem, hostiū regna subuertit, diuisit terram uictori populo,

& per singulas urbes, uicinos, montes, flumina, torrentes atque confinia, ecclesie cœlestisq; Hierusalem spiritualia regna describit. In Iudicum libro quot principes populi, tot figuræ sunt. Ruth Moabitidis, Elaiæ explet uaticinium, dicentis: Emitte agnum domine dominato rem terræ, de petra deserti, ad montem filie Sion. Samuel in Helimortuo, & in occiso Saul, ueterem legem abolitam monstrat. Porro in Sadoch atque Dauid, noui sacerdotij, nouiq; imperij sacramenta testatur. Malachim, id est Regum tertius & quartus liber à Solomone usque ad Ieconiam: & ab Hieroboam filio Nabath, usque ad Osee, qui ductus est in Assyrios, regnum Iuda & regnum describit Israel. Si historiam respicias, uerba simplicia sunt. Si in literis sensum latentem inspexeris, ecclesie paucitas, & hæreticorum contra ecclesiam bella narrantur. Duodecim prophete in unius uoluminis angustias coartati, multo aliud quam sonant in litera, præfigurant. Osee crebro nominat Ephraim, Samariam, Ioseph, Iezrael, & uxorem fornicariam & fornicationis filios, et adulteram cubiculo clausam mariti, multo tempore sedere uiduam: & sub ueste lugubri, uiri ad se reditum prætolari. Iohel filius Phatuel, describit terram duodecim tribuum, eruca, brucho, locusta, rubigine uastante corruptam; & post euerisionem prioris populi, effusum spiritum sanctum super seruos Dei, & ancillas, id est super centum uiginti credentium nomina, qui effundendus erat in coenaculo Sion: qui centum uiginti, ab uno usque ad quindecim paulatim & per incrementa surgentes, quindecim graduum numerum efficiunt: qui in psalterio mystice continentur. Amos pastor & rusticus & ruborum mora destringens, paucis uerbis explicari non potest. Quis enim diuine exprimat tria aut quatuor scelera Damasci, Gazæ, Tyri, & Idumææ, & filiorum Ammon, & Moab, & in septimo octauoq; gradu Iudææ & Israel? Hic loquitur ad uaccas pingues, quæ sunt in monte Samarie, & ruituram domum maiorem minoremq; testatur. Ipse cernit fictorem locustæ: & stantem dominum super murum litum uel adamantinum, & uncinum pomorum, attrahentem supplicia peccatoribus, & famem in terram: non famem panis, nec sitim aquæ, sed audiendi uerbum Dei. Abdias qui interpretatur seruus Dei: per tonat contra Edom sanguineum, terrenumq; hominem. Fratris quoq; Iacob semper æmulum, hasta percutit spirituali. Ionas columba pulcherrima, naufragio suo passionem domini præfigurans, mundum ad penitentiam reuocat: et sub nomine Niniue, salutem gentibus nunciat. Micheas de Morasti coheres Christi, uastationem annunciat filie latronis, & obfidionem ponit contra eam: quia maxillam percussit iudicis Israel. Nahum consolator orbis, increpat ciuitatem sanguinum, et post euerisionem illius loquitur: Ecce super montes pedes euangelizantis & annunciantis pacem. Habacuk luctator fortis & rigidus, stat super custodiam suam, et figit gradum super munitionem: ut Christum in cruce contempletur, & dicat: Operuit coelos gloria eius, & laudis eius plena est terra. Splendor eius, ut lux erit, cornua in manibus eius, ibi abscondita est fortitudo eius. Sophonias speculator & arcanorum domini cognitor, audit clamorem à porta piscium, & eiulatum à secunda, & contritionem à collibus. Indicit quoq; ululatum habitatoribus pilæ: quia conticuit omnis populus Chanaam: disperierunt uniuersi, qui inuoluti erant argento. Aggeus festiuus & lætus: qui seminauit in lachrymis, ut in gaudio meteret, destructum templum ædificat, dominumq; patrem inducit loquentem: Adhuc unum modicum, et ego commouebo cœlum & terram & mare & aridam, & mouebo omnes gentes: & ueniet desideratus cunctis gentibus. Zacharias memor domini sui, multiplex in prophetia, Iesum uestibus fordidis indutum, & lapidem oculorum septem, candelabrumq; aureum cum totidem lucernis, quot oculis, duas quoque oliuas à sinistris lampadis cernit & dextris: ut post equos uarios, & rufos, et albos, et dissipatas quadrigas ex Ephraim, et equum de Hierusalem, pauperem regem uaticinetur et prædicet, sedentem super pullum filium asinæ subiugalis. Malachias aperte, et in fine omnium prophetarum, de abiectioe Israel et uocatione gentium: Non est mihi, ait, uoluntas in uobis, dicit dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu uestra. Ab ortu enim solis usq; ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus: & in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda. Elaiam, Hieremiam, Ezechielem, et Danielem

A Danielem quis possit uel intelligere, uel exponere? Quorum primus non prophetiam mihi uidetur texere, sed euangelium. Secundus uirgam nucem, & ollam succensam à facie Aquilonis, & pardum spoliatum suis coloribus: & quadruplex diuersis metris nescit alphabetum. Tertius principia & finem tantis habet obscuritatibus inuoluta: ut apud Hebræos istæ partes cum exordio Geneleos ante annos triginta non legantur. Quartus uero qui & extremus inter quatuor prophetas, temporum conscius, & totius mundi philostoros, lapidem præcisum de monte sine manibus, & regna omnia subuertentem, claro sermone pronunciat, Dauid Simonides noster, Pindarus & Alcæus, Flaccus quoque, Catullus & Serenus, Christum lyra personat, & in decachordo psalterio ab inferis suscitatur resurgentem, Solomon pacificus & amabilis domini, mores corrigit, naturam docet, ecclesiam iungit & Christum, sanctarumq; nuptiarum dulce canit epithalamium. Hester in ecclesie typo populum liberat de periculo, & interfecto Aman, qui interpretatur iniquitas, partes conuiuij & diem celebrem mittit in posteros. Paralipomenon liber, id est, instrumenti ueteris *ἐπιρρη*, tantus ac talis est: ut absque illo si quis scientiam scripturarum sibi uoluerit arrogare, seipsum irrideat. Per singula quippe nomina iuncturasq; uerborum, & præfermissæ in Regum libris tanguntur historiae, & innumerabiles explicantur euangelij quæstiones. Esdras & Neemias, adiutor uidelicet & consolator à domino, in unum uolumen coartantur: instaurant templum, muros extruunt ciuitatis: omnisq; illa turba populi redeuntis in patriam, & descriptio sacerdotum, leuitarum, Iudaelis, profelytorum, ac per singulas familias murorum ac currium opera diuisa: aliud in cortice præferunt, aliud retinent in medulla. Cernis me scripturarum amore raptum excelsisse modum epistolæ: & tamen non implese quod uolui. Audiuius tantum quid nosse, quid cupere debeamus, ut & nos quoque possimus dicere: Concupiuit anima mea desiderare iustificationes tuas in omni tempore. Cæterum Socraticum illud impletur in nobis: Hoc tantum scio quod nescio. Tangam & nouum breuiter testamentum, Matthæus, Marcus, Lucas & Ioannes, quadriga domini, & uerum Cherubim, quod interpretatur scientiæ multitudo, per totum corpus oculati sunt, scintillæ emicant, discurrunt fulgura, pedes habent rectos & in sublime tendentes, terga pennata & ubique uolitantia. Tenent se mutuo, sibiq; perplexi sunt, & quasi rota in rota uoluuntur, & pergunt quocumque eos flatus sancti spiritus perduxerit. Paulus apostolus ad septem ecclesias scribit, octaua enim ad Hebræos à plerisque extra numerum ponitur: Timotheum instruit ac Titum, Philemonem pro fugitio famulo deprecatur. Super quo tacere melius puto, quam pauca scribere. Actus apostolorum nudam quidem sonare uidentur historiam, et nascentis ecclesie infantiam texere: sed si nouerimus scriptorem eorum Lucam esse medicum, cuius laus est in euangelio: animaduertemus pariter omnia uerba illius, animæ languentis esse medicinam. Iacobus, Petrus, Ioannes, Iudas apostoli, septem epistolas ediderunt tam mysticas, quam succinctas, & breues pariter & longas, breues in uerbis, longas in sententijs, ut rarus sit qui non in earum lectione cæcutiat. Apocalypsis Ioannis tot habet sacramenta, quot uerba. Parum dixi pro merito uoluminis. Laus omnis inferior est: in uerbis singulis multiplices latent intelligentiæ. Oro te frater charissime, inter hæc uiuere, ista meditari, nihil aliud nosse, nihil quaerere, non ne tibi uidetur iam hic in terris regni cœlestis habitaculum? Nolo offendaris in scripturis sanctis simplicitate, & quasi uilitate uerborum: quæ uel uitio interpretum, uel de industria sic prolata sunt, ut rusticam concionem facilius instruerent: & in una eademq; sententia, aliter doctus, aliter audiret indoctus. Non sum tam petulans & hebes, ut hæc me nosse pollicear, & eorum fructus capere, quorum radices in cœlo fixæ sunt: sed uel le fateor. Sedenti me præfero: magistrum renuens, comitem spondeo. Petenti datur, pulsanti aperitur, quaerens inuenit. Discamus in terris, quorum nobis scientia perseveret in cœlo. Obuijs te manibus excipiam: & ut inepte aliquid ac de Hermagoræ tumiditate effundam, quicquid quaesieris, tecum scire conabor. Habes hic amantissimum tui fratrem Eusebium, qui literarum tuarum mihi gratiam duplicauit, referens honestatem morum tuorum, contemptum seculi, fidem amicitie, amorem Christi. Nam prudentiam & eloquij uenustatem, etiam absque illa

~~Abi curans vitam cognitiones, & confutationes. Et ne nihil omnino fieri populo videatur da~~
 Interroga patrem. Patrem intelligit episcopum, qui patres esse de-
 berent, non domini. Patres sua omnia transfundit in filios. Domini ad sui comodum seruis utun-
 tur & abutuntur. Seniores autem uocat presbyteros. Græce enim πατέρες senior dicitur.
 Cum eum arbori uita. Tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum. Medi-
 tabitur. Id est exercebit, hoc enim significat & Latine meditari, & Græce μελετᾶν. In doctrinā,
 rationem, & usum. Hoc loco desunt Græca, quæ ex ueterum codicū uestigijs restitimus ad hūc
 modum, δὲ λόγος, τὴν μέθοδον, τὴν ἐμπειρίαν, id est, decretū, rationem & experientiam. Homero
 centonas. Latini uestem e pannis uersicoloribus confutam uocant centonem, Græci λεγύτρονα.
 Nam Latini detrahunt e in ea dictione. Vnde & carmen ex uarijs uersuum fragmentis, hinc atq;
 inde confutis, contextū, centonem appellamus. Qualis est Ausonij centon nuptialis, ex Vergilia
 norum carminum fragmentis cōcinnatus: extat & Probæ centon: extat & Homero centon argu-
 mento consimili. Arbitror autem legendū nō Homero centonas, sed Homero centonas & Ver-
 gilio centonas. Etenim cum cōpositio Græca sit, oportet & Græcam seruari dictionē. At ea ha-
 bet e. Quancūq; in Suida, & Etymologico Græco, ἀμφοτέρωθεν legimus, nō ἀμφοτέρωθεν, sed haud
 scio an deprauate. Est autem huic generi peculiare, autorū uerba in sensum longe diuersum detor-
 quere, uelut illud Vergilij de inferis, Nulli fas casto sceleratum insistere limen, Ausonius detor-
 quer ad coitum, & pudenda muliebria. Qui uolet huius carminis leges cognoscere, legat præfatio-
 nem Ausonij in suum centonem. Iam redit & uirgo. Hæc quidā trahunt ad Mariam uirginem
 ac matrem: & creditit D. Augustinus, sanctū spiritum per os inimicorū, uerā fuisse locutum, cum
 Vergilius de Erigone sentiat. Quancūq; illic poeta Sibyllæ uaticiniū recēssit. Carnē est in Bucoli-
 cis. Nate mea uires. Carmen est ex primo lib. Aeneidos. Atq; his uerbis Venus alloquitur Cur-
 pidinem filium. Quæ quidam stulte trahere conabant ad patrem eternū, & illius filiū Iesum. Ta-
 lia perstabat me. Verba sunt Aeneæ apud Maronem secundo Aeneidos libro, quæ quidā accō-
 modant Christo pendenti in cruce. Ne hoc quidē scire quod. Quod, hoc loco coniunctio est.
 Perinde est, quasi dicat, ne hoc quidem scire, te insciū esse. Alludit ad Socratem, qui solitus est di-
 cere, se unū illud scire, quod nihil sciret. Videlicet manifestissima est Genesis. Hæc legēda sunt
 nō simpliciter, sed per ironiam, cū nulla pars scripturæ diuinæ difficilior sit q̄ Genesis propter my-
 steriorū profunditatem: adeo ut olim Iudæi nō admiserint ad huius libri lectionē, nisi prouectio-
 res ætate. Patet Exodus. Et hoc uerū ἀντιφρασίη dicitur est, ut & illud, quod sequitur, in prom-
 ptu est. Deuteronomium. Exposuit Græcam uocem. δευτερον Græce secundū significat, siue
 posteriorem, & νόμος legem. Hucusq; Moyses. Horum quinque uoluminum Moysen autorem
 existimant. Pentateuchus. ἑξήκοντα quinque, & τεύχος uolumen, quod quinque completatur uolu-
 mina. Quibus quinque uerbis. Hic Hieronymus nōnullam facit usm uerbis Paulinis. Nam is in
 epistola prima ad Corinthios cap. xiiij. sentit, se malle paucula uerba loqui in ecclesia, sic ut audien-
 tes ædificentur, quā decem milia, quæ solus intelligat, & nulli profint ad ædificationem. Quan-
 quam hodie sacerdotū uulgus magnificat sua uerba, quæ nec ipsi qui sonant intelligunt. Pro-
 fa incipit. Initium & finis lob, oratione soluta composita sunt, ipsum opus carmine cōstat. Pro-
 positione, &c. His partibus cōstat syllogismus rhetoricus. Propositione, qua exponunt id quod
 constituunt probare. Assumptione, quam quidam rationem uocant, qua probat id quod propo-
 situm est. Confirmatione, quæ pluribus argumentis confirmat rationē. Conclusionem, quæ iam ue-
 luti probatum repetit, id quod propositū fuerat. Quidam cōfirmationi subiungunt exornationem,
 quæ rationem & confirmationē exemplis locupletat. Ergo quod dialectici suo more colligūt ari-
 dius, hic rhetorice differit. Super seruos Dei. Sic enim legimus Iohel cap. ij. Sed & super seruos
 & ancillas in diebus illis effundam spiritū meum. Super centum uiginti credentium nomina. I
 Tantis enim erat numerus cōgregatus post ascensionem Christi, ut narrat Lucas Actū Apосто-
 licorum capite primo, Qui locus adhuc ostendebatur uiuo Hieronymo in Hierusalem. In cœna
 culo Sion. In Hierusalem datus est spiritus sanctus, & in mōte Sion ædificata est Hierusalē, ut tes-
 tatur in cōmentarijs Esaiæ. Maluit autem dicere, cœnaculū Sion, ut alluderet ad ascensum. Sion
 enim mons, & Latine sonat speculam. Deniq; in psalmis quindecim graduū nominatum sit mētio
 Sion. Qui cōfidunt in domino sicut mons Sion, ut intelligas cœnaculum hoc significasse fastigiū
 illud, ad quod quindecim perfectionis gradibus ascenderetur. Ab uno usq; ad quindecim. For-
 te scriptum erat, ab imo usq; ad summum. Si quidem cœnaculum appellatur superior pars ædium,
 quæ procul à terra semota est. Quoniam igitur in cœnaculum gradibus ascenditur, admiscuit Hie-
 ronymus mysteriū quindecim graduū, qui sunt in psalmis, quibus significantur incrementa piorum
 ab imo ad summa paulatim proficiscentiū. Verum hæc diuinatio non tantum ualuit apud nos ut
 scripturā mutarem. Ipse cernit fictorē. Sic enim legis Amos cap. viij. Et ecce fictor locusta
 in principio germinat. Micheas de Morasthi, cohæres Christi. Morasthi uiculus est, iuxta Eleu-
 theropolin urbē Palæstinæ, ubi natus fuit propheta Micheas, unde se Morasthiten uocat, uti scribit
 Hieron. in præfatione Cōmentariorum, quos in hunc ædidi. Porrò Morasthi sermone Hebraico
 sonat hæredem. Vnde Hieronymus simul alludit & ad Hebraicā uocem, & quod scripsit Pau-
 lus ad

A lus ad Romanos cap. viij. Hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. Habacuk luctator, &c. Nam hæc omnia significat Hebraice Habacuk. Sophonias speculator. Nam Sophonias Hebraice sonat, specula Domini, uel cognitor arcanorum Domini. Aggeus festiuis & lætus. Et hic alludit ad uocem Hebraicam, quæ illis significat festiuis ac lætus. Zacharias memor Domini. Zacharias Hebraea lingua memoria Domini est. Testis Hieronymus in huius enarratione. Malachias aperte. Obscurius quidem, sed tamen hic quoq; uidetur ad Hebraeam uocem alludere. Malachias sonat angelus Domini, uel annuncians Dominum. Id enim est angeli, palam annunciare Christum. Et quadruplex. Hoc ad Threnos, id est, lamentationes pertinet. Verum quoniam id paucis explicari non potest, qui uolet cognoscere, legat præfationem Hieronymi in Threnos Hieremias. Iste partes. Principium & finis. Cum exordio. Quoniam & hic multa fabulis simillima uideantur, nisi in ingenium incidant præparatum. Et totius mundi philohistoricus. Non dubium est, quin hic locus sit deprauatus. Sunt qui legendum putent, polyhistor. Id enim cognominis additum fuit Appioni grammatico, qui singularum gentium historiam contexuit. Autor A. Gellius libro v. cap. xiiij. Aut certe Polyhistoros, ne longius recedamus à scriptura. Polyhistor, siue polyhistoros Græce dicitur, qui multa nouit ac memorat: præmisit enim, temporum conscius. Mihi potissimum aridat, ut legamus philistoros, id est, cognoscendi cupidus. Sic enim audiuit à Gabriele, quia uir desideriorum es. Danielis cap. ix. Simonides noster. Quoniam David Lyricis uersibus scripsit psalmos, & ab alijs scriptos cecinit, recenset poetas Lyricos ethnicorum, ad quorum distinctionem David Simonidem nostrum uocat. Serenus. Hic Serenus Sammonicus præceptor fuit Gordiani iunioris, cuius meminit Capitolinus in uita Gordianorum, filius Sereni, cuius mentionem facit Spartianus. Ferunt & hodie extare nōnulla illius carmina: reliqui Lyrici notissimi. Ab inferis sciscitat. Alludit ad id quod est in psalmo quinquagesimo sexto: Exurge gloria mea, exurge psalterium & cithara, exurgam diluculo. Solomon pacificus. Nam hoc Hebraice sonat. Et amabilis Domini. Id enim Hebraice מתיק iedida significat, quod nomen Solomoni à Nathan imposuit, ut habetur ij. Reg. xij. Epithalamium. Id est carmen nuptiale. Significat autem carnicum mysticum. Paralipomenon. Græce sonat omissorum, siue prætermissorum. Id est compendium, siue abbreviatio. Adutor uidet. & consol. Rursum exponit Hebraea nomina. In unum uolumen. Apud Hebræos Esdræ & Neemiæ sermones in unum uolumen coartantur, ut testatur Hieronymus in præfatione in Esdras, ubi quæ tertio & quarto referuntur, somnia uocat. Itaque duos primos libros unum faciunt Hebræi, reliquos duos nō recipiunt. Scio quod nescio. Ambiguus uerbis explicuit Socratis sententiam. Quod hic coniunctio est, nō nomen. Sensus est: hoc tantum scio, quod sum nescius. Octaua enim ad Heb. In alio loco dixit, epistolam ad Hebræos nō recipi à Latinis, sicut nec Apocalypsim à Græcis. Nunc utrunq; completitur ecclesiæ candor. Pro fugituo. Pro Onesimo. Hermagora timiditate. Nōnulli codices habent tumiditate. Vterq; sensus est tolerabilis. Hermagoras rhetor erat, quem citat aliquoties M. Tullius in opere De inuentione. Auaro tam. Seneca dicitur est, quod unum citat Gellius tanquam bene dicitum. Totus mundus. Mundus hic significat supellectilem repositam, unde & mundum muliebrē dicimus. Totum integrum dixit. Scilicet nisi tu. Scilicet hic ironiam habet.

ARGUMENTVM PRAEFATIONIS SEQUENTIS.

Præfatio in Pentateuchum, qua reddit rationem, quo consilio post æditionem Septuaginta, uetus testamentum ex Hebræorum uoluminibus Latine uerterit.

HIERONYMI IN PENTATEUCHVM MOSI PRAEFATIO.

Desiderij mei desideratas accepi epistolas, qui quodam præfatio futurorū cum Daniele sortitus est nomen, obsecrantis ut translatum in Latinam linguam de Hebræo sermone pentateuchum, nostrorum auribus traderem. Periculosum opus certe & obtrectatorum meorum latratibus patens: qui me asserunt in Septuaginta interpretum sigillationem, noua pro ueteribus cudere: ita ingenium quasi uinum probantes: cum ego sæpissime testatus sim, me pro uirili portione in tabernaculo Dei offerre quæ possim, nec opes alterius aliorum paupertate foedari. Quod ut auderem, Origenis me studium prouocauit, qui æditioni antiquæ, translationem Theodotionis miscuit, asterisco & obelo opus omne distinguens: dum aut illucescere facit, quæ minus ante fuerant: aut superflua quæq; iugulat & confodit, maxime quæ euangelistarum & apostolorum autoritas promulgauit. In quibus multa de ueteri testamento legimus, quæ in nostris codicibus non habentur: ut est illud: Ex Aegypto uocaui filium meum: Et, Quoniam Nazareus uocabitur: Et, Videbunt in quem compunxerunt: Et, Flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ: Et, Quæ nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ parauit Deus diligentibus

se: & multa alia quæ proprium *σύνταγμα* desiderant. Interrogemus ergo eos, ubi hæc scri-
pta sint, & cum dicere non potuerint, de libris Hebraicis proferamus. Primum testimo-
nium est in Osee: secundum in Esaia: tertium in Zacharia: quartum in prouerbis: quintum
æque in Esaia: quod multi ignorantes, apocryphorum deliramenta sectantur, & Hiberas
nænas libris authenticis præferunt. Causas erroris non est meum exponere. Iudæi pru-
denti factum dicunt esse consilio, ne Ptolemæus unius Dei cultor etiam apud Hebræos
duplicem diuinitatem deprehenderet. Quod maxime idcirco faciebant, quia in Platonis
dogma cadere uidebatur. Denique ubicunque sacratum aliquid scriptura testatur de patre
& filio & Spiritu sancto, aut aliter interpretati sunt, aut omnino tacuerunt: ut & regi satis-
facerent, & arcanum fidei non uulgarent. Et nescio quis primus autor, septuaginta cellu-
las Alexandriae mendacio suo extruxerit, quibus diuisi, eadem scripturarum: cum Aristæus
eiusdem Ptolemæi *ἑβδομήκοντα*, & multo post tempore Iosephus, nihil tale retulerint: sed
in una basilica congregatos, contulisse scribant, non prophetasse. Aliud est enim uatem, ali-
ud est esse interpretem. Item spiritus uentura prædicit, hic eruditio & uerborum copia,
ea quæ intelligit transfert. Nisi forte putandus est Tullius Oeconomicum Xenophon-
tis, & Platonis Protagoram, & Demosthenis pro Ctesiphonte, afflatus rhetorico spiritu
trastulisse. Aut aliter de eisdem libris per Septuaginta interpretes, aliter per apostolos Spi-
ritus sanctus testimonia texuit: ut quod illi tacuerunt, hi scriptum esse mentiti sint. Quid
igitur? Damnamus ueteres? Minime, sed post priorum studia, in domo Domini quod
possumus, laboramus. Illi interpretati sunt ante aduentum Christi, & quod nesciebant,
dubijs protulere sententijs: nos uero post passionem & resurrectionem eius, non tam pro-
phetiam, quam historiam scribimus. Aliter enim audita, aliter uisa narrantur. Quod me-
lius intelligimus, melius & proferimus. Audi igitur æmule, obrectator auscultata, non da-
mno, non reprehendo Septuaginta, sed confidenter cunctis illis apostolos præfero. Per
istorum os mihi Christus sonat, quos ante prophetas inter spiritalia charismata positos le-
go: in quibus ultimum penè gradum interpretes tenent. Quid liuore torqueris? Quid im-
peritorum animos cõcitas? Sic ubi in translatione tibi uideor errare, interroga Hebræos:
diuersarum urbium magistros consule. Quod illi habent de Christo, tui codices non ha-
bent. Aliud est, si contra se postea ab apostolis usurpata testimonia probauerunt, & emen-
datiora sunt exemplaria Latina quam Græca, & Græca quam Hebraica. Verum hæc con-
tra inuidos. Nunc te precor Desideri charissime, ut me quia tantum opus subire fecisti, &
à Genesi exordium capere, orationibus iuues, quo possim eodem spiritu quo scripti sunt
libri, in Latinum eos transferre sermonem.

PRÆCEDENTIS PRÆFATIONIS SCHOLIA.

Ta ingenium quasi uinū probantes. Alludit ad id quod Horatius taxat eos, qui libros
annis æstimant, non suis meritis. Nam uina meliora redduntur ætate, libri non item. Ita
& Iuuenalis, Atque ueni cedit Homero Propter mille annos. Pro uirili portione. Virili,
non à uiro dictum uidebatur, sed à uiribus, nisi reclamaret primæ syllabæ quantitas: quan-
do quidem perinde sonat, quasi dicas, pro modo uirili. Dicimus & pro parte uirili, non-
nunquam pro uirili, ut subaudias, parte. Asterico & obelo. Asterisco legendum est. Est enim Græ-
cis diminutiuum nomen, sicut *ἀστέριον* & *ὀβελος*, ab *ἀστήρ*, stella, quasi dicas stellula. *ὀβελος* de gladij
seu telij genus est, figura uerū. Brito ille Minorita belle interpretatur Astericum, ab aster, quod est stel-
la, & icon imago, uel signū. O impudentiā fustuario dignā. Nec in cor hominis ascendit. Græcis
est, ascendit: quemadmodū plenius docuimus in Annotationibus, quas edidimus in Nouum testa-
mentū recognitū. Propriū syntagma. Id est, uolumen, à *σύνταγμα* cõpono. Rursus hic occurrit exi-
mius ille Brito: Syntagma, inquit, idem est quod dogma, id est graui nimirū autore Huguitione. Alij di-
cunt, inquit, quod tassus est ordino, inde tassus siue taxus masculini generis, & tagma neutri generis. O
doctores, ò seculū infelix, ò deploranda ingenia, quæ in huius generis autoribus optimos annos pesti-
me collocant. Apocryphorū deliramenta. *ἡ κρυπτοῦ* occulto, *ἡ κρυπτοῦ* reconditum siue occultum,
quod ea non legerentur publicitus, sed priuatim ac domi, pro suo cuiusque animo. Ab apos, inquit Bri-
to, quod est de, & crysis secretū, quasi de numero secretorū: uel ab apo, quod est procul, & crysis iudi-
cium, quasi lōge à iudicio. Hiberas nænas. Ita subinde Hieronymus appellat portentosas nugas,
quod apud Hiberos mágica miracula narrant, ut apud Thessalos. Quia in Platonis dogma cadere ui-
debat.

debat. Id pertinet ad illud quod dixit: Ex Ægypto uocauit filium meum. Nam Plato in Timæo
deos facit incorporeos & immortales, & horum filios dæmones, immortales & ipsos, sed corporeos,
quorum opificio cõditus sit hic mundus. Cæterum quæ recenset hoc loco Brito, de noy & Thugathon,
& anima mundi, mera sunt omnia, & ut maxime uera sint, ne tantulū quidem faciūt ad hunc locum.
Mendacio suo extruxerit. Augustinus non nihil tribuit huic historiæ, & item Hilarius, quod nihil
addi uellet Septuaginta. Eiusdem Ptolemæi hyperaspistes. *ὑπερασπιστῆς*, id est satelles & protector,
à clypeo, cuius obiectu satellites tegunt corpora principum. Festiuiter autē uocat defensorē regis, sa-
tellitem. Hyperaspistes, inquit Hugo cardinalis undiquaque sui similis, est fidelis interpres: ipse parum
fidelis interpres, ab hyper, quod est ualde, & pistis fides, sed assem interim donat pauperibus. Etne
quid addubites, probat testimonio Ioannis, nardi pistici preciosi. Nefas autem nō habere fidem euan-
gelio. Et tamē si hoc parū probatur, est altera interpretatio nō minus lepida. Hyperaspistes, inquit, est
notarius, ab hyper, quod est super, & pistam, assistens. Hæc non referrem, nisi conduceret in commu-
ne, notari scriptorum huiusmodi non dicam imperitiam, sed impudentem arrogantiam, perinde qua-
si pecudibus aut truncis scribant, non hominibus: ut posthac qui sacrae theologiae scientiam amant,
ex bonis eam hauriant autoribus. Oeconomicum Xenophonis. Liber est de administranda
re domestica. Liber extat, translatio Tulliana perijt. Platonis Pythagoram. Protagoram legen-
dum est, non Pythagoram, quod hoc titulo nullus sit liber Platonis. Illo extat elegantissimus dialo-
gus aduersus Sophistas, quamquam & hic à Cicerone uersus intercidit. Aliud est si contra se.
Hunc locum insulsiſſime citat glossematarius, quisquis is fuit, in Decretis pontificum, distinctione
nona, cap. Vt ueterum librorum: putans Hieronymum uere sensisse, Græcorum exemplaria emen-
datiora esse quam Hebræa, & Latina emendatiora quam Græca. Et hunc nodū multis modis dissol-
uit, nugacissime nugans in re non intellecta, uel dic, uel dic, uel dic. Tantum ne istis autoritatis, ut cum
rem prius nō intelligant, tamē illis ius sit quicquid lubitū fuerit dicere. Nam Hieronymus inducit
hoc uelut *ἀδύνατον*, & dicitur absurdum, quo magis refellat, quod isti uolebant. Nec aliud est, recte in-
terpretatur Carrensis, aliud genus defensionis: imò quod Cicero dicere solet, nisi forte, hic suo more
dicit, aliud est: ueluti si dicas, diuitiæ non reddunt hominem beatum, nisi forte mentitus est Christus,
qui pauperes beatos appellat. Quid enim absurdius, quam dicere hæc ab Septuaginta probata, quæ
post Septuaginta dicta sint ab apostolis? Quod si uere sensit Hieronymus, id quod interpres ille som-
niat, quæ tandem inaudia fuit hoc laboris suscipere? Verum hæc absurdiora sunt quam ut refelli me-
reantur, & tamen haud indigna uidentur, quæ à magnis doctoribus magno supercilio doceantur in
scholis publicis.

ARGUMENTVM PRÆFATIONIS SEQUENTIS.

Refellit calumnias æmulatorum: & hoc opere cõfecto, pollicetur sese ad intermissam prophetarum
interpretationem rediturum.

HIERONYMVS IN IOSVE PRÆFATIO.

Indem finito pentateucho Moyſi, uelut grandi scenore liberati, ad Iesum
filium Naue manum mittamus, quem Hebræi Iosue Ben Nun, id est Iosue
filium Nun uocant: & ad ludicum librum, quem Sophim appellant: ad Ruth
quoque & Hester, quos eisdem nominibus efferunt: Monemusque lectorem,
ut syluam Hebraicorum nominum & distinctiones per membra diuisas, diligens scri-
ptor conseruet, ne & noster labor & illius studium pereat: Et ut in primis, quod sæpe te-
status sum, sciat me non in reprehensionem ueterum noua cudere, sicut inimici mei cri-
minantur: sed pro uirili portione, offerre linguæ meæ hominibus, quos tamen no-
stra delectant: ut pro Græcorum *ἡρώδης* quæ & sumptu & labore maximo indigent, e-
ditionem nostram habeant. Et sicubi in antiquorum uoluminum lectione dubitarint:
hæc illis conferentes, inueniant quod requirunt: maxime cum apud Latinos tot sint e-
xemplaria quot codices: & unusquisque pro arbitrio suo, uel addiderit, uel subtraxerit
quod ei uisum est: & utique non possit uerum esse quod dissonat. Vnde cesset arcuato
uulnere contra nos insurgere scorpis: & sanctum opus uenenatâ carpere lingua, uel
suscipiens si placet, uel contemnens si displicet, meminertque illorum uersuum: Os tuum
abundauit malicia, & lingua tua concinnabat dolos: sedens aduersus fratrem tuum loque-
baris, & aduersus filium matris tuæ ponebas scandalum: hæc fecisti & tacui. Existima-
sti inique quod ero tui similis, arguam te & statuam contra faciem tuam. Quæ enim au-
dientis uel legentis utilitas est, nos laborando sudare, & alios detrahendo laborare: dole-
re Iudæos quod calumniandi eis & irridendi Christianos sit ablata occasio, & ecclesiæ
homines id despiciere, imò de lacerare, unde aduersarij torqueantur? Quod si uetus eis tantū
debat.

interpretatio placet, quae & mihi non displicet: & nihil extra recipiendum putant: cur ea quae sub asteriscis & obelis, uel addita sunt uel amputata, legunt & negligunt: Quare Daniellem iuxta Theodotionis traditionem ecclesiae susceperunt: Cur Origenem mirantur & Eusebium Pamphili cunctas aeditiones similiter differentes: Aut quae fuit stulticia, postquam uera dixerint, proferre quae falsa sunt: Vnde autem in nouo Testamento probare poterunt assumpta testimonia quae in libris ueteribus non habentur: Haec dicimus, ne omnino calumniantibus tacere uideamur. Caeterum post sanctae Paulae dormitionem, cuius uita uirtutis exemplum est, & hos libros quos Eustochio uirgini Christi negare non potui: de creuimus dum spiritus hos regit artus, prophetarum explanationi incumbere, & omissum iam diu opus, quasi quodam postliminio repetere: praesertim cum & admirabilis sanctusque uir Pammachius hoc idem literis flagitet: & nos ad patriam festinantes, mortiferos Sirenarum cantus surda debeamus aure transire.

PRAECEDENTIS PRAEFATIONIS SCHOLIA.

Inito pentateucho. *ἑπτὰ* quinq; uolumen, quod ea pars quinq; constet uoluminibus. Grandi foenore. Id est, debito siue aere alieno, quod mora temporis augetur. Iosue ben Nun. Ben *ἱ* filius. Filium Num dixit ad differentiam Iosue filij Iosedech sacerdotis. Quem Sophim. *ἑπτὰ* iudex est, *ἑπτὰ* iudicum. Iisdem nominibus. Nimirum earum foeminarum, de quibus tractant, quem admodum & Iob inscribitur: nec alius est titulus apud nos quam apud Hebraeos. Ut syluam Hebraicorum nominum. Materiam rudem & temere congestam, Latini syluam uocant, ducta metaphoram a materijs arborum. Et hic nugatur Carrensis, quanquam ubi non facit idem. Per membra diuisas. *ἄλλα* sentit. Siquidem omnis oratio distinguitur *ἄλλοις, ἡμίμοις & ποδιόμοις*. Carrensis membra interpretatur capitula. Pro Graecorum hexaplis. Origenes composuit opus, in quo per singulas columnas digessit uarias aeditiones, sic ut prima haberet Hebraea suis literis, Secunda, eadem Graecis literis, tertia Aquilae aeditione, quarta Symmachi, quinta Septuaginta, sexta Theodotionis. Qua de re dictum est nobis alias. Ad patriam festinantes. Alludit ad fabulam Vlyssis Ithacam properantis.

ARGUMENTVM PRAEFATIONIS SEQUENTIS.

Omnium sacrae scripturae uoluminum uelut indicem facit, numerum & ordinem indicans, quae prima notae sint, quae hagiographa, quae apocrypha & extra canonem. At hodie recepta sunt in canone quae tum in canone non erant.

HIERONYMI IN LIBRVM REGVM PRAEFATIO.

Iginti & duas literas esse apud Hebraeos, Syrorum quoque lingua & Chaldaeorum testatur, quae Hebraeae magna ex parte consonis est. Nam & ipsi uigintiduo elementa habent eodem sono, sed diuersis characteribus. Samaritani etiam pentateuchum Moyse totidem literis scriptitant, figuris tantum & apicibus discrepantes. Certumque est, Esdra scribam legisque doctorum post captam Hierosolymam, & instaurationem templi sub Zorobabel, alias literas reperisse, quibus nunc utimur: cum ad illud usque tempus hodie Samaritanorum & Hebraeorum characteres fuerint. In libro quoque Numerorum haec eadem supputatio, sub leuitarum ac sacerdotum censu mystice ostenditur. Et nomen Domini tetragrammaton in quibusdam Graecis uoluminibus usque hodie antiquis expressum literis inuenimus. Sed & psalmi tricesimus sextus & centesimus decimus & centesimus decimus & centesimus decimus octauus & centesimus quadragessimus quartus, quanquam diuerso scribantur metro, tamen eiusdem numeri texuntur alphabeto. Et Hieremiae lamentationes, & oratio eius: Salomonis quoque in fine Prouerbia ab eo loco in quo ait: Mulierem forte quis inueniet: eisdem alphabetis uel incisionibus, supputantur. Porro quinq; literae duplices apud Hebraeos sunt: caph, mem, nun, phe, sade. Aliter enim scribuntur per has principia, medietatesque uerborum, aliter fines. Vnde & quinq; a plerisque libri duplices aestimantur: Samuel, Malachim, Dibre haionim, Esdras, Hieremias cum Cinoth: id est, lamentationibus suis. Quo igitur uigintiduo elementa sunt per quae scribimus Hebraice omne quod loquimur, & eorum inirijs uox humana comprehenditur: ita uigintiduo uolumina supputantur: quibus quasi literis & exordijs, in Dei doctrina tenera adhuc & laetis uiri iusti eruditur infantia. Primus apud eos liber uocatur Breschith, quae nos Genesim dicimus, Secundus

4 dus Elle smoth: qui Exodus appellatur. Tertius uahkra, id est, Leuiticus. Quartus uaias daber, quae Numeri uocamus. Quintus esse hadborim: qui Deuteronomium praenotatur. Hi sunt quinq; libri Moyse: quos proprie thora, id est legem appellant. Secundum prophetarum ordinem sciunt, & incipiunt ab Iesu filio Naue, qui apud illos Iosue ben Nun dicitur. Deinde subtexunt sophim, id est, ludicum librum, & in eundem conungunt Ruth: quia in diebus iudicum facta eius narratur historia. Tertius sequitur Samuel, quem nos regnorum primum & secundum dicimus. Quartus Malachim, id est, Regum, qui tertio & quarto regnorum uolumine continetur. Meliusque multo est Malachim, id est regum, quam malachoth, id est regnorum dicere. Non enim multarum gentium regna describit: sed unius Israelitici populi, qui tribus duodecim continetur. Quintus est Esaias. Sextus Hieremias. Septimus Ezechiel. Octauus liber duodecim prophetarum, qui apud illos uocatur theare asar. Tertius ordo hagiographa possidet. Et primus liber incipit ab Iob. Secundus a Dauid, quem quinq; incisionibus & uno psalmorum uolumine comprehendunt. Tertius est Salomon, tres libros habens: Prouerbia quae illi parabolas, id est, misle appellant. Quartus Ecclesiastens: id est, coeleth. Quintus est Canticum canticorum, quae titulo sir hastrim appellant. Sextus est Daniel. Septimus dibre haionim, id est, uerba dierum, quod significatius *ἑπτὰ* totius diuinae historiae possumus appellare: qui liber apud nos Paralipomenon primus atque secundus inscribitur. Octauus Esdras: qui & ipse similiter apud Graecos & Latinos in duos libros diuisus est. Nonus Hester. Atque itaque ita fiunt pariter ueteris legis libri uigintiduo: id est, Moyse quinq; & prophetarum octo; hagiographorum noue, quanquam nonnulli Ruth & Cinoth inter hagiographa scriptitent: & hos libros in suo putent numero supputandos: ac per hoc esse praesentis legis libros uigintiquatuor, quos sub numero uigintiquatuor seniorum, Apocalypsis Ioannis inducit, adorantes agnum, & coronas suas prostratis uultibus offerentes, stantibus coram quatuor animalibus oculatis ante & retro: id est, in praeteritum & in futurum respicientibus, & indefessa uoce clamantibus: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat & qui est, & qui uenturus est. Hic prologus scripturarum quasi galeatum principium, omnibus libris quos de Hebraeo uertimus in Latinum, conuenire potest: ut scire ualeamus quicquid extra hos est, inter apocrypha esse ponendum. Igitur sapientia quae uulgo Salomonis inscribitur: & Iesu filij Sirach liber, & Iudith & Tobias & Pastor, non sunt in canone. Machabaeorum primum librum Hebraicum reperi. Secundus Graecus est: quod ex ipsa quoque phrasi probari potest. Quae cum ita se habeat: obsecro te lector, ne laborem meum reprehensionem existimes antiquorum. In templo Dei offert unusquisque quod potest. Alij aurum, argentum, & lapides preciosos: alij byssum & purpuram & coccum offerunt & hyacinthum. Nobiscum bene agitur, si obtulerimus pelles & caprarum pilos. Et tamen Apostolus contemptibilia nostra magis necessaria iudicat. Vnde & tota illa tabernaculi pulchritudo, & per singulas species ecclesiae praesentis futuraeque distinctio, pellibus tegitur & cilicij, ardoremque solis & iniuriam imbrium ea quae uiliora sunt prohibent. Lege ergo primum Samuel & Malachim meum. Meum, inquam, meum. Quicquid enim crebrius uertendo & emendando sollicitus & didicimus & tenemus, nostrum est. Et cum intellexeris quod antea nesciebas: uel interpretem me existimato, si gratus es: uel paraphrastem, si ingratus. Quanquam mihi omnino conscius non sim, mutasse me quippiam de Hebraica ueritate. Certe si incredulus es, lege Graecos coedices & Latinos, & confer cum his opusculis quae nuper emendaui, & ubicunque discrepare inter se uideris, interroga quemlibet Hebraeorum, cui magis accommodare debeas fidem, & si nostra firmauerit, puto quod eum non existimes coniectorem, ut in eodem loco mecum similiter diuinauerit. Sed & uos famulas Christi rogo, quae Domini discubentis preciosisissima fidei myrrha ungitis caput, quae nequaquam Saluatore quaeritis in sepulchro, quibus iam ad patrem Christus ascendit: ut contra latrantes canes, qui aduersum me rabido ore defauiunt, & circumeunt ciuitatem, atque in eo se doctos arbitrantur, si alijs detrahant, orationum uestrarum clypeos opponatis. Ego sciens humilitatem meam, illius semper sententiae

recordabor: Dixi custodiam uias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam: cum consisteret aduersum me peccator. Obmutui & humiliatus sum, & siliui à bonis.

PRÆCEDENTIS PRÆFATIONIS SCHOLIA.

Euistarum ac sacerdotum censu.] Quod horum uiginti duarum familie censeantur: uel quod uero propius est, quod omnes quos numerauerunt Moyses & Aaron, iuxta præceptum Domini, per familias suas in genere masculino à mense uno & supra fuerunt uiginti duo milia, ut habetur Numerorum iij. Nam familie uiginti quatuor fuisse leguntur Paralipom. xxiiij.

Et nomen Domini tetragrammaton.] Quod hisce quatuor scribebatur literis, יהוה Alpha- betis uel incisionibus.] Commata sentit, quibus distinguitur oratio, quemadmodum & colis. Carrensis homo suauissimus, incisiones interpretatur literas. Id quod probat carmine Nasonis: Verbaque correctis incidere talia ceris. Duplices sunt apud Hebræos.] Hoc est duplici figura: Nam caph in principio mediocis dictionis scribitur hac forma כ, in fine hac כ. Mem in fine hoc modo מ, alibi sic מ. Nun in fine notatur hoc pacto נ, in alijs locis sic נ. Phe in calce hanc habet figuram פ, in cæteris hanc פ. Sade in fine pingitur hoc typo ס, alijs in locis hoc ס. Malachim Dibre haionim.] Id est, regum ac uerba dierum. מלך melech, rex, דבר dabar, uerbum. יום iom, dies. Cum Cinoth.]

Cinoth lamentationes. Vocatur Bresth.] בְּרֵשִׁית id est, in principio. Hanc uocem Hilarius ait tria significare Hebræis, in principio, in capite, & in filio. Notant enim librum primis uocibus unde liber incipit. Secundus uelle smoth.] שְׁמוֹת id est, & hæc sunt nomina. Nam id exordium Exodi. Cæterum פֶּסַח exitus Latinis. Tertius Wajkra.] וַיִּקְרָא id est, & uocauit. Sic enim incipit Leuiticus. Quartus Wadabber.] וַדַּבֵּר & locutus est. Hoc initium libri Numerorum. Quintus Ellehabbarim.] וַיְהִי כֵן וַיִּבְרַךְ ה' אֶת יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁמְרוּ אֶת כְּלֵי הַבְּרִית וַיִּשְׁמְרוּ אֶת כְּלֵי הַבְּרִית וַיִּשְׁמְרוּ אֶת כְּלֵי הַבְּרִית

Græcis perinde sonat, quasi dicas secunda lex, aut posterior lex. Qui apud illos uocatur There asar.] תֵּרֵי אַסַּר id est, duodecim. Nam There duo sunt, & asar decem. Tertius ordo hagiographa possidet.] אֲגִידָה id est, sancta scripta, siue sanctorum scripta, quæ proximæ sint auctoritatis: cum illa tribuantur Deo, hæc sanctis. Quinq; incisionibus.] Id est distinctionibus, quas Græci uocant ἄρθρα, nos uulgo partes. Quæ illi parabolas.] ἰσοβολία similitudo siue collatio, ut Cicerò uertit, à ἰσὸς ἰσὸς confero, cum sententia metaphora in uolucro conuertitur. Eam Hebræi uocant misle, מִסְלֵה. Quartus ecclesiasten.] ἐκκλησιαστής Græce concionator, hoc est qui loquitur apud populum, à nomine ἐκκλησία concio, unde ἐκκλησιαστέω, & hinc uerbale nomen ecclesiastes. Hebræis dicitur מוֹדֵבַת coeleth. Quem titulo Sirhasirim.] שִׁיר, sir cantio, שִׁירֵי Sirim cantionum, ut exitium canticum intelligas iuxta proprietatem Hebræi sermonis. Quod significantius chronico.]

χρόνος tempus, χρονικά uocant Græci quæ Latini annales, cum res digesta temporibus recensentur. Apud nos Paralipomenon.] παραλιπομένων, id est, omissorum. Est hoc titulo liber Xenophon- tis. Quasi galeatum principium.] Opinor quod in summis malis, & in capite poni soleat galea.

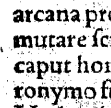
Tobias & pastor.] Tobias extat, Pastor nuper emerit in lucem. Ex ipsa phrasi.] Id est dictione, siue genere sermonis. φράσις dico, φράσις dictio, hoc est, quicquid ad instructam orationem pertinet. Vide lector, ut Hieronymus styli argumento potissimum colligit, librum non esse Hebræum. Sunt enim qui styli iudicio parum tribuunt. Vel paraphrastes si ingratus.] Paraphrasis est interpretandi genus liberius, cum à uerbis auctoris disceditur, & ita sententia redditur, ut aliquid addas & de tuo, nonnulla dilucidius dicas, quædam exponens interim, ut Themistius Paraphrastes erat Aristotelis.

Astimes coniectorem.] Coniectores, diuinorum genus est, qui ex coniecturis futura quædam aut arcana proferunt. Preciosissima fidei myrrha.] Quum exemplaria consenserent, non ausus sum immutare scripturam, tamen si sensus uidebatur absurdus. Quando enim factum est, ut aliquis ungeret caput hominis uini myrrha? Sed quidam codices ansam dederunt diuinandi id quod arbitror ab Hieronymo fuisse scriptum. In quodam enim legitur myro. Id cum nihil significaret, alius uertit in myrra. Vnde nihil dubitandum est, quin Hieron. scripserit, myro, μύρον, id est, unguento. Allusit enim ad myrram quæ effudit alabastrum unguenti preciosi in caput Domini discumbentis. Et euangelica uoce delectatus, maluit dicere μύρον, quam unguento: tum Græca uox aptior est. Nam Latinis unguentis oblinuntur & scabioli: sed Græcis μύρον non dicitur nisi fragrans & aromaticum.

ARGUMENTVM PRÆFATIONIS SEQUENTIS.

In nonnullis codicibus ex fragmentis primæ præfationis cuius initium: Tantus ac talis: & hac epistola, nescio quis unam conflauerat præfationem, & artifex connexerat per sed interiectum.

HIERONYMI IN LIBRVM PARALIP. PRÆFATIO.

Septuaginta interpretum pura, & ut ab eis in Græcū uersa est, æditio permaneret, superflue me Chromati episcoporum sanctissime atq; doctissime impelleres, ut Hebræa uolumina Latino sermone transferrē. Quod enim semel aures hominū occupauerat, & nascentis ecclesiæ roborauerat fidem: iustum erat etiam nostro silentio cōprobari, nūc uero cū pro uarietate regionū, diuersa ferantur exempla,

4 plaria, & germana illa antiquaq; translatio corrupta sit atque uiolata: nostri arbitrij putas aut è pluribus iudicare quid uerū sit: aut nouum opus in ueteri opere cudere, illudentibusq; Iudæis cornicum (ut dicitur) oculos configere. Alexandria & Aegyptus in Septuaginta suis Elychium laudat autorem. Constantinopolis usque Antiochiā Luciani martyris exemplaria probat. Mediæ inter has prouinciæ, Palæstinos codices legunt, quos ab Origenē elaboratos Eusebius & Pamphilus uulgauerunt. Totusq; orbis hac inter se trifaria uarietate com- pugnat. Et certe Origenes non solum exempla composuit quatuor editionum: è regione singula uerba describens, ut unus dissentiens, statim cæteris inter se consentientibus arguatur: sed quod maioris audaciæ est, in editione Septuaginta, Theodotionis editionem miscuit, asteriscis uidelicet designans, quæ minus fuerant, uirgulis quæ ex superfluo uidebantur apposita. Si igitur alijs licuit non tenere, quod semel susceperant, & post Septuaginta cellulas, quæ uulgo sine autore iactantur, singulas cellulas aperuere, hoc cōq; in ecclesijs legitur, quod Septuaginta nescierunt: cur me non suscipiant Latini mei, qui in uiolata editione ueteri, ita nouam cōdidit, ut laborem meum Hebræis, & quod his maius est, apostolis auctoribus com- probem? Scripsi nuper librum De optimo genere interpretandi, ostendens illa de euange- lio, Ex Aegypto uocauit filium meum: Et, Quoniam Nazareus uocabitur: Et, Videbunt in quem compunxerunt: Et illud apostoli: Quæ oculus non uidit, nec auris audiuit, & nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit Deus diligentibus se: cæteraq; his similia, in Hebræorum libris inueniri. Certe apostoli & euangelistæ, Septuaginta interpretes nouerant, & unde eis hæc quæ in Septuaginta interpretibus non habentur? Christus dominus nos- ter, utriusque testamenti conditor, in euangelio secundum Ioannem: Qui credit, inquit, in me, sicut dicit scriptura, flumina de uentre eius fluent aquæ uitæ. Vtique scriptum est, quod saluator scriptum esse testatur. Vbi scriptum est: Septuaginta non habent: apocrypha nescit ecclesia. Ad Hebræos igitur reuertendum est: unde & dominus loquitur, & discipuli exem- 5 pla præsumunt. Hæc pace ueterum loquor, & obrectatoribus meis tantum respondeo, qui canino dente me rodunt, in publico detrahentes & legentes in angulis: iidem & accusato- res & defensores, cum in alijs probent quod in mereprobant: quasi uirtus & uitium non in rebus sit, sed cum autore mutetur. Cæterum, memini editionem Septuaginta translatorum olim de Græco emendatam tribuisse me nostris, nec inimicum debere existimari eorum, quos in conuentu fratrum semper edissero. Et quod nunc Dibre haionim: id est uerba die- rum interpretatus sum: idcirco feci: ut inextricabiles moras & syluam nominum, quæ scri- ptorum confusa sunt uitio, sensuumq; barbariem, apertius & per uersuum cola digererem, 3 mihimetipsi & meis iuxta Ismeniam canens, si aures surdæ sunt cæterorum.

PRÆCEDENTIS PRÆFATIONIS SCHOLIA.

Vra, & ut ab eis in Græcum.] Tribuit non nihil animo Chromati, apud quē sciebat, san- ctam esse Septuaginta auctoritatem, nam aliàs aliter sentit de iisdem. Illudentibusq; Iudæis cornicum, ut dicitur, oculos configere.] Prouerbum est apud Ciceronem & Macrobium, dici solitum de ijs qui re uehementer ingeniosa prodita, efficiant ut cæteri nihil scire uideantur. Nam ante à Iudæis in huiusmodi rebus uelut oracula petebantur. At Hiero- nymus sua correctione præstitit, ut nihil iam opus esset illos cōsulere. Exemplaria composuit.] Nonnulli codices habebant exempla. Ipsa uarietas mihi suspicionem facit legendum esse hexa- pla: quæ prodidit Origenes, ex diuersis editionibus. Canino dente.] Idem dictus est genuinus, medius inter planos primores & molares. Peruersum cola.] κόλυ membrum, unde apparet 3 singulos uersus singulis colis finiri solere. Iuxta Ismeniam.] Ridiculum dictu, quod Hugo Carrensis, siue quisquis alius is fuit, nam mihi subolet non unius hominis esse collectanea, ut in his ar- duis negocijs iuxta prouerbum, ἀδελφός ἀδελφῷ θῆναι solet, Ismenium fluuium facit, iuxta quem Orgia Bacchi solita sint celebrari. Aut si minus placet fluuius, ille philosophum facit è fluuiio, ni- mirum qua pollet auctoritate. Cæterum historiae meminit Val. Maximus libro Rerum memorabi- lium tertio, cap. vij. Antigenidas tibicen discipulo docto, sed parum populo grato: Mihi, inquit, cane & Musis, Ismeniam legendum est, non Ismenium.

ARGUMENTVM PRÆFATIONIS SEQUENTIS.

Ostendit utilem esse Geographiam ad diuinæ scripturæ cognitionē. Duos Paralipomenon li- bros,

bros, qui apud Hebræos unus est, cum Iudæo quodam Tyberiadensi diligenter collatos restituit. Ex Hebræorum uoluminibus addita, stellulis prænotauerat: ab Septuaginta interpretibus adiecta, obeliscis signauerat.

AD DOMN. ET ROGAT. IN LIBRUM PARALIP. PRÆFATIO.

Vomodo Græcorum historias magis intelligunt, qui Athenas uiderint: & tertium Vergilij librum, qui à Troade per Leucaten, & Acroceraunia ad Siciliam, & inde ad ostia Tyberis nauigauerint: Ita sanctam scripturam lucidius intuebuntur, qui Iudæam oculis contemplatus sit: & antiquarum urbium memorias locorumque uel eadem uocabula, uel mutata cognouerit. Vnde & nobis curæ fuit cum eruditissimis Hebræorum hunc laborem subire: ut circumiremus prouinciam, quam uniuersæ Christi ecclesiæ sonant. Fateor enim mi Domnion & Rogatiane charissimi, nunquam me in diuinis uoluminibus proprijs uiribus credidisse: nec habuisse opinionem meam, sed ea etiam, de quibus scire me arbitrabar, interrogare me solitum: quanto magis de his, super quibus anceps eram? Denique cum à me nuper literis flagitassetis, ut uobis Paralipomenon Latino sermone transferrem, de Tyberiadem quendam legis autorem, qui apud Hebræos admirationi habebatur, assumpsi: & contuli cum eo à uertice (ut aiunt) usque ad extremum unguem: & sic confirmatus, ausus sum facere quod iubebatis. Libere enim uobis loquor. Ita in Græcis & Latinis codicibus hic nominum liber uitiosus est: ut non tam Hebræa quam Barbara quædam & Sarmatica nomina coniecta arbitrandum sit. Nec hoc Septuaginta interpretibus, qui spiritu sancto pleni, ea quæ uera fuerunt transtulerant: sed scriptorum culpæ ascribendum, dum de emendatis inemendata scriptitant: & sæpe tria nomina, subtractis è medio syllabis, in unum uocabulum cogunt: uel è regione unum nomen propter latitudinem suam in duo uel tria uocabula diuidunt. Sed & ipsæ appellationes, non homines ut plerique existimant, sed urbes & saltus & prouincias sonant: & oblique sub interpretatione & figura eorum quædam narrantur historiae. De quibus in regnorum libro dicitur: Non ne ecce hæc scripta sunt in libro uerborum dierum regum Iudæ. Quæ utique in nostris codicibus non habentur. Hoc primum sciendum, quod apud Hebræos liber Paralipomenon unus sit, & apud illos uocatus Dibre haiomim, id est uerba dierum, qui propter magnitudinem apud nos diuisus est. Quod nonnulli etiam in Bruto Ciceronis dialogo faciunt: ut eum in tres partes fecerint, cum unus à suo autore sit editus. Deinde etiam illud attendendum: quod frequenter nomina, non uocabula hominum, sed rerum (ut dixi) significantias sonant. Ad extremum: quod omnis eruditio scripturarum in hoc continetur: & historiae quæ uel prætermissæ sunt in suis locis, uel perstrictæ leuiter, hic per quædam uerborum compendia explicentur. Orationum itaque uestrarum adiutus auxilio, mihi librum beneuolis placitum: tamen inuidis displiciturum esse non ambigo. Optima enim quæque (ut ait Plinius) malunt contemnere plerique quam discere. Si quis in hac interpretatione uoluerit aliquid reprehendere, interroget Hebræos: suam conscientiam recolat: uideat ordinem textumque sermonis: & tunc nostro labori si potuerit detrahat. Vbicunque ergo asteriscos, id est, stellas, radiare in hoc uolumine uideritis: ibi sciatis de Hebræo additum quod in Latinis codicibus non habetur. Vbi uero obelus, transuersa scilicet uirga præposita est: illic signatur quid Septuaginta interpretes addiderint: uel ob decoris gratiam, uel ob spiritus sancti autoritatem: licet in Hebræis uoluminibus non legatur.

PRÆCEDENTIS PRÆFATIONIS SCHOLIA.

Vomodo Græcorum. Hieronymo non satis erat, nomina situsque locorum ex Geographorum libris habere cognita, nisi iustratis regionibus singula diligentius & oculis iustrasset. At hodie multis mei similibus theologis, sat est si tantum sciant nomina esse loci: quantum sunt qui ex loco nonnunquam pecudem reddant, tam supinus est huius partis contemptus.

A Troade per Leucaten. Troas est ipsa regio, in qua erat urbs Troia, eadem dicta Illiū & Teucria et Dardania. Leucates promontorium est Epitri, quæ admodum & Acroceraunia, hinc dicta, quod ob celsitudinem crebro fulmine tangantur. Vel eadem uocabula. Et hinc ingentes nonnunquam tenebræ,

A tenebræ, quod eidem loco sæpe numero quaterna aut sena sunt uocabula, ueluti Iebus, Salem, Hierusalem, Hierosolymæ, Aelia, eiusdem urbis uocabula sunt. A uertice, ut aiunt, usque ad extremum unguem. Ita totum hominem proverbiali schemate significamus, à summo uertice capitis usque ad extremos unguis pedum. Et Sarmatica nomina. Sarmatæ barbarie sua nobiles olim erant, ut Thraces & Scythæ. Qui spiritu sancto pleni. Hoc Hieronymus Domnionis, ad quem scribit, animo tribuere uidetur. Nā aliās his diuersa scripsit, nec id uno sanè loco. Vbicunque ergo asteriscos. Quis hæc absque dolore legat, intelligens & Hieronymi uigilias, & nostram utilitatem in hac parte librorum incuria perisse? Nam si quod hæc distinxit Hieronymus, nihil ad rem pertinebat: stultus fuerat oportet, qui in re infructifera sudandum putarit. Sin id ad scripturæ diuinæ sinceritatem faciebat, impie fecerit, qui notas huiusmodi sustulere de uoluminibus. Vel ob spiritus sancti autoritatem. Et hoc illorum affectibus ad quos scribit dedisse uideretur Hieronymus.

ARGUMENTVM PRÆFATIONIS SEQUENTIS.

Duos Esdræ & Neemiæ libros probat, qui apud Hebræos unico uolumine continentur: tertium & quartum improbat.

HIER. AD DOM. ET ROGAT. IN ESDRAM ET NEEMIAM PRÆFATIO.

Trum difficilius sit facere quod poscitis, an negare, necdum statui. Nam neque uobis aliquid imperantibus abnuere sententiæ est, & magnitudo oneris impositi ita ceruices premit, ut ante sub falcem uendum sit, quam leuandum. Accedunt ad hoc inuidorum studia, qui omne quod scribimus, reprehendendum putant. Et interdum contra se conscientia repugnante publice lacerant, quod occulte legunt: intantum ut clamare compellar & dicere: Domine libera animam meam à labijs iniquis, & à lingua dolosa. Tertius annus est, quod semper scribitis atque rescribitis, ut Esdræ librum & Hester uobis de Hebræo transferam: quasi non habeatis Græcæ & Latinæ uolumina: aut quicquid illud est quod à nobis uertitur, non statim ab omnibus conspuendum sit. Frustra autem (ut ait quidam) niti, neque aliud fatigando, nisi odium quaerere, extremæ dementiae est. Itaque obsecro uos mi Domnion & Rogatiane charissimi, ut priuata lectione contenti, libros non effertis in publicum: nec fastidiosos cibos ingeratis: uitetisque eorum supercilium, qui iudicare tantum de alijs, & ipsi facere nihil nouerunt. Si qui autem fratrum sunt quibus nostra non displicent, his tribuatis exemplar, admonentes ut Hebræa nomina (quorum grandis in hoc uolumine copia est) distincte & per interualla transcribant. Nihil enim proderit emendasse librum, nisi emendatio, librorum diligentia conseruetur. Nec quenquam moueat, quod unus à nobis liber editus est: nec apocryphorum tertij & quarti libri somnijs delectetur: quia & apud Hebræos Esdræ Neemiæque sermones in unum uolumen coartantur: & quæ non habentur apud illos, nec de uiginti quatuor senibus sunt procul abiicienda. Si quis autem Septuaginta uobis opposuerit interpretes: quorum exemplaria uarietas ipsa lacerata & inuersa demonstrat: nec potest utique uerum asseri quod diuersum est: mittite eum ad euangelia, in quibus multa ponuntur quasi de Veteri testamento, quæ apud Septuaginta interpretes non habentur, ueluti illud: Quoniam Nazareus uocabitur: Et, Ex Aegypto uocaui filium meum: Et, Videbunt in quem compunxerunt: multaque alia, quæ latiori operi resertimus: & quaerite ab eo ubi scripta sint. Cumque proferre non potuerit: uos legite de his exemplaribus quæ nuper à nobis edita, maledicorum quotidie linguis confodiuntur. Sed ut ad compendium ueniam: certe quod illaturus sum, æquissimum est: edidi aliquid quod non habetur in Græcos: aut aliter habetur quam à me uersum est. Quid interpretem laniant? Interrogent Hebræos: & ipsis autoribus translationi meæ, uel arrogent uel derogent fidem. Porro aliud est si clausis, quod dicitur, oculis mihi uolunt maledicere: & non imitantur Græcorum studium ac beneuolentiam: qui post Septuaginta translatores iam Christi euangelio coruscante, Iudæos & Hebionitas legis ueteris interpretes, Aquilam uidelicet & Symmachum & Theodotionem, & curiose legunt, & per Origenis laborem in exaplois ecclesijs dedicarunt. Quanto magis Latini grati esse deberent, quod exultantem cernerent Græciā à se aliquid mutuari. Primum enim magnorum sumptuum est & infinitæ difficultatis, exemplaria posse habere omnia: deinde etiam qui habuerint, & Hebræi sermonis ignari sunt, magis errabunt: ignorantibus quis

quis è multis uerius dixerit. Quod etiam sapientissimo cuidam nuper apud Græcos accidit; e ut interdum scripturae sensum relinquens, uniuscuiusque interpretis sequeretur errorem. Nos autem qui Hebraeae linguae saltem paruam habemus scientiam, & Latinus nobis utcumque sermo non deest; & de alijs magis possumus iudicare, & ea quae ipsi intelligimus in nostra lingua promere. Itaque licet hydra sibilet, uictorque Sinon incendia iactet; nunquam meum (iuuante Christo) silebit eloquium: etiam praecisa lingua balbutiet. Legant qui uolunt, qui nolunt abijciant, Euentilent apices, literas calumnientur. Magis uestra charitate prouocabor ad studium, quam illorum detractioe & odio deterrebor.

PRAEDECEDENTIS PRAEFATIONIS SCHOLIA.

Itetisq; eorum supercilium.] Supercilium fastuosam arrogantiam dixit. Mire uero taxauit quorundam mores, qui uelut è sublimi pronunciant de scriptis aliorum tanquam Arce pagitæ, neque quicquam satis facit, cum ipsi neque possint quicquam edere si uelint, neque uelint si possint. Nec Apocryphorum tertij & quartij.] Mirum cum Hieronymus tertium & quartum Esdrae librum inter apocrypha numeret: & quod in eis scriptum est, somnia uocet: qui factum sit, ut isdem nunc extra discrimen ullum legantur à nobis. Quae latiori operi.] Nimirum libro De optimo genere interpretandi. Porro aliud est.] Eadem est sermonis forma, quam annotauimus in secunda praefatione. Clausus quod dicitur oculis.] Quod est Andabatarum, quemadmodum latius explicuimus in Chiltadibus nostris in Prouerbio Andabatae. Et Hebraionitas.] Haereticos, semijudaos & semichristianos. Et per Origenis laborem in *Isaia*.] In quibusdam uetustis non erat in hexaplis, sed exaplis. Dedicarunt ecclesijs dixit, quod Origenes ea admiscuerit editioni quae legebatur in ecclesijs. Itaque licet hydra sibilet.] In uetustis legimus, licet excetra sibilet. Victorque Sinon.] Ruffinum opinor notat hoc hemistichio Vergiliano.

IN SEQUENTEM PRAEFATIONEM CENSURA.

Cum hic liber nec sit apud Hebraeos, & inter hagiographa censeatur, autore Hieronymo, tamen à nobis inter praecipua receptus est.

HIERON. AD CHROMA. ET HELIO. IN TOBIAM PRAEFATIO.

Irari non desino exactionis uestrae instantiam, Exigitis enim ut librum Chaldaeo sermone conscriptum ad Latinum stylum traham: librum utique Tobie, quem Hebraei de catalogo diuinarum scripturarum secantes, his quae hagiographa memorant manciparunt. Feci satis desiderio uestro, non tamen meo studio: Arguunt enim nos Hebraeorum studia, & imputant nobis contra suum canonem, Latinis auribus ista transferre. Sed melius esse iudicans pharisaeorum displicere iudicio, & episcoporum iurisdictionibus deseruire, institi ut potui. Et quia uicina est Chaldaeorum lingua sermoni Hebraico, utriusque linguae peritissimum loquacem reperiens, unius diei laborem arripui: & quicquid ille mihi Hebraicis uerbis expressit, hoc ego accito notario sermonibus Latinis exposui. Orationibus uestris mercedem huius operis compensabo, cum gratum uobis didicero, me quod iubere estis dignati compleffe.

SEQUENTIS PRAEFATIONIS CENSURA.

Non affirmat approbatum hunc in synodo Nicena, sed ait, legitur computasse. Subijcitur hoc loco aliud argumentum, sed indoctum & parum dignum Hieronymo, proinde non adiunximus.

HIERONYMI IN IVDITH PRAEFATIO.

Pud Hebraeos liber Iudith inter hagiographa legitur, cuius autoritas ad roboranda illa quae ad contentionem ueniunt minus idonea iudicatur. Chaldaeo tamen sermone conscriptus, inter historias computatur. Sed quia hunc librum synodus Nicena in numero sanctarum scripturarum legitur computasse: acquieui postulationi uestrae imò exactioni: & sepositis occupationibus quibus uehementer artabar, huic unam lucubratiunculam dedi, magis sensum è sensu, quam ex uerbo uerbum transferens. Multorum codicum uarietatem uitiosissimam amputaui: sola ea quae intelligentia integra in uerbis Chaldaeis inuenire potui, Latinis expressi. Accipite Iudith uiduam castitatis exemplum: & triumphali laude, perpetuis eam praconijs declarate. Hanc enim non solum foeminis, sed & uiris imitabilem dedit, qui castitatis eius remunerator uirtutem ei talem tribuit, ut inuictum omnibus hominibus uinceret, & insuperabilem superaret.

Librum

HIERONYMI IN LIBRUM HESTER PRAEFATIO.

A

Librum Hester, uarijs translationibus constat esse uitiatum, quem ego de archiuis Hebraeorum releuans, uerbum è uerbo expressius transtuli. Quem librum editio uulgata lacinosius hinc inde uerborum sinibus trahit: addens ea quae ex tempore dici poterant & audiri: sicut solitum est scholaribus disciplinis sumpto themate excogitare: quibus uerbis uti potuit qui iniuriam passus est: uel qui iniuriam fecit. Vos autem o Paula & Eustochium quoniam & bibliothecas Hebraeorum studuistis intrare, & interpretum certamina comprobastis, tenentes Hester Hebraicum librum, per singula uerba, nostram translationem aspiciate: ut possitis agnoscere me nihil etiam augmentasse addendo, sed fideli testimonio simpliciter sicut in Hebraeo habetur historiam Hebraicam Latinae linguae tradidisse. Nec affectamus laudes hominum, nec uituperationes expauescimus. Deo enim placere curantes, minas hominum penitus non timemus: quia Deus dissipat ossa eorum, qui hominibus placere desiderant: & secundum Apostolum, qui eiusmodi sunt, serui Christi esse non possunt. Rursum in libro Hester alphabetum ex minio usque ad theta litteram fecimus diuersis in locis: uolentes scilicet Septuaginta interpretum ordinem per hoc insinuare studioso lectori. Nos enim iuxta morem Hebraicum ordinem prosequi etiam in Septuaginta editione maluimus.

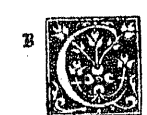
PRAEDECEDENTIS PRAEFATIONIS SCHOLIA.

Quem ego de archiuis Hebraeorum releuans.] Pro Reuelans, lege Releuans. Lacinosius hinc inde uerborum sinibus.] Flexuosa laxitas uestis non astricta, sed fluentis lacina dicitur. Sinus item flexus dicuntur. Rursum hic notas, quas ex minio addiderat Hieronymus, desideramus.

ARGUMENTVM PRAEFATIONIS SEQUENTIS.

Ostendit se bis uertisse Iob, semel iuxta editionem Septuaginta, additis obelis & asteriscis: ac rursum ex Hebraeis uoluminibus. Haec utra sit, incertum est.

HIERONYMI IN LIBRVM IOB PRAEFATIO.

Ogor per singulos scripturae diuinae libros aduersariorum respondere maledictis, qui interpretationem meam reprehensionem Septuaginta interpretum criminantur, quasi non & apud Græcos Aquila, Symmachus & Theodotio, uel uerbum è uerbo, uel sensum è sensu, uel ex utroque commixtum & medie temperatum generis translationis expresserint: & omnia ueteris instrumenti uolumina Origenes obelis asteriscisque distinxerit: quos uel additos uel de Theodotione sumptos, translationi antiquae inseruit: probans defuisse quod additum est. Discant igitur obrectatores mei recipere in toto, quod in partibus susceperunt: aut interpretationem meam cum asteriscis suis radere. Neque enim fieri potest, ut quos plura intermisisse susceperint: non eosdem etiam in quibusdam errasse fateantur: praecipue in Iob, cui si ea quae sub asteriscis addita sunt subtraxeris, pars maxima detruncabitur: & hoc duntaxat apud Græcos. Caeterum apud Latinos ante eam translationem, quam sub asteriscis & obelis nuper edidimus: septingenti ferme, aut octingenti uersus defunt: ut decurtatus & laceratus corrosusque liber, foeditatem sui publice legentibus praebat. Haec autem translatio nullum de ueteribus sequitur interpretem, sed ex ipso Hebraico Arabicoque sermone, & interdum Syro, nunc uerba, nunc sensus, nunc simul utrunque resonabit. Obliquus enim etiam apud Hebraeos totus liber fertur & lubricus: & quod Græci rhetores uocant eschematismenos: dum qui aliud loquitur, aliud agit: ut si uelis anguillam uel murenam strictis tenere manibus, quanto fortius presseris, tanto citius elabatur. Memini me ob intelligentiam huius uoluminis Lyddeum quendam praecceptorem, qui apud Hebraeos primus haberi putabatur, non paruis redempisse nummis: cuius doctrina an aliquid profecerim, nescio. Hoc unum scio, non potuisse me interpretari, nisi quod ante intellexeram. A principio itaque uoluminis usque ad uerba Iob apud Hebraeos prosa oratio est. Porro uerbis Iob in quibus ait: Pereat dies in qua natus sum: & nox in qua dictum est, conceptus est homo: usque ad eum locum, ubi ante finem uoluminis scriptum est: Idcirco ipse me reprehendo & ago poenitentiam in fauilla & cinere: hexametri uersus sunt, dactylo spondeoque currētes, & propter linguae

linguæ idioma crebro recipientes & alios pedes, non earundem syllabarum, sed eorundem temporum. Interdum quoque rhythmus ipse dulcis & tinnulus fertur numeris pedum solutis. Quod metrici magis quam simplex lector intelligunt. A supradicto autem uersu usque ad finem libri, paruum comma quod remanet, prosa oratione contextitur. Quod si cui uideatur incredulum, metra scilicet esse apud Hebræos; & in morem nostri Flacci, Græcique Pindari & Alcæi & Sapphus, uel Psalterium, uel Lamentationes Hieremiæ, uel omnia ferme scripturarum Cantica comprehendit; legat Philonem, Iosephum, Origenem, Cæsariensem Eusebium, & eorum testimonio me uerum dicere comprobabit. Audiant quapropter canes mei, idcirco me in hoc uolumine laborasse: non ut interpretationem antiquam reprehenderem, sed ut ea quæ in illa aut obscura sunt, aut ommissa, aut certe scriptorū uitio deprauata; manifestiora nostra interpretatione fierent: qui & Hebræorum sermonem ex parte didicimus, & in Latino penè ab ipsis cunabulis inter grammaticos & rhetores & philosophos detriti sumus. Quod si apud Græcos post septuaginta editionem iam Christi euangelio coruscante, Iudeus Aquila & Symmachus ac Theodotio Iudaizantes hæretici sunt recepti, qui multa mysteria saluatoris subdola interpretatione caclaurunt; & tamen *ἐκ τῶν ἁγίων* habentur apud ecclesias, & explanantur ab ecclesiasticis uiris: quanto magis ego Christianus & de parentibus Christianis natus, & uexillum crucis in mea fronte portans; cuius studium fuit ommissa repetere, deprauata corrigere, & sacramenta ecclesiæ puro & fidei aperire sermone, uel à fastidiosis uel à malignis lectoribus non debeo reprobari. Habeant qui uolunt ueteres libros uel in membranis purpureis, auro argentoque descriptos; uel uncialibus (ut uulgo aiunt) literis onera magis exarata quam codices, dummodo mihi meisque permittant pauperes habere schedulas, & non tam pulchros codices quam emendatos. Vtraque autem editio & Septuaginta iuxta Græcos; & mea iuxta Hebræos in Latinum meo labore translata est. Eligat unusquisque quod uult, & studiosum me magis quam maleuolum prober.

PRÆCEDENTIS PRÆFATIONIS SCHOLIA.

Viceperint] Lege perspexerint. Nam *ἰσίδε* uerbis utitur Tomo secundo aduersus Rufinum: Neque enim fieri potest, ut quos plura intermisisse perspexerint. Schematizans enim.] Scribendum *ἐξουατισμῶν*, id est figuratum, quod non sit simplex oratio. Carens, ut hoc crisus gratia notem obiter, exponit uocem dictam à schema & mene, citans cantatorem nescio quem, qui dixerit legendum esse, cacos fallotronmenos: à cacos malus, allotrion alienum, & mene defectus. Eamus nunc, & hos autores dignos existimemus qui legantur. Et Alcæi & Sappho.] Sapphus legendum est, non Sappho: sicut à Dido, Didus.] Vncialibus, ut uulgo aiunt.] Vncialibus, hoc est magnis: nam uncia non solum ad pondus & ad numerum, uerum & ad mensuram pertinet. Nonnulli codices habebant initialibus: quod primores literæ soleant esse maiores & inauratæ nonnunquam. Et studiosum me.] Refragantibus licet exemplaribus, ipse sensus admonet pro me, legendū se. Deprecatur enim malitiæ crimē apud eos, quibus non placet ipsa uersio, qui si minus probat euentū, tamē studiū & conatū probare debent.

ARGUMENTVM PRÆFATIONIS SEQUENTIS.

Hæc est præfatio in Iob è Septuaginta uersum, sed additis notulis. Additur & tertia præfatio, cuius initium, In terra quidem: quæ non est Hieronymi.

ALIA PRÆFATIO.

I aut fiscellam iunco texerem, aut palmarum folia complicarem, ut in sudore uultus mei comederem panem: & uentris opus sollicita mente pertractarem, nullus morderet, nemo reprehenderet. Nunc autem, quia iuxta sententiam saluatoris, uolo operari cibum qui non perit: & antiquam diuinorū uoluminum uiam senibus uirgultisque purgare, error mihi geminus infligitur: corrector uitiorum, falsarius dicor: & errores non auferre, sed serere. Tanta est enim uetustatis consuetudo, ut etiam confessi plerisque uitia placeant, dum magis pulchros habere uolunt codices quam emendatos. Quapropter o fratres dilectissimi, unicum nobilitatis & humilitatis exemplar: pro flabello, calathis, sportellisque munusculis monachorum, spiritualia hæc & mansura dona suscipite, ac beatum Iob, qui adhuc apud Latinos iacebat in stercore, & uermibus scatebat errorum, integrum immaculatumque gaudete. Quomodo enim post probationē atque uictoriam duplicia

A duplicia sunt ei uniuersa reddita: ita ego in lingua nostra (ut audacter loquar) feci eum habere quæ amiserat. Igitur & uos & unumquemque lectorem solita præfatione commoneo: & in principijs librorum eadem semper annectens, rogo, ut ubicunque præcedentes uirgulas uideritis, sciatis ea quæ subiecta sunt in Hebræicis uoluminibus non haberi. Porro ubi stellæ imago præfulserit, ex Hebræo in sermone nostro addita sunt. Nec non & illa quæ haberi uidebantur, & ita corrupta erant ut sensum legentibus tollerent: orantibus uobis magno labore correxi: magis utile quid ex ocio meo ecclesijs Christi uenturum ratus, quam ex aliorum negotio.

HIERONYMI IN PROVERBIA SALOMONIS PRÆFATIO.

Ingat epistola quos iungit sacerdotium: imò charta non diuidat, quos Christi necit amor. Commentarios in Osee, Amos & Zachariam, Malachiam quoque poscitis: scripsisse, si licuisset præualetudine. Mittitis solatia sumptuum: notarios nostros & librarios sustentatis, ut uobis potissimum nostrum defudet ingenium. Et ecce ex latere frequens turba diuersa poscentium: quasi aut æquum sit me uobis elurientibus, & alijs laborare: aut in ratione dati & accepti, cuiquam præter uos obnoxius sim. Itaque longa ægrotatione fractus, ne penitus hoc anno reticerem: & apud uos mutus essem, tridui opus nomini uestro consecraui, interpretationem uidelicet trium Solomonis uoluminum: Misle, quod Hebræi parabolas, uulgata autem editio prouerbia uocat; Coeleth, quem Græce Ecclesiasten, Latine concionatorem possumus dicere: Sir hasirim, quod in lingua nostra uertitur Canticum canticorum, fertur & panæretos Iesu filij Sirach liber: & alius pseudopigraphus, qui sapientia Solomonis inscribitur. Quorum priorem Hebræicum reperi, non ecclesiasticum ut apud Latinos, sed parabolas prænotatum. Cuius tunc erant Ecclesiastes & Canticum canticorum: ut similitudinem Solomonis non solum numero librorum, sed etiam materiæ genere coæquaret. Secundus apud Hebræos nusquam est, quin & ipse stylus Græcam eloquentiam redolet: & nonnulli scriptorum ueterum hunc esse Iudæi Philonis affirmant. Sicut ergo Iudith & Tobie & Machabæorum libros legit quidem ecclesia, sed eos inter canonicas scripturas non recipit: sic & hæc duo uolumina legat ad ædificationē plebis, non ad auctoritatem ecclesiasticorum dogmatum confirmandam. Si cui sanè Septuaginta interpretum magis editio placet, habet eam à nobis olim emendatam. Neque enim noua sic cudimus, ut uetera destruamus. Et tamen cum diligentissime legerit: sciat magis nostra scripta intelligi, quæ non in tertium uas transfusa coacuerint: sed statim de prælo purissimæ commendata testæ, suum saporem serauerint.

SCHOLIUM.

Fertur & panæretos.] *παναρητος*, id est, eximius ac præcipuus.

HIERONYMI IN LIBRVM ECCLESIASTEN PRÆFATIO.

Emini me ante hoc ferme quinquennium cum adhuc Romæ essem, & ecclesiasten sanctæ Blesillæ legerem, ut eam ad contemptū mundi huius prouocarem: & omne quod in mundo cerneret, putaret esse pro nihilo: rogatum ab ea ut in morem commentarioli obscura quæque differerem: ut absque me posset intelligere quæ legebat. Itaque quoniam in procinctu nostri operis subita morte subtrahita est: & ubi non meruimus o Paula & Eustochium talem uitæ nostræ habere consortem: tantoque uulnere tunc percussus obmutui, & nunc in Bethlehem positus, angustiore uidelicet ciuitate, & illius memoriæ & uobis reddo quod debeo: hoc breuiter admonens, quod nullius auctoritatem sequutus sum: sed de Hebræo transferens, maxime Septuaginta interpretum consuetudini me coaptavi, in his duntaxat quæ non multum ab Hebræicis discrepabant. Interdum Aquilæ quoque & Symmachi & Theodotionis recordatus sum: ut nec nouitate nimia, lectoris studium deterrerem: nec rursus contra conscientiam meam, fonte ueritatis omisso, opinionum riuulos conlectarer.

SEQUENTIS PRÆFATIONIS SCHOLIA.

Uersibus esse descriptos.] Et proæ orationis esse uersus hinc liquet: nec enim omnis uersus est carmen. Per cola & commata.] Id est, per membra & incisa.

AD PAVLAM ET EUSTOCHIVM IN TRANSLATIONEM
Esaiaæ ex Hebraica ueritate, præfatio.

Nemo cum prophetas uersibus uiderit esse descriptos, metro eos existimet apud Hebræos ligari, & aliquid simile habere de psalmis & operibus Solomonis: sed quod in Demosthene & in Tullio solet fieri, ut per cola scribantur & commata: qui utique prosa & non uersibus conscripserunt; nos quoque utilitati gentium prouidentes, interpretationem non nouo scribendi genere distinximus. Ac primum de Esaia sciendum, quod in sermone suo disertus sit, quippe uir nobilis & urbanæ eloquentiæ: nec habens quicquam in eloquio rusticitatis admixtum: unde accidit ut præ cæteris florem sermonis eius, translatio non potuerit conseruare. Deinde etiam hoc adijciendum, quod non tam propheta dicendus sit quam euangelista. Ita enim uniuersa Christi ecclesiæque mysteria ad liquidum prosequutus est; ut non putes eum de futuro uaticinari, sed de præteritis historiam texere. Unde conijcio noluisse tunc temporis Septuaginta interpretes, fidei suæ sacramenta perspicue ethnicis prodere: ne sanctum canibus, & margaritas porcis darent. Quæ cum hanc editionem legeritis, ab illis animaduertitis abscondita. Nec ignoro quantum laboris sit prophetas intelligere: nec facile quempiam posse iudicare de interpretatione, nisi intellexerit quæ legerit: nos quoque patere morsibus plurimorum, qui stimulant inuidia, quod consequi non ualent, despiciunt. Sciens ergo & prudens in flammam mitto manum; & nihilominus hoc à fastidiosis lectoribus precor, ut quomodo Græci post Septuaginta translatores Aquilam & Symmachum & Theodotionem legunt, uel ob studium doctrinæ suæ, uel ut Septuaginta magis ex collatione eorum intelligant: sic & isti saltem unum post priores habere dignentur interpretem. Legant prius & postea despiciant, ne uideantur non ex iudicio, sed ex odij præsumptione ignorata damnare. Prophetauit autem Esaia in Hierusalem & in Iudæa, necdum tribubus in captiuitatem ductis: ac de utroque regno nunc commixtini, nunc separatim textit oraculum. Et cum interdum ad præsentem respiciat historiam: & post Babyloniam captiuitatem reditum populi significet in Iudæam: tamen omnis eius curâ de uocatione gentium, & de aduentu Christi est. Quem quanto plus amatis o Paula & Eustochium, tanto magis ab eo petite: ut pro obtrectatione præsentis, qua me indefinenter æmulilantiant, ipse mihi mercedem restituat in futuro: qui scit me ob hoc in peregrinæ linguæ eruditione sudasse, ne Iudæi de falsitate scripturarum ecclesijs eius diutius insultarent.

SEQUENTIS PRAEFATIONIS SCHOLIUM.

Hieremias propheta. Et in hoc bona pars Hieronymiani laboris intercidit, nec uersuum manet distinctio, nec distinctio uisionum. Et Baruch additus est, quem ille prætermiserat.

HIERONYMI IN HIEREMIAM PRAEFATIO.

Hieremias propheta, cui hic prologus scribitur, sermone quidem apud Hebræos Esaiaæ & Osee, & quibusdam alijs prophetis uidetur esse rusticior, sed sensibus par est: quippe qui eodem spiritu prophetauerit. Porro simplicitas eloquij, à loco ei in quo natus est, accidit. Fuit enim Anathotites, qui est usque hodie uiculus, tribus ab Hierosolymis distans milibus: sacerdos ex sacerdotibus, & in matris utero sanctificatus, uirginitate sua euangelicum uirum Christi ecclesiæ dedicans. Hic uaticinari exorsus est puer, & captiuitatem urbis atque Iudææ non solum spiritu, sed & oculis carnis intuitus est. Iam decem tribus Israel Assyrij in Medos transfulerantiam terras earum coloniæ gentium possidebant. Unde in Iuda tantum & in Beniamin prophetauit: & ciuitatis suæ ruinas quadruplici planxit alphabeto: quod nos mensura metri, uersibusque reddidimus. Præterea ordinem uisionum, qui apud Græcos & Latinos omnino confusus est, ad pristinam fidem correximus. Librum autem Baruch notarij eius, qui apud Hebræos nec legitur nec habetur, prætermisimus: pro his omnibus maledicta ab æmulis præstolantes: quibus me necesse est, per singula opuscula respondere. Et hoc patior, quia uos me cogitis. Cæterum ad compendium malirectius fuerat modum furori eorum, silentio meo ponere, quam quotidie noui aliquid scripstantem, inuidorum insaniam prouocare.

ZZZ.

Zechiel propheta cū Ioachim rege Iuda captiuus ductus est in Babylonē, ibique his qui cum eo capti fuerant, prophetauit, penitentibus quod ad Hieremiam uaticiniū se ultro aduersarijs tradidissent: & uiderent adhuc urbem Hierosolymam stare, quam ille casuram esse prædixerat. Tricesimo autem ætatis suæ anno, & captiuitatis quinto, exorsus est ad concaptiuos loqui. Et eodem tempore, licet posterior, hic in Chaldaea, Hieremias in Iudæa prophetauerunt. Sermo eius nec fatis disertus, nec admodum rusticus est, sed ex utroque medie temperatus. Sacerdos & ipse fuit, sicut Hieremias: principia uoluminis & finem magnis habens obscuritatibus inuoluta. Sed & uulgata eius editio non multum distat ab Hebraico. Unde satis miror, quid causæ extiterit, ut si eisdem in uersis libris habemus interpretes, in alijs eadem, in alijs diuersa transfulerint. Legite igitur & hunc iuxta translationem nostram: quoniam per cola scriptus & commata, manifestiorem legentibus sensum tribuit. Si autem amici mei & hunc subfannauerint, dicite eis, quod nemo eos compellat ut scribant. Sed uereor ne illud eis eueniat, quod Græce significantius dicitur; ut uocentur phagolædori, quod est manducantes senecias.

PRAECEDENTIS PRAEFATIONIS SCHOLIA.

Muocentur phagolædori. Non paulo facilius est docere scripturam hanc non caremendo, quam restituere quod deprauatum est. Primum si *φαρασιολογοι* compositum est ex *φάρα* & *σιολογία*, ne consistit quidem compositio: neque enim dicimus *φαρασιολογία*, sed *λάρα φαγία*. Iam quod adiectum est, quod est manducantes senecias, palam est ab Hieronymo non fuisse ascriptum, sed ab alio quoptam Græce perito, qui subito quod scriptum offendit, uertit ut cuncti. Deinde scriba quispiam ex comitibus fecit senecias. Pudet enim referre quid hic nugentur interpretes de senecijs: quibus senecia in plures uertitur formas quam apud poetas Empusa. Senecia immundum est animal, senecia labium senis, senecia rubrum illud quod est sub aure piscis: sic enim illi loquuntur: senecia labia corrofa, senecia illusa piscium, quod equidem quid sit non intelligo: senecia saliuua defluens per genas, quasi uero ex oculis defluat saliuua. Verum his nihil interest inter mentum & genam, imò ne inter uentrem quidem & caput. Senecia mus est, sed immundus: senecia herba est. At quanto simplicius erat dicere, nescio, quam ad hunc nugari modum? Nam quod Plinius meminit herba senecionis, quæ Græce dicitur erigeron, non uideo quid pertineat ad *σιολογία*, quæ uox & ipsa Græca est. Proinde quod unum licet, quando quidem exemplaria uetusta nihil opulantur, conijcio scriptum fuisse *φαρασιολογοι*, quibus studio est calumniari & carpere, uel ut id suo morbo faciant, non merito aliorum.

DIVI HIERONYMI IN DANIELEM PRAEFATIO.

Danielem prophetam, iuxta Septuaginta interpretes, domini saluatoris ecclesiæ non legunt, utentes Theodotionis editione: & hoc cur acciderit, nescio. Siue quia sermo Chaldaicus est, & quibusdam proprietarijs à nostro eloquio discrepat: noluerunt Septuaginta interpretes eandem linguam in translatione seruare, siue sub nomine eorum ab alio, nescio quo, nomine Chaldaeam linguam sciente, editus est liber: siue aliud quid causæ extiterit ignorans: hoc mihi affirmare possum, quod multum à ueritate discordet, & recto iudicio repudatus sit. Sciendum quippe est Danielem maxime & Esdram Hebræis quidem literis, sed Chaldaeo sermone conscriptos & unam Hieremiam peripsonem, Iob quoque cum Arabica lingua plurimam habere societatem. Denique & ego ad uelut septuaginta post Quirilianum & Tullium lectionem aeflores rheroricos, cum me in linguam huius peritissimum redidissent, & tanto sudore, multoque tempore uix cepissem anhelantia tridentiaque uerba resonare, & quasi per cryptam ambulans, rarum de super lumen aspicerem, impetinuissimè in Danielem: & tanto rædio affectus sum, ut desperatione subita, omnem laborem ueterem uoluerim contemnere. Verum adhortante me quodam Hebræo, & illud mihi crebrius in sua lingua ingerente, labor omnia in probus uincit: qui mihi uidebatur sciolus inter Hebræos, cepti rursus esse discipulus Chaldaicus. Et ut uerum fatear, usque ad presentem diem magis possum sermonem Chaldaicum legere & intelligere quam sonare. Hæc idcirco refero, ut difficultatem uobis Danielis ostenderem: qui apud Hebræos nec Susannæ habet historiam, nec hyminum trium puerorum, nec Belis draconis fabulas, quas

Hier. to. 3

CC 2 nos,

dubium est, excepto apostolo Matthæo, qui primus in Iudæa euangelium Christi Hebræicis literis edidit. Hoc certe cum in nostro sermone discordat, & in diuersos riuulorum trames ducit, uno de fonte quærendum. Prætermitto eos codices, quos à Luciano & Hieronymo nuncupatos paucorum hominum afferit peruersa contentio: quibus utique nec in toto ueteri instrumento post Septuaginta interpretes emendare quid licuit, nec in nouo profuit emendasse: cum multarum gentium linguis scriptura ante translata doceat falsâ esse quæ addita sunt. Igitur hæc præfatio præfatiuncula pollicetur, quatuor tantum euangelia, quorum ordo est iste: Matthæus, Marcus, Lucas, Ioannes; codicum Græcorum emendata collatione: sed & ueterum nec quæ multum à lectionis Latinæ consuetudine discrepant. Ita calamo temperauimus, ut his tantum quæ sensum uidebantur mutare, correctis: reliqua manere pateremur ut fuerant. Canones quoque quos Eusebius Cæsariensis episcopus, Alexandrinum sequutus Ammonium, in decem numeros ordinauit: sicut in Græco habentur expressimus. Quod si quis de curiosis uoluerit nosse, quæ in euangelis uel eadem, uel uicina, uel sola sint, eorum distinctione cognoscat. Magnus siquidem hic in nostris codicibus error inoleuit, dum quod in eadem re alius euangelista plus dixit: in alio quia minus putauerint, addiderunt: Vel dum eundem sensum alius aliter expressit, ille qui unum è quatuor primum legerat, ad eius exemplum cæteros quoque existimauerit emendandos. Unde accidit ut apud nos mixta sint omnia: & in Marco plura Lucæ atque Matthæi, rursus in Matthæo plura Ioannis & Marci, & in cæteris reliquorum quæ alijs propria sunt, inueniantur. Cum itaque canones legeris, qui subiecti sunt, confusionis errore sublato, & similia omnium scies, & singulis sua quæque restitues. In canone primo concordant quatuor, Matthæus, Marcus, Lucas, Ioannes. In secundo tres, Matthæus, Marcus, Lucas. In tertio tres, Matthæus, Lucas, Ioannes. In quarto tres, Matthæus, Marcus, Ioannes. In quinto duo, Matthæus, Lucas. In sexto duo, Matthæus, Marcus. In septimo duo, Matthæus, Ioannes. In octauo duo, Lucas, Marcus. In nono duo, Lucas, Ioannes. In decimo propria quique quæ non habentur in alijs ediderunt. Singulis uero euangelis ab uno incipiens usque ad finem librorum, dispar numerus accrescit. Hic nigro colore præscriptus, sub se habet alium ex minio discolorum numerum, qui ad decem usque procedens, indicat, prior numerus in quo sit requirendus. Cum ergo aperto codice (uerbi gratia) illud siue illud capitulum scire uolueris cuius canonis sit: statim ex subiecto numero doceberis: & recurrens ad principia, in quibus canonem est distincta congeries: eodemque statim canone ex titulo frontis inuenio, illum quem quærebas numerum, eiusdem euangelistæ, qui & ipse ex inscriptione signatur, inuenies: atque è uicino cæterorum tramitibus inspectis, quot numeros è regione habeant, annotabis: cum scieris, recurre ad uolumina singulorum: & sine mora repetis numeros, quos ante signauerat, reperies & loca in quibus uel eadem uel uicina dixerunt. Sciendum tamen, ne quis ignarum ex similitudine numerorum error inuoluet, quod sicubi in subnotatione canonum distinctorum in canone quolibet tres euangelistæ bis, ter uel quater, aut etiam amplius eundem numerum per ordinem habuerint annotatum, & quartus e contrario, discrepantes, quod id tres illi in eo loco semel dixerint, quartus toties in corpore uoluminis sui ponat, quoties diuersi numeri in eius canone positi stant contra prædictorum numerorum continuatas similitudines. Item si in uno quolibet eorum aut etiam duobus, idem in canone numerus bis, ter, & quater, aut eo amplius reperiat in ordine collocatus, & dispares inueniantur in cæteris, dubium non erit, quin id quod illius illorum uel canonis numerus bis terque repetitum ab his in uolumine semel dictum esse ostendit, alter alteri uel eorum toties uno atque eodem sensu loquantur, quoties prætulert in numerorum annotatione distantiam. Et hoc in omnium nouem canonum collatione seruabitur. Cæterum in decimo, quoniam propria singulorum tantummodo continentur, non potest contra id comparatio esse quod solum est. Opto ut in Christo ualeas, & memineris mei papa beatissime.

PRÆ-

A ANNOTATIONES IN HIERONYMVM SPARSIM ADIECTAE.
PRÆCEDENTIS PRÆFATIONIS SCHOLIA.

1 Senis mutare linguam.] Cui ad omnia magis docilis est pueritia quam senectus, tum facillime linguam eam ætas arripit, quod seni difficillimum est. Unde proverbiū: Senex pistracus negligit ferulam. Et est salua quam semel imbibit.] Saluam appellat gustum & animi iudicium: metaphora sumpta à nutricibus, quæ præmansum cibum pueris in os inserunt, cui assueti, recusant ab alio præmansum. Nec omnino gustus est, nisi lingua contingat palatum interueniente salua. *Quod Græci esse.] Mirum de epistola ad Iohannes multum horum canonum. Cæterum hæc præfatio declarat, Hieronymum Euangelia, quæ apud Latinos diuersis uariis de deprauatissimis exemplaribus habebantur, ad Græcorum uolumina eorumque ueterum fidem emendasse, qui labor & curam in corruptis, fortassis non perinde fuisset opus nostra collatione. Etenim opus eius ad referenda librariorū deprauationes. Illud annotandum, quod Damascum summu[m] Græcorum uocant, non summu[m] pontificem: quod si pateremus cæteris presbyteris, non cæteris episcopis. Verum cetero nihil haberet magna laude sed Hieronymus hic blanditur Damasco. Vnde probabilius est quod si hoc uerum appellauit episcopum, quasi dicat prima dignitate episcopum, quod in eo tum illo seculo non medio erant Romani pontificis auctoritas.*

Censura præfationis in Marcum.

Marcus Euangelista.] Stylus arguit hanc præfationem non esse Hieronymi, licet eruditam esse fateatur, sed è Græco translata[m] apparet. Et consentaneum est, Hieronymum unice præfatione fuisse contentum in quatuor Euangelia.

Censura præfationis in Lucam.

Lucas Syrus.] De hac nemo dubitabit, quin è Græco sermone translata sit, qui uel illa legerit plane Græca, etiâ cū sint Latina. Cui ideo post baptismum filij Dei à perfectione generationis in Christo complete, repetitè à principio natiuitatis humanae potestas permittitur: ut requirentibus demonstraret in quo apprehendens erat per Nathan filium Dauid, introitu recurrentis in Dei generationis admissio indispabilis Dei, &c. Quæro lector, quis Græco potuit dicere magis Græce, quam hic dixit Latinus.

Censura præfationis in Ioannem.

Hic est Ioannes.] Nec hanc opinor esse Hieronymi. Argumenta cætera, quoniam nihil habent quod scholijs sic explicandum: deinde certum cuius sint, omisit. Adiecit his uelut auctuarium, annotatiunculas aliquot in reliquis diuini Hieronymi præfationes. Id quicquid est, quoniam lucro accedit, boni consules lector.

In præfatione secundi libri in Osee.

B Amasinos ac Rabirios.] Legendum arbitror, Asinius ac Rabirios: nam Asinius Pollio fuit ingenio Ciceronis. Subest autem tacita allusio, ad asinum & rabiem maledicentiae: sentit enim de Ruffino & eius fautoribus. Hydramque & scorpionem.] Allusit ad fabulam Herculis, qui eodem tempore depugnauit aduersus hydram Lernæam, & cancerum qui hydræ uenerat auxilio. Alterum refert ad Ruffinum, alterum ad Palladium eius adiutorem. Aduras cauterio.] Allusit ad illud, quod Hercules igni Græco exusserit hydram, & scorpionem soleis obsteruntur, nam cancer ille pedem Herculis momorderat, quem obtinuit exitus dolore. Virens sylua.] Respexit ad Homerice[m] collationem, qua genus hominum folijs arborum comparat, quod alijs defluentibus alia succedunt.

In præfatione Iohel.

Spiritalè nobis.] Id est suffragatorum. Cæterum quid hoc ad uenena scorpionum? Nos in uetustis quodam exemplari, quod præbuerat bibliotheca monasterij sancti Blasij, scriptum reperimus Græcis ac Latinis literis Pnylta, costat autem Pnyllos fuisse Libyæ populos: quibus, hoc natura datum est, ut non solum ipsi non lædantur à serpentibus, uerum etiam ab alijs qui morfi fuerint, uenenum exugant. Unde uocat Pammachium, quod uocat uenenum, id est, Pnyllum quendam agat, succurrens aduersus obrectatorum uenena.

In præfatione tertij libri Commentariorum in Amos.

φιλοπρωπότηταις.] Id est maxime industrijs & laboriosis, quod mitro studio feruerent cognitionis diuinae. προσεφώνησα.] Id est, promissi sue dedicaui. Vtitur hoc uerbo M. Tullius aliquoties in Epist.

In præfatione in Micheam.

ροπαλα cõtundere.] ῥοπαλα Græce claua: atque id fuit Herculis gestamen, qui uicit hydram multorum capitum.

Ex præfatione decimi libri in Esaiam.

In suo pure moriturum.] Plerique codices habebant, in suo puluere. At ex fide uetustissimorum codicum restituumus pure, hoc est ueneno. Sic Horatius: Rupuli pus atque uenenum.

Ex præfatione duodecimi.

Milesias fabel.] Milesias uocat molles ac lasciuas, id quod explicauit copiosissime politissimns iste Politianus in suis Miscell. & nos non nihil attigimus in proverbio: Domi non hic Milesia. Grunniij Corocotta.] Ridiculus fuit argumentum de testamento porci, quod hodieque extat. Quale est & Plutarchi de Gryllo. Lucius Lauius.] Hic fuit obrectator Terentij, sub cuius nomine notat Ruffinum.

Ex præfatione libri tertij in Hieremiam.

Per Alpinum canem.] Allusit ad Cerberum, quæ Hexcules extraxit ab inferis: ex cutis spiritum cautibus

excepta natū est aconitū. Vnde & Alpinū uocat, q̄ illūc sint maximi ac ferocissimi. Scotice gētis.] c
 Quæ humanis uescebatur carnibus. Sentit autē de Palladio, quē Ruffinus subornarat in Hieronymū.
 Percutendus est clauo.] Lege claua, ut accipias de claua Herculis, qui solus domuit Cerberum.

Ex præfatione primi commentarij in Ezechielem.

Scorpiusq̄ inter Enceladum & Porphyrum.] Velut ænigmate notauit Ruffinū, & huius adiutores. Enceladus & Porphyrus gigantes erant, aggressi Iouem deturbare cœlo: hī fulmine deiecti sub Ætna mōte Siciliae, quæ à figura triū promontoriū Trinacria dicta est, premuntur. Porro scorpius clam mollitur perniciem. Et haud scio an recte alluserit ad Porphyrum philosophū, quem in Sicilia uixisse, & aduersus Christianos scripsisse legitur.

Ex præfatione Danielis.

Quosdam *μυμολογῶν*.] Id est, querulos, & quibus nunquam sit satis: uerbum est frequens apud Lucianum.

HIERONYMO DAMASVS ROMANVS EPISCOPVS.

Dormientē te longo iam tempore, legentē potius q̄ scribentē, quæstiunculis ad te misis excitare disposui: non quo & legere nō debeas, hoc enim ueluti quotidiano cibo alitur & pinguescit oratio: sed quo lectionis sit fructus iste si scribas. Itaq̄ quoniam & heri tabellario ad me remisso, nullas iam te epistolas habere dixisti: exceptis his, quas aliquando in eremo dictaueras, quasq̄ tota auuditate legi atq̄ descripsi: & ultro pollicitus es te furtiuus noctiū operis aliqua si uellem posse dictare, libenter accipio ab offerentē quod rogare uoluerā, etiam si negasses. Neq̄ uero ullam pu to digniorē disputationis nostræ confabulationem fore, q̄ si de scripturis sermocinemur inter nos: id est, ut ego interrogem, tu respondeas. Qua uita nihil puto in hac lucē iucundius, quo anime pabulo omnia mella superantur. Quam dulcia (inquit propheta) gutturi meo eloquia tua super mel ori meo. Nam cum idcirco (ut ait præcipuus orator) homines à bestijs differamus, quod loqui possumus: qua laude dignus est, qui in ea re ceteros superat, in qua homines bestias antecessunt. Accingere igitur & mihi quæ subiecta sunt ediffere, seruans utrobicq̄ moderamen, ut nec proposita solutionē desiderent, nec epistola breuitatem. Fateor quippe tibi, eos quos mihi iam pridem Lactantij dederas libros, ideo non libenter lego: quia & plurimæ epistolæ in eis usq̄ ad mille spacia uersuum tenduntur, & raro de nostro dogmate disputant: quo fit, ut & legenti fastidium generet longitudo: & si qua breuia sunt, scholasticis magis sint apta quam nobis, de metris & regionum situ & philosophis disputantibus. Quid sibi uult, quod in Genesi scriptum est: Omnis qui occiderit Cain, septē uindictas exoluet. Si omnia Deus fecit bona ualde, quare Noe de mundis & immundis animalibus præcepit, cum immundum nihil bonū esse possit? Et in nouo testamento post uisionem quæ Petro fuerat ostensa dicenti: Absit Domine à me, quoniam commune & immundum nunquam introiuit in os meum: uox de cœlo respondit: Quod Deus mundauit, tu ne commune dixeris. Quur Deus loquitur ad Abraham, quod quarta progenie filij Israel essent de Ægypto reuersuri, & postea Moses scribit: Quinta autem progenie filij Israel exierunt de terra Ægypti: quod utiq̄ nisi exponatur, uidetur esse contrarium. Cur Abraham fidei suæ signum in circuncisione suscepit? Cur Isaac uir iustus, & Deo charus, non illi cui uoluit, sed cui noluit, deceptus errore benedixit?

SEQUENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

ἀποροχέδισι sibi confestim.] *ἀποροχέδισι*, id est, ruditer, extempore, & impræmeditate rem tracto. Vnde & *ἀποροχέδισι* aduerbium, tumultuante & ruditer. Propter hoc uerbum non intellectum, in plerisq̄ codicibus aliquot uerba fuerant omisa, quæ ex peruerstis exemplaribus restitimus.

In quarto Pauli ad Romanos homo.] Sic habent exemplaria pleraq̄: uerū pro homo reponenda sunt duo uerba: ad Romanos *ἐξηγησάτω τῶμω*, id est, enarrationū tomo, siue sectione. Nam quædam opuscula sua uocauit *τόμω*, quædam *ὀμιλίαι*. Antelatis itaq̄ problematibus.] Id est, propositis in fronte quæstionibus. Id enim significat problema, *πρόβλημα* à *πρόβληω*, propono.

Ex prima quæstione.

Cataclysmum.] Id est, inundationem siue diluuium, *κατακλυσμῶν*.

Ex secunda quæstione.

Ita transtulit.] *καὶ ἔνοπλισάμενοι ἀνέβησαν οἱ ἄγγελοι ἐπὶ τὴν ἀγορὰν*.

Hieronimus

Postquam epistolam tuæ sanctitatis accepi, confestim accito notario, ut exciperet imperaui, quo ad officium præparato, quod eram uoce prompturus, antè mihi cogitatione pingebam. Interim tamen & ego linguam, & ille articulum mouebamus, cum subito Hebræus interuenit, deferens non pauca uolumina, quæ de synagoga quasi lecturus acceperat. Et ilico: Habes, inquit, quod postulaueras: meq̄ dubium & quid facerem nescientem, ita festinus exterruit, ut omnibus prætermis ad scribendum transuolarem: quod quidem usq̄ ad præsens facio. Verum quia heri diacono ad me misso, ut tu putas epistolam, ut ego sentio commentarium te expectare dixisti, breuem responsonem ad ea desiderans, quæ singula magnorum uoluminum prolixitate indigent, *ἀποροχέδισι* & ibi confestim discursi, duabus tantū quæstiunculis prætermis: non quo non potuerim & ad illas aliquid respondere, sed quod ab eloquentissimis uiris, Tertulliano nostro scilicet & Nouatiano, Latino sermone sint editæ: & si noua uoluerimus afferre, sit latius disputandum. Certè expecto quid placeat: utrum ne epistolari breuitate sententias tibi uelis digeri, an singulorum libros confici. Nam Originus in quarto Pauli ad Romanos *ἐξηγησάτω τῶμω* de circuncisione magnificè disputauit: & de mundis atq̄ immundis animalibus in Leuitico plura disseruit: ut si ipse inuenire nihil possem, de eius tamen fontibus mutuarer: & ut uerius loquar, Didymi de spiritu sancto librum in manibus habeo, quem translatum tibi cupio dedicare: ne me existimes tantummodo dormire, qui lectionem sine stylo somnum putas. Antelatis itaq̄ problematibus, quæ epistolæ tuæ subieceras, quid mihi uideretur annexui, ueniam postulans, & festinationis pariter & morarum. Festinationis, quia ad unam lucubratiunculam dictare uoluerim multorum opus dierum. Tarditatis, quia alio opere detentus, non statim ad interrogata rescripsi.

Prima quæstio.

Vid sibi uult quod in Genesi scriptū est, Omnis qui occiderit Cain, septē uindictas exoluet. Antequā de quæstione aliquid dicamus, rectū uidetur, ut editiones interpretū singulorū cum ipso Hebraico conferentes sermone, digeramus, quo facilius scripturæ sensus possit intelligi: *אין כל בן אדם יב ראש אדם אחר* Vaio merlo adonailachen col horeg Cain sibathaim iucam. Aquila. Et dixit ei Dñs: Propterea omnis qui occiderit Cain, septem uindictas exoluet. Symmachus: Et dixit ei Dñs: Non sic, sed omnis qui occiderit Cain, hebdomada siue septimus uindictabitur. Septuaginta & Theodotion: Et dixit ei Dñs: Non sic, sed omnis qui occiderit Cain, septem uindictas exoluet. Postquā Cain occiderat fratrem, interrogatus à Dño: Vbi est Abel frater tuus? cōtumeliose respondit, Nescio: nunquid custos fratris mei sum? Quamobrem maledictione damnatus, ut gemens & tremēs uiueret super terrā: noluit ueniā deprecari, sed peccatis peccata congemmans, tantū putauit nefas, cui à Domino nō posset ignoscere. Deniq̄ respondit Dño: Maior est causa mea, q̄ ut dimittar: id est, plus peccauit, quam ut merear absolui. Ecce reijcitis me hodie à facie terræ, & à facie tua abscondar, & ero gemens & tremens super terrā: & erit omnis qui inuenerit me, occidet me. Bñcius, inquit, à conspectu tuo, & conscientia sceleris tremebundus, lucē ipsam ferre nō sustinens, abscondar ut latitē: eritq̄ omnis qui inuenerit me, occidet me, dum ex tremore corporis & furia mentis agitato, eum esse intelligit, qui mereatur interfici. Verū Deus nolens eum compendio mortis finire cruciatus, nec tradens pœnæ, qua se ipse damnarat, ait: Non sic, id est non ut existimas morieris, & mortē pro remedio accipies: uerum uiues usq̄ ad septimam generationē, & conscientia tuæ igne torqueberis: ita ut quicumq̄ te occiderit, secundum duplicem intelligentiam, aut in septima generatione, aut septimo te liberet cruciatu. Nō quod ipse qui occiderit Cain, septem ultionibus subijciendus sit: sed quod septem uindictas, quæ in Cain tanto tempore cucurrerunt, soluat intersector, occidens eum qui uitæ fuerat derelictus ad pœnam. Ut autem quod dicimus manifestius fiat, quotidianè cōsuetudinis ponamus exemplum. Loquitur inter uerbera seruus ad Dominum: quia incendi domum

domum tuam, & uniuersam substantiā tuam dissipauit, interfice me. Dominusq; respon-
det: Non ut uis, morieris, & finies morte supplicia: uerum longo tempore custodieris ad
uitam: & tam infeliciter in hac luce uerfaberis, ut quicumq; te occiderit, beneficium præ-
stet occiso: dum te de tam multis liberet cruciatibus: & secundum Septuaginta quidem
editionem hic sensus nobis uidetur. De eo autem quod Aquila posuit, septempliciter: &
Symmachus, hebdomade siue septimus ulciscetur: maiorum nostrorum ista sententiā est,
quod putent in septimā generationē à Lamech interfectum Cain. Adam quippe genuit
Cain, Cain genuit Enoch, Enoch genuit Irad, Irad genuit Mahiuuel, Mahiuuel genuit
Mathusalem, Mathusalem genuit Lamech, qui septimus ab Adam, nō sponte (ut in quo-
dam Hebræo uolumine scribitur) interfecit Cain: ut ipse postea cōfiteatur, quia uirum occi-
didi in uulnere meo, & iuuenem in liuore meo: quoniam septies uindicabitur de Cain: de
Lamech autem septuagies septies. Hoc quidem de Cain, quod in septima generatione à
Lamech interfectus sit, & iuxta aliam editionem pœnam sui sceleris dederit: quod tot ge-
nerationibus gemens & tremens uiueret super terram. Nihil obscuri arbitror remansisse.
Nunc illud quod non interrogaueras, dum aliud agimus, irrepit, quæ sint septuaginta
septem uindictæ, quæ in Lamech exoluendæ sunt. Aiunt ab Adam usq; ad Christum gene-
rationes septuaginta septem. Lege Lucā Euangelistam, & inuenies ita esse, ut dicimus. Sicut
ergo septima generatione Cain peccatū est dissolutū, nō enim uindicabit Deus bis in idē
plum: & qui semel recepit mala in uita sua, nō eosdē cruciatus patietur in morte, quos est
passus in uita: ita & Lamech peccatum, id est totius mundi atq; sanguinis qui effusus est,
Christi soluetur aduentu: qui tulit mundi peccata, qui lauit amictū suū in sanguine uuæ:
& torcular calcauit solus: qui de Edom ad cœlum rubicundus ascendens, clamantibus an-
gelis miraculū præbuit: Eleuate portas principes uestras, & introibit rex gloriæ, &c. Refe-
rebat mihi quidā Hebræus in apocryphorum libris septuaginta septem animas ex Lamech
progenie reperiri, quæ diluuiō deletæ sint: & in hoc numero de Lamech factam esse uin-
dictam, quod genus ipsius usq; ad cataclysmū perseuerauit. Alij de septem uindictis Cain
uaria suspicātur. Primū eius asserunt fuisse peccatū, qd nō recte diuiserit. Secundū, quod
inuidit fratri suo. Tertium, quod dolose egerit, dicens: Transeamus in campum. Quartum,
quod interfecerit. Quintū, quod procaciter negauerit, dicens: Nescio, nūquid custos fra-
tris mei sum? Sextū, quod se ipsum damnauerit, dicens: Maior culpa mea est, q̄ ut dimittar.
Septimū, quia nec damnatus egerit pœnitentiā secundū Ninuiitas, & Ezechiam regē Iu-
da: qui imminentē mortē lachrymis distulerunt, ut qui damnati fuerant, non perirent, sed
agentes pœnitentiā, impetrarēt misericordiā Dei. Nam tradūt illū à clementissimo Deo,
ideo usq; ad septem generationes fuisse dilatū, ut saltē malis ipsis & longauitate mœroris
cōpulsus, pœnitentiā ageret, ut mereretur absolui. Nonnulli septenariū numerū plenū &
perfectum interpretantur, de multis scripturarum locis testimonia contrahentes: & hunc
esse sensum, quē supra perstrinximus: quod qui interfecerit Cain, ab ingenti eum afflictio-
ne, & omnia supplicia transeunte liberarit pœna. Sunt autē qui & de Euangelio interro-
gationem Petri replicent: Domine, quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei?
usq; septies: Dicit ei Iesus: Non dico tibi septies, sed usq; septuagies septies. Et putant mor-
tem atq; peccatū in septima progenie sabbatizasse, quando Enoch raptus est, & non in-
ueniebatur, quia trāstulit illum Deus. De septuaginta autē & septem, illam expositionē se-
quuntur: in aduentu Christi, mortis atq; peccati aculeum esse contractū. Ponam & aliam
opinione, ne quid uidear prætergressus. Quidam septimum annum remissionis & quin-
quagesimū iubilæi, & quadringentesimū nonagesimū, quod uolunt intelligi septuagies
septies, multis modis interpretantur: asserentes ob hanc causam quinquagesimi & quin-
gentesimi numeri sacrati, in Euangelio positum debitorē, & quinquagesimū psalmū pœ-
nitentiæ, qui septem conficitur septimanis, & in principio ogdoadis erumpit. Verum ne
longius sermo procedat, hucusque super hoc loquutum esse sufficiat: quia & ex his
quæ resperimus, ingentem tibi disputationis syluam poteris ipse conficere: sciens Ori-
genem

genem, duodecimū & tertiumdecimū in Genesim librū de hac tantū quæstione dictasse.
Secunda quæstio.

Vr Deus loquitur ad Abraham, quod quarta progenie, filij Israel essent de Æ-
gypto reuersuri, & postea Moyses scribit: Quinta autē progenie ascenderunt fi-
lij Israel de terra Ægypti. Quod utiq; nisi exponatur, uidetur esse cōtrariū. Hoc
uero problema cum legissem, cepi mecū tacitus æstuarē, & euestigio Genesim
Exodumq; percurrens, reperi loca, in quibus scripta sunt quæ uidentur facere quæstionē.
Ac primum existimabam spiritalibus spiritalia cōparans, indissolubilia esse, sicut & mul-
ta sunt alia. Nam & Mathusalē quatuordecim annos post diluuiū uixisse scribitur, nec ta-
men ingressus est arcā cum Noe. Et cum ipse Deus loquutus sit Abraham: Sciendo scies,
quia peregrinum erit semen tuum in terra nō sua, & in seruitutē redigent eos & affligent,
& humiliabunt eos annis quadringentis: postea Moyses scribit in Exodo: Et factum est
post quadringentos & triginta annos, exiit omnis populus Domini de terra Ægypti.
Agar quoq; Ismaelem, quasi lactantem & tenerum portat in humeris, cum decem & octo
fermē & amplius reperiatur annorum: & ridiculum sit tam grandem iuuenem matris se-
disse ceruicibus. Roboam uero filius Salomonis quadragesimo primo ætatis suæ anno re-
gni sumpsit exordiū, & regnauit in Hierusalem annis sedecim: cum utiq; pater eius duo-
decimo anno regnare incipiens, annis quadraginta regnauerit, & undecimo anno filium
generare nō quierit. Dum hæc & multa istiusmodi mecum sollicitus uoluerem, aperuit
mihi ostium, qui habet clauem David, & introduxit me in cubiculum suum, posuitq; me
in foramine petra: ut post spiritum sæuientem, post terræ motum, post incendium igno-
rantia quo urebar, uox ad me auræ lenioris accederet, diceremq;: Inueni quem quæsiuit
anima mea: tenebo eum, & non dimittam. Etenim cum uideatur scriptura inter se esse con-
traria, utrunq; uerum est, cum diuersum sit. Egressi sunt quarta generatione filij Israel de
terra Ægypti. Replica genealogiam Leui, Leui genuit Caath, Caath genuit Amram, Am-
ram genuit Aaron, Aaron genuit Eleazar, Eleazar genuit Finees. Caath cum patre suo
Leui ingressus est Ægyptū. Rursum Eleazar cum patre Aaron egressus est de Ægypto.
A Caath usq; ad Eleazar cōputantur generationes quatuor: licet quidam uelint ab Am-
ram usq; ad Finees, ut nos in Eleazar fecimus, peruenire. Si uero uolueris disparē nume-
rum ostendere, quō secundum Exodum quinta generatione egressi sunt filij Israel de ter-
ra Ægypti, tribus tibi Iudæ ordo numeretur. Iudas genuit Phares, Phares Esrom, Esrom
genuit Aram, Aram genuit Aminadab, Aminadab genuit Naason, Naason genuit Sal-
mon. Phares cū patre suo Iuda ingressus est Ægyptum. Naason princeps tribus Iuda in
deserto describitur: cuius filius Salmon terrā repromissionis intrauit. Computa à Phares
usq; ad Naason, & inuenies generationes quinque: tametsi nonnulli (ut in in tribu Leui o-
stendimus) in Esrom initium faciant, & ad Salmon usq; perueniant. Puto problema disso-
lutum: quod si displicet, ad compendiū ueniam, & dicā in Hebræo non esse diuersum. A-
quila namq; qui nō contentiosus, ut quidā putant, sed studiosus uerbū interpretatur ad
uerbū, in eo loco ubi Septuaginta posuerunt: Quinta autē generatione ascenderunt filij
Israel de terra Ægypti, ita trāstulit: *ἡ πέμπτη γενεὴ ἀνέβησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ τῆς γῆς ἁγυπτῆς*,
id est, & armati ascenderunt filij Israel de terra Ægypti. Licet pro eo quod nos armati dixi-
mus, secundum Græci sermonis ambiguitatem instructi, siue muniti propter supellesti-
lem qua Ægyptios spoliauerant, possit intelligi. Existimanti curiositatē esse finitam, ma-
ior quærendi ardor exoritur: & ad similitudinem Hieremiæ dissoluo undiq; & ferre nō
possum quare Septuaginta, quinta generatione, & Aquila trāstulerit armatos. Volumen
Hebræum replico, quod Paulus *φαιδούλω* iuxta quosdam uocat, & ipsos characteres sola-
licitius attendens, scriptum reperiō: *וַיֵּצֵאוּ מִן־הָאָרֶץ מִצְרָיִם* Vahamusim Alu be-
ne Israel Meerez Mizraim. In reliqua parte interpretationes non discordant: omnis
pugna de uerbo est *וַיֵּצֵאוּ* hamusim, quod his literis scribitur *ו* heth, *מ* mem, *צ*
sin, *ר* lod, *י* mem: utrum nam quinque an munitos sonet. Et quidem quinque hoc
sermone

sermone dici, negare non possumus: uerum quinq; plurali numero, non quinta, ut illi in e
terpretati sunt, singulari: sed nec generatio inuenitur adiuncta, quæ lingua Hebræa
dor dicitur: ut si esset quinta generatio, sermone legeretur illorum *אשר היו* dor ha-
misi. Nunc autem hamusim, id est, quinq; imò quinta, tantum scriptum est, ut sit quasi
sensus: Quinta autem ascenderunt filij Israel de terra Ægypti: quod quia minus uideba-
tur intelligi, adiuncta generatio est. Aquilam uero ut in cæteris, & in hoc maxime loco
proprie transtulisse, omnis Iudæa conclamat: & synagogarum consonant uniuersa subse-
lia, quod uidelicet idem sermo, & eisdem literis scriptus diuersas apud eos & uoces & in-
telligentias habeat. Ex quibus exempli causa unū ponimus, ut quod dicimus perspicuum
fiat: pastores & amatores eisdem literis scribuntur *רש*, *אין*, *יוד*, *מ*: sed pastores
roim *רש*: amatores leguntur *אין* reim. Vnde euenit, ut ubi Hierusalem in prophetis, cū
amatoribus suis fornicationis scelere arguitur, ibi in nostris codicibus, pro amatoribus,
pastorū nomen sit immutatū. Scio hæc molesta esse lectori, sed de Hebraicis libris dispu-
tantem, nō decet Aristotelis argumenta cōquirere, nec ex flumine Tulliano, eloquentiæ
ducendus est riuulus: nec aures Quintilianii flosculis & scholari declamatione mulcendæ.
Pedestris, & quotidianæ similis, & nullā lucubrationē redolens oratio, necessaria est: que
rem explicet, sensum edisserat, obscura manifestet, nō que uerborū cōpositione frōdescat.
sint alij disertis, laudentur, ut uolūt: & inflatis buccis, spumantia uerba trutinēt: mihi sufficit
sic loqui, ut intelligar, ut de scripturis loquens & disputās, scripturarū imiter simplicitatē.

Tertia quæstio.

Vt Isaac uir iustus & Deo charus, non illi cui uoluit, sed cui noluit, deceptus er-
rore benedixit? Differo paulisper typum, & ea quæ a maioribus nostris super
hoc loco sunt interpretata prætereo: non quod opinioni eorum non acquie-
scam, sed quod tu hoc tantum quæras, quare uir iustus aliquid ignorauerit, &
contra suam fecerit uoluntatē. Ad quod districta responsio est: nullum hominē, excepto
eo qui ob nostrā salutem carnē est dignatus induere, plenam habuisse scientiam & certis-
simam ueritatem. Deniq; Paulus ex parte cognoscit, & ex parte prophetat: & nunc per
speculum uidet in ænigmate, & secundū quod oportet orare, nescire nos dicit: Quia cum
tenerit quod perfectum est, tunc quod ex parte est destruetur. Samuel propheta conu-
meratus Moyse in sacerdotio Dei: ad unguendum regem missus, cum maximū filiorum
Iesse uidisset Heliab, ait: Ecce corā Domino Christus eius. Et dixit Dominus ad Samuel:
Noli respicere faciem eius neq; staturam illius, quoniam reprobaui eum, quia nō quomo-
do uidet Deus, uidet homo. Homo enim uidet in facie, Deus autē inspicit cor: & per sin-
gulos filios septē ignorans, usq; ad Dauid nescisse describitur. Helisæus quoq; qui dupli-
ci gloriatus est spiritu, cuius ossa uitam exanimato cadaueri reddiderunt: cum Sunamitis
ad eum uenisset in montē, & ad pedes eius flebiliter corruisset, Giezi prohibente ne face-
ret, ait: Dimitte eam, quia anima eius in amaritudine est, & Dñs abscondit à me, & nō nun-
ciauit mihi. Plura sunt q̄ ut exemplis debeamus docere, sanctos uiros & Deo charos, ea
tantum modo scisse quæ eis à Domino reuelata sunt: ignorasse uero, quæ eis reuelata nō
fuerint: & ad singulas uisiones Zachariam atq; Danielelem interrogare angelū, & suppli-
citer deprecari, ut exponat sibi quæ sint illa quæ uiderant. Vnde non mirum est, & Isaac
in suam maxime utilitatem nescisse quid faceret: cum magis eo tempore erraret quo filiū
sanguinariæ deditum uoluptati, & eum qui postea fratrem si posset occideret, præter-
missio illo qui innocenter habitaret domi, uellet efferre, & suam magis uoluntatem face-
re quam Dei. Ego puto diuinæ dispensationis fuisse, ut oculis cæcetur: & cum ipse dice-
ret: Vox quidem, uox Iacob est, manus autē manus Esau: tamē non intelligeret minorem
esse filium, qui ad benedictionem fratris, præreptor astiterat. Quoniam autem polliciti su-
mus, & de eo in figura quid significaret adiungere, Hippolyti martyris uerba ponā-
mus, à quo & Victorinus noster non plurimum discrepat: non quod omnia plenius exe-
cutus sit, sed quod possit occasionem præbere lectori ad intelligentiam latiore. Isaac

portat

A portat imaginē Dei patris. Rebecca spiritus sancti. Esau populi prioris & diaboli. Iacob
2 ecclesiæ siue Christi. Senuisse Isaac, consummationem orbis ostendit: oculis caligasse, si-
dem perisse de mundo, & religionis lumen ante eum neglectum esse significat. Quod si-
lius maior uocatur, acceptio est legis Iudæorum. Quod escas eius atq; capturā diligit pa-
ter: homines sunt ab errore saluati, quos per doctrinā iustus quisq; uenatur. Sermo Dei,
benedictionis est repromissio, & spes regni futuri, in quo cum Christo sancti sunt re-
gnaturi, & uerum sabbatū celebraturi. Rebecca plena Spiritu sancto, sciens quod audiret
antequam pareret, quia maior seruiet minori, magis autem forma Spiritus sancti, quæ
futura nouerat in Christo, in Iacob ante meditatur: loquitur ad filium minorem: Vade
ad gregem, & accipe mihi inde duos hædos: præfigurās carneum Saluatoris aduentum,
in quo eos uel maxime liberaret, qui peccatis tenebantur obnoxij: siquidē in omnib. scri-
pturis, hædi pro peccatoribus accipiuntur. Quod autē duos iubetur afferre, duorum po-
pulorum significatur assumptio: quod teneros & bonos, dociles & innocentis animæ si-
gnificat. Stola uel uestimentum Esau, fides Hebræorum & scripturæ sunt, quibus gentiliū
indutus est populus. Pelles quæ eius brachijs circumdatae sunt, peccata utriusq; sunt ple-
bis, quæ Christus in extensione manuū cruci secum pariter affixit. Quod Isaac quærit ab
Iacob, cur tam cito uenerit, admirabatur celerē credentium fidem. Quod cibi delectabi-
les offeruntur, hostia placens Deo, salus est peccatorum. Post esum sequitur benedictio,
& eius odore perfruitur: uirtutē resurrectionis & regni, aperta uoce pronuncians: quod
etiam adoret eum fratres sui, & seruiant ei credentes ex Israel. Quia igitur iniquitas est
inimica iusticiæ, Esau in discordiam concitatur, & necem fraudulenter excogitat, dicens
in corde suo: Appropinquant dies passionis patris mei, ut interficiam Iacob fratrem meum.
Diabolus fratricidas Iudæos in Cain ante præmeditans, in Esau manifestissime confite-
tur: tempus quoq; interfectionis ostendens: Appropinquēt, inquit, dies passionis patris
ut interficiam Iacob fratrem meum. Quapropter Rebecca, id est, patientia: nunciauit uiro
fratris insidias, qui uocato Iacob, præcepit ei, ut in Mesopotamiam pergeret: & inde acci-
peret uxorem de genere Laban Syri fratris matris suæ. Quomodo itaq; fratris dolos fu-
giens, Mesopotamiam tendit Iacob: ita & Christus Iudæorū incredulitate cōpulsus, pro-
ficiscitur in Galilæam, inde sibi ex gentibus sponsam sumpturus ecclesiam. Hæc supradic-
tus uir. Nos autem dicimus nō uenisse Dominū, nisi ad oves perditas domus Israel, nec
uoluisse accipere panem filiorum & dare canibus, & benedictionem primam Iudæorum
populo detulisse: quibus sunt credita eloquia Dei & repromissio & legislatio & confe-
ctio testamenti. Verum quia illi credere noluerunt, ad Iacob minorem populum benedi-
ctionem esse translata. Neq; tamen maiorem filium penitus fuisse despectum: quia cum
subintrauerit plenitudo gentium, tunc omnis Israel saluus fiet.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Historiam quæ est Genesis cap. xvi. de Melchisedec rege Salem, qui decimas acceperit ab Abra-
ham, exponit iuxta sensum Pauli, reiecta interpretatione cuiusdam & indocti, qui Melchi-
sedec non hominem, sed aut angelum, aut Spiritum sanctum esse uoluerit.

SEQUENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Molumen *ἀνάμνησις τοῦ ἀδελφοῦ*. Id est sine nomine, & sine domino. Sic enim uocāt Græ-
ci librum, qui nullius autoris titulū præferat. Et philencemoni. Ex notulis ac uestigijs
quorundam exemplariorum suspicor legendum esse, *φιλεγκαιμόνι, ἀκατομα* incendio, ut
accipiamus eum librum hoc agere, ut incendium concitaret. Ad Hebræos. Alibi di-
cit epistolā ad Hebræos, simpliciter à Latinis non fuisse receptam: hic quoniam utitur testi-
monio, addit à nonnullis. Melchisedec. Id est, rex iustus. Siquidem Hebræis *מלך* regem sonat. *עדין*
iustum, & *עדין* pacem sonat. Quamquam hic Hieronymus magis aliorum recenset opinionem, cum
mox doceat, Salem non esse eandem cum Hierosolymis. Sine patre, sine matre. Sic est in epistola
ad Hebræos capite quinto, *ἀπατὴρ ὁ ἀμήτωρ. ἀγενεαλόγητος*. Id est, cuius genealogia referri nō pos-
sit, aut certe non sit reddita. Multus sermo est & interpretabilis. *δισδραμιένοντος*, id est, difficultis ad
interpretandum, fortassis interpretis triterat in interpretabilis, ut clarius explicuimus in Annotatio-
nibus

Hier. 10. 3

ad nibus

nibus Novo testamento additis. Certe D. Hieronymus palam testatur perperā a nobis legi interpretabilis: cum paulo post subiicit, si uas electionis stupet ad mysterium, & de quo disputat, ineffabile confitetur: quod ille uertit in interpretabilis, hic exponit ineffabilis. In breui tabella.] Alludit ad Geographos, qui spaciosissimas mundi regiones in angusto depingunt. Ita Propertius: Cogor & in tabula pictos ediscere mundos. Quod interpretatur in Latinū hoc modo.] Hæc nescio quis alius addidit. Siue quod habeatur ambiguum.] Id accidit hinc, quod Hebræa uox sit indeclinabilis: nec addiderunt articulum Septuaginta. Qua de re non nihil attigimus, & in Annotationibus nostris in Nouum testamentum. Siue ut Septuaginta transtulerunt campo.] Nam illi uertunt, *κατάστασις*, ac mox *περίστασις*, primum uallem, deinde campum appellantes. Imperitia confidentiam.] Sententia est Thucydidis, *κατάστασις ἢ περιστασις*, λογισμός δὲ ὀνόμου φέρει.

HIERONYMVS EVAGRIO.

Misti uolumen *ἀδωνυμοῦ καὶ ἀδ' ἑσποτοῦ*, & nescio utrum tu de titulo nomē subtraxeris, an ille qui scripsit, ut periculum fugeret disputandi, autorem noluerit confiteri: quod cū legissem, intellexi famosissimam quæstionem super pontifice Melchisedec illuc plurimis argumentis esse perductam: ut docere conatus sit, eum qui benedixit tanto patriarchæ, diuinius naturæ fuisse, nec de hominibus æstimandum. Et ad extremū ausus est dicere, Spiritū sanctum occurrisse Abrahæ, & ipsum esse qui sub hominis figura uisus sit. Quō autem Spiritus sanctus panem uinumque protulerit, & decimas prædæ quas Abraham uictis quatuor regibus reportare, acceperit, omnino tangere noluit: petisque ut quid mihi, uel de scriptore, uel de quæstione uideatur, respondeam. Fateor uolui dissimulare sententiam, nec me periculoso & *φιλεγμαίμονι* miscere tractatui, in quo quodcumque dixissem reprehensores habiturus fore. Sed rursus cum epistolam legerem & inuenissem in extrema pagella, miris me obtestationibus adiuratum, ne spernerem peccatorem, reuolui ueterum libros: ut uiderem quid singuli dicerent, & tibi quasi de multorum consilio responderem: statimque in fronte Geneseos in prima Homiliarum Origenis reperi scriptum de Melchisedec in qua multiplici sermone disputans, illuc deuolutus est, ut eum angelum diceret. Iisdemque penè argumentis quibus scriptor tuus de Spiritu sancto, ille de supernis uirtutibus est locutus. Transiui ad Didymum sectatorem eius, & uidi hominē pedibus in magistri ille sententiā. Verti me ad Hippolytum, Hirenæum, Eusebiū Cæsariensem, & Emisenū, Apollinariū quoque nostrū, & Eustathiū, qui primus Antiochenæ ecclesiæ episcopus, contra Arium clarissima tuba bellicum cecinit: & deprehendi horū omnium opiniones, diuersis argumentationibus, ac diueticulis ad unum cōpitum peruenisse, ut dicerēt Melchisedec hominē fuisse Chananæum, regem urbis Hierosolymæ, quæ primū Salem, postea Iebus, ad extremū Hierusalē appellata sit: nec mirum esse si sacerdos Dei altissimi describatur absque circumcisione & legalibus ceremoniis & genere Aaron: cum Abel quoque & Enoch & Noe placuerint Deo, & uictimas obtulerint: & in Iob uolumine legimus, quod ipse & oblato munerum fuerit, & sacerdos, & quotidie pro filiis suis, hostias immolarit: & aiunt ipsum quoque Iob, non fuisse de genere Leui: sed de stirpe Esau, licet aliud Hebræi autumant. Quomodo autē Noe inebriatus in domo sua, & nudatus atque derisus à mediano filio, typum Saluatoris præbuit, & Chan populū Iudæorū: Samson quoque amator meretricis & pauperis Dalila, multo plures hostiū mortuus quàm uiuus occidit: ut Christi exprimeret passionem, omnesque penè sancti & patriarchæ & prophætæ, in aliqua re figurā expresserunt Saluatoris: Sic & Melchisedec, eo quod Chananæus fuerit, & non de genere Iudæorū, in typum præcessisse sacerdotis filij Dei, de quo dicitur in centesimo nono psalmo: Tu es sacerdos in æternū, secundum ordinē Melchisedec. Ordinē autē eius multis modis interpretantur, quod solus & rex fuerit & sacerdos, & ante circumcisionē functus sacerdotio: ut nō gentes ex Iudæis, sed Iudæi à gentibus, sacerdotiū acceperint: neque unctus oleo sacerdotali, ut Moyse præcepta constituerunt: sed oleo exultationis & fidei puritate: neque carnis & sanguinis uictimas immolauerit, & brutorumque sanguinē, eorū animalium exta, id est, quicquid super escā est, susceperit: sed pane & uino simplici puroque sacrificio Christi dedicauerit sacramentū: & multa

A multa alia quæ epistolæ breuitas non recipit. Præterea plenius esse tractatum in epistola ad Hebræos quàm omnes Græci recipiunt, & nonnulli Latinorum, quod iste Melchisedek, id est, rex iustus, rex fuerit Salem, id est, rex pacis, sine patre sine matre: & quomodo hoc intelligendum sit, uno statim uerbo explicarit *ἀφ' ἑαυτοῦ*, non quod absque patre & matre fuerit, cum Christus quoque secundum utranque naturam & patrem habuerit & matrem, sed quod subito introducatur in Genesi occurrisse Abraham à cæde hostium reuertenti: & nec ante, nec postea eius nomen feratur ascriptū. Affirmat autē Apostolus, quod Aaron sacerdotium, id est, populū Iudæorū, & principium habuerit & finē Melchisedek autem, id est Christi & ecclesiæ, & in præteritū & in futurū æternum sit, nullumque habuerit authorem: & quod translato sacerdotio, legis quoque mutatio fiat: ut nequaquam de Agar ancilla & monte Sina, sed de Sara libera, & arce Sion egrediatur uerbum Domini, & lex Dei de Hierusalē: & difficultatē rei pro cœmio exaggerat, dicens: Super quo multus nobis sermo est, & in interpretabilis: non quia Apostolus non potuerit id interpretari, sed quia illius temporis non fuerit. Hebræis enim, id est Iudæis persuadebat, nō iam fidelibus, quibus passim proderet sacramentū. Veruntamen si uas electionis stupet ad mysterium, & de quo disputat ineffabile confitetur: quanto magis nos uermiculi & culices, solam debemus scientiam inscitæ confiteri, & amplissimam domum, paruo quasi foramine ostendere: ut dicamus duo sacerdotia inter se ab Apostolo comparata, prioris populū & posterioris. Et hoc agit tota disputatione, ut ante Leui & Aaron, sacerdos fuerit Melchisedek ex gentibus: cuius tantum prædicat meritum, ut futuris sacerdotibus Iudæorum, in lumbis benedixerit Abrahæ: totumque quod sequitur in laudes Melchisedek, ad Christi typum referri, cuius profectus ecclesiæ sacramenta sunt. Hæc legi in Græcorum uoluminibus, & quasi latissimos terrarum situs, in breui tabella uolui demonstrare, non extendens spatia sensuum atque tractatum, sed quibusdam punctis atque compendijs infinita significans: ut in parua epistola, multorum simul disceres uoluntates. Verum quia amantē interrogas, & uniuersa quæ didici, fidei auribus instillanda sunt: ponam & Hebræorū opinionem: & ne quid desit curiositati, ipsa Hebraica uerba subnectā *וּמִלְכִישֵׁדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוּצִיא לְחֵם וְיַיִן וְבָרַךְ אֶת אַבְרָהָם וְאָמַר בְּרַכְּךָ אֱלֹהֵי עֵלְיוֹן וְיָבִרְכְךָ בְּכָל מְעַשְׂרֶיךָ וְאָמַר בְּרַכְּךָ אֱלֹהֵי עֵלְיוֹן וְיָבִרְכְךָ בְּכָל מְעַשְׂרֶיךָ וְאָמַר בְּרַכְּךָ אֱלֹהֵי עֵלְיוֹן וְיָבִרְכְךָ בְּכָל מְעַשְׂרֶיךָ* Vmelchisedec melech Salem hozil lehem uaiain uehu chohen leel elion uai ebarchehu uaiomar baruch Abraham leel elion konefa maim uarez: ubaruch el elion escher migem zai echo beia decho uaijten lo mafer michol. Et Melchisedek rex Salem, protulit panem & uinum: erat autē sacerdos Dei excelsi: benedixitque illi, & ait: Benedictus Abraham Deo excelsi, qui creauit coelum & terrā: & benedictus Deus altissimus, qui tradidit inimicos tuos in manu tua, & dedit ei decimas ex omnibus. Traduntque hūc esse Sem primū filium Noe, & eo tempore quo ortus est Abraham, habuisse ætatis annos trecentos nonaginta: qui ita supputantur, Sem post diluuium anno secundo, cum centum esset annorum genuit Arphaxad: post cuius ortum, uixit annos quingentos, hoc est simul sexcentos. Arphaxad annos natus triginta & quinque, genuit Salem, qui & ipse tricenarius procreauit Heber, quē triginta quatuor annorū legimus genuisse Phaleg. Rursum Phaleg expletis annis triginta genuit Rehu: qui & ipse post trigelimum & secundum natiuitatis suæ annū, edidit Serug: de quo cum ad triginta peruenisset annos, ortus est Nachor: qui uiginti nouem annorum genuit Thare: quem legimus quod septuagenarius genuerit Abraham & Aram. Supputa per singulas ætates annorū numerum, & inuenies ab ortu Sem usque ad generationem Abraham, trecentos nonaginta annos. Mortuus est autem Abraham centesimo septuagesimo quinto ætatis suæ anno. Ratione deducta, inuenitur Sem abnepoti suo decimi gradus Abraham superuixisse se annos quadraginta. Simulque & hoc tradunt, quod usque ad sacerdotium Aaron, omnes primogeniti ex stirpe Noe, cuius series & ordo describitur, fuerint sacerdotes, & Deo uictimas immolarint: & hæc esse primogenita, quæ Esau fratri suo uendiderit Iacob. Nec esse mirum, si Melchisedek uictori Abraham obuiam processerit, & in refectionem tam

ipsius, quam pugnantium eius panes uinumque protulerit, & benedixerit ei, cum ab nepote suo hociure debuerit, & decimas prae dicitur atque uictoriae acceperit ab eo: siue quod habeatur ambiguum, ipse dederit ei substantiae suae decimas, & auitam largitatem ostenderit in nepotem. Vtrumque enim intelligi potest, & iuxta Hebraicum, & iuxta Septuaginta interpretes, quod & ipse acceperit decimas spoliatorum, & Abraham dedit decimas substantiae suae: quamquam Apostolus in epistola sua ad Hebraeos apertissime definiat, non Abraham suscepisse à Melchisedek decimas diuitiarum eius, sed de spolijs hostium, partem accepisse pontificem. Salem autem non ut Iosephus & nostri omnes arbitrantur esse Hierusalem, nomen ex Graeco Hebraicoque compositum: quod absurdum esse, peregrinae linguae mixtura demonstrat: sed oppidum iuxta Scytopolim, quod usque hodie appellatur Salem, & ostenditur ibi palatium Melchisedek, ex magnitudine ruinarum, ueteris operis ostendens magnificentiam: de quo in posteriore quoque parte Geneseos scriptum est: Venit Iacob in Socoth, id est in tabernacula, & fecit sibi ibi domos atque tentoria, & transiit in Salem ciuitatem regionis Sichem, quae est in terra Chanaan. Considerandum quoque est, quod Abraham à caede hostium reuertenti, quos persequutus est usque Dan, quae hodie Paneas appellatur, non de uia Hierusalem, sed de oppido Metropoleos Sichem in itinere fuerit: de quo in euangelio quoque legimus: Erat autem Ioannes baptizans in Ennon, iuxta Salim, quia aquae erant multae ibi. Nec refert, utrum Salem, an Salim nominetur, cum uocalibus in medio literis perraro utantur Hebraei, & pro uoluntate lectorum, atque uarietate regionum, eadem uerba diuersis sonis atque accentibus proferantur. Haec ab eruditissimis gentis illius didicimus: qui intantum non recipiunt Spiritum sanctum, uel angelum fuisse Melchisedek: ut etiam certissimum hominis nomen ascribant. Et reuera stultum est id quod in typo dicitur: eo quod Christi sacerdotium finem non habeat: & ipse rex & sacerdos nobis utrumque donauerit, ut simus genus regale & sacerdotale: & quasi angularis lapis parietem utrumque coniunxerit, & de duobus gregibus bonus pastor unum effecerit gregem: sic quosdam referre ad *αγγελον* ut historiae auferant ueritatem, & dicant non fuisse regem, sed in imagine hominis angelum demonstratum, cum intantum nitantur Hebraei Melchisedek regem Salem filium Noe Sem ostendere, ut ante hoc scriptum sic referant: Egressus est autem rex Sodomorum in occursum eius: haud dubium, quin Abraham postquam reuersus est à caede Chodor Laomor, & regum qui cum eo erant in ualle Saue: haec est uallis regis, de qua statim sequitur: Et Melchisedek rex Salem protulit panem & uinum, & reliqua. Si ergo haec ciuitas regis est, & uallis regis, siue ut Septuaginta transtulerunt campus: quem hodie Aulonem Palaestini uocant: manifestum est hominem fuisse qui in terrena & ualle & urbe regnauerit. Habes quae audierim, & quae legerim de Melchisedek. Meum fuit citare testes: tuum sit de fide testium iudicare. Quod si omnes repuleris, tu certe spirituales illum interpretem non recipies: qui imperitus sermone & scientia tanto supercilio & autoritate Melchisedek Spiritum sanctum pronunciauit, ut illud uerissimum comprobaret, quod apud Graecos canitur: Imperitia confidentiam, eruditio timorem creat. Ego post longam aegrotationem, uix in quadrigesima diebus haec fabricare potui: cum alteri me operi praeparare, paucos dies qui supererant in Matthaei expositione consumpsi: tantaque auditate studia omissa repetiui, ut quod exercitationi linguae profuit, nocuerit corporis ualitudini.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Quod Fabiolae uiuenti promiserat Hieronymus, id illius memoriae reddit, iam enim uita decesserat, ut in superioribus ipse testatur. Quae leguntur in libris Exodi, & Numerorum de egressu Hebraeorum ex Aegypto, de mansionibus diuturni itineris, iuxta tropologiam exponit, quibus gradibus Christianus, relictis uitij, duce Christo, perueniat ad perfectam pietatem.

Hieronymus

In septuagesimo septimo psalmo, quae iuxta euangelistam Matthaeum ex persona Domini dictum credimus, decem plagarum in Aegypto, & egressione Israel in solitudinem, narratur historia. Cumque nulli dubium sit, facta esse quae scripta sunt, quasi aliud litera sonet, aliud clausum spiritus teneat: aperiam inquit, in parabola os meum, loquar propositiones ab initio. Quanta audiuius & uidiuis ea, & patres nostri narrauerunt nobis. Unde & Apostolus iisdem uerbis, quia & eodem spiritu: Haec autem ait, omnia in figura contingebant illis: scripta sunt autem ad comonitionem nostram, in quos fines seculorum deueniunt: Et, Nolo uos ignorare fratres, quoniam patres nostri, omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moysse baptizati sunt, in nube & in mari: & omnes eandem escam spirituales manducauerunt, & omnes eundem potum spirituales biberunt: Bibebant autem de spiritali confluence eos petra: petra autem erat Christus. Si ergo pars historiae itineris ex Aegypto spiritaliter accipitur, & caetera quae ab Apostolo pro angustia temporis praetermissa sunt, eiusdem esse intelligentiae conuincuntur. Nam idem propheta, qui in alio loco dixerat: Habitauimus cum habitantibus cedar, multum incola fuit anima mea: absentiam terrae sanctae non sustinens, lachrymabiliter ingemiscit, & dicit: Haec recordatus sum, & effudi in me animam meam: donec transeam in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei: in uoce exultationis & confessionis sonus epulantis. Et in alio psalmo: Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua. Paulus quoque: Lex spiritalis est. Et ipse Dominus: Si crederetis Moysi, & mihi crederetis, de me enim ille scripsit. Et euangelium secundum Lucam: Tunc incipiens à Moysse & omnibus prophetis, interpretabatur illis in cunctis scripturis, quae de ipso dicta erant. Igitur ludaei paruuli, & qui solidum cibum glutire nequeunt, sed adhuc lacte nutriuntur infantiae, legant Pharaonem carneum, & mare rubrum, per quod ad Indiam nauigatur, & manna coriandro simile: & omnia quae scripta sunt, audiant corporaliter: lepram domorum, & lepra pellis, & staminis, taurum homicidam, & iumentum adulterij reum, & Hebraei propter uxorem ac liberos seruire cupientis, aurem subula perforata. Nos autem de relinquentes Capharnaum, agrum quondam pulcherrimum, & cum Iesu egredientes in desertum pascamur panibus eius: si insipientes sumus & iumentorum similes, hordeaceis: sine rationale animal, triticeis, & ex grano frumenti comolitis: quod in terram cadens multos fructus mortuum attulit. Noue plagis percussa est Aegyptus, fractus Pharaon, ut dimitteret populum Dei. Ad extremum primogenita perdidit, ut primogenita Israelis Domino sacraentur. Qui prius tenere cupiebant, instanter expellunt. Exterminator transit, & terram Gesen pastoralem & pluuijs irrigatam non audeat attingere: erant enim postes eorum agni cruore signati, opere loquebantur: Signatum est super nos lumen uultus tui Domine. Unde & appellatur ipsa solennitas phase, quam nos transitum appellare possumus, eo quod de perioribus, ad meliora pergentes, tenebrosam Aegyptum relinquimus. Sed iam tempus est, ut promissa complentes, mansionum Israel ordinem prosequamur. Scriptum est in ultima parte uoluminis Numerorum, quod apud Hebraeos appellatur uaiedabber וַיַּעֲדָבְבֵר. Haec sunt castra filiorum Israel, qui egressi sunt de terra Aegypti per turmas suas in manu Moysi & Aaron, quas Graeci ἀπαγορῆς uocant, nos propter linguae proprietatem significantijs mansiones, siue quia de exercitu dicitur, castra transtulimus. Fit autem catalogus mansionum à prima usque ad ultimam: & numerantur simul quadragintaduæ, de quibus Matthaeus loquitur: Ab Abraham usque ad Dauid generationes quatuordecim, & à Dauid usque ad transmigrationem Babylonis quatuordecim generationes: & à transmigratione Babylonis usque ad Christum generationes quatuordecim, id est, simul generationes quadragintaduæ. Per has currit uerus Hebraeus: qui de terra transire festinat ad caelum: & Aegypto seculi derelicta, terram repromissionis ingreditur. Nec mirum, si in illo numeri sacramento perueniamus ad regna caelorum: sub quo Dominus atque Saluator à primo patriarcha peruenit ad uirginem, quasi ad Iordanem: quae pleno gurgite fluens, ad 3 spiritus

spiritus sancti gratijs redundabat. Quod aut in manu Moyfi & Aaron egressus scribitur: c
intellige legem & sacerdotiū, opera & cultū Dei: quorū alterū altero indiget. Nihil enim
prodest exercere uirtutes, nisi noueris creatorē: nec Dei ueneratio proficit ad salutem, nisi
præcepta cōditoris compleueris. His duabus manibus, quasi duobus Seraphim in cōfessio-
nē sanctæ trinitatis erumpimus, dicentes: Sanctus, sanctus, sanctus Dñs Deus sabaoth.

Prima mansio.

Mouerunt itaq; castra de Rameses ^{רמסס} mense primo, quindecima die mensis pri-
mi, altera die post pascha egressi sunt filij Israel in manu excelsa in conspectu omni-
um Ægyptiorū: & Ægyptij sepeliebant quos percusserat Dominus ex eis, omne primos
genitum in terra Ægypti: & in dijs eorū fecit Dominus iudicia. Rameses à quibusdā in-
terpretatur cōmotio turbulenta, aut amaritudo, cōmotioq; tinea: nos aut uerius existi-
mamus exprimi, tonitruū gaudij. Ad hanc urbē quæ in extremis Ægypti finibus erat, po-
pulus cōgregatus est, qui in desertū exire cupiebat: eo quod tumultū seculi derelinquens,
mouebatur à uitijs pristinis, & ab exedente se prius tinea peccatorū, ut omnem amaritudi-
nem uertens in dulcedinē, Dei uocem in Sina monte desuper tonantis audiret. Quod
aut uerba diuina & eloquia scripturarum, in istius seculi & mundi rota, tonitruus appel-
lentur, psalmista declarat, dicens: Vox tonitruui tui in rota. Et Dei patris uocē in baptismo
Saluatoris audientes, tonitruū putauerūt. Cumq; cōmoti fuerimus ad euangelicā tubam,
& excitati tonitruui gaudio, eximus in mense primo, quando hyems præterit & abit sibi,
quando ueris exordium est, quando terra parturit, quando cuncta reuouantur: & eximus
quindecima die mensis primi, in crastinū paschæ, pleno mensis lumine, post esum agni
immaculati: & calciatos pedes habētes de apostolo: & accinctos pudicitia lumbos, & ba-
culos in manibus præparatos. Quamuis enim in Ægypto decimaquarta die mensis pas-
scha facientes, comederimus: agnū: tamē tūc nobis lux plena cōpletur, quādo in manu excelsa
Ramesem dimittimus: quæ excelsa dicitur, uel quod Ægyptū percusserit, uel quod
protexerit Israel uidētibus Ægyptijs, qui admirantur nos exire de seculo, & torquētur in-
uidia: & postea nos tenere cupientes, in persecutionib. suffocantur: quādo & Ægyptij se-
peliunt primogenitos suos, & patres mortui terrenis operibus, opprimūt mortuos filios.
Mihī uidetur Ægyptiorum primogenita dogmata esse philosophorū, quibus deceptos
homines atq; irretitos tenebant. Quæ cum Israel uiuus effugerit, circundantur mortuis
suis, ne exeuntium imitentur exemplum. Porro quod sequitur: In dijs eorum fecit iudicia,
sive ut Septuaginta transtulerūt, ultiones: illud Hebræi autumāt, quod nocte qua egressus
est populus, omnia in Ægypto templa destructa sint, sive motu terræ, sive ictu fulmi-
num. Spiritualiter autem discimus, quod egredientibus nobis de Ægypto, errorum ido-
la corruant, & omnes peruersarum doctrinarum cultura quatatur.

Secunda mansio.

ET proficiscentes filij Israel de Ramese, castrametati sunt in ^{סוכות} Socoth. Secunda man-
sio. In hac coquunt panes azymos, & primū tendunt tabernacula: unde & ex re locus
nomē accepit. Socoth q;pe interpretatur in lingua nostra tabernacula sive tentoria. Et
ob hoc septimo mense, quindecima die mensis solennitas tabernaculorū est. Cum ergo
exierimus ex Ægypto, primum tabernacula figimus: scientes nobis ad ulteriora pergen-
dum. Tunc nō comedimus de fermento Ægypti maliciæ & nequitiae: sed uescimur azy-
mis synceritatis & ueritatis: Domini præceptū opere consummantes: Cauete à fermento
pharisæorū. In hac nobis præcipitur mansio, ut semper egressione ex Ægypto memo-
res simus: ut celebremus transitum, id est, phase Domini, ut primogenita nostri uteri, cum
clarumq; uirtutum, pro primogenitis Ægypti quæ percussa sunt Domino cōsecremus.

Tertia mansio.

ET profecti de Socoth, castrametati sunt in ^{עִתָּם} Etham, quæ est in extremo solitudi-
nis. Tertia mansio offertur post tabernacula, in qua primū uidetur Dominus nocte
in columna ignis, & per diem in columna nubis: ut præcedat populū, & dux itineris fiat.
Etham

Etham nobis sonat fortitudo atque perfectio, de qua & David canit: Tu dirupisti flumina
Etham, id est, fortes. Grandis est fortitudo, Ægyptum dimittere, & in extrema solitudine
commorari. Ex quo intelligimus locum Socoth adhuc iuxta Ægypti fuisse regiones. In eo
enim quod dicitur, quæ est in extremis finibus solitudinis, ostenditur inter confinia esse ere-
mi & Ægypti. Præparemus nobis fortitudinem, assumamus perfectum robur: ut inter erro-
rum tenebras & confusionē noctis, scientiæ Christi lumen appareat. Dies quoq; noster nu-
bem, & nox ignem habeat protegentem: ut his ducibus ad sanctā terrā peruenire ualeamus.

Quarta mansio.

Profecti de Etham, reuersi sunt ad ^{פִּי הַחֵירוֹת} Phi hahiroth, quod est contra Beel se-
phon, & castrametati sunt e regione Magdal. Quarta mansio est phi hahiroth, quæ in-
terpretatur os nobilium, scribiturq; per litteram ^פ heth. Quidam male, hiroth uillas putant,
& errorq; manifestus, quod pro supradicto elemento, ^פ ain litteram legant. Beel sephon in lin-
guam nostram uertitur dominus Aquilonis, aut ascensus speculæ, aut habens arcana. Por-
ro Magdal, magnitudo, uel turris. Assumpta igitur fortitudine nobilitamur in domino, &
Beel sephon idoli arcana contemnimus, illiusq; magnificentiam & turritam superbiam de-
clinamus. Non enim est ab austro unde dominus uenit, & à meridie in qua sponsus recum-
bit in floribus, sed possessor Aquilonis uenti frigidissimi, ex quo exardescunt mala super
terram: qui cum sit frigidissimus, nomine dexter uocatur, falsum sibi assumens uocabulum
uirtutis ac dextræ, cum totus sit in sinistra.

Quinta mansio.

ET profecti de Phi hahiroth, transierunt per medietatem mare in deserto: & ambulauerunt
in uiam trium dierum in solitudine Etham, castrametati sunt in ^{מַרְחָה} Marah. Quin-
ta mansio est in Marah, quæ interpretatur amaritudo. Non poterant ad rubrum maris gur-
gites peruenire: & Pharaonem cum suo exercitu uidere pereuntem: nisi postquam habue-
runt in ore nobilitates, id est, in domini confessione uirtutes, quando crediderunt Deo &
Moyfi famulo eius: & audierunt ab eo: Dominus pugnabit pro uobis, & uos tacebitis: & ui-
ctores, Maria præcinente, in tympanis & choris resonare ceperunt carmina triumphantium.
Cantemus domino, gloriose enim honorificatus est, equum & ascensorem proiecit in mare.
Post prædicationem euangelij, post tabernacula transinigrantium, post assumptam forti-
tudinem, post confessionis nobilitatem: Ægyptij & Pharaonem, rursus occurrunt. Unde di-
scimus cauendas semper insidias, & inuocandam misericordiam Dei: ut insequentem Pha-
raonem possimus effugere, & nobis in spirituali baptismo suffocetur. Egressis de mari ru-
bro, occurrit eremus Sur, quæ & solitudo Etham dicitur, in qua tribus diebus ingredientes
non habuerunt aquam: & peruenierunt ad Marah, quæ ex amaritudine nomen accepit. Ha-
bebat fons aquam, & dulcedinem non habebat. Murmurat populus uidens aquas, & pota-
re non sustinens. Marah intellige aquas occidentis literæ: quibus si immittatur confessio cruci-
cis, & passionis dominicæ sacramenta iungantur: omne quod impotabile & triste uideba-
tur ac rigidum, uertitur in dulcedinem. Unde & scriptum est: Constituit Deus populo le-
gem & iudicia, & tentauit eum. Vbi enim magnitudo gratiæ, ibi magnitudo discriminis.
Nec terrearis, si post uictoriam uenias ad amaritudinem: quia uerum pascha facientes, azy-
ma cum amaritudinibus comedūt, & tētatio probationē, probatio spem, spes parit salutem.
Apud medicos quoque quedā antidotus noxios humores temperans, ex amaritudine nun-
cupatur, quæ dulcis ostenditur restituens sanitatem: sicut e contrario uoluptas atque luxu-
ria amaritudine terminantur, dicente scriptura: Quæ ad tempus pinguefacit fauces tuas, no-
uissime uero amarior felle inuenies.

Sexta mansio.

ET profecti de Marah, uenerunt in ^{עֵלִים} Elim, ubi erant duodecim fontes aquarum:
& septuaginta palmæ, ibiq; castrametati sunt. Sexta mansio in arietes fortesq; uertitur.
Quam pulcher ordo uirtutum. Post uictoriā tētatio, post tētationem refectio. De amaritu-
dd 4 dine

dine uenimus ad arietes & robustos principes gregis, quos apud Ezechielem dominus iudicaturum esse se dicit: quod alij eorum conculcauerint aquas & compresserint oues: alij lenes & placabiles fuerint. De his & uicesimo octauus psalmus loquitur: Afferte domino filij Dei, afferte domino filios arietum. Sextæ mansionis tenemus hospitium. Nunquã prius occurrerunt fontes purissimi, nisi ubi magistrorum doctrina prorupit. Nec dubium quin de duodecim apostolis sermo sit: de quorum fontibus deriuatæ aquæ, totius mundi siccitatem rigant, iuxta has aquas septuaginta creuerunt palmæ, quos & ipsos secundi ordinis intelligimus præceptores. Luca euangelista testante, duo decim fuisse apostolos, & septuaginta discipulos minoris gradus: quos & binos ante se dominus præmittebat. De quibus & Paulus refert, quod apparuerit dominus primũ undecim, deinde apostolis omnibus: alios uolens intelligi primos, & alios secundos Christi discipulos. Bibamus de huiusmodi fontibus, & dulces fructus uictoriæ deuorantes, ad mansiones reliquas preparemur.

Septima mansio.

Profecti de Elim, castrametati sunt ad mare rubrum, quod Hebraice dicitur, **ים סוף** iam suph. Septima mansio. Et quæritur, quomodo post transitionem maris rubri & fontis marah, & Elim, rursum ad mare rubrum uenerint, nisi forte in itinere pergentibus, sinus quidam maris occurrerit, iuxta quem castrametati sint. Aliud est enim transire mare: aliud in proximo figere tabernacula. Ex quibus monemur, etiam post euangelicam doctrinam & cibos dulcissimos triumphorum, apparere nobis interdum mare: & præterita discrimina poni ante oculos. Quamquam multæ differentia sit transire mare, & mare procul aspicere. Verbum iam suph apud Hebræos ex mari & rubro compositum est. Suph autem & rubrum & scirpus uocatur. Vnde possumus suspicari, quod uenerint ad paludem quandam & lacum qui & carecto & iuncis plenus fuerit. Quod autem omnes congregationes aquarum scriptura sancta, mare uocet, nulla dubitatio est. Hæc mansio in Exodo non habetur: sed scriptum est pro ea, quod de mari rubro uenerint ad desertum Sin, quæ est inter Elim & Sinai, quinta decima die mensis secundi, egressione eorum ex Aegypto, id est, uicesima prima postquam egressi sunt de Rameses.

Octaua mansio.

ET profecti de mari rubro, castrametati sunt in solitudine **סין** Sin. Octaua mansio, licet iuxta ordinem Exodi septima sit. Sed sciendum, quod omnis usque ad montem Sinai eremus Sin uocetur, & ex tota prouincia, etiam locus nomen unius mansionis acceperit: sicut Moab tam urbis quam prouinciæ nomen est. In hac solitudine quinque mansiones sunt: iam suph, de qua supra diximus, & eremus Sin, & Daphca, Alus, & Raphidim, de quibus loquemur in consequentibus. Sin, autem interpretatur rubus, uel odium, quorum utrumque facit ad mysticos intellectus: quod postquam uenerimus ad eum locum, de quo sit nobis dominus locuturus, grande odium mereamur inimici. Tunc uidebimus ardere rubum, & non comburi: inflammari ecclesiam persecutionibus, & eam loquente in illa domino, non perire. Et nota, quod in octaua mansioni, in qua torcularia nostra sunt, unde & octauus psalmus hoc titulo prænotatur, desertum capiamus rubi: quia plures filij desertæ magis, quam eius quæ habet uirtum.

Nonamansio.

ET profecti de deserto Sin, castrametati sunt in **דפחא** Daphca. Nona mansio. Hoc nomẽ apud Hebræos **נפוחא**, id est pulsatio dicitur: iuxta quod & dominus ait: Pulsate, & aperietur uobis. In libro autem Hebraicorum nominum, adhaesionem retentionemque transtulimus, quod lectorem turbare non debet. Nec putet nos dissonantia scribere. Ibi enim iuxta quod uulgo habetur edidimus, si medium uerbum scribatur per **ב** beth literam: hic autem in Hebraico uolumine scriptum reperi per **פ** phe, quod elementũ magis pulsationem quam glutinum sonat: sensusque est manifestus, post responsa domini, post octauum numerum resurrectionis, Christi incipimus sacramenta pulsare, Prudentem studiosumque lectorem

A rem rogatum uelim, ut sciat me uertere nomina iuxta Hebraicam ueritatẽ. Alioquin in Graecis & Latinis codicibus præter pauca, omnia corrupta reperimus: & miror quosdam eruditos & ecclesiasticos uiros ea uoluisse transferre quæ in Hebraico non habentur: & de male interpretatis, fictas explanationes quærere, ut in præsentis pro Daphca legant Raphca, litteram ponentes pro litera, eo quod **ר** res & **פ** daleth paruo apice distinguantur, & interpretantur curationem: atque exinde tropologiam similem prosequuntur.

Decima mansio.

Profecti de Daphca, castrametati sunt in **אלוס** Alus. Decima mansio in Exodo non habetur, crediturque in Sin eremo contineri, eodem narrante lib. Profecta est omnis multitudo filiorum Israel de eremo Sin per mansiones suas iuxta os domini, & uenerunt Raphidim. Ex quo perspicuum est plures mansiones, eiusdem regionis uocabulo demonstrari. Interpretaturque Alus fermentum: quod tollens mulier, miscuit farinae satis tribus, donec fermentaretur totum. In hac solitudine murmurat populus propter famem, & conuersus respicit procul in nube gloriam Dei, accipitque uespere coturnicem: & mane alterius diei manna. Et nota in mansioni decima fermentum poni, & post esum carniũ manna tribui: imple ricque scripturam: Panem angelorum manducauit homo.

Vndecima mansio.

Profecti de Alus, castrametati sunt in **רפידים** Raphidim: & non erat ibi aqua populo. Vndecima mansio, quam uiolenter interpretatam in libro Hebraicorum nominum reperi, uidit os sufficiens eis, aut certe uisio oris fortium: meliusque transfertur, dissolutio fortium, uel sanitas fortium: siue iuxta proprietatem linguæ Syrae, remissio manuum. Hæc & in Exodo legitur post profectiõem de eremo Sin. Queritur in ea populus ob ardorem sitis: fons de petra Horeb erumpit & profluit: & quia tentauerunt Deum, locus Raphidim, tentationis quoque, id est **מסא** masa fortitus est nomen. Moyses ascendit in montem: Iesus contra Amalec militat: ad crucis signum, superatur inimicus: remissis orantis manibus, hostis uictor insequitur. Sedet Moyses super lapidem dictum à Zacharia, qui septem habebat oculos: & in Samuelis uolumine appellatur ab en haaser, id est lapis adiutorij: & utranque manum eius Aaron & Hur, id est, montanus lucidusque sustentat. Deuicto aduersario superuenit lethro, adducit Zephoram & utrumque filium, dat consilium Septuaginta seniorum: & in typum ecclesiæ de gentibus congregatæ, legis imminutio euangelio suggerente completur. Pulchre autem dissolutio ac sanitas fortium Raphidim dicitur, uel propter dissipatum Amalec, uel propter sanatum Israel. Sin autem remissionem manuum iuxta Syros Raphidim sonat, dicemus propter offensam populi, quia contra dominum murmuraret, istud loco nomen impositum. Hæc tangimus potius quam exponimus, breuiter indicasse contenti, quod post fermentum Alus & massam ecclesiæ, soleant multiplicia demonum aduersum nos tentamenta confurgere.

Duodecima mansio.

ET profecti de Raphidim, castra posuerunt in solitudine **סין** Sinai. Duodecima mansio est. Statim tibi ueniat in mentem apostolorum numerus. Vna de pluribus, sed maior omnibus, non separatur in ordine, sed præcellit in merito. Ad hunc locum quadragesimo septimo die perueniunt, scriptura dicente: Mense tertio egressione filiorum Israel de Aegypto, in die hac transierunt in solitudine Sinai, profectique de Raphidim uenerunt in desertum Sinai: & castrametati sunt in eremo, seditque ibi Israel è regione montis, & Moyses ascendit ad Deum, uocauit eum dominus de monte dicens: & reliqua. Et rursum, Vade, inquit, ad populum, & sanctifica eos hodie & cras: & lauent uestimenta sua, sintque parati in diem tertium: quia tertia die descendet dominus uidente uniuerso populo super montem Sinai. Quod et factum est. Lauertque uestimenta sua, & ab uxorum coitu separatis, die tertio descendit dominus in montem: quo sumate, & fulgure, tonitruo, caligine, uoce, tuba, mortalium corda terrentibus, Moyses loquebatur, & dominus respondebat ei. Supputemus numerum, & inueniemus quinquagesimo die egressione Israel ex Aegypto in uertice montis Sinai legem datam. Vnde & pentecostes celebra-

celebratur solennitas, & postea euangelij sacramentum in spiritus sancti defensione completur: ut sicut priori populo quinquagesimo die, uero iubileo & uero anno remissionis, & ueris quinquaginta & quingentis denarijs, qui debitoribus dimittuntur, lex data est: in apostolos quoque & qui cum eis erant, in centesimo uicesimo Mosaicæ ætatis numero constitutis, descenderit spiritus sanctus, & diuisis linguis credentiū, totus euangelica prædicatione mundus expletus sit. Longum est si replicare uelim, quid in lege præceptum est: quomodo fabricatum tabernaculum, quæ uarietas hostiarum, quæ uasorum diuersitas, quæ indumeta pontificis, quæ sacerdotum & leuitarum ceremoniæ: quid egerint: quomodo populus numeratus sit. Hoc tantum dicam: quod media pars Exodi, et totus Leuiticus liber, & Numerorum præcepta non modica, & per singulas populi tribus distributio, & oblatio principum in hac mansione descripti sint: multorumque uoluminum disputatio, huic loco sufficere uix possit. Interpretatur autem Sinai rubi, non unus ut supra in solitudine Sin, sed plures: ut ibi principium sit, hic perfectio: ibi solitarius numerus, hic multiplex. Aliud est enim unam, aliud omnes gratias possidere.

Decimatertia mansio.

ET profecti de solitudine Sinai, castrametati sunt in sepulchris concupiscentiæ. Decimatertia mansio, cuius nomen cum interpretatione editum apud Hebræos appellatur *קברות צבאות* atauue cibaroth. Est autem sensus ille de euangelio, quod Iesus baptizatus statim a spiritu ductus est in desertum, & tentatus a diabolo. Itaque & Israel post familiarē cum domino sermonem, postquam iuxta montem Sinai commoratus est anno uno & diebus quatuor mira dispositione castrorum egressus est in solitudinem Pharan: quæ interpretatur onager aut feritas: ibique succumbit malæ bestię, fastidians cœlestem panem, & Aegyptiorum carnes desiderans: quando multos subito uorauit incendium, & intercedente Moyse humum uorax flamma consumpsit. Tunc accipiunt coturnices, & usque ad nauseam ac uomitum deuorant. Eliguntur Septuaginta presbyteri, uadunt ad ostium tabernaculi: duo remanent, Heldad & Medad, non imperij negligentes, sed humilitate submissi, dum se honore arbitrantur indignos. Vnde & absentes prophetant: saturatoque populo dum adhuc escæ essent in ore eorum, ira Dei ascendit super eos, & occidit pingues eorum, & electos Israel præpediuit: ne ad malum uelociter currerent: unde & appellatus est locus, sepulchra concupiscentiæ: siue ut in Septuaginta legimus, memoria desiderij. Ex quibus omnibus nos omnes docemur, qui sapientiam dimisimus secularem, & Aegyptias ollas contempsimus, non debere murmurare contra cœlestem scripturarum panem, nec hic uirulentias Aegyptiorum, quæ sunt poetarum carmina, sed simplicem mannae cibum quærere: alioquin si rursus eas uouerimus appetere, uorabimus usque ad nauseam: & statim domini igne torquebimur, desideriumque nostrum uerteretur in tumulos, ut simus sepulchra dealbata, quæ foris apparent hominibus speciosa, intus autem plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitiâ.

Decimaquarta mansio.

ET profecti de sepulchris concupiscentiæ, castrametati sunt in Hazeroth *חזרו* Decimaquarta mansio est in solitudine Pharan, quæ in atria uertitur. In hac Aaron & Maria, propter Aethiopiſſam contra Moysen murmurant: & in typum zeli, aduersus ecclesiam de gentibus congregatam, populus Iudæorum lepræ forde perfunditur: nec redit ad tabernaculum & pristinam recipit sanitatem, donec statutum plenitudinis gentium tempus impleatur. Et hic prudens lector attende, quod post consummatâ in duodecimo numero uirtutem, quia superbiuit Israel, & in sepulchris concupiscentiæ carnes Aegyptias desiderauit: rursus iacit aliud fundamentum, & atria, id est, uestibulum uirtutum ingreditur, ostendens nobis, & eos qui stant posse cadere, & qui ceciderunt posse resurgere. Positus est enim Iesus in ruinâ & resurrectionē multorum, & ipse loquitur per prophetâ: Num qui cadit nō resurget?

Decimaquinta mansio.

ET profecti de Hazeroth, castrametati sunt in Rithma *ריתמה* pro quo supra in hoc eodem libro legimus. Postquam profectus est populus de Hazeroth, castrametati sunt in solitudine Pharan. Hæc est autem decimaquinta mansio. Et notandum quod reliquæ mansiones decem & octo, quarum nunc breuiter catalogus describitur, à Rithma usque ad Esiongaber, id est, usque ad tricesimam secundam mansionem, sub Pharan solitudinis nomine contineantur: in quibus uniuersa quæ scripta sunt, diuersis temporibus gesta sentimus: quæ quia non sunt per mansiones singulas distributa, à nobis quoque in commune dicentur, ut postea ueniamus ad reliqua. Rithma transfertur sonitus aut iuniperus, quanquam plerique *ῥιθμα* apud Græcos aliud genus arboris significare contendant. Iuniperum autem & primus graduum psalmus, iuxta ueritatem Hebraicam sonat, ubi scriptum est: Quid datur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? Et propheta respondet: Sagittæ potentis acutæ, cum carbonibus iuniperorum: pro quo apud nos legitur desolatorijs. Fertur autem lignum hoc ignem multo tempore conseruare: ita ut si prunæ ex eius cinere fuerint opertæ, usque ad annum perueniant. Ex quo discimus post sepulchra concupiscentiæ, & uestibula transire nos ad lignum, quod multo tempore calorem tenet, ut simus feruentes spiritu, & claro sonitu atque exaltata uoce euangelium domini prædicemus. Ab hac itaque mansione usque ad tricesimam secundam istiusmodi continentur historię. Duodecim exploratores mittuntur ad terram sanctam: botrus refertur in ligno, & Christi breuiter passio demonstratur. Murnurat populus Iudæorum, gigantum impetum reformidans. Pugnat contra Amalec & Cananæum nolente Deo, & uictus intelligit quæ debet in terra sancta exercere sacrificia. Datan & Abiron & filij Core consurgunt contra Moysen & Aaron, & terræ uoragine glutuntur. Inter mortuos & uiuentes pontifex medius thuribulo armatus ingreditur, & currens ira Dei, sacerdotis uoce prohibetur. Virga Aaron & florem profert & folia: & in æternam memoriam, uirens siccitas consecratur. Necdum templum & ædificiū, necdum sacerdotes & leuitæ obtulere sacrificia, & partes eorum mysticus sermo describit. Vitula ruffa in holocausto concrematur, & cinis eius, piacularis aspersio est. Quorum omnium figuræ proprios libros flagitant, & melius reor tacere quam pauca dicere.

Decimasexta mansio.

ET profecti de Rithma castrametati sunt in Remon phares *רמון פהרים* Remon phares. Decimasexta mansio est, quæ interpretatur Græco sermone *ῥιθμα ἀποκοπή*, Latine mali punici diuisio, quod alij malum granatum uocant. Cuius arboris fructus in scriptura dupliciter accipitur: aut in ecclesiæ gremio, quæ omnem turbam credentiū suo cortice tegit: aut in ueritate & consonantia uirtutum, iuxta illud quod scriptum est: Multitudinis autem credentiū cor erat unū, & anima una: sicque diuisi sunt singuli gradus, ut omnes eadem compage teneantur.

Decimaseptima mansio.

ET profecti de Remon phares, castrametati sunt in Libna *ליבנה* Decimaseptima mansio est, quam in lateres possumus uertere: licet quidam lebbona transferentes, male candorem interpretati sint. Legimus Aegyptios lateres in Exodo, quos populus faciens ingemuit. Legimus in Malachia lateres pro quibus Ierusalem destructis, politos lapides reponere nititur. Et laterem in Ezechiel: in quo obsessæ Hierusalem pictura describitur. Ex quibus discimus in itinere istius uitæ, & de alio in aliud transitu, nunc nos crescere, nunc decrescere, & post ordinem ecclesiasticum sæpe ad laterum opera transmigrare.

Decima octaua mansio.

ET profecti de Libna, castrametati sunt in Ressa *רסה* Decima octaua mansio in frenos uertitur. Si enim post profectum, rursus ad luti opera descendimus, infrenandi sumus: & cursus uagi atque præcipites, scripturarum retinaculis dirigendi. Hoc uerbum, quantum memoria suggerit, nusquam alibi in scripturis sanctis apud Hebræos inuenisse me noui, absque lib. apocrypho, qui à Græcis *ῥιθμα* appellatur: ibi in ædificatione turris, pro stadio ponitur, in quo exercentur pugiles & athletæ, & curforū uelocitas comprobatur. Dicit & psalmista: In freno et chamo maxillas eorū constringe, qui nō approximant ad te. Et Apostolus:

stolus: Nescitis quod qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit palmam: & sic currite, ut comprehendatis.

Decimanona mansio.

ET profecti de Resfa, castrametati sunt in Caaltha **קלחה** Decimona mansio interpretatur ecclesia. Vagi currentium gressus, frenis ad ecclesiam retrahuntur: & fores quas ante reliquerant, rursus intrare festinant.

Vigesima mansio.

ET profecti de Caaltha, castrametati sunt in monte Sapher **שפר** Vigesima mansio interpretatur pulchritudo, & in monte decoris est constituta, de qua & quartidecimi psalmi principium sonat: Domine quis habitabit in tabernaculo tuo: aut quis quiescet in monte sancto tuo. Vide quid profint frena. A uitijs nos retrahunt, introducunt ad uirtutum choros, & in Christo monte pulcherrimo habitare faciunt. Iste iuxta Danielem, lapis excisus de monte sine manibus, creuit in montem magnum, & impleuit omnem terram. Iste iuxta Ezechielem uulnerauit principem Tyri. Ad istum in Esaia & Michea populi confluunt, dicentes: Venite ascendamus ad montem domini, & domum Dei Iacob: & docebit nos uias suas: & ambulabimus in semitis eius.

Vicesima prima mansio.

Profecti de monte Sapher, castrametati sunt in Harada **הרדה** Vicesima prima mansio uertitur in miraculum. Quam pulcher ordo profectuum, quam egregia textura credentium. Post opus lateris infrenamur, post frenos in ecclesiam introducimur, post habitationem ecclesiae, ad Christum montem ascendimus, in quo positi stupemus atque miramur: ut noster in laudibus eius sermo superetur: inuenientes in eo, quae nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt.

Vicesima secunda mansio.

ET profecti de Harada, castrametati sunt in Maceloth **מכלות** Vicesima secunda mansio in coetus uertitur. In hac enim consistit multitudo credentium: Ecclesia, primitiuorum uirtutum omnium consonantia. Tunc uere possumus dicere: Ecce quam bonum & quam iocundum, habitare fratres in unum. Et dominus habitare facit unius moris in domo.

Vicesima tertia mansio.

ET profecti de Maceloth, castrametati sunt in Thaath **תאח** Vicesima tertia mansio potest & subter intelligi, sed melius pauorem interpretabimur. Venisti ad ecclesiam, ascendisti ad montem pulcherrimum stupore & miraculo Christi magnitudinem confiteris, uides ibi multos uirtutis tuae socios: noli altum sapere, sed time. Dominus enim superbis resistit, humilibus dat gratiam. Et qui se exaltat, uideat ne cadat. Potentes potenter tormenta patientur. Timor uirtutum custos est: securitas ad lapsum facilis. Vnde & in quodam psalmo, postquam propheta dixerat: Dominus regit me & nihil mihi dixerit, in loco pascuae ibi me collocauit: iungit timorem, qui custos est beatitudinis, & infert: Virga tua & baculus tuus, ipsa me consolata sunt. Et est sensus, dum tormenta formido, seruauit gratiam quam acceperam.

Vicesima quarta mansio.

Profecti de Thaath, castrametati sunt in Thare, **תרה** Vicesima quarta mansio, quam nonnulli uertunt in malitiam uel pascuam, nec errarent si per **ו** ain literam scriberetur: nunc uero cum aspiratio duplex in extrema sit syllaba, erroris causa manifesta est. Hoc eodem uocabulo & iisdem literis scriptum inuenio patrem Abraham, qui in supradicto apocrypho Geneleos uolumine, ab actis coruis qui hominum frumenta uastabant, ab actoris uel depulsoris sortitus est nomen. Itaque & nos imitemur Thare: & uolucres caeli quae iuxta uiam factum triticum deuorare festinant, solliciti prohibeamus. Nam & Abraham patriarches in typo Israelis & hostium, diuisa membra sacrificij a uolucris non sunt deuorari: & contemptorem oculum effodiunt corui de conuallibus, uerusque Moyses ducit Aethiopiis, & Elias a

coruis

A coruis pascitur. Si habueris pauorem, sollicitus eris: si sollicitus fueris, leo in causas ouium tuarum introire non poterit: quod uel ad praepositos ecclesiarum, uel ad custodiam referantur: ad quam diabolus per diuersa uitiorum foramina ingredi nititur.

Vicesima quinta mansio.

ET profecti de Thare, castrametati sunt in Methca **מחקה** Vicesima quinta mansio uertitur in dulcedinem. Ascendisti in excelsum, admiratus es uirtutum choros, timuisti ruinam, abegisti insidiatores: dulcis te protinus fructus laboris insequitur: & in morem literarum, radicum amaritudinem, pomorum suauitas compensabit, & dices: Quam dulcia faucibus meis eloquia tua super mel orimeo. Sponsumque tibi audies concinentem: Mel distillant labia tua, soror mea sponsa. Quid enim suauius disciplina? Quid eruditione melius? Quid dulcius domino? Gustate & uidete quoniam suauis est dominus. Vnde & Samson qui abegerat a fructibus suis aues: & uulpes quae exterminant uineas colligauerat, leonemque interfecerat rugientem, fauum inuenit in ore mortui.

Vicesima sexta mansio.

Profecti de Methca, castrametati sunt in Asmona **אשמונה** Vicesima sexta mansio in lingua nostra festinationem sonat: iuxta illud quod in psalmo scribitur: Venient legati ex Aegypto. Pro legatis in Hebraeo, festinantes legimus: postquam dulces fructus laboris mellauerimus, non simus quieto contenti ocio: sed & rursus ad ulteriora properantes, obliuiscamur praeteritorum, & in futura nos extendamus.

Vicesima septima mansio.

ET profecti de Asmona, castrametati sunt in Mosaroth **מוסרות** Vicesima septima mansio uincula siue disciplinas sonat, ut festino gradu pergamus ad magistros, & eorum teramus limina, & praepcepta uirtutum ac mysteria scripturarum, uincula putemus aeterna, iuxta illud quod in Esaia dicitur: Et Sabaim uiri sublimes ad te transibunt, & tui erunt: post te ambulabunt uincti manicis. Et Paulus uinctus Iesu Christi. Duplicia sunt in scripturis uincula, quae quamdiu rupit Samson, uicit inimicos. Et de meretrice legimus, uinculum in manibus eius. Et ex persona domini dicentis: Dirumpamus uincula eorum, & proiciamus a nobis iugum ipsorum. Et alibi: Laqueus contritus est, & nos liberati sumus. Christi autem uincula uoluntaria sunt, & uertuntur in amplexus. Quicumque his fuerit colligatus dicit: Sinistra eius sub capite meo, & dextra eius complectitur me.

Vicesima octaua mansio.

ET profecti de Mosaroth, castrametati sunt in Beneiaacan **בני יעקב** Vicesima octaua mansio transfertur in filios necessitatis seu stridoris. Si ab uno incipias numero, & paulatim addens ad septimum usque peruenias: uicesimo octauus efficitur numerus. Qui sunt isti filij necessitatis, psalmus ipse nos doceat: Afferte domino filij Dei, afferte domino filios arietum. Quae est tanta necessitas, quae nolentibus imponatur? Cum diuinis scripturis fueris eruditus, & leges earum ac testimonia uincula scieris ueritatis, contententis cum aduersarijs ligabis eos, & uinctos duces in captiuitatem, & de hostibus quondam atque captiuis liberos Dei facies: ut repente dicas cum Sion: Ego sterilis & non pariens, transmigrata & captiua: & istos quis enutriet? Ego destituta & sola: & isti ubi erant? Miraris Esaia, eiusdem psalmi sacramenta cognosce: Vox domini in uirtute, uox domini in magnificentia, uox domini confringentis cedros: ut postquam aduersarios fregerit, & concusserit desertos prius gentium populos, praeparantur cerui in montibus: & sit dilectus sicut filius unicornium, in temploque eius omnes dicent gloriam. Porro quod uertimus filios stridoris, ad illum sensum refer, quod timore supplicij & eius loci tibi est fletus & stridor dentium, deserens diabolici uincula Christo domino credentium turba colla submittat.

Vicesima nona mansio.

ET profecti de Beneiaacan, castrametati sunt in motem Gadgad **גדגד** Vicesima nona mansio interpretatur nuncius siue expeditio, & accinctio: uel certe (quod nos uerius

Hier. to. 3

ee arbitramur

arbitramur κατ'αποψή: id est concisio. Haud aliter possumus magistri discipulorum atque e
 credentium eos facere filios necessitatis, nisi præceptores eorum interfecerimus. Crudelis si
 mus in occisione eorum, non parcat manus nostra armum aut extremum auriculæ de ore
 leonis extrahere. Maledictus qui facit opus domini negligenter, & qui prohibet gladium
 suum à sanguine. Vnde & Dauid: In matutino, inquit, interficiebam omnes peccatores ter
 ræ. De nuncio autem & accinctione hæc breuiter possumus dicere: quod filijs necessitatis
 grandes ad uirtutem stimulos suggeramus, cum eis nunciauerimus præmia futurorū, & ac
 cinctos inire bella docuerimus. Horum trium quicquid magister fecerit, in monte consistit.

Tricesima mansio.

ET profecti de monte Gadgad, castrametati sunt in Iotbatha יתבחה Tricesima man
 sio bonitas interpretatur, ut cum peruenerimus ad perfectum uirum, in sacerdotalem 14
 gradum, & in ætatem plenitudinis Christi: in qua & Ezechiel erat iuxta fluuium Cobar, pos
 simus cum Dauid in tricesimo psalmo canere: In te domine speraui, non confundar in æter
 num. Pastor enim bonus ponit animam suam pro ouibus suis.

Tricesima prima mansio.

ET profecti de Iotbatha, castrametati sunt in Ebrona עברונה Tricesima prima mansio in
 terpretatur παράλιωσις, id est transitus siue transitio. Ad hanc uenit uerus Hebræus, id
 est παράτης, siue transitor, qui dicere potest: Transiens uidebo uisionem hanc magnam: de
 qua & psalmista canit: & non dixerunt qui præteribant, benedictio domini super uos. Præ
 terit enim figura huius mundi, & propterea sancti cupiunt ad meliora transire: nec præsent
 i statu contenti, ingemiscunt quotidie: Hæc recordatus sum, & effudi in me animam meam,
 quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei. Multum est, si
 de omnibus scripturis super uerbo transitionis uelim exempla congerere.

Tricesima secunda mansio.

ET profecti de Ebrona, castrametati sunt in Aftion gaber אפיון גבר Tricesima secunda
 mansio transfertur in ligna uiri, siue dolationis hominis, quod significantius Græce di
 citur ξυλαισμοφόρος, scribitur per y ain literam, non (ut Græci & Latini errant) per gimel,
 Vnde in solitudine multitudo lignorum, nisi quod seduli & diligentis magistri disciplina
 monstratur, cædentis ligna informia: & dolantis facientisq; uasa diuersa: quæ in domo ma
 gna necessaria sunt: Possunt lignationes uiri, saltuum & omnium arborum genera, per hoc
 credentium multitudinem figurare: dicente Dauid: Inuenimus eam in campis syluæ. Hucusq;
 solitudo Pharan decem & octo continet mansiones quæ descriptæ in catalogo, in superiori
 itinere non ponuntur.

Tricesima tertia mansio.

ET profecti de Aftion gaber, castrametati sunt in deserto Zin זין Hæc est Cades. Quæ
 ritur cur octaua mansio nunc tricesima tertia esse dicatur. Sed sciendum quod prior per
 o samech literam scribitur, interpretaturq; rubus siue odium: hæc autem per y zade, & uer
 tur in mandatum. Illudq; quod iungitur Cades: non (ut pleriq; existimant) sancta dicitur: sed
 mutata siue translata legimus in Genesi iuxta Hebraicam ueritatem: ubi ludas meretricem pu
 tans Thamar, dona transmiserat: & sequester munerum interrogat: ubi est cadesa, hoc est, scor
 tum, cuius habitus à cæteris foeminis immutatus est. In multis quoque locis hoc idem repe
 rimus. Sin aut sancta interpretatur, κατ' ἀντίφρασιν est intelligendum quomodo Parca di
 cuntur ab eo quod minime parcant: & bellum quod nequaquam bellum sit: & lucus quod
 minime luceat. In hac mansionem moritur Maria et sepelitur: & propter aquas contradictionis
 Moyses & Aaron offendunt dominum: & prohibentur transire Iordanem, missisq; nuncijs ad
 Edom transitus petitur, nec impetratur. Quis timeret post tantos profectus murmur po
 puli, & offensam magistrorum, & uia transitus denegatos: Videtur mihi in Maria, Prophe
 tia mortua: in Moysse & Aaron, legi & sacerdotio Iudæorum finis impositus: quod nec
 ipsi ad alteram repromissionis transcendere ualeant, nec credentem populum de solitudine
 huius

A huius mundi educere. Et nota quod post mortem prophetiæ, & aquas contradictionis,
 Idumæam carnæ atq; terrenâ transire non possint: cum multis precibus & conatu uiam
 non impetrēt, sed egrediatur Edom aduersus eos cum populo multo, & in manu forti. In
 terpretatio quoq; nominis, morti & offensa: & negato transitui conuenit. Vbi enim man
 datum, ibi & peccatum: ubi peccatum, ibi offensa: ubi offensa, ibi mors. Hæc est mansio de
 qua Psalmista canit: Commouebit Dominus desertum Cades.

Tricesima quarta mansio.

ET profecti de Cades, castrametati sunt in monte Or אר in extremo terræ Edom: ascen
 ditq; Aaron sacerdos in montem Or iuxta præceptum Dñi, & mortuus est ibi anno
 quadragesimo egressiois filiorum Israel de terra Aegypti, mense quinto, prima die mēsis.
 Eratq; Aaron centum uigintitrium annorū quando mortuus est in monte Or. Et audiuit
 Chananæus rex Arad qui habitabat ad austrum in terra Chanaan, quod uenissent filij Is
 rael. Tricesima quarta mansio est, quam pleriq; interpretantur lumen: nec errarent si per
 aleph literam scriberetur. Alij pellem, et ipsi uerum dicerent, si esset y ain positum. Nonnul
 li foramen, quod posset accipi: si heth haberet elementum. Cum autem legatur per heth
 magis mons intelligitur, & legi potest: Ascendit Aaron sacerdos in montis montem, id est
 in uertice eius. Ex quo animaduertimus non in monte simpliciter, sed in monte montis pon
 tificem mortuum: ut dignus locus meritis illius monstraretur. Moritur autē eo anno, quo
 nouus populus repromissionis terram intraturus erat, in extremis finibus terræ Idumæo
 rum. Et quanquā in monte sacerdotiū Eleazaro filio dereliquerit, lexq; eos qui eam imple
 uerint perducatur ad summum: tamen ipsa sublimitas non est trans fluenta Iordanis, sed in ex
 tremis terrenorum operum finibus: & plangit eum populus triginta diebus. Aaron plan
 gitur, Iesus non plangitur. In lege descensus ad inferos, in euangelio ad paradysum transmi
 gratio. Audiuit quoq; Chananæus quod uenisset Israel, & in loco exploratorū (ubi quon
 dam offendisse populum nouerant) inuent prælium: & captiuum ducunt Israel. Rursumq;
 in eodem loco pugnatur: ex uoto uictor uincitur, uicti superant, appellaturq; nomen loci
 borma, id est anathema. Eadem dicere mihi non est pigrum, legentibus necessarium: quod
 semper humanus status in huius seculi uia fluctuet: & alius in ualle, alius in campis, alius mo
 riatur in monte, nec in monte simpliciter, sed in montis monte, id est in excelsu uertice. Cumq;
 nos Dei auxilio destitutos hostis inuaserit duxeritq; captiuos, non desperemus salutem,
 sed iterum armemur ad prælium. Potest fieri ut uincamus, ubi uicti fuimus: & eodem loco
 triumphemus, ubi fuimus ante captiui.

Tricesima quinta mansio & tricesima sexta.

ET profecti de monte Or, castrametati sunt in Selmona סלמון Profectiq; de Selmo
 na, uenerunt in Phunon פוןון Hæ duæ mansiones, tricesima quinta & tricesima sexta
 in ordine historiæ non inueniuntur, sed scriptum est pro eis: Egressi sunt de monte Or, per
 uiam maris rubri, & circumierunt terram Edom. Ex quo ostenditur in finibus atq; circumi
 tu terræ Edom eas positas. Nec secundum morem legitur: Et profecti de monte Or, ca
 strametati sunt in Selmona siue in Phunon, sed post ambitum terræ Iudæorum uenit ad
 extremum, & ait: Profecti filij Israel, castrametati sunt in in Oboth. Nec dixit, profecti
 sunt de illo & illo loco, quia duas mansiones silentio prætermiserat: quas cum in supputa
 tione tacuerit, reddit in summa. Prima mansio Selmona interpretatur imaguncula. Se
 cunda Phunon diminutue os, ab ore non ab osse intellige. In his Aaron mortuo, murmu
 rant contra Deum & Moysen, manna fastidiunt, à serpentibus uulnerantur: & in typum
 Saluatoris, qui uerum antiquumq; serpentem in patibulo crucis triumphauit, diaboli ue
 nena superantur. Vnde & imaguncula, ueræ expressæq; imaginis filij Dei. Passionem ei
 us intuens, conseruatur: & quod corde credit, ore pronunciat, legens illud Apostoli: Cor
 de creditur ad iusticiam, ore autem confessio fit ad salutem. Simulq; nota utraq; mansio
 16 εσπιγισμῶς appellatur: quia ex parte uidemus, & ex parte prophetamus: & nunc per spe
 culum uidemus in ænigmate.

Tricesimaseptima mansio.

Profecti de Phunon, castrametati sunt in Oboth **עֲבוֹת** Tricesimaseptima mansio uertitur in magos siue pythones: uel (secundū uerba Helui) lagenas grādes, quæ cum multo plene fuerint, absq̄ spiramine ilico dirumpuntur. Pugnauerunt magi cōtra Moysen et Aaron: & à muliere quæ erat in Endor, & habebat iuxta Septuaginta interpretes spiritum pythonem, iuxta Hebræos magum, regi Israelis illuditur. Multæ sunt præstigiæ, & innumerabiles laquei, quibus animæ capiuntur humanæ: sed nos dicamus, in domino cōfidentes: Laqueus contritus est, & nos liberati sumus: Et, Si ambulauero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniã tu mecum es; Cadent à latere nostro mille, & decem milia à dextris nostris; non timebimus ab incurſu & dæmonio meridiano; sed obturauimus aures nostras, ne audiamus uoces incantantium, & Sirenarum carmina negligamus. Post imaginem Dei, quæ in cordis ratione monstratur, et confessione fidei, quæ ore profertur, confurgunt serpentes, & artes maleficæ ad bella nos prouocant. Sed nos qui habemus preciosissimum thesaurum in uasis fictilibus quæ frangi possunt, ita ut quædã uix testa remanserint in qua hauriri possit aquæ pusillum, omni custodia circumdemus cor nostrum.

Tricesimaoctaua mansio.

ET profecti de Oboth, castrametati sunt in Ieabarim **עֵי תְּעָבָרִים** in finibus Moab. Tricesimaoctaua mansio aceros lapidum transeuntium sonat. Sunt sancti lapides, qui uoluntur super terram, leues, politī & rotunditate sua rotarum cursibus similes. Sunt & alij quos propheta iubet tolli de uia, ne ambulantium in eos offendant pedes. Qui sunt isti ambulantes? Vtīq̄ uiatores & prætereuntes, qui per istud seculum ad alias mansiones trāsire festināt. Quod aut̄ dicitur in finibus Moab, & supra scriptum est, in solitudine quæ respicit Moab cōtra solis ortum; ostendit iuxta literam, quod hucusq̄ in finibus terræ Idumæorū fuerint: & nunc ueniant ad terminos Moab, de alia prouincia ad aliam transeuntes. Non enim semper uni uirtuti danda est opera, sed sicut scriptū est: Ibunt de uirtute in uirtutē, de alia transeundū est ad aliã: quia hærent sibi & inter se ita nexæ sunt, ut qui una caruerit, omnib. careat. Et tamē transire de alia ad aliã eorū est propriū, qui solis iustitiæ ortū cōsiderant.

Tricesimanona mansio.

ET profecti de Ieabarim, siue (ut in secundo loco apud Hebræos habes) **עֵי תְּעָבָרִים** castrametati sunt in dibon gad **דִּבְּרוֹן גַּד** Tricesimanona mansio interpretatur, fortiter intellecta tentatio. Pro hac in ordine historiæ aliter scriptum reperi. Postquam enim castrametati sunt in Ieabarim in finibus Moab contra ortum solis, legitur: Inde profecti sunt, & diuerterunt ad torrentem Zared. Et de hoc loco proficiscentes, castrametati sunt trans Arnon, quæ est in solitudine finium Amorrhæi, eo quod Arnon in terminis sit Moabitarum & Amorrhæorum; & post hæc uenerunt ad puteum ubi cecinit Israel carmen hoc: Ascende putee quem foderunt principes, & aperuerunt duces populorum in datore legum, & in baculo eius: & de solitudine in Matthana, & de Matthana ad torrentem Dei: & de torrentibus Dei ad excelsa, & de excelsis ad uallem, quæ est in regione Moab in uertice Phasga, qui prospicit contra desertum. Hæc loca in finibus Amorrhæorum quidam interpretantes, putant non mansiones esse sed transitus, nec præiudicare debere catalogo mansionum extraordinariam expositionem. Alij autem spiritualibus spiritualia comparantes, nolūt regiones significari, sed per locorum nomina uirtutum profectus esse, quod post magos & cōgregationem lapidum frequenter ueniamus ad torrentem Zared, quod interpretatur aliena descensio & in descensione positi, transeamus ad Arnon, quod maledictionem sonat, quæ est posita in finibus Amorrhæorum, qui uel amari hostes sunt, uel multa loquuntur inflati. Sin autem transierimus terminos Moab, qui de incestu generatus est, & recessit à uero patre: statim nobis occurrit puteus, quem nemo de plebe fodit, nullus ignobilis, sed principes & duces, qui iura dant populis: & canentes carmen in aqua puti, & in Dei muneribus gratulantes, prophetant quò transituri sint: ad quæ peruenturi loca, quod scilicet de deserto ueniant in Matthana, quod interpretatur donum, & de Mat-

thana

athana ad Nahaliel, quod dicitur ad torrentes Dei, & de Nahaliel ad Bamoth, quæ interpretatur excelsa siue adueniens mors, quando conformes efficiuntur mortis Christi: & de Bamoth occurrit nobis uallis humilitatis, quæ tamen posita est in uertice montis Phasga: qui interpretatur dolatus, quod nihil habeat informe & rude, sed artificis sit politus manu: qui mons respiciat solitudinem quæ Hebraice dicitur lesimon **לְשִׁמֹן**. Quando enim fuerimus in uirtutum culmine constituti, tunc totius mundi ruinas, & omnium peccatorum respiciamus uastitatem. Penè oblitus sumus, currente oratione, dictare: quare Dibon gad interpretatur fortiter intellecta tentatio. Post Dibon gad geritur bellum contra Seon regem Amorrhæorum, & Og regem Basan: & discimus quod cum uenerimus ad summū, & de fonte principum regumq̄ biberimus, ascendentes ad montem Phasga, non debeamus eleuari in superbiam, si propositam nobis e contrario solitudinem nouerimus. Ante contritionem enim eleuatur cor uiri, & ante gloriam humiliatur.

Quadragesima mansio.

ET profecti de Dibon gad, castrametati sunt in Almon diblathaiema **עֲלְמוֹן דִּבְּלַתְּהַיְמָא** Quadragesima mansio uertitur in contemptum plagarum siue opprobriorum. Et per hanc discimus omnia dulcia & illecebras uoluptatum in seculo contemnendas, nec inebriarios debere uiuo in quo est luxuria. Mel non offertur in sacrificijs Dei: & cera quæ dulcia continet, non lucet in tabernaculo, sed oleum purissimum, quod de oliuæ profertur amaritudine. Mel enim distillat à labijs mulieris meretricis; de quo puto iuxta mysticos intellectus gustasse Ionathan: & sorte deprehensum, uix populi precibus liberatū. Quod aut̄ opprobria contemnenda sint, & si falso obijciantur beatitudinem pariant, saluator plenissime docet.

Quadragesima prima mansio.

Profecti de Almon diblathaiema, castrametati sunt in montibus Abarim **עֲבָרִים** contra faciem Nabo. Quadragesima prima mansio uertitur in montes transeuntium: & est contra faciē montis Nabo, ubi moritur & sepelitur Moyses, terra repromissionis ante conspecta. Nabo interpretatur conclusio, in qua finitur lex, & non inuenitur eius memoria. Porro gratia euangelij absque ullo sine tenditur. In omnem terrā exiuit sonus eius, & in fines orbis terræ uerba ipsius. Simulq̄ considera quod habitatio transeuntium in montibus sita sit: & adhuc profectu indigeat. Post montes enim plurimos ad campestria Moab & Iordanis fluenta descendimus, qui interpretatur descensio. Nihil enim (ut crebro diximus) tam periculosum est quàm gloriæ cupiditas & iactantia, & animus conscientia uirtutum tumens.

Quadragesima secunda mansio.

ET profecti de montibus Abarim, castrametati sunt in campestribus Moab **מִדְּבָרִים** super Iordanem iuxta Hiericho, ibiq̄ fixerunt tentoria. Ab domo solitudinis usque Abel sitim **אֶבֶל שִׁטִּים** in planicie Moab. In quadragesima secunda quæ & extrema mansio, cursim quæ sint gesta, narremus. Residens in ea populus à diuino Balaam, quem mercede cōduxerat Balaach filius Sefhor, Dei iussione benedicitur: & maledictio mutatur in laudes: audit uocem domini ex prophano ore resonantem: Orietur stella ex Iacob, & confurget homo de Israel, & percutiet princeps Moab, & uastabit cunctos filios Seth: & erit Edom hæreditas eius. Fornicatur cum filiabus Madian: & Phinees filius Eleazar, zelatus est zelum domini Zambri & scortū Madianitidē pugione trāsfigit: unde & accepit præmium in æternū memoriã, armum uictimæ. Numeratur rursus populus, numeratur & leuitæ, ut interfectis pessimis, nouus populus Dei censeatur. Interpellat quinq̄ filia Salphaad: & ex iudicio Dñi, hæreditatem accipiunt: ut inter fratres suos, nec foemineus à possessione Dei sexus excludatur. Iesus Moysi in monte succedit, & discit à lege, quæ spiritualiter offerre debeat in ecclesia. Primum quid per singulos dies, deinde quid sabbato, quid in Calendis, quid in pascha, quid in pentecoste, quid in neomenia mensis septimi, quid in ieiunio eiusdem mensis die decimo, quid in scenopegia, quando figuntur tabernacula, decima quinta die supradicti mensis. Vxorū & filiarum uota absque autoritate patrum & uirorum cassã memorantur: Bellum contra Madianitas: & mors diuini Balaam, & prædæ diuiso, & oblatio ex ea in tabernaculo

Hier. 10. 3

ec 3 Dei

Dei. Primus Ruben & Gad, & dimidia tribus Manasse, ultra Iordanem in eremo possessio...

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

IN septuagesimo septimo psalmo. Cuius initium est: Attēdite popule meus. Ex hoc Mat...

A uocat angelum percutientem Aegyptios, ut habetur Exodi capitulo duodecimo. Graeci apris. Ex...

gorum scholæ tantum honoris habeant Aristotelicis decretis, ut explodatur, qui huius opinionibus uelit refragari, pauculis locis exceptis. Illud durius, quod in decretis idem totam damnat physicā, in qua uel maxime præcellit Aristoteles, scribens eos in obscuritate mentis ingredi. Damnat dialectice illius, argutias appellans imò phantasmata, & umbras rerum euanidas, breuitq; perituras: atq; hæc scripsit cum nondum esset tantus honos ethnicis philosophis apud interpretes Christianæ doctrinæ. Vbi enim apud Origenem, aut Basilium, aut Chrysostomū legimus, philosophus physicorum tertio, & philosophus Meteorologicorū secundo, & philosophus Ethicorum primo? At nunc quiduis potius habetur q̄ theologus, qui ista nō passim inculcet. Ad hæc nondum erat hæc dialectica sophisticis somnijs ac spinis undiq; plena. Et tamen à theologia mysterijs ueluti prophanus arcetur, qui nō in huiusmodi tritis bonā uitæ partem cōtraherit. Neq; dubito quin si diuus Hieronymus hanc uidisset theologiam, Aristotelicis sententijs ac legibus undiq; cōtaminatam, uel obrutam potius, tota libertate in rem tam indignam detonuisset. Quamquam Hieronymus nō simpliciter improbat horum cognitionem, si modo sit ea moderata, sed eos damnat, qui plus satis tribuunt ethnicis disciplinis, & illorū decreta pene æquant Christi decretis: quum Christi philosophia *his est præcipuum* à philosophorum decretis ablit, ut stultissimum sit, si quid uisum est Aristoteli, id ad Christi leges trahere uelle.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Fabiola nobilissima matrona, Bethlehem se contulerat, illic cum Paula & Eustochio uictrura: uerum ingruentibus barbaris coacta est redire Romam. Itaq; quod præfenti pollicitus fuerat Hieronymus, nunc cum scenore reddit absentis. Etenim cum illa tantum docteri postulasset, quid haberet mysterij uestitus sacerdotum ac leuitarum, tam diligenter à Moyse descriptus, adiecit uelut auctuarium, de ritu ceremonijsq; sacrorum, deq; uasis templi. Inuitat autem illam uerecunde, ut quando quidem pacata iam esset Bethlehemitica regio, redeat ad pristinum contubernium.

HIERON. AD FABIOLAM, DE VESTITV SACERDOTVM.

Scq; hodie in lectione ueteris testamenti super faciem Moyfi uelamen positum est. Loquitur glorificato uultu, & populus loquentis gloriam ferre non sustinet. Cum autem conuersi fuerimus ad Dñm, aufertur uelamen, occidens litera moritur, uiuificans spiritus suscitatur. Dñs enim spiritus est, & lex spiritualis. Vnde & Dauid orabat in psalmo: Reuela oculos meos: & considerabo mirabilia de lege tua. Nunquid de bubus cura est Deo? Vtiq; non. Multo magis de iecore bouis, arietis & hircorum & armo dextro, pectusculo & uentre quo stercora digeruntur: quorum duo in esum accipiunt sacerdotes: tertium Phinees meretur in præmium. De uictimis salutaribus, adeps quo pectus obuoluitur, & pinnola iecoris offeruntur super altare: ipsum uero pectus & brachium dextrū dantur Aaron & filijs eius legitimum sempiternū à filijs Israel. Sensus in corde est, habitaculū cordis in pectore. Quæritur ubi sit animæ principale. Plato, in cerebro, Christus monstrat in corde: Beati mundo corde, quoniā ipsi Deum uidebūt. Et, De corde procedūt cogitationes male. Et, Quid cogitatis nequā in cordibus uestris? Voluptas & cōcupiscentia, iuxta eos qui de physicis disputāt, consistit in iecore. Huius pinnulā in diuersa uolitantē, & per oculorū fenestras erumpentē foras, offerunt sacerdotes Deo: ut postq; opere dixerint Deo, holocaustum tuū pingue fiat: & concupiscentiā libidinis seminariū, igni spiritus cōcremauerint, mereantur accipere præmium, pectus & brachiū. In pectore mundas cogitationes, legis noticiā, dogmatū ueritatē. In brachio bona opera & pugnā contra diabolū & armatā manum, ut quod mente conceperint, exemplo probent. Iesus enim cœpit facere & docere. Ipsum quoq; pectusculū appellatur *in* 3 *de qua*, id est additamentū siue præcipuū & egregiū: *tenupha* quippe hoc magis sonat. Ex quo intelligimus iuxta illud Malachiæ: Labia sacerdotis custodiunt scientiā, & legem requirūt ex ore eius: præcipuā debere esse in sacerdotibus legis doctrinæq; noticiā: & additamento gratiæ spiritualis, talem uirū institui, qui possit cōtradictibus resistere: & nihil in se sinistri habere operis, quod ducat ad tartarū: sed dextrum brachium & separatum, ut opera sacerdotis comparatione uirtutū eius, à cunctis hominibus separata sint. Hæc de uictimis & his quæ offeruntur in altari, & sacerdotibus dantur à Domino. Cæterarum & alia tria exceptis primitijs hostiarū, & de priuato, & de macello publico, ubi non religio sed uictus necessitas est, sacerdotibus membra tribuuntur, brachium, maxilla, & uenter. De brachio iam diximus. Maxilla eloquentem eruditumq; significat, ut quod pectore concipimus, ore promamus. Venter receptaculum ciborum, in scorto Madianitide

nitide sacerdotali pugione confossus, uniuersos hominum labores, momentanea blandimenta gulæ, stercore sine cōdemnat: & ostendit mentibus cōsecratis Deo, totum quod currimus, quod satagimus, quod uoramus, in secessum proijci. Vnde & Apostolus: Escq; inquit, uentri, & uenter escis: Deus autē & hunc & illas destruet. Et e contrario de luxuriosis: Quorū Deus uenter est, & gloria in confusione eorū. Vituli puluerem quē adorauerat Israel, in contemptum superstitionis in potum accepit populus, ut discat contemnere quod in secessum proijci uideat. Præcipitur sacerdotibus, ne ministraturi in templo uinum & sicerā bibant, ne ebrietate & crapula & curis huius uitæ prægrauentur corda eorum: nec partem habeant in terra, nisi solum Deum: ut nulla debilitate segnes sint, ne truncis auribus, læso oculo, simis naribus, claudo pede, cutis colore mutato: quæ omnia referuntur ad animæ uitia. Voluntas enim in homine, nō natura damnatur. Si quis è sacerdotibus semine fluxerit, ad sacerdotalem mensam prohibetur accedere: & e contrario uidua cuius cum Sara defecerūt muliebria, propter continentia & castitatē recipitur in domum patris, & de tēpli ærario alitur. Quod si filios habuerit, redditur soboli sue, ut iuxta Apostolum his ministretur, quæ uere uiduæ sunt: & ut quæ de sacerdotalibus sustentatur cibis, nullius alterius amore teneatur. Vicinus & mercenarius excluduntur à cōuiuio sacerdotum, seruis ciborum reliquæ cōceduntur. Iam tunc reijciabantur Phygelus & Hermogenes, & recipiebatur Onesimus. Primitiæ ciborū & omnium frugum atq; pomorum offeruntur antistiti: ut habens uictum atq; uestitum, absq; ullo impedimento securus & liber seruiat Domino. Primogenita mundorum animalium accipiunt sacerdotes: immundorū precia. Hominū quoq; primi partus redimuntur: quia conditio una nascendi est, precium æqualiter offertur, sic moderatū & leue, ut nec diues intumescat, nec tenuis prægrauetur. Aeditui & ianitores accipiunt decimas: & rursum decimas decimarum offerunt sacerdotibus: tanto illis minores, quanto ipsi maiores populo. Quadraginta octo ciuitates ad habitandū leuitis & sacerdotibus separantur: sex urbes fugitiuorū trans Iordanē & intra Iordanē eliguntur: & finis exilij, mors pontificis est. Vniuersa quæ festinus sermo pexstrinxit, & quorum pulsauit nec aperui sacramenta, ad cunctos pertinent sacerdotes. Pontifex autē quantis polleat priuilegijs, dicam breuiter. Caput, inquit, suum nō discooperiet. Habet cidarim, & nomen Dei portat in fronte diademate ornatus est regio, ad perfectam Christi ueniatatē, semper eius gloria protegendus est: & uestimēta sua nō scindet, quia candida sunt, quia impolluta, quia agnum sequentia, & de attonsa ouis cōfecta uellerib. Thamar amissa pudicitia, scidit tunicam. Caiphaz perditio sacerdotio, rupit publice uestimenta. Super omnē animam, quæ mortua est nō ingreditur. Vbi cunq; peccatum est, & in peccato mors, illuc pontifex nō accedit. Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Quamuis ille sit diues, quamuis potens, & multitudinem offerat uictimarum, si mortuus est, non tangitur à pontifice, nō uidetur. Quod si reuiuiscit, & ad uocē Saluatoris egreditur de sepulchro, & fascijs peccatorū solutus incedit, intrabit ad eum pōtifex: & ibi faciet mansionē & cum resurgente prandebit. Super patre suo & matre sua nō inquinabitur. Multa nos facere cogit affectus: & dum propinquitatem respicimus corporū, & corporis & animæ offendimus creatorē. Qui amat patrē aut matrē super Christum, nō est eo dignus. Discipulus ad sepulturā patris ire desiderās, Saluatoris prohibetur imperio. Quāti monachorū dum patris matrisq; miserentur, suas animas perdiderūt: Super patre & matre pollui nobis nō licet, quāto magis super fratre, sororibus, consobrinis, familia, seruulis? Genus regale & sacerdotale sumus. Illū attendamus patrē, qui nunq; moritur, aut qui pro nobis moritur: & qui ideo uiuens mortuus est, ut nos mortuos uiuificaret. Si quid habemus de Ægypto quod princeps mundi suum possit agnoscere, tenenti Ægyptiæ cum pallio relinquamus. Sindone opertus adolescens, uinctū Dominū sequebatur: incurrisset laqueos, nisi expeditus & nudus persequentium declinasset impetum. Reddamus parentibus quæ parentum sunt: si tamē uiuunt: si seruientes Dño filios suos, præferri sibi gloriantur. Et de sanctis non egredietur: & non polluet sanctificationē Dei sui. Pro ocioso quoq; uerbo rationem redditur

reddituri sumus: & omne quod non ædificat audientes, in periculū uertitur loquentium. Ego si fecero, si dixerō quippiam, quod reprehensione dignū est, de sanctis egredior, & polluo uocabulū Christi, in quo mihi blandior: quanto magis pontifex & episcopus, quē oportet esse sine crimine, tantarumq; uirtutum, ut semper moretur in sanctis: & paratus sit uictimas offerre pro populo, sequester Dei & hominum, & carnes agni sacro ore cōficiens: quia sanctum oleum Dei sui super eum est. Nō egredietur de sancto, ne uestimentū quo indutus est, polluat. Quotquot em̄ in Christo baptizati sumus, Christū induimus. Seruemus tunicā quam accepimus, sanctam custodiamus in sancto. Ille montanus habitator, qui de Hierusalē descendebat in Hiericho, non prius uulneratus est, q̄ nudatus. Infunditur ei oleum, medicamentum lene, & misericordia temperatū: & quia debuit negligentia sentire cruciatū, uini austeritate mordetur, ut per oleum ad pœnitentiā prouocetur, per uinum sentiat seueritatē iudicantis. Vxorem uirginem accipiet, uiduam autem eiectā & meretricem nō accipiet, sed uirginem de genere suo, & nō contaminabit semen suum in populo. Ego Dominus qui sanctifico eum. Scio pontificem, cui præcepta nunc dantur, à plerisq; Christum intelligi: & id quod dictū est, super patre & matre non inquitur, de uirginali Mariæ partu edisseri: multoq; facilius est super Domino interpretatio, qui audit in psalmo: Tu es sacerdos in æternū secundū ordinē Melchisedek. Et in Zacharia: Audi Iesu sacerdos magne: & cui sordida peccatorū nostrorū uestimēta tolluntur, ut recipiat gloriā quā habuit apud patrē priusq̄ mundus esset. Sed ne quis me uim face scripturæ putet, & sic amare Christum, ut historiæ auferam ueritatem, interpretabor in membris, quod referatur ad caput: intelligā de seruis, quod impleatur in Domino. Quamquam gloria Domini, gloria famulorū sit. Et ubicunq; opportunitas loci tulerit, sic de uerolumine disputabo, ut deriuetur ad eos, quibus Christus donauit ut lumen sint. Pontifex iste quē Mosaicus sermo describit, uiduam, eiectam & meretricē non duxit uxorem. Vidua est, cuius maritus est mortuus. Eiecta, quæ à marito uiuente projicitur. Meretrix, quæ multorū libidini patet. Sed accipiet, inquit, uxore uirginē & de genere suo: non alienigenam, ne in mala terra, nobiliū seminum frumenta degenerent. Non meretricem, quæ multis exposita est amatoribus. Non eiectā, quæ etiā priori coniugio indigna fuit. Non uiduam, ne pristinarū meminerit uoluptatū: sed illam animā, quæ non habet maculam, neq; rugam, quæ cū Christo renata innouatur de die in diem, de qua Apostolus loquitur: Despondi enim uos uni uiro, uirginē castā exhibere Christo. Nolo discipulā coniugē pontificis quæ quā habere de uetere homine. Si cōsurreximus cum Christo, ea quæ sursum sunt sapiamus, præteritorū oblitī, futurorum auidi. Infelix Simon, quia post baptismū de antiquo matrimonio cogitabat, nec ad uirginalem uenerat puritatē, Petri cōfortio indignus fuit. Cōpulisti me Fabiola literis tuis, ut de Aaron tibi sacerdotio scriberē & uestimentis. Ego plus obtuli, ut de cibis & primitijs sacerdotum, & de obseruatione pontificis præfatiunculā struerē. Egressa de Sodomis, & ad montana festinans, non uis habitare in parua urbe Segor. Transcendens profelytos, præteris Israelitas, dimittens leuiticum gradum, & præpete penna trāsuolans sacerdotes, ad pontificem uenis. Sed dum uestes eius & rationale pectoris diligenter inquiris, nostra tibi displicuere consortia. Et tu quidē optato frueris ocio: & iuxta Babylonē Bethlehemitica forsitan rura suspiras. Nos in Ephrata, tandē pace reddita, uagientem de præsepi audimus infantē: & querimonias eius ac uoculas, ad tuas aures cupimus peruenire. Legimus in Exodo, tabernaculū, mensam, candelabrū, altare, columnas, tentoria, coccum, byssum, hyacinthum, purpuram, ex auro, argento, ære uasa diuersa, tabernaculum diuisum in tria, duodecim panes per singulas hebdomadas mensæ impositos, in candelabro septem lucernas, altare hostijs holocaustisq; expositū, crateras, scyphos, thuribula, phialas, mortariola, paxillos, pelles rubras, pilos craprarum & ligna imputribilia. Tanta & talia offeruntur in tabernaculo Dei: ut nullus desperet salutem. Alius aurum sensuum, alius argentū eloquij, alius uocem æris exhibeat. Totus mundus in tabernaculi describitur sacramento. Primum & secundum uestibulum omnibus patet

patet. Aqua enim & terra, cunctis mortalibus data sunt. In sanctis uero sanctorum, quasi ad æthera & in coelum, paucorum introitus & uolatus est. Duodecim panes, duodecim mensium significāt circulum. Septē lucernæ, septem errantia astra demonstrant. Et ne longum faciam (neq; enim propositum nunc est de tabernaculo scribere) ueniam ad sacerdotalia uestimenta: & antequam mysticam scruter intelligentiam, more Iudaico quæ scripta sunt simpliciter exponam: ut postquā uestitū uideris sacerdotem, & oculis tuis omnis eius patuerit ornatus, tunc singulorum causas pariter exquiramus. Discamus primum communes sacerdotum uestes atq; pontificum. Lineis sceminalibus, quæ usq; ad genua & poplites ueniunt, uerenda cælantur: & superior pars sub umbilico uehementer astringitur: ut si quando expediti mactant uictimas, tauros & arietes, trahunt portantq; onera, & in officio ministrandi sunt, etiā si lapsi fuerint, & scemora reuelauerint, non pateat quod oportum est. Inde & gradus altaris prohibentur fieri: ne inferior populus ascendentium uerenda conspiciat, uocaturq; lingua Hebræa hoc genus uestimenti *מִיְכְנֵסֶה* michnese, Græce *ποδσοκλή*, à nostris scemilia, uel bracæ usq; ad genua pertingētes. Refert Iosephus (nam ætate eius adhuc templum stabat: & necdum Vespasianus & Titus Hierosolymam subuerterāt, & erat ipse de genere sacerdotali: multoq; plus intelligitur quod oculis uideatur, quam quod aure percipitur) hæc sceminalia de bysso retorta ob fortitudinem solere contexti, & postq̄ incisa fuerint, acu confui. Non em̄ posse in tela huiusmodi fieri. Secunda ex lino tunica est *מִיְכְנֵסֶה*, id est, talaris, duplici sindone, quā & ipsum Iosephus bysinā uocat, appellaturq; *חֶתוֹנֶת* chetonet, id est *χιτῶν*, quod Hebræo sermone in lineā uertitur. Hæc adhæret corpori, & tam arcta est & strictis manicis, ut nulla omnino in ueste sit ruga, & usq; ad crura descendat. Volo pro legentis facilitate abuti sermone uulgato. Solent milites habere lineas, quas camillas uocant, sic aptas membris & astrictas corporibus, ut expediti sint uel ad cursum, uel ad prælia, dirigere iacula, tenere clypeum, ensē librare, & quocunq; necessitas traxerit. Ergo & sacerdotes parati in ministeriū Dei, utuntur hac tunica, ut habentes pulchritudinē uestimentorum, nudorū celeritate discurrant. Tertium genus est uestimenti, quod illi appellant *אֲבָנֶת* abanet, nos cingulum, uel baltheū, uel zōnam possumus dicere, Babylonij nouo uocabulo *חֶמְיָאִין* hemeiamin uocant. Diuersa uocabula ponimus, ne quis erret in nomine. Hoc cingulum in similitudinem pellis colubri qua exiit seneçutē, sic in rotundum textū est, ut marsupium longius putes. Textū est autē subtegmine cocci, purpuræ, hyacinthi, & stamine bysino, ob decorem & fortitudinem: atq; ita polymita arte distinctum, ut diuersos flores ac gemmas artificis manu non tectas, sed additas arbitreris. Lineam tunicam, de qua supra diximus, inter umbilicum & pectus hic stringunt baltheo, qui quatuor digitorum habens latitudinem, & ex una parte ad crura dependens, cum ad sacrificia cursu & expeditione opus est, in læuū humerū reorquetur. Quartū genus est uestimenti, rotundū pileolū, quale picū in Vlysse cōspicimus, quasi sphaera media sit diuisa, & pars una ponatur in capite: hoc Græci & nostri *πέρικεφαλαίον*, nonnulli galerum uocant, Hebræi *מִיְזְנֵפֶת* miznepheth: non habet acumen in summo nec totū usq; ad comam caput tegit: sed tertiā partē à fronte in operā relinquit: atq; ita in occipitio uitta cōstrictum est, ut nō facile labatur ex capite. Est autē bysinum, & sic fabre opertū linteolo, ut nulla acus uestigia extrinsecus appareāt. His quatuor uestimētis, id est sceminalibus, tunica linea, cingulo, qd purpura, cocco, bysso, hyacinthoq; cōtextitur, & pileo, de quo nūc diximus, tā sacerdotes q̄ pontifices utuntur. Reliqua quatuor proprie pontificū sunt, quorū primū est mail *מַיִל*, id est tunica talaris, tota hyacinthina, ex lateribus eiusdem coloris affutas habēs manicis, & in superiori parte qua collo inducitur aperta, quod uulgo capitū uocāt, oris firmissimis ex se textis, ne facile rumpantur. In extrema parte, id est ad pedes, septuaginta duo sunt tintinnabula, & totidē mala punica, q̄sdē cōtexta coloribus, ut supra cingulū. Inter duo tintinnabula unū malū est: inter duo mala unū tintinnabulū, ut alterutrū sibi media sint: causaq; redditur. Idcirco tintinnabula uesti apposita sunt, ut cum ingreditur pontifex in sancta sanctorū, totus uocalis incedat, statim moriturus si hoc

hoc non fecerit. Sextum est uestimentū quod Hebraica lingua dicitur ephod עֶפֶד Septuaginta ἐπιωμίδα , id est superhumeralē appellant. Aquila ἐπιθαμνα , nos ephod suo nominis nomine. Et ubicunq; in Exodo, siue in Leuitico superhumeralē legitur, sciamus apud Hebræos ephod appellari. Hoc autē esse pontificis uestimentū, & in quadam epistola scripsisse me memini: & omnis scriptura testatur sacrum quiddam esse, & solis conueniens pontificibus. Nec statim illud occurrat, quod Samuel qui leuita fuit, scribitur in regnorum primo libro, habuisse ætatis adhuc paruulæ ephod bad, id est superhumeralē lineum: cum Dauid quoq; ante arcā Domini idem portasse referatur. Aliud est em̄ ex quatuor supradictis coloribus, id est hyacintho, bysso, cocco, purpura, & ex auro habere contextum: aliud in similitudinē sacerdotum simplex & lineum. Auri lamina, id est bractæe miræ tenuitate tenduntur, ex quibus secta fila torquentur, cum subtegmīne trium colorum, hyacinthi, cocci, purpuræ, & cum stamine bysino: & efficitur palliolum miræ pulchritudinis, perstringens fulgore oculos in modum caracallarū, sed absq; cucullis. Cōtra pectus nihil contextum est, & locus futuro rationali derelictus. In utroq; humero habet singulos lapides clausos & astrictos auro, qui Hebraice dicuntur Soom סוּם ab Aquila & Symmacho & Theodotione onychini: à Septuaginta smaragdi transferuntur: Iosephus Sardonycas uocat, cū Hebræo Aquilæq; cōsentiens: ut uel colorē lapidū, uel patriam demonstraret. Et in singulis lapidibus sena patriarcharum nomina sunt, quibus Israeliticus populus diuiditur. In dextro humero maiores filij Iacob, in læuo minores scripti sunt: ut pontifex ingrediens sancta sanctorū, nomina populi pro quo rogaturus est Dominum, portet in humeris. Septimū uestimentum est mensura paruū, sed cunctis supradictis sacratius. Intende quæso animum, ut quæ dicuntur intelligas. Hebraice uocatur Hofen הוֹפֵן Græce autem λόγιον , nos rationale possumus appellare, ut ex ipso statim nomine scias mysticum esse quod dicitur. Pannus est breuis ex auro & quatuor textus coloribus, hoc est iisdem quibus & superhumeralē, habens magnitudinē palmi per quadrū, ne facile rum-
patur. In textu sunt ei duodecim lapides miræ magnitudinis atq; precij per quatuor ordines: ita ut in singulis uersiculis terni lapides collocentur. In primo ordine sardius, topazius, smaragdus ponitur. Symmachus dissentit in smaragdo, ceraunium pro eo transferens. In secundo carbunculus, sapphyrus, iaspis. In tertio lyncurius, achates, amethystus. In quarto chrysolitus, onychinus, berillus. Satisq; miror cur hyacinthus preciosissimus lapis in horum numero non ponatur: nisi forte ipse est alio nomine lyncurius. Scrutans eos qui de lapidum scripsere naturis atq; gemmarum, Lyncurium inuenire non potui. In singulis lapidibus secundum ætates duodecim tribuum sculpta sunt nomina. Hos lapides in diademate principis Tyri, & in Apocalypsi Ioannis legimus, de quibus extruitur cœlestis Hierusalem: & sub horum nominibus & specie, uirtutum uel ordo uel diuersitas indicatur. Per quatuor rationalis angulos, quatuor anuli sunt aurei, habentes contra se in superhumerali alios quatuor: ut cum appositum fuerit λόγιον in loco, quem in ephod diximus derelictum, anulus ueniat contra anulum, & mutuo sibi uittis copulentur hyacinthinis. Porro ne magnitudo & pondus lapidum contexta stamina rumperet, auro ligati sunt atq; conclusi: nec suffecit hoc ad firmitatem, nisi & catenæ ex auro fierent, quæ ob pulchritudinem fistulis aureis tegerentur: haberentq; & in rationali supra duos maiores anulos qui uncinis superhumeralis aureis ne cterentur, & deorsum alios duos: nam post tergum in superhumerali contra pectus & stomachum, ex utroq; latere erant anuli aurei, qui catenis cū rationalis inferioribus anulis iungebantur: atq; ita fiebat, ut astringeretur & rationale superhumerali, & superhumeralē rationali, ut una textura cōtra uidentib; putaretur. Octaua est lamina aurea, id est, sis zaab סִסְזָאָב in qua scriptū est nomē Dei Hebraicis quatuor literis יהוה uel יהוה , quod apud illos ineffabile nuncupatur. Hæc super pileolum lineū & cōmune omnium sacerdotū, in pontifice plus additur, ut in fronte uitta hyacinthina constringatur, totamq; pontificis pulchritudinem, Dei uocabulum coronet & protegat. Didicimus quæ uel communia cum sacerdotibus, uel quæ specialia pontificis uestimen-

A uestimenta sint: & si tanta difficultas fuit in uasis fictilibus, quanta maiestas erit in thesauro, qui intrinsecus latet? Dicamus igitur prius quod ab Hebræis accepimus, & iuxta morem nostrū, spiritalis postea intelligentiæ uela pandamus. Quatuor colores ad quatuor
13 elementa referuntur, ex quibus uniuersa subsistunt. Bysus terræ deputatur, quia ex terra gignitur. Purpura mari, quia ex eius cochleolis tingitur. Hyacinthus aeri, propter coloris similitudinem. Coccus igni & ætheri, qui Hebraice קָוֶן sen appellatur: quod Aquila דִּיאֶפֶרֶן , Symmachus δυσφαιρον interpretatus est. Pro cocco iuxta Latinum eloquiū, apud Hebræos tolaath תּוֹלַאֲת id est, uermiculus scribitur: & iustum esse cōmemorant, ut pontifex creatoris nō solum pro Israel, sed & pro uniuerso mūdo roget: siquidem ex terra & aqua & aere & igne mundus iste cōsistit: & hæc elementa sunt omniū. Vnde primum uestimentum lineū, terram significat: secundum hyacinthinū, aerem in colore demonstrans: quia de terrenis paulatim ad excelsa sustollimur: & ipsa uestis hyacinthina à capite usque ad talos ueniens, indicat aerem de cœlis usq; ad terram fufum. Mala autem punica & tinnabula in inferioribus posita fulgura tonitruaq; demonstrant: siue terram & aquam, & omnium elementorum inter se consonantiam: & sic sibi uniuersa perplexa, ut in singulis omnia reperiantur. Quod autē supradicti colores auro intexti sunt: id significari uolunt, quod uitalis calor, & diuini sensus prouidentia, uniuersa penetret. Superhumeralē et duos lapides, uel smaragdinus, uel onychinos, qui desuper sunt, & utrumq; humerum tegunt, duo hemisphæria interpretantur: quorum aliud super terram, aliud sub terra sit: siue solem & lunam, quæ desuper rutilant. Zonam illam qua sacerdotis pectus artatur, & lineam tunicam id est terra constringitur, interpretantur oceanū. Rationale in medio positum, terram edisserunt: quæ instar puncti, licet omnia in se habeat, tamē à cunctis uallatur elementis.
14 Duodecim lapides, uel zodiacū interpretantur circulum, uel duodecim menses: & in singulis uersiculis, singula assignant tempora, & his ternos deputant menses. Nec alicui
B gentilis uideatur expositio. Nō em̄ si cœlestia & Dei dispositionem, idolorum nominibus infamarunt: idcirco Dei est neganda prouidentia, quæ certa lege currit & fertur, & regit omnia. Nam & in Iob, Arcturū & Orionē & מַזָּלֹת mazaloth, hoc est, zodiacum circulū & cætera astrorū nomina legimus: non quod eadē apud Hebræos uocabula sint, sed quod nos non possumus quæ dicuntur, nisi consuetis uocibus intelligere. Pulchre autem hoc ipsum quod in medio est, appellatur rationale. Ratione enim cuncta sunt plena, & terrena hærent cœlestibus, imò ratio terrenorū & temporum, caloris & frigoris, & duplex inter utraque temperies, de cœli cursu & ratione descendit. Vnde & rationale cum ephod fortius stringitur. Porro q; dicit in ipso rationali דְּלֹוֹס esse & אַלְמֵיטָא , id est, manifestatio atq; doctrina uel ueritas, hoc ipsum significat, quod nunquā in Dei ratione mendaciū sit: sed & ipsa ueritas multis signis & argumētis monstretur hominibus, & usq; ad mortales ueniat. Vnde factū est, ut rationē solis & lunæ & anni & mēsum & temporum & horarum, tempestatū quoq; serenitatis atq; uentorū & rerum omniū nosceremus, accipiētes insitā à Deo sapiētiam, & ipso habitatore atq; doctore, domiciliij sui nobis & fabricæ scientiā demonstrante. Super omnia ciddaris & uitta hyacinthina cœlum monstrat: & auri lamina quæ in frōte pontificis est, inscriptumq; nomē Dei, uniuersa quæ subter sunt, Dei arbitrio gubernari. Id ipsum ego puto sub alijs nominibus & in Cherubim & quatuor animalibus figuratū, quæ ita sibi permixta sunt & hærent, ut in uno inueniantur & cætera: & quod instanter, & ante se uadant, & non reuertantur. Labuntur enim tēpora, & præterita relinquētia, ad futura festināt. Quod autē semper in motu sunt, illud significant quod & philosophi suspicātur, currere mundū suo ordine, & incessabiliter uelut rotam in suo axe torqueri: unde & rota in rota, id est, tempus in tēpore: & annus in semetipsum reuoluitur: & ipsæ rotæ eleuantur ad cœlum, & super crystallum thronus ex saphiro est, & super thronum similitudo sedentis: cuius inferiora ignea sunt, superiora electrina: ut demonstret quæ inferiora sunt, igne & purgatione indigere: quæ sursum, in conditionis suæ puritate persistere. Et quomodo hic in habitu sacerdotis, auri lamina est desu-

perita in Ezechiele electrum in pectore, & in uertice collocatur. Iustū ergo erat (sicut supra ex parte diximus) ut pontifex Dei, creaturarū omnium typum portans in uestibus suis, indicaret cuncta indigere misericordia Dei: & cum sacrificaret ei, expiaretur uniuersalis conditio, ut nō pro liberis ac parentibus & propinquis, sed pro cuncta creatura, & uoce & habitu precaretur. Tetigimus expositionē Hebraicam, & infinitā sensuum syluam alteri tempori referuantes, quādā futuræ domus strauimus fundamenta. De fœminalibus lineis hoc solent dicere, ratio seminum & generationis ad carnem pertinens, terræ per ea deputatur. Vnde & ad Adam loquitur Deus: Terra es, & in terrā ibis. Causasq; huius rei, quomodo de paruulo semine & fœdissimis initijs tanta uel hominum uel diuersarum rerum pulchritudo nascatur, esse obuolutas, & humanis oculis nō patere. Legimus in Leuitico, iuxta præceptum Dei, Moysen lauisse Aaron & filios eius: iam tunc purgationem mundi & rerum omnium sanctitatē, baptismi sacramenta signabant. Non accipiunt uestes, nisi lotis prius sordibus: nec ornantur ad sacra, nisi in Christo noui homines renascantur. Vinum enim nouum in nouis utribus mittitur. Quod autē Moyses lauat, legis indicium est. Habent Moysen & prophetas, ipsos audiant. Et ab Adā usq; ad Moysen omnes peccauerunt. Præceptis Dei lauandi sumus, & cum parati ad indumentū Christi, tunicas pelliceas deposuerimus, tunc induemur ueste lineā, nihil in se mortis habente, sed tota candida: ut de baptismo confurgentes, cingamus lumbos in ueritate, & tota pristinorum peccatorū turpitudine cæletur. Vnde & David: Beati quorū remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Post fœminalia & lineam tunicā induimur hyacinthino uestimento, & incipimus de terrenis ad alta cōscendere. Hæc ipsa hyacinthina tunica, à Septuaginta *ἑβδομήκοντα*, id est, subucula, nominatur: & proprie pōtificis est: significatq; rationē sublimium nō patere omnibus, sed maioribus atq; perfectis. Hanc habuerunt Moyses & Aaron & prophetae, & omnes quibus dicitur: In montē excelsū ascende tu, qui euangelizas Sion. Nec sufficit nobis priorum ablutio peccatorū, baptismi gratia, doctrina secretior, nisi habuerimus & opera. Vnde iungitur & ephod, id est, superhumeralē, quod rationali copulatur: ut non sit laxum, neq; dissolutū, sed hæreant sibi inuicē & auxilio sint. Ratio enim operibus, & opera ratione indigēt: ut quod mente percipimus, opere perpetremus. Duoq; lapides in superhumerali, uel Christum significant & ecclesiā, duodecim apostolorum qui ad prædicationē missi sunt nomina continentes: uel literam & spiritū, in quibus cōtinentur legis uniuersa mysteria. In dextra spiritus, in læua litera est. Per literas ad uerba descendimus, per uerba uenimus ad sensum. Quam pulcher ordo, & ex ipso habitu sacramenta demonstrans. In humeris opera sunt, in pectore ratio. Vnde & peccatū seculum comedunt sacerdotes. Hoc autem rationale duplex est, apertum & absconditum, simplex & mysticum, duodecim in se lapides habens, & quatuor ordines: quos quatuor puto esse uirtutes, prudentiā, fortitudinem, iusticiam & temperantiā, quæ sibi hærent inuicem, & dum mutuo miscentur, duodenarium efficiunt numerū: uel quatuor animalia, quæ in Apocalypsi describuntur plena oculis, & Domini luce radiantia mundum illuminant. In uno quatuor, & in quatuor singula. Vnde & *ἡλωσις & ἀληθεια*, id est, manifestatio uel doctrina & ueritas in pectore sacerdotis est. Cum enim indutus quis fuerit ueste multiplici, consequens est, ueritatē quam corde retinet, sermone proferre: & ob id in rationali ueritas est, id est, scientia, ut nouerit quæ docenda sint: & manifestatio atq; doctrina, ut possit instruere alios, quod mēte concepit. Vbi sunt qui innocentia sacerdoti dicunt posse sufficere: Vetus lex nouæ cōgruit: id ipsum Moyses quod Apostolus. Ille sacerdotis scientiā ornat in uestibus: iste Timotheū & Titū instruit disciplinis. Sed & ipse uestimentorū ordo præcipuus. Legamus Leuiticū. Nō prius rationale & sic superhumeralē, sed ante superhumeralē, & deinceps rationale. A' mādatis tuis, inquit, intellexi: prius faciamus, & sic doceamus: ne doctrinæ autoritas, cassis operibus destruat. Hoc est quod in propheta legimus: Seminate uobis in iusticia, & metite fructum uitæ: illuminate uobis lumen scientiæ, Primum seminate in iusticia, & fructum uitæ æternæ metite: postea uobis sciens

16 A bis scientiā uendicate. Nec statim absoluta perfectio est, si quis superhumeralē & rationale habeat: nisi hæc ipsa inter se forti compagine solidentur, & sibi inuicem cōnexa sint: ut & operatio rationi, & ratio operibus hæreat: & his præcedentibus, doctrina sequatur & ueritas. Quatuor elementa, de quibus supra diximus, & duos lapides uel onychinos uel smaraginos: & gemmas duodecim, quæ ponuntur in rationali, si esset tēpus ut discuterem, singulorum naturas & causas tibi exponerem: & quid unusquisq; ualeat, & quomodo uirtutibus singulis cōparentur, plenius quæ sita demonstrarem. Sufficiat, quod & sanctus papa Epiphanius egregiū super hoc uolumen edidit: quod si legere uolueris, plenissimā scientiam consequeris. Ego iam mensurā epistolæ excedere me intelligo, & excipientis ceras uideo esse cōpletas. Vnde ad reliqua transeo, ut tandem finiatur oratio. Lamina aurea rutilat in fronte: nihil enim nobis prodest omnium rerum eruditio, nisi Dei scientia coronemur. Lineis induimur, ornatur hyacinthinis, sacro baltheo cingimur, dantur nobis opera, rationale in pectore ponitur: accipimus ueritatē, profert sermo doctrinā: imperfecta sunt uniuersa, nisi tam decoro curru dignus quærat auriga, & super creaturas creator insistens, regat ipse quæ condidit. Quod olim in lamina monstrabatur, nunc in signo ostenditur crucis. Auro legis, sanguis euangelij preciosior est. Tunc signū iuxta Ezechielem uocē gementibus figebatur in fronte: nunc portantes crucē dicimus, Signatum est super nos lumen uultus tui Domine. Bis in Exodo legimus præcipiente Domino, & Moysē iussa faciente, octo uestium genera pontificis. In Leuitico de septem tantum scriptum est: & refertur quomodo Moyses fratrem suum Aaron illis induerit: de solis fœminalibus nihil dicitur: hac (ut arbitror) causa, quod ad genitalia nostra & uerēda lex nō mittit manū, sed ipsi secretiora nostra & confusione digna tegere & uelare debemus, & conscientiā puritatis fœminū Deo iudici referuare. De cæteris uirtutibus (uerbi gratia) sapientia, fortitudine, iusticia, temperantia, humilitate, mansuetudine, liberalitate, possunt & alij iudicare: pudicitia solam nouit conscientia, & humani oculi huius rei certi iudices esse non possunt: absq; his qui passim in morem brutorum animalium libidini expositi sunt. Vnde & Apostolus: De uirginibus, inquit, præceptum Domini non habeo: quasi Moyses loquatur: fœminalibus ego non uestio, nec impono alicui necessitatem: qui uult sacerdos esse, ipse se uestiat. O' quantæ uirgines, & quantorū sperata pudicitia in die iudicij dehonestabitur: quantorū infamata pudicitia à Deo iudice coronabitur. Ipsi igitur assumamus fœminalia: ipsi nostra uerēda operiamus: non quæramus alienos oculos. Ita tegantur genitalia, ut nullorum oculis pateant: ne quando intramus sancta sanctorum, si qua apparuerit turpitudine, morte moriamur. Iam sermo finitur, & ad superiora retrahor. Tanta debet esse scientia & eruditio pontificis Dei, ut & egressus eius & motus & uniuersa uocalia sint. Veritatem mente concipiat, & toto eam habitu resonet & ornatu: ut quicquid agit, quicquid loquitur, sit doctrina populorum. Absq; tintinnabulis enim & diuersis coloribus & gemmis floribusq; uirtutum, nec sancta ingredi potest, nec nomen antistitis possidere. Hæc ad unam lucubratiunculam, cum iam funis solueretur à litore, & nauæ crebrius inclamarent, propero sermone dictaui, quæ memoria tenere poteram, & quæ diuturna in rationali pectoris mei lectione congefferam: satis intelligens magis me loquendi impetu, quam iudicio scribentis fluere, & more torrentis turbidum proferre sermonem. Fertur in indice Septimij Tertulliani liber de Aaron uestibus, qui interim usq; ad hanc diem à me non est repertus. Si à uobis propter celebritatem urbis fuerit inuentus, quæso ne meam stillam illius flumini comparetis. Non enim magnorum uitorū ingentijs, sed meis sum uiribus æstimandus.

PRAEDECENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Moyse uelamen.] Verba Pauli sunt ex secunda ad Corinthios epistola cap. iij. quibus significat, Iudæos legem Moysicam ad literam interpretari, cum in ea mors sit in spiritali sensu uita. Multo magis de fecore.] Repetenda est negatio, nō est, alioqui multo magis quadrabat, multo minus. Porro de legibus Iudaicarum uicissimarum, legis in Leuitico. Quod stercorea digeruntur.] Nam quibusdā duo uentres sunt. Et digeruntur posuit, non pro concoquuntur,

pilis eo tinctis, cum purpuram deuorasset. Hyacinthus.] Est & flos huius nominis, & gemma ob coloris similitudinem: ceruleus enim est lapis ut flos. Coccus.] Vulgo granum uocatur, & est. Nam coccos Græce significat granum, hoc addit ardorem coloris. Diaphanon.] Διαφανον ἢ διαφάνω, pel lucens, siue translucens. Symmachus Διαφανον, int. est.] Legendum arbitror Διαφανον. Nam huius lapilli meminit Theophrastus. In quibusdam codicibus non ascribitur. Vermiculus.] Hic color est, non animal. Vnde uermiculata, rubro tincta, qui color igni cōuenit. Linea tænta.] Tænta Græca uox est, significat fimbriam seu uitram. Arcturum & Orionem.] Omnium astrorum uocabula penè à gentiū fabulis habent nomina, ut Arcturus ab ura translata in cœlum, Orion, Iupiter, Mars, &c. Superuacuum sit hic originem fabularum repetere. Atque his nominibus aliquando singulas significant stellas, aliquando complures iunctas. Ἀλλωσις.] Ἀλλωσις, quod est declaro, siue manifesto. Ἀλήθεια ueritas.] Ἀλήθεια intelligit ueri cognitionem, Ἀλλωσις cōmunicationē & doctrinam.

Sensuum sylvam.] Rudem materiam, sylvam uocant, ac nondum expositam. Nam ἄλυσ materia est, & materiam Latini uocant arbores destinatas adificijs, sed nondum dolatas. A Septuaginta ἄλυσ.] Ita quidem habetur in quibusdam codicibus. Forte legendum est ἄλυσ, quod subter tunicam sit. Id enim subucula dicitur, imò potius ἄλυσ, id quod propemodum ex epistola ad Marcum, cuius initium: Epistolare officium, colligitur. Item ex Græcorum cōmentarijs. Excipientis ceras.] Exciperè dicuntur notarij, qui olim in ceratis scribebant tabulis, ut liceret delere si quid perperam scripsissent. Dicitur autem is, qui scribenda pronunciat. Vnde colligimus, hunc librum ab Hieronymo non scriptum fuisse, sed dictatum. Morte moriamur.] Hoc enim additur Exodi uicesimo octauo præcepto foeminalium, ac regendorum pudendorum, ne iniquitatis rei moriantur. Vniuersa uocalia sint.] At nunc uulgus sacerdotum ad cetera muti, nihil tinnunt, nisi de decimis accipiendis: & magna pars nihil ex iure pontificio didicit, nisi duplices deberi decimas, prædiales & personales. Tertulliani liber de Aaron.] Quin etiam extant super hisce rebus aliquot homiliae Origenis, unde mutuatus est pleraque Hieronymus.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Quæ de terra promissionis leguntur in sacris literis, ea docet potissimum ad allegoriam pertinere, cum tota Iudæorum regio perquam angusta sit ambitu, tum multa loca non sint occupata Iudæis, quamuis recenseantur in promissione.

HIERONYMVS DARDANO.

Væris Dardane Christianorū nobilissime, & nobilium Christianissime, quæ sit terra repromissionis, quam Iudæi redeuntes ex Aegypto possederunt, cum à maioribus eorum iam fuerit ante possessa: ac proinde non sit promissa, sed reddita. His enim uerbis uteris in calce epistolæ tuæ. Quod interrogans uideris illud sentire, quod plurimis nostrorum placet, aliam repromissionis terram esse querendam, de qua & Dauid loquitur in psalmo: Credo uidere bona Domini in terra uiuentium. Et Dominus in Euangelio: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Vtiq; Dauid quando hæc cantabat in spiritu, in terra repromissionis erat: & non solum in Iudææ finibus morabatur, sed multarum in circuitu nationum uictor extiterat, quæ à torrente Aegypti, qui est Rhinocoruræ, usq; ad Euphratē fluuium tendebantur, dicens in alio loco: In Idumæā extendam calciamentū meum: mihi alienigenæ seruiant. Quomodo ergo se credebat accipere, quod iam uictoria possidebat? Et ne forsitan legentibus Iudæis, ambiguum derelinquat, quæ sit illa terra, quam uidere cupiebat, ipso sermone demonstrat, dicens: Credo uidere bona Domini in terra uiuentium. Ergo terra Iudææ, quæ illius ditionis erat, nō est terra uiuentium, id est, Abraham, Isaac, & Iacob, de quibus Dominus in resurrectionis quæstione dicit: Non est Deus mortuorum, sed uiuentium: uerum terra & regio mortuorum, de quibus loquitur Ezechiel: Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Et: Non mortui laudabunt te Domine, sed nos qui uiuimus benedicimus Domino, qui in resurrectione occursuri sumus Domino saluatori, dicente Apostolo: Hoc enim dico uobis in sermone Domini, quoniam nos qui uiuimus, qui relinquitur in aduentu Domini, nō præueniemus eos qui dormierunt: de quibus et Hieremias loquitur: Derelinquentes te super terrā scribentur. Quodq; Dauid promittit: Credo uidere bona Domini: ad spiritalem nos perspicue trahit intelligentiā. Quæ enim bona rex alia requirebat, aut quo indigebat: qui tantæ potestatis fuit, ut partis per illū opibus, Salomō filius eius (quo nullus in orbe terrarum ditior fuit) cōtentus esset: Sed in terra uiuentium bona illa quærebat, quæ nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascēderunt, quæ præparauit Dñs diligētibus se. Quod aut in euan-

gelio

gelio dicitur: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terrā: iuxta literā sibi uidetur esse contrarium. Non enim terræ possessio mansuetorum est & mitium, qui sæpe etiā à parētibus derelicta perdunt propter mansuetudinē, sed uirorum fortium & uiolentorum, qui sunt ad bella promptissimi. Deniq; & in psalmo quadagesimo quarto, qui sub nomine Salomonis ad Christi ecclesię eius sacramentum refertur, scribitur: Accingere gladio tuo super femur tuū potentissime. Specie tua & pulchritudine tua intende, prosperare & regna. Propter mansuetudinē et iusticiā & ueritatē, et deducet te mirabiliter dextera tua. Hic est qui & in alio psalmo loquebatur: Memēto domine Dauid, & omnis mansuetudinis eius. Et iterum: Assumens mansuetos dominus. Et apertius in Euangelio: Discite à me, quia humilis sum, & mansuetus corde. In cuius typum & Moyses omnium hominum, qui erant super terram, mansuetissimus scribitur. Hęc est (ut diximus) terra uiuentium, in qua sanctis uiris atq; mansuetis bona domini præparantur: quam ante aduentū in carne domini saluatoris, nec Abraham, nec Isaac, nec Iacob, nec propheta, & alij iusti uiri consequi poterunt. Deniq; & Abraham, licet diuersis locis, cū Lazaro uidetur apud inferos: & Iacob uir iustus dicit: Lugens & gemens descendā ad infernū. Sanguis Christi clavis paradisi est, dicens ad latronē: Hodie mecū eris in paradiso. Ista est (ut diximus) terra uiuentium, terra diuitiarū & bonorū dei, quā primus Adam perdidit, & secundus Adā inuenit: imò ab illo perditam iste restituit, dicente Apostolo: Regnauit mors ab Adam usq; ad Moysen: sub cuius persona lex intelligitur, in similitudinē præuaricationis Adam, qui est forma futuri. Volumus scire manifestius quæ sit uera terra, legamus Malachiā: Beatos uos dicent omnes, dicit dominus, quoniam eritis uos in terra uoluptuaria: quæ significantius Græce appellatur τρυφή, quā uel sancti desiderant, uel quæ deo placeat. Esaias quoq; in hæc uerba cōsentit, dicens: Et erit uir abscondens sermones suos, & apparebit in terra Sion, sicut fluuius gloriosus in terra sitiētī. Quæ est terra Sion, in qua apparebit fluuius gloriosus: Illa uidelicet, de qua idem Dauid in alio psalmo canit: Gloriosa de te dicta sunt ciuitas Dei. Et iterum: Diligit dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob. Nunquid istas portas diligit deus quas uidemus in cineres & fauillas esse cōuersas? Non dico prudentibus, sed ne stultis quidem hoc persuaderi potest. Ego arbitror & illud, quod in sexagesimo quarto psalmo legimus: Visitasti terram, & inebriasti eam, multiplicasti locupletare eam. Fluuius dei repletus est aquis: parasti cibum illorum, quoniam sic est præparatio eius: sulcos eius inebria, multiplica gemina illius: in stillicidijs eius lætabitur germen: huic sensui cōuenire. Illa enim terra quotidie uisitatā à deo & inebriatur, cunctisq; plena est diuitijs. De hac fluuius egreditur dei, de quo scriptū est: Fluminis impetus lætificat ciuitatē dei: qui & in descriptione templi Ezechiel mystico sermone narrat: in cuius ripis arbores sunt ex utraq; parte per singulos menses nouis frugibus abūdantes. De quā terra & in prouerbjs uir scripsit sapientissimus: Qui operatur terrā suā, implebitur panibus. Quod si de hac terra quā cernimus, & quæ magis à peccatoribus possidetur, de qua scriptū est: Maledicta terra in operibus suis: aliquis intelligendū putat, respōdeat quō hæc possit stare sententia: qui operatur terrā suam, implebitur panibus. Quanti enim operantur terrā, & exercēt uomere: & tamē multis impedimentis caulis, egestate cōficiuntur & penuria: Sed cōsiderandū est, scriptura quid dicat: Qui operatur terram suam, quæ proprietatis sui est, de qua nunq; eijci potest. secundum quē sensum & illud scriptū est: Redemptio animæ uiri, propria diuitiā. Et hoc secundum literā sentire non potest. Quāti enim alienis amicorumq; redimuntur pecunijs? Huius terræ cultores & agricolæ apostoli sunt, de quibus dicitur: Vos estis sal terræ. Et in alio loco: In patientia uestra possidebitis animas uestras: quorū unus, uas electionis, cōfidentissime loquebatur: Dei enim cooperatores sumus, dei agricultura, dei edificatio: & multa alia, quæ idcirco nō replico, ne sensum legētis uidear obtūdere, & memoriæ illius diffidere. Illud quoq; sollicita mēte tractemus, et scripturarū nos doceat autoritas, sanctos huius terræ, quā Iudæi terram repromissionis autumant, nō habitatores esse, sed accolæ atq; peregrinos. Ex iusti uiri legimus personā

ff 4 Aduent

Aduena sum ego & peregrinus, sicut omnes patres mei. Qui cum diu in terræ huius te-
nebris uersaretur, flebiliter ingemiscit & dicit: Heu me, quia peregrinatio mea prolon-
gata est, habitauit cum habitantibus Cedar, multum incola fuit anima mea. Vbicunq; autem
habitor terræ legitur, & priora, & media, & extrema tractemus, & liquido scripturarum
poterit regula comprobari, semper habitatores terræ peccatores appellari: de quibus in
Apocalypsi Ioannis illud exemplum est: Væ habitatoribus terræ. Abraham ad quem pri-
mum facta est repromissio, dicente domino: Tibi dabo terram hanc & semini tuo: iuxta
Stephani in Christo primi martyris concionem, ne uestigiū quidē pedis huius terræ di-
citur accepisse. Ita enim scriptum est: Tunc egressus de terra Chaldaeorum habitauit in Car-
ram: & inde, postquam mortuus est pater eius, migravit in terram, in qua uos nunc habi-
tatis: & non dedit ei possessionē, ne uestigium quidem pedis, quam repromisit dare ei in
possessionem & semini eius post eum. Ac ne forsitan lectoris tacita cogitatio trahat eum
ad illam intelligētiā: ut quod non est datum parenti, reddatur posteris: uas electionis lo-
quitur ad Hebræos: Fide qui uocatur Abraham, obediuit egredi in locum quē acceptu-
rus erat in possessionē: & egressus est, nesciens quod iret. Fide peregrinatus est in terra pro-
missionis, quasi in aliena: in tabernaculis habitans cum Isaac & Iacob, & coheredibus ei-
usdem promissionis: expectauit enim fundamentum habentem ciuitatē, cuius artifex & crea-
tor deus est. Et iterum cum de Abel et Enoch, Noe, Saraq; dixisset, intulit: iuxta fidem mor-
tui sunt hi omnes, non acceptis repromissionibus, sed procul eas uidentes & salutantes,
& cōfidentes quia peregrini & aduenæ erāt super terram. Qui enim hæc loquuntur, osten-
dunt quod quærant patriā: & si quidē illius recordabatur, de qua egressi erant, habebant
tempus ut reuerterentur: nunc uero meliorem desiderant, id est, celestem. Multisq; in me-
dio sanctis cōmemoratis, ad extremum intulit: Et hi omnes testimoniū habentes in fide,
non acceperunt repromissionē, deo de nobis melius quid providente, ne sine nobis per-
fecti fierent. Accessimus enim ad montem Sion et ciuitatē dei uiuentis Hierusalē celestē:
& multorum milium angelorum frequentiam & ecclesiam primiuorū qui scripti sunt in
caelis. Nec me fugit, quod perfidia Iudæorum hæc testimonia non suscipiat, quæ utiq; ue-
teris testamenti autoritate firmata sunt. Illud nostris dicendum est: hanc epistolā quæ in-
scribitur ad Hebræos, non solum ab ecclesijs Orientis, sed ab omnibus retro ecclesiasti-
cis Græci sermonis scriptoribus, quasi Pauli apostoli suscipi, licet pleriq; eam uel Barna-
bæ uel Clementis arbitrentur: & nihil interesse, cuius sit: cum ecclesiastici uiri sit, & quo-
tidie ecclesiarum lectione celebrētur. Quod si eam Latinorum consuetudo non recipit
inter scripturas canonicas, nec Gregorum quidem ecclesiæ Apocalypsim Ioannis eadem
libertate suscipiunt: & tamen nos utraq; suscipimus, nequaquam huius temporis cōsue-
tudinē, sed ueterū scriptorū autoritatē sequentes, qui plerūq; utriusq; abutuntur testimo-
nijs: non ut interdū de apocryphis facere solent, quippe qui & gentiliū literarū raro utan-
tur exemplis, sed quasi canonicis & ecclesiasticis. Respondeant mihi qui hanc terrā (quæ
nunc nobis Christi passione & resurrectione, terra repromissionis effecta est) possessam
putant à populo Iudæorū postq; reuersus est: ex Ægypto, quantum possederit: utiq; à Dan
usq; Bersabee, quæ uix centū sexaginta milium in longū spacio tēditur. Neq; enim Dauid &
Salomon potētissimos reges, exceptis his quos post uictoriā in amicitia receperunt, plus
tenuisse scriptura testatur. Et hoc dico, ut taceam quinque Palæstinæ ciuitates, Gazā, Asca-
lonem, Geth, Accaron et Azotū, Idum eos quoq; à meridiana plaga uix septuaginta quin-
que milibus ab Hierosolyma separatos, Arabas & Agarenos, quos nunc Sarracenos uo-
cant, in uicinia urbis Hierusalē. Pudet dicere latitudinem terræ repromissionis, ne ethni-
cis occasione blasphemandi dedisse uideamur. Ab Ioppe usq; ad uiculus nostrum Bethle-
hem, quadraginta sex milia sunt: cui succedit uastissima solitudo, plena ferociū barbaro-
rum, de quibus dicitur: Contra faciē omnium fratrum tuorum habitabis: & quorum facit Poe-
ta eloquentissimus mentionem: Lateq; uagantes Barcæi: ab Barce oppido, quod in so-
litudine situm est: quos nunc corrupto sermone Afri Baricianos uocāt. Hi sunt qui pro-
locorum

A locorum qualitatibus, diuersis nominibus appellantur, & à Mauritania p Ægyptū, Aphri-
cam, Palæstinamq; & Phœnicen. Coelen Syriam & Osrhohenem, Mesopotamiam, atq;
Perfidem tendunt ad Indiā. Hæc est Iudææ tuarū longitudo & latitudo terrarum: in his
2 gloriaris, super his te per diuersas prouincias ignorantibus iactitas. ad populum phæ-
ras, ego te intus & in cute noui. Quod si obieceris terram repromissionis dici, quæ in Nu-
merorum uolumine continetur, à meridie maris Salinarum per Sina & Cadesbarne, us-
que ad torrentē Ægypti, qui iuxta Rhinocorurā mari magno influit, & ab Occidente ip-
sum mare Palæstinæ, Phœnicis, Syriæ Cocles, Ciliciæq; pertenditur: ab Aquilone Tau-
rum montem & Zephyrium usq; Hemath, quæ appellatur Epiphania Syriæ: ad Orientē
uero per Antiochiā, & lacū Cenereth, quæ nunc Tyberias appellatur, & Iordanē, qui ma-
ri influit Salinarū, quod nunc mortuum dicitur: trans Iordanem autem duarum semis tri-
buum possessio est, Ruben & Gad, & dimidiæ tribus Manasse. Et ego fatebor hæc tibi
repromissa, non tradita: si obseruasses mandata Dei, & in præceptis illius ambulasses, si non
pro omnipotente Deo coluisset Beelphegor & Baal, Beelzebub & Chamōs: quos quia
prætulisti Deo, omnia quæ tibi promissa fuerunt, perdidisti. Et mihi in Euangelio pro-
mittitur regna celorum: quæ instrumentū uetus omnino non nominat. Sed si non fecerō
quæ præcepta sunt, nequaquam erit culpa in promittente, sed in me qui promissum accipere
non merui. Vbi enim optio proponitur ad eligendum, qui operari renuis, frustra cu-
pias quod promissum est. Lege librum Iosue & Iudicū, & quantis possessionum angus-
tissis coartatus, intelliges. Quid diuersarū urbium alienigenas cōmemorem, quos po-
pulus Iudæorū non quiuit expellere de urbibus & sedibus suis, cum ipsa metropolis tua
prius lebus, postea Salem, tertio Hierosolyma, & nunc Ælia, Iebusæos expellere non ua-
luerit, sed manserit cum eis in scandalum exemplumq; uiciorum: intantum ut ubi tem-
plum tuum cōditum sit, ubi area Orne fuerit Iebusæi, & ipsum templū septuaginta milia
um latiorum, & octoginta milium uectorum, hoc est, centum quinquaginta milium,
B exceptis præpositis operū, præ multitudinē habitantium tecum in circuncisorum ab eth-
nicis extructū sit. Ne hoc dico in suggillationem terræ Iudææ, ut hæreticus scophanta
mentitur: aut quo auferam historiæ ueritatē, quæ fundamentum est intelligētiæ spirita-
lis: sed ut decutiā supercilium Iudæorū, qui synagogæ angustias, ecclesiæ latitudini præ-
ferunt. Si enim occidentem tantum sequuntur literam, & non spiritum uiuificantem, osten-
dant terram repromissionis lacte & melle manantem. Sin autem per tropologiam dictum
putant pro rerum omnium abundantia, & nos terrā confessionis terramq; uiuentium, ter-
ræ ueprium præferemus, dicente domino ad Moysen de abiectioe Israelis, & assumptio-
ne gētium: Dimitte me, ut deleam populū istum, & faciā te in gentem magnā. Et eodem
patre ad filiū: Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam
terminos terræ. Et apertius per Esaiam: Parum tibi est, ut sis puer meus ad suscitandas tri-
bus Iacob, et feces, uel reliquias Israel congregandas. Dedi te in lucem cunctis gentibus,
ut sis saluator uniuersæ terræ. Ex quo perspicue demonstratur, omnia illius populi in um-
bra & typo & imagine præcessisse: scripta autem esse pro nobis, in quos fines seculi de-
currerunt. Multa Iudææ scelera cōmissisti: cunctis circa te seruisti nationibus. Ob quod
factum: Vtiq; propter idololatriam. Cumq; seruisses crebro, misertus tui est Deus: & mi-
sit iudices & saluatores, qui te de famulatu Moabitarū & Ammonitarū, Philistinū quo-
que & diuersarū gētium liberarunt. Nouissime sub regibus offendisti deū: & omnis tua
prouincia, gente Babylonia uastante, deleta est. Per septuaginta annos templi solitudo
permanuit. A Cyro rege Persarū est laxata captiuitas. Esdras quoq; hoc & Neemias ple-
nissime referunt. Extructū est templū sub Dario rege Persarum atq; Medorum à Zoro-
babel filio Salathiel, & Iesu filio Iosedech sacerdote magno. Quæ passi sitis à Medis, Æ-
3 gyptijs, Macedonibusq; non enumero. Nec tibi adducam in memoriā Antiochū Ba-
pphanem crudelissimum omnium tyrannorum, nec Gn. Pompeium, Gabinium, Scau-
rum, Varum, Cassium, Solumq; replicabo, qui tuis urbibus & præcipue Hierosolymæ
insultā

insultauere. Ad extremū sub Vespasiano & Tito urbs capta, templumq; subuersum est. Deinde ciuitatis usq; ad Hadrianum principem per quinquaginta annos mansere reliquæ. Post euerisionem templi paulominus per quadringentos annos & urbis & templi ruinae permanent. Ob quod tantum facinus? Certe non colis idola, sed etiam seruis Persis atq; Romanis, & captiuitatis pressus iugo, ignoras alienos deos. Quomodo clementissimus quondam Deus, qui nunquam tui oblitus est: nūc per tanta spacia temporū miseris tuis non adducitur, ut soluat captiuitatē, & ut uerius dicam, expectatum tibi mittat antichristū: Ob quod inquā facinus, & tā execrabile scelus auertit à te oculos tuos? Ignoras? Memēto uocis parentū tuorū: Sanguis eius super nos & super filios nostros. Et uenite occidamus eū, & nostra erit hæreditas. Et: Non habemus regē nisi Cæsarē. Habe qd elegisti, usq; ad finē mundi seruiturus es Cæsari, donec gētium introeat plenitudo, & sic omnis Israel saluus fiat: ut qui quondā erat in capite, uertatur in caudam. Hæc tibi uir eloquentissime in duplicis præfecturæ honore transactæ, nūc in Christo honoratior, tum multuaria & breui lubricatione dictaui, ne uiderer omnino reticere. Eodem enim tempore, imò eodem mihi die, & literæ tuæ reddita sunt, & meæ expeditæ: ut aut tacendū fuerit, aut incompto eloquio respondendū: quorum alterū pudoris, alterum charitatis est.

PRÆCEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Quæ significantius dicitur *ῥιμνῶν*.] Tempe Græce dicuntur loca amœna grataq; opacitate umbrosa, frigore iucunda, uirentia, fontibus irrigua: qualia ueteres describunt inter montes Thessaliæ, Pelion & Olympum. Ad populum phaleras.] Carmen est Persij. Cuius dicit Hieronymus libenter utitur. Ad populum, id est, apud uulgus phaleras adhibe. Apud me frustra feceris, qui te totum nouit: & intus & in cute, id est foris. Iuxta Rhinocoruram.] Oppidum est Idumææ, cuius etiam Plin. meminit. Ipsum mare.] Plin. totum hoc mare testatur appellatum fuisse Phœnicium, quod ora Syriæ maritimæ præiacet, nempe Idumææ, Iudææ, deinde Phœnicæ. Quod Palæstinæ.] Qua Syria contingit Arabes, Palæstine uocatur. Post hanc Iudæa, & Cœle, deinde Phœnicæ. Syriæ Cœles.] Aliquando Syria pro tota regione, uarijs disticta partibus, aliquando pro una parte accipitur. Antiochum Epiphaneum.] Id est illustrem, id enim sonat *ἐπιφανὴς* Græce. De Antiocho legis in libris Maccabæorum. Nec Pompeium.] Hi sunt duces, à quibus uexata fuit, & cladiibus affecta Iudæorum regio, de quibus qui plenius uolet cognoscere, legat Egesippum & Iosephum.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Docet quid sit in libro Regum primo, Ephod bad apud Hebræos, quod quidam ridicule sunt interpretati: & quid theraphim.

HIERONYMVS MARCELLAE.

Epistolare officium est de re familiari, aut de quotidiana conuersatione aliquid scribere: & quodammodo absentes inter se praesentes fieri, dum mutuo quid aut uelint, aut gestū sit nūciat: licet interdū cōfabulationis tale cōuiuium, doctrinæ quoq; sale condiantur. Verū tu dum tota in tractatibus occuparis, nihil mihi scribis, nisi quod me torqueat, et scripturas legere cōpellat. Deniq; heri famosissima quaestione proposita postulasti, ut quid sentire statim rescriberem. Quali uero pharisæorum teneam cathedrā, ut quotiescunq; de uerbis Hebraicis iurgium est, ego arbiter & litis sequester exposcar. Nō sunt suauis epulae, quæ nō placentā redolēt: quas nō cōdit Apicius, in quibus nihil de magistrorū huius tēporis iure suffumat. Sed quia uector & inter nunciū sermonis nostri redire festinat, rem grandē celerius dicto q̄ debeo: licet de scripturis sanctis disputanti, nō tam necessaria sint uerba q̄ sensus. Quod si eloquentiā quaeris, Demosthenes legēdus, aut Tullius est: si sacramēta diuina, nostri codices, qui de Hebræo in Latinū nō bene resonant, peruidendi. In fronte epistolæ tuæ posueras, quid sibi uelit, quod in Regnorū libro primo scriptū est: Et Samuel puer seruiebat ante cōspectū domini, cinctus ephod bad, & diploidē habebat pusillam, quā fecerat ei mater sua: & asferebat ei de diebus in dies: cum ascenderet cum uiro suo sacrificare sacrificium dierum. Itaq; quaeris quid sit ephod bad, quo futurus propheta præcingitur: utrum ne zonā, an (ut quidam putant) thuribulum uel genus aliquod uestimenti sit. Et si uestis, quomodo ea præcingitur? Et post ipsum ephod, quare adiungitur ei bad? In sequentibus quoque

legisse

A legisse te scribis: Venit homo dei ad Eli, & dicit ei: Hæc dicit dominus: Manifeste ostendi me ad domum patris tui, ex omnibus tribubus Israel, cum essent in terra Aegypti seruientes in domo Pharaonis, & elegi domū patris tui ex omnibus tribubus Israel mihi in sacerdotium: ut ascenderent ad altare meū, & incenderent incensum, & portarent ephod: totumq; libri ordinem prosequuta, etiam de illo loco exemplar sumpsisti, in quo Doec Idumæus iussu regis interfecit sacerdotes. Et conuersus (inquit scriptura) Doec Syrus mortificauit ipse sacerdotes Domini, & occidit in illa die trecentos quinq; uiros: siue (ut in Hebræo legitur) octoginta quinq; omnes qui portabant ephod: & Nob ciuitatē sacerdotū occidit in ore gladii à uiro usq; ad mulierē, ab infante usq; ad nutrientem, & uirtulum & asinum & ouem in ore gladii. Et saluatus est unus filius Achimelech filij Achitob, & nomē ei Abiathar, & fugit post Dauid. Nō me teneo, quin problematis ordinem responsione præueniam. Vbi nunc legimus, & omnes portātes ephod bad? Hoc quare ita dixerim, in sequentibus disces. Illud quoq; quod sequitur addidisti: Et factū est, cum fugeret Abiathar filius Achimelech ad Dauid, & ipse cum Dauid descendit in Cæila habens ephod in manu sua: et renunciatum est Saul, quia uenit Dauid in Cæila: ubi cum regis aduentus & ciuitatis timeretur obsidio, dixit Dauid ad Abiathar: Defer ephod Domini. Hæc sunt quæ de regnorum libro excerpta proponens, ad uolumē Iudicū trāscendisti, in quo Micha de monte Ephraim scribitur mille cētum argenti siclos matrī quos illa uouerat reddidisse, itaq; sculptile inde fecisse & conflatile. Et addis hæc post modicum uocari ephod et theraphim, cum utiq; si zona sit, aut uestimenti genus, sculptile atq; conflatile esse non possit. Agnosco errorem penē omnium Latinorum, putantiū ephod & theraphim, quæ postea nominantur, de hoc argēto quod Micha matrī dederat, fuisse cōflata, cū scriptura sic referat: Et accepit mater eius, haud dubium quin Michæ, argentum, & dedit illud cōflatori, & fecit illud sculptile atq; cōflatile quod fuit in domo Michæ, & uir Michæ & domus eius dei, & fecit ephod & theraphim: & impleuit manū unius de filijs suis, & factus est ei in sacerdotē. Si autē putas ea quæ supius appellata sunt sculptile atq; cōflatile, ephod & theraphim deinceps nominari, discere esse nō eadem. Siquidē post matrī idoli, quod dicitur sculptile atq; cōflatile, fecit Micha ephod & theraphim, sicut ex consequentibus approbatur. Et responderūt quinq; uiri qui abierant cōsiderare terrā, & dixerunt ad fratres suos: Ecce nostis quia est in domibus istis ephod & theraphim & sculptile atq; cōflatile. Et post multa quæ in medio prætermisti: Et ascenderūt, inquit, quinque uiri, & illuc irruerunt, & sumpserūt sculptile atq; conflatile, ephod & theraphim. Et sexcenti uiri qui cincti erant uasis bellicis, ingressi sunt domū Michæ, & sumpserunt sculptile atq; cōflatile, ephod & theraphim. Coarguuntur eorū opiniones, qui ut indissolubilem facerēt quaestionem, ephod argenteū putauerunt. Illud breuiter attēde, quod nunquam nisi in sacerdotio nominetur. Nam & Samuel qui illo cinctus refertur, leuitēs fuit, & sacerdotes Nob, bad id est dignitatis suæ insigne portabant. Et (quod in Latinis cōdicibus nō habetur) quādo Dauid fugiens à Saul uenit ad Achimelech, & gladiū postulat, dicens: Vide si est ad manū tuā lancea & gladius, quoniā gladiū meum, & uasa mea nō sustuli in manu mea: respondensq; sacerdos dixit: Ecce gladius Goliath alienigenæ, quem percussisti in ualle Terebinthi, & hic inuolutus est uestimēto post ephod in sacralio: utiq; ephod conditū seruabatur. Hoc quoq; qd nūc posuimus ubi sculptile atq; conflatile legitur, licet idoli sit, tamē quia per errorē religio putabat, ad uenerationē eius, sicut ad dei mysteriū, ephod & theraphim insigne cōficitur. Theraphim quid sit, si spatium dictandi fuerit, prosequemur. Nunc interim de Ephod, ut cœpimus, explicandum est. In Exodo ubi Moyse præcipitur, ut sacerdotalia iubeat fieri uestimēta, post cætera legitur: Et hæc stolæ quas faciant, pectorale, & superhumeralē & tunicas *uoruboras* & cidarim & cinctorium. Vbi autē nos posuimus superhumeralē, in Græco *ἐπιμυρία* Septuaginta interpretes transtulerunt, quod scilicet super humeros istiusmodi ueniat uestimentum. Deinde iungitur: Et hi accipient aurum & hyacinthū & coccū & purpuram & byssum, & faci-

& faciant superhumeralē de bysso torta, opus textile uariū. Quid plura? Totus Exodili-
ber hac uestiū plenus est specie. Nam et in sine eiusdem uoluminis scribitur: Et fecit omnis
sapiens in operibus stolas sanctorū, quæ sunt Aaron sacerdotis, sicut dñs præcepit Moy-
si. Et fecerunt superhumeralē de auro & hyacintho & purpura & cocco & bysso retor-
ta. Sed q̄a in Exodo hoc genus uestimēti præcipitur tantū ut fiat, & postea factū refertur,
non tamen eo Aaron uestitur: in Leuitico quō sacerdotalibus uestimentis indutus fue-
rit, explicatur. Et applicuit Moyses Aaron et filios eius, & lauit eos aqua, et uestiuit eum
tunica, & cinxit eum zona, & uestiuit eum *εποβύριον*, quod nos subtunicale, siue tunicam
qua subtus uestitus est, possumus interpretari. Et imposuit ei superhumeralē, inquit, &
cinxit eum secundū facturā superhumeralis, & constrinxit eam in ipso. Vides itaq̄ hoc
Aaron superhumerali cingi, quō Samuel ephod bad illo, nescio quo, cingebatur. Sed ne
te longius trahā, hanc habe sententiā. Vbicunq̄ in Septuaginta interpretibus, hoc est in
codicibus nostris *επωμῖς*, id est superhumeralē legitur, & in Hebræo scriptū est ephod.
Quod quare alibi interpretari uoluerint, et alibi in interpretatū reliquerint, nō est mei iu-
dici: cū hoc ipsum in pluribus fecerint: ut quæ alibi aliter atq̄ aliter expresserāt, nouissi-
me translationis uarietate lassati, ipsa Hebræa uerba posuerint. Aquila autē id quod illi
ἰματίον dixerunt, *ἐπίραμμα* & *ἐπένδυμα* dixit, quod scilicet tunica est, & quod Hebræo
sermone uocatur *לַיָּד* mail superiorem tunicam, *עֲדֻמָּה* uero, id est *επωμῖς*, quod He-
braice dicitur ephod, cum superius pallium significet: quo tota sacerdotalis protegatur
ambitio. Quæras forsitan, si ephod sacerdotale sit pallium: quare in quibusdam locis ad-
datur bar. Audiens bar, risum tenere nō possum. Nam cum apud Hebræos dicatur bad,
ipsos quoq̄ Septuaginta interpretes sic transtulisse manifestū sit: ut pro bad bar scribe-
retur, error obtinuit. *בַּר* Bad autem Hebraica lingua linum dicitur: licet linum *לִנְוֹן* pi-
stha significantius exprimat. Deniq̄ ubi nos legimus, et fac eis formale lineū: ut ope-
riant carnis turpitudines, à lumbis usq̄ ad crura eorū: in Hebræo pro lineo bad ponitur.
Qua specie uir quoq̄ ille qui Danieli mōstratur, indutus est: Et extuli oculos meos, et ui-
di, & ecce uir unus uestitus est baddim, quo plurali numero uestes lineæ nuncupantur.
Propterea autem Samuel & octogintaquinque uiri sacerdotes, ephod lineum portasse re-
feruntur, quoniam sacerdos magnus solus habebat licentiam ephod non lineo uestien-
di: uerum (ut scriptura commemorat) auro, hyacintho, purpura, byssoq̄ contexto. Cæ-
teri habebant ephod, non illa uarietate distinctum, & duodecim lapidibus ornatum, qui
in humero utroque residebant: sed lineum & simplex, & toto candore purissimum. Ve-
rum quia supra promiserā, me si spacium dictandi fuisset, de theraphim quoq̄ breuiter
disserturum, nec quisquam interim interpellator aduenit: scio theraphim ab Aquila *μορ-
φώματα* interpretari, quas nos figuras siue figurationes possumus dicere. Nam in eo lo-
co, quando Saul misit nuncios, ut acciperent David: & responderunt uexari illum graui-
ter, misit rursus dicens: Afferte illum in lecto ad me, ut occidam illum: & uenerunt nun-
cij, & ecce cenotaphia in lecto: pro cenotaphijs, in Hebræo theraphim, id est *μορφώματα*
posita sunt: & nō decor caprarū, ut nostri codices habent, sed puluillus de caprarū pelle
confusus, qui in tonsis pilis, caput inuoluti in lectulo hominis mentiretur. Vt autem u-
triusq̄ sermonis ueritatē pariter explicem, in Osee comminatur Deus se à populo forni-
cante omnem gratiam ablaturum, dicens: quod diebus multis sedebunt filij Israel sine le-
ge & principe, sine sacrificio, sine altari, & sine sacerdotio & manifestationibus. Pro sa-
cerdotio & Symmachus transtulerunt. Ex quo intelligimus in Ephod, iuxta Septuaginta
quoq̄ q̄ sensum magis q̄ uerba interpretati sunt, sacerdotium interpretari: in theraphim
uero, id est, figurationibus uel figuris, uaria opera, quæ theraphim uocātur, intelligi. Nā
& in Exodo cæterisq̄ locis, ubi describuntur uestes plumaria arte cōtextæ, opus Cheru-
bim, id est uariū atq̄ depictū esse factū describitur: ita tamen, ut *ו* uau literam Cherubim
non habeat: quia ubicunq̄ cū hac litera scribitur, animalia magis quàm opera significat,
iuxta

A Iuxta igitur hunc sensum & Micha cū ueste sacerdotali, cætera quoq̄ quæ ad sacerdotia-
lia pertinet ornamenta, per theraphim fecisse mōstratur. Quam uellem nūc tibi omnem
habitum sacerdotalem exponere, & per singulas uestium species, diuina ostendere sacra-
menta. Verū quia in hoc ipso breuitatem epistolæ excelsimus, & Iosephus ac Philo uiri
doctissimi Iudæorum, multiq̄ de nostris id latissime profecuti sunt, quorum, ut aiunt,
uoce audies me: quæ de cætero uelis, præsens percontator præsentē: ut si quid forte ne-
scimus, sine teste, sine iudice in fida aure moriatur. Nos (ut scis) Hebræorū lectione deten-
ti, in Latina lingua rubiginem obduximus, in tantum, ut loquentibus quoq̄ nobis stri-
dor quidam nō Latinus interstrepit. Vnde ignosce ariditati: & si imperitus sum sermo-
ne, inquit Apostolus, sed nō scientia. Illi utrunq̄ non deerat, & unū humiliter renuebat.
Nobis utrunq̄ deest, quia & quod pueri plausibile habueramus, amisimus, nec scienti-
am quam uolebamus consecuti sumus, iuxta Æsopici canis fabulam, dum magna secta-
mur, etiam minora perdentes.

PRÆCEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Non sunt suaves epulæ.] Locus hic in omnibus ferme codicibus uarie deprauatus habebat-
tur. Quidam ita scriptum habebant: Quæ non placent ac redolent. Mihi conferenti uete-
rum exemplarium uestigia, uidetur ita legendū: Nō sunt suaves epulæ, quæ non placent
redolent, quas non condijt Apitius, in quibus nihil de magistrorū huius tēporis iure suf-
fumat. & haud scio an pro magistrorum legendum sit magirorum, id est coquorum. Placenta cibi ge-
nus est, olim in delicijs habitum. Apitius diligentia rei culinaria, nobilitatem emeruit. Cuius extant
& cōmentarij nōnulli de coquendis & cōdiendis cibis. Hunc Plinius altissimum nepotū gurgitem
uocat. Meminit huius & Iuuenalis. Quoniā igitur paulo superius cōparauit colloquium quod per
epistolas fit cōuiuio: nunc memor metaphoræ, uocat lectorem studiosum conuiuā, cuius palato ni-
hil sapiat, nisi uehementer exquisitum, ac uarijs eloquentiæ condimentis edulcatum. Nam res ipsa,
ueluti cibus est: ornamenta dicendi, condimentum. Non bene resonant.] Hic apte resonant, tan-
quam repercussu, sonum in alia lingua reddant. Et Samuel puer.] Hic locus est primo Regum li-
bro, capite secundo. Quare adiungitur ei Bar.] Sic enim illa per errorem proposuerat, cum uti-
que bad, non bar sit legendum. Doeck Idumaus.] Doeck Græci per *κ* scribunt, Hebræi per *g*.
Cæterum historia habetur primo Regum libro, capite xxi. & xxij. Ephod bar.] Rursum irridet
indoctam lectionem, cum bar in his locis quos citauit, nusquam inueniat apud Hebræos, nec apud
Græcos, sed ephod bad, siue ephod lineū. Transcendisti.] Aptē, quoniam præpostero uolunt-
ate num ordine. Extat autem capite xvij. Sacerdotes nobant.] Existimo legendum, sacerdotes Nō,
bad. Nam Hebræis Nō uocatur ea sacerdotum ciuitas. Nisi mauis Nobæ, siue Noba, ut pro id est, le-
gas, id, omisso uerbo. Pectorale & superh.] Pectorale, quod Græci uocant *πρωθήμιον*, superhume-
rale *επωμῖδα*, siue *επωμῖδιον*. Et tunicas *κοσμητικὰς*.] Ex uestigijs exemplarium deprehendimus
legendum *κοσμητικὰς*. *κοσμητικὰς*. *κοσμητικὰς*. *κοσμητικὰς*. *κοσμητικὰς*. *κοσμητικὰς*. *κοσμητικὰς*. *κοσμητικὰς*.
Et uestiuit eum *εποβύριον*.] Quod Latini subuculam uocant, nempe uestē quæ subter tunicam u-
4 timur. Græci uocant *εποβύριον*, quod subter induatur. Aquila autē, id quod illi, *ἰματίον* dixerunt.]
Mirum q̄ hic locus sit deprauatus in omnibus exemplaribus. Arbitror autē legendum ad hunc mo-
dum, ne lectorem tam diu torqueam, quā ipse tortus fuit: Aquila autem, quod illi *ἰματίον* dixerunt &
ἐπίραμμα, id est uestimentum & subteruestimentum, *εἰνδυμα* dixit, & *εἰνδυμα*, quod sub tunica est,
& quod Hebræo sermone uocatur mail *לַיָּד* *εἰνδυμα*, id est superiorem tunicam: *επωμῖς* uero,
5 quod Hebraice dicitur ephod, cum superius pallium significet, &c. *μορφώματα*.] Id est, figuratio-
nes, siue formationes, à uerbo *μορφῶ*. Cenotaphia.] *κενὸς* inanis, *τάφος* sepulchrum, unde *κενο-
τάφια* dicuntur monumenta & statuæ representantes ueluti sepulchrum, cum illic corpus illius non ad-
sit, cuiusmodi erat Achilles in Cheroneo. Quorum, ut aiunt, uoce.] Hoc est, illi pro me tibi narra-
bunt: ut cum dicimus, salutabis illum meis uerbis. Præsens percontator præsentem.] Percon-
tator hic uerbum est, non nomen uerbale. Sine teste, sine iudice.] Legi potest, & sine iudice, hoc
est sine eo qui prodat quod dixerim. Iuxta Æsopici canis fabulā.] Extat apologus de cane, qui
cum umbram uidisset in aqua maiorem, dum ad eam diducit, inhiat, hoc quoq̄ carniū, quod
ore tenebat, amisit.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Historiam de iudicio Solomonis, per allegoriam interpretatur de ecclesia ex gentibus congre-
gata, & synagoga Iudæorum.

SEQUENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

1 De nobis.] Quidam mutarant ad doctrinam nostram, quum Hieronymus sententiam magis red-
diderit q̄ uerba Pauli, quum superius dixerit. Hæc autem fuerunt figuræ nostri. Sic em habent Græ-
2 ca. Carnis mentitur affectus.] Mentitur eleganter posuit pro imitatur. Quanc̄ sic quoque durum
Hieron. to. 3 gg est, Chri

est; Christo tribuere simulatos affectus: sed præ se ferebat quædam, ut ignorantia interrogando, quæ in illo non erat. Sæpe stylum uertimus. Cuspide styli scribebant olim, obrusiore parte debebant. Retulit autem carmen Horatii: Sæpe stylum uertas, iterum quæ digna legi sunt Scripturus.

HIERONYMVS RUFFINO.

Utum in utranque partem crebro fama mentitur, et tam de bonis mala, quam de malis bona, falso rumore concelebrat. Vnde et ego gaudeo quidem super testimonio erga me sanctitatis tuæ & amore sancti presbyteri Eusebii: nec dubito quin me publice prædicetis, sed tacitum uestræ prudentiæ iudicium pertimesco. Itaque obsecro, ut magis memineritis mei, et dignum uestra laude faciatis. Quod primus ad officium prouocasti, & mihi secundæ in rescribendo partes datæ sunt, non uenit de incuria in amicos, sed de ignorantia. Si enim scissem, præoccupassem sermonem tuum. Interpretatio iudicij Solomonis super iurgio duarum mulierum meretricum, quantum ad simplicem historiam pertinet, perspicua est: quod puer annorum duodecim contra ætatis suæ mensuram de intimo humanæ naturæ iudicari affectu. Vnde & admiratus est & pertinuit illum omnis Israël, quod scilicet eum manifesta non fugerent, qui tam prudenter abscondita deprehendisset. Quantum autem ad typicos pertinet intellectus dicente Apostolo: Hæc omnia in figura contingebant illis, scripta sunt autem de nobis, in quos fines seculorum decurrerunt: quidam Græcorum autumant super synagoga & ecclesia sentiendum: & ad illud tempus cuncta referenda, quando post crucem & resurrectionem, tam in Israël quam in gentium populo uetus Solomon, id est pacificus regnare cœperit. Quod autem adulteræ & meretrices, synagoga & ecclesia dicantur in scripturis, nulla dubitatio est, & hoc prima fronte uidetur esse blasphemum. Ceterum si recurramus ad prophetas, Osæ scilicet qui accepit uxorem fornicariam, & generat filios fornicationis, & deinde adulteram: & ad Ezechielem qui Hierusalem, quasi meretricem arguit, quod secuta sit amatores suos, & diuicauerit omni transeunti pedes, lupanarumque in loco celebri extruxerit: animaduertemus Christum idcirco uenisse, ut meretrices donaret matrimonio, & de duobus gregibus unum ouile faceret: medioque pariete destructo, in easdem caulas oues prius morbidas congregaret. Hæc sunt duæ uirgæ, quæ iunguntur in Ezechielem, & de quibus per Zachariam Dominus refert: Et assumpsi mihi duas uirgas, unam uocaui decorem, & alteram uocaui funiculos, & pauci gregem. Mulier quoque illa meretrix in Euangelio, quæ pedes Iesu lachrymis lauat, crine detergit, & cui peccata omnia dimittuntur, manifeste pingit ecclesiam de gentibus congregatam. Hæc idcirco in prima fronte replicauit: ne cui uideatur incongruum, si synagoga & ecclesia meretrices dicantur, quarum una Solomonis iudicio, filij possessione donata est. Prudens quærat auditor, quomodo meretrix sit ecclesia, quæ non habet maculam neque rugam: Non dicimus ecclesiam permansisse meretricem, sed fuisse. Nam & in Simonis leprosi domo saluator scribitur inisse conuiuium: utique non quia leprosus erat eo tempore quo habebat hospitæ saluatorem, sed quia leprosus ante fuerat. Matthæus quoque in catalogo apostolorum publicanus dicitur: non quo permanserit publicanus post apostolicam dignitatē, sed quia prius fuerit publicanus: ut ubi superabundauit peccatum, superabundaret & gratia. Simulque considera quid dicat ecclesia contra synagogam calumniatricem: Ego & mulier hæc habitabamus in domo una. Post resurrectionem enim domini saluatoris, una de utroque populo ecclesia congregata est, & quæ eleganter: Peperi, inquit, apud eam in cubiculo. Ecclesia enim de gentibus, quæ non habebat prius legem & prophetas, peperit in domo synagoga: nec egressa est de cubiculo, sed ingressa. Vnde dicit in Cantico canticorum: Introduxit me rex in cubiculum suum. Et iterum: Et quidē non spernate. Assumens introducā te in domum matris meæ, & in cubiculum eius quæ me genuit. Tertia autem die: postquam ego peperit, peperit & hæc. Si consideres Pilatum lauante manus atque dicentē: Mundus ego sum à sanguine iusti huius: si centurionem ante patibulum confidentem: Vere hic erat filius Dei: si eos qui ante passionem per Philippum dominum uidere desiderant: haud ambiges primam peperisse ecclesiam: & postea natum populū Iudæorum, pro

pro quo de minimis precabatur: Pater ignosce eis, quod enim faciunt, nesciunt. Vnaque die credidit tria milia, & alia die quinque milia. Et eramus simul (multitudinis enim credentium erat cor unum, & anima una) nullusque alius in domo nobiscum, exceptis nobis duabus, non blasphemantium Iudæorum, non gentilium idolis seruientium. Mortuus est autem filius mulieris huius nocte. Dum enim legis sequitur obseruantiam, & gratiæ euangelij, iugum Mosaicæ doctrinæ copulat, tenebrarum errore cooperta est. Oppressitque eum mater sua dormiens, quæ non poterat dicere: ego dormio, & cor meum uigilat. Media nocte confurgens, tulit filium de latere ecclesiæ dormientis, & in suum collocauit sinum. Relege totam ad Galatas apostoli epistolam, & animaduertes quomodo filios ecclesiæ suos facere synagoga festinet, & dicat Apostolus: Filioli mei quos iterum parturio, donec Christus formetur in uobis. Viuum tulit, non ut possideret, sed ut occideret: non enim amore fecit hoc filij, sed æmulæ odio: & suum mortuum per legis ceremonias in sinum ecclesiæ superposuit. Longum est si uelim singula percurrere, quomodo per apostolum Paulum, & ecclesiasticos uiros intellexit ecclesia, non esse suum filium, qui tenebatur in lege: & in luce cognouerit, quem in tenebris non uidebat. Inde iurgium ortum est præsentem regem, altera dicentem: filius tuus mortuus est, meus autem uiuit: altera respondente, mentiris, filius quippe meus uiuit, & filius tuus mortuus est: atque in hunc modum contendebant coram rege. Tunc rex Solomon (qui manifeste saluator accipitur, secundum psalmum septuagesimum primum, qui titulo Solomonis inscribitur: ubi nulla dubitatio est, quin cuncta quæ dicantur, non Solomoni mortuo, sed Christi conueniant maiestati) simulat ignorantiam, & humanos

2 pro dispensatione carnis mentitur affectus, sicut in alio loco: Vbi posuistis Lazarum? Et ad mulierem fluentem sanguine, quis me tetigit? Gladium postulat, de quo dixerat: Nolite putare quod uenerim pacem mittere super terram: non ueni pacem mittere, sed gladium. Veni enim diuidere hominem contra patrem suum, & filiam contra matrem suam, & nurum contra socrum suam: & inimici hominis domestici eius, & tentat naturam naturæ Dominus, uultque secundum utriusque uoluntatem, uiuentem filium in legem gratiamque diuidere: non quod probet, sed quod ad arguendum calumniam synagoga, hoc uelle se dicat. Illa quæ nolebat ecclesiæ filium in gratia uiuere, nec per baptismum liberari, libenter habet diuidi puerum: non ut possideat, sed ut interficiat. Ecclesia quæ scit suum esse, libenter concedit æmulæ, dum uiuat saltem apud aduersariam: ne inter legem diuisus & gratiam, saluatoris mucrone feriat. Vnde dicit Apostolus: Ecce ego Paulus dico uobis, quod si legem obseruatis, Christus uobis nihil prodest. Hæc sub allegoriæ nubilo dicta sunt. Ceterum optime nouit prudentia tua, non easdem esse regulas in Tropologiae umbris, quæ in historiæ ueritate. Quod sicubi pedem offendimus, & sapienti lectori friuolum uideatur esse quod scriptimus, culpam in auctorem referat. Nos enim & hæc ipsa in lectulo decumbentes, longaque egritudine confecti, uix notario celeriter scribenda dictauimus: non ut implemus materiam, sed ne tibi in principio amicitiarum aliquid imperanti, uideremur negare. Ora nobis à Domino sospitate, ut post duodecim menses, quibus iugi languore confectus sum, possim aliquid dignum uestræ scribere uoluntati: & ignosce si scatens oratio, cursu non solito fluat. Non enim eodem lepore dictamus quo scribimus: quia in altero sæpe stylum uertimus, iterum quæ legi digna sint scripturi: in altero quicquid in buccam uenerit, celeriter sermone conuoluimus. Caninium libenter uidi, qui narrare tibi poterit quod difficile & periculosum manus dexteræ usque in præsentem diem quod ista dictaui uulnus sustinuerim.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Ex annorum supputatione, docet Solomonem & Achaz ante pubertatis annos genuisse liberos. Verum ab huiusmodi quæstionibus anxie tractandis dehortatur, quod in litera nihil sit fructus, in allegoria plurimum.

SCHOLIUM EIVSDEM.

1 CVM in Benedictionibus. *υλογιας* Paulus beneficiola uocat, ulro missa amicis, siue à collatione, siue quod bene omninatis uerbis, eiusmodi donare oporteat. Lingua tenere uernacula. Id est Hebrææ, quæ propria est eius historiæ, & ad quam summum in difficultatibus est suffragium. Lustralibus hostijs. Lustrare, exflare est: unde hostiæ lustrales, quibus

Hier. 10. 3

gg 2. bus

bus expr̄batur portentū, numen aliquod offensum indicans. Nō tam studiosi q̄ ociosi.] Si ociosum est in his torquere simul ac torqueri quæstionibus, quæ tamen ad historię sacrę ueritatem pertinent: quid sentiendum de nōnullis sophisticis controuersis, quę nec finem habent ullum, nec usum?

HIERONYMVS VITALI.

Non nauclerus, per quem mihi dicis tuæ sanctitatis literas esse transmissas: uenam tantum & breuē epistolam beati papæ Damasi amabilis reddidit, solita munuscula continentē. Satisq̄ miror quid causæ fuerit, ut cum in benedictionibus & tuis et illius perferendis fidelis extiterit, in retenta epistola negligens comprobetur. Neq̄ em̄ te falli arbitror discipulū ueritatis, nisi fortē Græco homini Latinus sermo inter chartulas oberrauit. Itaq̄ ad secūdā rescribo epistolam, quā mihi sanctus filius meus Heraclius diaconus reddidit, in qua inter cetera deprecaris: ut exponam tibi causas, quare Solomon & Achaz undecim annorū, filios genuisse dicantur. Si enim duodecimo anno Solomon super Israel accepit imperiū, & quadraginta annis regnauit in Hierusalē: filiusq̄ eius Roboam cum quadagesimum annum ageret ætatis, patri successit in regnū, perspicuum est undecim annorum fuisse Solomonē, siue decem, quia decem menses à conceptu usq̄ ad partū sibi mater uendicat. Rursum Achaz filius loathan cum uiginti esset annorum, rex cōstitutus est super duas tribus, id est, ludā & Beniamin, regnauitq̄ annis sedecim: quo mortuo, Ezechias cum uicesimum & quintū annum ageret ætatis, patri successit in regnū. Ex quo intelligitur Achaz quocq̄ undecimo siue decimo anno, Ezechia filiiū procreasse. Et si quidem in historijs aliter haberēt Septuaginta interpretes, aliter Hebraica ueritas, cōfugere poteramus ad solita præsidia, & arcem lingue tenere uernaculæ: nunc uero cum & ipsum autenticū, & cæteri interpretes pari autoritate cōsentiant, non in scriptura, sed in sensu est difficultas. Quis em̄ crederet mortalium, ut undecim annorū puer generaret filiiū? Multa & alia dicuntur in scripturis, quæ uidentur incredibilia, & tamē uera sunt. Neq̄ enim ualet natura contra naturā dominū: aut potest uas figulo dicere, quare me ita fecisti, aut ita: Licet quod pro miraculo signo atq̄ portento sit, legem natura facere non possit. Num quia nostra etate duplex Lyddæ natus est homo, duorū capitū, quatuor manuū, uno uentre & duobus pedibus, omnes homines ita nasci necesse est? Legamus ueteres historias, & maxime Græcas ac Latinas, & inueniemus lustralibus hostijs, secundum errorē ueterum portentuosas soboles, tam in hominibus, q̄ in armētis ac pecudibus expiatis. Audiui, domino teste nō mentior, quædam muliercula cum propositum nutrirēt infantē, & instillaret cibos, ac nutriticis officio fungeretur, cubaretq̄ cum ea paruulus: qui usque ad decimum iam peruenerat annum: accidit, ut plus q̄ pudicitia patitur, se mero ingurgitaret, accensaq̄ libidine, obscenis motibus ad coitum duceret infantē. Primā ebrietas, alterius noctis & cæterarū deinceps fecit consuetudinem. Nec dum duo menses fuerant euoluti, & ecce scēminæ uterus intumuit. Quid plura? dispensatione dei factum est, ut quæ contra naturam, simplicitate paruuli in contemptum Dei abutebatur, à naturā domino proderetur: impleto sermone quo dicitur: Nihil occultum quod nō reueletur. Simulq̄ cōsideremus, quod occulte scriptura & Solomonem & Achaz, uoluptatis et impietatis accuset. Vterq̄ em̄ cū esset de stirpe Dauid, recessit à domino: & alter intantū secutus est libidinē, ut septuaginta habuerit uxores, & trecētas concubinas & adolescentulas, & scorta passim, quorum nō erat numerus: neglectoq̄ deo patrum suorū, extruxerit idola gentium plurimarum, & fuerit, non ut prius iedidia, id est, amabilis domini, sed amator mulierum: Alter miserit ad regem Assyriorum, auxiliū postulans, et in tempore angustia suæ, auxerit contemptū in dominū: immolaueritq̄ dijs Damasci uictimas percussoribus suis, et in omnib. urbibus Iuda extruxerit aras ad cremandum thus, atq̄ ad iracundiam prouocauerit dominum deum patrū suorū: intantum ut direptis uasis domus domini atq̄ contractis, clauerit ianuas templi Dei, & fecerit sibi altaria in uniuersis angulis Hierusalē, ambulaueritq̄ in uis regū Israel, & statuas fuderit Baalim, et adoleuerit incensum in ualle filiorū Ennō, & lustrauerit filios suos in igne

A. in igne, iuxta ritum gentium, quas interfecit dominus in aduētū filiorū Israel. Ex quo perspicuū est, homines à parua etate libidini deditos, immatura eorum sobole demonstrari, quod etiā eo tempore peccare cœperint, quo natura non patitur. Ad summam illud dici potest, quod in regno Dauid Solomon cū duodecim esset annorū, soliū patris obtinuerit: & postea, quia scriptura reliquit incertū, uixerit Dauid regnantē iam filio aliquot annos, qui sibi & nō Solomoni imputentur: mortuo autē patre post filius regnauerit annis quadraginta, quos sine parēte regnauit: atq̄ ita & initiū regni Solomonis, & tēpus quo solus ipse regnauit, ab historia demonstratum. Nec tamē omnes annos uitæ illius quinquaginta tantū & duorū annorū circulis contineri. Sin autē dubitas, quod regnantibus filijs patribusq̄ uiuētibus, nō filijs tēpus regni eorū sed parētibus imputetur: lege ipsum Regnorum uolumē, & inuenies, quod Ozias rex Iuda postq̄ lepra percussus est, habitauit in domo separata, & filius eius loathan imperium rexerit, iudicaueritq̄ populū terræ, usq̄ ad diem mortis patris sui: & tamen post mortē illius cum uiginti quinq̄ esset annorum, sedecim annis regnasse dicitur, quos solus ipse regnauerit. Quod de Solomone intelleximus, & de Achaz similiter intelligendum est, qui loathæ filius, Ezechia pater fuerit. Audiui quædam Hebræū huiuscemodi narrare fabulam iuxta prophetiam Esaiæ, quam inter decem uisiones nuper interpretatus sum, quod mortuo Achaz Philistæa lætata sit, & scriptura postea cōminetur ac dicat: Ne læteris, Philistæa omnis tu, quoniā conminuta est uirga percussoris tui. De radice em̄ colubri egredietur regulus, & semen eius absorbens uolucrum, hoc est, de Achaz constituetur rex Ezechias. Ex quo intelligi uoluit nō statim post mortem patris, filium imperio subrogatū, sed uel seditionib. populi, uel quibusdā inter se regnis, id est Iuda ac Samaria discordantibus, aut certe prementibus malis, & hinc inde cōsurgentibus bellis, regnū eius fuisse dilatū. In rebus obscuris diuersas ponimus opiniones: ut nō tam scribere, q̄ loqui tibi coram uideamur. Cæterum Apostolus interminabiles genealogias & Iudaicas fabulas prohibēs, de istiusmodi mihi uidetur interdicare quæstionibus. Quid em̄ prodest hæere in litera, & uel scriptoris errorem, uel annorum seriem calumniari, cum manifestissime scribatur: Litera occidit, spiritus autem uiuificat? Relege omnes & ueteris & noui testamenti libros, & tantam annorum reperies dissonantiam, & numerū inter Iudam & Israel, id est, inter regnū utrunq̄ confusum: ut huiuscemodi hæere quæstionibus nō tam studiosi, q̄ ociosi hominis esse uideatur. Munuscula à te missa libet̄ suscepi, & impendio precor, ut in amore quo nos appetere cœpisti, ad finē usq̄ perdures: Non enim cœpisse, sed permanisse uirtutis est. Nostra uicissim per Desiderium missa suscipe.

ARGUMENTVM EPISTOLÆ SEQUENTIS.

Taxat Rheticiū Heduarum episcopum, qui perperam interpretatus sit Tharsis pro Tarso Ciliciæ, & aurum Ophaz ad Petrum accomodat, quia dictus sit Cephaz. Hominis eloquentiam non improbat, eruditionem & iudicium non probat.

SCHOLIUM.

1 Nuper cum Rheticij.] Meminit huius in Catalogo uirorum illustrium. Homonymum esse uocabulum.] Hoc est æquiuocum, cum eadem uox res diuersas declarat. Sed tam male existimasse uidetur.] Quid si legisset Hieronymus portenta quæ nunc passim legimus in commentarijs recentium interpretum, tam impudenter insulsa, ut uideantur suis scripsisse, non hominibus.

HIERONYMVS MARCELLÆ.

Nuper cū Rheticij Augustudunēsis episcopi, qui quondā à Constantinopolitano imperatore sub Syluestro episcopo, ob causam Montensium missus est Romā, cōmentarios in Canticum canticorum perlegissem, quod Hebræi uocāt, sir hasrim שיר השירים uehemēter miratus sum, uirū eloquentem præter ineptias sensuum cæterorum, Tharsis urbem, putasse Tarsum, in qua Paulus apostolus natus sit: & aurū Ophaz, Petrū significare: quia Cephaz in euangelio, idem Petrus sit appellatus. Habuerat utiq̄ & in Ezechiele id ipsum uerbū, ubi de quatuor animalib. scribitur: Et species rotarū sicut species Tharsis. Et in Daniele de domino: Et corpus eiusdem

Hier. to. 3

gg 3 ut Tharsis

ut Tharsis: quod Aquila chrysolithum, Symmachus hyacinthum interpretatur. Et in psalmo: In spiritu uiolento conteres naues Tharsis. Et inter lapides qui in ornatu sacerdotis, tribuū nominibus sculpti sunt, eiusdem lapidis nomen inferitur: & omnis ferè scriptura, hoc uocabulo referta est. De Ophaz uero quid dicam, cū supradictus Daniel propheta in tertio anno Cyri regis Persarū, post tres hebdomadas ieiunij atq; tristitiæ dicat: Extulit oculos meos, et uidi, & ecce uir unus uestitus baddim, et renes eius cincti auro Ophaz. Plura quippe apud Hebræos auri sunt genera. Vnde ob distinctionem, nūc Ophaz positum est: ne quis Zaab putaret, quod in Genesi nasci cum lapide carbunculo prædicatur. Queris si Tharsis lapis chrysolithus sit, aut hyacinthus, ut diuersi interpretes uolūt, ad cuius coloris similitudinem Dei species scribatur: quare Ionas propheta, Tharsis ire uelle dicatur, & Solomon & Iosaphat in Regnorū libris naues habuerint, quæ de Tharsis solitæ sint exercere commercia. Ad quod facilis est responsio, homonymum esse uocabulum, quod & Indiæ regio ita appelletur, & ipsum mare, quia ceruleū sit, et sepe solis radijs percussum, colorem supradictorū lapidum trahat, & à colore nomen acceperit. Licet Iosephus ꝛ pro ꝛ litera mutata, Græcos putet Tarsum appellare pro Tharsis. Innumeraabilia sunt, quæ in illius mihi cōmentarijs sordere uisa sunt. Est quidem sermo compositus, & Gallicano cothurno fluens: sed quid ad interpretē, cuius professio est, non quo ipse disertus appareat, sed quo eum qui lecturus est, sic faciat intelligere, quomodo ipse intellexit qui scripsit. Rogo non habuerat decem Origenis uolumina: Non interpretes cæteros: Non certe aliquos necessarios Hebræorum, ut aut interrogaret, aut legeret, quid sibi uellēt quæ ignorabat: Sed tam male uidetur existimasse de cæteris, ut nemo possit de eius erroribus iudicare. Frustra ergo à me eiusdem uiri cōmentarios postulas, cum mihi in illis displiceant multo plura q̄ placeant. Quod si opposueris, cur cæteris dederim: audies, nō omnes iisdem uesci debere cibus. Iesus in deserto plures hordeaceis panibus pascit, frumētaceis pauciores. Corinthij in quibus, audiebatur fornicatio, qualis nec in ter gentes, lacte pascuntur, quia necdum poterant solidum cibum capere. Ephesij autem in quibus nullum crimē arguitur: ab ipso domino cœlesti uescuntur pane, & sacramentū quod à seculis absconditū fuerat, agnoscunt. Neq; uero eorum qui à me exemplaria acceperunt, uel autoritate uel ætate ducaris, cum & Daniel puer senes iudicet, & Amos pastor caprarum, in sacerdotum principes inuehatur.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

De diuisione psalterij, & autoribus ac titulis psalmodum instruit Sophronium, parantem psalmodum ex Hebræa ueritate uersos ab Hieronymo, in Græcam transferre linguam.

SCHOLIUM.

ἡ ψαλμὸς ἡ ψαλμὸς, id est, fiat, fiat. Optantis est, esse uerum quod dictum est. Pro quo Aquila transtulit *ἡ ψαλμὸς ἡ ψαλμὸς*, id est, fideliter. Nam & titulus ipse Hebraicus. *ἡ ψαλμὸς ἡ ψαλμὸς* uolumen est Hebræis, *ἡ ψαλμὸς* hymnus. In syluam ne ligna feras. Fingit Horatius, sic se monitū à Romulo per somnium, quod natus citra mare, Græcos uersus pararet scribere: cum apud Græcos satis esset poetarum. In syluam non ligna feras infans, ac si Græcorum magnas malis implere cateruas.

HIERONYMVS SOPHRONIO.

Scio quosdā putare psalteriū in quinque libros esse diuisum: ut ubicunq; apud Septuaginta interpretes scriptū est, *ἡ ψαλμὸς ἡ ψαλμὸς*, id est, fiat fiat, finis librorum sit: pro quo in Hebræo legitur, amen amen. Nos autem Hebræorum autoritatem secuti, & maxime apostolorū, qui semper in nouo testamento, psalmodum librum nominant: unum asserimus psalmodum uolumen. Psalmodum omnes eorum testamur autorum, qui ponuntur in titulis, David scilicet, Asaph & Idithū, filiorū Core, Eman Ezrahitæ, Moyse & Solomonis: & reliquorū quos Esdras primo uolumine comprehendit. Si enim amē, pro quo Aquila transtulit *ἡ ψαλμὸς ἡ ψαλμὸς*, in fine tantūmodo librorū poneretur: & non interdum, aut in exordio, aut in calce sermonis siue sententiæ: nunquam saluator in euāgelio loqueretur: Amē amē dico uobis: nec Pauli epistolę, in medio illud opere cōtineret. Moyse quoq; & Hieremias, & cæteri in hūc modū multos haberent libros, qui in me

A in medijs uoluminibus suis, amen frequenter interferunt. Sed & numerus uigintiduum, rum librorum Hebraicorū, & mysterium eiusdem numeri cōmutabitur. Nam & titulus ipse Hebraicus, *ἡ ψαλμὸς ἡ ψαλμὸς* quod interpretatur uolumen hymnorū, apostolica autoritati cōgruens, non plures libros, sed unum uolumen ostendit. Quia igitur nuper cū Hebræo disputans, quædā pro Domino saluatore de psalmis testimonia protulisti: uolensq; te illud per sermones penè singulos, asserere non ita haberi in Hebræo, ut de Septuaginta interpretibus opponebas: studiosissime postulasti, ut post Aquilam & Symmachum & Theodotionē nouam editionē Latino sermone transferrem. Aiebas enim te magis interpretum uarietate turbari, & amorem tuum quo laboris, uel translatione uel iudicio meo esse contentū. Vnde impulsus à te, cui & quæ possum debeo, & quæ non possum: rursus me obtrectatorum latratibus tradidi, maluiq; te uires potius meas, quàm uoluntatem in amicitia requirere. Certe confidenter dicam, & multos huius operis testes citabo, me nihil duntaxat sententiæ de Hebræa ueritate mutasse. Sic ubi ergo editio mea à ueteribus discreparit, interroga quilibet Hebræorum, & liquido peruis debis me ab æmulis frustra lacerari, qui malunt contemnere uideri præclara, quàm discurrere. Peruersissimi homines. Nam cum semper nouas expetant uoluptates, & gulæ eorum uicina maria non sufficiant, cur in solo studio scripturarum, ueteri sapore contenti sunt? Ne hoc dico, quo prædecessores meos mordeam, aut quicquā his arbitrer detrahendū: quorum translationem diligentissime emendatam, olim meæ linguæ hominibus dederim: sed quod aliud sit in ecclesijs Christo credentium psalmos legere: aliud Iudæis singula uerba calumniantibus, respondere. Quod opusculum meum, si in Græcum, ut polliceris, transtuleris, & imperitiæ meæ doctissimos quosq; uiros testes facere uolueris, dicam tibi illud Horatianum: In syluam ne ligna feras. Nisi quod hoc habebō solamen: si in labore communi intelligam mihi & laudem & uituperationem tecum esse communem.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Collatione uoluminum facta, docet quibus in locis editio Septuaginta dissonat ab Hebræa ueritate: & interpretibus cæteris inter se ut sæpe faciunt, discordantibus, indicat quid potissimum sit sequendum. Hoc opus quoniam reperi satis diligenter emendarum opera Iohannis Cononis, uiri literarum Græcarum peritissimi, & quod ad huiusmodi negotium non minus habebat momenti, summā fide pariq; diligentia: præterea clarissimi uiri Iohannis Capnionis, postremo fratrum Amerbachiorū illorum studio contentus, non putauit meo labore opus esse. Respondet autem Germanis quibusdā, ostendens quomodo restitui debeant deprauata in psalmis, iuxta Hebræicam ueritatem, & Septuaginta editionem ab ipso Hieronymo sub asteriscis & obelis prius traditam.

HIERONYMVS SVNIAE ET FRETILAE.

Vere in uobis apostolicus & propheticus sermo completus est: In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum. Quis hoc crederet, ut Barbara Getarum lingua Hebræicam quæreret ueritatem: & dormitantibus, imò contententibus Græcis, ipsa GERMANIA, spiritus sancti eloquia scrutaretur. In ueritate cognoui, quoniam non est personarū acceptor Deus, sed in omni gente, qui timet Deum, & operatur iusticiā, acceptus est illi. Dudum callosa tenendo capulum manus, & digiti tractandis sagittis aptiores, ad stylum calamumq; mollescunt: & bellicosa pectora uertuntur in mansuetudinem Christianam. Nunc & Bsaia uaticinium cernimus opere completum: Concident gladios suos in aratra, & lanceas suas in falces, & non assumet gens contra gentem gladium, & non discent ultra pugnare. Rursumq; in eodem: Pascetur lupo cum agno, & pardus requiescet cum hœdo, & uulpecula & leo & taurus pascuntur simul, & puer paruulus ducet eos: & bos & ursus in commune pascuntur, paruulq; eorum erunt pariter: & leo & bos comedent paleas: non ut simplicitas in feritatem transeat, sed feritas discat simplicitatē. Queritis à me rem magni operis & maioris inuidiæ: in qua scribentis non ingenium, sed eruditio cōprobetur: ut dum ipse cupio de cæteris iudicare, iudicandum me omnibus præbeam: Et in opere psalterij iuxta distinctionē schedulæ uestræ, ubicunq; inter Latinos Græcosq; cōtentio est, quid

magis Hebræis cōueniat, significem. In quo breuiter illud admoneo: ut sciatis aliam esse editionē quam Origenes, & Cæsariensis Eusebius, omnesq; Græciæ tractatores *ἡνωθὺ*, id est, cōmunem appellant atq; uulgatā, & à plerisq; nunc *ἡνωθὺς* dicitur: aliam Septuaginta interpretū, quæ & in *ἑξαπλόῃς* codicibus reperitur, & à nobis in Latinum sermonem fideliter uersa est, & Hierosolymæ atque in orientis ecclesijs decantatur. Super quare & sanctus filius meus Auitus sæpe quæsierat. Et quia se occasio fratris nostri Firmi presbyteri dedit, qui mihi epistolam uestram reddidit à uobis, scribens in commune respondeo, & me magno amicitiaē libero fœnore: quod quanto magis soluimus, plus debemus. Sicut autē in nouo testamēto, si quando apud Latinos quæstio exoritur, & est inter exemplaria uarietas, recurrimus ad fontem Græci sermonis, quo nouum scriptum est instrumentū: ita in ueteri testamento, si quando inter Græcos Latinosq; diuersitas est, ad Hebraicam recurrimus ueritatē: ut quicquid de fonte proficiscitur, hoc quæramus in riuulis. *ἡνωθὺ* autem ista, hoc est cōmunis editio, ipsa est quæ & Septuaginta. Sed hoc interest inter utranq; quod *ἡνωθὺς* pro locis & temporibus & pro uoluntate scriptorum ueterum corrupta editio est. Ea autē quæ habetur in *ἑξαπλόῃς*, & quam nos uertimus, ipsa est que in eruditorū libris incorrupta & immaculata, Septuaginta interpretū translatio referuatur. Quicquid ergo ab hac discrepat, nulli dubium est, quin ita & ab Hebræorū autoritate discordet. Prima de quinto psalmo quæstio fuit: Neq; habitabit iuxta te malignus. Pro quo habetur in Græco *ἢ ἡδονικὸς ἐς τὴν πονηρὸς*, siue *πονηρὸς δούλω*, ut uulgata editio cōtinet, & miramini cur *ἡδονικὸς*, id est, incolatū Latinus interpres non uerterit, sed pro hoc posuerit habitationem, quæ Græce dicitur *κατοικία*, quod quidem in alio psalmo fecisse cōuincitur. Hei mihi, quia incolatus meus prolongatus est. Et in decimo quarto psalmo, rursus pro incolatu, habitationem posuit: Domine quis habitabit in tabernaculo tuo. Et sciendum, quod si uoluerimus dicere: Domine quis inolet tabernaculum tuum: uel illud de quinto: Neq; inolet iuxta te malignus, perdet euphoniā: & dum interpretatio nis *κακοζήλιαν* sequimur, omnē decorem translationis amittimus: & hanc esse regulā boni interpretis, ut idioma alterius linguæ, suæ linguæ exprimat proprietate: quod quidem & Tullium in Protagora Platonis, & in Oeconomico Xenophontis, & in Demosthenis contra Aeschinē oratione fecisse cōuincimus, & Plautum, Terentiū, Cæciliumq; eruditissimos uiros in Græcis comœdijs transferendis. Neq; ex eo quis Latinam linguā angustissimā putet, quod nō possit uerbum de uerbo transferre, cum etiam Græci pleriq; nostra per circumitus transferant: & uerba Hebræica non interpretationis fide, sed linguæ suę proprietatibus nitantur exprimere. De eodem psalmo: Dirige in conspectu meo uiam tuam: pro quo habetur in Græco *κατὰ δόξαν ἐνώπιόν σου τὴν ὁδὸν μου*, hoc est, dirige in conspectu tuo uiam meā: quod nec Septuaginta habent, nec Aquila, nec Symmachus, nec Theodotio, sed sola *ἡνωθὺ* editio. Deniq; & in Hebræo ita scriptum reperi: haiesar lephanai darchecho *הַיֵּשָׁר לְפָנַי רַחֵךְ* quod omnes uoce simili transfulerūt: dirige in conspectu meo uiam tuā: secundū illud quod in oratione dominica dicitur: Pater noster qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuū: nō quod nobis orātibus sanctificetur, quod per se sanctum est: sed quod petamus, ut quod per naturā sui sanctū est, sanctificetur in nobis. Ergo & nunc propheta postulat: ut uia Domini quæ per se recta est, etiā sibi recta fiat. De sexto psalmo: Erubescant & cōturbentur uehementer omnes inimici mei: & dicitis, uehementer, in Græco nō haberi. Scio, sed hoc in editione uulgata. Cæterū in Hebræo habet meod *עָרַב* id est, uehementer, & omnes *σφόδρα* similiter transfulerūt. De septimo psalmo: Iudica me Domine, secundū iusticiam meam. Pro quo habetur in Græco, *ἕλ τὴν δικαιοσύνην σου*, id est, iuxta iusticiā tuam: sed & in hoc male: in Hebræo autem *זִדְקָתִי* habet, quod interpretatur iusticia mea: & nō *zidekathēcho* *זִדְקָתְךָ* quod iusticiam tuam sonat. Sed & omnes interpretes iusticiam meam, uoce simili transfulerūt. Nec cuiquam uideatur temerariū, quod iudicari se secundum iusticiam suam postulet, cum & sequens uersiculus, hoc ipsum significet: Et secundum innocentiam meam super me. Et decimū

sexti

A sexti psalmi hoc exordiū sit: Exaudi Domine iusticiā meam. Et in decimo septimo quoq; dicatur: Retribuet mihi Dominus, secundū iusticiam meam, & secundum puritatem manuum mearū reddet mihi. In uigesimo quoq; quinto psalmo scriptum sit: Proba me Domine & tenta me, ure renes meos & cor meum. Et in quarto psalmo dicatur: Cum in uocarem exaudiuit me Deus iusticiæ meę. Et in octogesimo quinto psalmo: Custodi animā meam, quoniam sanctus sum. Iacob quoq; loquatur in Genesi: Et exaudiet me cras iusticia mea. De octauo psalmo: Quoniā uidebo cœlos tuos: & dicitis quod, tuos, in Græco non habeatur. Verum est, sed in Hebræo legitur *samecha* *שָׁמַעְךָ*, quod interpretatur, cœlos tuos. Et de editione Theodotionis in Septuaginta interpretibus additum est sub asterisco: cuius rei breuiter uobis sensum aperiam. Vbi quid minus habetur in Græco ab Hebraica ueritate, Origenes de translatione Theodotionis addidit, & signū posuit asteriscum, id est, stellam, quæ quod prius absconditū uidebatur, illuminet, & in mediū proferat. Vbi autē quod in Hebræo nō est, in Græcis codicibus inuenitur, *ὄβελος*, id est, iacentem præposuit uirgulam, quam nos Latine ueru possumus dicere: quo ostenditur iugulandum esse & confodiendum, quod in authenticis libris non inuenitur: quæ signa & in Græcorū Latinorumq; poematibus inueniuntur. In decimo sexto psalmo: Oculi tui uideant æquitates: pro quo in Græco uos legisse dicitis, *οἱ ὀφθαλμοί μου ἰδέτωσαν ἐθιότητας*, id est, oculi mei uideant æquitates: sed rectius oculi tui, quia & supra dixerat: De uultu tuo iudiciū meum prodeat: ut oculi Domini in propheta recta operante non praua, sed recta cōspiciant. In ipso: Custodi me ut pupillā oculi: dicitis in Græco legi, *φύλαξόν με ὡς ὀφθαλμὸν ὀφθαλμοῦ*, id est, custodi me Domine, ut pupillā oculi: quod nec in Hebræo, nec ullo habetur interprete. In eodē: Exurge Domine, præueni eum & supplantam eum: pro quo in Græco sit, *ἀνοστήθι κίριε, πρόφρασσον αὐτὸν καὶ ὑποσπείρισον αὐτὸν*, id est: Exurge Domine, præueni eos & supplantam eos. Sed melius, si legatur in numero singulari. Siquidem de impio dictum est: de quo statim sequitur, præueni eum & supplantam eum: eripe ab impio animam meam: nulliq; dubium quin diabolum significet. Decimo septimo psalmo: Grando & carbones ignis. Et quæritis cur Græci istum uersiculum secūdo non habeant interpositis duobus uersibus. Sed sciendū, quia de Hebraico, & de Theodotionis editione, in Septuaginta interpretatione sub asterisco additum sit. In eodem: Qui perficit pedes meos tanquam ceruorum: pro quo scribitis in Græco inueniri, *καταρτίξομαι ὡς κέρως μου ὡς ἐλάφου*, id est, qui perficit pedes meos tanquam cerui: singularem numerum pro plurali. Sed in Hebræo pluralis numerus positus est *caialoth* *כַּיָּלֹוֹת* & omnes interpretes pluralem numerum transfulerunt. In eodem: Et dedisti mihi protectionē salutis tuæ: pro quo in Græco uos legisse dicitis, *καὶ ἐδωκάς μοι ὑπερασπισμὸν σωτηρίας μου*, id est, & dedisti mihi protectionē salutis meæ. Sed in Hebræo *iesacha* *יֵשַׁחַא* salutis tuæ significat, non meæ, quod & omnes interpretes transfulerunt. In ipso: Supplantasti insurgentes in me, subtus me. Pro quo in Græco plus inuenisse uos dicitis, *ὑπεστράψας πάντας αὐτοὺς ἐπανιστάμενους ἐπ' ἐμὲ*, id est, supplantasti omnes insurgentes in me: sed omnes, additū est. In eodem: Viuit Dominus & benedictus Deus meus. Et dicitis in Græco non haberi meus, *ζῆν κύριε καὶ εὐλογητός ὁ θεός*, id est, uiuit Dominus & benedictus Deus: quod non sub asterisco, sed ab ipsis Septuaginta de Hebraica ueritate translātū est, et cuncti interpretes in hac parte consentiunt. In eodem: Liberator meus de gentibus iracundis. Pro quo in Græco uos inuenisse dicitis, *ὁ ἑυσεύς μου ἐξ ἐχθρῶν μου δυνάτωρ*, id est, liberator meus ab inimicis meis fortibus siue potentibus. Et quia semel ueritatem studemus, si quid uel transferentis festinationē, uel scribentium uitiō deprauatum est, simpliciter confiteri, & emendare debemus. In Hebræo nihil aliud habetur, nisi hoc: Liberator meus ab inimicis meis: Septuaginta autem, iracundis addiderunt. Et pro gentibus tam in Hebræo, quā in cunctis interpretibus, inimici positi sunt, & miror quomodo pro iniamicis, gentes mutatae sunt. De decimo octauo: Exultauit ut gigas ad currendum uiam suam: & dicitis quod in Græco suam, nō habeatur, *ὡς γίγας δραμῆν ὁδοῦ*, id est, exultauit

est, exultabit ut gigas currere uiam: sed hoc nos sub uerū additum reperimus, & in Hebraeo non esse, manifestum est. De decimonono: Tribuat tibi secundū cor tuum: & dicitis in Græco uos in hoc uersiculo additum nomen Domini reperisse, *δὴν τοι κύριε*, id est, tribuat tibi Dominus, quod superfluum est: quia ex superioribus *ἐπὶ τῶν* subauditur, unde cœpit & psalmus: Exaudiat te Dominus in die tribulatiōis: ut & hic sub eodem sensu dicatur: Tribuat tibi secundū cor tuum, id est, ipse Dominus, de quo supra dictum est. In eodem: Exaudi nos in die, qua inuocauerimus te: pro quo legisse uos dicitis, *ἐν ἡμέρᾳ*, id est, in die, in qua. De uicesimoprīmo: Tu autem Domine ne elongaueris auxiliū tuum: dicitis, id est, in die. De uicesimoprīmo: Tu autem Domine ne elongaueris auxiliū tuum: dicitis inuenisse uos, meū: quod & uerum est, & ita corrigendum. Neq̄ enim si quid scriptum est errore mutātū, stulta debemus contentione defendere. In eodem: Uniuersum semen Iacob magnificate eum: pro quo in Græco scriptum sit, *ἀπαγγέλλω τὸ ἄξιον τῆς λαοῦ*, id est, glorificate eum. Sed sciendum, quod ubicunq̄ in Græco *δοξαζετε*, id est, glorificate scriptum sit, Latinus interpret magnificate transtulerit, secundum illud quod in Exodo dicitur: Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est, pro quo in Græco scribitur *δοξάζεσθε*, id est glorificatus est. Sed si in Latino transferatur, sit indecora translatio: & nos emendantes psalteriū olim, ubicunq̄ sensus idem, ueterū interpretum consuetudinem mutare nolūmus, ne nimia nouitate, lectoris studium terreremus. De uicesimosecundo, Calix meus inebrians quā praeclarus est. Pro quo in Græco legisse uos dicitis, *καὶ τὸ κέρας μου*, id est calix tuus. Sed in *λαῖνῳ* hoc error obtinuit. Ceterū & Septuaginta, & Hebræi, & omnes interpretes, calix meus habent, & Hebraice dicitur chosif *חֹסִיף*. Alioqui si calix tuus esset, diceretur choscha *חֹשְׁכָה*. In uicesimo quarto: Confundantur omnes iniqua agentes: & dicitis, quod omnes, in Græco non habeatur, *αἰσχύνθησιν ὅσοι οὐνοῦ μοῦντες*, id est, confundantur iniqua agentes, & bene: nam nec in Hebræo habetur, sed in Septuaginta sub uerū additum est. In eodem: Innocentes & recti adhæserunt mihi, quia sustinui te: & dicitis in Græco uos reperisse, *ὅτι ἐπέμεινα ἐπὶ κύριε*, id est, quia sustinui te Domine, quod superfluum est. De uicesimosexto. Et nunc exaltauit caput meum, super inimicos meos: pro quo in Græco uos inuenisse dicitis, *καὶ νῦν ἰδοὺ ὑψώθη κεφαλὴ μου*, id est, & nunc exaltauit caput meum: sed ecce, superfluum est. In eodem. Exquisiuit facies mea: pro quo in Græco positum sit, *ἐξεζητήσῃ σε ἡ προσώπων μου*, id est, quæsiuit te facies mea, sed melius superius est. De uicesimoseptimo: Exaudi uocem deprecationis meæ: pro quo uos inuenisse dicitis *ἐσακούσῃς κήρυξ*, id est, exaudi Domine, sed & hoc additum est. Vicesimooctauo. Et in templo eius omnes dicent gloriam: pro quo in Græco, *καὶ ἐν τῷ ναῷ αὐτῷ πάντες τῆς γῆς δοξάζον*, id est, & in templo eius omnis quis dicit gloriam. Quod si transferre uoluerimus ad uerbum omnis quis, in *κακοζήλιαν* interpretationis incurrimus, & fit absurda translatio. In eodem. Dominus diluuium inhabitare facit: pro quo uos legisse dicitis, *κύριε ἡμεῖς κατακλυθόμεθα ὑποτασσόμενοι*, id est, Dominus diluuium inhabitat: quorum prius pertinet ad gratiam credentium, secundum ad eius, in quo credunt, habitaculum. Sed quia *iosab* *יוֹסָבֵב* uerbum ambiguum est, & potest utrunq̄ sonare: nam *sepsio* & habitatio dicitur, & in ipso psalmo de gratia baptismatis dicitur: Vox Domini super aquas multas, & uox Domini præparantis ceruos, & reuelauit cōdensa, & in templo eius omnis dicit gloriam: de ipsis sentiri uoluimus qui glorificant Dominū: & interpretati sumus, Dominus diluuiū inhabitare facit. De tricesimo: Quoniam tu es protector meus. Rursum & in hoc loco additū est nomē Domini, *ὕπερασπιστὴς μου κύριε*, id est, quoniam tu es protector meus Domine. Et ne eadem inculcē, obseruare debetis nomen Domini & Dei sepissime additū: & id uos debere sequi, quod de Hebraico & de septuaginta interpretibus emēdauius. In eodē. Ego autē dixi in excessu mentis meæ: pro quo in Latinis codicibus legebatur, in pauore meo, & nos iuxta Græcū transtulimus *ἐν τῇ ἐκστάσει μου*, id est, in excessu mentis meæ. Aliter enim Latinus sermo *ἐκστασις* exprimere non potest, nisi mentis excessum. Aliter me in Hebraico legisse noueram, in stupore & admira-

ratione

A ratione mea. Tricesimoprīmo: Nec est in spiritu eius dolus. Pro quo in Græco uos legisse dicitis, *καὶ οὐκ ἔστιν ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ δόλος*, id est, neque est in ore eius dolus, quod solus Symmachus posuit. Alioquin & Septuaginta interpretes & Theodotion, & Quinta & Sexta editio, & Aquila, & ipsum Hebraicum, in spiritu eius habet, quod Hebraice dicitur *בְּרוּחֹו* berucho. Sin autē esset, in ore eius dolus, scriberetur *בְּפִי* bepif. In eodem: Conuersus sum in erumna mea. In Græco, mea, non esse suggeritis, *ἐσθράφην ἐς ταλαιπωρίαν*, id est, in erumna mea conuersus sum, id est, conuersus sum in erumna, dum configitur mihi spina: quod ex Hebraico & translatione Theodotionis, sub asterisco additum est: & in Hebraico legitur lesaddi *לֵשֶׁת*. Trigesimoquarto: Omnia ossa mea dicēt Domine. Pro quo, bis Domine inuenisse uos dicitis, *πάντα τὰ ὀστά μου ἔρῃσι κύριε, κύριε*, id est, omnia ossa mea dicent, Domine, Domine. Sed sciendū quod multa sunt exēplaria apud Hebræos, quæ ne semel quidem Dominū habent. Trigesimosexto: Et tu iam eius uolet: & in Græco uolet nimis, uos legisse dixistis, *θελήσει σφόδρα*, id est, & uia eius uolet nimis, quod additum est, nec apud quenquā habetur interpretum. Trigesimooctauo: Veruntamē uane conturbatur omnis homo uiuens, & dicitis in Græco uos non inuenisse conturbatur, *πάντων τὰ σὺμπαντὰ ματαιότης πᾶς ἀνθρώπος ζῶν*, id est, ueruntamē uniuersa uanitas, omnis homo uiuens. Sed & hoc sub uerū additū est in Septuaginta. Et hinc apud uos, & apud plerosq̄ error exoritur, quod scriptorū negligentia, uirgulis & asteriscis subtractis, distinctio uniuersa confunditur. Trigesimonono: Et legem tuam in medio cordis mei. Pro quo in Græco comperisse uos dicitis, *καὶ ἡμῶν νόμος σου, ἐν μέσῳ τῆς καρδίας μου*, id est, & legem tuam in medio uentris mei, quod in Hebræo scriptū est *בְּיָדֵי בְּרַחֵם* besoch meai. Sed propter euphoniā apud Latinos in corde translātū est, & tamen non debemus subtrahere quod uerum est. In eodem: Domine in adiutorium meum respice. Pro quo in Græco reperisse uos dicitis, *κύριε ἐς τὸ βοηθήσασαι μοι ἀδύσση*, id est Domine ad adiuuandum me festina. Sed apud Septuaginta *πρόσχευ*, id est, respice scriptum est. Quadragesimo. Et si ingrediebatur, ut uideret: & dicitis quod, si, in Græco non sit positum, *καὶ εἰσεπορεύσῃ τὸ ἰδεῖν*, id est, & ingrediebatur, ut uideret: cum manifestissime & in Hebræo & in cunctis interpretibus scriptū sit, & Septuaginta transtulerint. Quadragesimoprīmo. Salutare uultus mei Deus meus. Pro quo inuenisse uos dicitis, *σωτήριον τὸ προσώπου μου, καὶ ὁ θεός μου*, id est, salutare uultus mei, & Deus meus. Sed sciendum est, hoc in isto psalmo bis inueniri: & in primo positum esse, Salutare uultus mei, Deus meus. In secundo autē, id est in fine ipsius psalmi, Salutare uultus mei, & Deus meus: ita duntaxat, ut, & coniunctio, de Hebræo & Theodotione sub asterisco addita sit. In eodem. Exprobauerunt mihi qui tribulant me: Pro quo inuenisse uos dicitis, *ὠνεῖδον με οἱ ἐχθροί μου*, id est exprobauerunt mihi inimici mei, cum & apud Septuaginta scriptū sit *οἱ θλιβόντες με*. Et apud Hebræos *יָרִירָא* forera, id est hostes mei. In eodem. Spera in eo, quoniam adhuc confitebor illi, & dicitis, adhuc, in Græco non inueniri: *ὅτι ἐξδομολογήσομαι αὐτῷ*, id est spera in eum, quoniam confitebor illi: quod sub asterisco additū est: ita enim & in Hebræo scriptum reperimus *בְּיַעֲרֹו* chiod, quod significat *ὅτι ἐστί*, Latineq̄ dicitur adhuc. Hoc etiam ipsum & in quadragesimosecundo intelligendum est in ultimo uersu. Quadragesimotertio. Et non egredieris in uirtutibus nostris: pro quo in Græco uos reperisse dicitis, *καὶ οὐκ ἐξελεύσῃ ὁ θεός ἐν ταῖς ἀνωμασίαις ἡμῶν*, id est, & non egredieris Deus in uirtutibus nostris, sed Deus superfluum est. In ipso. Posuisti nos in similitudinem gentibus. Pro quo in Græco scriptum est, *ὡς ἡμᾶς εἰς ἡγεθῶν ἐν τοῖς ἔθνεσιν*. Sed si dictum fuisset in Latino, in similitudinem in gentibus, *καὶ σφῶνον* esset. Et propterea absque damno sensus, interpretationis elegantia conseruata est. Alioquin in Hebræo ita scriptum reperi, *תְּסִימֵנוּ מִשִּׁבְרֵי בְּרַחֵם* id est, posuisti nos prouerbiū in gentibus. In eodem. Exurge adiuua nos. Pro quo more solito in Græco, Domine additum est, *ἀνάστα κύριε βοήθησον ἡμῖν*, id est, exurge Domine adiuua nos. Quadragesimoquarto. Sagittæ tuæ acutæ. Pro quo in Græco legisse uos dicitis, *τὰ βέλη σου ὑψοσμένα δυνάτε*, id est, Sagittæ tuæ acutæ

acutæ

acuta potentissime, sed hoc male, & de superiori tertio uersiculo additū est, in quo legi-
 tur: Accingere gladio tuo super foemur tuū potentissime, id est, *ὡς ἄν ἦν μισθὸς σου δύναντε*.
 Quadragesimo septimo. Quoniam ecce reges cōgregati sunt. Pro quo in Græco legisse
 uos dicitis, *ὅτι ἰδοὺ οἱ βασιλεῖς ἀπὸ τῆς ἰσραήλ*: id est, quoniam ecce reges eius congregati
 sunt: quod superfluum esse, ipselectionis textus ostendit, & in ueteribus Latinorum co-
 dicibus scriptum erat, reges terræ: quod nos sustulimus, quia nec in Hebræo, nec in Se-
 ptuaginta reperitur. In ipso. Sicut audiuius, sic uidimus: pro quo in Græco reperisse,
 uos dicitis, *καθὰ τὸ ἥμισυ σου, οὕτως εἰς ἰσραήλ*, id est, sicut audiuius, ita & uidimus: quod
 superfluum est. Legitur enim in Hebræo, chenrainu *כְּחַיִּיךָ* quod interpretatur *οὕτως*.
εἰς ἰσραήλ, hoc est, sic uidimus. In eodem. Suscepimus Deus misericordiā tuā, in medio tem-
 pli tui: pro eo quod nos de Hebræo & Septuaginta interpretibus uertimus, templi tui,
 id est *ναὸ σου*, in Græco legisse uos dicitis *λαὸ σου*, id est, populi tui, quod superfluum est. In
 Hebræo enim scriptū est *הַיְיָ* hechalecho, id est *ναὸ σου*, hoc est templi tui, & non *אֲמֵכָה*
 amecha, quod populū tuum significat. Quadragesimo octauo. Homo cum in honore
 esset: pro quo in Græco uos inuenisse dicitis, & homo cum in honore esset, *καὶ ἀνθρώπου*
ἐν τιμῇ ὄντος. Sed sciendū quod iste uersiculus bis in hoc psalmo sit: & in priori additam ha-
 beat & coniunctionē, in fine nō habeat. In eodem. Et dominabuntur eorū iusti. Pro ius-
 tis, *οἱ ἰσθῆεις*, id est rectos, in Græco uos legisse dicitis, sed hoc propter euphoniā ita in La-
 tinum uersum est. Alioquin & in eo loco, ubi scriptū legimus, Ecce scriptum est in libro,
ἐν βίβλῳ iustorū intelligimus librum, & non debemus sic uerbum de uerbo exprimere, ut
 dum syllabas sequimur, perdamus intelligentiā. In eodem. De manu inferi cum libera-
 uerit me. Pro quo in Græco legisse uos dicitis, *ἐκ χειρὸς ἀδελφῶν λαμβάνω με*, id est, de ma-
 nu inferi cum acceperit me. Quod quidem & nos de Septuaginta ita uertimus, & miror
 quomodo in uestro codice deprauatū sit. Quadragesimonono. Sedens aduersus fra-
 trem tuum loquebaris. Pro quo in Græco legisse uos dicitis, *καθὶ τὸ ἀδελφῶν σου*
καταλάλις: & putatis non bene uersum, quia diximus aduersum fratrem tuum loquebaris, &
 & debuisse nos dicere, aduersum fratrem tuum detrahebas, quod uitiosum esse, & in lin-
 gua nostra non stare etiam stultis patet. Nec ignoramus, quod *καταλάλια* dicatur detra-
 ctio, quā si uoluerimus ponere, non possumus dicere, aduersum fratrem tuum detrahebas,
 sed de fratre tuo detrahebas. Quod si fecerimus: rursus contentiosus calumniator uer-
 borum inquiret: quare non dixerimus, *καθὶ τὸ ἀδελφῶν σου*, hoc est, aduersum fratrem tuum.
 Hæc superflua sunt, & nō debemus putida nos uerborum interpretatione torquere, cum
 damnum nō sit in sensibus: quia unaquæque lingua (ut ante diximus) suis proprietatibus
 loquitur. In ipso. Ne quando rapiat, & sit qui eripiat, & in Græco uos reperisse dicitis,
καὶ ὃ μὴ ἦ, id est, nec sit qui eripiat, quod & a nobis uersum est, & in nostris codicibus sic
 habetur: & miror quomodo uitium librarij dormitatis, ad culpā referatis interpretis: nisi
 forte fuerit, ne quando rapiat, nec sit qui eripiet: & ille pro nec, & scripserit. In eodem.
 Sacrificium laudis honorificabit me: pro quo in Græco scribitur, *θυσία αἰνέσεως δοξάσει με*,
 id est, glorificabit me: de quo & supra diximus. Et in euangelio in eo loco, ubi in Græco
 legimus: *καὶ νῦν δόξασθε με οὐκ ὡς πατέρες τῶν σατανῶν τῆς δόξης ἔχουσιν, ἵνα ἡμῶν ἐν τῷ κόσμῳ*:
 in Latino scribitur, Et nunc clarifica me tu pater apud te ipsum claritate, quam habui
 priusquam mundus esset apud te. Noluimus igitur immutare, quod ab antiquis legeba-
 tur, quia idem sensus erat. In quinquagesimo quarto. Expectabam eum, qui saluum me
 fecit, & dicitis uos inuenisse in Græco, *προσεδέχθημεν ἡμῶν ἵνα σωθῶντάς με*, id est, expecta-
 bam Deum saluantem me, quod additum est. In eodem. A pusillanimitate spiritus, &
 in Græco inuenisse uos dicitis, *ἀπὸ ὀλιγοψυχίας*, quod proprie pusillanimitas dicitur.
 Sed sciendum quod pro *ὀλιγοψυχία* Aquila & Symmachus & Theodotion, & Quarta
 editio interpretati sunt *ἀπὸ πνεύματος*, id est, a spiritu, & in Hebræo scriptum est *תַּיִת*
meruah. Omnis que sensus ira apud eos legitur, festinabo, ut saluer a spiritu tempesta-
 tis, & turbinis. In eodem. Quoniam si inimicus maledixisset mihi, in Græco *ὡνεῖς*
μισέ με

μισέ με, hoc est opprobriasset me, positum est. Sed inter maledicta & opprobria sensum
 non discrepare, perspicuum est. De quinquagesimo quinto: Quoniam multi bellantes
 aduersum me, ab altitudine diei timebo. Et dicitis in Græco uos inuenisse, *ὅτι πολλοὶ ἠέλει-*
μαίντες με, ἀπὸ ὑψῆος ἡμῶν εὐφροσύνησμαι, id est non timebo, quod additum est. Et est ordo,
 quoniam multi dimicant aduersum me: idcirco ego ab altitudine diei timebo: hoc est nō
 bellantes aduersum me, sed tuum excelsum timebo lumen. In ipso: In ira populos con-
 fringes, pro quo in Græco legitur, *ἐν ὀργῇ λαὸς καταξέεις*, id est confringes: & apud Latī-
 nos pro eo quod est, deicies, id est *καταβαλεῖς*, male error obtinuit *κατάξεις*, id est in ira
 populos confringes. Nam & in Hebræo *רָרַח* hored habetur, id est *καταβίβασον*, quod
 nos possumus dicere deponere, & Symmachus interpretatus est *κατασείσαι*. Quinqua-
 gesimo octauo: Quia Dominus susceptor meus. Pro quo in Græco positum est, *ὅτι σὺ θεὸς*
ἀντιλήψῃς με, id est, quia tu Deus susceptor meus es. Sed sciendū quod in Hebræo nec
 es, est scriptum, nec tu, & apud Septuaginta solos inueniri. In ipso: Deus meus uoluntas
 eius præueniet me. Pro quo in Græco scriptum est, *ὁ θεὸς μου ἢ ἐλεῖ αὐτὸ πλεονάζει με*,
 id est Deus meus misericordia eius præueniet me: quod & uerius est. Sed in Hebræo scri-
 ptum est: Dei mei misericordia præueniet me. In eodem: Deus ostendet mihi inimicos
 meos. Pro quo in Græco positū est, *ὁ θεὸς μου δείξει μοι ἐν τοῖς ἐχθροῖς μου*, id est, Deus
 meus ostendet mihi in inimicis meis, sed meus, additum est. In eodem: Ne occidas eos,
 ne quando obliuiscantur populum tuum. Pro quo in Græco scriptum est, *μήποτε ὑπλά-*
θωνται τὸ νόμος σου, id est ne quando obliuiscantur legis tuæ. Sed in Septuaginta & in He-
 bræo non habetur populi tui, sed populi mei: & a nobis ita uersum est. In eodem: Et
 scient quia Dominus dominabitur Iacob finium terræ. Pro quo in Græco scriptum est,
καὶ γνώσονται ὅτι ὁ θεὸς διαδόσκει τὸ Ιακώβ, καὶ τῶν πέρατων τῆς γῆς, id est, & noscent quoniam
 Dominus dominabitur Iacob & finium terræ. Sed, & coniunctio addita est: & ordo
 est: Scient quia Deus Iacob dominabitur finium terræ. In quinquagesimonono: Quis
 deducet me in ciuitatem munitam: quis deducet me usque in Idumæam? Pro quo ha-
 betur in Græco, *ἢ τις ὀδύνησέ με ἕως τῆς Ἰδουμαίας*, id est, aut quis deducet me, sed super-
 fluum est, aut. In sexagesimo: Quoniam tu Deus meus exaudisti orationem meam. Pro
 quo in Græco legitur, *ὅτι σὺ ὁ θεὸς εἰσήκουσας τῶν ἐχθῶν μου*, id est, quia tu Deus exaudisti or-
 rationem meam: quod non habetur in Hebræo, nec in Septuaginta interpretibus: & in
 Latino additum est. In eodem: Sic psalmum dicam nomini tuo in seculum seculi. Pro
 quo in Græco scriptum sit, in secula, *οὕτως λαλῶ τῶν ὀνομάτων σου εἰς πάντας αἰῶνας*, id est, sic
 psallam nomini tuo in secula: & in Hebræo semel habet *לעלם* laad, id est, in æternum: &
 non *לעלם לעלם* leolam, id est, in seculum. In sexagesimo primo: Quia Deus adiutor noster in
 æternum. Pro quo in Græco sit, *ὁ θεὸς βοηθὸς ἡμῶν*, id est, quia Deus adiutor noster: ergo
 in æternum, obelus est. In sexagesimo secundo: Sitiuit tibi anima mea: pro quo in Græ-
 co sit: *ἐδίψησέν με ἡ ψυχή μου*, id est: Sitiuit te anima mea. Sed in Hebræo non habetur *ψυ-*
χῆ μου, quod significat, te: sed *לע* lecho, quod significat tibi, quod & omnes interpretes
 transtulerunt. Ergo secundum linguæ proprietatem, uersum est in Latinum. In sexage-
 simo tertio: Sagittæ paruulorum factæ sunt plagæ eorum. Pro quo in Græco, *βέλη τῶν*
παιδῶν ἐξέμνησαν αἱ πληγαὶ αὐτῶν, id est, sagittæ paruulorum factæ sunt plagæ eorum. Sed
 si sic dicamus, non resonat in Latino: Sagittæ paruulorum factæ sunt plagæ eorum.
 In sexagesimo quarto: Qui conturbas profundum maris, sonum fluctuum eius. In Græ-
 co: *ὁ σωταράσων ἢ ἡ τῆς θαλάσσης, ἢ χυτὸν ἡμῶν αὐτῆς, τὸ ἔπος ἕσεται*, id est, qui con-
 turbas profundum maris, sonum fluctuum eius: & est additum, quis sustinebit: quod
 superfluum est: subauditur enim, qui conturbas profundum maris: & conturbas sonum
 fluctuum eius. In eodem: Parasti cibum illorum: quoniam ita est præparatio eius: Et
 dicitis quod in Græco non sit, eius: *ὅτι οὕτως ἡ ἐτοιμασία*, id est, quoniam ita est præpa-
 ratio: cum in Hebræo *תַּיִת* techineoth, manifeste præparationem eius significet. Eius
 autem, id est, terræ: de qua supra dixerat: Visitasti terram, & inebriasti eam. In sexa-
 gesimo

gesimoquinto: Holocausta medullata offeram tibi cum incenso arietum. Pro quo dicitis inuenisse uos, μετὰ θυμιάματ' καὶ κριδῶν, id est, cum incenso & arietibus: sed male. In Hebræo autem scriptum est: וְלֶחֱלֶבֶת אֵימֹתֶיךָ im Katoroth elim: quod interpretatur μετὰ θυμιάματ' καὶ κριδῶν, id est, cum incenso arietum. In eodem: Propterea exaudiuit Deus. Pro quo in Græco inuenisse uos dicitis, ὁ θεὸς ἐξήκουσέν με θεός, πρόσθε τοῦ φωνῆ τ' δεῖσά σέως μου, id est, propterea exaudiuit me Deus: intendit uoci deprecationis meæ: ubi, me, superfluum est. In sexagesimo septimo: Exultare in conspectu eius. Pro quo in Græco inuenisse uos dicitis, καὶ ἀγαλλιάσθῃς ἐνώπιον αὐτοῦ, id est, & exultate in conspectu eius: quod ita uersum est à nobis: sed à quo in uestro codice corruptum sit, scire non possumus. In eodem: Etenim non credunt inhabitare Dominum. Pro quo in Græco uos legisse dicitis, καὶ γὰρ ἀπεθούστας τὸ κατασκηνώσαι, id est, etenim non credentes inhabitare, quod utrunque falsum est. Nos enim transtulimus: Etenim non credentes inhabitare Dominum: ut hic sensus, & pendeat ex superioribus: Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem, accepisti dona in hominibus, & eos qui non credebant Deū inhabitare possent mortalibus. In eodem: Benedictus Dominus die quotidie, pro quo dicitis in Græco legi, κύριε ὁ θεὸς εὐλογητός, εὐλογητός κύριε ἡμῶν καὶ ἡμῶν, id est, Dominus Deus benedictus, benedictus Dominus die quotidie. Sed melius & uerius est quod supra. In eodem: Viderunt ingressus tui Deus: pro quo in Græco scriptum sit: ἐθεωρήθησαν αἱ πορείαι σου ὁ θεός, id est, uisi sunt ingressus tui Deus, quod in Hebræo ita habet: רָאוּ יְהוָה רָאוּ רָאוּ רָאוּ rau helicothecho elohim, quod Aquila & Symmachus & Theodotio, & quinta sextaque editio interpretati sunt: Viderunt itinera tua Deus: & quod sequitur, Itinera Dei mei regis qui est in sancto. Ergo à uobis ita legendum est: Viderūt ingressus tuos Deus: & scriptoris uitium relinquendum est, qui nominatiuum posuit pro accusatiuo: licet in Septuaginta & in ἑξαπλόῃς ita repperim, ἐθεωρήθησαν τὰς πορείας σου, & pro eo quod est, ἐθεωρήθησαν, hoc est uiderunt, in multis codicibus habetur ἐθεωρήθησαν, quod & obtinuit consuetudo. In eodem: Ingressus Dei mei, regis mei, qui est in sancto: subauditur, uiderunt ingressus Dei mei & regis mei. Quod autem dicitis, mei, in rege non appositum, apertissimi mendacii est. Secundo enim ponitur: & Dei mei, & regis mei, blandientis affectu: ut qui omnium Deus & rex est, suus specialiter Deus fiat, & rex merito seruitutis. Denique in Hebræo scriptū habes יְהוָה מַלְכִי eli malki, quod Deum meum, & regem meum significat. In eodem: Regna terræ cantate Deo, psallite Domino. Et dicitis hoc in isto uersiculo non esse scriptum, psallite Domino: quoniam statim sequitur post diapsalma, psallite Deo, qui ascendit super cælum cæli ad Orientē: cum iste uersiculus magis habere debeat iuxta Hebraicam ueritatē: Cantate Deo, psallite Domino: & illud quod sequitur in principio uersus alterius, psallite Deo: non sit in libris authenticis, sed obelo prænotatū. Ergo & uos legite magis ea quæ uera sunt: ne dum additū suscipitis, quod à propheta scriptū est, relinquatis. In sexagesimo octauo: Laudabo nomē Dei cum cantico. Pro quo dicitis uos repperisse in Græco, αἰνέσω τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ μετὰ ψαλμοῦ, id est, laudabo nomen Dei mei cum cantico: sed, mei, superfluum est. In septuagesimo: Deus ne elongeris à me: quod dicitis in Græco positum esse, ὁ θεός μου μὴ μακρυνῆς ἀπ' ἐμοῦ, id est, Deus meus ne elongeris à me: meus, superfluum est. In eodem: Deus docuisti me ex iuuentute mea, & in hoc quod apud Græcos uos inuenisse dicitis: ὁ θεός μου ἐδιδάξαί με ἐκ νεότητός μου, id est, Deus meus quæ docuisti me ex iuuentute mea, superfluum est, meus. In eodem, Donec annunciem brachium tuum, & dicitis in Græco uos repperisse, mirabilia tua, καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἀπαγγέλω τὰ θαυμάσιά σου, id est, usque nunc annuntiabo mirabilia tua, quod de superiori uersiculo est, & usque nunc pronuntiabo mirabilia tua. Bene ergo hic habet, brachium. In septuagesimo primo psalmo: Et adorabunt eum omnes reges. Illud quod in Græco uos inuenisse dicitis, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτὸν πάντες οἱ βασιλεῖς τ' γῆς, id est, & adorabunt eum omnes reges terræ: hoc quidem superfluum est. In eodem psalmo: Benedictus Dominus Deus Deus Israel, dicitis in Græco bis, Deus non haberi, εὐλογητός κύριε ὁ θεός

ὁ θεός

ὁ θεός ἰσραὴλ, id est, benedictus Dominus Deus Israel, cum & in Hebraico sit, & apud Septuaginta, & manifestissime triplex domini Dei, deique nuncupatio, mysterium sit trinitatis. In eodem: Et benedictum nomen maiestatis in æternum. Hoc ergo quod in Græco uos inuenisse dicitis, καὶ εὐλογημένος τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, id est, & benedictum nomen gloriæ eius in æternum, & in seculum seculi: superflue sciatis à Græcis esse appositum, quod nec Hebræus habet, nec Septuaginta interpretes. De septuagesimo secundo: Prodiit quasi ex adipe, & uos dicitis in Græco repperisse ἐξελθόντα, id est, prodiet, quod falsum est. Nam & apud Septuaginta interpretes ita scriptum est, ἐξελθόντα ὡς ἐκ σπλάγχνων ἡ ἀδμῖα αὐτοῦ. In eodem: Quomodo scit Deus, in Græco dicitis non esse Deum, cum & apud Septuaginta scriptum sit, πῶς ἔγνω ὁ θεός, & omnes interpretes similiter de Hebræo transtulerint. In eodem: Intelligam in nouissimis eorum, pro quo in Græco legisse uos dicitis, καὶ σπυῶν, id est, & intelligam: sed hic, & coniunctio superflua est. In eodem: Defecit caro mea & cor meum, pro quo dicitis in Græco haberi, ἐξέλιπεν ἡ καρδία μου, καὶ ἡ σάρεξ μου, id est, defecit cor meum & caro mea, sed hic peruerfus ordo est. In eodem: Vt annunciem omnes prædicationes tuas. Pro quo in Græco legisse uos dicitis, τὸ ἐξαγγέλλαι με πάσας τὰς αἰνήσεις σου, id est, ut annunciem omnes laudes tuas. Et sciendum quod scriptum in Hebræo habet מַלְאָכֹתֶיךָ malachothecha, quod Aquila ἀγγέλους σου, id est, nuncios tuos, Septuaginta, τὰ ἀπαγγεγμένα γέλυματά σου, id est, prædicationes tuas, uel promissa interpretati sunt: licet & laus & prædicatio unum utrunque significet. De septuagesimo tertio: Vt quid Deus repulisti in finem. Pro quo apud Græcos male legitur ordine commutato, ut quid repulisti Deus. In eodem: Quanta malignatus est inimicus in sancto. Miror quis in codice uestro emendando peruerterit, ut pro sancto sanctis posuerit, cum in nostro codice in sancto inueniatur: licet Græci legant, ὅτι ἐστὶν ἅγιος σου, id est, in sancto tuo. In eodem: Incendamus omnes dies festos Dei à terra, pro quo in Græco scriptum est, ἀδύναμι καὶ καταπαύσωμεν πένθους τὰς ἑορτὰς τοῦ θεοῦ ἀπὸ τῆς γῆς, & nos transtulimus, heus & quiescere faciamus omnes dies festos Dei à terra. Et miror quomodo è latere annotationem nostram, nescio quis temerarius scribendam in corpore putauerit, quam nos pro eruditione legentis scripsimus, hoc modo textus non habet, καταπαύσωμεν, ut quidam putant, sed καταπαύσωμεν, id est, incendamus. Et quia retulit mihi sanctus presbyter Firmus, qui huius operis exactor fuit, inter plurimos hinc habitam quaestionem, plenius de hoc disputandum uideatur. In Hebræo scriptum est, פָּרְחֵי חֹל מוֹאֵד בְּאֶרֶץ פָּרְחֵי חֹל מוֹאֵד el baarez, quod Aquila & Symmachus uerterunt ἐπέσησαν πάσας τὰς ἑορτὰς θεοῦ ἀπὸ τῆς γῆς, id est, incendunt omnes solennitates Dei in terra. Quinta κατέκαυσαν, id est, combufferunt. Sexta, καταπαύσωμεν, id est, comburamus. Quod & Septuaginta iuxta hexaplorum ueritatem transtulisse perspicuum est. Theodotio quoque ἐπέσεισωμεν uertit, id est, succendamus. Ex quo perspicuum est, sic psallendum, ut nos interpretati sumus. Et tamen sciendum quid Hebraica ueritas habeat. Hoc enim quod Septuaginta interpretes transtulerunt, propter uetustatem in ecclesia decantandum est: & illud ab eruditis sciendum propter noticiam scripturarum. Vnde si quid pro studio ex latere additū est, non debet poni in corpore: ne priorem translationem, pro scribentium uoluntate conturbet. In eodem: Contribulasti capita draconum in aquis, tu confregisti capita draconis: sic lectionis ordo sequitur, ut in priori uersu, tu, non habeat, sed in secundo: & aquæ plurali numero scribantur, non singulari. Sed & Aquila uerbum Hebraicum חַמַּיִם hamaim, ὑδάτων, id est, aquarum interpretatus est. Græcus uero textus habet, σὺ σωῖς τὰς τὰς κεφαλὰς τῶν δράκόντων ὕδατι τοῦ ὕδατος, σὺ σωῖς τὰς τὰς κεφαλὰς τῶν δράκόντων. In eodem: Ne obliuiscaris uocis inimicorum tuorum: pro quo in Græco, μὴ ἀλλάθῃς τὴν φωνὴν τῶν ἐνετῶν σου, id est, ne obliuiscaris uoces deprecantium te, scriptum dicitis. In Hebræo autem זָכַרְתָּ זֶרַעַךָ zorecha legitur: quod Aquila, hostium tuorum: Symmachus, bellantium contra te: Septuaginta & Sexta editio, inimicorum tuorum, interpretati sunt: & est sensus pendens ex superioribus:

Hiero. 10. 3

hh 2 rioribus

rioribus:Memor esto improperiorum tuorum, eorum quæ ab insipiente sunt quotidie. Ne obliuiscaris uoces inimicorum tuorum, id est, uoces quibus te blasphemant, tibiq; in populo tuo detrahunt. Vnde sequitur:Superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper, pro quo in Græco est *δὲ πρῶτος*, id est, per omnia siue omnino: id est, dum tu differs poenas, illi proficiunt in blasphemias. In septuagesimo quarto: Narrabimus mirabilia tua. Pro quo male apud Græcos legitur, *διηγῆσομαι πάντα τὰ θαυμάσια σου*, id est, narrabo omnia mirabilia tua. In septuagesimo quinto: Omnes uiri diuitiarum manibus suis: & non ut uos, nescio à quo deprauatum legitis, in manibus suis: cum in Græco sit, *πάντες οἱ αἰετοὶ τοῦ πλούτου τῶν χερσῶν αὐτῶν*, id est, omnes uiri opulentia manibus suis. In eodem: Terribili & ei qui aufert spiritum principum: dicitis quod ei, non sit scriptum in Græco, *ὁ φοβερὸς καὶ ἀφαιρῶν μὲν τὰ πνεύματα ἀρχόντων*, id est, terribili & auferenti spiritus principum. Verū est: sed nisi apposuerimus ei, Latinus sermo non resonat. Neq; enim possumus dicere: terribili & qui aufert spiritum principum. In septuagesimo sexto: Et meditatus sum nocte cum corde meo: & excitabar & scopebam spiritum meum. Pro quo in Hebræo legimus: Recordabar psalmorum tuorum in nocte cum corde meo: loquebar & scopebam spiritum meum. Pro exercitatione *ἐδολοχία*, id est, decantationem quandam & meditationem, Septuaginta transtulerunt: & pro eo quod nos diximus scopebam, illi posuerunt *ἔσκηλον*, quod Symmachus transtulit, *ἀνδρόνοον*, id est, perscrutabar siue quærebar: & quinta similiter. In Græco habetur, *καὶ ἐτησίαν ἐμνήσθην καὶ ἐμελέτησα, νύκτας μετὰ τῆς καρδίας μου ἐδολοχῶν, καὶ ἔσκηλον τῶν πνεύματων μου*, id est, & annos æternos me mineram & meditatus sum, nocte cum corde meo argutabar, & rimabatur spiritus meus. Propriè autem *σηγασμός* in agricultura dicitur, in sarriendo, id est, sarcando: & quomodo ibi quærentur herbae sarculo quæ secantur: sic & iste retractatum cogitationum suarum metaphoricòs à sarculo demonstrauit. Et sciendum quod *ἔσκηλον* non semel, sed frequenter significet. In eodem: A generatione in generatione: hoc quod Græci cum sequentes inuenisse uos dicitis, *συνετέλεισθε ἄνθρωποι*, id est, consummauit uerbum, recte non habetur in Latino: quia & in nullo habetur interpretum. In septuagesimo septimo: Et narrabunt filijs suis. Pro quo habetur in Græco, *καὶ ἀπαγγελοῦσιν αὐτὰ*, id est, & annuntiabunt ea. Sed sciendum quod in Hebræo *יִסְפְּרוּ* uisapheru scriptum est: quod Aquila & Symmachus, narrabunt, transtulerunt. In eodem: Et occidit pingues eorum, pro quo in Græco esse dicitis, *καὶ ἀπέκτενον ἐν τῷ πλείονσι αὐτῶν*, id est, & occidit in pluribus eorum: sic habetur in Hebræo, *עָרַבָה עֲרַבָה* hemismanchem, quod Aquila interpretatus est *ἐν πλείονσι αὐτῶν*, Symmachus, *τοῖς ἐν πλείονσι αὐτῶν*, Septuaginta & Theodotio, & Quinta editio, *ἐν τῷ πλείονσι αὐτῶν*, quod quidam non intelligentes, putauerunt scriptum, *ἐν τῷ πλείονσι*. In eodem: Dilixerunt eum in ore suo, & lingua sua mentiti sunt ei: in Græco haberi dicitis, *καὶ ἠγάπησαν αὐτὸν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τῇ γλώσσῃ αὐτῶν ἐψέψαν αὐτὸν*, id est, & dilexerunt eum in ore ipsorum: & lingua sua mentiti sunt eum. Et in Hebræo scriptum est, *יְכַחֵז בּוֹ* icchaz buo, & omnes uoce simili transtulerunt *ἐψέψαν αὐτὸν*, id est, mentiti sunt ei. Quis autem uoluerit pro ei ponere, eum, & uitare exemplaria, non est mei iudicij. In eodem: Et propicius fiet peccatis eorum, & non disperdet eos: dicitis quod in Græco, eos, non habeatur: quod & uerum est, *καὶ οὐ διαφθερῆσιν*, id est, & non disperdet. Sed nos ne sententia pendeat, Latinum sermonem sua proprietate compleuimus. Si quis autem putat *διαφθερῆσιν* non perditionem, sed corruptionem sonare, recordetur illius tituli in quo scribitur Græce, *ἐς τὸ τέλος μὴ διαφθερῆσιν*, hoc est, in finem ne perdas: & non ut plerique *καταχλῶσιν* interpretantur, ne corrumpas. In eodem: Et induxit eos in montem sanctificationis suæ, montem quem acquisiuit dextera eius. Pro quo apud Septuaginta legitur, *ἐξ ἧς ἐκτίθησεται ἡ δεξιὰ αὐτοῦ*, id est, montem hunc quem possedit: & non ut uos ponitis, *ἢ ἐκτίθησιν*, id est, quæ acquisiuit. Melius ergo secundum Hebraicam proprietatem interpretatus est Symmachus montem quem acquisiuit dextera eius. In eodem: Et auerterunt se, & non seruauerunt pactum

A pactum: quemadmodum patres eorum. Scio quod pactum non habeatur in Hebræo: sed quoniam omnes uoce simili transtulerunt, *ἠσώθησαν*, & apud Græcos pactum dicitur, *σώθησι*, ex uno uerbo significatur, non seruauerunt pactum: licet Septuaginta *ἠθέτησαν* posuerunt. In eodem: In terra quam fundauit in secula. Pro quo scriptum inuenisse uos dicitis, *ἐν τῇ γῆ ἰθιμελίωσεν αὐτὸν εἰς τὴν αἰῶνα*, id est, in terra fundauit eam in secula. In Hebræo ita scriptum est, ut uertit Symmachus, *εἰς τὴν γῆν ἣν ἰθιμελίωσεν εἰς τὴν αἰῶνα*, id est, & edificauit sicut unicornium sacrificium suum in terra quam fundauit in secula. Si autem nō de terra dicitur quod fundata sit, sed de alia re quæ fundata uideatur in terra: probent ex prioribus & sequentibus, quis sensus sit: ut nescio quid, quod dicitur fundatum, uideatur in terra. Si autem sacrificium in terra fundatum putant, debuit scribi, in terra fundauit illud in secula. In eodem: Et in intellectibus manuum suarū deduxit eos: non habet textus, *ἐν τῷ συνίεσιν*, ut scribitis numero singulari: quod intelligentiam sonat: sed *ἐν τῷ συνίεσιν*, quod intelligentias sonat: sicut & in Hebræo habetur *בְּיַדְהֶן בִּיחְבֻנוֹת*, quod est in intellectibus. De septuagesimo octauo: Posuerunt Hierusalem in pomorum custodia: quod in Græco *ὀπωροφυλάκιον* dicitur: nec potest aliter uerti quàm à nobis translatum est. Significat autē *ὀπωροφυλάκιον* speculam quam custodes fatorum & pomorum habere consueuerunt: ut de amplissima urbe paruum tuguriolum uix remaneret. Hoc secundum Græcos. Cæterū in Hebræo *עֵיִן* latim scriptum habetur: quod Aquila uertit *λίθιον*, id est, aceruū & cumulum lapidum, quibus uinea & agri purgari solent. In septuagesimo nono: Et plātafi radices eius hinc: & dicitis quod in Græco, hinc, non habeatur, *καὶ ἠσπεφύτθουσας τὰς ῥίζας αὐτῆς*, & bene. Nam & in nostris codicibus non habetur: & miror quis imperitorū uestros libros falsauerit. De octogesimosecundo: Hæreditate possideamus sanctuarium Dei. Et dicitis quod in Græco sit scriptum, *κληρονομήσωμεν ἐαυτοῖς*, id est, possideamus nobis ipsi, quæ superflua quæstio est. Quando enim dicitur, possideamus, intelligitur & nobis. De octogesimotertio: Cor meū & caro mea exultauit in Deum uiuum. Pro quo in Græco scriptum dicitis, *καρδία μου καὶ σὰρξ μου ἠγαλλώσαντο*, id est, cor meum & caro mea exultauerunt: & in hoc nulla contentio est. Si enim legimus, exultauit, intelligitur cor meum exultauit, & caro mea exultauit. Si autem exultauerunt, duo pariter exultauerunt, id est, cor & caro. Et quæso uos ut huiusmodi ineptias & superfluas contentiones, ubi nulla est sensus mutatio, declinetis. In eodem: Beatus uir cui est auxilium abs te. In Græco uos inuenisse dicitis, *μακάριος ὁ ἀνὴρ ὃς ἐστὶν ἀντίληψις αὐτοῦ παρὰ σοῦ*, id est, cuius est auxilium eius abs te: quod quia nos in Latina interpretatio ne mutauimus, ut dicitis reprehendimur. Cui enim non pateat, quod si dicere uoluerimus cui est auxilium eius abs te, apertissimum uitium sit: & quando præcefferit, cui sequi non debeat, eius nisi forte uitij arguimur, quod uitauimus uitium. In eodem: In ualle lachrymarum. Pro quo dicitis in Græco scriptum esse, *εἰς τὴν κοιλιάδα τῆς κλαυμάτων*, id est, in ualle plorationis. Sed siue ploratum, siue fletum, siue lachrymas, siue plāctum dixerimus, unus est sensus: & nos hoc sequimur, ut ubi nulla est de sensu mutatio, Latini sermonis elegantia conseruemus. De octogesimo quarto: Benedixisti Domine terram tuam, pro eo quod est, benedixisti, in Græco scriptum dicitis *εὐδούνησας*, & quæritis quomodo hoc uerbum exprimi debeat in Latino. Si cōtentiose uerba scrutamur & syllabas, possumus dicere, beneplacuit Domine terra tua. Et dum uerba sequimur, sensus ordinē perdimus. Aut certe addendum est aliquid, ut eloquij ordo seruetur, & dicendum: Complacuit tibi Domine terra tua. Quod si fecerimus, rursum à nobis quæretur, quare addiderimus tibi, cum nec in Græco sit, nec in Hebræo. Eadē igitur interpretandi sequēda est regula, quam sæpe diximus, ut ubi non sit damnum in sensu, linguæ in qua transferimus, eūφωνία, proprietates & elegantia conseruetur. In eodem: Misericordia & ueritas obuiauerunt sibi, & dicitis quod in Græco, sibi, non habeatur, *ἐλεῶ καὶ ἀλήθεια συνλήθησαν*, id est, misericordia & ueritas cōcurrerunt, nec in Hebræo habetur, & apud Septuaginta obelo prænotatum est: quæ signa dum per scriptorum negligentiam à plerisque quasi superflua

relinquuntur, magnus in legendo error oboritur. Si autem non fuerit additum sibi: misericordia & ueritas nō sibi, sed alij occurrisse credentur: nec iusticia & pax sibi dedisse osculum, sed alteri. De octogesimo quinto: Et non proposuerūt te in conspectu suo, dicitis quod in uestro codice, te, non habeatur: addite, te, & emendato errore librarij, uestrum quoq; errorem emendabit. In eodem: Et tu Domine Deus miserator & misericors. In Græco inuenisse uos dicitis, καὶ σὺ κύριε ὁ θεὸς μου, id est, & tu Domine Deus meus, quod superfluum est. Meus enim nec in Hebræo habetur, nec in Septuaginta. De octogesimo octauo: Magnus & horrendus. Pro quo in Græco inuenisse uos dicitis, μέγας καὶ φοβερὸς, quod significat terribilis, timendus, & formidandus. Ego puto id ipsum significare horrendum, non uti uulgius existimat, despiciendum & squalidum, secundum illud Vergilij: Mihi frigidus horror membra quatit: Et, Horror ubiq; animo, simul ipsa silentia terrent: Et, Monstrū horrendum ingens, & multa his similia. In eodem: Tunc locutus es in uisione sanctis tuis. Pro quo in Græco uos inuenisse dicitis, τότε ἐλάλησας ἐν ὁράσει τοῖς ἁγίοις σου, id est, tunc locutus es in uisione filijs tuis. Sed sciendum est quod in Hebræo מוֹרָאֵי לַהַלְלֵי דֵּי חַיִּים habet, quod omnes, τοῖς ἁγίοις σου, id est, sanctis tuis, transfulerunt. Et sola sexta editio, prophetis tuis, interpretata est, sensum magis quam uerba exprimens. Et in nona tantum pro sanctis, filios reperi. In eodem: Tu uerò repulisti & despexisti. Pro quo in Græco, σὺ δὲ ἀπέσω καὶ ἐξεδίωξας inuenisse uos dicitis. Vnius literæ mutatio, quantum uobis fecit errorem: Non enim respexisti, sed despexisti, & pro nihilo duxisti, interpretati sumus, nisi forte ἐξεδίωξας, non putatis transferendum despexisti: sed secundum disertissimum istius temporis interpretem, nullificasti, seu annihilasti, uel annullasti, uel uilificasti, & si qua alia possunt inueniri apud imperitos portenta uerborum. De octogesimo nono: A seculo usq; in seculum tu es Deus, & dicitis quod in Græco nō sit, Deus, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ, id est, à seculo & usq; in seculū tu es, quod apud eos deesse manifestū est. Nam & Hebraica ueritas habet, & omnes alij interpretes, & Septuaginta similiter transfulerunt, ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ θεός, quod Hebraice dicitur, מֵאֵת עוֹלָם עַד עוֹלָם אַתָּה אֱלֹהִים meolam uead olam atha el. In eodē: Quoniam superuenit mansuetudo, & corripiemur. In Græco uos dicitis inuenisse, ὅτι ἐπὶ ἡμῶν παύσεται ἡ ὀργή σου, καὶ παιδεία σου, id est, quoniam superuenit super nos mansuetudo, & instruemur. Sed hoc superfluum est. De nonagesimo: Dicet Domino, susceptorem es tu. Et dicitis, quod in Græco es, non habeatur. Ego uobis amplius dicam, quod apud Hebræos nec es habeatur, nec tu. Sed apud Septuaginta, & apud Latinos pro ἐφωνία & uerborum consequentia positum sit. De nonagesimo tertio: Beatus homo, quem tu erudieris Domine: dicitis in Græco non esse, tu, μακάριος ὁ ἀθροῦν ὃν ἀνὰ παιδείας κύριε, id est, beatus homo quem quidem erudieris Domine: & uerum est, sed apud Latinos propter ἐφωνίαν, id est, consonantiam positum est. Si enim dicamus, beatus homo quem erudieris Domine, compositionis elegantiam non habebit. Sed quando dicitur, Domine, & apostropha fit ad Dominū, nihil nocet sensui si ponitur &, tu. In eodem: Et in malicia eorū disperdet eos. In Græco dicitis non esse præpositionē, in, sed legi: malicia eorum disperdet. Sciendum autem quod & in Hebræo & in cunctis interpretibus positū sit, καὶ τὴν πονηρίαν αὐτῶν ἀφαιρήσει ἀπὸ τοῦ κύριου ὁ θεός, id est, in malicia eorum disperdet eos Dominus Deus. Si autem uoluerimus legere, malicia eorum disperdet, id quod in Septuaginta sequitur in fine uersiculi, eos, & superfluum erit & uitiosum. De nonagesimo septimo: Recordatus est misericordiae suae, pro quo in Græco inuenisse uos dicitis, ἐμνήσθη τοῦ ἐλέους αὐτοῦ Ἰακώβ, id est, recordatus est misericordiae suae iacob, sed hic, iacob, nomen superfluum est. De centesimo: Oculi mei ad fideles terrae, ut sedeant mecum. Pro quo in Græco inuenisse uos dicitis, οἱ ὀφθαλμοί μου ἰδοὺ τοὺς πιστοὺς τῆς γῆς, ἵνα συγκαθίσθωσιν ἀπὸ τοῦ μέτρου ἐμῆ, id est: oculi mei in fideles terrae, considere ipsos mecum. Quis non talem fugiat interpretationem, ut uerbum ad uerbū exprimēs, dicat, cōsidere ipsos cum me? De centesimo primo: Vigilauī, & factus sum sicut passer solitarius in tecto, Et dicitis inuenisse uos in Græco, ὡς τὸ δώμα

76

A 76s, quod antiqui codices Latinorum interpretati sunt, in aedificio. Δώμα, in orientalibus prouincijs ipsum dicitur, quod apud Latinos tectum: in Palæstina enim & Aegypto, uel ubi scripti sunt diuini libri, uel interpretati sunt, non habent in tectis culmina, sed domata, quæ Romæ uel solaria, uel meniana uocant, id est, plana tecta, quæ transuersis trabibus sustentantur. Denique & in actis apostolorum, Petrus quando ascendit in domum, in tectum aedificij ascendisse credendus est. Et quando præcipitur nobis, ut faciamus domati nostro coronam, hoc præcipitur, ut in tecto faciamus per circuitum quasdam eminentias, ne factus in præceps lapsus sit. Et in Euangelio: Quæ, inquit, auditis in aure, dicitis super domata, id est super tecta. Et in Esaia: Quid uobis est quod omnes ascendistis super tecta uana? Et multa istiusmodi. In eodem. Factus sum sicut nycticorax in domicilio: quod similiter in Græco habetur δώμα, & quæritis quid significet nycticorax apud Latinos. In Hebræo pro nycticorace uerbum chos טרנ scriptum est: quod Aquila & Septuaginta & Theodotion & quinta editio nycticoracem interpretati sunt, Symmachus uero upupam: Sexta editio noctuam, quod & nos magis sequimur. Denique ubi apud nos & Græcos legitur, factus sum sicut nycticorax in domicilio: apud Hebræos dicitur, factus sum sicut noctua in ruinosis. Plerique bubonem contentiose significare putant. In eodem. A facie ire indignationis tuæ. Pro quo in Græco inuenisse uos dicitis, ἀπὸ προσώπου τοῦ θυμοῦ σου, id est, à facie iræ tuæ, & indignationis tuæ: cum manifestum sit quod apud Hebræos & apud Septuaginta interpretes sic habeatur, ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς σου καὶ θυμοῦ σου. In eodem. Quoniam placuerunt seruis tuis lapides eius: & terræ eius miserebuntur. Pro terra, aphaר ארץ in Hebræo positum est, quod omnes ἡ γῆ σου, transfulerunt: & potest tā puluis quam humus, id est terra interpretari. In Græco sic legitur, ὅτι ἐν δόκησιν οἱ δέσποτες τῆς γῆς ἀντί, ἢ ἡ γῆ σου ἀντί οὐκ ἐρήσουσι, id est, quoniam probauerunt serui tui lapides eius, & pulueris eius miserebuntur. De centesimo secundo. Non in perpetuū irascetur. Pro quo in Græco inuenisse uos dicitis, οὐκ ἐστὶν ἐν τῷ ὀργισθῆναι, id est nō in linem irascetur: sed uerbum Hebraicum nezah נצח & perpetuum & finis & uictoria intelligitur, pro locorū qualitate. De centesimo tertio. Qui facis angelos tuos spiritus. Pro quo in Græco uos inuenisse dicitis, ὁ ποιῶν ἀγγέλους αὐτῶν πνεύματα, id est, qui facit angelos suos spiritus. A quibus breuiter quærite: quomodo cum ad Deum sermo sit, quasi ad alium loquens propheta repente mutetur: maxime cum sic incipiat: Domine Deus meus, magnificatus es uehementer, confessionem & decorem induisti: Et qui tegis aquis superiora eius: id est, cœli: Qui ponis nubes ascensum tuum: qui ambulas super pennas uentorum: & statim sequatur: Qui facis angelos tuos spiritus: & ministros tuos ignem urentem. Qui fundasti terram super stabilitatem suam. Et post paululum. Ab increpatione tua fugient: & à uoce tonitruū tui formidabunt, & in loco quem fundasti eis. Qui emittis fontes in conuallibus, & illud. Ut educas panem de terra. Si ergo omnia hæc ad secundam personam sunt, id est ad Deum, quomodo in uno uersiculo, tertia persona subito & extra ordinem induitur? In eodem. A uoce tonitruū tui formidabunt: dicitis, tui, non haberi in Latino, cum in Græco sit, ἀπὸ φωνῆς βροντῆς σου θαλάσσοισι, habetur & in Hebræo tonitruū tui, & miror quomodo apud Latinos errore scriptorum subtractum sit. In eodem. Hoc mare magnum et spaciosum manibus, & dicitis in Græco, manibus, non haberi: & ego noui, αὐτῆ ἢ θαλάσσης ἢ μεγάλῃ ἢ ἐρύχασθαι, id est, hoc mare magnum & spaciosum: sed ex Hebraica & Theodotionis editione in Septuaginta sub asterisco additum est. Denique & in Hebræo ita scriptum est, zeh haiom godol urehab iadaim זְהַי וְרַחֵב יָדָיו עַל הַיָּם quod Aquila sic interpretatus est ἐρύχασθαι χερσίν, & omnes interpretes, & hoc secundum Hebraicam dicitur proprietatem μεταφορικῶς, quod quasi expansas manus habeat, & in se cuncta suscipiat. In eodem: Ut educas panem de terra. Pro quo inuenisse uos dicitis, ut educat, sed non potest aliud ad ipsum, aliud ad alium de ipso dici: ut omnia quasi ad Deum loquebatur propheta, aut omnia ad alium de eo referebat. Cum autem pleraque ad ipsum dirigantur, & ea quæ ambigua sunt, ad ipsius personam redigenda sunt. In Græco sic

hh 4 legiur

legitur, το εξαγαγειν αβτον εκ της γης, id est, ad educendum panem e terra. In eodem: Herodidj domus dux est eorum. Pro Herodio quod in Hebraico dicitur hasida חרשית Symmachus ικτινον, id est, miluum interpretatus est. Denique & nos ita uertimus in Latinum. Ibi aues nidificabunt, milui abies domus est, quod scilicet semper in excelsis & arduis arboribus nidus facere consueuerit. Vnde & Sexta editio manifestius interpretata est, miluo cupressus ad nidificandum. Pro abietibus autem & cupressis in Hebraeo ponitur berofim ברוש, quod magis abietes quam cupressos significat. In eodem: Petra refugium herinacis. Pro quo in Hebraeo positum est sephannim ספחנים & omnes χοιροουλίας uoce simili transulerunt. Soli septuaginta lepores interpretati sunt, ποτς λαγωοις, id est, petra refugium leporibus. Sciendum est autem animal esse non maius hericio, habens similitudinem muris & ursi. Vnde & in Palæstina αρπητουσ dicitur, & magna est in istis regionibus huius generis abundantia, semperque in cauernis petrarum & terræ foueis habitare consuerunt. In centesimo quarto. Edidit terra eorum ranas. Pro quo in Græco, ἐξέζησαν ἡ γῆ αὐτῶν βατραχας, uos legisse dicitis, quod potest ita interpretari, ebulliuit terra eorum ranas. Sed & in hoc nulla est in sensu mutatio, & nos antiquam interpretationem sequentes, quod non nocet, mutare nolimus. In eodem. Et contriuit lignum finium eorum. Pro quo in Græco uos inuenisse dicitis, σπείρησε πᾶν ξύλον ὁρις αὐτῶν, id est, contriuit omne lignum finis eorum. Sed & hoc additum est & superfluum. In eodem. Quoniam memor fuit uerbi sancti sui quod habuit ad Abraham puerum suum. Pro quo in Græco uos legisse dicitis, ὁρ δέθετο, id est, quod disposuit. Ita enim & in Hebraeo & apud Septuaginta habetur interpretes, ὅτι ἐμνήσθη τὸ λόγος τοῦ ἁγίου αὐτοῦ τὸ πρὸς ἀβραάμ τὸν δούλον αὐτοῦ. Ergo quod in Græco dicitur, ὁρ δέθετο, in hoc loco, & superfluum est & radendum. De centesimo quinto. Confitemini domino quoniam bonus. Pro quo in Græco uos legisse dicitis, ὅτι χρησός, id est, quoniam suauis. Sed sciendum est quod χρησός in utile, & in bonum & suaue uertipotest. Denique & in Hebraico scriptum est chi tob, כִּי טוֹב quod omnes uoce simili transulerunt ὅτι χρησός, id est, quia bonus. Ex quo perspicuum est, quod χρησός bonus intelligatur. In eodem. Non fuerunt memores multitudinis misericordiae tuae, dicitis quod in Græco inueneritis, καὶ ἂν ἐμνήσθῃσιν, id est, & non fuerunt memores, & coniunctio superflua est. In eodem. Et irritauerunt ascendentes in mare, mare rubrum. Pro quo in Græco inuenisse uos dicitis, ἐπαρρησιάζονται, & putatis uerbum e uerbo debere transferri, & amaricauerunt, sed hæc interpretatio annullationi consimilis est, siue annihilationi. Legite Ezechielem, & inuenietis παραπικρασμὸν irritationem & exacerbationem semper expressum: ubi dicitur, οἴμῃ παραπικραίνουσα, id est, domus exasperans. In eodem. Et uidit cum tribularentur, & audiuit orationem eorum (in Græco uos legisse dicitis, ἐδὶκνυται, id est, & uidit dominus) quicquid extra hoc in Græco inuenisse uos dicitis, superfluum est. De centesimo sexto. Et statuit procellam eius in auram, & siluerunt fluctus eius. Hoc ergo quod pro isto in Græco inuenisse uos dicitis, καὶ ἐπέταξε τῇ καταιγίδι, ἐστὶ ἐς αὐραμ, id est, & constituit procellæ, & statuit in auram, superfluum est. In eodem. Et deduxerunt eos in portum uoluntatis eorum, pro quo dicitis uos inuenisse, καὶ λιμένα θελήματῶν αὐτοῦ, id est, in portum uoluntatis suæ, sed in Hebraeo non habetur hephzi פֶּזְרִי quod uoluntatis suæ significat, sed hephzam פֶּזְרִי quod uoluntatis eorum sonat. De centesimo septimo, in Græco dicitis esse ἐξέγειρῃτι ἡ δόξα μου, id est, exurge gloria mea, quod dicitis in Latino non esse, recte in isto psalmo non habetur, quia nec apud Hebræos, nec apud ullum interpretum reperitur, sed habetur in quinquagesimo sexto psalmo. Exurge gloria mea, exurge psalterium & cithara: exurgam diluculo. De quo mihi uidetur a quodam in istum locum esse translatum. In eodem. Mihi alienigenæ amici facti sunt. Pro quo in Græco inuenisse uos dicitis, ὡς τὰ γησῶν, hoc est, subditi sunt. Sed hoc in quinquagesimonono psalmo scriptum est, mihi alienigenæ subditi sunt, in præsentem autem ita apud omnes inueniemus translatores: ἐμοὶ ἀλλόφυλοι ἐφίλωσαν, i. amici facti sunt, quod Hebraice dicitur eth roa. עַוְרֵי רֹא. De centesimo nono. Virgâ uirtutis tuæ emittet Dñs ex Sion, dicitis uos in Græcis codicibus non legisse, uirtutis

tuæ, ἡ βίβλος δυνάμεως ἐξαποσάλει σοὶ κνέρι, id est, uirgam uirtutis emittet tibi dominus ex Sion: quod manifeste & in Hebraeo & in Septuaginta interpretibus habetur. In eodem. Dominare in medio inimicorum tuorum: dicitis in Græco legi, καὶ κατακυριεύσει, id est, & dominare: sed hoc nec in Hebraeo habetur: nec apud Septuaginta, & superfluum est. De centesimo decimo. Confitebor tibi domine in toto corde. Sed & hoc superfluum est, quod in Græco uos inuenisse dicitis, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, id est, in toto corde meo. De centesimo tertio decimo. Deus autem noster in cælo: pro quo in Græco legisse uos dicitis, ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ, id est, in cælo & in terra, sed & hoc superfluum est. De centesimo quarto decimo. Et in diebus meis inuocabo te: dicitis quod in Græco non sit, te: & bene: de uertis quoque codicibus radendum est. In ipso. Placebo domino in regione uiuorum. Pro quo in Græco legisse uos dicitis, ἐπαρρησιάζομαι ἐνώπιον κυρίου, id est, placebo in conspectu domini, sed hoc superfluum est. In centesimo decimo septimo. In nomine domini quia ultus sum in eos: dicitis, quia, in Græcis codicibus non inueniri, καὶ τῷ ὀνόματι κυρίου ἠμυνάμην αὐτοῖς, id est, in nomine domini ultus sum eos, sed in Latinis sub asterisco legendum est. De centesimo decimo octauo. Et meditabar in mandatis tuis, quæ dilexi: in Græco uos legisse dicitis, uehementer additum, αἰς ἠγάπησα σφόδρα, id est, quas dilexi uehementer: sed hoc superfluum est. In eodem. Et leuaui manus meas ad mandata tuæ: sed & hoc superfluum est. In eodem. Cogitauit uias meas: in Græco uos legisse dicitis, διελογισάμην τὰς ὁδοὺς σου, id est, cogitauit uias tuas: sed hoc superfluum est, & rectius uias meas legitur. In eodem. Et conuertit pedes meos in testimonium tuæ: in Græco legisse uos dicitis, καὶ ἐπέστρεψα, id est, & auerti. Sed & hoc superfluum est. In eodem. Ego autem in toto corde scrutabor mandata tua, in Græco, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, id est, in toto corde meo, uos legisse dicitis: sed hic, meo, superfluum est. In eodem. Anima mea in manibus meis semper: & legem tuam non sum oblitus. Pro quo in Græco legisse uos dicitis, ἐν ταῖς χερσίν σου, id est, anima mea in manibus tuis semper. Sed sciendum est & apud Hebræos & apud Septuaginta, & apud omnes alios interpretes scriptum esse in manibus meis, & non in manibus tuis, quod Hebraice dicitur bechafai בְּכַפַּי: & omnes apud Græcos ecclesiastici interpretes istum locum sic edisserunt: & est breuiter hic sensus: Quotidie periclitor, & quasi in manibus meis sanguinem meum porto: & tamen legem tuam non obliuiscor. In eodem. Exitus aquarum deduxerunt oculi mei: quia non custodierunt legem tuam. Pro quo in Græco legisse uos dicitis: quia non custodiui legem tuam: sed hoc superfluum est: quia & in Hebraeo legitur, Riui aquarum fluebant de oculis meis: quia non custodierunt legem tuam. In eodem. Pronunciabit lingua mea eloquium tuum: pro quo nunciabit in Græco φλέξετα uos legisse dixistis, quod uerbum siue dicas pronunciat siue effabitur siue loquetur, id ipsum significat. Denique & nos de Hebraeo ita uertimus: Loquetur lingua mea sermonem tuum. De centesimo decimo nono. Domine libera animam meam a labijs iniquis, a lingua dolosa: in Græco legisse uos dicitis, & a lingua dolosa. & ergo superfluum est. De centesimo uigesimo sexto. Beatus uir qui implebit desiderium suum ex ipsis: & in Græco dicitis, uir non haberi, μακάριος ὁσ πληρώσει, id est, beatus qui implebit: quod manifeste in Hebraeo & in Septuaginta interpretibus continetur. De centesimo uigesimonono. Propter legem tuam sustinui te domine: dicitis in Græco uos legisse, ἐνεκεν τῷ ὀνόματός σου, id est, propter nomen tuum. Et nos confitemur plura exemplaria sic reperiri. Sed quia ueritati studemus, id quod in Hebraeo sit, simpliciter debemus dicere: Pro nomine enim siue lege, apud eos legitur thira, quod Aquila interpretatus est φόβος, hoc est timor: Symmachus & Theodotio νόμος, i. lege putantes thora, propter literarum ἰοδ & uau ἰ similitudinē & formā, quæ tantum magnitudine distinguuntur. Quinta editio, terrorem interpretata est. Sexta, uerbum. De centesimo tricessimoprimo. Sicut iurauit domino, uotum uouit Deo Iacob. Pro eo quod nos interpretati sumus, uotum uouit, in Græco ἠνέκατο legisse uos dicitis, & putatis interpretari debuisse, orauit Deum: sed hoc male: nam ἐν χῶ pro locorum qualitate, & orationem

& uotum significat, secundum illud: Redde domino uota tua: id est *τάς υπόσους σου*. De centesimo tricesimo quinto: Qui fecit luminaria magna: dicitis quia in Græco inueneritis, *ὁ ποιήσωντι φῶτα μεγάλα μόνα*, id est, qui fecit luminaria magna solus. Sed hoc de superiori uersiculo est: ubi legimus: Qui fecit mirabilia magna solus, ibi ergo legendum est: et hic quasi superfluum non scribendum. De centesimo tricesimo septimo: Quoniam magnificasti super omne nomen sanctum tuum, in Græco reperisse uos dicitis *ἐπι πάντας*, id est, super omnes, sed in Septuaginta legitur, *ὅτι ἐμγάλυας ὑδὲ πᾶν ὄνομα ἢ ἑγὼ ἰούσας*, sicut & nos in Latinum uertimus. Cæterum apud Hebræos ita esse cognoscite. Quoniam magnificasti super omne nomen uerbum tuum, iuxta editionem autem Latinam hic sensus est: Quoniam magnificasti super omne nomen: hoc est, quod in cælo & in terra dici potest sanctum, filium tuum. In centesimo tricesimo octauo pro eo quod est, quia non est sermo in lingua mea: uos in Græco inuenisse dicitis, *ὅτι ἐν ἐσι δόλω ἢ γλώσσῃ μου*, id est, quia non est dolus in lingua mea: quod solum Sexta editio interpretata est. Cæterum & apud Septuaginta, & apud omnes interpretes, & ipsum Hebraicum, uel *לא ליא* uel *ללוג*, id est eloquium & uerbum, scriptum habet: denique Hebraice dicitur milla *מלא*. In centesimo tricesimo nono: Funes extenderunt in laqueum. Pro quo in Græco inuenisse uos dicitis, *καὶ ἄχονίους διέτρυμα παγίδα ῥίσι ποσὶ μου*, id est, funibus extenderunt laqueum pedibus meis: sed in hoc loco superfluum est. In eodem, pro eo quod est: Habitabunt recti cum uultu tuo: in Græco uos inuenisse dicitis, *καὶ κατοικήσουσι*, id est, & habitabunt recti cum uultu tuo, sed hic, coniunctio & superflua est. In centesimo quadagesimo: Dissipata sunt ossa nostra secus infernum. Pro quo in Græco legisse uos dicitis, *δυσκορπίδην τὰ ὀστέα αὐτῶν παρὰ τὸν ἄδλω*, id est: Dissipata sunt ossa eorum secus infernum, sed & hoc superfluum est. In centesimo quadagesimo sexto: Nec in tibijs uiri beneplacitum erit ei: pro ei, domino legisse uos dicitis: quod non habetur in Græco, *ὅτι ἐν τῶν κνήμοις τοῦ ἀνδρός ὡδ' οὐκ εἶ*, id est: nec in tibijs uiri beneplacitum est. De eo autem quod & uos in fine schedulæ quaeritis, & sanctus filius meus Auitus frequenter efflagitat, quomodo Græca interpretanda sint uerba: breuiter annotaui. Neomenia, mensis exordium est, quod nos secundum Latinæ linguæ proprietatem, Calendas possumus dicere. Verum quia apud Hebræos mensis secundum lunæ cursum supputatur, & apud Græcos *μὲν* dicitur, *ἀπὸ τῆς μὲνους νεομηνία* quasi luna noua appellatur. *ἔρημος* autem desertum uel solitudinem significat. Thronus uel sedem uel solium, *κωντιόραξ*, ut diximus noctuam. Coenomyia, non ut Latini interpretati sunt, musca canina dicitur per γ Græcam litteram: sed iuxta Hebraicam intelligentiam per ce diphthongon debet scribi: ut sit *νομηνία*, id est omne genus muscarum, sed Aquila *παμμυίαν*, id est omnimodam muscam interpretatus est. *λαξυτήριον* pro quo Latinus alicam uertit: nos genus ferramenti interpretati sumus, quo lapides dolantur. Denique ex Hebræo uertentes ita diximus: Et nunc sculpturas eius pariter bipenni & dolatorijs deraferunt. *λαξυτήριον* ergo dolatorium dici potest.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

De decem mysticis uocabulis, quibus apud Hebræos designatur Deus. Non nihil subolet, hoc fragmentum esse ex commentario quopiam.

HIERONYMVS MARCELLAE.

Nonagesimum psalmum legens, in eo loco quo scribitur: Qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione Dei comorabitur: dixeram apud Hebræos pro Deo cæli esse positum, saddai *שדאי* quod Aquila interpretatur *ἀλλυμωρ*, quod nos robustum & sufficientem ad omnia perpetranda accipere possumus: unumque esse de decem nominibus, quibus apud Hebræos Deus uocatur. Illico studiosissime postulasti, ut tibi uniuersa nomina cum sua interpretatione digererem. Faciam quod petisti. Primum nomen Dei est El *אל* quod Septuaginta *θεός*, id est Deus, Aquila *ἐτυμολογία* eius exprimens

A mens *יאχור*, id est fortem interpretatur. Deinde Eloim *אלימים* & Eloeh *אליהם* quod & ipsum Deus dicitur. Quartum sabaoth *שבא* quod Septuaginta uirtutum, Aquila exercituum translulerunt. Quintum Elion *אליון* quod nos excelsum dicimus. Sextum Eser *עשר* quod in Exodo legitur: Qui est, misit me. Septimum, Adonai *אדני* quem nos dominum generaliter appellamus. Octauum ia *יא* quod in Deo tantum ponitur, & in alleluia extrema quoque syllaba sonat. Nonum *טריγראμματα*, quod *ἀνεφώνητον*, id est ineffabile putauerunt, quod his literis scribitur, Iod *י* he *ה* uau *ו* he *ה* quod quidam non intelligentes propter elementorum similitudinem, cum in Græcis libris repererint, pipi legere consueuerunt. Decimum quod elohim communis numeri sit, quod & unus Deus sic uocetur & plures, ad quam similitudinē cælum quoque appellatur & cæli, id est, samaim *שמים*. Vnde & sæpe interpretes uariant, cuius rei exemplum nos in lingua nostra habere possumus, Athenas, Thebas, Salonas.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Quid sit Hebræis Alleluia, Amē, Maran atha, quo usus est Paulus, & Ephod, quæ recepta sunt etiam in ecclesijs Latinorum, neque translata sunt ab interpretibus.

HIERONYMVS MARCELLAE.

Nuper cum pariter essemus, non per epistolam, ut ante consueueras, sed præsens ipsa quaesisti, quid ea uerba, quæ ex Hebræo in Latinum non habemus expressa, apud suos sonarent, curque sine interpretatione sint posita: ut est illud Alleluia, Amen, Maran atha, Ephod, & cætera, quæ in scripturis resperse memorasti. Ad quod nos quia dictandi angustia coartamur, breuiter respondemus, siue Septuaginta interpretes, siue apostolos id curasse, ut quoniam prima ecclesia ex iudæis fuerat congregata, nihil ad credentium scandalum innouarent, sed ita ut à paruo imbiberant traderent: postea uero quam in uniuersas gentes euangelij dilatatus est sermo, non potuisse semel suscepta mutari, licet & illud in libris suis, quos *ἑρμηνεύς* uocant, Origenes asserat: propter uernaculum linguæ uniuscuiusque idioma, non posse ita apud alios sonare, ut apud suos dicta sunt: & multo melius esse non interpretata ponere, quam uim eorum interpretatione tenuare. Igitur Alleluia exprimitur, laudate dominum. Ia *יא* quippe apud Hebræos unum de decem Dei nominibus est. Et illo psalmo ubi legimus: Laudate dominum, quoniam bonus est psalmus, apud Hebræos legitur, halleluia chi tob sambra *הללויה כהי טוב שבא*. Amen uero Aquila *אמינו* exprimit, quod nos fideliter possumus dicere, dictum aduerbium ex nomine fidei, Amen Septuaginta *γένοιτο*, id est, fiat. Vnde & in fine librorum (in quinque siquidem uolumina, psalterium apud Hebræos diuisum est) fiat fiat translulerunt, quod in Hebraico legitur, Amen amen, *אמן אמן* quo scilicet ea uere dicta quæ sunt supra, confirmantur. Vnde & Paulus asserit, non posse aliquem respondere amen, id est confirmare quæ prædicata sunt, nisi intellexerit prædicationem, *אמן אמן* Maran atha magis Syrum est quam Hebraicum, tamen ex confinio utrarumque linguarum aliquid & Hebræum sonet, & interpretetur dominus noster uenit, ut sit sensus: Si quis non amat dominum Iesum Christum, anathema sit: & illo completo deinceps inferatur, dominus noster uenit: quod superfluum sit aduersum eum odij pertinacibus uelle contendere, quem uenisse iam constet. Vellem tibi aliquid & de diapalmate scribere, quod apud Hebræos scribitur *שלה* & de Ephod, & de eo quod in cuiusdam psalmi titulo habetur: Pro cæleth *שלה* & cæteris istiusmodi, nisi & modum epistolici characteris excederem, & tibi auiditatem magis dilatare deberent facere quaestiones. Tritum quippe est prouerbum, Vltro neasputere merces. Vnde & nos de industria dicenda reticemus, ut auidius uelis audire quæ tacita sunt.

Præcedentis

Quos Tegeticos uocant.] *ἑγετικός* legēdum, nō Tegeticos. Exegetis enarratio. Exegeticon 1
enarratorium. Pepistomenos.] *πεπιστωμένος* à participio factum aduerbium, sicut *ἑστρωμένος*. 2
Amen Septuaginta *ἁμήνη*, id est fiat.] *ἁμήνη* optantis uerbum, ut *μη ἁμήνη*, abominantis. VI- 3
troneas putere merces.] Nam suspecta sunt emptori. Sic Horatius: Vbi largius æquo Laudat, ue-
nales qui uult extrudere merces.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS.

Quid sit Sela, hoc est diapfalma in psalmis ascriptum, ex sententia Origenis explanat, reiectis
aliorum sententijs.

HIERONYMVS MARCELLAE.

Væ acceperis reddenda sunt cum scenore: fortisq; dilatio usuram parturit. De
diapfalmate nostram sententiam flagitaras: epistolæ breuitatem causati su-
mus: & rem libri, non posse explicari literis prætexuimus. Verum quid prodest
ἡ δὲ ἰσοπέδω μὲν, cū meo maior tibi cupiditas silentio concitetur. Itaque ne te diu-
tius traham: habeto pauca pro pluribus. Quidam diapfalma commutationem metri dixe-
runt esse: alij paufationem spiritus: nōnulli alterius sensus exordium. Sunt qui rhythmī distin-
ctionem: & quia psalmi tunc temporis iuncta uoce ad organum canebantur: cuiusdam mu-
sicæ uarietatis existiment silentium. Nobis nihil horum uidetur: cum Aquila qui uerbo-
rum Hebræorum diligentissimus explicator est, sela: hoc est diapfalma, quod ex samech
ו lamed ה he ה scribitur, semper transtulerit: & inueniamus in psalmorum quoque sine
diapfalma positum: ut est illud in tertio: Dentis peccatorum contriuiti: Domini est salus,
& super populum tuum benedictio tua, sela, id est semper: Et in uigesimalo tertio: Quis est
iste rex gloriæ: dominus uirtutum ipse est rex gloriæ, semper: & contra in psalmis multo-
rum uersuum penitus non inueniatur: in tricesimo uidelicet sexto & septuagesimo septi-
mo, & in centesimo decimo octauo: rursus nonus psalmus distinguatur cantico diapfalma-
tis: cum utique sicut quibusdam uidetur, diapfalma indicium silentij esse non possit. Ex quo
animaduertimus, hoc uerbum superiora pariter inferioraq; connectere, aut certe docere,
sempiterna esse quæ dicta sunt: ut est illud in tertio: Multi dicunt animæ meæ, non est sa-
lus in Deo suo, semper. Et rursus: Voce mea ad dominum clamaui, & exaudiuit me de
monte sancto suo semper. Et in quarto: Vt quid diligitis uanitatem & quæritis menda-
cium & semper. Et alibi: Quæ dicitis in cordibus uestris, & in cubilibus uestris compungite
mini semper. Et in Habacuk: Deus ab austro ueniet, & sanctus de monte Pharan semper.
Et infra: Iuramenta tribubus quæ locutus est semper. Scire autem debemus, apud Hebræos
in fine librorum, unum è tribus solere subnecti: ut aut Amen *אמן* scribant, aut sela *סֵלָה* aut
salom *שָׁלוֹם* quod exprimit pacem. Vnde & Salomon pacificus dicitur. Igitur ut solemus
nos completis opusculis ad distinctionem rei alterius sequentis, medium interponere ex-
plicit, aut feliciter, aut aliquid istiusmodi: ita & Hebræi ut quæ scripta sunt roborentur,
facere solent: ut dicant amen, aut in sempiternum, aut scribenda commemorant, ut po-
nant sela, aut transacta feliciter protestantur, pacem subnotantes. Hæc nos de intimo He-
bræorum fonte libauimus: non opinionum riuulos persequentes, neque errorum quibus
totus mundus repletus est uarietate perterriti: sed cupientes & scire & docere quæ uera sunt.
Quod si tibi non uidetur onerosum quid Origenes de diapfalmate senserit, uerbum inter-
pretabor ad uerbum: ut quia nouitia musta contemnis, saltem ueteris uini autoritate ducar-
is. Sæpe quærens causas cur in quibusdam psalmis interponatur diapfalma, obseruauī di-
ligentissimè in Hebræo & cum Græco contuli: inueniēq; quia ubi lingua Hebræa, sela ha-
bet, Græca uero semper, aut aliquid istiusmodi, ibi Septuaginta & Theodotion & Sym-
machus transtulerunt diapfalma. Neq; uero nocet exemplis affirmare quod dicimus. In se-
ptuagesimo quarto psalmo, cuius principium est: Confitebimur tibi Deus, confitebimur,
& inuocabimus nomen tuum: post illud, ego confirmaui columnas eius, apud Septuaginta &

4 & Theodotionem, & Symmachum est diapfalma: pro quo apud Aquilam, ponderaui co-
lumnas eius semper. In quinta autem editione: ego sum qui paraui columnas eius, semper. In
sexta uero: ego firmaui columnas eius iugiter. Porro in Hebræo habet post ammudeia
אֲמֻדַּיָא quod est columnas eius, sela. Et rursus in septuagesimo quinto, cuius principium
est: Notus in Iudæa Deus: inuenimus apud Septuaginta & Theodotionem, post scutum et
frameam, & bellum, diapfalma. Apud Symmachum, post clypeum & gladium & bellum,
similiter diapfalma. Pro quo Aquila, post clypeum & gladium, & bellum semper. Apud
quintam editionem, post scutum & romphæam & bellum, semper. In sexta uero, post scutum
& gladium et bellum, in finem. Eratq; rursus in Hebræo post umilhama *וּמִלְחָמָה* quod
est & bellum, sela. Et in eodem psalmo post illum locum, ut saluos faciat mites terræ, diapfal-
ma: apud Symmachum similiter diapfalma: & apud Aquilam, semper: necnō & apud quin-
tam. In sexta uero, in finem. Et in Hebræo erat post aneue ezez *אֲנֵוֹהַ עֵזֶז* quod est mites
terræ, sela. Atq; ita cum talem uniuscuiusq; editionis opinionē reperissemus: hæc annota-
uimus. Vtrum autem cuiusdam musicæ cantilenæ aut rhythmī immutationem qui interpre-
2 tati sunt diapfalma senserint, aliud ue intellexerint: tuo iudicio derelinquo. Hucusque Ori-
genes, cuius nos maluimus in hac disputatione duntaxat peritiam sequi, quàm stultam ha-
bere scientiam nescientium.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

1 **S**ortisq; dilatio.] Sors est principalis pecunia quæ parit usuram. Eam quo diutius dif-
fers, hoc maior fit usura. Quid prodest.] Hic locus est uariis & ita deprauatus, ut nō
queam conijcere. Sic autem arbitror legendum, quatenus diuinare licet ex exemplari-
bus minime deprauatis. Verum quid prodest: ut subijcias hoc loco uerbum Græcum
quod significet obicescere, fortassis *ἐπισημαίνω*, deinde succedat, cum eo maior cupiditas silentio
2 conciteur. Cuius nos maluimus.] Apparet hunc locum non nihil deprauatū. Suspicio ita scri-
ptum fuisse: cuius nos maluimus in hac disputatione duntaxat prudentem imperitiam sequi, quàm
stultam habere scientiam nescientium.

AD CYPRIANVM EXPLANATIO PSALMI OCTOGESIMINONI.

Prius te Cypriane presbyterorū studiofissime, de illorū numero super quibus
audiuit Moyses, elige presbyteros, quos tu ipse scis dignos esse, tantum episto-
lis noueram, & beati uiri uocabulum consecutum, qui legem Dei die ac nocte
meditatur: nunc autem quia exterioris quoque hominis nobis inuicem facta est
cognitio, & post salutationem dulcesq; cōplexus, quibus sibi amicitia copulatur, ut probes
uerum esse quod audieras, statim à me postulas, ut difficilimum psalmum, qui apud Græcos
et Latinos octogesimus nonus inscribitur, tibi edifferam: non composita uerborum oratio-
ne plausuq; populari, qui solet imperitorum aures decipere atq; palpare, sed oratione sim-
plici & ecclesiastici eloquij ueritate: ut scilicet interpretatio nostra non alio interprete indi-
geat, quod plerisq; nimium disertis accidere solet, ut maior sit intelligentiæ difficultas in eo-
rum explanationibus, quàm in his quæ explanare conantur: aggrediar opus difficillimū, &
sanctarum precū tuarum sultus auxilio, illius uersiculi recordabor: Dominus dabit uerbum
euangelizantibus uirtute multa. Ac primū sciendum quod psalmi istius iuxta Hebræicum
titulus sit: Oratio Moyfi uiri Dei, iuxta Septuaginta: Oratio Moyfi hominis Dei. Inter ho-
minem aut & uirū quid intersit, sancta scriptura nos doceat. Loquitur quinquagenarius ad
Eliā: Homo Dei, rex uocat te. Cui ille respōdit: Si homo Dei ego sum, descēdat ignis de cœ-
lo, & comedat te & quinquaginta uiros tuos. Ad Timotheū quoq; Apostolus scribit: Tu
autem homo Dei hæc fuge. Porro de uiro Dei idem Apostolus instruit: Volo autē uos sci-
re, quod omnis uiri caput Christus est, caput aut mulieris uir: caput uero Christi Deus. Iste
uir est, qui caput uelare non debet, cū sit imago & gloria Dei, & quotidie Paulus loquitur:
Nos autem omnes reuelata facie gloriā dñi contemplantes, in eādē imaginem trāsforma-
mur, à gloria in gloriā sicut à domini spiritu. Et in alio loco: Donec perueniamus omnes in
uirum perfectum, in mensurā ætatis plenitudinis Christi. Siue igitur uiri siue hominis appel-
latio, sancto uiro competit, & ei qui uidit Deum facie ad faciem, & salua facta est anima eius:

cuius ore, creaturam mundi, eorum duntaxat quæ uisibilia sunt, conditionem hominis, & omnis retro historiarum didicimus ueritatem, qui non solum nobis quinque reliquit libros, Genesim, Exodum, Leuiticum, Numeros & Deuteronomium: sed undecim quoque psalmos, ab octogesimo nono, cuius principium est: Domine refugium factus es nobis: usque ad nonagesimum nonum, qui inscribitur, Psalmus in confessione. Quod autem in plerisque codicibus nonagesimus octauus habet titulum, psalmus Dauid: in Hebraico non habetur, hæc habere scriptura sancta consuetudinem, ut omnes psalmi qui cuius sint, titulum non habent, his deputentur, quorum in prioribus psalmis nomina continentur. Quatuor autem psalmi sunt qui habent orationis titulum: sextusdecimus, qui inscribitur, oratio Dauid, & incipit: Exaudi domine iustitiam meam. Et octogesimus quintus: Inclina domine. Et octogesimus nonus, qui nunc in manibus est: Domine refugium factus es nobis. Et centesimus primus, qui titulum habet, oratio pauperis cum anxius fuerit, & in conspectu domini effuderit precem suam. Dauid & pauper, qui cum diues esset, pro nobis pauper factus est, refertur ad Christum qui sedit super pullum asinae, iuxta Zachariam, pauper atque mansuetus. Moyses autem per quem dominus legem dedit, cuius ore audiimus loquentem Deum: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: statimque infertur: Et fecit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei fecit illum: masculinum & foeminam creauit illos: ab initio conditionis hominis usque ad mortem & resurrectionem omnia explicat, qualis creatus sit, quanto uiuat tempore, quid agat in seculo, quem fructum uitae habeat, propter quid laboret, quomodo ire contendant. Et quoniam ipse qui hæc scribit homo est, sub persona sua de omni generis humani conditione testatur. Sunt autem qui hunc psalmum siue orationem, ad Israeliticum populum referant: quomodo in solitudine offenderit Deum atque ceciderit, & non meruerit terram promissionis intrare: proque patribus ingressi sint filij, & rursum placatum expectent Deum, quod in Christi compleatur aduentu. Oratio iuxta grammaticos omnis sermo loquentium est: cuius etymologiam sic explicant. Oratio, est oris ratio. In scripturis autem sanctis, difficile orationem iuxta hunc sensum legimus: sed eam quæ ad preces & obsecrationes pertinet. Autem Hebraei uno psalmorum uolumine quinque libros continent: à primo usque ad quadragesimum, & à quadragesimo primo usque ad septuagesimum primum, & à septuagesimo secundo usque ad octogesimo octauum, & ab octogesimo nono qui quarti libri initium est, & quæ nunc differimus, usque ad centesimum quintum. In quorum omnium sine duplex amen positum est, quod Septuaginta transtulerunt, fiat, fiat: & à centesimo sexto usque ad finem, instar duodecim prophetarum, qui & ipsi cum propriis libros ediderint, unius uoluminis nomine continentur. Illud autem quod penè præterit, asserens inter undecim Moyse psalmos, etiã nonagesimum octauum esse, in quo positum est: Exaltate dominum Deum nostrum, et adorate scabellum pedum eius quoniam sanctum est: Moyses & Aaron in sacerdotibus eius, & Samuel in eis qui inuocant nomen illius: uidetur nostræ sententiæ contraire: quomodo Moyse sit, qui Samuelem nominet, quem multa post tempora fuisse cognoscimus. Cuius quaestionis facilis solutio est: prophetatum nomen esse Samuelis, qui tanti meriti fuit, ut cum Moyse poneretur in Hieremia: Si steterint Moyses & Samuel iuxta illud exemplum, quando homo Dei loquitur in Samaria: Altare, altare, hæc dicit dominus: ecce filius nascetur domui Dauid, Iosias nomen eius. Scimus quoque errare eos, qui omnes psalmos Dauid arbitratur, & non eorum, quorum nominibus inscripti sunt. Unde & hunc psalmum uolunt sub nomine Moyse à Dauid esse compositum, quod scilicet legislator communem humani generis offensam & calamitatem, & deinde expectationem salutis, sacro ore describat. Dominus habitaculum factus es nobis, in generatione & generatione. Septuaginta. Domine refugium factus es nobis, in omni generatione et generatione. Pro habitatione et refugio in Hebraico maon מָאוֹן ponitur, quod magis habitationem quam refugium sonat. Narraturus autem tristitia, & genus deploraturus humanum, à laudibus Dei incipit: ut quicquid postea homini accidit aduersorum, non creatoris duritia, sed eius qui creatus est culpa accidisse uideatur. Qui sustinet tempestatem, uel petrae uel tecti quaerit refugium. Quem hostis persequitur, ad muros urbium confugit. Fessus uiator tam

sole

A sole quam puluere, umbræ quaerit solatium. Si saeuissima bestia hominis sanguinem sitiât, cupit & nititur ut cunctis poterit, praesens uitare discrimen: ita & homo à principio conditionis suae Deo utitur adiutore: & cum illius sit gratiae quod creatus est, illiusque misericordiae quod subsistit & uiuit: nihil boni operis agere potest absque eo, qui ita concessit liberum arbitrium, ut suam per singula opera gratiam non negaret: ne libertas arbitrij redundaret ad iniuriam conditoris, & ad eius contumaciam, qui ideo liber conditus est, ut absque Deo nihil esse se nouerit. Quod autem dixit, in generatione & generatione, omnia significat tempora, & ante legem & in lege, & in euangelij gratia. Unde & Apostolus dicit: Gratia salui facti estis per fidem: & hoc non ex uobis, sed ex dono Dei. Et omnes epistolae eius in salutationis principio, non prius pacem habent & sic gratiam: sed ante gratiam & sic pacem: ut donatis nobis peccatis nostris, pacem domini consequamur. Antequam montes nascerentur & parturiretur terra & orbis, à seculo usque in seculum tu es Deus. Septuaginta: Antequam montes firmarentur & fingeretur terra & orbis, à seculo & usque in seculum tu es Deus. Hunc locum quidam praua distinctione subuertunt, maxime hi qui uolunt ante fuisse animas, quam homo in sexti diei numero conderetur. Ita enim legunt atque distinguunt. Domine refugium factus es nobis, à generatione in generationem, priusquam montes firmarentur, & fingeretur terra & orbis: ut scilicet consequatur, à seculo & usque in seculum tu es Deus. Ita enim edisserunt. Si dominus antequam montes firmarentur, & fingeretur terra orbisque terrarum, refugium fuit hominum: ergo fuerunt animae in caelestibus, antequam hominum corpora formarentur. Nos autem ut proposuimus, lectionem ita debemus distinguere. Antequam montes firmarentur & fingeretur terra & orbis terrarum, à seculo & usque in seculum tu es Deus: ut non refugium nostrum fuerit ante conditionem mundi, qui necdum eramus: sed quod Deus ab aeterno usque in aeternum sit semper Deus. Pro eo enim quod Latinus interpres posuit, à seculo usque in seculum, & Hebraice dicitur *יְהוָה עוֹלָם וָעוֹלָם* rectius interpretabimur, à sempiterno usque in sempiternum. Simile quid & in prouerbijs ex persona sapientiae, qui Christus est legitur. Dominus creauit me in initio uiarum suarum in opera sua: ante secula fundauit me in principio, antequam terram faceret & abyssos, priusquam produceret fontes aquarum, priusquam montes firmarentur, ante omnes colles generauit me. Nullum autem debet uerbum creationis mouere, cum in Hebraeo non sit creatio quæ dicitur bara בָּרָא sed possessio: ita enim scriptum est, adonai kanani resith daracho דָּוִד רָשִׁית רֵבִוּוֹ quod in lingua nostra exprimitur: Dominus possedit me, initio uiarum suarum. Inter possessionem autem & creationem, multa diuersitas est. Possessio significat, quod semper filius in patre, & pater in filio fuerit. Creatio autem eius qui prius non erat, conditionis exordium. Potest iuxta legis Tropologiam hoc quod dicitur: Antequam montes firmarentur, & fingeretur terra & orbis terrarum, significare, quod antequam animae nostrae sublimia dogmata firmarentur, & terra corporis nostri fingeretur siue stabiliretur à Deo, & orbis terrarum qui Hebraice dicitur thebel תֵּבֵל Græce significatius dicitur *οἰκὸς μέγας*, quam nos habitata transferre possumus, firmaretur siue stabiliretur, Deus nobis semper refugium fuerit. Habitata est autem anima, non deserta, quæ hospitem meretur habere Deum, dicente saluatore: Ego & pater uenimus, et mansione apud eum faciemus. Illud autem quod et Hebraicum habet, et omnes alij interpretes: Antequam montes nascerentur, et parturiretur terra, manifeste ad Tropologiam nos trahit. Neque enim montes et terra natiuitate parturitioneque recipiunt, sed conditione. Ex quo liquido demonstratur, sanctos quoque excelsaque uirtutes, Dei semper misericordia procreari. Couertes hominem usque ad contritionem, et dices, reuertimini filij Adam. Septuaginta. Ne auertas hominem in humilitatem, & dixisti: conuertimini filij hominum. Iuxta Hebraicum, quod dicitur hoc est: O deus, qui hominem condidisti, & ab initio eius es refugium et habitatio, conuerter eum usque ad contritionem: fecisti eum atque plamaisti, ut contereretur in mortem, et uas tuum extremo uitae suae tempore frangeretur: cui cum immineat ista conditio, ut ortus intereat: et quamuis longo uixerit tempore, tamen sine dissoluatur extremo, quotidie ei loqueris per prophetas: Reuertimini filij Adam, qui uestra culpa offenditis Deum, & de immortalibus facti estis mortales. Praeci-

Hier. 10. 3

ii 2 pientis

piensis enim noluitis audire imperium: De omni ligno quod est in paradiso comedes: de ligno autem scientiae boni & mali non comedes. In quocumque enim die gustaueris de eo, mortem morieris. Porro illud quod Septuaginta transtulerunt: Ne auertas hominem in humilitatem, & dixisti, conuertimini filij hominum, hunc habet sensum. Obsecro, ut hominem quem ad tuam imaginem & similitudinem condidisti, & tantum eum honorare dignatus es, ut de seruo filium nuncupares: ne eum humiliter peccato perpetuo, ne super illum uigeat antiqua sententia: Terra es tu, & in terram ibis. Tu enim nobis promissisti penitentiam, dicens: Nolo mortem peccatoris, tantum ut conuertatur & uiuat. Tu dixisti, omnium sanctorum tuorum eloquio: Conuertimini (siue reuertimini) filij hominum, ad clementissimum patrem, qui occurrit uenientibus, & signum quod suo uitio perdidit offert, & stolam incorruptionis largitur antiquam. Quia mille anni in oculis tuis, ut dies hefterna, quae praeterijt, trāsiit, ut et uigilia nocturna siue in nocte. Qui per prophetas semper nos ad penitentiam prouocas, dicens: Reuertimini filij hominum, petimus (ut ante iam dixi) ne facias hominem in humilitate sempiterna retineri. Nec enim putamus longum esse, quod promittis, salutem nobis post tempora multa tribuendam, Aeternitati comparata, breuis est omnium temporū longitudo. In conspectu enim tuo mille anni quasi una dies reputatur. Statimque se ipse reprehendit. Male dixi unam diem, & unius diei spacio mille annorum apud te longitudinem computari, cum magis debuerim dicere: unius uigiliae spaciū, instar habere mille annorum. Nox in quatuor uigiliis diuiditur: quae singulae trium horarum spacio supputantur. Vnde & dominus quarta uigilia ad nauigantes uenit apostolos. Sicut igitur una noctis uigilia cito pertransit, maxime uigiliarū labore defessis: sic & mille annorum spacia apud te, qui semper es, & futurus es, & fuisti, pro breuissimo tempore computatur. Quodque inferi: Sicut dies hefterna quae praeterijt: iuxta illud Apostoli sentiamus quod scribit ad Hebraeos: Iesus Christus heri & hodie, ipse & in sempiternum. Ego arbitror ex hoc loco & ex epistola quae nomine Petri apostoli inscribitur, mille annos pro una die solitos appellari: ut scilicet quia mundus in sex diebus fabricatus est, sex milibus annorum tantum credatur subsistere: & postea uenire septenarium numerum, & octonarium, in quo uerus exercetur sabbatismus, & circumcisionis puritas redditur. Vnde & octo beatitudinibus bonorum operū praemia promittuntur. Scribit autem Petrus hoc modo: Vnum hoc uos non praetereat dilectissimi, quia una dies apud Deum quasi mille anni, & mille anni quasi unus dies. Nō moratur dominus in promisso, ut quidam existimāt. Percutiente te eos, somnium erūt mane, quasi herba transiens. Mane floruit & abiit, ad uesperā conteretur & siccabitur. Septuaginta: Quae pro nihilo habentur, eorum anni erunt. Mane sicut herba transeat, mane floreat & transeat, uespere decidat, induret et areseat. Iuxta Hebraicū hic sensus est: Multū conuersationi contulit & salutē, quod omnis uita mortalium, quasi somnium, ita ueloci morte contracta est: quae in similitudine florum atque foeni, eodē penē tēpore siccatur atque deperit. Percutiente te, inquit, eos, id est, homines, & illo sermone cōpleto: Stulte, hac nocte repetent animam tuam a te: quae autem praeparasti cuius erunt? Omnis humana cōditio somnio comparabitur. Sicut enim mane uirens herba, & suis floribus uernans, delectat oculos contemplantium, paulatimque marcescens, amittit pulchritudinē, & in foenū quod conterendū est uertitur: ita omnis species hominū uernat in paruulis, floret in iuuenibus, uiget in perfectae aetatis uiris: & repente dum nescit, incanescit caput, rugatur facies, cutis prius extēta cōtrahitur: & extremo sine quod hic dicitur uespere, id est, senectute, uix moueri potest: ita ut non cognoscatur quis prior fuerit, sed penē in aliū cōmutetur. Quid loquimur de infantiae tēporibus usque ad extremā & decrepitā senectutē, cū hoc & languor faciat, & inedia mceror, ut uultus prius pulcherrimus foeminarū, ad tantā transeat foeditatē, ut amor in odia cōmutetur. Super hac cōditione & Esaias loquitur: Omnis caro foenū, & omnis gloria eius quasi flos foeni. Foenum aruit, flos decidit. Iuxta Septuaginta quoque similiter explicandū est. Omne quod in seculo longum uidetur, apud te Deus breue est. Dies enim & anni quibus humana uita cōtracta est, si cōparētur eternitati, reputabūtur pro nihilo. Sicut enim herba mane creuit, floruit et sicca-

tur,

atur, ad uesperāque indurefcit & deperit: ita erit omnis hominum pulchritudo. Cōsumpti enim sumus in furore tuo, & in indignatione tua conturbati sumus. Septuaginta. Quia defecimus in ira tua, & in furore tuo turbati sumus. Pro eo quod nos diximus, turbati sumus, Symmachus & Aquila transtulerunt, accelerauimus. Breuitatem autem uitae significat humanę. Quodque intulit: In ira tua & in furore tuo: sententiae Dei ostendit perseuerantiā, cui omnes homines subiaceamus, illi uidelicet: Terra es, & in terrā ibis. Pulchre autem nō (ut in Septuaginta habetur) turbati sumus, sed iuxta Hebraicum, accelerauimus dicitur: ut quamuis etas hominum longa uideatur, tamen cōparatione aeternitatis breuis sit: quod & illustri Poeta testatur, dicens: Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus. Et iterum: Rhoebe diu (res si qua diu mortalibus ulla est) Viximus. Posuisti iniquitates nostras, coram te negligentias nostras in lucē uultus tui. Septuaginta. Posuisti iniquitates nostras in cōspectu tuo, seculum nostrum in illuminatione uultus tui. Vbi nos iuxta Hebraicum & Symmachū posuimus, negligentias nostras, pro quo Septuaginta seculum transtulerunt, in Hebraico scriptum est alumen *אור* quod quinta editio interpretatur adolescentiā, Aquila *παροργισεις*, & nos in linguam nostrā uertere possumus, errores siue ignorātiās. Vnde dixit in alio loco: Delicta iuuentutis meae, & ignorātiās meas ne memineras. Et iterū: Delicta quis intelligit? Et ab occultis meis munda me domine: & ab alienis parce seruo tuo. Aliena enim nobis sunt uitia, quae sepe uoluntate, interdum ignorantia & errore cōmittimus: & tamen cum nō sit uoluntas in crimine, error in culpa est. Miror autē cur Septuaginta uoluerint pro alumeno, id est adolescentia, negligentis & erroribus siue ignorationibus seculum dicere: nisi forte, quod in seculo & in uitae huius tempore uitia cōmittantur. Quodque intulit: in illuminatione siue in luce uultus tui, hunc habet sensum: Nihil te nostrorum latuit peccatorum: secreta quoque nostra tuus oculus inspexit: iuxta illud quod scriptum est: Tenebrae nō abscondentur a te. Et: Scrutans corda & renes Deus. Et iterū: Sicut tenebrae eius, ita & lumē eius. Homo enim uidet in facie, Deus autē in corde. Omnes enim dies nostri trāsierunt, & in furore tuo consumpsimus annos nostros, quasi in sermone loquens. Septuaginta. Quoniā omnes dies nostri defecerunt, & in ira tua defecimus. Anni nostri sicut aranea meditati sunt. Breuitatē humanae uitae, quae sententiae Dei hucusque subiecta est: & quā in priori uersiculo somnio cōparauit, dicens: Percutiente te eos, somnium erunt: nunc sermone loquentiū cōparat: ut quomodo sermo qui in ore uersatur dū profertur, intercipitur, & esse desistit: sic & omnis uita nostra pertrāseat atque desistat: et hoc in ira et in furore Dei, cui merito subiaceamus, uiuente in nobis (ut supra diximus) sententia Dei. Quae sit autem ira & furor Dei, crebrius diximus: nō quod deus ulciscatur iratus, sed quod patientibus, penas iratus esse uideatur. Quod enim in nos ex perturbatione descēdit, in illo ex iudicio & ex ueritate est. Pro sermone loquentis, Septuaginta meditationē araneae transtulerunt. Quomodo enim loquentis sermo praeteruolat: ita et opus araneae in cassum textitur. De quo super persona haereticorū scriptum est in Esaiā: Tela araneae texunt, quae parua & leuia potest capere animalia: ut muscas, culices & cetera huiusmodi fortioribus, aut rumpitur, instar leuium in ecclesia simpliciūque, quae eorū decipiuntur erroribus, cū uiros in fidei ueritate robustos, nō ualeāt obtinere. Dies annorū nostrorū in ipsis septuaginta anni: si autē multū, octoginta anni: & quod amplius est, labor & dolor. Septuaginta. Dies annorum in ipsis septuaginta anni. Si autē in potentatibus, octoginta anni: & amplius eorum labor & dolor. Pro eo quod nos posuimus, in ipsis, & in Hebraeo habetur bahem *בא* Symmachus significantius transtulit *ἀλόγητοι*, quod magis ad sensum quā ad uerbū trāferre possumus, uniuersi. Quicquid igitur uiuimus, & in quo delectabilis est uita mortalium, septuaginta annorū spacio cōprehenditur. Sin autem multum, & ut interpretatus est Symmachus, cōtra opinionem, octoginta sunt anni: quicquid supra fuerit, morbis & infirmitate transigitur, quae est focia senectutis, caligantibus oculis, dolentibus uel cadentibus, prius durissimis dentibus, quod plenius diuinus sermo in Ecclesiaste describit. Venient dies malitiae, & in quibus dicemus, nō est nobis uoluntas: quādo obscurabitur sol & luna, & stellae, & conuertetur nubes post pluuia, in die qua mouebūtur custodes domus, & subuertentur uiri ui-

Hier. 10. 3

ii 3 tutis,

tutis, cessabuntque molentes, quia paucae factae sunt: & obscurabuntur quae uident in forami-
nibus, & claudentur ianuae in foro, in infirmitate uocis molentis, & exurget ad uocem auis, et
humiliabuntur omnes filii catici, et quidem ab alto aspicient, & pauor in uia, & florebit amygdalum,
& incrassabitur locusta, & scindetur capparisis, quonia abibit homo in domum aeternitatis
suae: & gyrabunt in foro qui plagunt, quoad usque non pulserit funiculus argenti, et con-
teratur ornamentum auri, & confringatur hydria ad fontem, & impediatur rota in lacu, & conuer-
tatur puluis in terram sicut fuit, & spiritus reuertatur ad dominum qui dedit eum. Vanitas uanitatium
dicit Ecclesiastes, & uniuersa uanitas. Quae omnia humanae uitae & maxime senectutis miseri-
as comprehendunt, & quae sensum habeant, in suo loco differuimus. Sunt qui istum locum al-
legorice interpretantes, ad sabbati circuncisionisque mysterium referunt, quod primum requie
scimus in lege, & postea uere circuncisionis in euangelio sacramenta nos teneant, admonentes
& illud: Da partem septem, & da partem octo, & septuaginta milia, & octoginta milia homi-
num multitudines, a quibus templum sub Solomone constructum est. Sed quid hoc ad praesentem
locum, cui sufficit simplex & pura explanatio, quae non doctrinae gloriae in multiplicatione
sermonum, sed legentis debet intelligentiam quaerere? Quonia transuimus cito & auo-
lauimus. Septuaginta. Quonia superuenit mansuetudo super nos, & corripiemur. Pro quo
in Graeco scriptum est, *ωρισηθησθε*, quod uerbum ambiguum est, & tam correptionem quam
quam eruditionem doctrinaeque significat. Quem enim diligit dominus, corripit siue erudit,
ac flagellat omnem filium quem recipit. Quem locum ita Symmachus transtulit: Succidimur
enim repente & auolamus. Quinta editio hoc modo: Quonia transuimus celeriter & dissolu-
uimur. Et est sensus. Post septuaginta annos, & ut multum octoginta, quibus hominum uita
transigitur, cum anima fuerit a corpore segregata, uero similes auolamus: siue quia supra herbae
uirenti & florum pulchritudini, & ad uesperam siccitati hominem comparat: nunc pro ariditate
uesperae, succissionem florum ponit. Et cum pertransierit, inquit, omne quod uiuimus, subita mor-
te dissoluimur. Quod autem Septuaginta dixerit: quonia superuenit mansuetudo & corripie-
mur, hunc habet sensum. Post septuaginta annos et octoginta cum uenerit domini mansue-
tudo, & dies nos mortis ingruerit, non iudicabimur iuxta meritum, sed iuxta clementiam: & quae
putatur correptio esse, eruditio est & doctrina. Satisque miramur quid uoluerint uerbum He-
braicum gas his *שבעים* Septuaginta, Theodotio & Sexta editio transferre mansuetudinem,
cum Aquila, Symmachus, & Quinta editio festinationem et repente celeriterque transulerint.
Quis nouit fortitudinem irae tuae, et secundum timorem tuum indignationem tuam? Septua-
ginta. Quis nouit potestatem irae tuae, et pro timore tuo iram tuam dinumerare? Inter He-
braicum et Septuaginta diuersa distinctio est. Septuaginta enim dinumerationem timori et
furori domini copulant. Porro Hebraicum, sequenti aptat uersiculo, ut sequatur: Ut nume-
rentur dies nostri, sic ostende et ueniamus corde sapienti. Quod breuiter ita nobis differen-
dum uidetur. Quis potest nosse quam diu ira tua, ex qua timor nascitur humano generi, perseue-
ret, nisi te docente, qui Deus es: Itaque obsecro, ut tempus uitae nostrae indices nobis, quo pos-
simus corde sapienti, tuo nos iudicio praeparare. Quod autem dixit: Quis nouit fortitudinem
siue potestatem irae tuae, et secundum timorem tuum, indignationem tuam: ostendit esse difficile,
irae timorisque et indignationis Dei secretum rationemque cognoscere. Unde et propheta la-
chrymabiliter deprecatur: Domine ne in ira tua arguas me, neque in furore tuo corripas me. Non
enim corripit ut interficiat atque disperdat, sed ut corrigat et emendet. Quam ob rem & in Osee,
populo Iudaeorum, cui multum iratus est, dicit se nequaquam irasci, nec uisitare nurus eorum,
cum adulterauerint. Et per Ezechielem loquitur ad Hierusalem: Iam non irascer tibi, et zelus
meus recessit a te. Et in uerbis dierum sonat, quando pergit Israel aduersum hostes in praes-
lium corde pacifico. Ut numerentur dies nostri, sic ostende, & ueniamus corde sapienti. Se-
ptuaginta. Dexteram tuam ita notam fac, et eruditos corde in sapientia. Quod Aquila, Sym-
machus & Quinta editio sic uerterunt: Dies nostros sic ostende, ut ueniamus corde sa-
pienti. Errorque perspicuus, cur pro diebus, Septuaginta dexteram dixerint *יד ימי* iamenu
quippe uerbum compositum est: significans dies nostros: quod in singulari numero si-
scribae

scribatur, extremae littera quae appellatur nun et exprimit dexteram: sicut est illud in nomi-
ne Beniamin, qui interpretatur, filius dextrae. Sin autem non habeat, diem uel dies sonat. Est
autem sensus: Numerum annorum dierumque nostrorum, quibus in hoc seculo nos uiuere de-
creuisti, ostende nobis, ut praeparemus nos aduentui tuo: & contempto errore mortalium ad
te pergere festinemus, cupiamusque praesentiam tuam, & ad te festinemus corde sapienti. Nihil
enim ita decipit humanum genus, quam dum ignorat spacia uitae suae, longior se seculi huius
possessionem repromittit. Unde & illud egregie dictum est: Nullum tam senem esse & sic decre-
pita aetatis, ut non se adhuc uno plus anno uiuere suspicetur. Ad hunc sensum pertinet & il-
lud quod dicitur: Memento mortis tuae, & non peccabis. Qui enim se recordatur quotidie
esse moriturum, contemptum praesentia, & ad futura festinat. Hoc est quod Dauid in alio pre-
catur loco, dicens: Ne auferas me in dimidio dierum meorum, priusquam abeam & non subsi-
stam, quod ita exponitur. Ne eo tempore facias me mori, quando adhuc putabam me uiu-
rum, ut possim peccata corrigere penitentia. Si enim hoc feceris, in uetus in delictis meis
esse desista: non quod spem resurrectionis neget, sed quod coram eo se neget posse subsiste-
re: apud quem omnes qui in uitis perseverant, pro nihilo reputantur. Vbi nos interpretati su-
mus, eruditos corde in sapientia, alij transulerunt compeditos, uerbi ambiguitate decepti.
Si enim dicas *ωρισησθε* compeditos: sin autem *ωρισησθε* eruditos significat. Reuertere
Domine usquequod, & exorabilis esto super seruos tuos. Septuaginta similiter. Quia agimus pec-
nitentiam, & scientes uitae nostrae breuitatem, ad te corde sapienti cupimus peruenire, & tu Do-
mine reuere ad nos. Peccatis enim nostris longe recesseras: & dimiseras nos, utambu-
larem secundum uoluntatem & cogitationes nostras. Quod autem infert, usquequod, illam habet
intelligentiam, quam in duodecimo psalmo diximus: Usquequod Domine obliuisceris me in fine?
Qui enim in angustia constitutus est, seruus ei uidetur Dei auxiliu: & propterea impensius de-
precatur, ut cito adiutor Dei sentiat: & nequaquam iratum iudicet, sed placatum. Imple nos ma-
tutina misericordia tua: & laudabimus & laetabimur in cunctis diebus nostris, Septuaginta.
Repleti sumus mane misericordia tua, & exultauimus & delectati sumus in omnibus die-
bus nostris. In cunctis penes locis hanc habent Septuaginta consuetudinem: ut quod apud He-
braeos in futurum ponitur, hoc illi quasi iam factum & praeteritum referant. Hic ergo, non ut illi uo-
luerunt dicunt se impletos esse matutina misericordia Dei atque laetatos: alio qui si hoc factum
erat, quomodo postea deprecantur, & dicunt: Respice in seruos tuos & in opera tua sed totum
quod postulatur, ideo deprecantur, ut mereantur matutinam misericordiam eius: quam cum fue-
rint assecuti, laudent Deum atque laetentur in cunctis diebus uitae suae. Videtur autem mihi resur-
rectionis spem & aeternae uitae praemia deprecari, dicens: Imple nos matutina miseri-
cordia tua. Quod quidem & uicesimiprimi psalmi titulus sonat: qui proprie ad mysterium Do-
mini & ad resurrectionem eius pertinens, inscribitur pro assumptione matutina. Laetifica
nos pro diebus quibus nos afflixisti, & annis quibus uidimus mala. Septuaginta: Laetati
sumus pro diebus quibus nos humiliasti: annis quibus uidimus mala. Et Lazarus qui recess-
perat mala in uita sua, in sinu Abrahae aeterno quiescit gaudio. Mala autem non ea appellat quae
contraria bonis sunt, sed pro afflictione ponit & angustijs: quibus malis & Sara afflixit
Agar ancillam suam: & de quibus in euangelio scribitur: Sufficit diei malicia sua. Quamto igitur
magis in hoc seculo, persecutionibus, paupertate, inimicorum potentia uel morborum cru-
ciatibus fuerimus afflicti: tanto post resurrectionem in futuro maiora praemia consequemur.
Pulchre autem non dixit: sustinuimus mala, sed uidimus. Quis enim est homo qui uiuat &
non uideat mortem? Quae non tam ad dissolutionem corporis referenda est, quam ad multitudinem
peccatorum, iuxta quod dicitur: Anima quae peccauerit, ipsa morietur. Appareat apud ser-
uos tuos opus tuum, & gloria tua super filios eorum. Ergo in seruis suis ipse Dominus opera-
tur opus suum. Nec propria qui postulat salute contentus est, sed quaerit gloriam filiorum:
id est, seruatorum Dei. Filios autem non tam illos qui de eorum stirpe generati sunt, quam di-
scipulos debemus accipere: de quibus & Paulus loquebatur. Filioli mei quos iterum par-
turio. Unde & Ioannes apostolus secundum merita filiorum suorum profectusque operum
ii 4 singulo

singulorum, scribit ad paruulos, scribit ad iuuenes, scribit ad patres. Et sit decor Domini Dei nostri super nos, & opus manuum nostrarū factabile super nos: & opus manuum nostrarum confirma. Septuaginta: Et sit splendor Domini Dei nostri super nos: & opera manuum nostrarū dirige super nos: & opus manuum nostrarum dirige. Vbi sunt qui liberi arbitrii sibi potestate plaudentes, in eo putant se Dei gratiam consecutos, si habeant potestatem faciendi uel non faciendi bona siue mala: Ecce hic Moyses post resurrectionem quam postulauerat, dicens: Imple nos matutina misericordia tua, & laudabimus & lætābimur in cunctis diebus nostris: nequaquam se surrexisse contentus est, & æternæ uitæ præmia consecutus: sed postulat ut decor Domini Dei sui sit super eos qui surrexerint, & splendeat in animabus cordibusq; sanctorum: & opera manuum eorum ipse dirigat, faciatisq; esse perpetua: ipseq; confirmet quicquid in sanctis uidetur boni. Sicut enim humilitas deprecantis meretur præmia: ita superbia contemnentis, Dei auxilio deseretur.

PRÆCEDENTIS EPISTOLÆ SCHOLIA.

οικουμένη. Id est habitata, ab *οικουμένη* habitator: hanc dictionem ferme nostri interpretes uertunt orbem terrarū. Quæ nomine Petri apostoli inscribitur. Hic palam diuus Hieronymus indicat, se dubitasse de secunda Petri epistola propter styli dissimilitudinē, quod excusat alio in loco, ob mutatū interpretē accidisse. Rhœbe diu. His uerbis Mezentius dux alloquitur equū suū Rhœbū nomine, facturus impetū in Æneam apud Virg. libro Æneidos decimo. *ῥοβός*, & nos in linguam nostram. *ῥοβός* Græce est perperam uidere, quod accidit parum attente rem insipientibus, sicut *ῥαβδός*. Quasi in sermone loquēs. Nihil celerius, & nihil inanius oratione hominū. Sicut aranea meditati sunt. Hunc locū uulgo deprauarant. Nam Græce est *ἐμελέτω*, id est, meditabantur. Pro quo scriptum fuit meditabuntur. Venient dies maliciæ. Hic quoq; maliciā accipit pro afflictione. In hoc loco tametsi sensus ferme idem est, tamen uerba multū dissonant à nostra uulgata editione. In Græco scriptū est *παιδευθήσονται*. Nam *παιδευ* erudio siue corripio & castigo: sic enim erudiuntur pueri. Si enim dicas. *παιδευθήσονται* participium est à uerbo *παιδευω*, id est compedibus uincio, *παιδευθήσονται* participium est à *παιδευω*, quod est erudio siue corripio.

DIVI HIERONYMI AD PRINCIPIAM VIRGINEM EXPLANATIO
PSALMI QUADRAGESIMI QVARTI.

Cio me Principia in Christo filia à plerisque reprehendi, quod interdum scribam ad mulieres, & fragiliorem sexum maribus præferam. Et idcirco debeo primum obrectatoribus meis respondere, & sic uenire ad disputatiunculam quam rogasti. Si uiri de scripturis quærent, mulieribus non loquerer. Si Barach ire ad prælium uoluisset, Debbora de uictis hostibus non triumphasset. Hieremias carcere clauditur, & quia periturus Israel uirum non receperat prophetantem, Olda eis mulier suscitatur. Sacerdotes & pharisæi crucifigunt filium Dei: & Maria Magdalene plorat ad crucem, unguenta parat, quærit in tumulto, hortulanum interrogat, Dominū recognoscit, pergit ad apostolos, repertum nunciat. Illi dubitant, ista confidit. Vere *τῆς τῆς*, uere turris candoris & Libani, quæ prospicit faciem Damasci, sanguinem uidelicet Saluatoris ad sacci poenitentiam prouocantem. Defecerant Saræ muliebria, & ideo Abraham ei subijcitur, & dicitur ad eum: Omnia quæ dicit tibi Sara, audi uocē eius. Illi defecerant muliebria: tu nunq̄ habuisti muliebria. Sexus deuoratur à uirgine, Christū portat in corpore. Iam possidet quod futura est. Rebecca pergit ad interrogandū Deum: & sua responsione condigna audit oracula. Duæ gentes in utero tuo, & duo populi de uentre tuo diuidentur. Illa duos generat dissidentes: tu unum quotidie concipis, parturis, generas: unione fecundum, maiestate multiplicē, trinitate concordem. Maria soror Moyse, uictorias Domini canit, & Rachel Bethlehē nostram atq; Ephratan stirpe nominis sui signat in posteros. Filia Salphaad hæreditatē inter fratres meretur accipere. Ruth & Hester & Iudith tantæ gloriæ sunt, ut sacris uoluminibus nomina indiderint. Anna prophetissa generat filium leuitā, prophetam, iudicem, sacro crine uenerabilem, & offert eum in tabernaculo Dei. Thecuitis mulier, regē Dauid interrogatione concludit, ænigmate docet, exemplo Dei mitigat. Legimus & aliam sapientē sceminā, quæ cum obsideretur ciuitas, & propter unū eam perdere uellet dux exercitus Ioab, murosq; ariete quateret, locuta est ad populum

pulum in sapientia sua, & tantæ multitudinis periculū, muliebri autoritate sedauit. Quid loquar de regina Saba, quæ uenit à sinibus terræ audire sapientiā Solomonis: & testimonio Domini cōdemnatura est omnes uiros Hierusalem: Elisabeth utero prophetat & uoce. Anna filia Phanuelis in templo, templū efficitur Dei: & quotidiano ieiunio, cœlestem inuenit panem. Sequebantur mulieres Saluatorē, & ministrabant ei de substantia sua. Ille qui de quinque panibus milia hominū, exceptis mulieribus & paruulis aluit, escas sanctarum mulierū non recusat accipere. Cum Samaritana loquitur ad puteū, & saturatus conuersione credentis, cibos qui coempti fuerant negligit. Apollo uirum apostolicum & in lege doctissimū, Aquila & Priscilla erudiunt, & instruunt eum de uia Domini. Si doceri à scemina non fuit turpe apostolo, mihi quare turpe sit post uiros docere & sceminas: Hæc & istiusmodi *συμνωτάτη* filia perstrinxi breuiter, ut nec te poeniteret sexus tui, nec uiros nomen suum erigeret: in quorū condemnationē, sceminarū in scripturis sanctis uita laudatur. Gaudeo & ueluti quodā tripudio effertur animus meus, cum in Babylone inuenitur Daniel, Ananias, Azarias, Misael. O quā multi sunt senes & iudices Israel, quos rex Babyloniensis frigit in sartagine sua. Quā multæ Susannæ, quod interpretatur liliū, quæ candore pudicitia sponso sarta cōponunt, & coronā spineā mutant in gloriā triumphantis. Habes ibi in studio scripturarū, & in sanctimoniam mentis & corporis Marcellam & Afellam: quarum altera te per prata uirentia, & uarios diuinorum uoluminum flores ducat ad eum qui dicit in Cantico: Ego flos campi, & liliū conuallium: altera ipsa flos Domini tecum mereatur audire: Vt liliū in medio spinarū, sic proxima mea in medio filiarū. Et quia de floribus & lilijs loqui cœpimus, semperq; uirginitas floribus cōparatur: opportunū mihi uidetur, ut ad florem Christi scribens, de multis floribus disputem. Quadragesimum quartū psalmū legens, in titulo reperi: In finem pro his qui cōmutabuntur filiorum Core, intelligentiæ canticū pro dilecto, in Hebraico scriptum est, Iamanazeah al Iosannim libus Corah maschil sriedidoth: *שִׁיר יְרֵמְיָהוּ בְּקִרְבֵּי קֶרֶן לְבָבִי עַל שְׁשִׁים לְמַנְצֵחַ* quod nos in Latinum uertimus, uictori pro lilijs filiorum Core eruditionis canticum amantissimi, Symmachus more suo manifestius, triumphum pro floribus interpretatus est. Igitur *שִׁיר יְרֵמְיָהוּ* Iosannim, uel pro his qui commutandi sunt, uel in lilia transfertur & flores: maschil *מַשְׁכִּיל* quoq; & eruditionem & doctissimum sonat *שִׁיר* sicut canticum: *יְרֵמְיָהוּ* Solomonis est nomen, qui alio sensu pacificus appellatur. Quatuor autem psalmi, licet in posteriori titulorum parte dissentiant, hoc principio prænotantur, quadragesimus quartus, quinquagesimus nonus, sexagesimus octauus, septuagesimus nonus, è quibus duo medijs inscribuntur Dauid, primus & nouissimus filiorū Core & Afaph. De cunctis dicere non est huius tēporis, quæ cepimus explicemus. Recte qui in seculorū sine mutandi sunt, de quib. Apostolus loquitur: Omnes dormiemus, sed nō oēs immutabimur: referuntur ad finē. Et hoc ipsum mysteriū lectorē præparat ad intelligentiā spirituale. Vbi em̄ simplex & apertus est sensus, quid necesse est audientē intelligentiæ præmonere, & dici ad eum, qui habet aures audiendi, audiat: Canticū quoq; canitur charissimo atq; dilecto, quia propter illū ueniet sanctis promissa mutatio. Quæ quidē & in hac uita intelligi potest, quando exuimur ueteri homine & induimur nouo qui renouatur in cognitione secundū imaginē creatoris, & gloriā Domini contemplantes, in eandē imaginē transformamur, quasi à gloria in gloriā: nec est tēpus ullū quo non mutetur spiritus, præteritorū obliuiscens & in futurū se extendens, cū interior noster homo renouetur de die in diē, & immutabilis Deus qui loquitur per prophetā: Ego Deus & nō mutor: propter nos mutauerit faciē suā formāq; serui acceperit, & de Iudæa trāsmigrās ad Philistiim, qui interpretatur poculo corruetes (inebriati em̄ fuerant aureo calice Babylonis) primū derisus sit propter stulticiā crucis, deinde susceptus propter gloriā triumphorū. Charissimus aut ille est, de quo Esaias canit: Cātabo cāticiū dilecti uineæ. & euangeliū: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene cōplacui, ipsum audite. Cui nō unus propheta, sed omnis chorus filiorū Core nunc laudes canit. Qui sint aut filij Core, id est caluaris, in quadragesimo primo psalmo cōpetentius disputatur. Et ut sciamus

sciamus textum cantici titulo conuenire, mutationē de alio ad aliud dicit, ut filia cui præcipitur, ut antiqui parentis obliuiscatur, regis se amplexibus paret. Victorem autē eum esse qui dicit: Confidite, ego uici mundum, & ad quem ista adolescentis oratio est: à te uictoria & sapientia & gloria, & ego tuus seruus: profecto nouit, qui Domino uicente superauit & est particeps triumphorum eius: & qui immacensibilem gloriæ coronam, de candore bonorum operum & de ueritate uirtutum texuit Saluatori. Eructauit cor meum uerbum bonum. Pro quo interpretatus est Symmachus, commotum est cor meum uerbo bono: indicans ad alterius sermonem cor dicentis esse commotum, & Spiritu sancto futura Christi sacramenta pandente, etiam hunc in eloquiū prorupisse: ut quemadmodum cæteri de aduentu eius locuti sunt & iste loqueretur. Ructus autem proprie dicitur digestio cibi, & concoctarū escarum in uentum efflatio. Quomodo enim iuxta qualitatem ciborum de stomacho ructus erumpit, & boni uel mali odoris flatus indicium est: ita interioris hominis cogitationes uerba proferunt, & ex abundantia cordis os loquitur. Iustus comedēs replet animā suā. Cumq; sacris doctrinis fuerit satiat de boni cordis thesauro profert ea quæ bona sunt, & cū Apostolo loquitur: An experimentū quæritis eius, qui in me loquitur Christus? Quidā ex persona Christi, quidam ex persona patris dictū intelligi uolūt, quod ex imis uitalibus & cordis arcanis, uerbū suū quod in se erat semper protulerit: iuxta alterius psalmi uaticiniū: Ex utero ante luciferū genui te: ut quō uterus nō significat uterū (neq; enim Deus diuiditur in mēbra, sed eandē substantiā patris filijq; demonstrat) sic cor & uerbū proferatur ex corde, ut patrē ostendat & filiū. Et quod sequitur. Dico ego opera mea regi: illi aptat intelligentiæ. Ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt: quod dicente patre operatus sit filius. Omnia enim quæcūq; pater facit, eadē & filium facere: similiter & patrē manentē in eo operari cuncta per filiū. Dico ego opera mea regi. Propheticus chorus, Christi & ecclesiæ sacramēta diciturus, ne carmine uideatur indignus, & ob conscientia peccatorū dicatur ei: Vt quid tu enarras iusticias meas, & assumis testamentū meū per os tuū? opera sua regi quæ laudaturus est cōfiteretur, ut uel si bona sunt, ipse suscipiat, uel si mala sunt, mundet, facitq; quod iussus est: Dic tu iniquitates tuas ut iustificeris in sermonib. tuis. Et iustus accusator sui est in principio sermonis. Idioma autem non solū Hebraicæ, sed & Latinę linguæ est, pro syntagmatib. & scriptis opuscula dicere. Ergo & iste qui laudes cantaturus est Domino, carmē suū & opusculū cōsecrat ei: & promissis gentiliū, ipsum inuocat in principio quæ laudaturus est. Lingua mea calamus scribæ, uelociter scribētis. Pro quo nos interpretati sumus, Lingua mea stylus scribæ uelocis. Extrema pars prologi est, & cū præcedentib. iunge quod sequitur: Eructauit cor meū in laudes Dei. Sermonē bonū, & opuscula mea quib. eum prædicaturus sum, ipsi potissimū cōsecraui. Debeo ergo & linguā meam quasi stylum & calamū præparare, ut per illam in corde & auribus audientū scribat Spiritus sanctus. Meū enim est quasi organū præbere linguā: illius quasi per organum sonare quæ sua sunt. Stylus scribit in cera: calamus uel in charta uel in membranis, aut in quacūq; materia quæ apta est ad scribendū. Mea autē lingua in similitudinē scribæ uelocis, quem notarium possumus intelligere, quodam signorum cōpendio, breuiatū euangeliū strictumq; sermonem exarauit in tabulis cordis carnalibus. Si em̄ lex per manū mediatoris digito Dei scripta est: & quod destructū est, glorificatum est: quanto magis euangeliū quod mansurum est, per meam linguā scribetur à Spiritu sancto: ut illius laudes, ad quæ in Esaia dicitur: Velociter spolia detrahe, cito prædare, uelox in corde credentiū sermo describat. Speciosus forma præ filiis hominū. In Hebraico: Decore pulchrior es filiis hominum. Finito procemio, hinc narrationis exordium est: & sit apostropha ad ipsum amantissimū & dilectum & regē, cui dicentis opera consecrata sunt. Quæritur autē quō pulchrior sit cunctis filiis hominum: de quo legimus in Esaia: Vidimus eum, & nō habebat speciem neq; decorem, sed erat species eius inhonorata & deficiens à filiis hominum. Homo in plaga positus, & sciens ferre infirmitatem, quia auertit faciem suam. Nec statim scriptura dissonare uidetur: quia ibi ignobilitas corporis propter

A propter flagella & sputa & alapas & clauos, & iniurias patibuli commemoratur: hic pulchritudo uirtutum in sacro & uenerando corpore: non quo diuinitas Christi hominibus comparata non formosior sit, hæc enim non habent comparationē: sed absq; passionibus crucis, uniuersis pulchrior est, uirgo de uirgine, qui non ex uoluntate uiri sed de Deo natus est. Nisi enim habuisset & in uultu quiddam sydereum, nunquam eum statim secuti fuissent Apostoli: nec qui ad comprehendendum eum uenerant corruissent. Deniq; & in præsentis testimonio, in quo ait: Homo in plaga positus & sciens ferre infirmitatē, reddit causas quare ista perpessus sit. Quia auertit faciem suam: id est paululum diuinitate subtracta, corpus iniuriæ dereliquit. Quidam hunc uersiculum superioribus cōpulant: ut speciosus forma præ filiis hominum, nō ad Christum sed ad calamum referatur. Effusa est gratia in labijs tuis, propterea benedixit te Deus in æternum. In editione uulgata pro benedixit, unxit legitur. Sed sciendum quod error scriptorū, Septuaginta translatoribus non debeat imputari: qui hoc loco eum Hebraica ueritate cōcordant. legentes illud, Iesus proficiebat ætate & sapientia & gratia apud Deum & homines: & in alio loco admirabantur super uerbis gratiæ eius quæ egrediebantur de ore illius: & quod in potestate habebat sermonē: intelligere possumus, quo sensu dictum sit: Effusa est gratia in labijs tuis. Nō inuenit gratiam coram Domino in diebus suis, & Moyses, & reliqui prophetarum. Sed omnis gratiæ multitudo in labijs Saluatoris effusa est: quæ in breui tempore totū impleuit orbem. Et ipse tanquā sponsus processit de thalamo suo. A summo cœlo egressio eius: & occurfus illius usq; ad summū eius. Nam & sancta Maria, quia conceperat eum, in quo omnis plenitudo diuinitatis habitat corporaliter, plena gratia salutatur. Et Apostolus sciens prædicationem suam, non eloquentia seculari, sed in uirtute Dei, omnes mundi superasse doctrinas, ait. Et sermo meus & prædicationis mea, non in persuasibilibus humana sapientiæ uerbis, sed in ostensione spiritus & uirtutis: ut sit fides nostra non in sapientia hominū, sed in uirtute Dei. Seq; ipsum reprehendens, quia dixerat: Amplius autē omnibus laboraui: statim intulit: Non autē ego, sed gratia Dei, quæ mecum est. Et rursum: Quia gratia eius qui in me est, non fuit uacua. Proprie autē in Saluatorē uerbum effusionis adiungitur, ut significet gratiæ largitatē, secundum illud: Effundā de spiritu meo super omnem carnem. Et, Charitas Dei diffusa est in cordibus uestris. Et nota quod omnium quæ dicuntur intelligentiā ad personam eius referat, qui assumptus ex Maria est: quod propter gratiam labiorum in æternum benedictus esse dicatur: tale quid & Apostolo prædicante: Humiliauit se, factus obediens usq; ad mortē: mortem autē crucis. Propter quod & Deus illum exaltauit: & dedit illi nomen super omne nomē. Sicut enim ibi forma serui, passionis iniuria est, & exaltatio nominisq; donatio ad patrem redit: ita hic effusio gratiæ & benedictionis in sempiternum, ad eum referenda est qui potest humiliari & crescere. Accingere gladio tuo super femur tuū potentissime. Specie tua & pulchritudine tua. In Hebraico: Accingere gladio tuo super femur tuū fortissime. Gloria tua & decore tuo. Istum arbitror te locum optime intelligere, & accinctam Christi gladio militare. Vt autem scias semper uirginitatē gladium habere pudicitia, per quem truncat opera carnis, & superat uoluptates: gentilis quoq; error, deas uirgines finxit armatas. Accinxit & Petrus lumbos suos: & ardentem lucernam habuit in manibus suis. Quod autē femur significet opera nuptiarum, his breuiter exemplis doceberis. Abraham mittens ad uxorē quærendam filio suo Isaac, dicit maiori domus suæ: Pone manū tuā super femore meo: & adiurabo te per Dominū Deum cœli. Non dubiū quin per eum qui de eius semine erat nasciturus. Jacob postquam luctatus est cum homine, qui ei apparuerat ad torrentē Iaboc, Mesopotamia derelicta, & terram repromissionis ingrediens, non ante Israel sortitus est nomen, quam neruus femoris eius emarcuit, & ad filium loquitur: Non deficiet princeps ex Iuda, neq; dux de femoribus eius. Et rursum ipse moriturus, Ioseph adiurat in femore suo, ne eum in Ægypto sepeliat. In Iudicum quoque libro legimus: Gedeoni erant filij septuaginta, qui egressi sunt de femoribus eius. In cantico canticorum dicitur: Ecce lectulus Solomonis,

monis, sexaginta potentes in circuitu eius de potentibus Israel, omnes tenentes gladios, & docti ad bellum: uir & gladius super femur eius. Gloria ergo & decore suo, siue specie & pulchritudine diuinitatis suæ, carnis opera mortificans: & natus ex uirgine, futuris uirginibus, uirginitatis princeps fuit. Et intende prospere, procede & regna. Propter ueritatem & mansuetudinē & iusticiam, & deducet te mirabiliter dextera tua. In Hebræo: Decore tuo prospere ascende; propter ueritatem & mansuetudinē iusticiæ, & deducet te mirabiliter dextera tua. Secundo scriptum est apud Hebræos, decore tuo, ne quis id ipsum uitio librorum repetitum putet. Et est figura quæ apud rhetores, repetitio nominatur. More ergo Panegyrici, quo laudatores loquuntur ad eos quos præconijs efferunt, armatum cohortatur ad prælium: ut semel arrepta bella non deferat, & super hostium strages uictor incedens, præparet sibi regnum in his, quos de diaboli eripiens potestate, suo copulauit imperio, & dicat: Ego autē constitutus sum rex ab eo super Sion montē sanctum eius. Nulliq; dubium, ueritatē, & modestiā, & iusticiā, Christum appellari, qui dicit: Ego sum uia, ueritas, & uita. Et, Discite à me: quia mitis sum, & humilis corde. Et, Quia factus est nobis à Deo iusticia, & redemptio & sanctitas. Hæc autem uniuersa dicuntur in corpore, ut exigantur in membris. Victoria Domini, seruatorū triumphus est. Magistri eruditio, discipulorum profectus. Et quod sequitur: Deducet te mirabiliter dextera tua: aut de signis quæ in euangelio perpetravit: aut *ἡγορησὶς* de cæde, quam exercuit in hostibus, sentiens dum est. Cor sapientis in dextera, & cor stulti in sinistra eius. Christus totus in dextris est: antichristus in sinistris. Hebraica interpretatio distat in uerbis, non distat in sensu. Sagittæ tuæ acutæ potentissime, populi sub te cadent in corda inimicorū regis. In Hebraico, absq; potentissime, reliqua similiter. Et hic uersiculus tibi potissimū aptus est, quæ iaculo Domini uulnerata, cum sponsa in cantico canis: Vulnerata charitate ego sum. Nec mirum si sponsus tuus habeat plures sagittas: de quibus in centesimo decimonono psalmo dicitur: Sagittæ potentis acutæ cū carbonibus desolatorijs: cum patris ipse sit iaculū: & loquatur in Esaia: Posuit me quasi sagittā electam: in pharetra sua abscondit me. His sagittis & Cleophas in itinere cum altero uulneratus aiebat: Nonne cor nostrū ardens erat in nobis dum loqueretur in uia, & aperiret nobis scripturas: Et in alio loco legimus: Sicut sagittæ in manu potentis, ita filij excussorum. His sagittis totus orbis uulneratus & captus est. Paulus sagitta fuit domini: qui postquam ab Hierosolymis usq; ad Illyricum missus arcu domini, huc illucq; uolauit, ad Hispanias ire festinat: ut uelox sagitta sub pedibus domini sui, Orientem Occidentemq; prosternat. Et quia plures sunt potentissimi regis inimici, qui uulnerati fuerant ignitis sagittis diaboli, & quasi ceruus spiculo percussi in iecore, sagittæ domini mittuntur ignitæ cum carbonibus desolatorijs, ut quicquid uitij in corde inimicorū regis fuerit, excoquant, & salutari igne ignem eijciant perditorē. Sedes tua Deus in seculū seculi, uirga directionis, uirga regni tui. Dilexisti iusticiā, & odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo læticię præ consortibus tuis. In Hebraico: Thronus tuus Deus in seculum seculi, scepterū æquitatis, scepterū regni tui. Dilexisti iusticiā, & odisti iniquitatē: propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Duas personas, eius qui unctus est Dei, & qui unxit, intellige. Vnde & Aquila *אֱלֹהִים* elo him uerbū Hebræicū, non nominatiuo casu, sed uocatiuo interpretatur, dicens *הוּ*, & nos propter intelligentiā deę posuimus, quod Latina lingua non recipit: ne quis peruerse putet Deū dilecti & amantissimi & regis, bis patrē nominari. Quāq; enim pater in filio, & filius in patre: & alterutrum sibi & habitator & thronus sint, tamen in hoc loco ad regem qui Deus est sermo dirigitur: & dicitur ei quod imperium eius (hoc enim intelligo thronum, iuxta illud quod scriptū est: De fructu uentris tui ponam super thronū tuum) finem non habeat: quod quidem & Marię nunciauit angelus: Dabit ei Dominus Deus thronū Dauid patris sui, & regnabit super domum Iacob in secula, & regni eius non erit finis. Nec putemus hoc illi esse contrarium, quod Apostolus scribens ad Corinthios ait, filium Deo traditurū regnum, & subiiciendū ei qui sibi subiecit omnia: ut sit Deus omnia in omnibus

nibus. Non enim dixit, tradet patri, ut uideretur separare filiū, sed tradet Deo, hoc est, habitati in assumptione corporis Deo: ut sit Deus omnia in omnibus: & Christus qui antè per paucas uirtutes erat in singulis, per omnes in omnibus cōmoretur. Scepterum autem & uirgam insigne esse regnantis, ipse propheta significat, dicens: Scepterū æquitatis, scepterum regni tui. Quidam de Esaia testimoniū proferentes: Exiet uirga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet: hominē qui est assumptus intelligunt, cui & deferatur imperium, & qui propter dilectam iusticiam & exosam iniquitatē regnare dicatur, & unctus esse oleo exultationis præ participibus suis, quasi premiū charitatis, & odij iniquitatis, in unctione sumpturus. Docemur autē in utraq; parte & amoris & odij esse nobis semina, cum ipse qui primitias massæ nostrorū corporum leuauit ad cælos, & iusticiam dilexerit, & oderit iniquitatem. Vnde Dauid: Nonne odientes te Domine oderam, & super inimicos tuos tabescebam: perfecto odio oderā illos. Quod sequitur: Unxit te deus, deus tuus. Primum nomen Dei uocatiuo casu intelligendū est, sequens nominatiuo: quod satis miror, cur Aquila non ut cœperat in primo uersiculo uocatiuo casu interpretatus sit, sed nominatiuo, bis nominans Deum qui supradictū unxerit Deum. In hoc loco Photinus operimitur, sed Arius caput leuat, de euangelio proferens testimoniū: Ascendo ad patrem meum & patrem uestrum, Deum meum & Deum uestrū. Sed cum dilectū audiat eum, accinctum gladio super femur, & regnare propter ueritatem & mansuetudinem, ungi ob dilectam iusticiam & exosam iniquitatē, & unctum esse præ consortibus suis: de quibus scriptum est: Participes Christi facti sumus, si tamen principiū substantiæ usque ad finem firmum retineamus: miror cur solum Deum Dei ad calumniā uocet, quasi uniuersa quæ dicta sunt, diuinitati uerbi & non humilitati hominis conueniant. Audiat Actus apostolorum: Iesum Nazarenū quem unxit Deus spiritu sancto. Audiat euangeliū: Spiritus sanctus ueniet super te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi: propterea quod nascetur ex te sanctum, uocabitur filius Dei. Ipsum Dominū sentiat intonantē: Spiritus Domini super me, eo quod unxit me. Participes autē apostolos credentesq; significat: quibus unctionis suæ uocabulū tribuit, ut ab uncto uocentur uncti, id est, à Christo Christiani. Myrrha & gutta & casia à uestimentis tuis à domibus eburneis, ex quibus delectauerunt te filię regum in honore tuo. In Hebraico: Myrrha & stacte & casia in cunctis uestimentis tuis de domibus eburneis, quibus lætificauerunt te filię regum in honore tuo. Præfatio ipsa te docuit, idcirco me hunc psalmū explanare uoluiffe: quia ad uirginē scribens, pro lilijs & floribus titulum reperi. Itaq; consequenter & istos uersiculos ad te referam, cui uolumen hoc scribitur: Mortificasti membra tua super terrā, & quotidie Christo offers myrrham, Christi bonus odor es, & propterea stacten, id est, stillā uel guttā exhibes Domino. Narrant & hi qui aromaturū nouere uirtutes, stacten florem esse myrrhæ. Quod autē sequitur casia, est ipsa quæ ab alijs *σύγγη*, id est, fistula nuncupatur, uocalis in laudes Dei, & omnes pituitas & rheumata uoluptatū suo calore excoquēs. Vbi in nostris codicibus scriptum est, gutta uel stacte, in Hebraico ahaloth *אֶהָלוֹת* legitur. Vnde & Nicodemus centum libras myrrhæ & aloes ad sepeliendum Dominū præparauit. Et sponsus loquitur ad sponsam: Myrrha & aloes cum omnibus unguentis primis. Et illa respondet: Manus meæ stillauerūt myrrhā: digiti mei myrrha pleni. Proijce & tu mortis opera, Christo in baptisma te conspulta: & huic mundo mortua esto, & nihil aliud nisi de cœlestibus cogitans, loquere ad sponsum tuū: Manus meæ stillauerūt myrrham, digiti mei myrrha pleni. Legimus & unguentū sacerdotale, cuius & Dauid meminuit: Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbā, barbā Aaron, quod descendit in oram uestimenti eius. In quo cum cæteris aromatibus miscetur & stacte. Offerunt & Magi myrrhā. Et in præsentī loco, initium uestimentorū Christi, est suscipere mortē illius, & in sua carne monstrare. Hæc indumenta para sponso tuo: his à te uestibus comptus incedat. Cumq; ei huiusmodi texeris uestimenta, efficieris ipsa templum Dei, & lætificabis eum de domibus eburneis: siue ut melius in Hebraico scribitur, de templo uendentium, & laudes Domino canes:

totamq; seculo mortua, angelorum imitaberis choros. Ebur enim & dentes, infigne esse c mortis & uocis, ipsa nominum natura testatur. Et consequenter adiunctum est: Ex quibus delectauerunt te filiae regum in honore tuo. Rex regum & Dominus dominantium sponsus tuus est: Reges isti qui sub tanto rege sunt reguli, patres tui sunt, qui te euangelica genuere doctrina. Horum tu filia, honorificas in omnibus uestimentis & odoribus bonis & templo eburneo eum, cui supra dictum est: Effusa est gratia in labijs tuis. Et: Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime. Et: Sagittae tuae acutae. Et: Thronus tuus Deus in seculum seculi. Pro eo quod nos transtulimus domibus eburneis, quia in Graeco scriptum est *απὸ βασιλέων ἐλεφαντίνων*, quidam Latinorum ob uerbi ambiguitatem, a grauis interpretati sunt: cum *βασις* uerbum sit *ὠδὴ χλωροῦ* Palaestinae, & usq; hodie domus ex omni parte conclusae & in modum aedificatae turrium ac mœnium publicorum, *βασις* appellatur. Astitit regina a dextris tuis in uestitu deaurato. Quodq; sequitur: Circundata uarietate: excepta editione uulgata, nullus interpretum transtulit. In Hebraico: Stetit coniunx in dextera tua, in diademate aureo. Vbi nos coniugem uertimus, ibi apud Hebraeos legitur *segol* *בָּאָזְנוֹ* Pro quo Aquila *συνοικίτω*, id est, concubinam. Symmachus & Quinta editio *μαμλίω*, id est, pellicem. Septuaginta, Theodotion & Sexta, reginam interpretati sunt. Deinde ubi ego posui, in diademate aureo, Symmachus transtulit, in auro primo. Aquila, Quinta & Sexta editio, in tinctura uel in auro ophir. Quae filiae regum sunt, & in sponsi parantur amplexus, per myrrham & guttam & casiam & domos eburneas delectant eum, cuius thronus in seculum seculi est. Quae autem iam super petram Christum stabili radice fundata est catholica ecclesia, perfecta & proxima, stat a dextris, & nihil in se sinistrum habet. Stat in uestibus deauratis, de sermonibus scripturarum ad sensum transiens, & cunctis plena uirtutibus: siue ut nos transtulimus, in diademate aureo. Est enim regina, regnat que cum rege: cuius filias possumus intelligere, & in commune credentium animas, & proprie uirginum choros. Ophir genus auri est, uel a loco Indiae, uel a colore nomine indito. Septem quippe apud Hebraeos auri uocabula sunt. Vxorem quoq; & concubinam intelligamus de cantico Solomonis: quae sine sponso suo uel marito dormire non potest. Audi filia & uide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum & domum patris tui, & concupiscet rex decorem tuum: quonia ipse est Dominus Deus tuus, & adorabunt eum. In Hebraico: Audi filia & uide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populi tui & domus patris tui, & concupiscet rex decorem tuum: quia ipse est Dominus tuus, & adora eum. Hucusq; per prophetae linguam, quam calamo scripti uelociter comparat, loquitur spiritus sanctus, ipsum regem & bellatorem & Deum sponsumq; compellans. Hinc persona patris inducitur loquentis ad sponsam filij sui, & cohortantis eam, ut ueteris gentilitatis & idololatriae errore conempto, primum his quae dicuntur attēdat, & propter quod de alienigena filia nominetur: deinde uideat uel ipsa quae dicuntur, uel uniuersam conditionem ex uisibilibus intelligens inuisibilia, & ex creaturis sentiens creatorē: & diligenter inclinet aurem suam, ut quae dicuntur, memoriter teneat. Cumq; audierit, uiderit & inclinauerit aurem suam, totamq; se doctrinae tradiderit, & eorum intelligentiae quae dicuntur, obliuiscatur primum populum suum: & cum Abraham de Chaldaea egrediens, relinquat terram natiuitatis & cognationis suae. Nemo dubitat patrem nostrum antequam adoptaremur a Deo, fuisse diabolum, unde saluator ait: Vos ex patre diabolo nati estis. Cum ergo, ait, antiqui patris fueris oblita, & talem te exhibueris, depositis pristinis fordibus, ut super fratruelē dealbata conscendas, & quam possit diligere filius meus, tunc concupiscet rex decorem tuum. Et ne putes unum esse de turba, a quo amanda es, ipse est rex tuus & Dominus tuus. Quia uero interdum qui reges & Domini sunt, sunt quidem potestate reges & Domini: tamen eiusdem naturae, cuius sunt illi, in quos dominantur & regnant: indico tibi quod & Deus tuus sit, & debeas adorare eum. Septuaginta interpretēs non dixerunt, & adorabis eum, sed adorabunt eum: ut sit sensus, iste qui te amaturus est, qui tuam pulchritudinem dilecturus, Deus est, & adorandus ab omnibus. Quod

A Quod de ecclesia ex gentibus congregata exposuimus, unusquisq; ad seipsum referat animamq; credens, quod prioribus uitij derelictis, adoptetur in filiam: inclinet aurem suam, obliuiscatur ueteris conuersationis: & cum Apostolo dimittat mortuorum patrem, & talem se praebeat, qui ametur a rege. Ipse est enim Dominus eius, cui flexere debeat genua: & deposita superbia, iugum humilitatis assumere. Interrogemus Iudaeos, quae sit ista filia, ad quam loquitur Deus: Non dubito quin synagogam respondeant. Et quomodo dicitur synagoga & Israelitico populo: Dimitte populum tuum, & domum patris tui? Nunc quid derelinquet gentem Hebraeam & Abraham antiquum patrem? Si dixerint de uocatione significari Abraham, qua Chaldaeos reliquerit: quis est iste rex, qui amaturus est decorem Abraham? Certe alius est qui loquitur: Audi filia: & alius de quo loquitur: Concupiscet rex decorem tuum. Qui alius non solum rex, sed & Dominus & Deus est, qui adorandus est. Filiae Tyri in muneribus uultum tuum deprecabuntur diuites plebis. In Hebraeo est: O filia fortissimi, in muneribus faciem tuam deprecabuntur diuites populi. Verbum Hebraicum *סַרְסַר* quod in Ezechiele iuxta Septuaginta legimus, interpretari potest & Tyrus & tribulatio, & fortissimus, siue fortissima: & filex, id est, lapis durissimus. Vnde in praesenti loco error ortus est. Aquila enim & Septuaginta & Theodotion & Quinta editio, Tyrum interpretati sunt. Sexta uerbum Hebraicum posuit *סַרְסַר*, Symmachus *υπερτιστον* id est fortissimam. Nos id ipsum ad Deum retulimus: ut illa cui supra dixerat: Audi filia & uide: filia fortissimi nuncupetur. Aut certe ipsa fortissima sit, quia imitata est fortem patrem, cuius uultum in diuersis muneribus deprecabuntur diuites plebis. Diuites in cunctis operibus bonis & scientia: siue qui diuites putantur in hoc seculo, sapientes huius mundi, & philosophorum discipulis eruditi. Vel quod melius est, qui antea diuites fuerant, habentes eloquia Dei & testamenta & prophetas, id est, de populo Israel. Vt enim ante saluatoris aduentum, hi qui de Tyro erant, hoc est de populo gentium, & prolelyti eius cupiebant, deprecabantur diuitem populum Israel, & per eos introducebantur in templum: sic post aduentum Domini, quicumq; ex Israel credere uoluerint: diuites quondam familiaritate & protectione Dei uenient ad filiam Tyri: & offerentes uaria dona uirtutum & confessionis in Christum, deprecabuntur eam, ut salutem quam perdidit in Iudaea, inueniant in gentibus. Omnes gloriae eius, gloriae filiae regis ab intus, in simbrijs aureis circumamicta uarietatibus. In Hebraeo. Omnis gloria filiae regis intrinsecus, fascijs aureis uestita est. Pro eo quod in Septuaginta scriptum est *εὐωδία*, & nos uel ab intus, uel intrinsecus interpretati fumus: in quibusdam exemplaribus inuenitur *ἐξ ἐνδοῦ*, quod cogitationes sonat. Ex quo ostenditur, omnem gloriam ecclesiae, cui supra dictum est: Audi filia & uide, & o filia Tyri, & nunc appellatur filia regis, esse intrinsecus & in cogitationibus, id est in interiori homine, & in circumcisione non manufacta, sed spiritu habente conscientiae fiduciam apud Deum, & tota pulchritudine posita magis in sensuum nomine, quam in flore uerborum. Quomodo autem in stamine, ex quo dependent simbrae, subtegmen intexitur, & tota uelimenti uirtus in stamine est: ita in uarijs sensibus scripturarum, in quibus uestis ecclesiae omnis intexitur, miscetur aliqua de natura, de moribus: & hoc ipsum significat uestis Aaron auro, purpura, cocco, bysso, hyacinthoq; contexta, quam fecerunt mulieres, quibus Deus ad texendum dedit sapientiam. Et ut intelligere possimus omnem ornatum filiae regis intrinsecus, ipsa loquitur in Cantico: Introduxit me rex in cubiculum suum, in quo clauso ostio labiorum, Deum patrem iubemur orare. In nono quoq; psalmo, cuius titulus inscribitur, pro absconditis filij. Variam habuit & Ioseph tunicam, quam ei texuit mater ecclesia. De his simbrijs saluatoris *αιουόφορον* unam tetigit, & sanata est. Quod autem in Hebraico scribitur, fascijs aureis uestita est, id ipsum significat quod supra. Omnis gloria filiae regis intrinsecus, fascijs sensuum diuinorum, inferiora membra obuoluntur ecclesiae, & tota uteri tegitur ambitio. Harum fasciarum non potest obliuisci sponsa, secundum Hieremiam, quae mammas ligant, & pectus in quo cogitationes sunt protegunt. Adducentur regi uirgines post eam, proximae eius afferentur tibi. Afferentur

in læticia & exultatione, adducentur in templū regis. Iuxta Septuaginta prior uersiculus adhuc de filiæ canitur ornatu: sequēs ad ipsum sponsum regemq; dirigitur. Porro iuxta Hebraicum, totum ad sponsam dicitur usque ad eum locum, ubi scriptum est: Pones eos principes in uniuersa terra. Et legitur: In scutulatis ducentur ad regem, uirgines sequentur eam, amicæ eius ducentur illuc, ducentur in læticia & exultatione, ingredientur thalamum regis. Multam esse distantiam animarū in Christo credentium, demonstrat canticum canticorum, in quo scriptum est: Sexaginta sunt reginæ, & octoginta concubinæ, & adulescentulæ quarum non est numerus. Vna est columba mea, perfecta mea, proxima mea, de qua dicitur: Viderunt eam filiæ, & beatificant eam reginæ & concubinæ, & laudant eam. Quæ ergo perfecta est & sancta corpore & spiritu, & columba & proxima meretur uocari. Hæc est filia, de qua supra dictum est: Astitit regina à dextris tuis in uestitu deaurato. Quæ autē supergressæ sunt sex dies mundi, & futura regna suspirant, reginæ appellantur. Si qua uero circuncisionē quidem habet octauæ diei, sed adhuc non uenit ad nuptias, hæc concubina uocatur. Diuersa autem multitudo credentiū, quæ necdum potest sponsi copulari amplexibus, nec de eo liberos parere, adulescentula dicitur. Ego puto de istis uirginibus quæ sequuntur ecclesiam, & in primo ponuntur gradu, & te esse & omnes, qui in uirginitate corporis & animæ perseverant. Proximas autē & amicas, uel duas esse & in matrimonio continentes: quæ omnes cū læticia & exultatione ducuntur ad templum & in thalamum regis. In templum quasi sacerdotes Dei: in thalamum quasi sponsæ regis & sponsi. Hoc templum & Ioannes uidit in Apocalypsi, & propheta desiderat. Vnam, inquit, peti à Domino, hanc requirā: ut inhabitem in domo Domini, omnibus diebus uitæ meæ. Et iterū: Domine, dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ. Et in alio loco: Quia transibo in locum tabernaculi admirabilis, usq; ad domum Dei: in uoce exultationis & confessionis, sonitu festa celebrantium. Scutulata autē quibus sponso suo regina componitur, ipsa sunt, quæ in Septuaginta legimus circumamicta uarietate. Pro patribus tuis nati sunt tibi filij, constitues eos principes super omnē terram. In Hebraico: Pro patribus tuis erunt tibi filij, pones eos principes in uniuersa terra. Et ex patris persona nequaquā de filia, sed rursus ad filiam sermo intelligi potest: & ex spiritus sancti, & ex filiorum Core. Si ergo ad filiam sponsam sermo dirigitur, sponsa autem de nationibus congregata est, cui supra dicitur: Obliuiscere populum tuum & domū patris tui: debemus sponsam patris nosse, ut consequēter nouerimus & filios. Pro patribus tuis, de quibus in Hieremia loquuta est: Quam falsa possederunt patres nostri idola, & non est in eis qui pluat. Pro Platone & pro cæteris diuersorū dogmatum & errorum magistris, nati sunt tibi filij: quos constituisti principes tuos, & fecisti in populis præceptores. Vel certe aliter: O ecclesia, filij, tui quos genuisti tibi, uertētur in patres tuos, cum de discipulis eos feceris magistros, & in sacerdotali gradu omnium testimonio collocaueris. Sin autē patres ecclesiæ intelligimus Abraham, Isaac, & Iacob, & reliquos patriarchas: filios, qui ei in patrum honore sunt nati, apostolos intelligamus: qui missi sunt à Domino prædicare usq; ad extremū terræ, & baptizare credētes in nomine trinitatis. Sed quæritur quomodo ecclesia de gentibus patres habere possit, Abraham, Isaac & Iacob, cum ei supra dictum est: Obliuiscere populum tuum & domum patris tui. Legamus euangelium: Nolite dicere, patrē habemus Abraham: potens est Deus de lapidibus istis, hoc est, de duro corde gentilium, suscitare filios Abraham. Et in alio loco: Si filij essetis Abraham, opera Abraham faceretis. Et in Genesi ad ipsum Abraham loquitur Deus: In semine tuo, inquit, benedicentur omnes gentes. Sicut enim ille in præputio ex fide iustificatus est, ita & nos iustificabimur in eadem fide, si habuerimus fidem & opera patris nostri Abraham. Potest hoc ipsum ad saluatore dicitur, uel à patre uel à prophetali choro & spiritu sancto. Pro patribus tuis, stirpe uidelicet Iudæorum, qui te reliquerunt & negauerunt, nati sunt tibi filij apostoli & de nationibus credentes, quos constituisti principes in uniuersa terra. Memor ero nominis tui in omni generatione & generatione. Propterea populi

A populi confitebuntur tibi in æternū, & in seculum seculi. In Hebraico: Recordabor nominis tui in omni generatione & generatione. Propterea confitebuntur tibi populi in seculum & in æternū. Quod nos interpretati sumus, confitebuntur tibi, Symmachus translulit: laudabunt te. Regina quæ steterat à dextris tuis in uestitu deaurato, & iussa fuerat obliuisci populi & domus patris sui: iterum illi dictum erat: Pro patribus tuis nati sunt tibi filij, constitues eos principes super omnē terram: intelligens quanta decoranda sit gloria, & quibus præmijs subleuanda, conuertit ad sponsam uoces suas: & pollicetur recordaturam se semper nominis sponsi, in omni generatione & generatione. Quod promissum sit, uidemus expletum. Ipsa Christiana, nobis omnibus Christianorum nomē imposuit: nomen nouum, in quo benedicentur omnes familiæ gentium. Recordatur autem nō in una generatione, sed in omnibus: uel cunctas significans nationes, uel duas generationes, Iudæorum atq; gentilium. Et quia hoc paruum est, si in duabus generationibus nominis Domini recorderetur, propterea populi qui in ecclesia fuerint, confitebuntur & laudabunt Dominum in æternū & in seculum seculi. Quando & tu o filia Principia, sanctorū mixta choro, inter uirgines duceris ad regem, & ex domibus eburneis delectabis sponsum in honore tuo: tunc recordare & mei, qui huius psalmi tibi Domino reuelante intelligentiam tribui, & dicit: Memor ero nominis tui: ut quæ partem intellexisti carminis, liuita comes fuerit, & totum Canticum canticorum intelligas.

SEQUENTIS EPISTOLÆ SCHOLIA.

Quod Aquila interpretatus est *ἄρτον διαπονημάτων*, id est panem elaborationum. *ἄρτον* quod est elaboro. Symmachus, *ἄρτον λαοπαθείμων*. Id est, panem ærumnosum siue afflictum. Nam *λαοπαθείω* est affligi & malis affici. Sexta *πλάων*, id est erroris. *ἄρτον* *πλάων* erro, unde & Planetæ uocantur. De Aquila si, *τὰ πονήματα*. Coniugio legendum *διαπονήματα*, id est elaborationes. At nostra uulgata editio habet, *ἄρτον ὀδύνης*, id est, panem doloris. Atq; ita Hieronymus interpretatus est iuxta Hebraicam ueritatem. Sexta ek &. Hunc locum in omnibus codicibus reperi deprauatum. Verum ita legendū est, *ἐξ ημωνημοιοι*, quod nos dicere possumus exacuti. Sensusq; manifestus est, adolescentiæ populos intelligi Christianos. Sic habebant exemplaria. Quod nos dicere possumus exacuti sensus. Ex quo manifestū est, adolescentiæ populos intelligi Christianos. Vulgaris editio nostra habet, *ἐκτετραγωνων*, id est, excessorū. Hieronymus iuxta ueritatē Hebraicā uertit filij iuuentutis. Ambiguitate decepti. *λαρπος* Græcis duo significat, fructū, & uolam, hoc est, cauū manus. Furtiuis, ut aiunt. Quas Plinius succisuias uocat.

HIERON. AD MARCELLAM PSALMI CXXXVI. EXPOSITIO.

Reatus Pamphilus martyr, cuius uitam Eusebius Cæsariensis episcopus tribus fermè uoluminibus explicauit, cum Demetrium Phalereum & Pistratum in sacrae bibliothecæ studio uellet æquare: imaginesq; ingeniorum, quæ uera sunt & æterna monumenta, toto orbe perquireret: tunc uel maxime Origenis libros impensius prosequutus, Cæsariensi ecclesiæ dedicauit: quam ex parte corruptam, Acacius dehinc & Euzoius eiusdem ecclesiæ sacerdotes in membranis instaurare conati sunt. Hic cum multa repererit, & inuētorum nobis indicem dereliquerit, centesimi uigesimifexti psalmi commentarium, & pheliteræ tractum, ex eo quod non inscripsit, confessus est non repertum: non quod talis tantus que uir (Adamantium dicitur) aliquid præterierit, sed quo negligentia posteriorum ad nostram usque memoriam non durarit. Hoc ideo dixi, ut quia de eodem psalmo mihi proposuisti, qui esset panis doloris, in eo quod dicitur: Vanum uobis est ante lucem surgere, surgite postquam sederitis, qui manducatis panem doloris: ostenderem me de Origenis commentariis quid senserit non habere. Vnde & Hebræum recurrens, inueni pro pane doloris scriptum, *lehem haazabim* *אֲרֵץ אֲרֵץ* quod Aquila interpretatus est, *ἄρτον διαπονημάτων*, id est, panem elaborationum. Symmachus *ἄρτον λαοπαθείμων* quod exponitur, panem ærumnosum. Quinta editio & Theodotion (qui in cæteris cum Septuaginta translatoribus facit) panem idolorum. Sexta *πλάων*, id est, erroris. Nec mirandum est de Aquila, si *διαπονήματα* pro idolis ponat, cum opera manuum hominis sint, & propheticè populus arguatur ad templum diluculo frustra confulgere, & post quietem ad

sanctuarium festinare, cum idola, Dei honore uenerentur: secundum quod Ezechiel scripsit, in ipso templo sacrificare idolis sacerdotes. Ut autem plenius adducaris, pro dolore in Hebræo idola posita, hoc ipsum uerbum, hoc est, azabim אֲזַבִּים etiam in centesimo decimotertio psalmo scriptum est. Septuaginta quoque idola transfulerunt. Nam & in eo loco ubi legimus: Idola gentium, argentum & aurum opera manuū hominum: in Hebræo habetur, azabehem אֲזַבְיָהוּ quod Aquila interpretatur elaborationes eorū. Vnde cum ita ueritas se habeat, non frustra quidam doloris panem, aut hæreticorum intelligunt sacramenta, aut uitæ istius miserabilis & ærumnosæ interpretantur laborem, apud quam in sudore faciei comedimus panem nostrum: & inter spinas & tribulos, breuis uitæ alimenta nascuntur. Illud quoque de eodem psalmo interrogare dignata es: Qui sint filij excussorum. Miror te in Hilarij cōmentarijs non legisse, excussorum filios, credentium populos interpretari: quod scilicet apostolos illo nomine putauerit appellatos, quibus in euangelijs sit præceptū: in quamcunq; ciuitatē introierint, & non fuerint recepti, excutere puluerem pedum suorum in testimonium nō credentium: licet tu argute præcaueris, non posse apostolos sub nomine excussorū intelligi, cum sit aliud excutientū, aliud excussorū: quia excutientes sunt, qui excutiant: excussi uero, qui ab alijs excutiantur: & incongruū esse excussos apostolos accipi, qui magis excutientes debuerint appellari. Quid igitur faciam? Tantum uirum & temporibus suis disertissimum reprehēdere nō audeo: qui & cōfessionis suæ merito, & uitæ industria, & eloquentiæ claritate, ubicunq; Romanum nomen est prædicatur: nisi quod non eius culpæ ascribendū est, qui Hebræi sermonis ignarus fuit, Græcarū quoque literarū quandam aurulam ceperat, sed Heliodori presbyteri quo ille familiariter usus est, eaq; quæ intelligere non poterat, quomodo ab Origene essent dicta quærebat. Qui quia in hoc psalmo cōmentariū Origenis inuenire non potuit, opinionē magis insinuare suam, quam inscitiam uoluit confiteri. Quam ille sumptam claro sermone differuit, & alienū errorem disertius exequutus est. Restat igitur ut rursum ad fontem sermonis recurramus Hebræi, & uideamus quomodo scriptum sit. Vbi nos habemus, sicut filij excussorum: ibi legitur, chen bene hanurim אֲזַבְיָהוּ בְנֵי חֵן quod Aquila interpretatus est, sicut filij pubertatum. Symmachus & Theodotio, sicut filij iuuentutis. Sexta *ἡλικία* ἡλικία, quod nos dicere possumus, exacuti sensus. Ex quo manifestum est, adolescentiæ populos intelligi Christianos, secundū illud exemplum, quod Deus suos sanctos in modum arcus & sagittarū dicatur extēdere: ut in propheta Zacharia: Quoniam extendi te mihi Iuda ut arcum. Et saluator de semetipso: Posuit me sicut sagittam electā, & in pharetra sua abscondit me. Denique in sequenti uersu, excepti Septuaginta, qui aliter transfulerunt, & in Hebræo, & in cunctis editionibus ita reperi: Beatus uir qui repleuit pharetram suam ex ipsis: ut quia metaphoram semel sumpserat ex sagittis, & in pharetra quoque translatio seruaretur. Excussos autem & consuetudo sermonis humani, uegetos & robustos & expeditos uocat: & ipsi Septuaginta interpretes in Esdrae libro, pro iuuenibus transfulerunt: in quo ita scribitur: Et factum est die illa, medijs excussorū faciebant opus, & medijs eorum habebant hastas & scuta & arcus & thoraces, & principes post omnē domum Iuda, ædificantium in muro. Ex quo animaduertimus, & in præsentī loco pro adolescentibus atq; puberibus, excussos positos: non ut ille opinatus est pro apostolis, qui excussi à pedum excussione dicantur. Legi & cuiusdam librū, & elegantem in eo sensum reperi, excussos Iudæos dici à templo, & lege & gratia Domini, pro eo quod est reprobos: & eorum esse filios apostolos, qui ex ipsorum semine procreentur, & in similitudinem sagittarum manu Domini contineantur. In sequenti quoque psalmo Heliodorus magis quam noster Hilarius errauit, qui de eo loco, in quo scriptum est: Labores fructuum tuorum manducabis, uaria opinatus, asseruit magis stare sententiam, si scribatur: fructus laborum aliquem manducare, & non labores fructuum. Vnde spiritualemente intelligentiā debere perquiri, & ex hac occasione longam ingrediens disputationem, tanta operositate quod uolebat intelligi, usus est persuadendi, quanta semper

falsitas

A falsitas indiget, ut uera uideatur: cum in hoc loco nō Septuaginta interpretes, sed Latini de Græco uerbi ambiguitate decepti, καρπῶν fructus magis quam manus interpretati sint, cū καρποὶ manus quoque dicantur: quod Hebræo ponitur caphēcho אֲזַבְיָהוּ. Et Symmachus Quintaq; editio transfulerunt manuū tuarum, ut ambiguitatem prioris sermonis effugerent. Cum hæc furuius, ut aiunt, operis ad lucubratiunculam uelox notarij manus me dictante signaret, & plura dicere cogitarem, iam fermè quarta hōra noctis excesserat, & repente stimulis quibusdam stomachi suscitatus, in orationem prorupi: ut saltem reliquo horarum spacio, subrepente somno, frustraretur infirmitas.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Exponit primam Esaiæ uisionem: Vidi dominum sedentē, &c. & nonnulla de morte Ozia regis.

SCHOLIUM.

- 1 Et præteritorum libris.] Latine signauit quos nos Græce dicimus Paralipomenon.
- 2 Quod proprie in Deo ponitur.] Id est, τὸ θεογενεῖαι.
- 3 Ex adytis.] Adyta dicuntur occulta, quæ non liceat subire prophanis. Græca dictio est.
- 4 Et excipientis.] Excipientem uocat notarium, qui ceratis tabellis notabat quod dictabatur.

HIERONYMVS DAMASO.

Factum est anno, quo mortuus est Ozias rex: Vidi dominum sedentem super thronum excelsum & eleuatū, &c. Antequam de uisione dicamus, per tractandū uidetur quis sit Ozias, quot annis regnauerit, qui ei in ceteris gentibus sint coæui. Et de persona quidem, sicut in regnorum & præteritorum libris legimus, fuit uir iustus, & fecit rectum in conspectu domini, ædificans templum, aqua ductum fabricans, offerens uasa, & pro hoc merito aduersarios superans: quodq; maximum pietatis indicium est, habens multos in suo imperio prophetas. Hic q; diu uixit Zacharias sacerdos, cognomento intelligens, placuit Deo, & cum omni ueneratione delubrum eius ingressus est. Postquam uero Zacharias obiit, uolens per se offerre donaria, sacerdotalem ordinem non tam pie q; audacter inuasit: & reclamantibus leuitis & sacerdotibus cæteris: Nōne tu es Ozias rex, & nō sacerdos: audire noluit, statimq; lepra perfrusus in fronte est, iuxta prophetæ uocem, dicentis: Imple Domine facies eorum ignominia. Quam corporis partem, sacerdos auri lamina protegebat, quā in Ezechiel dominus iubet tau literę impressione signari: de qua Dauid exultauit, dicens: Signatum est super nos lumen uultus tui Domine. In qua Allophylus procax, fundæ lapidis ictu interijt. Regnauit autem Ozias annis quinquaginta duobus, quo tempore apud Latinos Amulius, apud Athenienses Agamestor undecim annis imperabat. Post cuius mortē Esaias propheta hanc uisionem (quam explanare nunc nitimur) uidit, id est, eo anno quo Romulus Romani imperij conditor natus est: sicut manifestum esse poterit his, qui uoluerint legere temporum librum, quem nos in Latinam linguam ex Græco sermone transfulimus. Sequitur: Et factum est in anno, quo mortuus est Ozias rex: uidi Dominum sedentem super thronū excelsum & eleuatū. Præmissa historia, spiritalis sequitur intellectus, cuius causa historia ipsa replicata est. Viuente leproso rege, & (quantum in se est) sacerdotium dissipante, Esaias uisionem uidere nō potuit. Quam diu ille regnum tenuit in Iudæa, propheta oculos nō leuauit ad cælum. Nō ei sunt reuerata cœlestia, nō apparuit dominus sabaoth, nec in mysterio fidei, ter sancti nomē auditum est. Quando uero ille mortuus est, uniuersa quæ subsequēs sermo mōstrauit, aperto sese lumine prodiderunt: Tale quiddam & in Exodo scriptum est, dum Pharaos uixit, populus Israel ex luti & lateris palæarumq; opere pressus, nō suspirauit ad dominū. Dum ille regnauit, nemo quæsiuit deum patrum, Abraham, Isaac & Iacob. Quādo uero ille mortuus est, suspirauerūt filij Israel, ut scriptura dicit: Et ascēdit clamor eorum ad Dominum: cum utique iuxta historiam, tunc magis gaudere debuerint, & ante suspirare dum uiuere Pharaos. Ezechiel quoque prophetante, Phaltias filius Banaiæ occubuit, & post pessimi ducis interitum: Cecidi, inquit, super faciem meam, & clamaui uoce magna, & dixi: Heu mihi, heu mihi Adonai Domine, consummationem tu facis reliquiarum Israel: Si ergo intelligas in Ozia

kk 4 & Pha

& Pharaone & Phaltia, & cæteris istiusmodi contrarias fortitudines, uidebis quomodo illis uiuentib. nullus nostrū uideat, ac suspiret, & in pœnitentiā corruat. Non regnet (ait Apostolus) peccatum in mortali uestro corpore. Regnate peccato, Ægyptijs extruimus ciuitates, in cinerē uersamur & sordibus: pro frumento paleas, pro solida petra, lutī opera fecimur. Sequitur: Vidi dominū sedentē super thronū excelsum & eleuatū. Vidit & Daniel sedentē dominum, sed nō super thronū excelsum & eleuatū. Pollicetur & alibi uox diuina, dicens: Veniam & sedebo, & iudicabo populum in ualle Iosaphat, quod interpretatur domini iudicium. Qui peccator est, & mei similis, uidet dominū sedentem in ualle Iosaphat: non in colle: non in monte, sed in ualle, & in ualle iudicij. Qui uero iustus & Esaiæ similis est, uidet illum sedentē super thronum excelsum & eleuatū. Vt autē & aliud inferam, quando eum mente pertracto regnare in thronis, dominationibus, angelis, cæterisq; uirtutibus, uideo excelsum thronum eius. Quando autē considero quomodo genus dispenser humanum, & pro nostra salute sæpe descendere dicitur ad terras, uideo humilem & proximū terræ thronum eius. Sequitur: Vidi dominū sedentē super thronum excelsum & eleuatū, & plena erat domus maiestate eius, & Seraphim stabāt in circumitu eius. Quidam ante me tam Græci q̄ Latini, hunc locum exponentes: dominū super thronum sedentem, deum patrem: & duo Seraphim, quæ ex utraq; parte stantia prædicatur, dominum nostrum Iesum Christum, & spiritū sanctum interpretati sunt. Quorum ego auctoritati, quamuis sint eruditissimi, non assentior. Multo siquidem melius est uera rusticè, q̄ falsa disertè proferre, maximè cum Ioānes Euangelista in hac eadem uisione, non deum patrem, sed Christum scribat esse conspectum. Nam cum de incredulitate diceret ludæorum, statim causas incredulitatis exposuit, dicens: Et ideo non poterant credere in eum, quia dixit Esaias: Aure audietis, & nō intelligetis: & cernentes aspicietis, & non uidebitis. Hæc autē dixit, quando uidit gloriā unigeniti, & testificatus est de eo. In præsentī ergo uolumine Esaiæ ab eo qui sedet in throno iubetur, ut dicat: Aure audietis, & non intelligetis. Qui autē hæc iubet (ut Euangelista intelligit) Christus est: unde nunc colligitur non posse Seraphim Christum intelligi, cum Christus sit ipse qui sedeat. Et licet in Actis apostolorū aduersus ludæos inter se dissidentes, Paulus dicat: Bene spiritus sanctus locutus est per Esaiā prophetā ad patres nostros, dicens: Vade ad populum istum, & dic: Aure audietis, & nō intelligetis: & uidentes uidebitis, & nō perspicietis. In crassatū est em̄ cor populi huius, & auribus suis grauius auclerunt, & oculos suos clauerunt: ne quando uideant oculis, & auribus audiāt, & corde intelligant, & conuertantur ad me, & sanē illos: mihi tamē personæ diuersitas non facit quæstionē, cum sciam & Christum & spiritum sanctum unius esse substantiæ: nec alia spiritus uerba esse, q̄ filij: nec aliud filium iussisse, q̄ spiritum. Sequitur: Et plena erat domus maiestate eius. Domus dei quæ sursum est gloria plena cōspicitur: hæc uero quæ deorsum est, nescio an plena sit gloria: nisi forte secundum sensum Psalmistę dicētis: Domini est terra & plenitudo eius: nos quoq; dicamus eos esse in terra plenos gloria, qui possint dicere: nos omnes ex plenitudine eius accepimus. Istam domū sapiētes mulieres edificāt, & insipiētes dissipāt manibus. De ista & Esaias loquitur: Et erit in nouissimis diebus præparatus mōs domus domini in summis mōtib., & eleuabitur sup colles. Hæc est domus, de qua et alibi supradictus Paulus sacrata uoce testatur: Et Moyses quidē fidelis in tota domo eius, quasi famulus in testimonio eorū, quæ dicenda erant. Christus autē ut filius super domū eius, cuius domus sumus nos: si tamen principū substantiæ eius usq; ad finem firmū teneamus. De hac & ad Timotheum loquitur: Hæc autē scribo, ut scias quemadmodū oporteat te conuersari in domo dei, quæ est ecclesia. Sequitur: Et Seraphim stabant in circuitu eius, sex alæ unī, & sex alæ alteri: & duabus quidem uelabant faciē, & duabus uelabant pedes, & duabus uolabant, & clamabant alter ad alterum, & dicebant: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus deus sabaoth, plena est uniuersa terra gloria eius. Volumus scire quæ sint Seraphim stantia in circumitu Dei: quæ sex alæ unius, & simul iunctæ duodecim: quomodo duabus

bus uelent faciē, & duabus pedes, & duabus uolent, cum superius in circumitu dei stare dicantur, aut quomodo stent in circumitu, cum duo sint, & alibi uolent: quid sit illud quod alter ad alterum clamitent, & ter sanctū nomen ingeminēt: uel quomodo superius domus plena gloria, & nunc terra esse dicatur. Quæ cum non minimum puluerē moueant, & prima itatim fronte difficultatē interpretationis obijciant, in cōmune dominum deprecemur: ut mihi quoq; de altari carbo mittatur, ut omni peccatorum sorde deterfa, primum possim Dei sacramenta conspicerē, dehinc enarrare quæ uidero. Seraphim sicut in interpretatione nominū Hebræorum inuenimus, ardor aut incendij, aut principium oris eorū, interpretantur. Quærimus quid sit hoc incendiū? Saluator ait: Ignem uenimittere in terram, & q̄ uolo ut ardeat. Duobus discipulis, quibus in itinere dominus scripturas aperuerat, à Moysē & omnibus prophetis incipiens, postquā referati sunt oculi eorum, cognoscētes eum, dixerūt ad alterutrū: Nōne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in uia, et aperiret nobis scripturas? Et in Deuteronomio, deus ipse ignis scribitur esse consumens: & in Ezechiele quoq; à renibus usq; ad pedes uidetur esse igneus: & eloquia domini eloquia casta, argētum igne examinatū, probatū terræ, purgatum septuplum. Et multa alia quæ si de omnibus scripturis uoluerō replicare, perlongum est. Ergo quærimus ubi sit hoc incendiū salutare: nulli dubium quin in sacris uoluminibus, ex quorū lectione uniuersa hominū uicia purgantur. De eo uero quod sequit: principū oris eorū, quomodo possit ad scripturas referri: uere or ne si dicere ceperimus, non tam interpretari, q̄ uim scripturis inferre uideamur. Initium oris & cōmunitis eloquij, & hoc omne quod loquimur Hebræam linguam, qua uetus testamentum scriptū est, uniuersa antiquitas tradidit. Postquā uero in fabricatiōe turris per offensam dei, linguarum diuersitas attributa est, tunc sermonis uarietas in omnes dispersa est nationes. Iḡtur & incendium & initium oris, in duobus animaduertitur testamētis: quæ circa deū stare, non mirum est, cum per ea dominus ipse discatur. Sex alæ unī, & sex alæ alteri: Victorinus noster duodecim apostolos interpretatus est: Nos possumus & duodecim lapides altaris, quos ferrū non tetigit, & duodecim gemmas, ex quibus sacerdotis diadema constructum est accipere, quos & Ezechiel memorat, & Apocalypsis nō tacet: quorū quid uerū sit, deus uiderit: quid uerisimile, in sequētibus exponemus. Sequitur: Et duabus quidē uelabant faciē, et duabus uelabant pedes, et duabus uolabant. Uelabant faciē nō suam, sed Dei. Quis em̄ eius potest scire principium, qui ante quā istum cōderet mundum, interim fuerit in æternitate, quando thronos, dominationes, potestates, angelos, totumq; ministeriū coeleste cōdiderit? Sequitur: Et duabus uelabant pedes, non suos, sed Dei. Extrema quippe eius scire quis potest? quid post cōsummationem seculi sit futurū, quid postquam genus hominum fuerit iudicatum, quæ sequatur uita? an rursus alia sit futura terra: & post transitionem, alia rursus elemēta, uel alius mūdus solq; condendus sit? Priora annunciate mihi, & nouissima quæ futura sunt, & dicam quia dii estis, ait Esaias, significans neminem posse, quid ante mundum fuerit, & quid post mundum futurū sit, enarrare. Et duabus uolabant. Media tantum cognoscimus, quæ ex scripturarum nobis lectione pandūtur: quādo mūdus factus sit, quādo plasmatus homo, quādo diluuiū, quando lex data sit: ut ex uno homine uniuersa terrarum spacia completa sint: & in extremo tempore, Dei filius pro nostra salute sumpserit carnem. Cætera uero quæ diximus, ista duo Seraphim in faciē pedibusq; texerunt. Et clamabant alter ad alterum. Pulchre positum est, alter ad alterum: quicquid em̄ in ueteri legimus testamento, hoc idem in euāgelio reperimus: & quod in euāgelio fuerit lectitatum, hoc ex ueteris testamēti auctoritate deducitur: nihil in eis dissonum, nihil diuersum est. Et dicebāt: Sanctus, sanctus, sanctus dominus Deus sabaoth. In ambobus testamētis trinitas prædicatur. Quod autē sabaoth & saluator noster esse dicatur, accipe exēplum in uicissimotertio psalmo: Virtutes quæ Domino ministrabant, ad coelestes alias fortitudines proclamabant, ut pandant ianuam domino reuertēti: Tollite portas principes uestras: siue, ut Aquila interpretatur:

tatur, Attollite portę capita uestra, & introibit rex glorię. Rursum illę quę indutū carnē cō
 conspiciunt, nouo mysterio stupefactę interrogant: Quis est iste rex glorię? accipiūtq;
 responsum: dominus uirtutum ipse est rex glorię. Quod in Hebręo scribitur, dñs sabaoth.
 Sciendūq; quia ubicunq; Septuaginta interpretes, dominū uirtutū & dominū om-
 nipotentem expresserūt, in Hebręo sit positū, dominus sabaoth, quod interpretatur A-
 quilla, dominus militiarū. Dominus quoq; ipse hic quatuor literarū est, quod proprie in 2
 deo ponitur, iod he n iod n he, id est, duabus ia, quę duplicata ineffabile illud & glo-
 riosum Dei nomen efficiunt. Plena est uniuersa terra gloria eius, Hoc adhuc à Seraphim
 dicitur de aduentu Domini saluatoris, quomodo in omnē terram prædicatio illius por-
 rigatur: & apostolorū sonus, mūdi limites penetret. Sequitur: Et eleuatū est superliminare
 à uoce quę clamabant. Legimus in ueteri testamento, quod semper dñs Moyfi & Aaron
 ad ostium tabernaculi sit loquutus, quasi ante euangelium necdū eos in sancta sanctorū
 introduxerit: sicut Dei ecclesia postea introducta est, dicens: Introduxit me rex in cubi-
 culum suū. Quando ergo dñs noster descendit ad terras, superliminare illud, id est, quasi
 quoddam obstaculū intrare cupientibus, sublatū est, & uniuersus hic mundus fumo im-
 pletus est, id est, gloria dei. Vbi autem in Latino eleuatū legimus, in Græco sublatum po-
 nitur. Sed quia uerbi ambiguitas utroque modo interpretari potest, nostri eleuatum, in-
 terpretati sunt pro ablato. Et domus impleta est fumo. Deus, ut supra diximus, ignis est:
 hic cum in Sina monte descendisset ad Moysen, ad aduentum eius uidebantur lampades
 discurrentes, & plenus omnis mons fumo. Vnde in psalmis dicitur: Qui tangit montes
 & fumigant. Ex igne ergo, quoniam totam substantiam capere nō possumus, leuior quæ-
 dam in uniuersum mundum, & (ut ita dicam) rarior fumi natura dispergitur, quam nos
 capientes, dicamus: Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus. Et: Nunc uidemus
 per speculum in ænigmate. Et Seraphim stabant in circumitu eius, sex alę uni, & sex
 alę alteri. Quidam Græcorum in scripturis apprimè eruditus, Seraphim uirtutes quas-
 dam in coelis esse exposuit, quę ante tribunal Dñi assidentes laudent eum, & in diuersa
 ministeria mittantur, maximeq; ad eos qui purgatione indigent, & ob pristina peccata,
 aliqua ex parte supplicijs purgari merentur. Quod autem sublatum est, inquit, super-
 liminare, & domus impleta est fumo, signum est templi iudaici destruendi, & incenden-
 dę uniuersę Hierusalem, quam uidemus nunc destructam. Nonnulli uero in superio-
 ribus consentientes, in extrema parte dissentiunt. Nam superliminare sublatum illo tem-
 pore prædicant, quando uelū templi scissum est, & uniuersa domus Israel, erroris nube
 confusa: quando Iosephus refert sacerdotes ex adytis templi, uirtutū celestium audisse
 uocem, Transeamus ex his sedibus. Est uir quidam à quo ego plura didicisse me gaudeo, 3
 & qui Hebræum sermonē ita elimit, ut inter scribas eorū Chaldæus existimetur. Is lon-
 ge alia uia ingressus est: Ait enim nullum prophetarū extra Esaiam uidisse Seraphim cir-
 ca deum stantia, & ne ipsa quidem Seraphim alibi lectitari. Dehinc consummationis &
 captiuitatis Hierusalem, quę sub Nabuchodonosor facta est, signū esse præmissum. Ab
 Ozia quippe sub quo orsus est prophetare, usq; ad Sedechiam qui extremus regnauit,
 & qui cæcus in Babylonem ductus est, fuisse reges undecim, & duodecimū Godoliam:
 quem cōstituerat rex Babylonis super terrā, quem interfecit Ismael filius Nathanael in-
 ter medias epulas reliquiarum, patrię parricida: & has esse duodecim alas, ē quibus qua-
 tuor faciē suam uelent, sicut in nonnullis exēplaribus inuenitur, quatuor uolent, quatuor
 pedes cōtegant. Ex his quippe duodecim regibus tantum quatuor iustos fuisse, Oziam,
 Ioathan, Ezechiam & Iosiam, qui sublimes per singulas captiuitates audeant glorificare
 deum: Sanctus, sanctus, sanctus dominus Deus sabaoth. Reliquos uero propter peccata
 sua uelare faciē: & alios qui in captiuitatē ducti sunt, pedum uelare uestigia. Superlimi-
 nare uero sublatum, & domum impletam fumo, sicut supra diximus, euerbionē Hierusa-
 lem & incendiū templi exposuit. Et quia semel eius coepi referre sententiā, etiam ea quę
 necdum à me sunt tacta, cōtingamus. Forcipem de qua altaris carbo cōprehensus est &
 labia

labia purgata, propriam Esaię asseruit passionem, qui sub Manasse interfectus est rege:
 & tunc uere purgatis labijs dixit ad dominum: Ecce ego, mitte me, & dixi: O miser ego,
 quoniam compunctus sum. Donec Olias uiuit, non intelligis o Esaię te esse miserū, non
 compungeris, non moueris: sed quando ille mortuus est, tunc animaduertis, non munda
 habere te labia, tunc indignum cognoscis te esse uisione dei. Vtinam autē & ego com-
 pungar, & post compunctionē, dei uisione dignus efficiar: cum sim homo, & non munda
 labia habeam, & in medio quoq; populi immunda labia habētis habitē. Esaias ut iu-
 stus tantū in sermone peccauerat: ideo sola labia habebat immunda, non cōscientiam. Esai-
 go uero quia & oculis uideo ad cōcupiscendum, & manu scandalizor & pede, & omnium
 membrorū parte delinquo, habeo omnia immūda: & quia semel spiritu baptizatus, rura-
 sum tunicam pollui, secundi baptismatis purgatione, id est ignis, indigeo. Non sunt, ut
 quidam putant, in scripturis uerba simplicia, plurimum in his absconditum est. Aliud li-
 tera, aliud mysticus sermo significat. Ecce Dominus in euangelio cingitur linteo, peluem
 ad lauandum discipulorum pedes præparat, serui fungitur ministerio: esto ut doceat hu-
 militatē, ut nobis inuicē ministremus, non abnuo, nō recuso. Quid est quod Petro recusa-
 santi dicit: Nisi laueris pedes tuos, nō habebis partē mecum? Et ille respondit: Domine,
 nō solum pedes, sed et manus & caput. Ascēsurus ergo dominus ad cœlum, quia aposto-
 li ut homines terrę insitētes, adhuc habebant peccatorū sordibus pedes pollutos, uult
 eos à delictis penitus liberare, ut eis possit prophetalis sermo congruere: Quam speciosa
 si pedes euangelizantium pacē, & imitari ualeant ecclesię uerba, dicētis: Laui pedes meos,
 quo inquinabo illos: ut etiam si quis post resurrectionem postea his adhæserit puluis, in-
 impiam eum excutiant ciuitatē, in testimonium laboris: quod eō usq; pro omnium salutē
 contēderint, facti iudæis ut iudæi, gentibus ut gentiles, ut etiā propria uestigia aliqua ex
 parte polluerint. Igitur ut ad propositum reuertamur: Sicut apostoli purgatione indige-
 bant pedum: sic Esaias qui tantū in sermone peccauerat, labia habebat immūda: & quan-
 tum ego arbitror, quia Oziam in tēplum irruentē, non corripuerat, nec iuxta Elię exem-
 plū libera uoce impium designarat, labia habebat immūda. In medio quoq; populi
 immunda labia habētis habitē. Esaias qui compunctus est, & se miserum contestatur,
 purgatione dignus efficitur. Populus uero nō solum nō agens pœnitentiā, sed ne sciens
 quidē quia labia habebat immunda, purgationis remedium non mēretur. Proquidēdum
 igitur sub hoc exemplo, non solum ut ipsi simus iusti, sed ne cum peccatoribus more-
 mur: quia hoc in peccati ac miserię parte ducit propheta. Sequitur: Et regem dominū sa-
 baath ego uidi. Aitunt iudæi Esaiam à maioribus suis idcirco interēptum: quia cū Moy-
 ses posteriora dei uiderit, hic dominum sabaoth oculis carnalibus uidisse se scribat: super
 hoc deo dicente: Nemo faciem meā uidebit & uiuet. Quos si interrogemus, quomodo
 se Deus in lege alijs prophetis in uisione & somno dicebat ostendī, Moyfi uero facie ad
 faciem colloquit: & quū stet illa sententia, Nemo faciē meam uidebit & uiuet, cum facie ad
 faciē se ad Moysen locutum esse fateatur: Respondebunt utiq;: iuxta possibilitatē huma-
 nam deum uisum, non ut est, sed ut uoluit se uideri: quibus & nos dicimus, eodē modo
 ab Esaię esse uisum, restante summa ut Moyses deum aut uiderit, aut non uiderit. Si ui-
 dit, uidit ergo & Esaias, qui uidisse se dicens, impie est interfectus à uobis, quia deus uide-
 ri potest. Si non uidit, interficite & Moysen cum Esaię, quia eiusdē mendacię reus est, di-
 cens se uidisse eum, qui uideri nō potest. Quem cūq; in expositione eius loci super Moy-
 sen habuerint intellectum, etiam nos ad Esaię tēperabimus uisionē. Sequitur: Et missum
 est ad me unum de Seraphim, & in manu sua habebat carbonē, quem forcipe sumpserat
 de altari, & tetigit os meum & dixit: Ecce tetigi hoc labia tua, & abstulit iniquitates tuas,
 & peccata tua purgauit. Secundum omnes editiones, quas supra exposuimus, siue duo
 testamenta intelligere uolueris, siue aliquas apparitrices in cœlestibus uirtutes, siue in
 signum captiuitatis futurę umbram quandam ueritatis futurę præfiguratam, hunc ac-
 cipē Seraphim. Nos quia primam sententiā sequimur, euāgelicum testamentū missum
 asserimus

asserimus ad prophetā: quod habens in se utraq; mā data, id est, & sua & ueteris testamēti, ignitum sermōne Dei, duplici praeceptorū acie cōprehendit: & tactis labijs, quicquid fuerat ignorantiae, hoc siquidē nos labia interpretamur immūda, purgationis suae pepulit ueritate. Hanc forcipē iacob in scala cōspicit: hic est gladius bis acutus: hęc duo minuta, quae mulier mittit in dona Dei: hic stater duos denarios habēs, qui in ore piscis reperiuntur, pro domino et Petro redditur: hac duplici forcipe quae unionis retinetur uirtute, carbo comprehensus mittitur ad prophetā, quem in centesimo decimonono psalmo (cum propheta deū rogaret, dicēs: Domine libera animā meam a labijs iniquis, & a lingua dolosa: et post interrogationē spiritus sancti: Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam, dictum est: Sagittae potentis acutae cum carbonibus desolatorijs) scimus prophetā esse concessum. Verē quippe desolatorius carbo, qui linguam purā facit a peccato, sermo diuinus est: de quo & in Esaiā dicitur: Habes carbonēs ignis, sedebis sup eos, hi erunt tibi in adiutorium. Sequitur: Et audiui uocē domini dicentis, quē mittā, & quis ibit ad populū istum? Et dixi: Ecce ego, mitte me. Et ait: Vade & dic populo huic: Aure audietis, & nō intelligētis. Interrogantis sunt uerba domini nō iubentis, quē debeat mittere, & quis iturus sit ad populū: cui facilis propheta responderet: Ecce ego, mitte me. & post pollicitationē iubetur, ut dicat: Vade & dic populo huic: Aure audietis, & nō intelligētis, & cernētēs aspiciētis, & nō uidebitis: & cetera quae ipsius prophetiae sermo conuenit. Audiui ego in hoc loco nō paruam Hebraei mei disputationē, cuius pauca ponam, ut sensum hominis aduertās. Atebat, de Moyse & Esaiā, quis melius fecerit, requiramus. Vtrumne Moyses qui cū a deo mitteretur ad populū ait: Precor domine nō sum dignus, & rursus, Prouide alium quem mittas: An Esaiās: qui cū nō fuisset electus, ultro se obtulit, dicens: Ecce ego, mitte me. Nec ignoro, dicebat, periculosum esse de sanctorum meritis disputare, & aliquid uel minus uel plus differere uelle, de eo quem dominus coronauit: sed quia ipse dixit: Quærite & inuenietis, pulsate & aperietur uobis: etiā nos, nō ut de aliquo detrahāmus, sed ut scripturae sensum scientes ad eius nos dirigāmus exēpla, debemus inquirere quod potest facere quaestione. Qui Moysi, inquit, assertor est, humilitatem eius praedicat ac mansuetudinē, quod se indignū iudicās ministerio dei, maior effectus sit. Esaiās uero, quia ultro se obtulit, incipiēs prophetare, a maledictis coepit: Aure audietis, & nō intelligētis &c. Ob quod inde multa mala ppassus, & ab omni populo pro infano habitus, cū iterum ei uox diuina dixisset, Clama: sciens quid superiori facilitate se ipsum offerens pertulisset, non ait: Ecce ego, mitte me, sed interrogauit quid illud esset quod clamare deberet, & dixit: Quid clamabo? Cui simile est illud in Hieremia: Accipe calicem meri huius de manu mea, et potionabis omnes gentes, ad quas ego te mittā, et bibent & uoment, & infaniēt, & cadent a facie gladij, quem mittā in medio eorū. Quod cū audisset propheta, nō renuit: nō secūdū exemplū Moysi dixit: precor domine nō sum dignus, prouide aliū quem mittas: sed amator populi sui, & putans quia ex potu calicis inimicae gentes interficerentur & ruerent, calicē meri libēter accepit, nō intelligēs in omnibus gentib; etiā Hierusalem cōprehendit. Deniq; inter ceteras nationes: Et accepi, ait, calicem de manu Domini, & potionauī omēs gentes, ad quas misit me Dominus, & Hierusalem & ciuitates Iuda, & reges eius & principes eius, ad ponendas eas in desolationē, & in inuium & sibilationem. Pro qua prophetia, licet in plerisq; codicibus ordo sit peruersus, quid in alio loco dicat ausculta. Seduxisti me Domine, & seductus sum, tenuisti me & posuisti, factus sum in derisum tota die, exiui in subannationem. Et e contrario qui assertor est Esaiāe (dicebat) illa proferet: prophetam, nō tam sui merito, q̄ misericordia Dei confisum, postq̄ a Seraphim audierat, ecce tetigi hoc labia tua, & abstulit iniquitates tuas, & peccata tua purgat: ocio noluisse torpere, sed ultro in ministeriū Dei, quasi a peccatis liberū, zelo se obtulisse fidei. Moysen uero quia secularib; eruditus fuerat disciplinis, & interfecto Aegypto conscientia eius aliqua ex parte sorduerat, unde et uox ad eum de rubo facta sit, dicens: Ne accesseris huc, solue calciamenta de pedibus tuis, locus enim in quo

A quo stas, terra sancta est: & scierat sibi aduersus magos & aduersus Pharaonem pessimum regem futurum esse certamen, se excusasse dicentem: Precor domine non sum dignus, pro quo in Hebraeo legitur, non habeo labia circumcisa, Septuaginta interpretibus potius quae dixi uerbum de uerbo exprimentibus. Ex quo manifeste possit intelligi, Esaiam recte post circumcisa labia, in dei se obtulisse ministerium, & Moysen adhuc in circumcisis labijs tam grande ministerium recusasse. Aure audietis, & non intelligētis: & cernētēs aspiciētis, & non uidebitis. Totus hic locus sicut saluator dicit in euangelio, ad id pertinet tempus, quo ipse est dignatus descendere ad terras, & signa Iudaeis non intelligentibus perpetravit. Et quoniam usque ad finem capituli, explanatio multiplex sequitur: & excipientis iam explicuimus ceras: hucusq; dictasse sufficiat: quia & oratio, quae non propriae manus stylo expolitur, cum per se inculta est, tum multo molestior fit, si tedium sui prolixitate congeminet: ut oculorum dolore cruciati, auribus tantum studeamus & lingua.

ARGVMENTVM EPISTOLAE SEQVENTIS

Explicat mysterium Seraphim & calculi candentis, quem sumpsit angelus de altari ex uisione Esaiæ prophetae.

SCHOLIUM.

- 1 τὸ πνεῦμα.] Id est, spiritus, a πνεῦμα spirito. Quam idioma.] ἰδιωμα, proprietas. Omni puritate leuissimū.] Ego hic, uel refragantibus exemplaribus, omni parte lego, pro omni puritate: leuissimū autem per u non per n, ut legunt complures. Est autē superlatiuum a leuis prima producta, quod significat, id quod est minime asperum. Calculus igitur omni ex parte leuis est, ut elabatur, nec teneri queat. ἀνθραξ.] Anthrax Graece carbo est, ἀνθρακίον, carbunculus. Quas Iudaei ἀδυναμίας.] Id est, secundarias traditiones, quemadmodum alibi ostendimus, & ἀδυναμίας secundare, hoc est eiusmodi secundaria tradere.

HIERONYMVS AD DAMASVM PAPAM.

Septuaginta: Et missum est ad me unum de Seraphim, Aquila & Theodotian, & uolauit ad me unū de Seraphim. Quotidie ad nos mittitur Seraphim, quotidie ingemiscientium atq; dicentium: O miser ego, quoniam compunctus sum, ora purgantur: & cum a peccatis fuerint liberati, praeparant se ministerio Dei. Quod autem caeteri interpretes pro, missum esse, uolare dixerint: intellige uel locem diuini sermonis aduentum super eos, qui digni societate illius iudicantur. In genere quoque diuersitas est. Septuaginta, Aquila, & Theodotian, Seraphim neutro genere transtulerunt, Symmachus masculino. Nec putandum sexum esse in uirtutibus dei, cum etiam ipse spiritus sanctus secundum proprietates linguae Hebraeae, foeminino genere feratur Ruha רוח Graece neutro, τὸ πνεῦμα, Latine masculino, spiritus. Ex quo intelligendum est, quando de superioribus disputatur, & masculinum aliquid seu foemininum ponitur, non tam sexum significari, q̄ idioma sonare linguae. Siquidem ipse Deus inuisibilis & incorruptibilis, omnibus penē linguis profertur genere masculino: cū in eum non cadat sexus. Illorum quoque, pius licet, attamen coarguendus error, qui in orationibus & oblationibus suis audent dicere: Qui sedet super Cherubim & Seraphim. Nam & super Cherubim sedere Deum, scriptum est, ut ibi: Qui sedes super Cherubim, ostendere. Super Seraphim uero sedere Deum, nulla scriptura commemorat, & ne ipsa quidem Seraphim, circa Deum stantia, excepto praesenti loco, in scripturis sanctis omnibus inuenimus. Septuaginta: Et in manu habebat carbonem, quem forcipe acceperat de altari, & tetigit os meum. Aquila & Theodotian: Et in manu eius calculus in forcipe, quem acceperat de altari, & tetigit os meum. Symmachus: Et in manu eius calculus in forcipibus, quem sumpsit de altari, & detulit ad os meū. Quantum ad historiam pertinet, uidetur Deus sedere in templo Hierusalē, & ante eum de altari, secundum Septuaginta, ad Esaiam carbo deferri: de altari uero incēsi siue holocaustorū. Quantum autem ad mysticos intellectus, ille ei ignis mittitur, quem Hieremias ferre non poterat: qui cum animae nostrae arcana penetrarit, ita nos dissoluit, ita a ueteri homine in nouum excoquit: ut in illam uocem possimus erumpere: Viuo autem iam nō ego, sed gratia dei quae in me est. Forcipes

quocq; secundum interpretes ceteros, licet in sacerdotali semper supellectile fuerint, diuersas gratias debemus accipere, quibus multifarie, & multis modis, olim Deus patribus nostris locutus est in prophetis. Quia in Hebræo pro carbone, calculus legitur, cæteris quoq; super hoc consonantibus: uidetur mihi sermo diuinus calculi appellatione signari. Sicut enim calculus genus est lapidis durissimi & rotundi & omni puritate leuissimi: ita sermo Dei, qui neq; hæreticorum, neq; omnium aduersariorum potest contradictionibus cedere, calculus dicitur. De hoc calculo Sephora filiū circumcidit: & Iesus populum purgat à uitijs: & in Apocalypsi Dominus pollicetur uincens, ut accipiant calculum & scribatur super eum nomen nouum. Videntur autem mihi & Septuaginta in eo quod *ἀνθρακί* transfulerunt, idem sensisse quod cæteri. *ἀνθραξ* quippe quæ nos carbunculū interpretatur, genus est lapidis fulgidi atq; nitentis: quæ etiam in duodecim lapidibus inuenimus. Siue igitur calculū siue carbunculū lapidē accipimus, in calculo diuini sermonis ueritas & rigor, in carbunculo lucens doctrina & manifesta monstratur. Eloquia enim domini, eloquia casta, argentum igne probatum terræ, purgatum septuplū. Et alibi: Mandatum domini lucidum, illuminans oculos. Quod autē ait, in manu habebat carbonem: manum intelligamus operationē: ut ibi, In manu linguæ, mors & uita: & in psalmo: Cadent in manu gladii. Aut certe uere manus apparuit: ut per similitudinē humanæ formæ, dum manus cernitur porrigentis, propheta nō timeat: iuxta quod & ipsum deū & angelos in humanas uidimus se mutasse formas, ut metus uidentibus demeretur. Septuaginta: Et dixit, ecce tetigi hoc labia tua, & auferet iniquitates tuas, & peccata tua purgabit. Aquila: Ecce tetigit hic labia tua, & recedet iniquitas tua, & peccatum tuū propiciabitur. Cæteri interpretes in Aquilæ uerba consentiunt. Primum necesse est, ut labia nostra tangantur: deinde cum tacta fuerint, fugatur iniquitas: et cum iniquitas fuerit effugata, propicietur dñs: quia apud ipsum est propiciatio: & secundum apostolū: Ipse est propiciatio pro peccatis nostris. Purgatis autē peccatis nostris, audiemus uocē domini dicentis: quæ mittam: Et respondebimus: Ecce ego, mitte me. Septuaginta: Et audiui uocem domini dicentis, quæ mittam, & quis ibit ad populū istū? Aquila, Theodotion & Symmachus: Et audiui uocē domini dicentis: quæ mittam: & quis ibit nobis? De comparatione Esaiæ & Moyfi, quomodo alius ministeriū recusat, alius ultro se offerens dura perpeffus sit, in alio loco disputabimus. Sed ne uideremur aliquid præterisse eorū, quas Iudæi uocant *δωρεώσας*, & in quibus uniuersam sciētiam ponunt: nūc breuiter illud attingimus, quare in Hebræo sit positū, & quis ibit nobis? Sicut enim in Genesi dicitur: Faciamus hominē ad imaginē & similitudinē nostram: ita & hic puto dictū, & quis ibit nobis? Nobis autē quibus alijs existimandū est, nisi patri & filio & spiritui sancto, quibus uadit quicūq; eorū obsequitur uolūtati? Et in eo quidē quod unius loquentis persona proponitur, diuinitatis est unitas. In eo uero quod dicitur nobis, personarum diuersitas indicatur. Legimus in canticis canticorū uocē sponsi dicentis ad sponsam: Surge ueni proxima mea, sponsa mea, columba mea: quia ecce hyems transit, pluuia abiit sibi. Quando enim anima in cogitatione tranquillitate sentit, quando supra petram fundata est, & fides eius alta radice fixa est: uniuersi tentationū fluctus, sibi pertranseunt, & ei non pertranseunt, qui tentatur. Notandū autē quomodo ad id quod dominus dixerat, quæ mittam, & quis ibit nobis: propheta ex parte responderit: Ecce ego, mitte me: & de sequenti tacuerit, intelligens nullum hominem dignū esse, qui deo pergeret, & omne iter suum eius faceret esse qui mitteret. Quam humilitatem dominus aduertens, quod se secundis putaret indignū, imperauit sequentia, dicens: Vade. Septuaginta: Et dixit: Ecce ego sum, mitte me. Aquila & Theodotion: Ecce adsum, mitte me. Symmachus: Ecce mitte me. Deus qui uocat ea quæ non sunt quasi sint, & qui dixit: Ecce sum qui sum: Et alibi: Qui est, misit me: quoscūq; uocauerit, statim facit subsistere: quod satis claret exemplis in uiuente Matthæo euangelista, & in Lazaro quatruiduano iam mortuo: qui statim ut sunt uocati à domino, & ille sepulchrum auaritiæ reliquit, & ille suæ mortis. Quoniam omnia quæ

abscq;

abscq; eo sunt, non sunt. Vnde propheta purgatus à uitijs ausus est dicere: Ecce ego sum: licet in Latinis codicibus propter interpretum uarietatem, sum, non sit appositum. Quidam obseruandum putant, ad quos prophetas mittentis, aut missi sermo dicatur, quod est Græce apostolus. Et hanc esse differentiam uolunt, ut quicūque mittantur, & prophetae sint pariter & apostoli: ad quos uero mittentis sermo non ponitur, tantum prophetae sint, quod ego superfluum puto. Et quia semel ad tractatum istius uocabuli uenimus, sciendum, Silam collegam Pauli lingua Hebræa apostolum dici: qui cum eo non nullas epistolas scribit. Et uitiose Syluanus legitur pro Sila: cum Syluanum in apostolorum actis non legamus.

DAMASVS HIERONYMO.

Commentaria cum legerem Græco Latinoq; sermone in euangeliorum interpretatione, à nostris, id est, orthodoxis uiris olim ac nuper scripta, de eo quod legitur, Osanna filio Dauid: non solum diuersa, sed etiā contraria sibi met proferunt. Dilectionis tuæ est, ut ardenti illo strenuitatis ingenio, abscis opinionibus, ambiguitatibusq; scrupulosis, quid se habeat apud Hebræos uiuo sensu scribas, ut de hoc sicut de multis, tibi curæ nostræ in Christo Iesu gratias referant.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Quoniam uocem Hebraicam, Osanna Euangelistæ reliquerunt, & celebres alioqui scriptores uehementer cæcutierunt ob linguarum imperitiā, Hieronymus à Damaso Romano pontifice consultus super hac re, explicat.

HIERONYMVS DAMASO PAPAE.

Vlti super hoc sermone diuersa finxerūt, è quibus noster Hilarius in cōmentarijs Matthæi, ita posuit: Osanna Hebræo sermone significat redēptio domus Dauid. Primū redemptio lingua Hebræa *פְּדוּת* pheduth interpretatur. Deinde domus beth *בֵּית* Dauid uero in hoc loco non esse nomen insertum, omnibus patet. Alij opinati sunt Osanna gloriā dici. Porro gloria cabod *כְּבוֹד* appellat. Nonnulli gratiā, cum gratia *חַיִּים* thoda, siue hanna *חַנָּה* nuncupetur. Restat ergo ut ommissis opinionū riualis, ad ipsum fontē, unde ab euāgelistis sumptū est, recurramus. Nā quomodo illud neq; in Græcis, neq; in Latinis codicibus possumus inuenire, ut compleatur id quod dictum est per prophetas: Quoniam Nazareus uocabitur. Et illud: Ex Aegypto uocauit filiū meū: ita & nūc ex Hebræis codicibus ueritas exprimenda est: unde in hanc uocē uulgus & maxime cōsona inter se paruulorū turba, proruperit, dicente Matthæo: Turbæ autē quæ præcedebant, & quæ sequebātur, clamabant dicētes: Osanna filio Dauid: benedictus qui uenit in nomine domini, Osanna in excelsis. Marcus uero ita posuit: Clamabant dicentes, Osanna, benedictus qui uenit in nomine domini: benedictum quod uenit in nomine domini regnum patris nostri Dauid, Osanna in excelsis. Ioannes quoq; pari uoce cōsentit: Et clamabāt, Osanna, benedictus qui uenit in nomine domini rex Israel. Solus Lucas uerbū Osanna nō posuit: in reliqua interpretationis parte consentiens. Benedictus qui uenit rex in nomine dñi, pax in cælo, & gloria in excelsis. Igitur ut diximus, ipsa Hebræa uerba ponēda sunt, & omnium interpretū opinio digerenda, quo facilius quid super hoc sentiendū sit, ex retractatione cunctorum ipse sibi lector quid sensatione inueniat. In centesimo decimo septimo psalmo, ubi nos legimus: O domine saluum me fac, o domine bene prosperare: Benedictus qui uenit in nomine dñi: In Hebræo legitur, Anna adonai osanna, anna adonai hazelihanna: baruch habba basem adonai *אָנָּה אֲדוֹנָי הַזֵּלִיחָנָה בָּרֻךְ הַבָּבָה בְּשֵׁם אֲדוֹנָי* Quod Aquila, Symmachus, Theodotion, & Quinta editio, ne quid in Latino mutare uideamur, ita exprimit: *ὦ κύριε σῶσον ἐμὴν, ὦ κύριε εὖ δόσωσον ἐμὴν, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου*. Solo sexta editio cū interpretib; septuaginta, ita cōgruit: ut ubi cæteri posuerunt *ὦ δὲ*, illi scripserint *ὦ*. Et quia Osanna, quod nos corrupte propter ignorantia dicimus Osanna, saluifica, siue saluū fac

exprimatur, omnium interpretatione signatum est. Nunc illud in cura est, quid sine adiectione saluandi, solus anna sermo significet. Sciendumque, quod in hoc loco ter dicatur anna, & primū quidem ac secundum hic eisdem literis scribitur, aleph, nun, he. Tertium uero, heth, nun, he. Symmachus igitur qui in centesimo decimoseptimo psalmo cum omnium interpretatione consenserat, ut nobis manifestiorē tribueret intellectū, in centesimo decimo quarto psalmo, ubi dicitur: O domine libera animā meam: ita interpretatus est: Obsecro domine libera animā meam. Vbi autē Septuaginta ω, & ille obsecro transtulit, Aquila & cæteris editionibus ω δὴ interpretatibus, in Hebræo scribitur anna. Verum ita ut in principio aleph habeat, non heth. Ex quo animaduertimus, si ex aleph scribatur anna, significari obsecro. Si autē ex heth, esse coniunctionē, siue interiectionē: quæ apud Græcos ponitur *αετλαςμωδς*. Cuius interpretationem latinus sermo non exprimit. Sed quoniam hæc minutia & istiusmodi disputationis arcanū propter barbariem linguæ pariter ac literarū, legenti molestiam tribuunt, ad explanandū compendū uenio: ut dicam de centesimo decimoseptimo psalmo, qui manifeste de Christo prophetat, & in synagogis Iudæorum creberrime legebatur, unde & populis notior erat, hos uersus esse assumptos, quod ille qui repromittebatur de genere Dauid, uenerit saluaturus Israel, dicente Dauid: Lapidem quem reprobauerūt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A domino factus est hic, & est mirabilis in oculis nostris. Hæc est dies quam fecit dominus, exultemus & lætemur in ea. O domine saluum me fac, o domine bene prosperare: benedictus qui uenit in nomine domini. Benediximus uobis de domo domini, deus dominus & illuxit nobis. Vnde & euangelistarū scriptura cōmemorat pharisæos & scribas super hoc indignatione cōmotos, quod uiderent populum psalmi prophetiā super Christo intelligere completā, & clamantes pueros, Osianna filio Dauid, dixisse ei: Audis quid isti loquuntur? Et Iesum respondisse: Nunquā legistis, quia ex ore infantium & lactentiū perfecisti laudem: centesimum decimumseptimū psalmum, octauī psalmi assertionem firmantem. Et de eo quidem quod facile exprimi poterat: Benedictus qui uenit in nomine domini, omnium euangelistarū scriptura consentit. De uerbō autē Osianna, quia in Græcum non poterant transferre sermonē: sicut in alleluia & in amen, & in plerisque factum uidemus, ipsū Hebræū posuerūt dicentes Osianna. Lucas igitur qui inter omnes euangelistas Græci sermonis eruditissimus fuit, qui ppe medicus, & qui euangeliū Græcis scripserit, quia se uidit proprietatē sermonis transferre non posse, melius arbitratus est tacere, quam id ponere quod legenti faceret quæstionē. Ad summā, sicuti nos in lingua Latina habemus interiectiones quasdam, ut insultando dicamus, uah, & in admirando, papæ, & in dolendo, heu; & quando silentiū uolumus imperare, strictis dentibus spiritū coartamus & cogimus, insonando scilicet sibilum: ita & Hebræi inter reliquas proprietates linguæ suæ habent interiectionē, ut quando uolunt dominū deprecari, ponant uerbū petentis affectu, & dicant: Anna domine, quod Septuaginta dixerunt, o domine. Hosiath ergo saluifica interpretatur. Anna interiectio deprecantis est. Si ex duobus his uelis compositū uerbum facere, dices, hosanna, siue (ut nos loquimur) Osianna, mediā uocali litera elisa: sicuti facere solemus in uersibus Vergilij, quando pro, Mene incepto desistere uictam: scari dīmus, Men incepto. Aleph namque litera prima sequentis, extremam uerbi prioris iōd inueniens, excludit. Quapropter ut ad quæstionis originē reuertamur: ubi nos legitimus in Latino, O domine saluum me fac, O domine bene cōplacet: benedictus qui uenit in nomine domini, iuxta Hebræū sensum legere possumus, obsecro domine saluum fac, obsecro domine prosperare. Benedictus qui uenit in nomine Domini. Saluū autem fac dicitur, ut subaudiamus populū tuum Israel, siue generaliter mundum. Denique Matthæus qui euangeliū Hebræo sermone conscripsit, ita posuit *אננה* Osianna berama, id est, Osianna in excelsis, quod saluatore nascente, salus in cælo usque, id est, etiam ad excelsa peruenerit, pace facta, non solum in terra, sed & in cælo: ut iam dici aliquando cessaret: Inebriatus est gladius meus in cælo. Hæc interim iuxta mediocritatē sensus mei

mei breuiter strictimque dictaui. Cæterum sciat beatitudo tua in istiusmodi disputationibus molestiā in legēdo non debere subreperere: quia facile & nos potuimus aliquid ementiri, quod ex una uoce solueret quæstionem, sicut & cæteros fecisse monstrauius: sed magis condecet, ob ueritatem laborare paulisper, & peregrino aurem accommodare sermoni, quam de aliena lingua fictam fallaciter referre sententiam.

PRÆCEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Rimum redemptio. Palam reijcit interpretamentum Hilarij, uiri altoquin & eloquentis & eruditi, Græci pariter ac Latini sermonis gnari. Verum quoniam Hebraice profus nesciebat, apparet ab Hebræo quopiam irrisum fuisse, qui sciscitanti, quid significaret hæc uox Osianna, responderit redemptio domus Dauid, cum nihil huiusmodi sonet apud Hebræos, quibus redemptio dicitur, pheduth *פדה* & beth, *בית* domus. Porro cum Dauid nomen proprium sit, quod in aliena quoque lingua maneat, palam est in hac dictione Osianna, nusquam esse Dauid Errat hic cōsimili errore D. Ambrosius. Neque multo tolerabilius lapsi sunt, qui dixerunt, Osianna significare gloriam, cum Hebræi gloriā appellent, cabod *כבוד*. Rursum qui putarunt significare gratiam, cum ea dicatur thoda *תודה* siue *תודה* hanna. Vnde negat operæ precium referre, quid quisque super hac re fenserit. At theologi nonnulli qui de filiationibus disputant, nihil ad rem existimant pertinere, uocē quā in euāgelio Christi legitimus, & toties canimus in tēplis, intelligere quod sibi uelit, pertinere de quali grāmaticum sit hoc & humile, parumque dignū theologo. At non puduit tantū pontificē hoc ab Hieronymo discere. Quam scriptura, quam hodie uidemus in libris Hebræorum, non nihil uariat ab his quæ D. Hieronymus tradit de uerbis Osianna. In his enim hæc literis scribuntur *אננה* Quoniam Nazareus uocabitur. Ita Matthæus capite secundo: Ut adimpleretur quod dictū est per prophetas, quoniam Nazareus uocabitur. Hieron. negat id usquam in certo reperiri loco, nisi quod Nazareus apud Hebræos significat sanctū, & passim in diuinis literis Christus prædicatur sanctus, nisi quis malit ad Esaiā referre qui scripsit: Extet uirga de radice Iesse, & Nazareus de radice eius ascendet. Sic enim quidam interpretati sunt, ut admonet Hieronymus, undecimum huius prophætæ capitulum enarrans. Ex Ægypto uocauī filiū. De quo mox docebit. Pax in terra. Sic plerique codices habebant, sed uetustissimi habent, pax in cælo, cōsentientes cum Græcis, *εἰρήνη ἐν οὐρανῷ*. In Hebræo legitur. Nempē in psalmo centesimo decimoseptimo, cuius initium: Cōfitemini domino quoniam bonus, qui uocē continet ecclesiæ Christū magnificantis pro redemptione fidelium. Porro Hebræa sic habent: *אננה יהוה הושיעה נא אננה יהוה הצלה נא אננה יהוה הצלה נא אננה יהוה הצלה נא* quæ quidem Latine propemodum ita sonant: Obsecro domine, salua obsecro domine, prosperare obsecro, Benedictus qui uenit in nomine domini. O domine saluum me fac. Græca sic habent in additione uulgata apud Græcos, quam opinor Septuaginta: *ω κνζει σωσθη ανη, ω κνζει δνδωσω ανη, δνλωζαν ανη, ο ερχομεν, ον δνματι ουελς*. id est, O domine serua iam, o domine prospera iam. Benedictus ueniens in nomine domini. Sic enim ad uerbū uertimus. Nostri interpretes omiserunt *ανη*, tanquam coniunctionem expletiuam, tamen habet uirgens quiddam apud Græcos, quasi Latine dicas, tandem aut denique. Porro *δνδωσω*, compositum est à prosperitate uia. Nam *δνδω* uia, *ω* bene, inde *δνδωσω*: unde & Latini prosperitatem successum uocant, & procedere prospere agere. Item in primo psalmo: Et quæcunq; faciet prosperabuntur, uerbum est *δνδωσωσαντα*, id est, prosperum iter habebunt. Ut ubi cæteri posuerunt *ανη*. Alij codices habent *δνδω*, quæ uidetur exultantis interiectionis. Quæ apud Græcos ponitur. Hic locus in omnibus exemplaribus ita deprauatus est, ut non possim liquido conijcere. Quamquam ex elementorum uestigijs ita legendum arbitror. *δνδωσω* id est, deprecationis, ut *δνδω*, quæ uox apud Græcos aliquando est obsecrantis, præsertim apud poetas. Verum hanc coniecturam meam protinus reijciat, qui probabilius aliquid inuenierit. Quidam ascripserat post uerbū, ponitur *αετλαςμωδς*, magis suam, ut opinor, coniecturam, quam exemplaria secutus. A domino factum est hoc. Animaduerte manifestam huius loci deprauationem. Nam & Græca psalmorū editio sic habet, & antiqua Hieronymi exemplaria consentiunt. A domino factus est hic, ut subaudias angulum, *δνδωσω εγγυλιον ες κεφαλην γωνιας, παρδ κελου εγγυλιον ανη, ον δνδωσαντα*. id est, hic factus est in caput anguli. A domino factus est hic, & est mirabilis in oculis nostris. Nec pronome *ανη* referri potest ad lapidem, cum lapis sit masculini generis, angulus feminini generis, cuius & *ανη*. Nisi forte iuxta proprietatem sermonis Hebraici femininū genus positum est uice neutri. Denique Matthæus. Ex hoc loco colligitur argumentum, Matthæum Hebraice scripsisse suum euangeliū: ex quo & Hieronymus ipsa Hebraica ponit. Quamquam mirum est hoc euangeliū non extare. Magis autem mirum, quod eius testimonium non adducat & alias, quum res efflagitat & illius autoritatem.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Exponit parabolam euangelicam de filio prodigo & filio frugi. Est alter libellus eiusdem argumenti, sed falso inscriptus Hieronymo, eum reperies in suo tomo.

SCHOLIA.

καὶ διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ βίου.] Id est, diuisit illis substantiam, siue uictum, siue uitam. Nam *βίος* hæc omnia significat. Fames autem.] Hic quoque locus in omnibus est deprauatus, quem non absque labore, multa collatione restitui. Legendum est autem ad hunc modum, Fames autem μετὰ ἐκπνοῆς ἐγένετο, id est, fames cum intentione ualida. Sentit autem Hieronymus, non simpliciter dictum esse famem, sed cum exaggeratione, ualidam famem, hoc enim addit Lucas *ἐγένετο*. Vni de principibus.] Nescio an memoria lapsus sit Hieronymus. Nam Lucæ xvij. nulla est mentio de principibus, sed de ciuibus. Græce *πολιτῶν*. Nisi forte ciuem diuitem & administrantem rempublicam dixit principem. Nam olim opifices nec habebantur pro ciuibus, nec ad reipublicæ administrationem admittebantur. Ad manducandum idolotica. Ita legitur uulgò etiam in templis, sed deprauate, cum legi debeat *εἰδωλόθυτα*, id est, idolis immolata. ab *εἰδωλόθυτον* simulacrum, & *θύτον* sacrificio.

HIERONYMVS DAMASO.

Et itudinis tuæ interrogatio, disputatio fuit: & sic quæsisse, quærendo uiam est dedisse quæsisit. Sapiēter quippe interroganti, sapientia reputabitur. Ais, quis est iste in euangelio pater, qui duobus filijs substantiā diuidit? Qui duo filij? Qui maior? qui uie minor? Quomodo minor acceptam substantiam, cum meretricibus dissipat? Fame facta, a principe regionis præponitur porcis, filiquas comedit, ad patrem redit: accipit anulum & stolam, & immolatur ei uitulus saginatus. Quis sit maior frater, & quomodo de agro ueniens, susceptioni fratris inuideat, & cætera quæ in euangelio plenius explicantur. Addis insuper: Scio multos in hac lectione diuersa dixisse: & fratrem maiorem, Iudæum: minorem existimasse gentilem populū. Sed quaero, quomodo Iudaico populo possit aptari: Ecce tot annis seruiui tibi, & nunquā mandatum tuū præterij, & nunquā dedisti mihi hæc, ut cum amicis meis epularer. Et illud: Fili, tu semper mecum es, & omnia mea tua. Si autē, ut ais, de iusto & peccatore uouerimus esse parabolam, iusto non poterit conuenire, ut de salute alterius & maxime fratris contristetur. Si enim inuidia diaboli, mors introiit in orbem terrarum, & imitantur eum qui sunt ex parte eius, nunquid personæ iusti tam immanis inuidia poterit coaptari, ut foris steterit, & clementissimo patri rigidus obstiterit, solusque liuore cruciatus, læticiæ domus interesse noluerit? Itaque sicut in cæteris parabolis, quæ non sunt a saluatore dissertæ, quam ob causam dictæ sint, solemus inquirere: ita & in hac facere debemus: quare Dominus in istiusmodi uerba proruperit: & ob quam interrogationem, responsionis similitudo prolata sit. Scribæ & pharisæi musitabant, dicentes: Quare hic peccatores recipit & uescitur cum eis? Superior quippe sermo præmiserat: Erant autē accedentes ad eum publicani & peccatores, uolentes audire eum. Itaque hinc omnis inuidia, cur quos legis præcepta damnarent, eorum confabulationem atque conuiuium, dominus non uitaret. Et hæc Lucas. Cæterum Matthæus ita loquitur: Cum autē discumberet in domo: ecce multi peccatores & publicani uenientes recumbebant cum Iesu, & cum discipulis eius. Quod uidentes Pharisæi, dicebant discipulis eius, Quare cum peccatoribus & publicanis manducat magister uester? Qui audiens dixit: Non necesse habent sani medico, sed male habentes. Eunt autē discite quid sit, misericordiā uolo, & non sacrificiū: non ueni uocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiā. Marcus quoque in eadē uerba consentit. Igitur, ut diximus, omnis ex lege quæstio nascitur. Lex quippe iusticiæ tenax, clementiā non habebat: sed quicumque adulter, homicida, fraudator, & ut breuiter dicam mortali crimine tenebatur, nulla uenia pœnitentiæ laxabatur a crimine, oculus pro oculo, dentem pro dente, animā pro anima iubeantur exoluere. Omnes itaque declinauerāt, simul inutiles facti erāt: nō erat qui faceret bonū, non erat usque ad unū. Vbi autem abundauit peccatū, superabundauit gratia. Et misit Deus filium suū factū ex muliere, qui destructo medio pariete, fecit utraq; unum, et austeritate legis, euangelij gratia temperauit. Vnde & Paulus ad ecclesias scribens: Gratia uobis, inquit, & pax a Deo patre nostro, & domino Iesu Christo: gratia, quæ non ex merito retributa, sed ex donatē cōcessa est. Pax uero qua recōciliati deo sumus, habentes propiciatorem dominū nostrum Iesum Christū, qui donauit nobis delicta nostra, & deleuit chirographū mortis, quod erat contra nos, affigens illud cruci, & principatus & potestates

fecit

A fecit ostentui, triumphans eas in ligno. Quæ autem maior potest esse clementia, quam ut filius Dei, hominis filius nasceretur: decem mensium fastidia sustineret: partus expectaret aduentum, inuolueretur pannis, subijceretur parentibus: per singulas adoleret ætates: & post contumelias uocum, alapas & flagella, crucis quoque pro nobis fieret maledictum, ut nos a maledicto legis absolueret, patri factus obediens usque ad mortem: & id opere cōpleret, quod ante ex persona mediatoris fuerat deprecatus, dicens: Pater uolo, quomodo ego & tu unum sumus, ita & isti in nobis unum sint. Ergo quia ad hoc uenerat, ut quod erat impossibile legis, quia nemo ex ea iustificabatur, ineffabili misericordia uinceret, publicanos & peccatores ad pœnitentiā prouocabat: cōuiuium quoque eorum expetens, ut in conuiuio docerentur: sicut manifestum esse poterit ei, qui euangelia sollicita mente perlegerit: quomodo & cibus eius & potus & deambulatio, & uniuersa quæ gessit in corpore, salutem hominū procurarint. Hoc uidentes scribæ & pharisæi, aduersus legem eum facere dicebant. Ecce homo uorax & uini potator, amicus publicanorum & peccatorum. Nam ante reprehenderant quare curaret in sabbatis. Dominus ergo, ut hanc eorum accusationem clementi ratione superaret, treis parabolas proposuit: e quibus una est, non agnitanouæ ouium in montibus relictarū & unius perditæ, quæ pastoris humeris est reducta. Alia drachmæ, quam mulier accenso lumine requisit, & inuenta ea, uicinas ad læticiā conuocauit, dicens: Congratulamini mihi, quia inueni drachmā quam perdideram. Tertia uero duorum filiorū, de qua ut disputarem pauca iussisti. Et de oue quidem ac drachma, licet ad unum pertineant intellectū, non est istius temporis disputatio: hoc tantum dixisse sufficit: ob id has parabolas esse propositas, ut quomodo ibi in inuentione pecoris & drachmæ, læticia est angelorū & circa manentium uicinarū: sic in publicanorū peccatorumque pœnitentia, omnium debere esse læticiam, quibus non est necessaria pœnitentia. Vnde uehementer admiror Tertullianum in eo libro, quem de pudicitia aduersum pœnitentiam scripsit, & sententiam ueterem, noua opinione dissoluit: hoc uoluisse sentire, quod publicani & peccatores, qui cum Domino uescebantur, ethnici fuerint, dicente scriptura: Non erit uectigal pendens ex Israel: quasi uero & Matthæus non ex circumcissione fuerit publicanus: & ille qui cum pharisæo in templo orans, oculos ad cælum non audebat erigere, non ex Israel fuerit publicanus: aut non Lucas memoret: Et omnis populus audiens & publicani iustificauerunt Deum, baptizati baptismo Ioannis. Aut cuiquam credibile possit uideri ethnicum templum ingressum, aut Dominum cum ethnicis habuisse conuiuium, cum id maxime caueret, ne legem soluere uideretur: & primum uenit ad oues perditas domus Israel: Chananæ quoque deprecanti pro salute filiarū responderit: Non oportet tollere panem filiorum, & dare eum canibus. Et alibi discipulis præceperit: In uiam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorū ne intraueritis. Ex quibus omnibus edocemur, in publicanis, non tam gentilium, quam generaliter omnium peccatorū, id est, qui erant & de gentibus, & de Iudæis, accipi posse personas. Ille autem qui iuxta insanas & blasphemias scæminas suas id dogmatis defendebat, quo Christianos nollet recipere pœnitentes, frustra argumentatus est publicanos Iudæos non fuisse, ut in persona eorum gentilium tantum populus possit intelligi. Itaque ne longum faciam, ipsa euangelij uerba proponam: & in modum commentarij, quid mihi uideatur, ad singula quæque subnectam. Homo quidam habebat duos filios. Hominem Deum dici, multis testimonijs approbatur: ut ibi: Duorum hominum testimonium uerum est. Ego de me testimonium dico, & qui me misit pater. In alia parabola pastor, in alia paterfamilias nuncupatur: in alia uineam locat, in alia inuitat ad nuptias: & diuersis similitudinibus, rem significat eandem: ut Iudæorum reprobet superbiam, & in communi omnium peccatorum siue gentilium siue Israelitarum pœnitentiā probet. Quod autem ait, duos filios: omnes pene scripturæ de duorum uocatione populorum plenæ sunt sacramentis. Et dixit illi adulescentior: Pater da mihi portionem substantiæ, quæ me contingit. Substantia Dei est, omne quod uiuimus, sapimus, cogitamus,

gitamus, in uerba prorumpimus. Hæc Deus æqualiter uniuerſis & in commune largitus eſt; euangelista dicente: Erat lux uera quæ illuminat omnem hominem ueniẽtẽ in hunc mundum. Iſte eſt dexter oculus, qui à ſcandalis obſeruandus eſt; hæc lucerna corporis; hoc talentum quod nõ eſt in ſudario colligandum, id eſt, delicate ocioſeq; tractandum; nec in terra defodiendũ, terrenis ſcilicet cogitationibus obſcurandum. Qui diuiſit eis ſubſtantiam. Significantly in Græco legitur, καὶ δὲ ἕκαστον αὐτοῖς ἕκαστον βίβλον, id eſt, dedit eis liberum arbitrium, dedit mentis propriæ libertatem, & ut uiueret unusquiſq; non ex imperio Dei, ſed obſequio ſuo; id eſt, non ex neceſſitate, ſed ex uoluntate; ut uirtus haberet locum, ut à cæteris animantibus diſtaremus, dum ad exemplum Dei, permiſſum eſt nobis facere quod uelimus. Vnde & in peccatores æquum iudiciũ, & in ſanctos aut iuſtos iuſtum præmium retribuetur. Et non poſt multos dies, collectis omnibus adoleſcentior filius peregre profectus eſt in regionẽ longinquã. Si Deus cælum tenet palmo & terram pugillo; & Hieremias dicit: Deus appropinquans, et nõ Deus de longinquo; per Dauid quoq; quia nullus abſq; eo locus ſit, prædicatur: quomodo filius peregre proficiſcitur, & à patre diſcedit. Sciendũ igitur, non locorũ ſpacijs, ſed affectu, aut eſſe nos cum Deo, aut ab eo diſcedere. Quomodo enim ad diſcipulos loquitur: Ecce ego uobiscum ſum omnibus diebus, uſq; ad conſummationẽ ſeculi: ita ad eos qui ſui iactantiã præferunt, & eſſe cum Domino non merentur, dicit: Diſcedite à me, non noui uos qui operamini iniquitatem. Receſſit ergo iunior filius cum uniuerſa ſubſtantia à patre, & peregre profectus eſt. Et Cain egreſſus à facie Domini, habitauit in terra Naid: quod interpretatur, fluctuatio. Quicumq; à Deo recedit, ſtatim ſeculi fluctibus quatitur, & mouetur pedes eius. Nam poſtquam moti ſunt homines ab oriente, & à uero lumine receſſerunt: tunc aduerſus Deum impietatis ſuæ ædificauerunt turrin: tunc dogmatum ſuperbias conſixerunt, uolentes curioſitate non licita in ipſius cœli alta penetrare. Et uocatus eſt locus iſte Babel, id eſt, confuſio. Et ibi diſſipauit ſubſtantiam ſuam, uiuens luxurioſe. Luxuria eſt inimica Deo, inimica uirtutibus: perdit omnem ſubſtantia patris, & ad præſens uoluptate delinens, futuram non ſinit cogitare paupertatẽ. Cumq; conſumpſiſſet omnia, facta eſt fames ualida per regionẽ illam. Acceperat à patre facultates, ut inuiſibilia eius per ea quæ erant uiſibilia cognosceret, & ex pulchritudine creaturarum conſequenter intelligeret creatorem. Qui ueritatem in iniuſticia detinens, & pro Deo idola colens, naturæ bona uniuerſa conſumpſit: & conſumptis omnibus, cœpit egere uirtutibus, derelicto fonte uirtutũ. Facta eſt fames ualida per regionẽ illam. Omnis locus quem patre incolimus abſente, famis, penuriæ & egeſtatis eſt. Fames autẽ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἰαυρός. Hæc eſt regio, de qua dicitur per prophetã: Qui habitatis in regione umbræ mortis, lux fulgebit ſuper uos. At contra eſt alia regio, quam poſſeſſuri ſumus mundo corde atq; puro uiuentes, quam ſanctus Dauid deſiderat, dicens: Credo uidere bona Domini in terra uiuentiũ. Et ipſe cœpit egere, & abiit, & cõiunxit ſe uni de principibus regionis illius. Deſerto nutricio, qui ad primam uocem bona ei fuerat cuncta largitus, iunxit ſe principi huius mundi, id eſt, diabolo rectori tenebrarum: Quem nunc inimicum hominem, nunc iudicem iniquitatis, nunc draconem, nunc ſatan, nunc malleum, nunc perdicem, nunc belial, nunc rugientem leonem, nunc leuiathan, nunc thaninim, nunc behemõth, & multis alijs uocabulis ſcriptura cognominat. Quod autem ait, uni de principibus: plures eſſe intelligendũ eſt, qui per iſtum uolunt aërem: & diuerſorũ fraude uitiorum, genus hominũ ſuæ ſubijciant ſeruituti. Qui miſit illum in agrũ ſuũ, ut paſceret porcos. Porcus animal immũdum eſt, quod cœno & fordidus delectatur. Talis eſt demonum multitudo, quæ per idola manufacta, cruore pecudũ & uictimis paſcitur: & nouiſſime ſaginatiore quadã hoſtia, ipſius hominis morte ſaturatur. Miſit ergo eum in poſſeſſionẽ ſuam: id eſt, ſuum efficit eſſe ſamulum, ut paſceret porcos, immolans ei animã ſuam. Et cupiebat implere uentrem ſuum de ſiliquis porcorum, & nemo illi dabat. Id quod in Ezechiele, cum increpatione dicitur ad Hieruſalem: Et factum eſt in te peruerſum ultra mulieres quæ ante fornicationẽ tuam &

poſt

A poſt te ſunt fornicatæ, in eo quod dediſti mercedẽs, & mercedẽs tibi non ſunt data: uide mus in filio minore completum. Subſtantiam ſuam in regione principis perdidit: & poſt perditas facultates, miſſus ad porcos, egeſtate contabuit. Dæmonũ cibus eſt ebrietas, luxuria, fornicatio, & uniuerſa uitia. Hæc blanda ſunt & laſciua, & ſenſus uoluptate demulcent: ſtatimq; ut apparuerint, ad uſum ſui prouocant. Quibus ideo luxurioſus adoleſcẽs non poterat ſaturari, quia ſemper uoluptas famẽ ſui habet, & tranſacta non ſatiat: & fatanas cum aliquem ſua arte deceperit, & proprium ei impoſuerit iugum, ultra ad abundantiam uitiorum non procurat, ſciens eſſe iam mortuum: ſicuti multos idololatrias uidemus panis miſeria & egeſtate conſectos. Hi ſunt in quibus propheticus ſermo completur: Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dediſti mercedẽ omnibus amatoribus tuis, & non accepisti mercedes. Poſſumus autẽ & aliter ſiliquas interpretari. Dæmonum cibus eſt carmina poetarum, ſecularis ſapientia, rhetoricorũ pompa uerborum: Hæc ſua omnes ſua uitate delectant: & dum aures uerſibus dulci modulatione currentibus captiunt, animam quoq; penetrant, & pectoris internã deuinciunt. Verum ubi cum ſummo ſtudio fuerint ac labore perlecta, nihil aliud, niſi inanem ſonum & ſermonum ſtrepitum, ſuis lectoribus tribuunt: nulla ibi ſaturitas ueritatis, nulla reſectio iuſtitiæ reperitur. Studiõſi earũ in fame ueri & uirtutũ penuria perſeuerant. Huius ſapientiæ typus, & in Deuteronomio ſub mulieris captiuaũ figura deſcribitur: de qua diuina uox præcipit: ut ſi Iſraelites eam habere uoluerit uxorem, caluitiũ ei faciat, unguẽ præſecet, & pilos auferat: & cum munda fuerit effecta, tunc tranſeat in uictoris amplexus. Hæc ſi ſecũdum literam intelligimus, nõnne ridicula ſunt: Itaq; & nos facere ſolemus, quando philoſophos legimus, quando in manus noſtras libri ueniunt ſapientiæ ſecularis: ſi quid in eis utile reperi mus, ad noſtrum dogma conuertimus: ſi quid uerõ ſuperfluum, de idolis, de amore, de cura ſecularium rerum, hæc radimus, his caluitium inducimus, hæc in unguium morem ferro acutiſſimo deſecamus. Vnde & Apoſtolus prohibet, ne in idolio quis recumbat, dicens: Videte autem, ne hæc licentia ueſtra offendiculũ fiat infirmis. Si enim quis uiderit eum qui habet ſcientiã in idolio recumbentẽ, nõnne cõſcientia eius cum ſit infirma, ædificabitur ad manducandũ idolothyta, & peribit qui infirmus eſt in tua ſcientia frater, propter quem Chriſtus mortuus eſt: Nõnne tibi uidetur ſub alijs uerbis dicere: ne legas philoſophos, oratores, poetas, nec in eorum lectione requieſcas: Nec nobis blandiamur, ſi in eis quæ ſcripta ſunt nõ credimus, cum aliorũ conſcientia uulneretur, & putemur probare, quæ dum legimus nõ reprobamus. Alio qui quale erit, ut exiſtimemus Apoſtolum eius qui ueſcebatur in idolio conſcientiã comprobãſſe: & eum dixiſſe perfectũ, quem ſci ret de idolothytis manducare: Abſit ut de ore Chriſtiano ſonet, Iuppiter omnipotẽs, & me Hercule, & me Caſtor, & cætera magis põtenta q; numina. At nũc etiam ſacerdotẽ Dei, omiſſis euãgelij & prophetis uidemus comedias legere: amatoria Bucolicorum uerſuũ uerba canere: tenere Vergiliũ: & id quod in pueris neceſſitatis eſt, crimẽ in ſe facere uoluptatis. Cauendũ igitur, ſi captiua uelimus habere uxorem, ne in idolio recumbamus: aut ſi certe fuerimus eius amore decepti, mundemus eam, & omni ſordium errore purgemus: ne ſcandalũ patiat frater pro quo Chriſtus mortuus eſt, cum in ore Chriſtiani carmina in idolorũ laudẽ cõpoſita audierit perſonare. In ſe autẽ conuerſus dixit: Quanti mercenarij in domo patris mei abundant panibus, ego autẽ hic fame pereõ. Mercenariõs ſecũdũ alium intellectũ eos animaduertimus ex ludæis, qui ob præſentia tantũ bona, legis præcepta cuſtodiant. Hi iuſti ſunt & miſericordes, nõ ob ipſam iuſtitiã, & ob ipſum miſericordiæ bonum, ſed ut à Deo terrenæ felicitatis & longæ uitæ præmiũ cõſequantur. Qui autem iſta deſiderat, merito compellitur ad obſequium præceptorum, ne eorum præuaricatione quæ iuſſa ſunt careat concupitiõ. Porro ubi metus eſt, nõn eſt dilectio. Perfecta quippe dilectio foras mittit timorem. Nam qui diligit, nõn ideo imperata cuſtodit, quia aut timore pœnarum, aut præmiũ auaritate compellitur: ſed quia hoc ipſum quod à Deo iubetur, eſt optimum, Senſus itaq; iſte eſt. Quanti ex ludæis ob præſentia

ſcientia

sentia tantum bona à Dei obsequio nō recedunt, & ego egestate conficior. Surgens ibo ad patrē meum. Pulchre ait, surgens: patre quippe absente, non steterat. Peccatorum iacere, iustorū stare est. Ad Moysen dicitur: Tu uero hic sta mecum. Et in centesimo tricesimo tertio psalmo: Ecce nunc benedicite Dominū omnes serui Domini, qui statis in domo Domini. Ad benedictionē Domini stantes propheta in domo Domini cohortatur. Et dicā illi: Pater peccauit in cœlum & corā te, iam non sum dignus uocari filius tuus. Peccauerat in cœlum, qui Hierusalem cœlestem reliquerat matrem. Peccauerat coram patre, qui conditorē deserto fuerat ligna ueneratus. Non erat dignus uocari filius Dei, qui seruus esse maluerat idolorū. Omnis enim qui facit peccatū, de diabolo patrē natus est. Fac me sicut unū de mercenarijs tuis. Fac me, inquit, sicut unum ex Iudæis, qui te ob præsentium tantum rerum promissa uenerantur. Recipe filium pœnitentē, qui mercenarijs tuis peccantibus sapiissime pepercisti. Et uenit usq; ad patrē suum. Venimus ad patrē, quando recedimus à porcorū pastione, secundum illud: Statim ut conuersus ingemueris, saluus eris. Cumq; adhuc longe esset, uidit eum pater eius, & misericordiam motus est. Antequam dignis operibus, & uera pœnitentia ad patrem rediret antiquū, Deus apud quem cuncta futura iam facta sunt, & qui est omnium præsciens futurorum, ad eius præcurrit aduentum: & per uerbū suum, quod carnem sumpsit ex uirgine: reditū filij sui iunioris anticipat. Et præcurrēns incubuit super collum ipsius, id est corpus sumpsit humanum. Et sicut Ioānes super pectus Iesu recubuit: qui secretorum eius effectus est particeps: ita & iugum suum leuē, id est mandatorū suorū facilia præcepta, ex gratia magis quam ex merito super iuniorē filium collocauit. Et osculatus est eum: iuxta illud quod in Cantico canticorum ecclesia de sponsi precatur aduentu: Osculetur me osculo oris sui. Nolo mihi dicens per Moysen, nolo per prophetas loquatur: ipse meū corpus assumat, ipse me osculetur in carne: ut & illud quoq; quod in Esaia scriptū est, huic sententiæ coaptemus. Si quæris, quære, & ad me habita in saltu. Et ibi quippe flens ecclesia clamare iubetur ex Seir, quia Seir pilosus & hispidus interpretatur: ut & antiquū gentiliū significet errorē: illa pari similitudine respondente. Nigra sum, sed formosa filia Hierusalem. Dixit autē illi filius: Pater, peccauit in cœlū & corā te, iam non sum dignus uocari filius tuus. Dicit se non esse dignum filium nuncupari: & tamē ex naturæ uoce, ex illa substantia, quā illi pater fuerat aliquando largitus, in nōmen trepidus ueritatis erumpit. Pater, inquit, peccauit in cœlum. Frustra igitur quidam argumentantur, nōmen patris in sanctos tantūmodo cōuenire, cum etiam Deum patrē uocet, qui se filij nomine confitetur indignū: nisi forte ideo patrē audet uocare, quia plena mente cōuersus est. Dixit autē pater ad pueros suos: Celerius proferte stolam priorē, & induite eum: stolam quam Adam peccando perdiderat: stolam quæ in alia parabola indumentū dicitur nuptiale, id est uestem spiritus sancti: quam qui nō habuerit, non potest regis interesse conuiuiō. Et date annulum in manu illius: signaculum similitudinis Christi, secundum illud: In quem credentes, signati estis spiritu re-promissionis sancto. Et ad principem dicitur Tyri, qui similitudinem conditoris amiserat: Tu signaculum similitudinis, & corona decoris, in delitijs paradisi Dei natus es. Esaia quoque de hoc signaculo loquitur: Tunc manifesti erunt qui signantur. Hoc signaculū in manu datur, quando opera iusticiæ scriptura significat, ut ibi: Factum est uerbū Domini in manu Aggei prophetae, dicentis ad Hierusalem: Ornauit te, inquit, ornamento, & imposui tibi armillas circa manus tuas. Rursum ad eum qui indutus est podere, alius locus signaculi demonstratur: Pertransi per mediam Hierusalem, & da signaculum in frontibus uirorum gementiū & dolētium in omnibus iniquitatibus, quæ fiunt in medio eorum. Quare? ut postea possint dicere: Signatū est super nos lumen uultus tui Domine. Et calciamentū in pedibus eius. Sponsi quippe perdiderat dignitatē, & nudis pedibus pasca celebrare non poterat. Hæc sunt calciamenta, de quibus Dominus ait: Et calceauit te hyacintho. Et calciamenta in pedibus eius: necubi coluber insidians, plantam ingredientis inuaderet: & super scor-

per scorpiones & serpentes securius ambularet, ut præpararetur ad euangeliū pacis: iam non gradiens secundum carnem, sed secundum spiritum: & dictum ei propheticum conueniret. Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona. Et afferite uitulum saginatum, & occidite, & manducemus & epulemur, quoniam hic filius meus mortuus fuerat & reuixit, perierat & inuentus est. Vitulus saginatus qui ad pœnitentiæ immolatur salutē, ipse saluator est, cuius quotidie carne pascimur, cruore potamur. Fidelis mecum lector intelligis, quia pinguedine saturati, in ructum laudis eius erumpimus, dicentes: Eructauit cor meum uerbum bonum, dico ego opera mea regi: licet quidam superstitiose magis quam uere, non considerantes textum psalmi, ex patris persona arbitrentur hoc intelligi. Quod autē ait, epulemur, quoniam hic filius meus mortuus fuerat & reuixit, perierat & inuentus est, ad eundē parabolæ superioris pertinet sensum, in quā dicitur: Sic dico uobis, quia gaudium erit coram angelis Dei super uno peccatore pœnitentiam agente. Et ceperunt epulari. Hoc conuiuiū quotidie celebratur, quotidie pater filium recipit: semper Christus credentibus immolatur. Erat autem filius illius senior in agro. Hucusq; de persona filij iunioris disputatū est: quem secundum præsentem parabolam, in publicanis & peccatoribus, qui à Domino ad pœnitentiā prouocabantur, debemus accipere: secundum mysticos autem intellectus, de futura quoq; uocatione gentium prophetari. Nunc ad seniorē filium transgreditur, quem multi simpliciter ad omnium sanctorum personam, multi proprie ad Iudæos referunt. Et de sanctis quidem non difficilis interpretatio est, in eo quod dicitur, nunquā mandatum tuum præteritū: licet illud uideatur obistere, quod reuersioni fratris inuideat. In Iudæos autē cum liuor in fratris salute conueniat: hoc repugnat, quod nunquam se dicat eius præterisse mandatum: de quibus quid nobis uideatur, suis in locis conabimur explanare. Erat autem filius illius senior in agro, in terrenis operibus labore defudans, longe à gratia spiritus sancti, & à consilio patris extorris. Hic est qui ait, Agrum emi, & necesse habeo exire & uidere illum, rogo te habe me excusatum. Hic qui iuga bouum emit quinque: & legis onere depressus, terrenorum sensu uoluptate perfruitur. Hic qui uxore ducta, ire ad nuptias non potest: & effectus caro, nequaquam unum potest esse cum spiritu. In huius persona etiam illius parabolæ operarij cōgruunt, in qua prima, tertia, sexta, nona hora, id est, uocationibus uarijs mittuntur ad uineā, & indignantur sibi undecimæ horæ operarios coæquari. Et cum ueniret & appropinquaret domui, audiuit symphoniam & chorum. Illud quod in quodam psalmo superscribitur promahalath, huic sensui conuenit. Si quidē mahalath chorus in unum concinens dicitur. Male autē quidā de Latinis, symphoniam putant esse genus organi, cum concors in Dei laudibus concentus, hoc uocabulo significetur. *συμφωνία* quippe consonantia exprimitur in Latino. Et uocauit unum de pueris, & interrogauit quid nam essent hæc. Et nunc interrogat Israel, quare Deus in gentiū assumptione lætetur: & æmulatione cruciatus, paternā scire non potest uoluntatē. Qui ait illi, quoniam frater tuus uenit, & occidit pater tuus uitulum saginatum, quoniam incolumē illum recepit. Causa læticiæ, quod pari in Dei laudes toto orbe uoce concinitur, salus est gentium, salus est peccatorū: lætatur angeli, omnis in gaudiū creatura cōsentit, & de solo dicitur Israel: Iratus autem noluit intrare. Irascitur se absente fratrem esse susceptum: irascitur eum uiuere, quem putabat extinctū: & nunc foris stat Israel, & nunc discipulis euangeliā in ecclesia audientibus, matrem eius & fratres foris stant quærentes eū. Egressus autē pater illius cepit rogare eū. Quam benignus & clemens pater. Rogat filium, ut læticię domus particeps fiat: rogat autē per apostolos, rogat per euangelię prædicatores. Et quibus Paulus ait: Precamur pro Christo, reconciliamini Deo. Et alibi: Vobis oportebat primum annunciare uerbū Dei: sed quia repulistis illud, & indignos uos iudicatis æternę uitæ, ecce cōuertimur ad gentes. Ipse autē respondens, ait patri suo: Ecce tot annis seruis tibi. Pater supplex ad concordiam deprecatur: ille iusticiā quæ in lege est sequens, Dei iusticiæ non subijcitur. Porro quæ maior iusticia Dei, quam ignoscere pœnitentibus, filium suscipere redeuntē? Ecce tot annis seruis tibi, &

tibi, & nunquam mandatum tuum præteritum: quasi hoc ipsum non sit præterire mandatum, salutem alterius inuidere, ante Deum se iactare iusticiæ, cum nemo coram eo mundus sit. Quis enim lætabitur castum se habere cor, ne si unius quidē diei fuerit: Dauid confitetur: In iniquitatibus conceptus sum, & in delictis concepit me mater mea. Et in alio loco: Si iniquitatem attendis Domine, quis sustinebit? Et hic dicit nunquam se præterisse mandatum, toties ob idololatriam captiuitatibus traditus. Ecce tot annis seruo tibi, & nunquam mandatum tuum præteritum. Hoc est quod Paulus apostolus loquitur: Quid ergo dicemus? quia gentes quæ non sectabantur iusticiam, apprehenderunt iusticiam, quæ ex fide est. Israel uero sectando legem iusticiæ, ad legem iusticiæ non peruenit. Quare? quia non ex fide, sed quasi ex operibus legis. Potest ergo & ex eius persona dici, qui iuxta eundem Apostolum in iusticia, quæ ex lege est, sine reprehensione uersatus sit: licet mihi uideatur magis se iactare ludæus, quæ uera diceret ad exemplum illius pharisæi, dicentis: Deus gratias ago tibi, quia non sum sicut cæteri homines, raptores, iniusti, adulteri, sicut & hic publicanus. Oro te, nonne tibi uideatur ea quæ ille de publicano dixerat, dicere iste de fratre? Hic est qui comedit omnem substantiam suam, uiuens cum meretricibus. Ad id autem, quod ait: Mandatum tuum nunquam præteritum, patris sermo non congruit: non enim confirmauit uera esse quæ dixerat filius, sed irascentem, alia ratione compefcuit: fili tu semper mecum es. Nunquid, ait, bene quidem dicis, & fecisti cuncta quæ iusseram. Sed mecum es, inquit, semper. Mecum es lege qua stringeris: mecum es, dum mihi & in captiuitatibus erudiris: mecum es, non quia præcepta mea compleueris, sed quod te in longam regionem abire non passus sum: mecum es ad extremum, secundum illud quod locutus sum ad Dauid: Si dereliquerint filij eius legem meam, & in iudicijs meis non ambulauerint, si iusticias meas prophanauerint, & mandata mea non custodierint, uisitabo in uirga iniquitates eorum, & in flagellis iniusticias eorum: misericordiam autem meam non auferam ab eis. Quo testimonio, & id in quo filius senior gloriatur falsum esse conuincitur, dum in Dei iudicijs non ambulat. Dum peccatis uisitatur in uirga, & uisitatio misericordiam non negatur. Nec mirandum patri eum ausum fuisse mentiri, qui fratri potuit inuidere: maxime cum in die iudicij quidam impudentius mentiatur, dicentes: Nonne in nomine tuo comedimus & bibimus, & uirtutes multas fecimus, demonia eiecimus? Quid uero sit, & omnia mea tua sunt, suo loco congruentius explicabitur. Et nunquid dedisti mihi hæc, ut cum amicis meis epularer. Tantus, inquit, Israel sanguis effusus est, tot hominum cæsa sunt milia: & nullus eorum nostræ exitit salutis redemptor. Ipse Iosias qui placuit in conspectu tuo: & nuper Machabæi, qui pro tua hæreditate pugnabant, contra fas sanctitatis hostium gladijs interempti sunt, & nullius cruor nobis reddidit libertatem. Ecce adhuc Romano imperio subiaceamus, non propheta, non sacerdos, non iustus quisquam immolatus est pro nobis. Et pro luxurioso filio, id est, pro gentibus, pro peccatoribus, totius creaturæ gloriosus sanguis effusus est. Cumque merentibus minora non dederis, immeritis maiora tribuisti. Nunquam dedisti mihi hæc, ut cum amicis meis epularer. Erras Israel: dic potius, ut tecum epularer. Aut potest esse tibi aliqua iucunditas, nisi patre tecum celebrante conuiuio? Saltem exemplo docere præsentem. Reuerso filio iuniore, & pater lætatur & pueri. Manducemus, ait, & epulemur, non manducate & epulamini. At tu ea mente qua inuides fratri, qua a patris recedis aspectu & semper in agro es: nunc quoque uis, eo absente inire conuiuio. Nunquam dedisti mihi hæc. Nunquam pater deteriora dat munera: habes uitulum immolatum: ingredere, manduca cum fratre. Quid hæc quæris, cui agnus est missus? Et ne similes te ne scire quod missus est, Ioannes tibi eum in eremo demonstrauit: Ecce agnus Dei: ecce qui tollit peccata mundi. Et pater quidem quasi clemens & poenitentiam tribuens, te hortatur ad uitulum, non immolans hæc quem stare scit ad sinistram. Tu uero in fine seculi, ipse tibi es hæc immolaturus Antichristum: & cum amicis tuis, spiritibus immundis eius carne saturandus, expleto uaticinio: Tu confregisti caput draconis magni: dedisti eum escam

populis

A populus Æthiopum. Cum autem filius tuus hic qui deuorauit omnem substantiam suam uiuens cum meretricibus uenit, occidisti ei uitulum saginatum. Confitetur & nunc Israel saginatum uitulum fuisse qui cæsus est: intelligunt uenisse Christum, sed torquentur in uindicta: & nolunt fratrem non pereunte, saluari. Ipse autem dixit illi: Fili tu semper mecum es, & mea omnia tua sunt. Filium uocat, licet intrare nolentem. Quomodo autem Dei omnia intelligamus legem, prophetas, eloquia diuina. Hæc ei dedit, ut in lege eius meditaretur die ac nocte, secundum illum canonem quem sæpe exposuimus scripturarum: Omnia non ad totum referenda esse, sed ad partem maximam, ut tibi, Omnes declinauerunt, simul inuiles facti sunt. Et alibi: Omnes qui uenerunt ante me, fures fuerunt & latrones. Et Paulus ad Corinthios: Omnibus, inquit, omnia factus sum, ut omnes lucrificerem. Et ad Philipenses: Omnes enim quæ sua sunt quærunt, non ea quæ sunt Iesu Christi. Quanquam nihil unquam illi negasse credendum sit, quem ad uituli hortatur esum. Epulari nos oportet & gaudere, quoniam hic frater tuus mortuus fuerat, & reuixit: perierat, & inuentus est. Confidamus igitur & nos uiuere posse per poenitentiam, qui fuimus mortui per delicta. Et hic quidem ipse filius reuertitur: in superioribus uero, in oue scilicet & in drachma, quod errauerat afferitur, & quod perierat inuenitur: & simili tres parabola sine clauduntur, dum in ista ponitur, perierat & inuentus est, ut intelligamus diuersis similitudinibus de eadem peccatorum susceptione signatum. Et hæc quidem in ethnici persona dicta sint & ludæi. Videamus autem quomodo super sancto generaliter & peccatore, parabola ista possit intelligi. Et de cæteris quin iusto conueniat, non ambigitur. Illud est, in quo legenti scrupulus commouetur, cur iustus saluti peccatoris inuideat: & intantum iracundia repleatur, ut nec fratris misericordia, nec patris precibus, nec totius domus iucunditate supereretur. Ad quod breuiter respondebimus: Omnem mundi istius iusticiam, ad Dei comparationem non esse iusticiam. Quomodo enim ex peccatis Hierusalem, Sodoma iustificatur: non quod ipsa sit iusta, sed quod maioribus delictis fiant minora delicta: ita & hominum omnium uniuersa iusticia non est Deo collata iusticia. Denique Paulus qui dixerat: Quotquot ergo perfecti sumus hoc sapimus: in alio loco confitetur & clamitat: O profundum diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius & inuestigabiles uia eius? Et alibi, Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus: Et nunc uidemus per speculum in ænigmate. Et ad Romanos: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Ex quibus omnibus edocemur, Dei solius perfectam esse iusticiam, qui solem suum oriri facit super iustos & iniustos: dat pluuiam ferotinam & maturam, merentibus pariter & non merentibus: qui de uicis, angulis, & plateis inuitat ad nuptias: & deintus quosdam, iam quasi securos expellit foras. Et ouem quæ ad exemplum filij poenitentis ipsa redire non poterat, uel nolebat, quærunt, & inuentam suis humeris reportat. Multum enim errando laborauerat. Vt autem doceamur in sanctos quoque cadere posse inuidiam, & soli Deo puram clementiam derelinqui: filiorum Zebedæi consideremus exemplum: pro quibus cum mater mota pietatis affectu, nimis grandia postulasset: reliqui decem discipuli indignati sunt. Et Iesus aduocans eos dixit: Scitis quia principes gentium dominantur eorum: & qui maiores sunt, potestatem exercent in eis. Non ita erit inter uos, sed quicumque uoluerit inter uos maior esse, sit uester minister: & quicumque uoluerit inter uos esse primus, sit uester seruus: quoniam filius hominis non uenit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam redemptionem pro multis. Nulli periculosum, nulli uideatur esse blasphemum: quod & in apostolos inuidiam malum diximus potuisse subreperere, cum etiam de angelis hoc dictum putemus: Sydera quippe non sunt munda in conspectu eius, & contra angelos suos peruersum quid intellexit. Et in psalmis dicitur: Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Non ait, non iustificabitur omnis homo, sed omnis uiuens, id est, non euangelista, non apostolus, non propheta. Ad maiora conscendo, non angeli, non throni, non dominationes, non potestates, cæteræque uirtutes. Solus Deus

Hier. 10. 3

m m us est

us est, in quem peccatum non cadit: cætera cum sint liberi arbitrij, iuxta quod & homo ad imaginem & similitudinem Dei factus est, in utranq; partem possunt suam flectere uoluntatem. Quod si hac sententia non adduceres, saltem illius autoritate parabolæ cõmouere, in qua per totum diem operarij mittuntur ad uineam, & in prima hora uocantur Adam, Abel, Seth: in tertia, Noe: in sexta, Abraham: in nona, Moyses: in undecima, gentium populus, cui dicitur: Quid hic statis tota die ociosi? Et illi responderunt: Nemo nos conduxit. Quod autẽ extrema hora, nostri sit Saluatoris aduentus, testis est Ioannes apostolus, dicens: Fratres, nouissima hora est. Etenim sicut audistis, quia antichristus uenit: nunc antichristi multi facti sunt, propter quod cognoscimus, quia nouissima hora est. Si hæc displicet interpretatio, sequor quocunq; duxeris: ita tamen ut eos qui uocati sunt primi, iustos esse fatearis. Quod cum obtinero, illud inferam: & quomodo iusti murmurauerunt aduersum patrem familiã, dicentes: Hi nouissimi uenerunt, & una hora fecerunt: æquales illos nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & æstus? Videntur quidem iuste dicere, non æqualem debere esse mercedem eius, qui à prima hora ad noctem usq; sudauerit, & eius qui una hora sit in labore uersatus. Sed ista iustitia habet in se liuorem, cum alterius inuideat felicitati. Deniq; & Dominus oculum in eis arguit inuidentẽ dicens: Amice an oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? Vnde & ab Apostolo, solus iustus, solus dicitur immortalis: non quod angeli sint iniusti & mortales, sed quod ipse sit immortalis & iustus: cui collata uniuersa iusticia, iniquitas inuenitur. Vt autem in hac eadem parabola, quam nunc proposuimus, iniusticiam intelligas conductorum, attende paulisper. Qui prima hora conductus est, plus meretur eo qui hora tertia missus est ad uineam: rursus horæ tertiæ operarius, sextæ horæ operarium antecedit: & sextæ horæ, & nonæ horæ, uincit operariũ. Quomodo igitur nouissimo omnes inuident, & eandem inter se iusticiam non requirunt? Tu qui hora nona conductus es, cur inuides ei qui undecima hora est missus in uineam? Quodcunq; responderis, quamuis diuersum asserueris laborem, ut & præmium maius in diuerso labore merearis: eidem apud sextum sententiæ subiacebis. Et tu qui hora sexta conductus es, nouissimo inuides, cur tecum denarium, id est æqualem consequatur salutem: licet salutis pro labore diuersa sit gloria, eadem de te potest tertius dicere: & de tertio rursus primus. Verum ipsi inter se ob non æqualem laborem & uocationis spacia diuersa, æquale præmium libenter accipiunt: in nouissimo tantum operario, id est in gentium salute discordant: & Domino iniuriam faciunt, & sub omnibus parabolis arguuntur inuidiã. Non ambigo quin inculta tibi nostræ paruitatis uideatur oratio, sed sæpe causatus sum, expoliri non posse sermonem, nisi quem propria manus limauerit. Itaq; ignosce dolentibus oculis, id est ignosce distantibus, maxime cum in ecclesiasticis rebus non quærantur uerba, sed sensus: id est, panibus sit uita sustentanda, non siliquis.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Amandus presbyter proposuerat per literas treis quæstiones, simulq; de sororis statu cõsuluit. Ad singula respondet diuus Hieronymus.

HIERONYMVS AMANDO.

Breuís epístola, longas non ualet explanare quæstiones, & in arcũ multa concludens, stringere uerbis, quod sensibus dilatatum est. Interrogas, quid significet illud in euangelio iuxta Matthæũ: Nolite solliciti esse de crastino. Sufficit enim diei malicia sua. Crastinũ, in scripturis sanctis, futurum tempus significat: sicut & Iacob in Genesi loquitur: Exaudiet me cras iusticia mea. Et ubi altare extruitur à duabus tribubus Ruben & Gad & dimidia tribu Manasse, & à cuncto Israele ad eas legatio mittitur: cum Phinees pontifici respõdissent, idcirco se altare fecisse, ne cras filijs suis colēdi Deũ possessio denegaretur. Et multa istiusmodi in ueteri reperis instrumēto. Qui ergo de futuris nos cogitare prohibuit, cõcelsit de præsentibus, propter humanę uitę fragilitatē. Quod autẽ adijcit, sufficit diei malicia sua; hoc modo intellige. Sufficit nobis de præsentibus

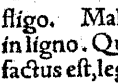

Asentibus huius seculi cogitare angustijs. Quid necesse est sensum ad incerta & futura extendere, quæ aut consequi nõ possumus, aut forsitan cito inuenta perdamus? *angustia* enim quam Latinus uertit in maliciã, apud Græcos duo significat, & maliciã & afflictionem, quam *κακωσις* Græci dicunt: & hic magis pro maliciã transferri debuit, afflictio. Quod si contentiose quis ducitur, nolens *αγκωσις* afflictionem sonare & angustias, sed maliciã: illo sensu explanandum est, quo mundus in maligno, hoc est in malo positus sit: & in dominica oratione dicimus: Libera nos à malo: ut sufficiat nobis contra maliciã huius seculi præsens habere certamen. In secũdo quæstisti loco, de beati apostoli Pauli prima ad Corinthios epístola, in qua loquitur: Omne peccatum quod fecerit homo, extra corpus est. Qui autẽ fornicatur, in corpus suum peccat. Legamus ergo paulo superius, & sic ad hæc uerba ueniamus, ne de extremis partibus, & ut ita dicam, cauda capituli, totam sententiã nosse cupiamus: Corpus, inquit, nõ fornicationi, sed Domino, & Dominus corpori. Deus autẽ qui Dominũ suscitauit, & nos cum illo suscitabit per uirtutem suam. Nescitis quia corpora uestra membra Christi sunt? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit. An nescitis, quia qui coniungit se meretrici, unum corpus est? Erunt enim, inquit, duo in carnẽ unam. Qui autẽ coniungit se Domino, unus spiritus est. Fugite fornicationem. Omne peccatũ quodcunq; fecerit homo, extra corpus est. Qui autẽ fornicatur, in corpus suum peccat. Et reliqua. Sanctus Apostolus contra luxuriã disputans, & in superioribus dicens: Escẽ uentri, & uenter escis: Deus autem & hunc & illas destruet, consequenter uenit ad fornicationem. Etenim luxuria mater libidinis est, uentremq; distentum cibo, & uini potionibus irrigatũ, uoluptas genitalium sequitur: atq; ut alibi dictũ est, pro membrorũ ordine, ordo uitiorum est. Omne itaq; peccatum, uerbi gratia, furtum, homicidium, rapina, periurium, & cætera his similia, post factum pœnitentiam habent: & licet inuitet lucrum, tamen mordet conscientia. Voluptas sola ac libido, etiam in ipso tempore pœnitendi, præteritos stimulos patitur, & titillationem carnis, & incentiua peccati: ut per hæc quę corrigi cupimus cogitantes, rursus sit materia delinquēdi. Aliter. Cætera peccata forinsecus sunt. Quicquid enim egerimus, in alios agimus: fornicatio nõ solum conscientia fornicantis, sed & corpus maculat: ac secundũ sententiã Domini qua ait: Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carnem unam, etiam ipse cum meretrice unum corpus efficitur: & peccat in corpus suũ, dum templum Christi, facit corpus esse meretricis. Dicamus & aliter, ne ullam Græcorũ sententiã præterire uideamur. Aliud est peccare per corpus, aliud in corpore. Furtum, homicidium, & cætera absq; fornicatione peccata, manu administramus extrinsecus. Fornicatio sola intrinsecus in corpore nostro exercetur à nobis, nõ per corpus in alios: & per, præpositio ministeriũ habet: in, aut in se passionē. Sunt qui ita edisserant, quod secundum scripturam uxor uiri corpus sit, & quicunq; fuerit fornicatus, peccet in corpus suum, hoc est in uxore, dum eam sua fornicatione cõmaculat, & facit eam non peccantem, sua cõmixtione peccare. Tertia, id est extrema, propositio tua fuit de eadẽ Apostoli epístola: ubi de resurrectione disputans, uenit ad eum locum, in quo scriptum est: Oportet enim eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis. Omnia enim subiecta sunt sub pedibus eius. Nouissime autẽ & inimica destruetur mors. Cum autẽ dixerit, quia omnia subiecta sunt ei: haud dubium quin præter eum qui subiecit ei omnia, cum uero subiecta ei fuerint omnia, tunc & ipse filius subicietur ei, qui sibi subiecit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. Et miror te hoc à me quærere uoluissẽ, cum sanctus Hilarius Pictauiensis episcopus, undecimũ librum cõtra Arianos hac quæstione & solutione completus esse dicatur. Quid est turpius siue inferius, patri subijci, quod sæpe pietatis est, ut in psalmo scribitur: Nonne Deo subiecta erit anima mea: an crucifigi, & maledictum crucis fieri? Maledictus enim omnis qui pendet in ligno. Qui ergo pro nobis maledictum factus est, ut nos de maledictione liberaret, miraris si pro nobis subiectus sit, ut nos patri

faciat esse subiectos, dicens in euangelio: Nemo uadit ad patrem, nisi per me: & cum exalatus fuero à terra, omnia trahā ad me: Christus in his qui fideles sunt subiectus est patri, quia omnes credentes, imò omne hominū genus, corporis ipsius membra reputantur. In his autē qui increduli sunt, id est Iudæis & ethnicis & hæreticis, insubiectus esse dicitur, quia pars membrorum eius non est subiecta fidei. In fine autē mundi cum omnia membra regnantē uiderint Christum, id est caput suum, etiā ipsa subijciuntur Christo, id est capiti suo, ut omne Christi corpus subijciatur Deo & patri: ut sit Deus omnia in omnibus. Nō autē ut sit pater omnia in omnibus, sed ut sit Deus: quod proprium nomen est trinitatis: & tam ad patrē quā ad filium & Spiritū sanctū referri potest, ut humanitas subijciatur diuinitati. Humanitatē hoc loco dicimus, nō mansuetudinem & clementiam, quam Græci φιλοφροσύνη uocant, sed omne hominū genus. Porro quod ait, ut sit omnia in omnibus, hoc sensu accipiendū est. Dominus atq; Saluator noster nunc omnia nō est in omnibus, sed pars in singulis. Verbi gratia: In Solomone sapientia, in Dauid bonitas, in Iob patientia, in Daniele cognitio futurorū, in Petro fides, in Phinees & Paulo zelus, in Ioanne uirginitas, in cæteris cætera. Cum autem rerum omniū finis aduenerit, tunc omnia in omnibus erit, ut singuli sanctorū omnes uirtutes habeant: ut sit Christus totus in cunctis. Reperi iunctam epistolæ & cōmentariolo tuo breuem chartulam, in qua hæc indita ferebantur. Quærendum ab eo, id est, à me utrum mulier relicto uiro adultero, & Sodomita, & alio per uim accepto, possit absq; pœnitentiā cōmunicare ecclesiæ, uiuente adhuc eo quē prius reliquerat. Quod legens illius uersiculi recordatus sum: Ad excusandas excusationes in peccatis. Omnes enim homines uitij nostris fauemus, & quod propria facimus uoluntate, ad naturæ referimus necessitatē. Quomodo si dicat adolescens: uim patior, corporis me ad libidinem ardor impellit: ipsa organa membrorū genitalium, & compositio corporis, scemineos quærit amplexus. Et rursum homicidam in egestate, inquit, eram, indigebam cibo, tegmen corporis nō habebam: ideo alienū sanguinē fudi, ne ipse fame & frigore morerer. Respondeatq; sorori, quæ à nobis super suo statu quærit, non nostram, sed Apostoli sententiā. An ignoratis fratres, scientibus enim legē loquor, quoniā lex dominatur homini, quanto tēpore uiuit: Mulier enim quæ sub uiro est, uiuente uiro astricta est legi. Quod si mortuus fuerit uir eius, liberata est à lege uiri. Ergo uiuente uiro, adultera erit, si duxerit alterū uirum. Et in alio loco: Mulier alligata est, quanto tempore uiuit uir eius. Si autē dormierit uir eius, liberata est: cui uult nubat, tantum in Domino. Omnes igitur causationes apostolus amputans, apertissime definiuit: uiuente uiro adulteram esse mulierē, si alteri nupserit. Nolo mihi proferas raptoris uolentiā, matris persuasionem, patris autoritatē, propinquorū ceteruam, seruorum insidias atq; contemptū, damna rei familiaris. Quam diu uiuit uir, licet adulter sit, licet Sodomita, licet flagitijs omnibus cooperatus, & ab uxore propter hæc scelera derelictus, maritus eius reputatur, cui alterum uirum accipere non licet. Nec apostolus hæc propria autoritate decernit, sed Christo in se loquente, Christi uerba secutus est, qui ait in euangelio: Qui dimittit uxorem suam, excepta causa fornicationis, facit eam moechari: & qui dimissam acceperit, adulter est. Animaduerte quid dicat: Qui dimissam acceperit, adulter est, siue ipsa dimiserit uirum, siue à uiro dimissa sit, adulter est qui eam acceperit. Vnde & apostoli grauē conjugij sarcinam intelligentes: Si ita est, inquit, non expedit homini uxore accipere. Ad quos Dominus: Qui potest, inquit, capere, capiat. Statimq; sub exemplo trium eunuchorū, uirginitatis infert beatitudinē quæ nulla carnis lege tenetur. Neq; satis animaduertere potui: quid sit quod dicere uoluit, alio uiro per uim accepto. Quid est, per uim accepto? Congregata uidelicet multitudine, nolentem rapuit: & quare postea raptorem rapta non dimisit? Legat libros Moyse, & inueniet desponsatam uiro, si in ciuitate fuerit oppressa, & non clamauerit, puniri quasi adulteram. Si autem in agro oppressa sit, innoxiam esse à scelere, & uiolentum legibus subiaccere. Ergo & ista soror, quæ, ut dicit, uim passa est, ut alteri iungeretur: si uult corpus Christi accipere, & non adultera reputari, agat pœnitentiā: ita duntaxat, ut

secundo

A secundo uiro qui non appellatur uir sed adulter, à tempore pœnitentiæ non copuletur. Quod si ei durum uideatur, & semel dilectū non potest derelinquere, nec præferre Dominum uoluptati, audiāt Apostolum conclamantē: Non potestis calicē Domini bibere, & calicem dæmoniorū: non potestis mensæ Domini cōmunicare, & mensæ dæmoniorū. Et in alio loco: Quæ cōmunicatio luci ac tenebris? Qui cōsensus Christo, & Belial? Rem nouam loquor: imò non nouam, sed ueterem: quæ ueteris testamenti autoritate firmatur. Si reliquerit secundum uirum, & reconciliari uoluerit priori, non potest. Scriptū est enim in Deuteronomio: Si acceperit homo uxorem, & habuerit eam: & non inuenerit gratiam in conspectu eius propter aliquam sceditatem, scribeb libellum repudij, & dabit in manus eius: & dimittet eam de domo sua. Cumq; egressa alterum maritum duxerit: & ille quoq; oderit eam: dederitq; ei libellum repudij, & dimiserit de domo sua, uel certe mortuus fuerit, non poterit prior maritus recipere eam in uxorem: quia polluta est, & abominabilis facta est coram Domino. Nec peccare facias terram tuam: quam Dominus Deus tuus tradidit tibi possidendam. Vnde obsecro te, ut consoleris eam: imò prouoces ad salutem. Putridæ carnes ferro indigent & cauterio: nec est medicinæ culpa, sed uulneris: cum clementi crudelitate non parcat medicus, sæuit ut misereatur.

PRÆCEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

- 1 Xaudiāt me cras.] Locus est Genesis capite trigesimo. Et ubi altare extruitur.] Hanc historiam habes Iosue capite uigesimo secundo. *κακία* enim q. l. u.] Latinis mala significant uitia & incōmoda: malicia tantum animi uitij significat. Græcis *κακία* dicuntur item uitia, & afflictiones, & hinc *κακία* uitij siue malicia, & afflictio siue miseria: *κακίωσις* autē tantum afflictionē siue uexationē significat, à uerbo *κακίω*, quod est malis afficio, siue affligo.
- 2 Maledictum crucis.] Ita legis Deuteronomij uigesimo primo: Maledictus à Deo qui pendet in ligno. Quem locum citat Paulus ad Galatas capite tertio. Verum hic qui pro nobis maledictum factus est, legendum est, non maledictus, ut sit substantiuum nomen, sicut paulò antè maledictum crucis. Nam utrobq; Græcis est *κακία*, id est, execratio. Humanitatem hoc loco.] *φιλοφροσύνη* apud Græcos dicitur benignitas & comitas erga homines, cui contraria est *μισωφροσύνη*. Verum Theologi nonnunquam ipsam hominum naturam & genus humanitatem uocant: quasi *ἀνθρωπότητα*. Atq; ita interpretantur illud apud Paulū: Apparuit benignitas & humanitas Saluatoris nostri Dei: sed perperam, cum sit illic *φιλοφροσύνη*, id est, beneuolentia erga homines, ut ad patrem referatur, qui quanto pere dilexerit nos, misso in mundum unigenito filio declararit.
- 3 Agnis nos prouocas quæstionibus, & torpens ocio ingenium dum interrogas, doces. Prima tua sciscitatio fuit, quæ sint illa, quæ nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt quæ præparauit Deus his qui diligunt eum. Et quomodo rursus idem Apostolus inferat: Nobis autem reuelauit Deus per spiritū suum. Et si reuelatum Apostolo, intelligere debeamus, quod & ille alijs reuelauerit. Ad quæ breuis responsio est, non debere nos quærere, quid sit illud, quod nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit. Si enim ignoratur, quomodo scire potest? Quod promittitur in futuro, non cernitur in præsentī. Spes enim quæ uidetur, non est spes, sed iam certa possessio: quomodo si uelit quispiā dicere: ostende mihi quod inuisibile est, loquere quod audiri nō potest, expone quod cogitatio non comprehendit humana. Ergo hoc sensu Apostolus dixisse credendus est: quod carnalibus oculis, & aure carnali, & cogitatione mortali non possunt spiritualia comprehendī. Et si enim noueram quondam Iesum secundum carnem, sed nunc iam non nouimus eum. Et in Ioannis epistola scribitur: Charissimī, nunc filij Dei sumus, & necdum manifestum est quod futuri sumus. Scimus enim quoniam cum apparuerit, similes ei erimus: quia uidebimus eum sicuti est. Quodq; reuelatum sibi & sanctis per spiritū esse testatur, nō statim sequitur, ut ipse alijs reuelauerit. Alioquin audiuit & in paradiso uerba ineffabilia, quæ alijs narrare non poterat: aut si narrauit, nequaquam ineffabilia sunt. Secunda quæstio fuit, in qua dicis legisse te per transitum in opusculis meis: quod agni qui stant à dextris, & hœdi qui stant à sinistris, Christiani sint atq; gentiles, & non potius boni &

Hier. to. 3

mm 3 mali.

mali. Non memini me hoc aliquando dixisse: & si dixissem, non essem in errore pertinax. Quantum autem dictanti subito occurrit: in secundo uolumine contra Iouinianū super hoc capitulo disputasse me noui: & non solum super hoc, sed & de eo quod in eandem quæstionē cadit, ubi pisces mali à bonis piscibus separabuntur. Quod ergo ibi plene dictum est, nunc omittendū uidetur. Tertio interrogaueras, quod dicit Apostolus in aduentu Domini saluatoris, rapi quosdam uiuentes obuiam in nubibus: ita ut non præueniantur ab his qui in Christo dormierunt; uisq; nosse, utrum sic occurrant in corporibus, & non ante moriantur, cum & Dominus noster mortuus sit, & Enoch atq; Elias secundum Apocalypsim Ioannis morituri esse dicantur: ne scilicet ullus sit qui non gustauerit mortē. Hoc ex ipsius loci continentia sciri potest, quod sancti qui in aduentu Saluatoris fuerint deprehensi in corpore, in iisdem corporibus occurrant ei: ita tamen ut in gloriam & corruptiuū & mortale, gloria & incorruptione & immortalitate mutetur: ut qualia corpora surrectura sint, in talem substantiā etiam uiuorū corpora transformentur. Vnde dicit in alio loco Apostolus: Propter quod nolumus expoliari, sed superuestiri: ut absorbeatur mortale hoc à uita, ne scilicet corpus ab anima deferatur, sed anima habitante in corpore, fiat indyctum quod antè in gloriam fuit. De Enoch autē & Elia quos uenturos Apocalypsis refert & esse morituros, non est istius tēporis disputatio: cum omnis ille liber aut spiritaliter intelligendus sit, ut nos existimamus: aut si carnalem interpretationē sequimur, Iudaicis fabulis acquiescendū sit, ut rursus aedificetur Hierusalem & hostiæ offerantur in templo: & spiritali cultu imminuto, carnales obtineāt cerimoniae. Quartum est quod quæstisti, quomodo in Ioannis euangelio post resurrectionē dicatur ad Mariam Magdalenam: Noli me tangere: nondū enim ascendi ad patrē meum. Et rursus in Matthæo scriptum sit, quod ad uestigia Saluatoris mulieres corruerint: cum utiq; non sit id ipsum tangere post resurrectionē pedes eius & non tangere. Maria Magdalena ipsa est à qua septē dæmonia expulerat: ut ubi abundauerat peccatū, superabundaret gratia: quæ quia dominum hortulanum putabat, & quasi cum homine loquebatur, & quærebat uiuentem cum mortuis, recte audiuit. Noli me tangere. Et est sensus: Non mereris meis hæere uestigijs: nec adorare quasi Dominū: nec eius tenere pedes, quem nō existimas surrexisse. Tibi em̄ necdum ascendi ad patrē meum. Cæteræ uero mulieres quæ pedes tangunt, Dominum confitentur & merentur eius hæere uestigijs, quæ ad patrem ascendisse confidunt. Quamquam etiam si eadem mulier diuersis in euangelijs & tenuisse pedes, & non tenuisse referatur, facilis solutio sit: cum potuerit corrigi primum quasi incredula, & postea non repellī, quasi ea quæ errorem confessione mutauerat. Quod & de latronibus intelligi potest, cum alius euangelista utrunq; blasphemasse, alius narret alterum esse confessum. Extrema schedula continebat, utrum post resurrectionē, quadraginta diebus Dominus cum discipulis conuersatus sit, & nunq; alibi fuerit: an latenter ad cælum ascenderit atq; descenderit, & nihilominus apostolis suam præsentiam non negarit. Si Dominum Dei filium consideres de quo sermo est, & illum esse qui loquitur: Nonne cælum & terram ego repleo dicit Dominus: & de quo alius propheta testatur, Cælum mihi thronus est, terra autem scabellum pedum meorum: Et rursus alibi, Qui tenet cælum palmo & terram pugillo, de quo David canit, Quod ibo à spiritu tuo, & à facie tua quod fugiam: Si ascendero in cælum, tu ibi es: si descendero ad infernū, ades: Et si habitauero in extremis maris, etenim ibi manus tua deducet me, & continebit me dextera tua: profecto nō ambiges, etiam ante resurrectionē sic in dominico corpore habitasse Deum uerbum, ut in patre esset, & cœli circulum clauderet, atq; in omnibus infusus esset & circumfusus: id est, ut cuncta penetraret interior, & contineret exterior. Stultū est igitur illius potentiā unius corpusculi paruitate finiri, quæ non capit cælū: & tamen qui ubiq; erat, etiam in filio hominis totus erat. Diuina quippe natura, & Dei sermo in partes secari non potest, nec locis diuidi: sed cum ubiq; sit, totus ubiq; est. Erat igitur uno eodemq; tempore & cum apostolis quadraginta diebus & cum angelis, & in patre & in extremis maris finibus erat: in omnibus

locis

A locis uersabatur: cum Thoma in India: cum Petro Romæ: cum Paulo in Illyrico: cum Tito in Creta: cum Andrea in Achaia: cum singulis apostolis & apostolicis uiris, in singulis cunctisq; regionibus. Quod autem dicitur, quosdam deserere uel non deserere, non naturæ illius terminus ponitur, sed eorū merita describuntur apud quos esse uel nō esse dignatur.

HIERONYMVS AD MARCELLAM, DE BLASPHEMIA IN SPIRITUM SANCTUM.

Remissio est quæstionum quam misisti: & aperta responsio est. Si enim de eo quod in euangelio scribitur: Quicumque dixerit uerbum contra filium hominis remittetur ei: qui autem dixerit contra spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc seculo neque in futuro: Nouatianus affirmat, non posse peccare in spiritum sanctum, nisi eum qui Christianus sit & postea negauerit: manifestū est Iudæos qui eo tempore blasphemabant, peccato blasphemiae non teneri, quippe qui impij coloni, interfectis prophetis, de necesse domini cogitabant: & intantum erant perditī, ut ad saluandos eos se Dei filius uenisse responderit. Vnde de toto ipsius scripturæ ordine conuincendus est, non his irremissibilem esse dictam blasphemiam qui tormentis compulsi, & uarijs euiscerati cruciatibus, dominum denegassent: sed his qui cum in uirtutibus uideant opera Dei, calumniantur & clamitent, dæmonis esse uirtutem: & omnia signa quæ facta sunt, non ad diuinam magnificentiam, sed ad diabolum pertinere. Vnde & saluator noster toto responsionis suæ hoc agit argumento: ut doceat, non posse satanam eici à fatana: & regnum eius inter se non esse diuisum. Cum enim diaboli studium sit, Dei lædere creaturam: quomodo eiusdem poterit esse uoluntatis sanare languētes, & seipsum de obsessis fugare corporibus? Probet itaq; Nouatianus aliquem de his, qui sacrificare compulsi sunt ante tribunal iudicis, respondisse omnia quæ in euangelio scripta sunt, non à filio Dei, sed à Beelzebub principē demoniorum fuisse perfecta: & tunc poterit approbare irremissibilem in spiritum sanctum esse blasphemiam. Vt autem & acutius aliquid interrogemus, respondeat quid sit contra filium hominis dicere, & in spiritum sanctum blasphemare. Ego quippe assero iuxta sensum illius, eos qui Christum in persecutione negauerint, contra filium hominis dixisse, & non in spiritum sanctum blasphemasse. Qui enim interrogatur an Christianus sit, & Christianum se non esse responderit: utique negando Christum, hoc est filium hominis, spiritum sancto non facit iniuriam. Si autem Christum negando, negauit & spiritum: edisserat hæreticus, quomodo non peccet in spiritum, qui filium hominis denegauerit. Aut si spiritum sanctum hoc loco intelligendum patrem putat, patris nullā est à negatore mentio facta cum negaret. Petrus apostolus eo tempore quo ancillæ interrogatione perterritus, dominum negauit in filium hominis, an in spiritum sanctum uideatur commisisse peccatum? Si id quod ait, nescio hominem, ridicule uoluerit interpretari, non Christum eum negasse sed hominē mendacem faciet saluatorem, qui se, hoc est filium Dei, negādum esse prædixerat. Si autem negauit filium Dei, unde & amare fleuit, & trinam negationem trina postea confessione deleuit: manifestum est peccatum in spiritum sanctū ideo non posse dimitti, quod habeat blasphemiam: ut cum uideas in uirtutibus Deum, Beelzebub calumniaris in factis. Doceat igitur aliquem negatorem Beelzebub uocasse Christum, & ultro referā gradum, negatorem non posse ueniam consequi post ruinationem. Aliud est tormentis cedere & se Christianum negare, aliud Christum diabolum dicere, sicut tibi ipsa scriptura atq; contextus lecta attentius poterunt demonstrare. Fuerat quidem prolixius differendum: sed quoniam amicis & qui ad nostrum hospitium conuenerunt, præsentiam nostram negare non possumus, & tibi non statim respondere admodum uisum est arrogantis: latam disputationem, breui sermone comprehendimus, ut non tam epistolam quam commentariolum dictaremus.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Apparet hanc Herodiam eruditam mulierem fuisse, utpote ab eruditis ortam, Paterio rhetore & Delphidio: proinde per Apodemium in Bethlehēm missam, proponit D. Hieronymo duodecim quæstiones, quas ille explicat.

mm 4 Hiero

Ignota uultu, fidei mihi ardore notissima, de extremis Galliarum finibus in Bethlehemitico rure latitantem, ad respondendum prouocas, de sanctorum quaestionibus scripturarum, per hominem Dei, filium meum Apodemium commentariolum dirigens: quasi uero non habeas in tua prouincia disertos uiros & in lege Dei perfectos: nisi forte experimentum magis nostri, quam doctrinam flagitas: & uis scire, quid de his quae ab alijs audisti, nos quoque sentiamus. Maiores tui Paterius atque Delphidius, quorum alter antequam ego nascerer rhetoricam Romae docuit, alter me iam adolescentulo omnes Gallias prosa uerulorum suo illustrauit ingenio, iam dormientes & taciti me uere reprehendunt, quod audeam ad stirpem generis sui quippiam mulsitare: licet concedens eis eloquentiae magnitudinem, & doctrinam secularium literarum, merito subtraham scientiam legis Dei: quam nemo accipere potest, nisi ei data fuerit a patre luminum, qui illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum, & stat medius credentium, qui in nomine eius fuerint congregati. Vnde libere profiteor, nec dictum superbe pertimesco: me scribere tibi non in doctis humanae sapientiae uerbis, quam Deus destructurus est, sed in uerbis fidei spiritualibus spiritualia comparantem: ut abyssus ueteris testamenti, inuocet abyssum euangelicam: in uoce cataractarum, id est, prophetarum & apostolorum suorum, & ueritas domini perueniat usque ad nubes: quibus mandatum est ne super incredulum Israel imbre pluerent, sed ut rigarent arua gentilium, & torrentem spinarum ac mare mortuum dulcorarent. Ora igitur, ut uerus Elifus steriles in me & mortuas aquas uiuificet, & apostolorum sale quibus dixerit: Vos estis sal terrae, meum holusculum condiat: quia omne sacrificium quod absque sale est, domino non offertur. Nec fulgore secularis eloquentiae delecteris, quam uidit Iesus quasi fulgur cadentem de caelo: sed potius eum respice, qui non habet decorum nec speciem: homo in plagis positus, & sciens ferre infirmitatem: & quicquid ad proposita respondero, scias me non confidentia respondisse sermonis, sed eius fide, qui pollicitus est: Aperi os tuum, & ego implebo illud.

Quaestio Prima.

Interrogas quomodo perfectus esse quis possit, & quomodo uiuere debeat uidua, quae sine liberis derelicta est. Hoc idem in euangelio legis doctor interrogat: Magister, quid faciens, uitam aeternam possidebo? Cui respondit dominus: Mandata nosti? Dicit ille: Quae? Iesus autem dixit: Non homicidium facies, non adulterium, non furtum, non falsum dices testimonium: honora patrem & matrem, & diliges proximum tuum sicut teipsum. Et illo dicente: Haec omnia feci, dominus intulit: Vnum tibi deest. Si uis esse perfectus: uade & uende omnia quae habes, & da pauperibus: & ueni sequere me. Itaque & ego tibi dominum stri respondebo sermonibus. Si uis esse perfecta, & tollere crucem tuam, & sequi dominum saluatorem, & imitari Petrum dicentem: Ecce nos dimisimus omnia & secuti sumus te: uade & uende omnia quae habes, & da pauperibus, & sequere saluatorem. Non dixit, da filijs, da fratribus, da propinquis: quos etiam si haberes, iure his dominus praeferretur, sed da pauperibus: imo da Christo, qui in pauperibus pascitur: Qui cum diues esset, pro nobis pauper factus est: qui loquitur in tricesimo nono psalmo: Ego autem mendicus sum & pauper: & dominus sollicitus est pro me. Statimque quadragesimi psalmi de eo exordium est: Beatus qui intelligit super egenum & pauperem. Intelligentia opus est, & post intelligentiam beatitudine, qui sit egenus & pauper. Non utique ille qui mendicitate & squalore coopertus est, & tamen non recedit a uitijs, sed de quibus Apostolus loquitur: Tantum ut pauperum memores essemus. Ob quorum refrigeria laborant Paulus & Barnabas in ecclesijs gentium, ut collectae fierent per primam sabbati: & hanc ipsam oblationem, non per alios sed per se deferre festinat: his qui suas pro Christo amiserunt substantias, qui perfectiones passi sunt, qui dixerunt patri suo & matri, uxoribus & liberis: Non nouimus uos. Hi impleuerunt uoluntatem patris, & audierunt dicentem dominum saluatorem: Mater mea & fratres mei hi sunt qui faciunt uoluntatem patris mei. Et haec dicimus, non quod in pauperes Iudaeos sive gentiles &

omnino

A omnino cuiuslibet gentis pauperes, prohibeamus faciendam elemosynam, sed quod Christianos & credentes pauperes incredulis praeferamus, & inter ipsos Christianos sit multa diuersitas, utrum peccator an sanctus sit. Vnde & Apostolus passim in omnes misericordiam probans, infert: maxime in domesticos fidei. Domesticus fidei est, qui eadem tibi religione coniungitur, quem a consortio fraternitatis peccata non separant. Quod si de inimicis quoque nobis praecipitur: ut si esurierint, demus eis cibum: si sitierint, demus eis potum, & haec facientes congregemus carbones super caput eorum: quanto magis de his qui non sunt inimici, & qui Christiani sunt atque sancti? Neque uero hoc quod dicitur: hoc enim faciens, carbones ignis congregabis super caput eius: in malam partem accipiendum est, sed in bonam. Quando enim inimicis nostris praebemus beneficia, malitiam eorum nostram bonitate superamus, & mollimus duritiam, iratumque animum ad mollitiem & beneuolentiam flectimus: atque ita congregamus carbones super capita eorum, de quibus scriptum est: Sagittae potentis acutae, cum carbonibus desolatorijs: ut quomodo de altari a seraphim carbo sublatus, prophetae labia purgauit: ita & inimicorum nostrorum peccata purgantur, & uincamus in bono malum, & benedicamus maledicentibus: & imitemur patrem nostrum, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Igitur & tu quia paucos habes filios, plurimos fac tibi amicos, de iniquo mammona, qui te recipiant in aeterna tabernacula. Pulchre dixit, de iniquo: Omnes enim diuitiae de iniquitate descendunt: & nisi alter perdidit, alter non potest inuenire. Vnde & illa uulgata sententia mihi uidetur esse uerissima: Diues aut iniquus, aut iniqui haeres. Quod cum legis doctor audisset, & ferre non posset: quia habebat diuitias multas, conuersus dominus ad discipulos ait: Quam difficile qui diuites sunt intrare possunt in regna caelorum. Non dixit impossibile, sed difficile: licet exemplum posuerit impossibilitatis. Facilius est camelum per foramen acus transire, quam diuitem intrare in regnum Dei. Hoc autem non tam difficile est quam impossibile. Nunquam enim fieri potest, ut camelus transeat per foramen acus. Nunquam igitur diues intrare poterit regna caelorum. Sed camelus tortuosus & curuus est, & graui sarcina praegratur. Et nos ergo quando prauas ingredimur semitas, & rectam domini uiam dimittimus, & oneramus mundi diuitijs siue pondere delictorum, regnum Dei ingredi non ualemus. Quod si deponamus grauissimam sarcinam, & assumamus nobis pennas columbae: uolabimus & quiescemus, & dicetur nobis: Si dormitis inter medios ceros, pennae columbae deargentatae, & posteriora dorsi eius in pallore auri. Dorsum nostrum quod prius informe erat, et graui sarcina premebatur, habeat nitorem auri, quod interpretatur in sensu: et alas deargentatas, quae intelliguntur eloquia scripturarum: & regnum Dei intrare poterimus. Dicunt apostoli se omnia quae sua fuerant dimisisse, & mercedem pro hac uirtute audacter exposcunt. Quibus respondit dominus: Omnis qui relinquit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros, propter nomen meum, centuplum accipiet, et uitam aeternam possidebit. O quanta beatitudo, pro parujs magna recipere, aeterna pro breuibus, pro morituris semper uiuentia, & habere dominum debitorem. Si qua autem uidua habet liberos, et maxime si nobilis familiae est, egenos filios non dimittat, sed ex equalitate, et ut meminerit primum animae suae, et ipsam putet esse de filijs, et partiatur potius cum liberis quam omnia filijs derelinquat: imo Christum liberorum suorum faciat cohaereditem. Respondebis, difficile est, durum est, et contra naturam. Sed dominum audies tibi respondentem: Qui potest capere, capiat. Et si uis esse perfecta. Non tibi iugum necessitatis imponit, sed potestati tuae liberum concedit arbitrium. Vis esse perfecta, & in primo stare fastigio dignitatis, fac quod fecerunt apostoli, uende omnia quae habes, & da pauperibus, & sequere saluatorem, & nudam solamque crucem, nuda sequaris & sola. Non uis esse perfecta, sed secundum uis tenere gradum uirtutis, dimitte omnia quaecumque habes, da filijs, da propinquis. Nemo te reprehendit si inferiora seceris, dummodo illam scias tibi iure praetam, quae elegerit prima. Dices, hoc apostolorum est & uirorum: mulierem autem nobilem non posse omnia uendere, quae multis adiumentis huius uitae indigeat.

Audi

Audi igitur apostolum commonentem: Non ut alijs refrigerium, uobis autem tribulatio: sed ex æqualitate, uestra abundantia illorum sustentet inopiam: ut & illorum abundantia, uestræ inopiæ sit supplementum. Vnde inquit dominus: Qui habet duas tunicas, det alteram non habenti. Quid si Scythiæ frigora sint, & alpina niues: quæ non duabus & tribus tunicis, sed uix pecudum pellibus repelluntur? Quicquid ergo corpori nostro sufficere potest, & humanæ succurrere imbecillitati, quos nudos natura profudit: hoc una appellanda est tunica: & quicquid in præsentibus alimentis necessarium est, hoc unius diei uictus appellatur. Vnde præceptum est: Non cogitatis de crastino, hoc est de futuro tempore. Et Apostolus: Habentes, inquit, uictum & uestitum, his contenti sumus. Si plus habes quam tibi ad uictum uestitumque necessarium est, illud eroga, & in illo debitorum esse te noueris. Ananias & Sapphira apostoli meruerunt sententiam, quia sua timide referuarunt, quia sua non dederunt: Minime. Ideo puniti sunt, quia mentiri uoluerunt spiritui sancto: & referuantes necessaria uictui suo, quasi perfecte seculo renunciantes, uanam gloriam sectabantur. Alioqui licet libere uel dare uel non dare. Quanquam ei qui cupiat esse perfectus, præfens paupertas, futuris diuitijs compensanda sit. Quomodo autem uidua uiuere debeat, breui sermone comprehendit Apostolus, dicens: Vidua quæ in delicijs est, uiuens mortua est: & nos in duobus libellis quos ad Furiam & Saluinam scripsimus, plenius dictum putamus.

Quæstio Secunda.

Quomodo accipiendum sit illud saluatoris apud Matthæum: Dico autem uobis: non bibam a modo de hoc genimine uitis, usque in diem illum quo bibam illud nouum uobiscum in regno patris mei. Ex hoc loco quidam mille annorum fabulam struunt: in quibus Christum regnaturum corporaliter esse contendunt: & bibiturum uinum, quod ex illo tempore usque ad consummationem mundi non biberit. Nos autem audiamus panem, quem fregit dominus, deditque discipulis suis, esse corpus domini saluatoris, ipso dicente ad eos: Accipite & comedite, hoc est corpus meum: & calicem illum esse, de quo iterum locutus est: Bibite ex hoc omnes: hic est sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur. Iste est calix de quo in propheta legimus: Calicem salutaris accipiam. Et alibi: Calix tuus inebrians quam præclarus est. Si ergo panis qui de caelo descendit, corpus est domini: & uinum quod discipulis dedit, sanguis illius est noui testamenti, qui pro multis effusus est in remissionem peccatorum: Iudaicas fabulas repellamus, & ascendamus cum domino coenaculum magnum, stratum atque mundatum, & accipiamus ab eo sursum calicem noui testamenti: ibique cum eo pascha celebrantes, inebriemur ab eo uino sobrietatis. Non enim est regnum Dei cibus & potus, sed iustitia & gaudium, & pax in spiritu sancto. Nec Moyses dedit nobis panem uerum, sed dominus Iesus: ipse conuiuia & conuiuia: ipse comedens & qui comeditur: illius bibimus sanguinem, & sine ipso potare non possumus, & quotidie in sacrificijs eius de genimine uitis ueræ, & uineæ Sorec, quæ interpretatur electa, rubentia musta calcamus, & nouum ex his uinum bibimus de regno patris: nequaquam in uetustate literæ, sed in nouitate spiritus, cantantes canticum nouum, quod nemo potest cantare, nisi in regno ecclesiæ, quod regnum patris est. Hunc panem & Iacob patriarcha comedere cupiebat, dicens: Si fuerit dominus Deus mecum, & dederit mihi panem ad uescendum, & uestimentum ad operiendum. Quotquot enim in Christo baptizamur, Christum induimus, & panem comedimus angelorum, & audimus dominum prædicantem: Meus cibus est, ut faciam uoluntatem eius qui me misit patris, ut impleam opus eius. Faciamus igitur uoluntatem eius qui misit nos patris, & impleamus opus eius, & Christus nobiscum bibet in regno ecclesiæ sanguinem suum.

Quæstio Tertia.

Quæ causa sit, ut de resurrectione domini & apparitione, euangelistæ diuersa narrauerint. In quibus primum quaeris, cur Matthæus dixerit: Uespere autem sabbati illucelcente in una sabbati dominum surrexisse, & Marcus mane resurrectione eius factam esse

commemore

commemoret, ita scribens: Cum autem surrexisset una sabbati mane apparuit Mariæ Magdalene, de qua eiecerat septem daemonia: & illa abiens, nunciauit his qui cum eo fuerant: uigentibus & flentibus. Illique audientes quod uiueret, & quod uidisset eum, non crediderunt ei. Huius quaestionis, duplex solutio est. Aut enim non recipimus Marci testimonium, quod in raris fertur euangelijs, omnibus Græciæ libris penè hoc capitulum in fine non habentibus, præsertim cum diuersa atque contraria euangelistis cæteris narrare uideatur. Aut hoc respondendum, quod uterque uerum dixerit: Matthæus quando dominus surrexerit uespere sabbati: Marcus autem, quando eum uiderit Maria Magdalene, id est, mane prima sabbati. Ita enim distinguendum est: Cum autem surrexisset: & parumper spiritu coartato inferendum, prima sabbati mane apparuit Mariæ Magdalene: ut qui uespere sabbati (iuxta Matthæum) surrexerat, ipse mane prima sabbati (iuxta Marcum) apparuerit Mariæ Magdalene. Quod quidem & Ioannes euangelista significat, mane eum alterius diei uisum esse demonstrans.

Quæstio Quarta.

Quomodo iuxta Matthæum, uespere sabbati Maria Magdalene uidit dominum resurgentem: & Ioannes euangelista refert eam mane una sabbati iuxta sepulchrum flere? Vna sabbati dies dominica intelligenda est: quia omnis hebdomada in sabbatum, & in primam, & secundam, & tertiam, & quartam, & quintam, et sextam sabbati diuiditur: quam ethnici idolorum & elementorum nominibus appellant. Denique apostolus collectam pecuniam, quæ indigentibus præparabatur, in una sabbati præcepit congregandam. Nec putandum est, Matthæum & Ioannem diuersa sensisse: sed unum atque idem tempus, mediæ noctis scilicet & gallorum cantus, diuersis appellasse nominibus. Matthæus enim scribit: Uespere sabbati, id est sero, non incipiente nocte, sed iam profunda & magna ex parte transacta, apparuisse dominum Mariæ Magdalene: & apparuisse, uespere sabbati illucelcentis in unam sabbati: seipsum interpretans quid dixisset, uespere sabbati, id est, appropinquante iam luce sequentis diei: Et Ioannem non absolute dixisse: Vna autem sabbati uenit Maria Magdalene mane ad sepulchrum, sed addidisse, cum adhuc essent tenebræ. Eiusdem igitur atque unius temporis, id est, mediæ noctis atque gallorum cantus, alterum finem, alterum dixisse principium. Mihi quæ uidetur euangelistam Matthæum, qui euangelium Hebraico sermone conscripsit, non tam uespere dixisse quam sero: & eum qui interpretatus est, uerbi ambiguitate deceptum, non sero interpretatum esse, sed uespere. Quanquam consuetudo humani sermonis teneat: sero non uesperum significare, sed tarde. Solemus enim dicere: sero uenisti, id est, tarde: & quæ facere ante debueras, fac saltem sero, id est, tarde. Sin autem illud obijciatur: quomodo eadem Maria quæ prius uiderat dominum resurgentem, postea ad sepulchrum eius flere referatur: hoc dicendum est, quod & sola & cum altera, siue cum alijs mulieribus memor beneficiorum, quæ in se dominus contulerat, ad sepulchrum eius frequenter cucurrerit, & nunc adorauerit quem uidebat, nunc fleuerit quem quaerebat absentem. Licet quidam duas Marias Magdalenas de eodem uico Magdalo fuisse contendant, & alteram esse quæ in Matthæo eum uiderit resurgentem, alteram quæ in Ioanne eum quaerebat absentem. Quatuor autem fuisse Marias, in euangelijs legimus: unam matrem domini saluatoris, alteram materteram eius, quæ appellata est Maria Cleophae, tertiam Mariam matrem Iacobi & Iose, quartam Mariam Magdalenam. Licet alij matrem Iacobi & Iose, materteram eius fuisse contendant. Nonnulli (ut se liberent quaestione) in Marco uolunt unam esse de Marijs: sed non additum cognomen Magdalene, & ex superfluo scriptorum inoleuisse uicio, quod primum euangelista non scripserit. Nobis autem simplex uidetur & aperta responsio, sanctas sceminas, Christi absentiam non ferentes, per totam noctem, non semel, nec bis, sed crebro ad sepulchrum domini cucurrisse, præsertim cum terræ motus, & saxa diruta, & sol fugiens, & rerum natura turbata, & (quod his maius est) desiderium saluatoris somnum ruperit foeminarum.

Quæstio

Quæstio Quinta.

Quomodo iuxta Matthæum, Maria Magdalene uespere sabbati cum altera Maria aduoluta sit pedibus saluatoris: cum secundum Ioannem, audierit à domino: Noli me tangere, necdum enim ascendi ad patrem meum. Quæ prius uiderat dominum resurgentem cum altera Maria, & eius pedibus fuerat aduoluta: postea reuersa per noctem (domine enim ob desiderium eius manere non poterat) uenit ad sepulchrum. Cumque lapidem quod monumentum fuerat clausum, uidisset ablatum, cucurrit ad Simonem Petrum, & ad alterum discipulum quem Iesus amabat plurimum, & dicit eis: Tulerunt dominum de monumento: & nescio ubi posuerunt eum. Error mulieris cum pietate sociatus est. Pietas in eo erat, quod desiderabat eum, cuius nouerat maiestatem. Error in eo, quod dicebat: Tulerunt dominum de monumento, & cætera. Denique cum Petrus & Ioannes introeuntes sepulchrum, uidissent linteamina separata: & sudarium quo caput domini fuerat inuolutum, seorsum positum: & resurrexisse crederent, cuius corpus non inuenerant in sepulchro: Maria stabat ad monumentum foris plorans. Cumque se inclinasset, uidit duos angelos in albis sedentes in loco monumenti ad caput & pedes, ubi positum fuerat corpus Iesu: ut sub tanta custodiæ dignitate, non crederet ab hominibus potuisse furari, qui ministris angelis seruabatur. Dicunt ei angeli, quos cernebat: Mulier quid ploras? secundum illud quod dominus loquebatur ad matrem: Quid mihi & tibi est mulier? nondum uenit hora mea: ut ex eo quod appellauerunt mulierem, arguerent frustra plorantem, & dicerent: Quid ploras? Intantum autem Maria Magdalene obstupefacta torpuerat, & fidem miraculis territa quasi in caligine possidebat, ut ne angelorum quidem præsentium sentiret aspectum, sed muliebriter responderet, & diceret: Ideo ploro, quia tulerunt dominum meum, & nescio ubi posuerunt eum. O Maria, si dominum credis & dominum tuum, quomodo arbitraris ab hominibus sublatum? Nescio, inquit, ubi posuerunt eum. Quomodo nescis, quem paulo ante adorasti? Cumque uideret angelos, & quos cernebat, ignoraret: stupore perterrita, huc atque illuc faciem circumferebat, nihil aliud nisi dominum uidere desiderans, conuersa retro, uidit Iesum stantem: & nesciebat, quia Iesus erat. Non quod iuxta Manichæum & alios hæreticos formam dominus uultumque mutasset, ut pro uoluntate diuersus ac uariis uideretur: sed quod Maria stupefacta miraculo, hortulanum putaret, quem tanto studio requirebat. Itaque & dominus ipsidem uerbis, quibus & angeli loquitur ad eam: Mulier quid ploras? Addiditque de suo, quem quæris? At illa respondit: Dñe si tu sustulisti eum, dicit mihi, ubi posuisti eum, & ego eum tollam. Hic dominum non de confessione ueræ fidei saluatorem uocat, sed humilitate & timore hortulano desert obsequium. Et uide, quanta ignorantia. Quem custodiebat cohors militum, cuius sepulchro angeli præsidebant, ab uno hortulano arbitratur ablatum: & ignorans imbecillitatem foemineam, tantarum se uirium repromittit & credit, ut corpus uiri & perfectæ ætatis, quod (ut cætera taceam) centum libris myrrhæ circumlitum erat, existimaret ab una & pauca muliere posse portari. Cumque Iesus appellasset eam, atque dixisset Maria, ut quem facie non agnoscebat, uoce intelligeret: illa in errore persistens, nequaquam dominum, sed Rabbi, id est magistrum uocat. Et uide quanta turbatio, quem hortulanum putans dominum nuncupauerat, Dei filium resurgentem magistrum uocat. Itaque ad eam quæ quærebat uiuentem cum mortuis, quæ errore foemineo & imbecillitate muliebri huc illucque currebat, & corpus quærebat occisi, cuius pedes uiuentis tenuerat, loquitur dominus & dicit: Noli me tangere, tibi enim nondum ascendi ad patrem meum. Et est sensus: Quem mortuum quæris, uiuentem tangere non mereris. Si me necdum putas ascendisse ad patrem, sed hominum fraude sublatum, meo tactu indigna es. Hoc autem dicebat, non ut studium quærentis obtunderet, sed ut dispensationem carnis assumptæ, in diuinitatis gloriam sciret esse mutatam, & nequaquam corporaliter uellet esse cum domino, quem spiritualiter credere deberet regnare cum patre. Vnde & apostoli maioris fidei sunt, qui absque angelorum uisu, absque ipsius saluatoris

A saluatoris aspectu, postquam corpus eius in monumento non repererant, crediderunt eum ab inferis surrexisse. Alij putant primum esse quod à Ioanne narratum est: uenisse Mariam Magdalenam ad sepulchrum, & uidisse reuolutum lapidem à monumento: & postea regressam cum apostolis, Petro & Ioanne, solam ad monumentum remansisse: & idcirco adhuc incredulam, à domino fuisse correptam: reuersamque domum, rursus ad sepulchrum uenisse cum Maria: & ab angelo monitam, exeuntem de monumento, adorasse dñm: & tenuisse pedes eius, quando ab eo pariter audierunt: Auete. Et illæ acceperunt, & tenuerunt pedes eius, & adorauerunt eum. Quæ intantum profecerunt, ut mittantur ad apostolos, & audiât primū, Nolite timere: secundo, Ite nunciate fratribus meis, ut eant in Galilæam, ibi me uidebunt.

Quæstio Sexta.

Quomodo custodiente militum turba, Petrus & Ioannes libere ingressi sint sepulchrum, nullo prohibente custodum. Hac uidelicet causa, quia uespere sabbati, quæ lucebat in prima sabbati, uenit Maria Magdalene, & altera Maria uidere sepulchrum. Et ecce terræ motus factus est magnus. Angelus quoque domini descendit de cælo: et accedens reuoluit lapidem, & sedebat super eum: eratque aspectus eius sicut fulgur: & uestimentum illius, sicut nix. Præ timore autem eius perterriti sunt custodes, & facti sunt uelut mortui. Igitur qui fuerant tanto timore perterriti, ut putarentur mortui: aut dimisisse sepulchrum & fugisse credendi sunt: aut ita corpore & animo obtorpuisse, ut non dicam uiros, sed ne mulierculas quidem, sepulchrum intrare cupientes, auderent prohibere. Magnus enim timor eos exterruerat, uidentes lapidem reuolutum, & terræ motum factum non ex more solito, sed tam magnum, qui cuncta concuteret, & euerfionem terræ funditus minaretur: Angelum quoque descendisse de cælo, tam claro uultu, ut non lampadem & humana lumen arte succensum, sed fulgur imitaretur cæli, quo illustrantur omnia. Vnde & in tenebris uidere potuerunt. Itaque libere introeunt. Viderat enim Maria Magdalene, quæ eis nunciauerat lapidem reuolutum, & corpus domini de monumento esse sublatum. Angelum autem non putemus idcirco uenisse, ut aperiret sepulchrum domino resurgenti, & reuolueret lapidem: sed postquam dominus resurrexit, hora qua ipse uoluit, & quæ nulli mortalium cognita est, indicasse quod factum est: Et sepulchrum uacuum reuolutione lapidis, & sui ostendisse præsentia: quæ omnia uidebantur, splendore faciei ipsius, & horrorem tenebrarum fulgoris claritate uincente.

Quæstio Septima.

Quomodo Matthæus & Marcus scribant apostolis mandatum per mulieres, ut irent in Galilæam dominum reuisuri: cum Lucas & Ioannes, Hierosolymis ab illis uisum esse perhibeant. Aliud est undecim se offerre discipulis, qui propter metum Iudæorum absconditi erant: quando ad eos clausis ingressus est ianuis: & putantibus, quod uideretur in spiritu, manus & latus obtulit, clauis & lancea uulneratum: aliud quando secundum Lucam, præbuit se eis in multis argumentis per dies quadraginta, apparens eis & loquens de regno Dei: et cōuescens præcepit eis, ab Hierosolymis ne discederent. In altero enim pro consolatione timentium uidebatur: & uidebatur breuiter, rursusque ex oculis tollebatur. In altero autem tanta familiaritas erat & perseverantia, ut cum eis pariter uelceretur. Vnde & Paulus apostolus refert eum quingentis simul apparuisse discipulis. Et in Ioanne legimus, quod piscantibus apostolis in litore steterit, & partem alicuius piscis fauimque comederit: quæ ueræ resurrectionis indicia sunt. In Hierusalem autem nihil horum fecisse narratur.

Quæstio Octaua.

Quid significet quod in euangelista Matthæo scriptum est: Iesus autem clamans uoce magna, emisit spiritum: & uelum templi scissum est in duas partes, à summo usque deorsum: & terra mota est, & petra scissæ sunt, & monumenta aperta sunt: & multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt. Et exeuntes de monumentis, post resurrectionem eius, uenerunt in sanctam ciuitatem & apparuerunt multis. De hoc loco in ipsidem Matthæi commentarijs differuimus. Primumque dicendum, quod diuinæ sit potestatis, ponere animam quam

do uoluerit, & rursum accipere eam. Denique Centurio audiens eum dixisse ad patrem: In manus tuas commendo spiritum meum: & statim spiritum sponte dimisisse: commotus signi magnitudine ait: Vere filius Dei erat iste. Velū quoque templi scissum est in duas partes: ut compleretur illud quod refert Iosephus, praesides templi dixisse uirtutes: Transeamus ex his sedibus. In euangelio autem quod Hebraicis literis scriptum est legimus: nō uelum templi scissum, sed superliminare templi mirae magnitudinis corruisse. Terra, inquit, mota est, pendentem dominum suum ferre non sustinens: & petrae scissae sunt, ut indicarent duritiam Iudaeorum, qui praesentem Dei filium intelligere noluerunt: & monumenta aperta sunt, in signum futurae resurrectionis: multa quoque sanctorum corpora exeuntia de sepulchris, uenerunt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis. Sanctam ciuitatem, Hierosolymam debemus accipere, ad distinctionem omnium ciuitatum, quae tunc idolis seruebant. In hac enim sola fuit templum, & unius Dei cultus, & uera religio: & non omnibus apparuerunt, sed multis, qui resurgentem dominum susceperunt. Deinde iuxta Anagogen dicendum est, quod inclamante Iesu & emittente spiritum, uelum templi scissum sit in duas partes à summo usque deorsum: & omnia legis sint reuelata mysteria: ut quae prius recondita tenebantur, uniuersis gentibus proderentur. In duas autem partes, in uetus & nouum testamentum: & à summo usque deorsum: ab initio mundi, quando homo conditus est, & reliqua quae facta sunt in medio, sacra narrat historia, usque ad consummationem mundi. Et quaerendum, quod uelum templi scissum sit, exterius an interius: Mihi uidetur in passione domini illud uelum esse conscissum, quod in tabernaculo & in templo foris positum fuerat, & appellabatur exterius. Quia nunc ex parte uidemus, et ex parte cognoscimus. Cum autem uenerit quod perfectum est, tunc & uelum interius dirumpendum est: ut omnia quae nunc nobis abscondita sunt, domus Dei sacramenta uideamus. Videamus quid significant duo cherubim: quid oraculum, quid uas aureum in quo manna reconditum fuit. Nunc enim per speculum uidemus in enigmate: & cum historiae nobis uelum scissum sit, ut ingrediamur atrium Dei, tamen secreta eius & uniuersa mysteria quae in caelesti Hierusalem clausa retinentur, scire non possumus. Igitur in passione domini terra commota est: iuxta illud quod scriptum est in Aggeō: Adhuc semel, & ego mouebo coelum & terram: & ueniet desideratus cunctis gentibus: ut ab Oriente & Occidente ueniant & recumbant cum Abraham, Isaac, & Iacob. Et petrae scissae sunt, dura corda gentilium: siue petrae, uniuersa uaticinia prophetarum, qui & ipsi à petra Christi cum apostolis petrae uocabulum acceperunt: ut quicquid in eis duro legis uelamine clauderetur, scissum pateret gentibus. Monumenta quoque de quibus scriptum est: Vos estis sepulchra extrinsecus dealbata, quae intus plena sunt ossibus mortuorum: ideo sunt aperta, ut egredierentur de his, qui prius in infidelitate mortui erant, & cum resurgente Christo atque uiuente uiuerent, & ingrederentur caelestem Hierusalem: & haberent municipatum, nequaquam in terra, sed in caelo: morientesque cum terreno Adam, resurgerent cum Adam supercaelesti. Porro secundum literam, nulli uolentium esse uideatur, mortuo saluatore appellari Hierusalem sanctam ciuitatem: cum usque ad destructionem eius semper apostoli templum ingressi sint, & ob scandalum eorum qui de Iudaeis crediderant legis exercuerint ceremonias. Intantum autem Hierusalem amauit dominus, ut flet eam & plangeret, & pendens in cruce loqueretur: Pater ignosce illis: quod enim faciunt, nesciunt. Itaque impetrauit quod petierat: multa quoque statim de Iudaeis milia crediderunt, & usque ad quadagesimum secundum annum datum est tempus poenitentiae. Post quos perseverantibus illis in malitia, egressi sunt duo urti de syluis gentium Romanarum, Vespasianus & Titus, & blasphemantes pueros, ascendente uero Eliseo in domum Dei (hoc enim interpretatur Bethel) uoce consona illudentes interfecerunt, atque lacerauerunt: & ex eo tempore Hierusalem non appellatur ciuitas sancta: sed sanctitatem & pristinum nomen amittens, spiritualiter uocatur Sodoma & Aegyptus: ut aedificetur pro ea ciuitas noua, quam fluminis impetus laetificat: & de cuius medio egreditur fons, qui totius orbis amaritudinem mitigauit: ut miserabilis Israel, ruinas templi, nudatis plagat lacertis: et in Christo turba credentium, noua quoti-

die uideat ecclesiae tecta consergere, & dicat Sion: Angustus mihi locus est: impleaturque illud quod in Esaia scriptum est: Et erit sepulchrum eius inclutum.

Quaestio Nonā.

Quomodo saluator secundum Ioannem, insufflauit spiritum sanctum in sanctos apostolos: & secundum Lucam, post ascensionem se missurum repromittit. Huius quaestioni perfacilis solutio est, si docente apostolo Paulo, spiritus sancti diuersas gratias nouerimus. Scribit enim in prima ad Corinthios epistola: Diuisiones donorum sunt, idem uero spiritus: & diuisiones ministeriorum sunt, idem autem dominus: et diuisiones operationum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus. Vnicuique autem datur manifestatio spiritus, ad id quod expedit. Alij quidem datur per spiritum sermo sapientiae: alij sermo scientiae secundum eundem spiritum. Alij gratia sanctorum in uno spiritu: alij fides in eodem spiritu: alij operatio uirtutum: alij prophetia, alij discretio spirituum: alij genera linguarum: alij autem interpretatio sermonum. Haec autem omnia operatur unus atque idem spiritus, diuidens singulis prout uult. Ergo dominus qui post resurrectionem suam iuxta Lucae euangelium dixerat: Ecce ego mittam promissionem patris mei in uos: Vos autem sedete in ciuitate quoad usque induamini uirtute ex alto: & iuxta eundem in apostolorum actibus est locutus: praecipit eis ab Hierosolymis ne discederent, sed expectarent promissionem patris: quam audistis, inquit, per os meum: quia Ioannes quidem baptizauit aqua, uos autem baptizabimini spiritu sancto, non post multos hos dies. Rursum in fine euangelij secundum Ioannem: eo die quo resurrexerat, id est, die dominica, clausis ianuis ad apostolos introisse narratur, & dixisse eis secundo, Pax uobis: & intulisse: Sicut misit me pater, & ego mitto uos: hoc cum dixisset, insufflauit, & dixit eis: Accipite spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta erunt. Prima igitur die resurrectionis, acceperunt spiritus sancti gratiam: qua peccata dimitterent & baptizarent, & filios Dei facerent, & spiritum adoptionis credentibus largirentur: ipso saluatore dicente: Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta erunt. Die autem pentecostes eis amplius repromissum est, ut baptizarentur spiritu sancto, & induerentur uirtute ex alto, qua Christi euangelium cunctis gentibus praedicarent: iuxta illud quod in sexagesimo septimo psalmo legimus: Dominus dabit uerbum euangelizantibus uirtute multa: ut haberent operationem uirtutum, & gratiam sanctorum, & praedicaturi multis gentibus, acciperent genera linguarum: ut iam tunc cognosceretur, qui apostolorum quibus deberent gentibus nunciare. Denique apostolus Paulus qui de Hierusalem usque ad Illyricum praedicauit, & inde per Romam ad Hispaniam ire festinat, gratias agit Deo, quod cunctis apostolis magis linguis loquatur. Qui enim multis gentibus annunciaturus erat, multarum linguarum acceperat gratiam. Quae repromissio spiritus sancti die decima post ascensionem saluatoris expleta est, Luca referente, qui scripsit: Cum complerentur dies pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco: & factus est repente de caelo sonus tanquam aduenientis spiritus uehementis: & repleuit totam domum ubi erant sedentes, & apparuerunt illis dispartitae linguae tanquam ignis: seditque supra singulos eorum, & repleti sunt omnes spiritu sancto, & acceperunt loqui alijs linguis, prout spiritus sanctus dabat eloqui illis. Tunc completum est illud quod legitur in Iohel: Et erit in nouissimis diebus, dicit dominus: Effundam de spiritu meo super omnem carnem: et prophetabunt filij uestri & filiae uestrae, seniores uestri somnia somnabunt, & iuuenes uestri uisiones uidebunt. Verbum autem effusionis significat gratiae largitatem, & id ipsum sonat, quod dominus repromisit: Vos autem baptizabimini spiritu sancto non post multos hos dies. Intantum enim spiritu sancto baptizati sunt: ut repletur tota domus ubi erant sedentes: et ignis spiritus sancti stationem in eis inueniret optatam, linguasque diuideret: & secundum Esaia, qui immunda labia habere se dixerat, purgaret labia eorum, ut euangelium Christi purius praedicarent. Et in Esaia quidem superliminare templi dicitur fuisse commotum: & repleta est omnis domus fumo, id est errore & tenebris, uerique ignorantia. In principio autem euangelij repletur spiritu sancto ecclesia, ut gratia eius atque seruire, omnium

credentium peccata purgentur, & igne spiritus sancti, quem dominus missurum esse se dixerat, praedicatorum Christum lingua sanetur. Non ergo Ioanes Lucasque discordant: ut quod ille primo resurrectionis die datum esse significat, hic quinquagesimo die uenisse describat: sed profectus apostolicus est, ut qui primo remittendorum peccatorum gratiam acceperant, postea acciperent operationes uirtutum, & cuncta donationum genera, quae ab Apostolo descripta commemorauimus: & (quod magis necessarium erat) diuersitatem linguarum omnium gentium: ut annunciaturi Christum, nullo indigerent interprete. Vnde & in Lycaonia cum audissent Paulum & Barnabam loqui linguis suis, deos in homines conuersos esse credebant. Et reuera indumentum uirtutis, spiritus sancti gratia est: quam possidentes, iudicum tribunalia & regum purpuras non timebant. Promiserat enim dominus prius quam pateretur, & dixerat: Cum autem tradent uos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini. Dabitur enim uobis in illa hora, quod loquamini. Non enim uos estis qui loquamini, sed spiritus patris uestri qui loquitur in uobis. Ego autem audacter & tota libertate pronuncio, ex eo tempore quo apostoli domino crediderunt, semper eos habuisse spiritum sanctum: nec potuisse signa facere absque spiritus sancti gratia, sed pro modulo atque mensura. Vnde saluator clamabat in templo dicens: Qui sitit, ueniat ad me, & bibat: & qui credit in me, sicut dicit scriptura, flumina de uentre eius fluent aquae uiuae. Hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum. Et in eodem loco infert: Nondum enim erat spiritus datus, quia Iesus nondum fuerat glorificatus: non quod non esset spiritus sanctus, dicente domino saluatore: Si autem ego in spiritu sancto eicio daemonia: sed quia erat in domino, necdum totus in apostolis morabatur. Quam ob rem terrentur ad passionem eius, et negant, & Christum se nescire iurant. Postquam autem baptizantur in spiritu sancto, & infunditur in eos spiritus sancti gratia, tunc libere loquuntur ad principes Iudaeorum: Obedire magis Deo oportet, quam hominibus: mortuos suscitant: inter flagella laetantur, fundunt sanguinem pro Christo, & supplicij suis coronantur. Nondum ergo erat spiritus in apostolis, nec de uentre eorum fluebant gratiae spirituales, quia dominus necdum fuerat glorificatus. Quae sit autem gloria, ipse in euangelio loquitur: Pater glorifica me gloria quam apud te habui, prius quam mundus esset. Gloria saluatoris, patibulum triumphantis est. Crucifigitur ut homo, glorificatur ut Deus. Denique sol fugit, luna mutatur in sanguinem, terra motu insolito contremiscit: aperiuntur inferi, mortui ambulant, saxa rumpuntur. Haec est gloria, de qua loquebatur in psalmo: Exurge gloria mea, exurge psalterium & cithara. Ipsaque de se respondit gloria & dispensatio carnis assumptae: Exurgam diluculo, ut impleatur uigesimali psalmi titulus, pro assumptione matutina. Haec dicimus, non quod alium Deum, alium hominem esse credamus, & duas personas faciamus in uno filio Dei, sicut noua haeresis calumniatur: sed unus atque idem filius Dei & filius hominis est: & quicquid loquitur, aliud referimus ad diuinam eius gloriam, aliud ad nostram salutem. Pro quibus non rapinam arbitratus est se esse aequalem Deo, sed semetipsum exinanuit, formam serui accipiens: factus obediens patri usque ad mortem, mortem autem crucis. Et uerbum caro factum est, & habitauit in nobis. Miror autem Montanum & insanas foeminas eius, abortiuos prophetas, domino promittente atque dicente: Vado & alium paraclitum mittam uobis: & postea Luca euangelista narrante, quod apostoli acceperunt quod promissum est: id multo post tempore in se dicere fuisse completum. Apostolis enim promissum est: Ego mittam responsum patris mei in uos: & uos sedebitis in ciuitate, quoad usque induamini uirtute ex alto: & resurgens, in apostolos insufflauit, et non in Montanum, Priscillam & Maximillam: & illis, id est apostolis ait: Quorum dimiseritis peccata, dimittuntur eis: & quorum retinueritis, retenta sunt. Apostolis inquam, praecipit, ne discederent ab Hierosolymis: sed expectarent promissionem patris. Et postea quod promissum est, expletum legimus: Repleti sunt omnes spiritu sancto, & ceperunt loqui alijs linguis, prout spiritus sanctus dabat eloqui illis. Spiritus enim sanctus ubi uult spirat. Et quando dicit dominus, Alium paraclitum mittam uobis, & se ostendit esse paraclitum, qui appellatur consolator. Vnde & Deus pater hoc censetur nomine, Deus miserationum & totius consolationis. Si autem

A autem & pater consolator, & filius consolator, & spiritus sanctus consolator est: & in nomine patris & filij & spiritus sancti, quod intelligitur Deus, baptizantur credentes: quorum unum diuinitatis & consolatoris est nomen, eorum & una natura est. Hic spiritus sanctus, non solum in apostolis, sed etiam in prophetis fuit: de quo Dauid orabat, dicens: Spiritum sanctum tuum ne auferas a me. Et Daniel spiritum Dei habuisse narratur: & Dauid in spiritu loquitur, dixisse dominum domino suo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. Nec sine spiritu sancto prophetauerunt prophetae: & uerbo domini caeli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis uirtus eorum, & quicquid patris & filij est, hoc idem & spiritus sancti est: & ipse spiritus sanctus cum mittitur, a patre & filio mittitur: in alio atque alio loco, spiritus Dei patris, et Christi spiritus appellatur. Vnde et in Actibus apostolorum: qui Ioannis baptismate fuerant baptizati, & credebant in Deum patrem & Christum: quia spiritum sanctum nesciebant, iterum baptizantur: imò tunc uerum accipiunt baptismum. Absque enim spiritu sancto, imperfectum est mysterium trinitatis. Et in eodem uolumine, Petrus Ananiae & Sapphirae dixisse narratur, quod mentientes spiritui sancto, non sint hominibus mentiti, sed Deo.

Quaestio Decima.

Quid significet illud quod apostolus Paulus disputat, ad Romanos scribens: Quid ergo dicemus: Nunquid iniquitas apud Deum absit: usque ad eum locum, ubi ait: Nisi dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti fuissetus, & sicut Gomorra similes fuissetus. Omnis quidem ad Romanos epistola, interpretatione indiget: & tantis obscuritatibus inuoluta est, ut ad intelligendam eam spiritus sancti indigeamus auxilio: qui per Apostolum haec ipsa dictauit: sed praecipue locus hic, in quo quidam uolentes Dei seruare iustitiam, ex praecedentibus causis dicunt electum in utero Rebeckae Iacob, & abiectum Esau: sicut & Hieremias & baptista Ioannes eliguntur in utero: & ipse apostolus Paulus praedestinatur in euangelium antequam nascatur. Nobis autem nihil placet, nisi quod ecclesiasticum est & publice in ecclesia dicere non timemus: ne iuxta Pythagoram & Platonem & discipulos eorum, qui sub nomine Christiano introducunt dogma gentiliu, dicamus animas lapsas de caelo esse, & pro diuersitate meritorum, in his uel in illis corporibus poenas antiquorum luere peccatorum. Multoque melius est simpliciter imperitiam confiteri, & inter caetera quae nescimus, etiam huius loci obscuritatem refugere, quam dum uolumus Dei probare iustitiam, Basilidis & Manichaei haeresim defendere, & Hiberas naenias Aegyptiacae porteta sectari. Dicamus igitur, ut possumus, & apostolicae uoluntatis sequentes uestigia, ne punctum quidem (ut dicitur) atque unguem transuersum, ab illius sententia recedamus. Fleuerat supra, & dolori suo & conscientiae testem inuocauerat spiritum sanctum, quod fratres sui & cognati secundum carnem, id est Israelitae, Dei filium non recepissent, quorum fuit adoptio, & gloria, & testamentum, & legislatio, & cultura, & promissio: ex quibus etiam ipse Christus secundum carnem de Maria generatus est uirgine: & tam continuo cordis dolore torquetur: ut ipse optet anathema esse a Christo, id est solus perire, ne omne Israeliticum genus pereat. Et quia hoc dixerat, statim uenientem e regione prauidit quaestionem. Quid ergo dicis? Omnes qui ex Israel sunt perierunt: Et quomodo tu ipse & caeteri apostoli, & infinita Iudaici populi multitudo, Christum Dei filium recepistis? Quae ita soluit: Israel in scripturis sanctis dupliciter appellatur, & in duos diuiditur filios: in unum qui iuxta carnem est, & in alterum qui iuxta repromissionem & spiritum. Abraham duos habuit filios, Ismael & Isaac. Ismael, qui secundum carnem natus est, haereditatem patris non accepit. Isaac, qui de repromissione generatus ex Sara est, semen Dei appellatur. Scriptum est enim: In Isaac uocabitur tibi semen, id est, non qui filij carnis, hi filij Dei: sed qui sunt filij repromissionis, isti existimantur in semine. Et hoc non solum in Ismael & Isaac accidisse conuincimus: sed etiam in duobus Rebeckae filijs, Esau & Iacob: quorum alter abiectus, alter electus est. Et hoc totum dicit, ut in duobus prioribus fratribus, Ismael & Esau, populum Iudaeorum abiectum esse significet: in posterioribus autem, hoc est in Isaac & Iacob, electum populum gentium: uel eos qui ex Iudaeis in Christum credituri

erant. Et quoniam hoc uolens approbare, proposuerat testimonium nascentium geminorum Esau & Iacob: de quibus scriptum est: Maior seruiet minori: Et in Malachia legimus: Iacob dilexi, Esau autem odio habui: uenientem e latere quaestionem more suo proponit et differit: & hac soluta, reuertitur ad id de quo ceperat disputare. Si Esau & Iacob necdum nati erant: nec aliquid egerant boni aut mali, ut uel demerentur Deum, uel offenderent: & electio eorum atque abiectio, non merita singulorum, sed uoluntatem eligentis & abiectantis ostendit: quid ergo dicemus? Iniquus est Deus: Secundum illud exemplum quo loquitur ad Moysen: Miserebor cui misertus fuero: & misericordiam praestabo, cui miserebor. Si hoc, inquit, recipimus, ut faciat Deus quodcunque uoluerit, & absque merito & operibus uel eligat aliquem uel condemnet: ergo non est uolentis neque currentis, sed miserentis Dei: maxime cum eadem scriptura, hoc est idem Deus loquatur ad Pharaonem: In hoc ipsum excitauit te, ut ostendam in te uirtutem meam, & annuncietur nomen meum in uniuersa terra. Si hoc ita est, & pro uoluntate sua miseretur Israeli, & indurat Pharaonem: ergo frustra queritur atque causatur, nos uel bona non fecisse, uel fecisse mala: cum in potestate ipsius sit & uoluntate, absque bonis & malis operibus uel eligere aliquem uel abijcere, praesertim cum uoluntati illius humana fragilitas resistere nequeat. Quam ualidam quaestionem, scripturarum ratione contextam, & penè insolubilem, breui Apostolus sermone dissoluit, dicens: O homo, tu quis es qui respondeas Deo? Et est sensus. Ex eo quod respondes Deo, & calumniam facis, & de scripturis tanta perquisis, ut loquaris contra Deum, & iustitiam uoluntatis eius inculcas, ostendis te liberi esse arbitrij, & facere quod uis, uel tacere uel loqui. Si enim in similitudinem uasis fictilis te à Deo creatum putas, & illius non posse resistere uoluntati: hoc considera, quia uas fictile non dicit figulo, quare me sic fecisti? Figulus enim habet potestatem de eodem luto aut eadem massa aliud uas in honorem facere, aliud in contumeliam. Deus autem aequali cunctos sorte generauit: & dedit arbitrij libertatem, ut faciat unusquisque quod uult, siue bonum siue malum. Intantum autem dedit omnibus potestatem, ut uox impia disputet contra creatorem suum, et causas uoluntatis illius perscrutetur. Sin autem Deus uolens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia uasa iræ, apta ad interitum: ut ostenderet diuitias gloriae suae in uasa misericordiae, quae praeparauit in gloriam: quos & uocauit, non solum nos ex Iudaeis, sed etiam ex gentibus, sicut in Osee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam: & non dilectam, dilectam: & erit in loco ubi dictum est eis, non plebs mea uos, ibi uocabuntur filij Dei uiui: & caetera quae sequuntur. Si, inquit, patientia Dei indurauit Pharaonem, & multo tempore poenas distulit Israelis, ut iustius condemnaret, quos tanto tempore sustinuerat: non Dei accusanda est patientia & infinita clementia, sed eorum duritia, qui bonitate Dei in perditionem suam abusi sunt. Alioquin unus est solis calor: & secundum essentias subiacentes, alia liquefacit, alia indurat, alia soluit, alia constringit. Liquatur enim cera, & induratur lutum: & tamen caloris non est diuersa natura. Sic & bonitas & clementia Dei, uasa iræ apta sunt in interitum, id est populum Israel, indurat: uasa autem misericordiae quae praeparauit in gloriam, quae uocauit, hoc est nos, qui non solum ex Iudaeis sumus, sed etiam ex gentibus, non saluat irrationabiliter & absque iudicij ueritate, sed causis praecedentibus: quia alij non susceperunt filium Dei, alij autem recipere sua sponte uoluerunt. Haec autem uasa misericordiae, non solum populus gentium est: sed etiam hi qui ex Iudaeis credere uoluerunt, & unus credentium effectus est populus. Ex quo ostenditur, non gentes eligi, sed hominum uoluntates, atque ita factum est ut impleretur illud quod dictum est in Osee: Vocabo non plebem meam, plebem meam, hoc est populum gentium: ut quibus prius dicebatur, non plebs mea uos, nunc uocentur filij Dei uiui. Quod ne solum de gentibus dicere uideretur, etiam eos qui ex Israelitica multitudine crediderunt, uasa misericordiae & electionis appellat. Clamat enim Esaias pro Israel: Si fuerit numerus filiorum Israel quasi arena maris, reliqua saluae fient: hoc est, etiam si multitudo non crediderit, tamen pauci credent. Verbum enim consummatum atque breuiatum in sua Deus equitate liberauit: ut humilitate & incarnatione

A natione Christi eos saluos faceret, qui in eum credere uoluissent. Hoc ipsum & in alio loco dixit Esaias: Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti fuissetis, & sicut Gomorra similes essemus. Cumque testimonia proposuisset, quibus duplex uocatio praedicatur, & gentium & populi Iudaeorum, transit ad coherentem disputationem: & idcirco dicit gentes quae non sectabantur iusticiam, apprehendisse iusticiam: quia non superbiaerint, sed in Christum crediderint: Israelis autem magnam partem ideo corruisse, quia offenderit in lapidem offensionis & petram scandalum, & ignorauerit iusticiam Dei, & quares suam statuere iusticiam, iusticiae Dei quae Christus est, subijci noluerit. Legi in cuiusdam commentarijs sic respondisse Apostolum, ut magis implicuerit quam soluerit quaestionem. Ait enim ad id quod proposuerat: Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas apud Deum? Et non est uolentis neque currentis, sed miserentis Dei: & cuius uult miseretur, & quem uult indurat Deus, & uoluntati eius quis potest resistere? sic apostolum respondisse: O homo, qui terra & cinis es, audes facere quaestionem Deo? & uas fragile atque testaceum rebellas contra figulum tuum? Nunquid figmentum potest dicere ei qui se finxit: quare me sic fecisti? Aut non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem uas in honorem, aliud uero in contumeliam? Aeterno igitur silentio conticesce, & scito fragilitatem tuam, & Deo ne moueas quaestionem, qui fecit quod uoluit, ut in alios clemens, in alios seuerus existeret.

Quaestio Undecima.

Quid sit quod Apostolus scribit ad Corinthios in secunda epistola: Alijs odor mortis in morte, alijs odor uitae in uitam: & ad haec quis tam idoneus? Totum loci huius capitulum proponamus, ut ex praecedentibus & sequentibus possint intelligi media quae ex utroque contexta sunt. Cum uenissem, ait, Troadem, propter euangelium Christi, & ostium mihi euidenter apertum esset in Domino, non habui requiem spiritui meo, eo quod non inuenerim Titum fratrem meum, sed uale faciens eis, profectus sum in Macedoniam. Deo autem gratia qui semper nos triumphat in Christo Iesu, & odorem notitiae suae per nos manifestat in omni loco, quia Christi bonus odor sumus Deo, in his qui salui fiunt, & in his qui pereunt: alijs quidem odor mortis in mortem, alijs autem odor uitae in uitam. Et ad haec quis tam idoneus? Non enim sumus, sicut plurimi uenudantes uerbum Dei, sed ex sinceritate: sed sicut ex Deo, coram Deo in Christo loquimur. Narrat Corinthiis quae fecerit, quae passus sit, & quomodo in cunctis Deo agat gratias, ut sub exemplo sui illos prouocet ad certandum. Veni, inquit, Troadem, quae prius Troia appellabatur, ut euangelium Christi in Asia praedicarem. Cumque mihi ostium apertum esset in Domino, hoc est, plurimi credidissent, siue per signa atque uirtutes quae in me operabatur Deus, spes esset nascentis filij dei & in Domino succrescentis, non habui requiem spiritui meo, hoc est, speratam consolationem inuenire non potui: eo quod Titum fratrem meum non inuenerim, siue quem ibi reperiendum putabam, siue quem ibi audieram degere, uel qui uenturum esse illuc se dixerat. Quae autem fuit tanta consolatio, & quae requies spiritui in praesentia Titi: quae quia non inuenit, uale faciens eis, profectus est in Macedoniam. Aliquoties diximus apostolum Paulum uirum fuisse doctissimum, & eruditum ad pedes Gamalielis, qui in apostolorum actibus concionatur, & dicit: Et nunc quid habetis cum hominibus istis? Si enim à Deo est, stabit: si ex hominibus, destruetur. Cumque Paulus haberet scientiam sanctarum scripturarum, & sermonis diuersarumque linguarum gratiam possideret: unde ipse gloriatur in Domino, & dicit: Gratias ago Deo quod omnium uestrum linguis magis loquor: diuinorum sensuum maiestatem digno non poterat Graeci eloqui explicare sermone. Habebat ergo Titum interpreter, sicut & beatus Petrus Marcum. Cuius euangelium, Petro narrante, & illo scribente, compositum est. Denique & duae epistolae quae feruntur Petri, stylo inter se & characteris discrepant, structuraque uerborum. Ex quo intelligimus, pro necessitate rerum, diuersis eum usum interpretibus. Ergo & Paulus apostolus contristatur, quia praedicationis suae impraesentiarum fistulam, organumque per quod Christo caneret, non inuenerat: perrexitque in Macedoniam: apparuerat enim ei uir Macedo dicens: Transiens adiuua nos: ut ibi

inueniret Titum, & uisitare fratres, uel persecutionibus probaretur: hoc est enim quod dicitur Deo autem gratia qui semper triumphat nos in Christo Iesu, & odorē noticiā suā spargit in omni loco. Triumphat nos, pro eo quod est, triumphat de nobis, siue triumphū suū agit per nos: qui in alio loco dixerat: Spectaculum facti sumus mundo & angelis & hominibus. Deniq; narrat in consequentibus. Nam cum uenisset Macedonia, nullam requiē habuit caro nostra, sed omnem tribulationē passi sumus. Foris pugnae, intus timores. Sed Deus qui consolatur humiles, cōsolatus est nos in aduentu Titi. Non solum aut in aduentu eius, sed etiam in solatio. Ergo propterea ualefaciens Troianis siue Troadenibus, profectus est in Macedonia, ut inueniret ibi Titum, & haberet interpretationis euangelijq; solatium: quem intelligimus non ibi repertum, sed post tribulationes & persecutiones apostoli superuenisse. Prius ergo q̄ uenisset Titus, multa perpeffus, agit gratias Deo in Christo Iesu quem gentibus predicabat, quod dignū se elegerit, in quo ageret triumphū filij sui. Triumphus Dei est, passio martyriū, & pro Christi nomine cruoris effusio, & inter tormenta læticia. Cum enim quis uiderit tanta perseverantia stare martyres atq; torqueri, & in suis cruciatibus gloriari, odor noticię Dei disseminatur in gētes: & subit tacita cogitatio, quod nisi uerum esset euangelium, nunquā sanguine defenderetur. Neq; enim delicata & diuitijs studens ac securo confessio est, sed in carceribus, in plagis, in persecutionibus, in fame, in nuditate & siti. Hic triumphus est Dei, apostolorumq; uictoria. Sed poterat audiens respondere: Quomodo ergo non omnes crediderunt? Prius ergo quā interrogaretur soluit *ἀντιπροφωρῶν*: & iuxta morē suū quicquid aliud obijcere potest, anteq̄ obijciatur edisserit. Et est sensus: Nominis Christi in omni loco bonus odor sumus Deo, & prædicationis nostræ longe lateq; spirat fragrantia. Sed quia homines suo arbitrio derelicti sunt: neq; enim bonum necessitate faciunt, sed uoluntate, ut credentes coronam accipiant, increduli supplicij mancipentur: ideo odor noster qui per se bonus est, uirtute eorum & uitio qui suscipiunt siue non suscipiunt, in uitam transit aut mortem: ut qui crediderint, salui fiant: qui uero non crediderint, pereant. Nec hoc mirandum de apostolo, cum etiā de Domino legerimus: Ecce hic positus est in ruinam, & in resurrectionem multorū in Israel, & in signum cui contradicitur: solisq; radios tam munda loca excipiant quā immunda, & sic in floribus quomodo in stercore luceant, nec tamē solis radij polluantur: Sic & Christi bonus odor, qui nunq̄ mutari potest, nec suā naturā amittere, credentibus uita est, incredulis mors. Mors autē non ista cōmunis, qua cum bestijs morimur & iumentis: sed illa de qua scriptū est, Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Ergo & uita arbitranda est nō hæc, qua spiramus & incedimus, & huc illucq; discurremus: sed illa de qua Dauid loquitur: Credo uidere bona Domini in terra uiuentiū. Deus enim uiuorum est, & non mortuorū: & uita nostra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit uita nostra, tunc & nos cum illo apparebimus in gloria. Nec uobis, inquit, o Corinthij parum esse uideatur, si nobis prædicantibus ueritatem, alij credant, alij nō credant: alij uera morte moriantur, alij uiuant ea uita quę dicit: Ego sum uita. Nisi enim nos locuti essemus, nec incredulos mors, nec credentes uita sequeretur: quia difficile dignus præco Christi inueniri potest, qui in annunciandis illis non suā, sed eius quærat gloriam quę prædicat. In eo aut quod se negat nō esse sicut multos, qui uendunt uerbū Dei, ostendit esse quamplurimos, qui quæstum putāt esse pietatē, & turpis lucri gratia omnia faciunt, qui deuorant domos uiduarū: se aut ex sinceritate quasi missum à Deo, & præsentē eo qui se miserit, omnia in Christo & pro Christo loqui: ut causa prædicationis Dei, triumphus Christi, eiusq; sit gloria. Et notandum quod mysterium trinitatis in huius capituli sine monstretur. Ex Deo enim in Spiritu sancto, coram Deo patre, in Christo loquimur. Ad comprobandum autem quod de Troade perrexerit Macedonia, de apostolorum actibus ponam testimonium. Cum autem pertransissent Mysiam, descenderunt Troadem, & uisio per noctem Paulo ostensa est. Vir Macedo quidam erat stans & deprecans eum dicens: Transiens in Macedonia adiuua nos. Quod cum audisset, statim

quæsiuimus

A quæsiuimus proficisci in Macedonia, certi facti, quod uocasset nos Deus euāgelizare eis.
Quæstio Duodecima.

Quid sit quod in epistola scribit ad Thessalonicenses prima: Ipse autē Deus pacis sanctificet uos per omnia: ut integer spiritus uester & anima & corpus, sine querela in aduentu Dñi nostri Iesu Christi seruetur. Famosa quæstio, sed breui sermone tractanda. Supra dixerat, Spiritū nolite extinguere: quod si fuerit intellectū, statim sciemus quis iste sit spiritus, qui cum anima & corpore in die aduentus Domini cōseruandus est. Quis enim possit credere, quod instar flammæ quæ extincta desinit esse quod fuerat, extinguatur Spiritus sanctus, & sustineat abolitionem sui, qui fuit quondam in Israel, quando per Elaiam & Hieremiam & singulos prophetas dicere poterat: Hæc dicit Dominus: & nunc in ecclesia per Agabum loquitur: Hæc dicit Spiritus sanctus. Diuisiones donorum sunt, idem uero spiritus: & diuisiones ministeriorū sunt, idem autem Dominus: & diuisiones operationū, idem uero Deus, qui operatur omnia in nobis. Vnicuiq; aut datur manifestatio spiritus ad id quod expedit. Alij per spiritū datur sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ secundum eundem spiritū: alij fides in eodem spiritu, alij operatio uirtutū, alij gratia sanitatum in uno spiritu, alij prophetia, alij discretio spiritū. Omnia aut hæc operatur unus atq; idem spiritus, diuidens singulis prout uult. De hoc spiritu, ne à se auferretur, rogabat Dauid, dicens: Spiritum sanctum tuum ne auferas à me. Qui quando auferitur, non substantia sui, sed ei à quo auferitur extinguitur. Ego puto unum atq; idem significare, Spiritum nolite extinguere, & quod in alio loco scribit, Spiritu feruentes. In quo enim feruor spiritus multiplicata iniquitate, & charitatis frigore non tepescit: in hoc spiritus nequam quam extinguitur. Deus igitur pacis sanctificet uos per omnia uel in omnibus, siue ple-

12 nos atq; perfectos: hoc enim magis sonat *ὁλοκληρῶς*. Deus autē appellatur pacis: quia per Christum ei reconciliati sumus: qui est pax nostra, qui fecit utraq; unum, qui & in alio loco pax Dei dicitur: superans omnem sensum, quæ custodit corda cogitationesq; sanctorum. Qui autem sanctificatur siue perfectus in omnibus est, in hoc & spiritus & anima & corpus in die Domini cōseruatur. Corpus, si singulorum membrorū utatur officijs: uerbi gratia, si operetur manus, pes ambulet, oculus uideat, audiat auris, dentes cibos molant, stomachus coquat, aluus digerat: aut si nulla membrorū parte truncatum est. Et hoc quisquam potest credere, Apostolum pro credentibus deprecari: ut in die iudicij integrum omnium corpus Christus inueniat: cum omnium corpora, aut morte dissoluta sint: aut si (ut quidam uolunt) reperta fuerint spirantia, adhuc habeāt debilitates suas, & maxime martyriū, & eorum qui pro Christi nomine uel oculos effossos, uel amputatas nares, uel abscissas manus habeant: Ergo integrū corpus est: de quo diximus in alia quæstione, tenens caput, ex quo omne corpus connexū atq; compactum, accipit augmentū in ædificationem corporis Christi. Hoc corpus ecclesia est. Et quicumq; huius corporis tenuerit caput, & cætera membra serauerit, habebit integrum corpus, quantum accipere potest humana natura, iuxta hunc modum & animæ integritas cōseruanda est, quæ dicere potest: Benedic anima mea Dominum qui sanat omnes infirmitates tuas: & de qua scriptum est: Misit uerbū suum, & sanauit eos. Spiritus quoq; in nobis integer cōseruatur, quando nō erramus in spiritualibus, sed uiuimus in spiritu, acquiescimus spiritui, & opera carnis mortificamus spiritu, afferimusq; omnes fructus eius, charitatem, gaudium, pacem, & cætera. Aliter. Præcipitur nobis, Solomone dicente: Tu aut describe ea tripliciter in consilio & scientia, ut respondeas uerbum ueritatis, his qui proponunt tibi. Triplex in corde nostro descriptio & regula scripturarum est. Prima, ut intelligamus eas iuxta historiā. Secunda iuxta Tropologiam. Tertia, iuxta intelligentiam spiritualem. In historia, eorum quæ scripta sunt, ordo seruetur. In Tropologia, de litera ad maiora confurgimus: & quicquid in priori populo carnaliter factum est, iuxta mortalem interpretamur locum, & ad animę nostræ emolumenta cōuertimus. In spirituali *θεωλεῖται* ad sublimiora transimus: terrena dimittimus: de futurorū beatitudine & cœlestibus disputamus, ut præsentis uitę meditatio

umbra

umbra futuræ beatitudinis sit. Quos Christus tales inuenerit: ut & corpore & anima & spiritu integri conseruentur, & perfectâ habeant triplicis in se scientiæ ueritatē: hos sua pace sanctificabit, & faciet esse perfectos. Multi simpliciter hunc locum de resurrectione intelligunt: ut & spiritus & anima & corpus in aduentu Domini integra conseruentur. Alij ex hoc loco triplicem in homine uolunt affirmare substantiâ: Spiritus, quo sentimus: anima, qua uiuimus: corporis, quo incedimus. Sunt qui ex anima tantum & corpore subsistere hominē differentes, spiritū in eo tertium non substantiâ uelint intelligi, sed efficientiam, per quam & mens in nobis, & sensus, & cogitatio & animus appellantur: & utiq; nō sunt tot substantiæ, quot nomina. Cumq; illud eis oppositum fuerit: Benedicite spiritus & animæ iustorū Domino: scripturâ non recipiunt, dicentes eam in Hebraico nō haberi. Nos autē in præsentī loco (ut supra diximus) spiritum qui cum anima & corpore integer conseruatur, non substantiam Spiritus sancti, quæ nō potest interire, sed gratias eius donationesq; accipimus, quæ nostra uel uirtute uel uicio, & accenduntur & extinguuntur in nobis.

PRÆCEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Vo lustrauit ingenio. Nonnulli codices habent illustrauit. Vtraq; lectio probe habet: Lustrauit, quod illius scripta per omnes Galliæ partes uolitant & uagantur: illustrauit, quod nobilitari: sed mihi illustrauit magis arridet. Quippiam mullitare. Mullitare, est paululum ac tacite loqui, quod & mutire uocant, à *mut* & uerbo *mutare*. Licet conce dens eis. Paucissimis cōtigit quod diuo Hieronymo, ut hæc tria simul cōtungerent: lite ras, quas uocant seculares, eloquentiâ & scientiam scripturæ diuinæ. Non indoctis. Retulit uerba Pauli e prima ad Corinthios epistola capite secundo. Vt abyssus ueteris. Verba psalmi quadrage simi primi trahit ad Allegoriâ. Indicat obiter in quo sita sit Theologica cognitio, nō in curiosis & amb itiosis quæstionibus uel rixis potius, sed in utriusq; instrumenti scientia, in qua mire ualuit Hierony mus. Porro cataractæ dicuntur prærupta, per quæ flumen deicitur potius quàm defluit. Veritas Domini. Ex psalmo trigesimo quinto. Et uide, ut mire tria loca contexuit. Quibus mandatū est. Hoc legis psalmo septuagesimo septimo. Meum munusculum condiat. Quidam codices ha bent holusculum pro munusculum, quidam pectus: sed holusculum, magis probō: quando quidem Hieronymus palam alludit ad historiam quæ est Regum lib. iij. cap. iij. de Eliseo, qui puerum emisit ut colligeret herbas agrestes, & coqueret pulmentum filijs prophetarum. Qui cum inuenisset quasi uitem syluestrem, collectasq; ex ea colocynthidas coxisset & apposuisset, exclamauerunt: Mors in olla: unde & hic mortuas aquas dixit. Cæterum Eliseus iniecta farina sustulit amaritudinem. Quia omne sacrificium. Id inculcat lex Mosaica, ne quod sacrificium offeratur absq; sale, ut Leuitici ij. Quicquid obtuleris sacrificij, sale cōdies, nec offeres sal foederis Dei tui de sacrificio tuo. In omni ob latione offeres sal. Quam uidit Iesus. Lucæ cap. x. quod mire torfit ad superbam eloquentiam, ex allusione uocum, fulgor & fulgur. Decorem nec speciem. Ad eum modum mire depinxit Chri stum Esaias capite quinquagesimo tertio.

Ex prima quæstione.

Et Apostolus passiuam in omne. Omnes quos uiderim codices habebant passiuam. Verum ego uel omnibus refragantibus non dubitem legere passim. Quidam habebant passiuam, & omnem in omnes. Locus est apud Paulum in epistola ad Galatas cap. sexto. Sed camelus. Et hic camelus pro animante accepit, non pro rudente, quemadmodum interpretantur quidam. Quanquam Chri stus cum diuitem appellat, non simpliciter appellat diuitem qui possidet opes, sed qui eas ut rem ma gni momenti miratur & amat. Alioqui nec princeps bonus, nec bonus episcopus, nec bonus iudex erit qui miratur diuitias, tantum abest ut bonus Christianus.

Ex secunda quæstione.

Hic est sanguis. Christus alludit ad uerba, quibus iuxta ceremonias Mosaicæ utebatur sacerdos, & aspergens uictimæ sanguinem. Vineæ Sorec. Sic ipse interpretatur, bona uitis, uel optima ui nea, seu electa uitis, aut uinea electionis.

Ex tertia quæstione.

Quod in raris fertur euange. In his quidem exemplaribus quæ mihi uidere contigit, habebatur quidem, sed extremo loco, uelut adiectiuum. Ita enim distinguendum. Hic perpende lector quan tum habeat ad intelligendos autores momenti recta distinctio. Est enim ceu cōmentariolum sermo scite scriptus, ac diligenter distinctus. Verbi ambiguitate deceptus. Si diuus Hieronymus legis set euangelium secundū Matthæū Hebraice scriptum: hic erat locus illud citandi, cum ait Hebraicam uo cem accipit fuisse. Quamq; in Catalogo scriptorū illustrium indicat à se uisum in bibliotheca Casa rienti: sed quoniâ huius testimoniū nusquam adducit, nisi disputans de uoce osanna: aut sensisse uide tur de euangelio Nazarenorū, quod quidam Matthæo tribuebant: aut aliud quippiam in causa fuit. Sed ut

A Sed ut ad rem redeā, apud Latinos sero fit quod post tempus fit, & sero quod tarde, & serim diei di citur uespera, sicuti mane prima diei pars. Nam Hebræis uespere dicitur *ערב* pro quo Græcus habet *δὲ*, quod significat tarde uel sero, hoc est post tempus, uel post longū tempus, ut apud Latinos sero. Iacobi & Ioseph. In Græcis codicibus habetur *ἰωσή* & *ἰωσῆς* nominandi casu. Vnde uetusti Lati norum codices Iosetis habent, non Ioseph. Aut certe Iose legendum est, non Ioseph.

Ex octaua quæstione.

8 In euangelio quod Hebraicis. Sentit de euangelio Nazarenorum, quod inter apocrypha legitur: id citat & in alijs aliquot locis. Iuxta anagogen. *ἀναγωγή*, id est, subductionem, cum sensus ad al tiora sustollitur, quo uerbo diuus Hieronymus generaliter solet uti.

Ex nona quæstione.

9 Ad id quod expedit. Sic enim habent Græca *πῶς δὲ συμψῶν*, id est, ad id quod confert. Quod cunctis apostolis magis. Et hunc locum citat iuxta Græcanicam ueritatem. Sic enim ha bet Paulus capite decimo quarto primæ ad Corinthios epistola: *ὁμοῦ μὲν ὡς πάντων ὑμῶν μάλλον γλώσσας λαλῶν*, id est, gratias ago Deo meo, quod omnibus uobis magis linguis loquor. Ut sensus sit, Paulum non ideo contemnere linguarum donum, quod ipse parum eo præcellat: sed quod utilius iudicet prophetiæ donum. Et cœperunt loqui uarijs linguis. Vetus codices habebant, alijs linguis, consentientes cum Græcorum exemplaribus, in quibus est, *ἐν ἑσῶν γλώσσας*. Et tamen Latinus interpres melius expressit sensum. Nondum enim erat spiritus datus. Ipse sermonis te nor arguit, datus, superesse, alioqui nihil erat opus exponere quod esset quidem in Domino, sed nondum in apostolis. Montanum. Is dicebat se spiritum esse sanctum, quem Christus promissi set discipulis.

Ex decima quæstione.

10 Basilidis. Augustinus nihil de Basilde meminit, quod ad hunc locum pertineat. Is negauit mun dum à Deo conditum, sed à sexcentesimo sexagesimo quinto celo. Christum item crucifixum nega uit, sed eius loco Simonem Cyrenæum. Manichæi. Is originem peccati non referebat ad liberum arbitrium, sed ad cōmixtionem boni & mali: quorum ille duo faciebat principia. Hiberas naxias. Id est, nugas Hispanicas. Id diuus Hieronymus libenter usurpat, haud dubie lectum apud poetam quempiam. Hiberia pars Hispaniæ est: hi laborabant infamiâ malefactorū, & apud illos Geryon fuit triformis, & Tagus fluuius auro fluens. Agyptiæq; portenta. Agyptij mortalium omnium super stitiosissimi, taurum colunt, simiam caudatam, canem, arietem, & similia portenta loco numinum ha bent, & fabulas portentuosas, ut apud Platonem de demone Theuth.

Ex undecima quæstione.

11 Qui semper nos triumphat. *ὁ πάντοτε θριαμβῶντι ἡμᾶς*. Sic enim usurpat hoc uerbi Paulus, in eum sensum, quem mox indicabit diuus Hieronymus, significans Paulum hac uoce nouè usum. Sicut plurimi adulterantes. Exempla uetusta habebant, uenundantes, & paulo post uenditantes: Græce habet *ὑπεπλάθοντες*, id est, cauponantes: quo uerbo usus est Ennius apud Ciceronem.

Quod omnium uestrum linguis. Cur non potius omnibus uobis, ut genitiuus referatur ad mag is, non ad linguis: nisi magis referas ad cæteros apostolos subauditos. Quædam sunt uerba, quæ nomina uocantur, quæ nomina uocantur. Nam alia in loco negat alteram esse De i. Characterem discrepant. Characterem uocat figuram dictionis. Antypophoran. Antypophoran. *ἀντιποφωρεῖ*, ab *ἀντι* quod est contra, & *ποφω* sub, & *ρεῖ* lat ro, cum contra id quod dictum est tacite aliquid inferimus. Cum autem pertransissent in Myssi am. Myssi in Asia sunt, uicini Phrygibus, & Troiani Phryges appellantur apud Maronem. Hoc enim magis sonat *ὄσοτελές*. Nam *ὄσο* τέλες, inde *ὄσοτελές*, cui nulla pars deest sui, sicut *ὄσοτε λές*. Nos legimus, ut integer spiritus uester & anima & corpus sine querela seruetur in aduentu Do mini. Iuxta historiam. *ἰσοεὶα* Græce narratio est. *προπολογία* cum de moribus loquimur. Nam *πρό* mores, *λόγος* sermo, *θεωρεῖα* speculatio siue contemplatio. Nostri Theologi Theoriam in duas secant partes, in Allegoriam, quæ pertinet ad caput ecclesiæ Christum, & illius corpus ecc lesiam fidelium: & in Anagogen, quæ pertinet ad ecclesiam militantem. Historiam quoque in duas secant partes, sed ridicule, in grammaticum sensum & literalem: cum inter hæc nihil inter sit, nisi quod grammaticus Græcum est, literalis Latinum. Poterant appellare rectius historicum & grammaticum.

12 ANTI DOTVS. ~~Inter quosdam quædam sunt uerba, quæ nomina uocantur, quæ nomina uocantur. Nam alia in loco negat alteram esse De i. Characterem discrepant. Characterem uocat figuram dictionis. Antypophoran. Antypophoran. ἀντιποφωρεῖ, ab ἀντι quod est contra, & ποφω sub, & ρεῖ lat ro, cum contra id quod dictum est tacite aliquid inferimus. Cum autem pertransissent in Myssi am. Myssi in Asia sunt, uicini Phrygibus, & Troiani Phryges appellantur apud Maronem. Hoc enim magis sonat ὄσοτελές. Nam ὄσο τέλες, inde ὄσοτελές, cui nulla pars deest sui, sicut ὄσοτε λές. Nos legimus, ut integer spiritus uester & anima & corpus sine querela seruetur in aduentu Do mini. Iuxta historiam. ἰσοεὶα Græce narratio est. προπολογία cum de moribus loquimur. Nam πρό mores, λόγος sermo, θεωρεῖα speculatio siue contemplatio. Nostri Theologi Theoriam in duas secant partes, in Allegoriam, quæ pertinet ad caput ecclesiæ Christum, & illius corpus ecc lesiam fidelium: & in Anagogen, quæ pertinet ad ecclesiam militantem. Historiam quoque in duas secant partes, sed ridicule, in grammaticum sensum & literalem: cum inter hæc nihil inter sit, nisi quod grammaticus Græcum est, literalis Latinum. Poterant appellare rectius historicum & grammaticum.~~

IN / ~~...~~ Dicit omnes diuitias ab iniquitate proficisci, nec citra alterius iniuriâ eas parari, ac sen-

ac sententiam illam ut verissimam probat: Diues aut iniquus, aut iniqui haeres. Sed aut diuitem appellat, cui cordi sunt diuitiae, aut de plerisque est accipiendum, non de omnibus, ut omnes, *καθολικως* dixerit pro plerisque: atque utinam in minus multis locum haberet haec sententia. Siquidem si quis ad uitium exigit, haud scio an uel unum mortaliū sit reperiturus qui citra omnem fraudem sibi pararit diuitias.

IN VNDECIMA. Longe alium triumphum Christianorum facit quae nunc uulgo quaerunt: uidimus enim triumphos aliquot Iulij secundi, multum ab hac forma discrepantes: ac significat, apostolicos uel ros sanguine uincere oportere, non armis, & Christianam religionem optime defendi sanguine.

ARGUMENTVM EPISTOLAE SEQUENTIS.

Algasia & Hedibia ab extremis Galliarum finibus in Bethlehem usque miserant iuuenem Apodemium Hieronymi uisendi cupidum, ac per hunc quaestiones aliquot proponunt explicandas. Vnde apparet admirabilem diuini Hieronymi fuisse famam, ad quem & diuus Augustinus misit suum Orosium.

HIERONYMVS ALGASIAE.

Illius meus Apodemius, qui interpretationem nominis sui, longa ad nos ueniens nauigatione, signauit, & de Oceani littore atque ultimis Galliarum finibus, Roma praeterita quaesuit Bethleem, ut inueniret in ea caelestem panem, & saturatus eructaret in Domino, ac diceret: Eructauit cor meum uerbum bonum, dico ego opera mea regi: detulit mihi in parua scheda maximas quaestiones, quas a te datas, mihi quoque tradendas diceret. Ad quarum lectionem intellexi studium reginae Sabae in te esse completum: quae de finibus terrae uenit audire sapientiam Solomonis. Non quidem ego Solomon, qui & ante se, & post se, cunctis hominibus praefertur sapientia, sed tu regina appellanda es Saba: in cuius mortali corpore non regnat peccatum, & quae ad Dominum tota mente conuersa, audies ab eo: Conuertere, conuertere Sunamitis. Etenim Saba in lingua nostra conuersionem sonat. Simulque animaduerti, quod quaestiuusculae tuae de euangelio tantum & de Apostolo propositae, indicant te ueterem scripturam aut non satis legere, aut non satis intelligere, quae tantis obscuritatibus & futurorum typis obuoluta est, ut omnis interpretatione egeat: & porta Orientalis, de qua uerum lumen exoritur, & per quam pontifex ingreditur & egreditur, semper clausa sit: & soli Christo pateat, qui habet clauem Dauid, qui aperit & nemo claudit, claudit & nemo aperit: ut illo referante intro eas cubiculum eius, & dicas: Introduxit me rex in cubiculum suum. Praeterea satis miratus sum, cur purissimo fonte uicino, nostri tam procul riuuli fluuenta quaesieris, & omisis aquis Siloe, quae uadunt cum silentio, desideraris aquas Sihor, quae turbiditas seculi huius uitibus sordidantur. Habes istuc sanctum uirum Aetium presbyterum, qui uia (ut aiunt) uoce, & prudenti disertoque sermone possit soluere quae requiris: nisi forte peregrinas merces, desideras, & pro uarietate gustus, nostrorum quoque condimento te allimenta delectant. Alijs dulcia placent, nonnullos subamara delectant: horum stomachum acida renouant, illorum salsa sustentant. Vidi ego nauisem, & capus ueruginem antidoto, quae appellatur *uimera*, saepe sanari: & iuxta Hippocratem, contrariorum contraria esse remedia. Itaque nostram amaritudinem, illius nectareo melle curato: & mitte in Mara lignum crucis: senilemque pituitam, iuuenili austeritate compesce, ut possis laeta cantare: Quam dulcia gutturi meo eloquia tua, super mel ori meo.

Quaestio prima.

Utrum Ioannes discipulos suos mittit ad Dominum, ut interrogent eum: Tu es qui uenturus es: an alium expectamus: cum prius ipse de eodem dixerit: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi: De hac quaestione in commentarijs Matthaei plenius diximus. Vnde apparet quae haec interrogas, ipsa te uolumina non habere. Tamen stringendum est breuiter, ne omnino tacuisse uideamur. Ioannes mittebat discipulos suos in uinculis constitutus ut sibi quaerens illis diceret: & capite truncandus illum doceret esse sectandum, quae interrogatione sua magistrum omnium futebatur. Neque potuit ignorare, quae ignorantibus monstrauerat, & de quo dixerat: Qui habet sponsam, sponsus est. Et: Cuius non sum dignus calciamenta portare. Et: Illum oportet crescere, me autem minui. Deumque patrem in tonantem audierat: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi

complacui. Quod autem dicit: Tu es qui uenturus es, an alium expectamus: huc quoque sensum habere potest: Scio quod ipse sis, qui tollere uenisti peccata mundi: sed quia ad inferos descendurus sum, etiam hoc interrogo, utrum & illuc ipse descendas: an impium sit, hoc de filio Dei credere, aliumque missurus sis. Hoc autem scire desidero: ut qui te in terris hominibus nunciaui, etiam inferis nunciem: si forte uenturus es. Tu enim es, qui uenisti dimittere captiuitatem, & soluere eos, qui in uinculis tenebantur. Cuius sciscitationem Dominus intelligens, operibus magis quam sermone respondit: & Ioanni praecipit nunciari, uideat re caecos, ambulare claudos, leprosos mundari, surdos audire, mortuos surgere, & (quod his maius est) pauperes euangelizari. Pauperes autem uel humilitate uel diuitijs: ut nulla inter pauperem diuitemque distantia sit salutis, sed omnes uocentur aequaliter. Quodque infert: Beatus qui non fuerit scandalizatus in me: non Ioannem, sed discipulos eius percutit, qui prius accesserant ad eum, dicentes: Quare nos & pharisaei ieiunamus frequenter, discipuli autem tui non ieiunant? Et ad Ioannem: Magister, cui tu praebuisti testimonium iuxta Iordanem, ecce discipuli eius baptizant, & plures ueniunt ad eum. Quo dicto, liuorem significant de signorum magnitudine, ex inuidiae mordacitate uenientem: cur baptizatus a Ioanne, ipse audeat baptizare: & multo amplior ad eum turba concurrat, quam prius uenerat ad Ioannem. Et ne forsitan plebs nesciens, hoc dicto Ioannem suggillari arbitraretur, in illius laudes peroratur: & coepit de Ioanne ad turbas dicere circumstantes: Quid existis in desertum uidere? arundinem uento agitatam? Sed quid existis in solitudinem uidere? hominem mollibus uestitum? & reliqua. Cuius dicti hic sensus est: Nunquid ad hoc existis in eremum, ut uideretis hominem instar arundinis uentorum flatu in partes uarias inclinari: ut quem ante laudauerat, de eo nunc dubitet: & de quo prius dixerat, Ecce agnus Dei, nunc interroget, utrum ipse an alius sit, qui uel uenerit, uel uenturus sit? Et quia omnis praedicatio falsa, sectatur lucra, & gloriam quaerit humanam: ut per gloriam nascatur compendia, asserit eum camelorum uentum pilis, nulli posse adulationi succumbere: & qui locustis uescitur ac melle syluestri, nec opes neque alias terrenas delicias quaerere, rigidaque & austeram uita, auras uitare palatij, quas quaerunt qui purpura & bysso & serico & mollibus uestiuntur. Dicitque eum non solum prophetam, qui solet uentura praedicere, sed plus esse quam prophetam, quia nempe illi uenturum esse dixerat, hic uenisse monstrat, dicens: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi: praesertim cui ad fastigium prophetiae, baptistae accesserit priuilegium: ut qui dixerat, Ego a te debeo baptizari, ipse eum baptizauerit, non praesumptione maioris, sed obedientia discipuli, ac timore serui. Cumque inter natos mulierum nullum asserat Ioannem surrexisse maiorem, se qui de uirgine procreatus est maiorem esse commemorat: siue omnem angelum in caelis qui minimus est, in terris cunctos homines anteire. Nos enim in angelos proficimus, & non angeli in nos, sicut quidam stertentes sopore grauissimo somniant. Nec sufficit hoc in Ioannis laudibus, nisi ipse praedicans baptismum poenitentiae, prius dixisse referatur: Poenitentiam agite, appropinquauit enim regnum caelorum. Vnde a diebus praedicationis eius, regnum caelorum uim patitur: ut qui homo natus est, angelus esse desideret: & terrenum animal, caeleste quaerat habitaculum. Lex enim & prophetae usque ad Ioannem prophetauerunt: non quod Ioannes prophetarum sit finis & legis, sed ille qui Ioannis testimonio praedicatus est. Ioannes autem secundum mysterium, quod in Malachia scriptum est, ipse est Elias qui uenturus est: non quod eadem anima (ut haeretici suspicantur) & in Elia & in Ioanne fuerit, sed quod eandem habuerit sancti spiritus gratiam, zona cinctus, ut Elia, uiuens in eremo, ut Elia, persecutionem passus ab Herodiade, ut ille sustinuit ab Iezabel: ut quomodo Elia secundi praecursor aduentus est, ita Ioannes uenturum in carne Dominum saluatorem non solum in eremo, sed etiam in matris utero salutarit, & exultatione corporis nunciarit.

Quaestio Secunda.

Quid significet quod in Matthaeo scriptum est: Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet. Ad cuius expositionem loci, totum quod Matthaeus de Elia propheta assumit testimonium, ponendum est: & ipsius uerba Eliae, iuxta Sa-

ptuaginta interpretes: ipsumque Hebraicum: cui Theodotio, Aquila, Symmachusque consensu iunt. Sic ergo de quatuor euangelistis solus Matthaeus posuit: Iesus autem sciens, fecerit inde: & sequuti sunt eum multi, & curauit eos omnes, & praecepit eis, ne manifestum eum facerent, ut impleretur quod dictum est per Esaiam prophetam, dicentem: Ecce puer meus quem elegi: dilectus meus, in quo bene complacuit animae meae. Ponam spiritum meum super eum, & iudicium gentibus nuntiabit. Non contendet neque clamabit, neque audiet quisquam in plateis uocem eius. Arundinem quassatum non confringet, & linum fumigans non extinguet, donec efficiat ad uictoriam iudicium: & in nomine eius gentes sperabunt. Pro quo in Esaiam iuxta Septuaginta interpretes sic scriptum est: Iacob puer meus, suscipiam eum. Israel electus meus, suscepit eum anima mea. Dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet. Non clamabit, neque dimittet, nec audietur foris uox eius. Arundinem non confringet, & linum fumigans non confringet, sed in ueritate proferet iudicium. Splendet & non quassabitur, donec ponat super terram iudicium: & in nomine eius gentes sperabunt. Nos autem ex Hebraeo ita uertimus: Ecce puer meus, suscipiam eum, electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. Dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet personam, neque audietur foris uox eius. Calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet. In ueritate educet iudicium. Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra iudicium, & legem eius in insula expectabunt. Ex quo apparet Matthaeum euangelistam non ueteris interpretationis auctoritate constrictum, dimisisse Hebraicam ueritatem: sed quasi Hebraeum ex Hebraeis, & in lege Domini doctissimum ea gentibus protulisse, quae in Hebraeo legerat. Si enim sic accipiendum est, ut Septuaginta interpretes ediderunt: Iacob puer meus, suscipiam eum: Israel electus meus, suscepit eum anima mea: quomodo in Iesu intelligimus esse completum, quod de Iacob & de Israel scriptum est? Quod beatum Matthaeum non solum in hoc testimonio, sed etiam in alio loco fecisse legimus: Ex Aegypto uocaui filium meum: pro quo Septuaginta transtulerunt: Ex Aegypto uocauit filios suos: quod utique nisi sequamur Hebraicam ueritatem, ad Dominum saluatorem non pertinere, manifestum est. Sequitur enim: Ipsi autem immolabant Baalim. Quod autem de assumpto testimonio in Euangelio minus est: Splendet & non quassabitur, donec ponat super terram iudicium: uidetur mihi accidisse primi scriptoris errore: qui legens superiorem sententiam in uerbo iudicij esse finitam, putauit inferioris sententiae ultimum uerbum esse iudicium: & pauca uerba quae in medio, hoc est, inter iudicium & iudicium fuerant, praetermisit. Rursumque quod apud Hebraeos legitur: Et in lege eius sperabunt in insula: Matthaeus sensum potius quam uerba interpretans, pro lege & insulis nomen posuit & gentes. Et hoc non solum in praesenti loco, sed ubicunque de ueteri instrumento Euangelistae & Apostoli testimonia protulerunt, diligentius obseruandum est, non eos uerba sequutos, sed sensum: & ubi Septuaginta ab Hebraico discrepant, Hebraeum sensum suis expressisse sermonibus. Puer igitur Dei omnipotentis iuxta dispensationem carnis assumpta, qua ad nos mittitur, saluator est appellatus. Ad quem & in alio loco dicit pater: Magni tibi est uocari puerum meum, ut congreges tribus Iacob. Haec est uinea Sorec, quae interpretatur, electa. Hic est filius amantissimus, in quo sibi complacuit anima Dei: non quod Deus animam habeat, sed quod in anima omnis Dei monstraretur affectus. Et non mirum, si in Deo anima nominetur, cum uniuersa humani corporis membra, secundum leges Tropologiae, & diuersas intelligentias, habere dicatur. Posuit quoque spiritum suum super eum, spiritum sapientiae & intelligentiae, spiritum consilij & fortitudinis, spiritum scientiae & pietatis, & timoris Domini: qui in specie colubae descendit super eum: de quo & Ioannes baptista a Deo patre audisse se narrat: Super quem uideris spiritum sanctum descendentem & manentem super eum, ipse est. Et iudicium gentibus nuntiabit: de quo & in psalmis legimus: Deus iudicium tuum regi da, & iusticiam tuam filio regis. Qui & ipse loquitur in euangelio: Non enim pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Non contendet: sicut agnus ductus est ad uictimam, non contendet in subuersione audientium

audientium. Neque clamabit, iuxta illud quod Paulus apostolus scribit: Omnis clamor, & ira, & amaritudo auferatur a uobis. Non clamabit, quia Israel non fecit iudicium, sed clamorem. Neque audiet quisquam in plateis, siue foris uocem eius. Omnis enim gloria filiae regis ab intus, & arcta & angusta uia est, quae ducit ad uitam. Unde in plateis uox illius non auditur, in quibus confidenter agit sapientia, latam spaciosamque uiam non ingreditur, sed arguens atque condemnans. Unde & his qui foris erant, non sua uoce, sed per parabolas loquebatur: Arundinem, inquit, quassatum non confringet, siue (ut Septuaginta transtulerunt) calamum fractum non conteret. Calamus fractus qui fuit antea uocalis, & in laudes Domini concinebat, appellandus est Israel: qui quoniam impigit in angulari lapidem, & cecidit super eum, fractusque in illo est, propterea dicitur de eo: Increpa Domine bestias calami: & in Iesu uolumine torrens appellatur cannas, id est, calami, qui aquas habet turbidas, quas elegit Israel, purissima contemnens fluentia Jordanis: reuersusque mente in Aegyptum, & desiderans cœnosam ac palustrem regionem, peronesque & cepe, & alia, & cucumeres, ollasque Aegyptiarum carniū, rectissime per Esaiam appellatur calamus fractus, cui qui inniti uoluerit, pertundet manus eius. Qui enim post aduentum Domini saluatoris euangelicæ interpretationis spiritum derelinquens, in Iudaicæ literæ morte requiescit, istius cuncta opera uulnerantur. Linum quoque fumigans non extinguet, populum de gentibus congregatum, qui extincto legis naturalis ardore, fumi amarissimi, & qui noxius oculis est, tenebroseque caliginis inuoluebatur erroribus. Quem non solum non restrinxit & redegit in cinerem: sed e contrario de parua scintilla, & penè moriente, maxima suscitauit incendiarum: ut totus orbis arderet igne Domini saluatoris, quem uenit mittere super terram, & in omnibus ardere desiderat. Secundum Tropologiam quid nobis uideretur de hoc loco, in commentariolis Matthaei breuiter annotauimus. Ille autem qui arundinem quassatum non confregit, & linum fumigans non extinxit: iudicium quoque perduxit ad uictoriam, cuius iudicia uera sunt, iustificata in semetipsis: ut iustificetur in sermonibus suis, & uincat cum iudicatur: & tam diu lumen praedicationis eius in mundo resplendat, nulliusque conteratur & uincatur insidijs, donec ponat in terra iudicium: & impleatur illud quod scriptum est: Fiat uoluntas tua sicut in caelo & in terra. Et in nomine eius gentes sperabunt: siue in lege eius sperabunt in insula. Quomodo enim in insula turbine flatusque uentorum, & crebris tempestatibus feruntur quidem, sed non subuertuntur, in exemplum euangelicæ domus, quae supra petram robusta mole fundata est: ita & ecclesiae quae sperant in lege & in nomine Domini saluatoris, loquuntur per Esaiam: Ego ciuitas firma, ciuitas quae non oppugnatur.

Quaestio Tertia.

Quem sensum habeat, quod in euangelista Matthaeo scriptum est: Si quis uult uenire post me, abneget semetipsum. Quae est sui abnegatio: aut quomodo qui sequitur saluatorem, seipsum abnegat? De quo in tertio commentariorum eiusdem Matthaei libro, ita breuiter loquutus sum: Qui deponit ueterem hominem cum operibus suis, negat seipsum, dicens: Uiuo autem iam non ego, uiuit uero in me Christus: tollitque crucem suam, & mundo crucifigitur. Cui autem mundus crucifixus est, sequitur Dominum crucifixum. Quibus nunc addere possumus: postquam ostendit discipulis quod oporteret eum ire Hierusalem, & multa pati a sacerdotibus & scribis & principibus sacerdotum, & occidi, assumens eum Petrus, coepit increpare & dicere: Absit a te Domine, non erit tibi hoc. Qui conuersus dicit Petro: Vade post me satana, scandalum es mihi: quia non sapis quae Dei sunt, sed quae hominum. Humano quippe timore perterritus, passionem Domini formidabat. Et quomodo, audiens multa eum pati & occidi, timebat: sic audiens, & tertia die resurget, gaudere debuerat, & tristitiam passionis resurrectionis gloria mitigare. Unde illo pro timore correpto, loquebatur ad omnes discipulos: siue conuocauit turbam cum discipulis suis, ut Marcus posuit: aut (iuxta Lucam) dicebat ad cunctos: Si quis uult post me uenire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Cuius exhortationis hic sensus est: Non est delicata in deum & secunda confessio.

Qui in me credit, debet suum sanguinem fundere. Qui enim perdiderit animam suam in presenti, lucrificet eam in futuro. Quotidie credens in Christum, tollit crucem suam, & negat seipsum. Qui impudicus fuit, uersus ad castitatem, temperantia luxuriam negat. Qui formidolosus & timidus, assumpto robore fortitudinis, priorem se esse nescit. Iniquus si sequatur iusticiam, negat iniquitatem. Stultus si Christum confiteatur Dei uirtutem & Dei sapientiam, negat stulticiam. Quod scientes, non solum persecutionis tempore, & necessitate martyrii, sed in omni conuersatione, opere, cogitatione, sermone negemus nosmet ipsos quod ante fuimus; & confiteamur eos qui in Christo renati sumus. Idcirco enim Dominus crucifixus est, ut & nos qui credimus in eum, & peccato mortui sumus, crucifigamur cum ipso, dicamusque quod apostolus Paulus docuit: Cum Christo crucifixus sum. Et: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. Qui cum Christo crucifixus est, spoliatur principatus & potestates, & triumphet eas in ligno. Unde & in Euangelio secundum Matthaeum, in typum eorum qui in Domino credituri erant, & se cum illo crucifixuri, Simon Cyrenaeus portat crucem eius, quam (iuxta alios euangelistas) prior ipse portauit.

Quaestio Quarta.

Quid uult significare, quod in eodem Matthaeo scriptum est: Vae praegnantibus & nutriendis in illis diebus. Et: Orate ne fiat fuga uestra hyeme uel sabbato. Quod ex superioribus pendere manifestum est. Cum enim euangelium Christi cunctis gentibus fuerit praedicatum, & uenerit consummatio, uiderintque abominationem desolationis, quae dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto: Tunc praecipitur his qui in Iudaea sunt, ut fugiant in montes: & qui in tecto, ne descendant tollere aliquid de domo sua: & qui in agro, ne reuertantur auferre tunicam suam. De quibus in commentariis eiusdem Matthaei plenius diximus. Statimque coniungitur: Vae praegnantibus & nutriendis in illis diebus. In quibus diebus? quando abominatio desolationis steterit in loco sancto. Quod quidem iuxta literam de aduentu antichristi praedicari, nulli dubium est, quando persecutionis magnitudo compellit fugere, & graues uteri paruulique lactantes fugam retardant. Licet quidam Titi & Vespasiani aduersus Iudaeos, & praecipue Hierusalem obsidionem pugnamque significari uelint. Hyemem quoque & sabbatum, sic interpretatur, ne eo tempore fugere compellantur, quando duricia frigoris in agris & in desertis locis fugientes latere non patitur: & obseruatio sabbati, aut praeuaricatores facit, si fugiant, aut hostium gladius subiaceret, si sabbati otium & praecipua seruauerint. Nos autem audientes Dominum saluatorem, ut qui in Iudaea sunt, ad montana confugiant: ipsi quoque oculos leuemus ad montes, de quibus scriptum est: Leuaui oculos meos in montes, unde ueniet auxilium mihi. Et in alio loco: Fundamenta eius in montibus sanctis. Et: Montes in circuitu eius, & Dominus in circuitu populi sui. Et: Non potest latere ciuitas super montem posita: & discalcemus nos pelle litera, nudisque pedibus cum Moyse ascendentes montem Sina, dicamus: Transiens uidebo uisionem hanc magnam: ut possimus intelligere praegnantem animam, quae de semine doctrinarum & sermonis Dei, initia fidei coeperunt, & dicunt cum Esaias: A timore tuo Domine concepimus & parturimus & peperimus spiritum salutis tuae, quem fecisti super terram. Sicuti enim semina paulatim formantur in uteris, & tam diu non reputatur homo, donec elementa confusa suas imagines membraque suscipiant: ita sensus ratione conceptus, nisi in opera proruperit, adhuc in uentre retinetur: & cito abortio perit, cum uiderit abominationem desolationis stantem in ecclesia, & satanam transfigurari in angelum lucis. De istiusmodi scetibus Paulus loquitur, dicens: Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in uobis. Has ego reor iuxta mysticos intellectus esse mulieres: de quibus idem Apostolus scribit: Mulier seducta in transgressionem facta est. Saluabitur autem per filiorum generationem, si permanserint in fide & charitate & sanctitate cum pudicitia. Quae si de sermone diuino aliquando generarit, necesse est quae generata sunt crescere, & primum accipere lac infantiae, donec perueniant ad solidum cibum, & ad

ad maturam aetatem plenitudinis Christi. Omnis enim qui lacte alitur, imperitus est in ratione iusticiae. Paruulus enim est. Haec igitur animae quae necdum pepererunt, siue quae necdum potuerunt quae generata sunt alere: cum uiderint sermonem haereticum stantem in ecclesia, cito scandalizantur & pereunt, & in tempestate atque persecutionibus permanere non possunt, praesertim si otium habuerint bonorum operum, & non ambulauerint in uia, quae Christus est. De hac abominatione haereticae peruersaeque doctrinae dicebat Apostolus, quod homo iniquitatis & aduersarius eleuet se contra omne quod dicitur Deus & religio, ita ut audeat stare in templo Dei, & ostendere se quod ipse sit tanquam Deus: cuius aduentus secundum operationem satanae, & ea quae concepta sunt facit perire abortio: & quae sunt nata, ad pueritiam & perfectam aetatem peruenire non posse. Quamobrem orandus est Dominus, ne in exordio fidei & crescentis aetatis oriatur hyems, de qua scriptum est: Hyems transijt, imber absijt sibi: ne otio torpeamus, sed imminente naufragio suscitemus dormientem Dominum, atque dicamus: Praeceptor salua nos, perimus.

Quaestio Quinta.

Quid sibi uelit, quod scriptum est in euangelio secundum Lucam: Et non receperunt eum: quoniam facies eius erat obfirmata uadens in Hierusalem. Festinas Dominus pergere in Hierusalem, ut complerentur dies assumptionis eius, & pascha celebraret, de quo dixerat: Desiderio desiderauit hoc pascha comedere uobiscum antequam patiar: & bibere calicem, de quo ait: Calicem quem dedit mihi pater, non bibam illum: omnemque doctrinam suam patibulo roboraret, iuxta illud quod scriptum est: Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum: obfirmauit faciem suam, ut iret Hierusalem. Obfirmationem enim & fortitudine opus est ad passionem sponte properanti. Unde & Ezechiel, cui dixerat Deus: Fili hominis in medio scorpionum tu habitas, & ne timeas eos: obfirma, inquit, faciem tuam, & dedi faciem tuam aeneam, & frontem tuam ferream: ut si forsitan surrexisset contra eum malleus uniuersae terrae, quasi incus durissima resisteret, malleumque contereret, de quo scriptum est: Quomodo confractus est & contritus est malleus uniuersae terrae. Et misit nuncios, id est, angelos ante faciem suam. Iustum enim erat, ut Dei filio angelus ministrarent. Siue angelos apostolos uocat: quia & Ioannes praecursor Domini, angelus appellatus est. Cumque ingressi essent uicem Samariae, ut praepararent ei, non susceperunt illum, quia facies eius erat uadens in Hierusalem. Hostili inter se Samaritani atque Iudaei discordant odio: & cum omnes oderint gentes, proprio contra se furore bacchantur, dum utriusque de legis possessione contendunt, & intantum se mutuo persequuntur, ut postquam Iudaei de Babylonia sunt reuersi, aedificationem templi Samaritani semper impederint. Cumque uellent & ipsi cum eis aedificare templum, responderunt Iudaei: Non licet nobis & uobis aedificare domum Domini. Denique pro summa iniuria pharisaei exprobrabant Domino: Nonne daemonium habes, & Samaritanus es? Et in parabola de Hierusalem descendens ad puteum Samaritanarum scriptum est: Non enim contumunt Samaritani Iudaeis. Videntes ergo Samaritanae Dominum Hierusalem pergere, id est ad hostes suos, quod audierant a discipulis eius qui ad parandum hospitium uenerant, Iudaeum esse cognoscunt: & quasi Iudaeum atque alienum, & eum qui ad inimicos pergeret, suscipere noluerunt. Quamquam & alia nobis subiiciatur intelligentia, quod uoluntatis Domini fuerit, non suscipi a Samaritanis: quia festinabat ire Hierusalem, ibique pati, & sanguinem fundere: ne occupatus susceptione Samaritica & doctrina gentis illius, passionis differreret diem, ad quam uenerat sustinendam. Unde dicit & in alio loco: Non ueni nisi ad oues perditas domus Israel. Et apostolus praecipit: Ciuitates Samaritanorum non intrabitis, uolens tollere omnem occasionem persecutionis Iudaicae, ne postea dicerent, crucifiximus eum, quia se inimicis nostris & hostibus iunxerat. Facies igitur eius erat pergens Hierusalem. Et idcirco iuxta aliam intelligentiam, non receperunt eum Samaritanae, quia festinabat ingredi Hierusalem. Vt autem eum non reciperent, fuit dominicae uoluntatis. Denique apostoli in lege uersati, in

qua tantum iusticiam nouerant, oculum pro oculo, dentem pro dente, ulcisci nituntur in iuriam: & imitari Eliam, ad cuius uocem duos pentecontarchos militum ignis absumpsit, dicuntque ad Dominum: Vis dicimus, ut ignis descendat de caelo, & consumat eos? Pulchre uis (inquiunt) dicimus: nam & Elias dixerat: Si homo Dei sum, ignis descendat de caelo super uos. Ergo ut apostolorum sermo efficientiam habeat, uoluntatis est Domini. Nisi enim ille iusserit, frustra dicunt apostoli, ut ignis descendat super eos: & quodammodo uerbis alijs hoc loquuntur. Si ad serui Eliam iniuriam ignis descendit filij Dei, in impios Samaritas, sed Iudaeos consumpsit incendiū: quanto magis ad contemptum filij Dei, in impios Samaritas debet flamma saeuire? Et regione Dominus, qui non ad iudicandum uenerat, sed ad saluandum, non in potestate, sed in humilitate: non in patris gloria, sed in hominis uilitate, increpat eos, quod non meminerint doctrinae suae, & bonitatis euangelicae, in qua dixerat: Qui te percusserit in maxillam, praebe ei & alteram. Et: Diligite inimicos uestros.

Quaestio Sexta.

Alteram de euangelio Lucae quaestiuunculam proposuisti: quis sit uillicus iniquitatis, qui Domini uoce laudatus est, cuius cum uellem scire rationem, & de quo fonte processerit, reuolui uolumen euangelicum: & inter caetera reperi, quod appropinquantibus saluatori publicanis & peccatoribus, ut audirent eum, murmurabant pharisaei & scribae, dicentes: Quare iste peccatores suscipit, & comedit cum eis? Qui loquutus est eis parabolam centum ouium, & unius perditae, quae inuenta pastoris humeris reportata est. Et cur esset proposita, statim intulit: Dico uobis, sic erit gaudium in caelo super uno peccatore poenitentiam agente, magis quam super nonagintanovem iustis, qui non habent opus poenitentiae. Aliam quoque parabolam decem drachmarum uniusque perditae & repertae cum proposuisset, simili eam sine compleuit: Sic dico uobis, gaudium erit coram angelis Dei super uno peccatore poenitentiam agente. Tertiam quoque parabolam proposuit, hominis habentis duos filios, & diuidentis inter eos substantiam. Cumque minor facultatibus perditis egere coepisset, & comedere siliquas, porcorum cibum, reuersus ad patrem, susceptus ab eo est. Frater quoque inuidens senior, patris uoce correptus est, quod latari debuerit & gaudere, quia frater eius mortuus fuerat, & reuixit, perditus erat, & inuentus est. Has tres parabolam contra pharisaeos & scribas loquutus est, qui nolebant recipere poenitentiam peccatorum, & publicanorum salutem. Dicebat autem, inquit, & ad discipulos suos: haud dubium, quin parabolam, sicut prius ad scribas & pharisaeos: qua parabola ad clementiam discipulos hortaretur, & alijs diceret uerbis: Dimittite & dimittetur uobis: ut in oratione dominica libera fronte poscatis: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Quae est ergo parabola ad clementiam discipulos cohortantis? Homo quidam erat diues, qui habebat uillicum siue dispensatorem: hoc enim *οικονομῶν* significat. Uillicus autem proprie uillae gubernator est: unde & a uilla uillicus nomen accepit. *οικονομῶν* autem tam pecuniae, quam frugum & omnium quae Dominus possidet dispensator est. Unde & *οικονομῶν* Xenophontis pulcherrimus liber est, qui non gubernationem uillae, sed dispensationem uniuersae domus (Tullio interpretante) significat. Iste igitur dispensator accusatus est ad Dominum suum, quod dissiparet substantiam eius. Quo uocato dixit: Quid hoc audio de te? Redde rationem dispensationis tuae: neque enim ultra, mea poteris dispensare. Qui dixit intra semetipsum: Quid faciam, quia Dominus meus aufert a me dispensationem? Fodere non ualeo, mendicare erubescio. Scio quid faciam, ut quando sublata mihi fuerit dispensatio, suscipiant me in domos suas. Vocauit itaque singulos debitores Domini sui, & dixit primo: Quantum debes Domino meo? Qui dixit ei: Centum batos olei. At illi: Tolle cautionem tuam, & sedens cito, scribe quinquaginta. Denique ad alium loquutus est: Tu autem quantum debes? At ille respondit: Centum coros tritici. Dixitque ei: Tolle cautionem tuam, & scribe octoginta. Et laudauit Dominus uillicum, siue dispensatorem iniquitatis, quod prudenter fecerit, quia filij seculi huius prudentiores sunt filijs lucis in generatione sua. Et ego dico uobis, facite uobis amicos de iniquo mammona, ut quan-

do

Ado defeceritis, recipiant uos in aeterna tabernacula. Qui fidelis est in paruo, & in multis fidelis est. Qui in minimo iniquus est, & in multis iniquus erit. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod uerum est quis credet uobis? Et si in alieno fideles non fuistis, quod uestrum est quis dabit uobis? Nemo seruus potest duobus dominis seruire: aut enim unum habebit odio, & alterum diliget: aut unum audiet, & alterum contemnet. Non potestis deo seruire & mammonae. Audiebant autem haec omnia pharisaei, qui erant auari, & subfannabant illum. Totum parabolae huius textum posui, ut non nobis intelligentiam aliam de quaeramus, & in parabola certas nitamur inuenire personas, sed interpretemur eam quasi parabolam, hoc est, similitudinem, quae ab eo uocatur, quod alteri *παράβολον*, hoc est, assimilatur: & quasi umbra prauium ueritatis est. Si ergo dispensator iniqui mammonae, domini uoce laudatur, quod de re iniqua sibi iusticiam praepararit: & passus dispendia dominus, laudat dispensatoris prudentiam, quod aduersus dominum quidem fraudulenter, sed pro se prudenter egerit: quanto magis Christus, qui nullum damnum sustinere potest, & pronus est ad clementiam, laudabit discipulos suos, si in eos qui credituri sibi sunt, misericordes fuerint. Denique post parabolam intulit: Et ego uobis dico: facite uobis amicos de iniquo mammona. Mammona autem non Hebraeorum, sed Syrorum lingua, diuitiae nuncupantur, quod de iniquitate collectae sint. Si ergo iniquitas bene dispensata uertitur in iusticiam, quanto magis sermo diuinus, in quo nulla est iniquitas, qui & apostolis creditus est, si bene fuerit dispensatus, dispensatores suos leuabit in caelum. Quam obrem sequitur: Qui fidelis est in minimo, hoc est, in carnalibus: & in multis fidelis erit, hoc est, in spiritualibus. Qui autem in paruo iniquus est, ut non det fratribus ad utendum, quod a deo pro omnibus est creatum, iste & in spirituali pecunia diuidenda iniquus erit: ut non pro necessitate, sed pro personis doctrinam domini diuidat. Si autem, inquit, carnales diuitias quae labuntur, non bene dispensatis, ueras aeternasque diuitias doctrinae dei, quis credet uobis? Et si in his quae aliena sunt (alienum autem est a nobis omne quod seculi est) infideles fuistis, ea quae uestra sunt, & proprie deputata homini, quis uobis credere poterit? Unde corripit auariciam, & dicit eum qui amat pecuniam, deum amare non posse. Igitur & apostolis si uelint amare deum, pecunias esse contemnendas. Unde scribae & pharisaei qui erant auari, aduersum se dictam intelligentes parabolam, subfannabant eum: carnalia, ut certa & praesentia, spiritualibus ac futuris, & quasi incertis preponentes. Theophilus Antiochenae ecclesiae septimus post Petrum apostolum episcopus, qui quatuor euangelistarum in unum opus dicta compingens, ingenij sui nobis monumeta dimisit: haec super hac parabola in suis commentarijs est loquutus: Diues qui habebat uillicum, siue dispensatorem, deus omnipotens est: quo nihil est ditius. Huius dispensator est Paulus, qui ad pedes Gamalielis sacras literas didicit, & legem dei suscepit dispensandam. Qui cum coepisset credentes in Christo persequi, ligare, occidere, & omnem dominum sui dissipare substantiam, correptus a domino est: Saule, Saule quid me persequeris? Durum est tibi contra stmulum calcitrare. Dixitque in corde suo: Quid faciam? Quia qui magister fui et uillicus, cogor esse discipulus & operarius. Fodere non ualeo. Omnia enim mandata legis quae terre incubabant, cerno destructa: & legem atque prophetas usque ad Ioannem baptista esse finitos. Mendicare erubescio: ut qui doctor fueram Iudaeorum, cogar a gentibus & a discipulo Anania, salutis ac fidei mendicare doctrinam. Faciam igitur quod mihi utile esse intelligo: ut postquam proiectus fuero de uillicatione mea, recipiant me Christiani in domos suas. Coepitque eos qui prius uersabantur in lege, & sic in Christum crediderant, ne arbitrentur se in lege iustificandos, docere legem abolitam, prophetas praeterisse: & quae antea pro lucro fuerant, reputare in stercorea. Vocauit itaque duos de pluribus debitoribus. Primum qui debebat centum batos olei, eos uidelicet qui fuerant ex gentibus congregati, & magna indigebant misericordia dei: & de centenario numero (qui plenus est atque perfectus) fecit eos scribere quinquagenarium, qui proprie poenitentium est, iuxta iubileum & illam in euangelio parabolam, in qua alteri quingenti, alteri quinquaginta denarii dimittuntur.

Secundum autē uocauit populum Iudaeorum, qui tritico mandatorū dei nutritus erat, & debebat ei centenarium numerum, et coegit ut de centum octoginta faceret, id est crederet in Domini resurrectione, quae octauae diei numero cōtinetur, & de octo cōpletur decadibus: ut de sabbato legis transiret ad primam sabbati. Ob hanc causam à Domino praedicatur, quod bene fecerit: & pro salute sua in euangelij clementiam de legis austeritate mutatus sit. Quod si quaesieris, quare uocetur uillicus iniquitatis, in lege quae dei est: Iniquus erat uillicus, qui bene quidem offerebat, sed non bene diuidebat: credens in patrem, sed filium persequens: habens deum omnipotentem, sed spiritum sanctum negans. Prudentior itaq; fuit Paulus apostolus in transgressione legis filijs quondam lucis, qui in legis obseruatione uersati, Christum qui dei patris uerum lumē est, perdiderunt. Ambrosius Mediolanensis episcopus quid de hoc loco senserit, in commentarijs eius lege re poteris. Origenis & Didymi in hanc parabolam explanationem inuenire non potuit: & utrum abolita sit temporum uetustate, an ipsi non scripserint, incertū habeo. Mihi iuxta priorē interpretationem hoc uidetur, quod de iniquo Mammona debeamus nobis amicos facere, nō quoslibet pauperes, sed eos qui nos possint recipere in domos suas, & in aeterna tabernacula: ut cum eis parua praebuerimus, recipiamus ab illis magna: & danes aliena, nostra suscipiamus: & feminemus in benedictione, ut metamus benedictionē. Qui enim parce seminauerit, parce & metet.

Quaestio Septima.

Quo sensu accipiendū sit, quod in epistola legimus ad Romanos: Vix em̄ pro iusto quis moritur. Nam pro bono forsitan quis audeat mori. Duae haereses ex occasione huius testimonij, quod non intelligunt, diuerso quidē errore, sed pari impietate blasphemant. Marcion em̄ qui iustū deum & creatorē legis facit & prophetarū, bonum autē euangeliorum & apostolorū, cuius uult esse filium Christum, duos introducit deos: alterum iustum, & alterum bonum. Et pro iusto asserit, uel nullos, uel paucos oppetisse mortem. Pro bono autē, id est Christo, innumerabiles martyres extitisse. Porro Arius iustum ad Christū refert: de quo dictū est: Deus iudicium tuum regi da, & iusticiā tuā filio regis. Et ipse de se in euangelio: Nō enim pater iudicat quenquā, sed omne iudiciū dedit filio. Et: Ego sicut audio, sic iudico. Bonum autē deum patrē, de quo ipse filius cōfiteretur: Quid me dicis bonum? Nemo est bonus, nisi unus deus pater. Cumq; hucusq; blasphemie fug de uios calles potuerit inuenire, in cōsequentibus impingit & corruit. Quomodo enim pro patre quis audeat mori, & pro filio uix moritur, cū propter nomē Christi, tantus martyr sanguis effusus sit? Qui igitur simpliciter hunc exponit locū, hoc potest dicere, qd in ueteri lege, in qua iusticia est, uix pauci inuēti sunt, qui suū fuderint sanguinē. In nouo autē instrumento, in quo bonitas est atq; clemētia, innumerabiles extiterūt martyres. Sed ex eo quod posuit, forsitan quis etiā audeat mori, & pendulo gradu sententiam temperauit, inueniri posse nōnullos qui audeāt mori pro euangelio, ostendit nō sic accipiēdum, sed ex superiorib. & inferioribus sensus loci huius debere tractari. Dicens em̄ Paulus se gloriari in tribulationibus: quia tribulatio patiētiā operatur, patientia autē probationē, probatio uero spem, spes autē non confundit: quae ex eo certā habeat promissionē, quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris, per spiritū sanctum qui datus est nobis, secundum illud quod deus dixerat per prophetā: Effundā de spiritu meo super omnē carnē: miratur bonitatē Christi, quod pro impijs & infirmis & peccatoribus mori uoluerit, & mori oportuno tēpore: de quo ipse dicit: Tempore opportuno exauditi te, & in die salutis auxiliatus sum tui. Et rursus: Ecce nūc tempus acceptabile, ecce dies salutis. Quando omnes peccauerūt, simul inutiles facti sunt, nō fuit qui faceret bonū, non fuit usq; ad unū. Incredibilis ergo bonitas, et clemētia inaudita, mori pro impijs. Vix em̄ pro iusto aliquem & bono suū sanguinē fundere, metu mortis cūcta terrēte. Nam inueniri interdum potest, ut aliquis pro re iusta et bona audeat mori. Charitas autē dei, quā habuit in nobis, hinc maxime cōprobatur, quod cū adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mor-

tuus

A tuus est: & sublata est de terra uita eius, & pro iniquitatib. populi ductus est ad mortē, et portauit peccata nostra, et tradita est in mortē anima illius, & cū iniquis deputatus est: ut nos impios et infirmos & peccatores, pios et robustos & iustos faceret. Nōnulli ita interpretant: Si ille pro nobis impijs mortuus est & peccatoribus, quāto magis nos absq; dubitatione pro iusto & bono Christo debemus occūbere? Iustū autē & bonū nō putemus esse diuersum, nec aliquā proprie significare personā, sed absolute iustam rem & bonam, pro qua difficulter, sed interdum aliquis inueniri potest, qui suum sanguinem fundat.

Quaestio Octaua.

Quid sibi uelit quod ad Romanos scribit Apostolus: Occasione accepta peccatum per mandatum operatū est in me omnem concupiscentiam. Ponamus totū testimonium: & singula Christi auxilio differentes, quid nobis uideatur, simpliciter indicemus: non prauidicantes tuo sensui, quid uelis intelligere, sed nostram sententiā breuiter explicantes. Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognoui, nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Nō concupisces. Occasione autē accepta, peccatum per mandatū operatum est in me omnē concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuū erat. Ego autē uiuebam aliquādo sine lege: sed ubi uenit mandatum, peccatū reuixit. Ego autē mortuus sum, & inuentum est mihi mandatum quod erat ad uitam, hoc esse ad mortē. Peccatum enim occasione accepta per mandatum, seduxit me, & per illud occidit. Itaq; lex quidē sancta, & mandatum sanctum, & iustum & bonum. Quod ergo bonum est, mihi mors est? Absit. Sed ut peccatū appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem: ut fiat supra modum peccans peccatum per mandatum. Scimus enim, quia lex spiritalis est: ego autem carnalis sum, uenundatus sub peccato. Quod enim operor, ignoro. Non enim quod uolo, hoc ago: sed quod odi, illud facio. Si autem quod nolo, hoc facio, consentio legi quia bona est. Nunc autem iam non ego operor illud, sed quod habitat in me, peccatum. Scio enim quod non habitat in me, hoc est in carne mea bonum. Velle enim adiacet mihi: perficere autem bonum, non inuenio. Non enim quod uolo, facio bonum: sed quod nolo malum, hoc ago. Si autem quod nolo, hoc facio: iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Inuenio igitur legem uolenti mihi facere bonum, quia mihi malum adiacet. Condelector enim legi dei secundum interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis, repugnātem legi mentis meae, & captiuum me ducentem in lege peccati, quae est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Deo per Iesum Christum dominū nostrū. Quomodo medicina nō est causa mortis, si ostendat uenena mortifera, licet his mali homines abutantur ad mortē, & uel se interficiant; uel insidiantur inimicis: sic lex data est, ut peccatorum uenena mōstret: & hominē male libertate sua abutentē, qui prius ferebatur improuidus, & per praecipitia labebatur; freno legis retineat, & cōpositis doceat incedere gressibus: ita ut seruiamus in nouitate spiritus, & non in uetustate literae, id est, uiuamus sub praeepto, qui prius in modum brutorum animalium dicebamus: Manducemus & bibamus, cras em̄ moriemur. Quod si subintrante lege, quae docet quid facere & prohibet quid nō facere debeamus, uitio nostro & incōtinentia feramur cōtra scita legalia, uidetur lex causa esse peccati: quae dum prohibet concupiscentiam, quodammodo eam inflāmare cognoscitur. Secularis apud Graecos sententia est. Quicquid licet, minus desideratur. Ergo e contrario, quicquid non licet, fomentū accipit desiderij. Vnde & Tullius de parricidarū supplicijs apud Athenienses Solonem scripsisse negat, ne nō tam prohibere, q̄ cōmonere uideretur. Igitur lex apud contemptores & legum praeepta calcantes, uidetur esse occasio delictorū: dum prohibendo quod nō uult fieri, ligat eos uinculis mandatorū: qui prius absq; lege peccantes, nō tenebatur criminibus. Haec diximus, legē q̄e per Moysen data est, intelligētes. Verum quia in cōsequentibus scriptum est: Lex dei, & lex carnis atq; membrorum, quae pugnat aduersus legē mentis nostrae, & captiuos nos ducit in lege peccati, simulq; quatuor leges contra se

dimicant

dimicantes in uno loco scriptas esse cognosco: non abs re arbitror, si requiram quot genera legis in scripturis sanctis esse memorentur. Dicitur lex, quae per Moysen data est, secundum illud quod scriptum est ad Galatas: Quotquot enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanet in omnibus quae scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. Et rursum in eadem epistola: Lex propter praeparationes posita est, donec ueniret semen cui repromissum est, disposita per angelos in manu mediatoris. Et iterum: Itaque lex paedagogus noster fuit in Christo, ut ex fide iustificemur: Postquam autem uenit fides, nequaquam ultra sub paedagogo sumus. Omnes enim filii Dei estis per fidem, quae est in Christo Iesu. Historia quoque quae praeparata non continet, sed quid factum sit refert, ab Apostolo lex appellatur. Dicite mihi, inquit, qui sub lege uultis esse, legem non legistis: Scriptum est enim, quia Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, & alterum de libera. Sed qui ex ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem. Sed & psalmi lex appellatur: ut compleretur sermo qui in lege eorum scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis. Esaiam quoque prophetiam, legem Apostolus uocat: In lege scriptum est: quoniam in alijs linguis, & alijs labijs loquar populo huic: & nec sic me exaudient, dicit dominus: quod iuxta Hebraicum & Aquilam in Esaiam scriptum reperi. Appellatur etiam lex, mystica scripturarum intelligentia: Scimus quia lex spiritualis est. Et extra haec omnia, naturalem legem scriptam in cordibus nostris, idem Apostolus docet. Cum enim gentes quae legem non habent, naturaliter ea quae legis sunt faciunt: isti legem non habentes, ipsi sibi sunt lex: qui indicant opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium perhibente illis conscientia. Ista lex quae in corde scribitur, omnes continet nationes: & nullus hominum est, qui hanc legem nesciat. Unde omnis mundus sub peccato, & uniuersi homines praeparatores legis sunt: & idcirco iustum iudicium dei est, scribentis in corde humani generis: Quod tibi fieri nolueris, alteri ne feceris. Quis enim ignoret homicidium, adulterium, furtum, & omnem concupiscentiam esse malum: ex eo, quod sibi ea non licet fieri? Si enim mala esse nesciret, nequaquam doleret sibi esse illata. Per hanc naturalem legem, & Cain cognouit peccatum suum, dicens: Maior est causa mea, quam ut dimittar. Et Adam & Eua cognouerunt peccatum suum, & propterea absconditi sunt sub ligno uitae. Pharaon quoque antequam lex daretur per Moysen, stimulatus lege naturae, sua crimina confitetur, & dicit: Dominus iustus, ego autem & populus meus impij. Hanc legem nescit patri & matri, & pariter uerberat: & quia necdum accepit legem sapientiae, mortuum est in eo peccatum. Cum autem mandatum uenerit, hoc est tempus intelligentiae appetentis bona & uitantis mala, tunc incipit peccatum reuiuiscere, & ille mori reusque esse peccati. Atque ita fit, ut tempus intelligentiae quo dei mandata cognoscimus, ut perueniamus ad uitam, operetur in nobis mortem, si agamus negligentius: & occasio sapientiae seducat nos atque supplantet, & ducat ad mortem. Non quod intelligentia peccatum sit: lex enim intelligentiae sancta & iusta & bona est: sed per intelligentiam peccatorum atque uirtutum mihi peccatum nascitur, quod priusquam intelligere, peccatum esse non noueram. Atque ita factum est, ut quod mihi pro bono datum est, meo uitio mutetur in malum: & ut hyperbolice dicam, nouoque uerbo utar ad explicandum sensum meum, peccatum quod priusquam haberem intelligentiam absque peccato erat, per praeparationem mandati incipiat mihi esse peccantius peccatum. Prius quaeramus quae sit ista concupiscentia, de qua lex dicit: Non concupisces. Alij putant illud esse mandatum, quod in decalogo scriptum est: Non concupisces rem proximi tui. Nos autem per concupiscentiam omnes perturbationes animae significatas putamus, quibus mceremus & gaudemus, timemus & concupiscimus. Et hoc Apostolus uas electionis, cuius corpus templum erat spiritus sancti, & qui dicebat: An experimentum quaeritis eius qui in me loquitur Christus? Et in alio loco: Christus nos redemit: Et iterum: uiuo autem iam non ego, uiuit uero in me Christus: non de se loquitur, sed de eo qui uult post peccata agere poenitentiam: & sub persona sua, fragilitatem

litatem describit conditionis humanae: quae duorum hominum, interioris & exterioris pugnantium inter se bella perpetitur. Interior homo consentit & scriptae & naturali legi, quod bona sit, & sancta, & iusta, & spiritualis. Exterior, ego inquit carnalis sum, uenundatus sub peccato. Quod enim operor nescio, & non quod uolo hoc ago, sed quod odi. Si autem exterior facit quod non uult, & operatur quod odit, ostendit bonum esse mandatum, & non se operari quod est malum, sed habitans in sua carne peccatum: hoc est uitia corporis, & desideria uoluptatis: quae propter posteros & sobolem insita est humanis corporibus, & si fines fuerit egressa, uertitur in peccatum. Se unusquisque consideret, & accusator sui tractet incontinentia uitiorum: quomodo & in sermone & in cogitatione, & in calore corporis saepe loquatur, & cogitet, & patiatur quod non uult: nolo dicere faciat, ne sanctos uiros uideat accusare: de quibus scriptum est: Erat ille homo uerus & immaculatus, iustus Dei cultor, recedens ab omni opere malo. Et de Zacharia, & Helisabet: Erant iusti ambo in conspectu dei: ambulantes in omnibus mandatis & iustificationibus domini absque querela. Et praeparatum est apostolis: Estote perfecti, sicut pater uester caelestis perfectus est. Nunquam autem hoc apostolis imperaret, nisi sciret hominem posse esse perfectum. Nisi forte hoc dicamus, quod recedens ab omni malo, emendationem significet, & de erroribus ueritatis, & de uitijs lasciuientis aetatis, transitum ad correctionem atque uirtutes: iusticiam quoque quae in Zacharia & Helisabet praeparatur, foris esse: concupiscentiam uero quae nunc habitare in membris nostris dicitur, uersari intrinsecus. Sed & apostolis non pueris praeparatur, uerum iam aetatis robustae: ut assumant perfectionem, quam & nos consistemur in aetate esse perfecta. Nec haec dicentes adulamur uitijs, sed autoritate sequimur scripturarum, quod nullus homo sit absque peccato, sed conclusit deus omnes sub peccato, ut omnium misereatur, absque eo solo qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Unde & per Solomonem dicitur, quod serpentis uestigia non inueniantur in petra. Et ipse de se dominus: Ecce, inquit, uenit princeps mundi huius: & nihil in me inuenit, id est, sui operis, suaeque uestigia. Ob hanc causam iubetur nobis, ne exprobremus homini reuertenti a peccatis suis, & ne abominemur Aegyptium: quia & ipsi quondam in Aegypto fuimus, & de luto ac lateribus Pharaoni ciuitates extruximus: & quia captiui ducti sumus in Babylonem lege peccati, quod in membris nostris morabatur. Cumque uideretur extrema desperatio, imo aperta confessio, omnem hominem diaboli laqueis irretiri: conuersus in se Apostolus, imo homo sub cuius persona Apostolus loquitur: agit gratias saluatori, quod redemptus sit sanguine eius, & sordes in baptismo deposuerit, & notum Christi assumpserit uestimentum: & mortuo ueteri homine, natus sit homo nouus, qui dicat: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratias ago deo per Iesum Christum dominum nostrum, qui me de corpore mortis liberauit. Quod si cui non uidetur sub persona sua hoc Apostolus de alijs dicere: exponat, quomodo Daniel, quem iustum fuisse nouimus, quasi de se dicat, cum pro alijs deprecatur: Peccauius, iniuste fecimus, iniuste gessimus, impie egimus, & recessimus ac declinauimus a mandatis & iudicijs tuis, & non audiuimus seruos tuos prophetas: qui locuti sunt in nomine tuo ad reges nostros & principes & patres, & ad omnem populum terrae: Tibi domine iusticia, nobis autem confusio. Illud quoque quod in tricesimo primo psalmo dicitur: Peccatum meum cognitum tibi feci, & iniquitatem meam non abscondi: Dixi confitebor aduersum me iniusticiam meam domino, & tu remisisti impietatem peccati mei: Pro hac orabit ad te omnis sanctus in tempore opportuno: non David & iusto uiro, & (ut simpliciter loquar) prophetae cuius uerba narrantur, sed peccatori congruit. Cumque iustus sub persona poenitentis talia profudisset, a deo meretur audire: Intelligere te faciam, & docebo te in uia hac qua ambulabis, confirmabo super te oculos meos. In tricesimo quoque septimo psalmo, cuius titulus est, In commemorationem: ut doceat nos semper peccatorum nostrorum memores esse debere, & agere poenitentiam, tale quid legimus: Non est pax ossibus meis a facie peccatorum meorum. Quoniam iniquitates meae eleuatae sunt super caput meum, quasi onus graue grauatae sunt super me. Corruptae

ruptæ sunt & putruerunt cicatrices meæ, à facie insipientiæ meæ. Afflictus sum & curua tus sum, usq; ad finē: Totus hic apostoli locus, & in superioribus, & in consequentibus, imò omnis epistola eius ad Romanos, nimis obscuritatibus inuoluta est: & si uoluerò cuncta differere, nequaquam mihi unus liber, sed magna & multa erūt scribenda uolumina.

Quæstio Nona.

Quare apostolus Paulus in eadē ad Romanos scribit epistola: Optabā ego ipse anathema esse à Christo, pro fratribus meis ac propinquis iuxta carnem, qui sunt Israe litæ, quorum adoptio & gloria, & testamenta, & legislatio, & cultus, & repromissiones, quorum patres, & ex quibus est Christus iuxta carnē: qui est super omnia deus benedi ctus in secula, amen. Reuera ualida quæstio, quomodo apostolus qui supra dixerat: Quis nos separabit à charitate Christi, tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculū, an gladius: Et rursum: Cōfido autē, quia neq; mors, neq; uita, ne que angeli, neq; principatus, neq; præsentia, neq; futura, neq; fortitudo, neq; excelsa, ne que profundū, neq; alia creatura, poterit nos separare à charitate Dei, quam habemus in Christo Iesu domino nostro: nunc sub iureiurando cōfirmet, & dicat: Veritatem dico in Christo Iesu, nō mentior, testimonium mihi perhibente cōscientia mea in spiritu sancto, quoniam tristitia est mihi magna & continuus dolor cordi meo. Optabā enim anathe ma esse à Christo pro fratribus meis & propinquis iuxta carnem, & reliqua. Si enim in Deum tantæ est charitatis, ut nec metu mortis, nec spe uitæ, nec persecutione, nec fame, nec nuditate, nec periculo, nec gladio, possit separari à charitate eius: & si angeli quoque & potestates, & uel præsentia, uel futura, & omnes cœlorū fortitudines, & excelsa pari ter ac profunda, & uniuersa simul creatura ei ingruat, quod nequaquam potest fieri, ta men nō separetur à charitate Dei, quā habet in Christū Iesum: quæ est ista tanta mutatio, imò inaudita prudentia, ut pro charitate Christi, nolit habere Christum: Et ne ei forsitan non credamus, iurat & confirmat in Christo, & conscientia suæ testē inuocat spiritū san ctum: se habere tristitiam, nō leuem ac fortuitam, sed magnam & incredibilem: & habe re dolorem in corde, non qui ad horam pungat & transeat, sed qui iugiter in corde per maneat. Quo tēdit ista tristitia? Ad quid proficit incessabilis dolor? Optat anathema esse à Christo & perire, ut alij salui fiant. Sed si consideremus Moyſi uocem rogantis Deum pro populo Iudæorū, atq; dicētis: Si dimittis eis peccatū suum, dimitte: si aut non uis, de le me de libro tuo quem scripsisti: perspicimus eundem & Moyſi & Pauli erga creditū sibi gregem affectū. Pastor em̄ bonus, ponit animā suā pro ouibus: Mercenarius autē cum uiderit lupum uenientē fugit, quia nō sunt eius oues. Et hoc ipsum est dicere, Optabam anathema esse à Christo: & dele me de libro tuo quem scripsisti. Qui enim delentur de li bro uiuentium, & cū iustis non scribuntur, anathema fiunt à Domino. Simulq; cerne A postolum quātæ charitatis in Christum sit: ut pro illo cupiat mori, & solus perire: dum modo omne in illū credat hominū genus. Perire autem, nō in perpetuum, sed impræsen tiarum. Qui em̄ perdiderit animā suā pro Christo, saluā eam facit. Vnde & de quadrage simo tertio psalmo assumit exemplum: Quoniam propter te mortificamur tota die, repu tati sumus ut oues occisionis. Vult ergo Apostolus perire in carne, ut alij saluētur in spi ritu: suum sanguinē fundere, ut multorū animæ cōseruentur. Quod autem anathema in terdum occisionē sonet, multis ueteris instrumenti testimonijs probari potest. Et ne leuē putemus esse tristitiā, & modicā causam doloris: iugit & dicit: Pro fratribus meis & pro pinquis iuxta carnem. Quādo propinquos appellat et fratres iuxta carnem, in spiritu à se ostēdit alienos. Quorum est, inquit, adoptio, quæ significantius Græce dicitur υιοθεσία, 10 de quibus quondam dominus loquebatur: Filius primogenitus meus Israel: Et, Filios ge nui & exaltaui: Nunc dicit: Filij alieni mentiti sunt mihi: Et quorum gloria, ut de cunctis gentibus eligerentur in peculiarem populum dei: Et quorum testamēta, unum in litera, alterum in spiritu: ut qui prius in carne serui erant cerimonijs legis abolitæ, postea serui rent in spiritu mandatis euāgelij sempiterni. Et legislatio ad utrūq; respondet, & noui & ueteris

A ueteris instrumenti: Et cultus, id est uera religio: Et repromissiones, ut quicquid repro missum est patribus, compleretur in filijs: Et (quod omnibus maius est) ex quibus Chris tus de Maria genitus uirgine. Et ut sciremus quis iste sit Christus, causas doloris sui uno sermone cōprehendit, qui est super omnia deus benedictus in secula amen. Et iste tantus ac talis, ab eis nō recipitur, de quorū stirpe generatus est. Et nihilominus laudat iudicij ue ritatem, ne sententia Dei in propinquos & fratres suos displicere uideatur, & uel auctera esse uel nimia. In quibus igitur tanta fuerunt bona, dolet cur nunc tanta mala sint.

Quæstio Decima.

Quid uelit intelligi, quod idē Apostolus scribit ad Colossenses: Nemo uos superet uolens in humilitate mentis & religione angelorum, quæ non uidit, ambulans frustra inflatus sensu carnis suæ, & nō tenens caput, ex quo totum corpus per nexus & con iunctiones subministratum & conuinctum crescit in augmentum dei, & reliqua. Illud quod crebro diximus: Et si imperiti sermone, non tamen scientia: nequaquam Paulum de humilitate, sed de conscientia ueritate dixisse, etiā nunc approbamus. Profundos em̄ & reconditos sensus lingua nō explicat. Et cum ipse sentiat quid loquatur, in alienas au res puro nō potest transferre sermone. Quem cum in uernacula lingua habeat disertissi mum, quippe Hebræus ex Hebræis, & eruditus ad pedes Gamalielis uiri in lege doctis simi, seipsum interpretari cupiens inuoluitur. Si autem in Græca lingua hoc ei accidit, quam nutritus in Tarso Ciliciæ à parua ætate imbiberat: quid de Latinis dicendum est, qui uerbum de uerbo exprimere conantes, obscuriores faciunt eius sententias: & ueluti herbis crescentibus, frugum strangulant ubertatem: Conabimur itaque παραφρασιως sensus eius euoluere, & tricas implicati eloquij, suo ordini reddere atq; iuncturæ: ut sim plici stamine uerborum fila decurrant, puroq; subtegmine, apostolici sermonis textura succrescat. Nemo uos superet, id est, nemo aduersum uos brauium accipiat: hoc enim **B** Græce dicitur, καταβραβέντω, quando quis in certamine positus, iniquitate agonothe tæ, uel insidijs magistrorum, βραβείον & palmā sibi debitam perdit. Multaq; sunt uerba, quibus iuxta morē urbis & prouinciæ suæ familiaris Apostolus utitur: è quibus exem pli gratia pauca ponēda sunt. Mihi autē parum est iudicari ab humana die: hoc est ἀπὸ ἀν θρωπίνης ἡμέρας. Et, humanum dico: hoc est ἀνθρώπινου ἡγῶ. Et, ἢ κατανάγκησά ὑμῶς: hoc est non grauauis uos: & quod nunc dicitur, μηδ' εἰς ὑμῶς καταβραβέντω, id est, nullus bra uium accipiat aduersum uos. Quibus & alijs multis usq; hodie utuntur Cilices. Nec hoc miremur in Apostolo, si utatur eius linguæ consuetudine, in qua natus est & nutritus, cum Vergilius alter Homerus apud nos, patriæ suæ sequens consuetudinem, sceleratum frigus appellet. Nemo ergo uos superet ac deuincat, uolens humilitatem literæ sequi, & angelorum religionem atq; culturam: ut non seruiatis spirituali intelligentiæ, sed exem plaribus futurorum, quæ nec ipse uidit, qui uos superare desiderat, siue audiuit (utrū que enim habetur in Græco) præsertim cum tumens ambulet, & incedat inflatus, men tisq; superbiam gestu corporis præferat: hoc enim significat ἐμβατεύω. Frustra autem inflatur & tumet sensu carnis suæ, carnaliter cuncta intelligens, & traditionum Iudaica rum deliramenta perquirens, & non tenens caput omnium scripturarum, illud de quo scriptum est: Caput uiri Christus est. Caput autem ac principium totius corporis, eorūq; qui credunt, & omnis intelligentiæ spiritualis. Ex quo capite corpus ecclesiæ per suas compages atq; iuncturas, uitalem doctrinæ cœlestis accipit succum: ut omnia paulatim membra uegetentur, & per occultos uenarū meatus, fundatur defecatus sanguis ciborū, & ministretur atque succrescat, imò teneatur temperantia corporis: ut de fonte capitis, rigati artus crescant in perfectionem dei, & impleatur saluatoris oratio: Pater uolo ut si cut ego & tu unum sumus, sic & isti in nobis unum sint: ut postquam nos Christus tradi derit patri, sit deus omnia in omnibus. Tale quid & in uerbis, & in sensibus, & in genere locutionis obscurissime scribit ad Ephesios: Veritatem autem loquētes in charitate, cre scamus in illo per omnia, qui est caput Christus: ex quo totum corpus compactū & con

nexum per omnem iuncturam subministracionis, secundum operationem in mensuram uniuscuiusque membri, augmentum corporis facit in aedificatione sui in charitate. Super quo & in commentarijs eiusdem epistolae plenius diximus. Loquitur autem uniuersa contra eos, qui credentes ex Iudaeis in dominum saluatore, Iudaicas ceremonias obseruare cupiebant. Super qua re & in actis apostolorum non parua quaestio concitata est. Vnde & supra Paulus ait, de his qui magistros legis esse se faciunt: Nemo uos iudicet in cibo & potu, quasi alia munda sint, alia immunda: aut in parte diei festi, aut alios dies festos putent, alios non festos. Nobis enim qui in Christum credimus resurgentem, iugis & aeterna festiuitas est. Aut in parte neomenig, hoc est calendarum & mensis noui: quando decrescens luna finitur, & noctis umbris tegitur. Christianorum enim lumen aeternum est, & semper solis iustitiae radijs illustratur. Aut in parte sabbatorum, ut non faciant seruire opus, & onera non portent: quia nos sumus Christi libertate donati, & onera peccatorum portare desuimus. Haec, inquit, omnia umbra sunt futurorum, & imagines uenturae felicitatis: ut in quibus Iudaei haesitant iuxta literam, & tenentur in terra: nos iuxta spiritum transeamus ad Christum: qui ad distinctionem umbrarum nunc corpus appellatur. Quomodo enim in corpore ueritas est, & in corporis umbra mendacium: sic in spiritali intelligentia mundus omnis cibus & potus, & tota festiuitas, & perpetuae calendae, & aeterna requies expectanda est. Quaeimus quid dicere uoluerit, in humilitate & religione angelorum: aut quem sensum habeat. Ex quo dominus locutus est ad discipulos: Surgite, eamus hinc: & relinquatur uobis domus uestra deserta: & locus quo dominus crucifixus est, spiritaliter Aegyptus uocatur & Sodomia: omnis Iudaicarum obseruationum cultura destructa est: & quaecumque offerunt uictimas, non deo offerunt, sed angelis refugis & spiritibus immundis. Nec mirum, si hoc post passionem domini faciant: cum per Amos quoque propheta dicatur ad eos: Nunquid hostias & uictimas obtulistis mihi quadraginta annis in deserto domus Israel: & assumpsistis tabernaculum Moloch, & sidus Dei uestri Rempha, figuras quas fecistis, ut adoretis eas? Quod plenius in concione Iudaica Stephanus martyr exponens, & reuoluens historiam ueterem, sic locutus est: Et uirtutum fecerunt in diebus illis, et obtulerunt hostias idolo, & laetabantur in operibus manuum suarum. Conuersus autem Deus, tradidit eos, ut colerent militiam caeli: sicut scriptum est in libro prophetarum. Militia autem caeli, non tantum sol appellatur & luna & astra rutilantia, sed & omnis angelica multitudo, eorumque exercitus, qui Hebraice appellatur sabaoth, id est uirtutum siue exercituum. Vnde & in Euangelio iuxta Lucam legimus: Et subito facta est cum angelo multitudo militiae caelestis, laudantium deum & dicentium: Gloria in altissimis deo, & in terra pax hominibus, bonae uoluntatis. Facit enim deus angelos suos spiritus, & ministros suos ignem urentem. Et ut sciamus semper eos qui colunt idola, licet in templo hostias uiderentur offerre, non deo eas obtulisse, sed angelis, per Ezechiel plenius discimus: Dedi eis iustificationes non bonas, & praecipua non bona. Non enim sanguinem hircorum, aut taurorum quaerit Deus, sed sacrificium deo est spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum Deus non despicit. Et propterea qui uirtutum fecerant in Horeb, & coluerunt sidus dei Rempha: de quo in propheta Amos plenius didicimus: adorauerunt figuras quas ipsi fecerunt, & tradidit eos Deus, ut seruirent militiae caeli: quae nunc ab apostolo dicitur religio angelorum. Pro humilitate in Graeco ταπεινοφροσύνη legitur, id est humilitas mentis siue sensus. Vere enim humilis sensus & miseranda superstitio, Deum credere hircorum atque taurorum sanguine delectari, & nidore thymiamatis, quem saepe homines declinamus. Quod autem sequitur: Si mortui estis cum Christo, ab elementis mundi: quid adhuc tanquam uiuentes in mundo decernitis? ne retigeritis, neque gustaueritis, neque contrectaueritis, quae sunt omnia in interitum ipso usu, secundum praecipua & doctrinas hominum: quae sunt rationem quidem habentia sapientiae, in superstitione & humilitate, & non ad parcendum corpori: non in honore alio quo ad saturitatem carnis: hunc nobis habere sensum uidetur. Curramus per singula, &

obscuri

▲ obscuritatem sensuum atque uerborum, Christo referate, pandamus. Si baptizati estis in Christo, & cum Christo in baptismate cōsepulti: mortui autem ab elementis mundi: cur mecum non dicitis: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi: per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo: nec audistis dominum dicentem ad patrem: De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo: & mundus odit eos, quoniam non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mundo: sed e contrario quasi uiuentes in mundo decernitis, ne retigeritis corpus hominis mortui, nec uestimentum nec scabellum in quo sederit mulier menstruata: neque gustaueritis carnem suillam & leporum, & sepiarum & loliginum, murenae & anguilla, & uniuersorum piscium qui squamas & pinnulas non habent: quae omnia in corruptionem & interitum sunt ipso usu, & stercore digeruntur. Esca enim uentri, & uenter escis: & omne quod intrat per os, non coinquinat hominem, sed ea quae de nobis exeunt. Secundum praecipua, inquit, & doctrinas hominum: secundum illud quod Esaias loquitur: Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longe est a me. Frustra autem colunt me, docentes doctrinas hominum & praecipua. Vnde & dominus corripit pharisaeos, dicens: Irritum fecistis mandatum Dei, ut traditiones uestras statueretis. Deus enim dixit: Honora patrem & matrem: & qui maledixerit patri uel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis, quicumque dixerit patri uel matri, munus quodcumque est ex me, tibi proderit: & non honorificauit patrem suum aut matrem: & reliqua. Quibus infert: Et irritum fecistis mandatum dei, propter traditiones uestras. Quanta traditiones pharisaeorum sunt quas hodie uocant *δευτερώνας*, & quam aniles fabulae, euoluere nequeo. Neque enim libri patitur magnitudo: & pleraque tam turpia sunt, ut erubescam dicere. Dicam tamen unum in ignominia gentis inimice: Praepositos habent synagogis sapientissimos quosque, scedo operi delegatos, ut sanguinem uirginis siue menstruatae, mundum uel immundum, si oculis discernere non potuerint, gustu probent. Praeterea quia iustum est, ut diebus sabbatorum sedeat unusquisque in domo sua, et non egrediatur, neque ambulet de loco in quo habitat: si quando eos iuxta literam ceperimus artare: ut non iaceant, non ambulent, non stent, sed tantum sedeant, si uelint praecipua seruare: solent respondere & dicere, Rab, aki ba, & Simeon & Hille, magistri nostri tradiderunt nobis, ut bis mille pedes ambulemus in sabbato: & caetera istiusmodi, doctrinas hominum praefidentes doctrinae Dei. Non quod dicamus sedendum semper esse in sabbato, & de loco in quo quis fuerit occupatus non recedendum: sed quod id quod impossibile legis est, in quo infirmatur per carnem, spiritali obseruatione complendum sit. Sequitur: Quae sunt rationem quidem habentia sapientiae. Hoc loco, quidem, coniunctio superflua est: quod in plerisque locis propter imperitiam artis grammaticae apostolum fecisse, reperimus. Neque enim sequitur, sed, uel alia coniunctio: quae solet ei praepositioni, ubi quidem positum fuerit respondere. Videntur igitur obseruationes Iudaicae apud imperitos, & uilem plebeculam, imaginem habere rationis, humanaeque sapientiae. Vnde & doctores eorum σοφοί hoc est sapientes uocantur. Et si quando certis diebus traditiones suas exponunt, discipulis suis solent dicere, *οι σοφοί δευτερώνας* id est, sapientes docent traditiones. Pro superstitione in Graeco *ιθελοθρησκεία* positum est, hoc est falsa religio: & pro humilitate *ταπεινοφροσύνη*, quae magis uirtutem solet sonare quam uitium. Sed hic *ταπεινοφροσύνη* sic est intelligendum, quod humilia sentiant atque terrena. *ἀφειδία* autem *σώματῳ*, cuius nomen Latinus sermo non explicat, apud nos dicitur, ad non parcendum corpori. Non parant ludgi corporibus suis in assumptione ciborum, contemnentes interdum quae habent, & quaerentes quae non habent. Ex qua necessitate debilitates interdum & morbos contrahunt. Nec honorant semetipsos, cum omnia munda sint mundis, nihilque possit esse pollutum, quod cum gratiarum actione percipitur: & idcirco a domino sit creatum, ut saturitate & adimplitione carnis, humanos artus uegetet atque sustentet. Elementa autem mundi a quibus cōsepulti, imò mortui sumus, lex Moysei et omne uetus instrumentum intelligendum est: quibus quasi elementis & religionis exordijs deum discimus. Quomodo enim elementa appellantur

litera, per quas syllabas ac uerba coniungimus, & ad texedam orationem longa meditatione procedimus: ars quoque musica habet elementa sua, & Geometria ab elementis incipit linearum, & dialectica atque medicina habent *ἑσπέρων* suas: sic elementis ueteris testamenti, ut ad euangelicam plenitudinem ueniat, sancti uiri eruditur infantia. Unde ceterisimus decimus octauus psalmus, & omnes alij qui literis prænarrantur, per Ethica nos ducunt ad Theologica: & ab elementis occidentis litera, quae destruitur, transire faciunt ad spiritum uiuificantem. Qui ergo mundo & elementis eius mortui sumus, non debemus ea obseruare, quae mundi sunt: quia in altero initium, in altero perfectio est.

Quaestio Vndecima.

Quid sit quod idem Apostolus ad Thessalonicenses scribit: Nisi discessio uenerit primum, & reuelatus fuerit homo peccati: & reliqua. In prima ad Thessalonicenses epistola scripserat: De temporibus autem & momentis fratres non necesse habetis ut scribam uobis, ipsi enim diligenter scitis quia dies domini sicut fur in nocte ita ueniet. Cum enim dixerint, pax & securitas: tunc repentinus illis instabit interitus, sicut dolor in utero habentis, & non effugient. Supra enim ad eos scripserat: Hoc uobis dicimus in uerbo domini, quia nos qui uiuimus, qui residui sumus, in aduentu domini non praueuimus eos qui dormierunt, quoniam ipse Dominus in iussu, & in uoce archangeli, & in tuba Dei descendet de caelo: & mortui qui in Christo sunt, resurgent primi. Deinde nos qui uiuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Domino in aera: & sic semper cum Domino erimus. Itaque consolamini in uerbis istis. Quod audientes Macedones, non intellexerunt, quos secum uiuentes, Apostolus uocat: & qui dicantur residui, qui cum illo rapiantur in nubibus obuiam domino: sed arbitrati sunt, dum adhuc essent in corpore, & antequam gustarent mortem, Christum in sua maiestate uenturum. Quod Apostolus audiens, rogat eos & adiurat per aduentum domini nostri Iesu Christi, ut non cito moueantur, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam, tanquam ab eo scriptam, quasi instet dies domini. Duos autem esse aduentus domini saluatoris, & omnia prophetarum docent uolumina, & euangeliorum fides: quod primum in humilitate uenerit, & postea sit uenturus in gloria, ipso domino protestante, quae ante consummationem mundi uentura sint, & quomodo uenturus antichristus, quando loquitur ad apostolos: Cum uideritis abominationem desolationis, quae dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto (qui legit intelligat) tunc qui in Iudaea sunt, fugiant ad montes: & qui in tecto, non descendant tollere aliquid de domo sua. Et iterum: Tunc si quis uobis dixerit, ecce hic Christus aut illic: nolite credere. Surgent enim pseudochristi, & pseudo prophetae, & dabunt signa magna & prodigia: ita ut in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi. Ecce praedixi uobis. Si ergo dixerint uobis, ecce in deserto est: nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab oriente, & paret usque in occidentem: ita erit & aduentus filij hominis. Ac deinde: Tunc apparebit signum filij hominis in caelo, & uidebunt filium hominis uenientem in nubibus caeli cum uirtute multa & maiestate. Et mittet angelos suos cum tuba & uoce magna, & congregabunt electos eius a quatuor uentis a summo caelorum usque ad terminos eorum. Rursumque de antichristo loquitur ad Iudaeos: Ego ueni in nomine patris mei, & non credidistis mihi. Alius ueniet in nomine suo, illum suscipietis. Igitur Thessalonicensium animos, uel occasio non intellectae epistolae, uel ficta reuelatio quae per somnum deceperat dormientes, uel aliquorum coniectura, Esaiam & Danielis euangeliorumque uerba de antichristo praenunciantia, in illud tempus intrepertantium mouerat, atque turbauerat: ut in maiestate sua, tunc Christum sperarent esse uenturum. Cui errori medetur Apostolus, & exponit quae ante aduentum antichristi debeant praestolari: ut cum illa facta uiderint, tunc sciant antichristum, id est hominem peccati & filium perditionis, qui aduersatur & extollitur supra omne quod dicitur deus aut quod conlatur, ita ut in templo dei sedeat, esse uenturum: Nisi, inquit, uenerit discessio primum, quod Graece dicitur *ἀπείρσις*, ut omnes gentes quae Romano imperio subiacent, recedant ab

A eis: & reuelatus fuerit, id est ostensus quem omnia prophetarum uerba praenunciant, homo peccati, in quo fons omnium peccatorum est: & filius perditionis, id est, diaboli: ipse est enim uniuersorum perditio, qui aduersatur Christo, & ideo uocatur antichristus: & extollitur supra omne quod dicitur deus, ut cunctarum gentium deos, siue probata omnem & ueram religionem suo calcet pede: & in templo dei, uel Hierosolymis (ut quidam putant) uel in ecclesia, ut uerius arbitramur, sederit, ostendens se tanquam ipse sit Christus & filius dei: Nisi, inquit, fuerit Romanum imperium ante desolatum, & antichristus praecesserit, Christus non ueniet: qui ideo ita uenturus est, ut antichristum destruat. Meministis, ait, quod haec ipsa quae nunc scribo per epistolam: cum apud uos essem, praesentis sermone narrabam, & dicebam uobis, Christum non esse uenturum, nisi praecessisset antichristus. Et nunc quid detineat scitis, ut reueletur in suo tempore: hoc est, quae causa sit, ut antichristus in praesentiarum non ueniat, optime nostis. Nec uult aperte dicere Romanum imperium destruendum: quod ipsi qui imperant, aeternum putant. Unde secundum Apocalypsim Ioannis, in fronte purpuratae meretricis, scriptum est nomen blasphemiae, id est, Romae aeternae. Si enim aperte audacterque dixisset: Non ueniet antichristus, nisi prius Romanum deleatur imperium: iusta causa persecutionis in orientem tunc ecclesiam consurgere uidebatur. Quodque sequitur: Iam enim mysterium operatur iniquitatis, tantum ut qui tenet nunc teneat, donec de medio fiat: et tunc reuelabitur ille iniquus, hunc habet sensum: Multis malis atque peccatis, quibus Nero impurissimus Caesarum mundum premit, antichristi parturitur aduentus, & quod ille operaturus est postea, in isto ex parte completur: tantum ut Romanum imperium, quod nunc uniuersas gentes tenet, recedat, & de medio fiat: & tunc antichristus ueniet, fons iniquitatis, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, diuina uidelicet potestate, & sui maiestatis imperio: cuius iussisse, fecisse est, non in exercitus multitudine, non in robore militum, non in angelorum auxilio, sed statim ut ille aduenerit, interficietur antichristus. Et quomodo tenebrae, solis fugantur aduentu: sic illustratione aduentus sui, eum dominus destruet atque delebit. Cuius opera, satanae sunt opera. Et sicut in Christo plenitudo diuinitatis fuit corporaliter, ita & antichristo omnes erunt fortitudines, & signa & prodigia, sed uniuersa mendacia. Quomodo enim signis Dei, quae operabatur per Moysen, magi suis resistere mendacis, & uirga Moysi deuorauit uirgas eorum, ita mendacium antichristi, Christi ueritas deuorabit. Seducentur autem eius mendacio qui perditioni sunt praeparati. Et quia tacita quaestio poterat commoueri, cur enim concessit deus omnem eum habere uirtutem, signa atque prodigia, per quae seducantur si fieri potest, etiam electi dei: solutione praueit quaestionem, & quod opponi poterat, antequam opponatur, absoluit. Faciet, inquit, haec omnia non sua uirtute, sed concessione dei, propter Iudaeos: ut qui noluerunt charitatem recipere ueritatis, hoc est spiritum dei per Christum: Quia charitas dei diffusa est in corda credentium: Et ipse dicit, Ego sum ueritas. De quo in Psalmis scriptum est: Veritas de terra orta est. Qui ergo charitatem & ueritatem non receperunt, ut saluatore suscepto salui fierent: mittet illis deus non operatorem, sed ipsam operationem, id est, fontem erroris, ut credant mendacio: Quia mendax est ipse, & pater eius. Et si quidem antichristus de uirgine natus esset, & primus uenisset in mundum, poterant Iudaei habere excusationem & dicere, quod putauerint ueritatem, & idcirco mendacium pro ueritate susceperint. Nunc autem ideo iudicandi sunt, imo procul dubio condemnandi: quia Christi ueritate contempta, postea mendacium, id est, antichristum susceperunt.

PRAEDECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Qui interpretat. n. s. Quod Apodemius Graece sonat peregrinum, a uerbo *ἀποδημιω* peregrinor. Quae uadunt cum silentio. Alludit ad Esaiam locum, qui est capite septimo. Pro eo quod abiicit populus iste aquas Siloe, quae uadunt cum silentio. Et in euangelio, ad Siloe mittitur caecus sanandus. Aquas Sihor. Sihor Hebraice turbidum sonat, siue turbulentum. Est autem Siloe fonticulus ad radicem montis Sion, non perpetuo scatenens, sed certis temporibus.

temporibus, & per saxa decurrens, ut testatur Hieronymus in Esaiam, qui fontem fouerat, utpote illic habitans. Picra.] Antidotigenus, de quo superius meminimus, πικρά, id est, amara uocatum, quod ex amaris rebus conficitur. Vulgus medicorum hodie uocat pígram. Et mitte in myrrham lignum.] Hic locus haud dubie deprauatus est in omnibus codicibus. Illud ueræ lectionis uestigium tantum remanet, quod in antiquis inuenio marra nõ myrrham: legendum est autẽ in mara. Siquidem alludit ad historiam, quæ refertur Exodi decimo quinto. Cum Hebræi uenissent ad aquas amaras, nomẽ impoferunt loco, Mara, id est, amaritudinem. At Moyses ostendit lignum, quo misso in aquam, coepit dulcescere. Senilem q̄ pituitam.] Pituita humor superuacaneus, qui in senibus ob caloris defectum abundat. Vnde sua scripta, quasi diluta minusq̄ habentia neruorum, pituitam uocat. Iuuenili autoritate.] Legendum est, austeritate: atq̄ ita quidam habent codices. Senilis oratio pituitam habet, quia diffusa ac dissoluta est. Iuuenilis austera, quod nondum maturat, & idcirco subacerbum quiddam habet. Translatum est a uino & pomis.

Ex secunda quaestione.

Nos autem ex Hebræo.] Lege commentarios D. Hieronymi in Esaiæ caput quadragesimum secundum, ubi citat hunc locum. Locus est apud Matthæum capite duodecimo. Arundinem, inquit, quassatam, Septuaginta uerterunt κάλαμον τετραμήριον ὃν συντριψήσῃ, id est, calamum fractum non comminuet.

Ex tertia quaestione.

In euangelio secundum Matthæum.] Nam hic non facit mentionem crucis gestatæ ab ipso Iesu, sed tantum a Cyrenæo, qui compulsus eam portarit.

Ex quarta quaestione.

Quod homo iniquitatis & aduersarius eleuet se contra omne quod dicitur deus & religio.] Multo rectius hæc uertit Hieronymus, quam habet uulgata editio: Qui aduersatur & extollitur, supra omne quod dicitur deus, aut quod colitur. Nam Græca sic habent, ἐπι πάντων λεγόμενον θεῶν ἢ σεβασμῶν, id est, aduersus omne quod dicitur Deo, aut sebasma. σεβασμα autem est cultus Deo, aut ei qui maiestatem habet exhibendus: nonnunquam is cui exhibetur, quod interpres ille circūlocutus est, quod colitur, Hieronymus uertit religio, & ἐπι potius aduersus significat quam supra. Quanquam plerique Græci codices habent, ἐπι πάντων, id est, aduersus omnem, unica mutata literula, nempe, ο, in α.

Ex quinta quaestione.

Quia facies erat uadens.] Sic Græca habent, ὅτι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἦν πορευόμενον εἰς ἱερὸσάλημ, 7 Duas pentecontadas.] Quidam codices habent duas pentecontadas. Quidam duos pentecontarchos. Vtrunq̄ tolerabile est. Nam πεντηκόνταρχος, significat ducentem quinquaginta præfectum, & πεντηκόντας, numerum significat quinquagenarium. Sed pentecontadas magis quadrat cum genitio uo qui sequitur militum.

Ex sexta quaestione.

Hoc enim δικονόμου.] Ab δίκη domus, & νέμου distribuo, quod dispenset ac distribuat quæ ad usum domesticum pertinent. δικονομικός φενοφώντος.] Extat & Aristotelis lectu dignissimus. Centum cados olei.] Quidam codices recte habent batos. Batus autem mensuræ genus est, lîe quidorum duntaxat, nempe decima pars cori. Item inferius, primum qui debebat centum batos. Qui bene quidem offerebat.] Ex secundo Geneleos capite, citat iuxta Septuaginta, quorum interpretationem tamen alias in hoc loco reijcit, ut & superius admonuimus.

Ex octaua quaestione.

Quod ergo bonum est.] Quid in hunc locum annotarim, qui uolet, legat in Annotatiunculis nostris, quas scripsimus in nouum testamentum. Secularis apud Græcos.] Quam Ouidius sic extulit: Nitimur in uetium semper cupimusq̄ negata, nisi significat illud τὴν ἐπὶ θύραις ὄψελαι, id est, in foribus aqualem. Cuius prouerbij meminit Aristoteles in Rhetoricis, & nos in Chliadibus nostris explicuimus. Hyperbolice.] ὑπερβολικῶς, sic loquimur: cum augendæ rei gratia, plus dicimus quam rei ueritas habet, ut, Clamor sydera pulsabat, de maximo clamore. Gratia dei, per Iesum Christum.] Antiqui codices habent, gratias ago deo. Atq̄ ita legitur in Græcis exemplaribus omnibus, quæ mihi contigit uidere. Vnde locum hunc audacter restitui.

Ex nona quaestione.

Significantius Græce dicitur ὑποθεσία.] Nam adoptio nomen est generalius, sed ὑποθεσία proprium est adoptionis filiorum, ab ὑπό & τίθημι, qua imaginamur aliquem esse filium, & in locum filij substitutum.

Ex decima quaestione.

Nemo uos superet uolens.] Vulgata editio habet, nemo uos seducat uolens. Paulus his uerbis est illius: μή τις ὑμᾶς καταβραβεύετω, καταβραβεύω est in accipiẽdo brauiõ aliquẽ circũuenire, sonat quasi dicas

A dicas, contrapremiare, ut ita docendi causa loquamur, & in tuam iniuriã in alium transferre brauium tibi debitum. Eam enim uim ferẽ habet præpositio κατά, quoties additur genitiuus: de quo plura diximus in Annotationibus. In Tarso Ciliciæ.] Cilicia pars est Asiæ, quam Cydnus amnis intersecat, & mons Amanus, cuius metropolis erat Tarsus, urbs libera, ut testatur Plinius, in qua natus fuit Paulus, loquebantur quidem Græce, sed corruptius. Idem queritur Origenes, quod Hieronymus. Conabimur itaque παραφρασεύω.] Paraphrasis est liberior translatio, dum quædam mutantes aut etiam addentes, copiosius ac dilucidius explicamus quod ab alijs dictum est: cuiusmodi est Themistius Aristotelis non interpres, sed paraphrastes. Iniquitate Agonothetæ.] Agon certamen est, πῆμα pono: unde Agonothetes dicitur, qui propositis præmijs inuitat ad certamina, ut apud Homerum Achilles, apud Vergilium Aeneas. Ab humana die, id est, ἀπὸ ἀνθρώπων τίνος ἡμέρας.] Sic enim Cilices appellabant iudicium, quod pro tribunalibus agitur, unde Latini quoque dicunt diem dicere, pro eo quod est, uocare in ius. Locus est primæ ad Corinthios capite quarto. Ανθρώπινον λέγω.] Id est humanum dico, est in epistola ad Romanos capite sexto. ἢ καταβραβεύω ὑμᾶς.] Id est, non grauau i uos. καταβραβεύω est torpere: καταβραβεύω, est suo ocio grauis esse alijs: quod ferẽ solent, qui uiuunt alieno cibo. Quanquam hoc quoq̄ uerbum Hieronymus putat Cilicum esse proprium. Sceleratum frigus.] In Georgicis Vergilius frigus appellat sceleratum, id est, noxium, idq̄ iuxta morem Mantuanæ linguæ. Vtrunq̄ enim habetur.] Quidam codices habebant ἐβρακην, quidam, ἡροκην. ἐμβατῶν σβαρός.] Id est, incedens fastuosus. Nam σβαρός dicitur Græcis, qui uultu & incessu tumorem animi & arrogantiam præ se ferat, dictum à uerbo σβᾶν, quod alios repellat ac fastidiat. Vnde apparet & σβαρίτης ἢ πλάταιας, quasi sobaritas, quorum fastus etiam prouerbio locum fecit, σβαρίτης ἢ πλάταιας, id est, Sybarita per plateam. Νῆμα τῶν ποταμῶν Περσῶν τὸν ποταμὸν τὸν ἐβρακὸν καλεῖται. Quanc̄ illud lectorem admonitum uelim, σβαρός hoc loco additum fuisse ab audaculo quopiam, nec esse in Græcis exemplaribus, nec in emendatis Hieronymi: uerum ipsum ἐμβατῶν, Græcis significat, quod apud nos incedere, hoc est fastu quodam ingredi, ut regina incedit, reges incedunt. Nos tamen in Annotationibus nostris alium sensum retulimus, quam sequitur Hieronymus. Vitulum in Horeb.] De uitulo, legis in Exodo: de Rempha siue Reppha, lege commentarios diui Hieronymi in quintum caput Amos propheta. Sepiarum & loliginum.] Sepia & loligo pisces sunt, qui succum habent atrum, unde Persius septam pro atramento posuit. Pro humilitate in Græco.] Sunt enim Græcæ uoces, quæ humilitatem significat, sed diuersa ratione. Etenim παπινότης, significat humilitatem rei, ut fortunæ, generis, conditionis, styli: παπινότης αὐτοῦ, modestiam animi, qua quis seipsum demittit, & de se pusilla sentit, minimumq̄ sibi arrogat. Nostri interpretes hoc non distinguunt. Nam in magnificentia, respexit humilitatem ancillæ suæ, παπινότης αὐτοῦ est, non παπινότης αὐτοῦ, quasi dicat, respexit me infimam ancillulam. Verum hoc loco Paulus abusus est ea dictione in uitium, quo quis humilia sentit, hoc est terrena non cœlestia, à uerbo παπινότης. Quas hodie ἀδύτησιν.] Quidam codices habent ἀδύτησιν, sed uitiose: sonat autem Græce ἀδύτησιν, quasi dicas secundationem. Ita uocabant posteriores traditiones, Hebræi misne ἡשׁבּוּ uocant. Rationem quidem habentia.] Græci pleraque conueniunt per duas coniunctiones, μέν & δέ, id est, quidem & autem. Et δέ nonnunquam inuenies, cum non præcessit μέν. At μέν non ponitur nisi sequatur δέ. Hoc uitijs grammatici uocant ἀνωλόθον, cum non redditur quod superioribus respondeat. Ex quantula re iudicat imperitiam Pauli, quem tamen alibi negat imperitum sermonis. Ex hoc loco colligere licet, non nihil conducere sermonis peritiam, cum Paulus uir tantus ob hanc quod sensit explicare non

13 potuerit, ut ipse palam testatur Hieronymus. οἱ σοφοὶ ἀδύτησιν.] Id est, sapientes secundant, sic enim sonat ad uerbum, ficto uerbo ἀδύτησιν. Pro superstitione in Gr.] Nam duæ uoces apud Græcos consimiles in significatione, δαισιδαμονία dicta à timore daemonum, siue deorum, & ἰδαισιδαμονία, dicta à spontaneo cultu deorum. Nam δαισιδαμονία dictum putant à Thracibus, quibus Orpheus orgia deorum tradidit. ἀφειδία autem σώματα.] Sonat quasi dicas imparsimonia, hoc est cum quis non parcat corpori suo. Nam φείδομαι parco, φειδὼ parsimonia. Inde addita particula priuatiua, α, pro quo nos utimur, in, ἀφειδία. Habent ἀγωγὰς.] Id est, introductiones: ab ἀγῖν, & ἄγω duco, quas Latini uocant institutiones, siue elementa, cum res à primis initijs & rudimentis traditur. Per Ethicam.] Id est, per moralem scientiam, ab ἠθῶν, quod Latini mutato numero mores uocant.

Ex undecima quaestione.

14 Αποστασία.] Quam Latini dicunt defectionem, cum quis à suo duce defeicit. Purpuratæ meretricis.] Ita legis Apocalypsis capite decimo septimo.

ANTIDOTVS. In quaestione sexta negat Deum mouere posse qui pecuniam amat, significans pecuniam nullo modo diligendam esse. Verũ inquit Christus quidam, qui per uisum uult bellum & pugnam mouere uos ad defectionem: Est homo fons diuitiarũ, ut putat Aristoteles: cui quod bonum est inuenitur: Sed non imputandum diuẽ Hieronymo, si idem dicit quod p̄m in euangelio

golia dicit Christus. Preterea in questione octava, solum Christum eximit à peccato, quoniam de
 hic mundum definitur ecclesia. *Lex in quibus non decima, sicut in Christiana non esse, tenet cere-*
monia, & precepta humanis, quæ magis oblatio, uelut in eibus, ieiunijs, & similibus. Non sen-
tia de eorum ijs, quæ pofitibus, & alij, quoniam omnino conuenit, eorum quæ pofitibus, & alij,
quia, & hic tenet, & hoc tenet, & hoc tenet, & hoc tenet, & hoc tenet, & hoc tenet, & hoc tenet,
festum, & hoc tenet, & hoc tenet, & hoc tenet, & hoc tenet, & hoc tenet, & hoc tenet, & hoc tenet,
 festum, & hoc tenet, & hoc tenet, & hoc tenet, & hoc tenet, & hoc tenet, & hoc tenet, & hoc tenet,

DIVI HIERONYMI IN HOMILIAS CANTICI CANTI-
 corum Origenis, ad Damalum præfatio.

Rigenes cum in ceteris libris omnes uicerit, in Cantica canticorū ipse se uicit,
 Nam decem uoluminibus explicitis, quæ ad uiginti usque uersuum milia penè
 perueniūt, primum Septuaginta interpretes, deinde Aquilā & Symmachum
 & Theodotionē, & ad extremum Quintam editionē quam in Actæo litto-
 re inuenisse se scribit, ita magnifice aperteque differuit, ut uel inde mihi uideatur in eo com-
 pletum esse, quod dicitur: Introduxit me rex in cubiculum suum. Itaque illo opere præter-
 missio, quia ingentis est operis, laboris & sumptuū, tantas res tamque dignū opus in Latinum
 transferre sermonē, hos duos tractatus, quos in morem quotidiani eloquij paruulis ad-
 huc latentibus composuit, fideliter magis quam ornate interpretari sum, gustum tibi
 sensuum eius, non cibum offerens. Tu animaduertas quanti sint illa æstimanda, quæ ma-
 gna sunt, cum sic possint placere quæ parua sunt.

ORIGENIS HOMILIAE DVAE IN CANTICA CANTI-
 corum, interprete diuo Hieronymo.

Quomodo didicimus per Moysen quædam esse, non solum sancta, sed & sancta
 sanctorum: & alia non tantum sabbata, sed & sabbata sabbatorū: sic nunc
 docemur scribente Solomone esse quædam non solum Cantica, sed & Can-
 tica canticorū. Beatus quidem is qui ingreditur sancta, sed beator qui ingre-
 ditur sancta sanctorum. Beatus qui sabbata sabbatizat, sed beator qui sabbatizat sabbato-
 rō sabbata. Beatus similiter & is qui intelligit cantica, & canit ea. Nemo quippe nisi in
 solennitatibus canit, sed multo beator ille qui canit cantica canticorum. Et sicut is qui in-
 greditur in sancta, pluribus adhuc indiget, ut ualeat introire in sancta sanctorum: & qui
 sabbatum celebrat, quod à Domino populo constitutum est, multa adhuc necessaria ha-
 bet, ut agat sabbata sabbatorum: eodem modo difficile reperitur, qui omnia quæ in scri-
 pturis continentur cantica peragrans, ualeat ascendere ad cantica canticorum. Egredi te
 oportet ex Aegypto, & egressum de terra Aegypti pertransire mare rubrum, ut possis
 primum canticum canere, dicēs: Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est. Li-
 cet autem primum dixeris canticum, adhuc longe es à Cantico canticorū. Perambula ter-
 ram deserti spiritualiter, donec uenias ad puteum, quem foderunt reges: ut ibi secundum
 canticum canas. Post hæc ueni ad uicina sanctæ terræ, ut super Iordanis ripam constitu-
 rus, cantes canticum Moysi, dicens: Attende cælum & loquar, & audiat terra uerba oris
 mei. Rursum habes necessarium, ut milites, & terram sanctam hæreditate possideas, &
 apis tibi prophetet, & apis te iudicet, Debbora quippe apis interpretatur: ut possis & il-
 lud carmen, quod in libro Iudicum continetur, edicere. Ad Regnorum deinceps uolus
 men ascendens, ueni ad canticū quando Dauid fugit de manibus omnium inimicorum
 suorum, & de manu Saul, & dixit: Dominus firmamentum meum, & fortitudo mea, &
 refugium meum, & liberator meus. Perueniendum tibi est ad Esaiam, ut cum illo dicas:
 Cantabo canticum dilectæ uinæ meæ. Et cum uniuersa transieris, ad altiora conscen-
 de, ut possis anima decora, cum sponso & hoc canere canticum canticorum. Sed quot
 ex personis constet, incertus sum. Orantibus autem uobis, & reuelante Domino, qua-
 tuor mihi in his uideor inuenisse personas, uirum & sponsam, cum sponsa adolescen-
 tulas, cum sponso sodalium greges. Alia dicuntur à sponsa, alia à sponso: nonnulla à iu-
 uenculis, quædam à sodalibus sponsi. Congruum quippe est ut in nuptijs adolescen-
 tularum sit multitudo cum sponsa, iuuenum turba cum sponso. Hæc omnia noli foris
 querere,

A quærere, noli extra eos qui prædicatione euangelij saluati sunt. Christum sponsum intel-
 lige, ecclesiam sponsam sine macula & ruga, de qua scriptū est: Ut exhiberet sibi glorio-
 sam ecclesiam, non habentē maculam, neque rugam, aut aliquid eorum: sed ut sit sancta &
 immaculata. Eos uero qui cum sint fideles, non sunt tamen istiusmodi, quales sermo no-
 ster præfatus est, sed iuxta modum quendam adepti uidentur salutem, animaduerte cre-
 dentiū animas, & adolescentulas esse cum sponsa. Angelos uero & eos qui peruenierunt
 in uirum perfectū, intellige uiros esse cum sponso. Inde igitur mihi uidentur quatuor or-
 dines, unum & unam, duos choros inter se continentes, sponsam canere cum iuencu-
 lis, sponsum canere cum socijs. Et cum hoc intellexeris, audi Canticum canticorū: & festi-
 na intelligere illud: & cum sponsa dicere ea quæ sponsa dicit, ut audias quæ audiuit &
 sponsa. Si autem non potueris dicere cum sponsa quæ dixit, ut audias ea quæ dicta sunt
 sponsa: festina uel cum sponsi sodalibus fieri. Porro si & illis inferior es, esto cum adoles-
 centulis quæ in sponsæ delictis commorantur. Hæc quippe in hoc libro fabula pariter &
 epithalamio sunt personæ, ex quo & gentiles sibi epithalamium uindicarūt, & istius gene-
 ris carmen assumptū est. Epithalamium siquidem Canticū canticorū. Primum sponsa orat:
 & statim in medijs precibus auditur: uidet presentem sponsum: uidet adolescentulas suo
 comitatu copulatas: deinde respondet ei sponsum: & post sponsi eloquia, dum ille pro
 eius patitur salute, respondent sodales, donec sponsum sit in recubitu, & à passionē con-
 surgat, se quædam sponsæ ornamenta facturos. Verum iam ipsa uerba ponenda sunt: in
 quibus prius uox sponsæ deprecantis auditur. Osculetur me osculo oris sui. Quorū iste
 est sensus: Quousque sponsum meus mittit oscula per Moysen, mittit oscula per propheta-
 ras: lam ipsius cupio ora contingere: ipse ueniat, ipse descendat. Orat igitur sponsi patrem
 & dicit ad eum: Osculetur me osculo oris sui. Et quia talis est, ut compleatur super eam
 propheticū illud, in quo dicitur: Adhuc te loquente dicam, ecce adsum: sponsam sponsi
 pater exaudiuit, mittit filium suum. Videns illa eum cuius deprecabatur aduentum, orare
 desistit: & ad eum cominus loquitur: Quoniam ubera tua super uinum: & odor unguen-
 torum tuorum super omnia aromata. Sponsum igitur Christus missus à patre, uenit unctus
 ad sponsam, & dicitur ad eum: Dilexisti iusticiam, & odisti iniquitatē, propterea unxit te
 deus deus tuus oleo exultationis, præ participibus tuis. Si me tetigerit sponsum, & ego bo-
 ni odoris ero, & ego liniar unguentis, & ad me usque eius unguenta peruenient: ut possim
 cum Apostolo dicere: Christi bonus odor sumus in omni loco. Nos autem cum hæc audia-
 mus, adhuc peccatis uitijque foetemus: de quibus propheta poenitens loquitur: Putruerūt
 & corruptæ sunt cicatrices meæ à facie insipientiæ meæ. Peccatum odoris est putridi: uir-
 tus spirat unguenta: quorum typos reperies in Exodo. Inuenies quoque ibi stacten, ony-
 cha, galbanen, & reliqua. Hæc quidē ad incensum. Deinde ad opus unguentarij uaria su-
 muntur unguenta: in quibus est nardus & stacte. Et Deus qui fecit cælum & terrā, loqui-
 tur ad Moysen, dicens: Ego impleui eos spiritu sapientiæ & intellectus, ut faciant opera
 artis unguentarij. Et unguentarios Deus docet. Hæc si non spiritualiter intelligantur, non
 ne fabulæ sunt: Nisi aliquid habeat secreti, nonne indigna sunt deo? Necesse est igitur eū
 qui audire scripturas spiritualiter nouit, aut qui certe non nouit, & desiderat nosse: omni
 labore contendere, ut non iuxta carnem & sanguinē conuersetur, quo possit dignus fieri
 spiritualium secretorum: & ut aliquid audentius dicam, spirituali cupidine uel amore ac-
 cendatur. Siquidem est & spiritualis amor. Et quomodo est quidam carnalis cibus, &
 alius spiritualis, & alia carnis potio, alia spiritus: sic est quidā amor carnalis à satana ueni-
 ens, alius amor spiritus à Deo exordiū habens. Et nemo potest duobus amoribus possi-
 deri. Si carnis amator es, amorem spiritus non capis. Si omnia corporalia despexisti, non
 dico carnem aut sanguinem, sed argentum & possessiones, sed ipsam terram ipsumque cæ-
 lum, hæc quippe pertransibunt: si ista omnia contempsisti, & ad nullum horum anima
 tua obligata est, neque quoquam uitiorum amore retineris, potes amorem capere spiri-
 tualem. Ista locuti sumus, quia euenit occasio, ut de amore spirituali aliqua diceremus.

Expediit

sistere. Ascendit igitur recumbens super pectus fratruelis sui: & quæ nunc in exodio cantici nigra ponitur, in epithalamij sine de ea cantatur: Quæ est ista, quæ ascendit dealbata? Intelleximus quomodo & nigra & formosa sit sponsa. Si autem & tu non egeris poenitentiam, caue ne anima tua nigra dicatur & turpis, & duplici foeditate turperis: nigra, propter peccata præterita: turpis propter hoc, quia in eisdem uitijis perseveras. Si uero poenitentiam egeris, nigra erit anima tua propter antiqua delicta: propter poenitentiam uero habebit aliquid, ut ita dicam, Aethiopicum decoris. Et quia semel Aethiopem nominauimus, uolo te stem scripturam super hunc aduocare sermonem. Aaron & Maria murmurant, quia Moyses Aethiopicam habet uxorem. Et nunc Moyses Aethiopicam ducit uxorem. Si quidem lex eius ad hanc nostram Aethiopicam transmigravit. Murmuret Aaron sacerdotium Iudæorum, murmuret & Maria synagoga eorum. Moyses de murmuratione non curat: amat Aethiopicam suam, de qua & alibi dicitur per prophetam: Ab extremis fluminum afferent hostias. Et rursus: Aethiopia præueniet manus eius Deo. Pulchre præueniet. Quomodo enim in euangelio mulier illa quæ sanguine fluebat, archisynagogi filiam curatione præuenit: sic Aethiopia Israel ægotante sanata est. Illorum delicto, salus gentibus facta est ad æmulandum eos. Nigra sum & speciosa filia Hierusalem. Et tu ecclesiastica anima ad filias Hierusalem conuerte sermonem, & dic: Me plus amat sponsus, me magis diligit, quam uos quæ multæ filia Hierusalem. Vos foris statis, & sponsam cubiculum uidetis intrantem. Nemo dubitet nigram uocatam esse formosam. Qui nos sumus, ut cognoscamus deum, ut cantica prædicemus canticis, ut ab Aethiopia finibus, ut ab extremo terræ ueniremus sapientiam ueri audire Solomonis? Et quando saluatoris uox innotantis auditur: Regina austri ueniet in iudicium, & condemnabit homines generationis huius: quia uenit à finibus terræ audire sapientiam Solomonis: & ecce plus quam Solomō hic: audi mystica quæ dicantur. Regina austri uenit à finibus terræ, ecclesia: & condemnat homines generationis huius, id est, Iudæos carni & sanguini deditos. Venit à finibus terræ audire sapientiam Solomonis: non illius qui in testamento ueteri prædicatur: sed huius qui in euangelio Solomone maior est. Nigra sum & speciosa filia Hierusalem: nigra uelut tabernacula cedar, speciosa ut pelles Solomonis. Ipsa quoque nomina cum sponsæ decore cōueniunt. Aiunt Hebræi cedar interpretari tenebras. Nigra sum ego ut tabernacula cedar, ut Aethiopes: speciosa, ut pelles Solomonis, quas eo tempore in tabernaculi ornamento composuit, quando templum summo studio & labore fabricatus est. Diues quippe Solomon: & in omni sapientia illius, nemo præcessit illum. Nigra sum & speciosa filia Hierusalem, ut tabernacula cedar, ut pelles Solomonis. Ne intueamini me, quia ego sum denigrata. Satis fecit de nigrore suo: & per poenitentiam ad meliora conuersa, annunciat se filiabus Israel nigram quidem esse sed pulchram, secundum quod superius exposuimus, & dicit: ne intueamini me, quia ego sum denigrata. Ne, inquit, admiremini coloris esse me tetri: sol despicxit me: pleno quippe radio in me luminis sui fulgor illuxit, ut eius sim calore fuscata. Neque enim ut decuerat, ut solis dignitas expetebat, illius in me lumen accepi. Delicto eorum salus gentibus facta est, & rursus incredulitate gentium, scientia Israel. Habes utrumque apud Apostolum: Filij matris meæ pugnaverunt aduersum me. Considerandum quomodo sponsa dicat: filij matris meæ pugnarunt aduersum me. Et quando aduersus eam fratrum pugna surrexit: Vide Paulum ecclesie persecutorem: & intelliges quomodo filius matris eius pugnauerit aduersus eam. Persecutores ecclesie egerunt poenitentiam, & aduersarij eius rursus ad sororis signa conuersi, prædicauerunt fidem, quam ante destruebant. Hoc prophético spiritu sponsa nunc cantans, ait: Dimicauerunt in me: posuerunt me custodem in uineis: uineam meam non custodiui. Ego ecclesia, ego sponsa, ego sine macula, plurimarum custos sum posita uinearum à filiis matris meæ, qui contra me aliquando pugnauerant. Qua sollicitudine curaque districta, dum plures custodio uineas, uineam meam non seruauimus. Intellige hoc de Paulo, & alio quocumque sanctorum, qui pro omnium sit salute sollicitus: & uidebis quomodo uineam suam non custodiens, aliorum uineta custodiat: Quomodo

A Quomodo etiam ut alios lucrificat, ipse in quibusdam damna sustineat. Et enim cum fuerit liber ex omnibus, se ipsum seruum fecit, ut omnes lucrificeret: Factus sum, inquit, infirmus infirmis, Iudæis Iudæis: his qui sub lege erant, quasi sub lege, & cætera: dicatque, uineam meam non custodiui. Denique conspicit sponsum, qui conspectus abscessit. Et frequenter hoc in toto carmine facit, quod nisi quis ipse patiat, non potest intelligere. Sæpe, Deus testis est, sponsum mihi aduentare conspexi, & mecum esse quam plurimum: quo subito recedente, inuenire non potui quod quærebam. Rursus igitur desidero eius aduentum, & nonnunquam iterum uenit: & cum apparuerit, meisque manibus fuerit comprehensus, rursus elabatur: & cum fuerit elapsus, rursus à me inquitur: & hoc crebro facit, donec illum uere teneam, & ascendam innixus super fratruem meum. Annuncia mihi quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie. Non quæro alia tempora, quando uespere, quando diluculo, quando in solis pascis occubitu: illud tempus inquirō, quando in florente die, quando plena luce in maiestatis tuæ splendore uersaris: Annuncia mihi, quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie. Diligenter observa ubi meridiem legeris, Apud Ioseph meridiem fratres prandium celebrant. Angeli meridiem Abraham suscipiunt hospitio: & cætera istiusmodi. Quære & inuenies scripturam diuinam non frustra seu fortuito unumquodque usurpare sermonem. Quis putas est dignus è nobis, ut ad meridiem usque perueniat & uideat, ubi pascat, ubi cubet sponsum? Annuncia mihi, quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie. Nisi enim tu mihi annunciaueris, incipio erranda iactari: & dum te quæro, in aliorum greges incurro: & quia aliorum erubescō aspectus, faciem meam atque ora mox cōtegere incipio. Sum quippe sponsa formosa, & alij nudam faciem meam non ostendo, nisi tibi soli quem iam pridem deosculata sum. Annuncia mihi, quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie: ne quando fiam sicut cooperta super greges sodalium tuorum. Vt ista non patiar, ut non fiam cooperta, ut ora non contegam, & ad alios usque perueniens, incipiam forsitan & eos amare quos nescio: idcirco annuncia mihi, ubi te quæram & inueniam in meridie: ne forte fiam, quasi cooperta super greges sodalium tuorum. Post hæc uerba sponsus ei cōminatur, & dicit: Aut cognosce te metipsam, quoniam regis es sponsa, & formosa, & à me facta formosa: si quidem ego mihi exhibui gloriosam ecclesiam, non habentem maculam nec rugam: aut scito, quia si te non cognoueris, & tuam scieris dignitatem, patieris hæc quæ sequuntur. Quæ nam ista sunt? Si non cognoueris te metipsam, o pulchra in mulieribus, egredere tu in uestigijs gregum: & pascere, non greges ouium, non agnorum, sed hædos tuos. Statuet quippe oues à dextris, & à sinistris hædos. Si non cognoueris te metipsam o pulchra in mulieribus, egredere tu in uestigijs gregum: & pascere hædos tuos in tabernaculis pastorum. In uestigijs, inquit, pastorum nouissima fies: non inter oues, sed inter hædos tuos, cum quibus habitans, non poteris tecum, id est, cum bono pastore esse. Equitatu meo, in curribus Pharaonis assimilauit te amica mea. Si uis intelligere o sponsa, quomodo scire te debeas: cognosce cui te cōparauerim: & tunc uidebis talem te esse, quæ turpari non debeas: cum tuam speciem cognoueris. Quid est igitur: Equitatu meo in curribus Pharaonis assimilauit te? Scio equitem sponsum, propheta dicente: Et equitatio eius salus. Assimilata es ergo equitatu meo, in curribus Pharaonis. Quantum differt equitatus meus qui sum Dominus, & demergo in fluctibus Pharaonem, & cristatos eius, & ascensores eius, & equos & currus eius: quantum inquam differt equitatus meus ab equis Pharaonis, tanto melior es omnibus filiabus, tu sponsa, tu ecclesiastica anima, omnibus animabus quæ non sunt ecclesiasticæ. Igitur si ecclesiastica anima es, omnibus animabus, es melior: si non es melior, non es ecclesiastica. Equitatu meo in curribus Pharaonis assimilauit te proxima mea. Deinde pulchritudinem sponsæ, spirituali amore describit. Genæ tuæ, ut turturis. Faciē illius laudat, & genarum rubore perfunditur: Pulchritudo quippe mulierum in genis dicitur esse quam plurima. Ita & nos pulchritudinem animæ intelligamus in genis. Labia uero eius & linguam, intelligentiam prædicemus. Collum tuum ut monile. Vt ornamentum, quod solet uirginum collo pendere, & nuncupatur *ἰσχυρόν*, ita sine hoc decore &

tuum ipsum collum est ornamentum. Post hæc sit sponsus in recubitu: requieuit ut leo, ut catulus leonis obdormiuit, ut deinceps possit audire: Quis suscitabit eum? Quo interrima dormiente apparent sponsæ sponsi sodales angeli: & his eam sermonibus consolantur. Nos tibi aurea ornamenta facere non possumus: non enim tam diuites sumus, ut sponsus tuus, qui aureum tibi monile largiatur. Nos similitudinem auri faciemus, non habemus aurum. Et in hoc quoque lætandum est, si similitudines auri, si stigmata faciamus argenti. Similitudines auri faciemus tibi cum stigmatibus argenti, uerum non omni tempore, sed donec sponsus tuus surgat à cubitu. Cum enim surrexerit, ipse tibi aurum, ipse faciet argentum, ipse tuam mentem sensumque decorabit, & eris uere diues in sponsi domo sponsa formosa: cui est gloria in secula seculorum, Amen.

SECUNDA HOMILIA EX ORIGENE TRADUCTA AB EO LOCO
in quo scriptum est: Nardus mea dedit odorem suum, usque ad eum locum
in quo ait: Quia uox tua suauis, & forma tua decora, &c.

Mnes animæ motiones, uniuersitatis conditor Deus creauit ad bonum: sed pro usu nostro fit sæpe, ut res quæ bonæ sunt per naturam, dum male his abutimur, nos ad peccata deducant. Vnus de animæ motibus amor est: quo bene utimur ad amandum, si sapientiam amemus & ueritatem. Quando uero amor noster in peiora corruerit, amamus carnem & sanguinem. Tu igitur ut spiritualis, audi spirituales literamatoria uerba cantari: & discite motum animæ tuæ & naturalis amoris incendiū ad meliora transferre, secundum illud: Ama illam, & seruabit te: circumda illam, & exaltabit te. Viri, diligite uxores uestras, ait Apostolus: sed non stetit in eo quod dixerat, uiri diligite uxores uestras: uerum sciens esse dilectionem uirorum in proprijs quoque uxoribus inhonestam, sciens esse placentem Deo, docuit, quomodo uiri uxores suas amare deberent, inferens: Viri diligite uxores uestras, sicut & Christus ecclesiam. Et hæc quidem in proœmio eorum, quæ postea differenda sunt, diximus. Quia amici sponsi, dum rex in recubitu suo est, requiescens enim dormiuit ut leo & ut catulus leonis, sponsæ promiserant, donec ille confurgeret, similitudines auri & argenti esse facturos, non habentes aurum, ut sponsus, & quodammodo alijs uerbis sponsi passio prædicata est: non irrationabiliter ad hæc sponsa respondet, & ipsa dispensationem quandam passionis intelligens: ad id quod audierat, similitudines auri faciemus tibi cum stigmatibus argenti, donec rex in recubitu suo est, ait: Nardus mea dedit odorem suum. Fasciculus guttæ fratruelis meus mihi: in medio uberum meorum demorabitur. Quomodo igitur aptabimus ei quod præcessit, donec rex in recubitu suo est: id quod sequitur, nardus mea dedit odorem suum? Loquitur euangelium, quia uenit mulier habens alabastrum unguenti nardipistici preciosi: non illa peccatrix, sed sancta, de qua nunc mihi sermo est. Scio quippe Lucam de peccatrice, Matthæum uero & Ioannem & Marcum non de peccatrice dixisse. Venit ergo non peccatrix illa, sed sancta, cuius nomen quoque Ioannes inseruit: Maria quippe erat habens alabastrum unguenti nardipistici preciosi, & effudit super caput Iesu. Deinde super hoc indignantibus, non omnibus discipulis, sed Iuda solo dicente, Potuit uenundari hoc trecentis denarijs, & dari pauperibus: respondit magister atque Saluator: Semper pauperes habetis uobiscum, me autem non semper. Præueniens quippe hæc in diem sepulture meæ fecit. Ideo ubicunque prædicatum fuerit euangelium istud: dicetur & quod fecit hæc in memoriam eius. In figura ergo istius, quod nunc loquitur: Nardus mea dedit odorem suum: illa super caput Domini fudit unguentum: & tu quoque assume nardum, ut postquam caput Iesu suauis odore perfuderis, possis audacter effari: Nardus mea dedit odorem suum: & à Iesu reciprocum audire sermonem, Quia ubicunque prædicatum fuerit hoc euangelium in toto mundo, dicetur & quod fecit hæc in memoriam eius. Tu quoque facito in uniuersis gentibus prædicato. Quando autem hoc facies? Si factus fueris ut Apostolus, & dixeris: Christi bonus odor sumus Deo in omni loco, in his qui saluantur, & in his qui

pereunt

A pereunt: bona opera tua nardus sunt. Si uero peccaueris, peccata tetro odore redolebunt. Dicit quippe poenitens: Computruerunt & corruptæ sunt cicatrices meæ à facie insipientiæ meæ. Non de nardo propositum est nunc Spiritui sancto dicere: neque de hoc quod oculis intuemur euangelista scribit unguento: sed de nardo spirituali: de nardo quæ dedit odorem suum. Fasciculus stactes, id est guttæ siue stillæ, fratruelis meus mihi. Guttæ unguenti, cassiam, galbanum, in Exodo legimus præcepto Domini in thymiana, id est in sacerdotale chrisma, confectum. Si ergo uideris Saluatorem meum ad terrena aut humilia descendentem, uidebis quomodo uirtute magna & maiestate diuina ad nos modica quædam stilla defluerit. De hac stilla & propheta cecinit, dicens: Et erit, de stilla populi huius congregandus congregabitur Iacob. Et sicuti secundum alium sensum, lapis erat præcisus è monte sine manibus, nostri in carne Saluatoris aduentus: neque enim totus mons fuit qui descendit ad terras, nec poterat humana fragilitas totius montis magnitudinem capere: sed lapis ex monte, lapis offensionis, & petra scandali descendit in mundum: sic secundum alium intellectum stilla nuncupatur. Oportebat quippe ut quia omnes gentes in stillam situlæ reputatæ sunt, is qui pro omni salute factus est omnia, etiam stilla fieret ad eas liberandas. Quid enim pro nostra salute non factus est? Nos inanes, & ille exinaniuit semetipsum, formam serui accipiens. Nos populus stultus, & non sapiens: & ille factus est stulticia prædicationis, ut fatuum Dei, sapientius fieret hominibus. Nos infirmi: infirmum Dei fortius hominibus factum est. Quia igitur uniuersæ gentes, ut stilla situlæ, & ut momentum stateræ reputatæ sunt: idcirco factus est stilla, ut per eum à uestimentis nostris odor stillæ procederet, iuxta illud: Myrrha & stilla & cassia à uestimentis tuis, à domibus elephantinis, ex quibus lætificauerunt te situlæ regum in honore tuo, quæ in quadragesimo quarto psalmo dicuntur ad sponsam. Fasciculus stillæ fratruelis meus mihi. Consideremus quid sibi fratruelis nomine uelit. Ecclesia quæ hoc loquitur de fratruelle, nos sumus ex gentibus congregati. Saluator noster, sororis eius est filius, id est, synagogæ. Duæ quippe sorores sunt, ecclesia & synagoga. Saluator ergo, ut diximus, filius synagogæ sororis, uir ecclesiæ, sponsus ecclesiæ, fratruelis est sponsæ suæ. Fasciculus stillæ fratruelis meus mihi, in medio uberum meorum comorabitur. Quis ita beatus, ut habeat hospitem in principali corde, in medio uberum, in pectore suo, sermonem Dei. Tale est quippe quod canitur: In medio uberum meorum comorabitur. Si non fuerint fractæ mammæ tuæ: in medio earum habitabit sermo diuinus. Decebat in carmine nuptiali, mammæ potius appellari quam pectus. Et perspicuum est, cur ad expositionem eius quæ dicit: In medio uberum meorum comorabitur: sit assumptum, si non fuerint fractæ mammæ tuæ, in medio uberum tuorum comorabitur sermo diuinus. Unde dixit, si non fuerint fractæ mammæ tuæ: De Ezechiele. Eo quippe loco, ubi Hierusalem dominica corripitur uoce, inter cætera dicitur ad eam: In Ægypto fractæ sunt mammæ tuæ. Castarum ubera non franguntur, sed meretricum ubera laxis pellibus irrugantur. Pudicarum erecta sunt ubera, & uirginali robore tumentia. Suscipiunt sermonem sponsi, & dicunt: In medio uberum meorum comorabitur. Botrus Cypri fratruelis meus mihi. Initium est sermonis in germine, & initium Cypri, id est, floritionis in uerbo, unde ait: Botrus Cypri, id est, floritionis fratruelis meus mihi. Non omnibus est botrus Cypri: sed his qui eius flore digni sunt. Alijs uua uaria est: huic soli quæ nigra est & formosa, in floribus decore se præbet. Botrus Cypri fratruelis meus mihi. Non simpliciter ait, Botrus Cypri fratruelis meus: sed cum additamento, mihi: ut doceret non omnibus eum esse botrum Cypri. Videamus autem in quibus regionibus botrus iste sit sponsæ. In uineis engaddi, quod interpretatur oculus tentationis. In uineis igitur oculi tentationis, botrus Cypri fratruelis meus mihi. Tentationis oculus in præsentem est. Siquidem in tentatione moramur in hoc mundo: & tentatio est uita humana super terram. Dum in hac luce uersamur, in uineis sumus engaddi. Si autem meruerimus postea transplantari, à nostro agricola transferemur. Nec dubites, quin possis de engaddi uineis ad loca meliora transferri. Agricola noster ad transferendam uineam, crebra meditatione iam calluit. Vineam enim ex Ægypto transtulisti:

crecisti gentes, & plantasti eam. Operuit montes umbra eius, & arbuta eius cedros libani, Et hæc quidem quæ exposuimus, locuta sit sponsa de sponso, significans amorē suum, & sponsi uenientis hospitium, quomodo in medio uberum & sui cordis arcano sponsus ueniens commoretur. Rursus sponsi ad eam sermo dirigitur, & dicit: Ecce speciosa proxima mea, ecce speciosa, oculi tui columbæ. Illa sic dicit ad sponsum: Ecce speciosus fratruelis meus, non adiungit, & proximus meus. Hic autem quando loquitur ad eam: ecce speciosa, adiungit, & proxima mea. Quare aut illa non dicit: Ecce speciosus, proximus mihi: sed tantum, ecce speciosus? Quare ille non solum speciosa es dicit: sed speciosa es proxima mea? Sponsa si longe fuerit à sponso, non est speciosa: tunc pulchra fit quando Dei uerbo coniungitur. Et merito nunc docetur à sponso, ut proxima sit, & à suo latere non recedat. Ecce speciosa proxima mea, ecce speciosa. Incipis quidem esse speciosa, ex eo quod proxima mihi es. Postquã autē esse cœperis speciosa, etiam sine additamento proximæ, absolute es speciosa. Ecce speciosa proxima mea, ecce speciosa. Videamus & aliã laudem speciosæ: ut & nos æmulemur sponsæ fieri. Oculi tui columbæ. Qui uiderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est eam in corde suo, oculos non habet columbæ. Si quis uero oculos columbæ non habet, domum fratris sui ingreditur infelix, non seruans illud quod in Prouerbijs est præceptum: In domū fratris tui ne intres infelix. Pro eo quod Serpenti uiginti infelix interpretati sunt, Aquila Hebræam exprimens ueritatē *εχρονος* posuit. Qui aut habet oculos columbæ, uidet recta, & misericordiam promeretur. Videns quippe recta, misericordiam consequetur. Porro quis uidet recta, nisi qui casto conspectu, & puris intuetur oculis? Noli igitur mihi de his tantum carnis oculis intelligere, quæ dicta sunt: licet & de his intellexisse non inutile sit: sed ingrediens ad interiora cordis tui, & alios oculos mente perquirens: qui & à Dei mandato illuminantur, mandatū quippe Dei illuminans oculos, illud enitere, labora, contende, ut sancte intelligas uniuersa quæ dicta sunt: & similis spiritui, qui in specie descendit columbæ, audias, quia oculi tui columbæ sunt. Si intelligis legem spiritualiter, oculi tui columbæ sunt. Si intelligis Euangeliū ut se uult intelligi Euangeliū & prædicari, uidet Iesum omnem languorem & infirmitatem nō solum eo tempore quo carnaliter facta sunt fuisse medicatum, sed hodieq; medicantem: & non tantum tunc ad homines descendisse, sed hodieq; descendere, & esse præsentem. Ecce enim, inquit, uobiscum sum omnibus diebus usq; ad consummationem seculi: oculi tui columbæ sunt. Ecce speciosa, proxima mea, ecce speciosa oculi tui columbæ. Has de se sponsa audiens laudes, sponso uicem in laudibus tribuit: non quo ei quod non habet suo præconio largiatur, sed intelligens decorem eius atq; conspiciens, ait: Ecce speciosus fratruelis meus. Et quidem pulchre. Lectus noster umbrosus. Quæro lectum in quo sponsus cum sponsa requiescat, & ni fallor corpus humanum est. Siquidem ille in Euangelio paralyticus qui iacebat in lecto, & abire in domū suam sublato grabbato, uoce iussus est Saluatoris, antequam sanaretur, super debile membrorum suorum corpus iacebat, quod postea Dei uirtute solidatum est. Sic ego intelligo: Tolle grabbatum tuum, & uade in domum tuam. Neq; enim ad hoc filius Dei de cœlestibus ad terrena descendat, ut de lectulis descendere imperaret: & consurgente ab ægrotatione sua, sine lectulo non pateretur abscedere: Tolle, inquit, grabbatū tuū, & uade in domū tuam. Et tu igitur à Saluatore sanatus tolle grabbatū tuum, & uade in domū tuam, ut cum ad te uelut ad sponsam uenerit sponsus, & in eo tecum fuerit reclinatus, dicas: Ecce sponsus fratruelis meus. Et quidem pulchre. Acclinatio nostra umbrosa. Ecce speciosus fratruelis meus, ipse & speciosus est & umbrosus. Per diem quippe sol non uret te, neq; luna per noctē. Trabes domorum nostrarum cedri. Multitudinis uerba sunt. Videntur aut mihi uiri hæc dicere: qui cum sponso sunt, de quibus superius sermo præfatus est, domos cedrinas trabibus intextas, & cypressis cōtignatas. Siquidem pro stybe ascendit cypressus: & pro coniza ascendit myrtus. Requirens igitur, cuius naturæ ista sunt ligna: cedrum imputribilē, & cypressum odoris optimi deprehendens: labora & tu ita contignare domū tuam, ut de te quoq; possit dici:

Trabes

^A Trabes domuum nostrarum cedri, & contignationes nostræ cypressi. Post hæc sponsus loquitur: Ego flos campi & lilium conuallium. Propter me qui in ualle eram descendit in uallem: & in uallem ueniens fit lilium. Pro ligno uitæ quod plantatū est in paradiso Dei, totius campi, id est totius mundi & uniuersæ terræ flos factus est. Quid enim sic potest esse flos mundi, ut uocabulum Christi? Unguentū effusum nomen eius. Aliter ad ipsum dicitur: Ego flos campi, & lilium conuallium. Et hæc quidem de semetipso. Deinde sponsam laudans, ait: Ut lilium in medio spinarum, sic proxima mea in medio filiarum. Sicut lilium nō potest spinis comparari inter quas semper exoritur: eodem modo proxima mea super omnes filias lilium est in medio spinarum. Ista audiens sponsa, uicem reddit sponso: & sentiens illius etiam suauitatem, in uocem laudantis erumpit. Unguentorū quippe odor licet suauiter spiret, & sensum odore demulceat: non tamen eiusmodi est, ut suaue sit ad edendum. Est autem aliud quod optimi saporis sit & odoris, id est, ut fauces dulcore delectet, & spiritum mulceat odoratu. Tale est malum, & istiusmodi est naturæ, ut in se utraq; possideat. Idcirco uolens nō solum bene olentes sermones sponsi, sed & dulcorem eius sponsa laudare, ait: Ut malum in lignis syluæ: ita fratruelis meus in medio filiarum. Omnia ligna, omnes arbores, ad comparisonem sermonis Dei, syluæ inferaces existimantur. Ad Christum saltus est omne quod dixeris, & infructuosa sunt omnia. Quæ enim possunt dici ad eum comparata fructifera? Etiam ligna quæ uidebantur fructibus incuruari, ad collationem aduentus eius infructuosa monstrata sunt. Ideo ut malum in lignis syluæ, ita fratruelis meus in medio filiarum. In umbra eius concupiui & sedi. Quam pulchre, non ait, in umbra illius concupisco, sed in umbra eius concupiui: & non, sedeo, sed sedi. Siquidem in principio non possumus cum eo proprium conferre sermonem: uerum in principio, ut ita dicam, quadam maiestatis illius umbra perfrui. Unde & in prophetis legitur: Spiritus faciei nostræ Christus Dominus, cui diximus: In umbra eius uiuemus in gentibus, & ab umbra ad umbram aliam transmigramus. Sedentibus enim in regione umbræ mortis, lux orta est eis. Et transeamus ab umbra mortis ad umbram uitæ. Semper istiusmodi sunt profectus, ut in exordio desideret quispiam saltem in uirtutum umbra consistere. Ego puto ideo & natiuitatem Iesu ab umbra cœpisse, & non in umbra, sed in ueritate finitam. Spiritus, inquit, sanctus ueniet in te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi. Natiuitas Christi in umbra sumpsit exordium. Non solum autem in Maria ab umbra eius natiuitas cœpit, sed in te, si dignatus fuerit, nascitur sermo Dei. Fac igitur, ut possis capere umbram eius: & cum umbra fueris dignus effectus, ueniat ad te, ut ita dicam, corpus eius, ex quo umbra nascitur. Nam qui in modico fidelis est, & in maioribus erit fidelis. In umbra eius concupiui & sedi. Vides, quia non semper in umbra stetit, sed inde ad meliora transferit, dicens: Et fructus eius dulcis in gutture meo. Ego, inquit, desiderauit in umbra eius requiescere, sed postquam me sua protexit umbra, etiam fructu illius saturatus dico: Et fructus eius dulcis gutturi meo. Introducite me in domum uini. Foris stetit sponsus, & ab sponsa susceptus est: In medio quippe uberum illius requieuit. Proximæ iuuenulæ non sunt istiusmodi, ut sponsum hospitem habere mereantur. Multitudini foris in parabolis loquitur. Quam uereor ne multæ adolescentulæ forte nos simus. Introducite me in domum uini. Cur tam diu foris maneo? Ecce sto ante ostium, & pulso. Si quis mihi aperuerit, ingrediar ad eum, & cenabo cum eo, & ipse mecū. Introducite me. Et nunc eadē dicit sermo diuinus: Ecce Christus loquitur, introducite me. Vobis quoq; catechumenis loquitur, introducite me. Introducite me, nō simpliciter in domū, sed in domum uini. Impleatur uino lætitiæ, uino Spiritus sancti anima uestra: Et sic introducite in domū uestram sponsum, uerbum, sapientiam, ueritatē. Potest autem & ad eos dici, qui nondum perfecti sunt: introducite in domum uini. Ordinate in me charitatem. Eleganter locutus est, ordinate. Plurimorum quippe inordinata est charitas: quando quod in primo loco debent diligere, diligunt in secundo: quod in secundo, diligunt in primo: & quod oportet amare in quarto, amant in tertio: & rursus tertium in quarto: & est in plerisque charitatis ordo peruersus.

Hier. 10. 3

99 3 sus

fus. Sanctorum uero charitas ordinata est. Volo ad intelligendum hoc quod dictum est, ordinate in me charitatem, aliqua exempla replicare. Te uult diuinus sermo diligere patrem, filium, filiam: uult te sermo diuinus diligere Christum: nec dicit tibi, ne diligas liberos, ne parentibus charitate iungaris. Sed quid dicit tibi? Ne in ordinata habeas charitatem, ne primum patrem aut matrem, deinde me diligas: ne filij & filiae plus quam mei charitate tenearis. Qui amat patrem, aut matrem super me, non est me dignus: qui amat filium, aut filiam super me, non est me dignus. Recole conscientiam tuam de patris, matris, fratris uel affectu: & considera qualem circa sermonem Dei & Iesu habeas charitatem: statim deprehendes magis te filium & filiam diligere, quam uerbum: magis te parentes amare, quam Christum. Quis putas ita proficit ex nobis, ut praecipua & primam inter omnia sermonis Dei habeat charitatem: qui in secundo loco liberos ponat: iuxta hunc modum, ama uxorem tuam. Nullus quippe aliquando suam carnem odio habuit, sed amat ut carnem. Et erunt, inquit, duo in carne una: & non in uno spiritu. Ama & Deum, sed ama illum, non ut carnem & sanguinem, sed ut spiritum. Qui enim adharet Deo, unus spiritus est. Igitur ordinata est charitas in perfectis. Ut autem post Deum etiam inter nos ordo ponatur: Primum mandatum est, ut diligamus parentes: secundum, ut filios: tertium, ut domesticos nostros. Si autem filius malus est, & domesticus bonus: domesticus in charitate filij colloceatur. Et ita fiet, ut sanctorum ordinata sit charitas. Magister quoque & Dominus noster, in Euangelio praecipit de charitate constituens, ad uniuscuiusque dilectionem proprium aliquid apposuit: & dedit intelligentiam ordinis his qui possunt audire scripturam, dicentem: Ordinate in me charitatem: diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota mente tua, & ex tota anima tua, & ex tota uirtute tua. Diliges proximum tuum, sicut teipsum: non proximum ex toto corde, ex tota anima, & ex tota uirtute, & ex tota mente. Rursus inquit: Diligite inimicos uestros & non apposuit, ex toto corde. Non est inordinatus sermo diuinus, nec impossibilia praecipit, nec dicit: diligite inimicos uestros ut uosmetipsos: sed tantum, diligite inimicos uestros: sufficit eis, si eos diligimus, & odio non habemus. Proximum uero ut teipsum. Porro Deum ex toto corde, & ex tota anima, & ex tota mente, & ex tota uirtute. Si haec intellexeris, & intellecta compleueris, fecisti quod sponsi sermone praecipitur: introduce me in domum uini, ordinate in me charitatem. Quis putas est nobis charitatis est ordinata: confirmate me in unguentis. Unus de interpretibus posuit *οἰνωδίνωρον*. Haec est autem sponsa quae loquitur: Stipate me in malis. In quibus malis? Ut malum in lignis silyue, ita fratruelis meus in medio filiorum. Idcirco in malis eius stipate me, quia uulneratae charitatis ego. Quam pulchrum est, quod decorum a charitate uulnus accipere. Alius iaculum carni amoris accepit, alius terreno cupidine uulneratus est: tu nuda membra tua, & praebere te iaculo electo, iaculo formoso, si quidem Deus sagittarius est. Audi scripturam de hoc eodem iaculo loquentem, in modo ut tu amplius admireris, audi ipsum iaculum quid loquatur. Posuit me ut sagittam electam, & in pharetra sua seruauit me, & dixit mihi: Magna est tibi hoc, uocari puerum meum. Intellige sagittam quid dicat, & quomodo a Deo sit electa. Quam beatum est hoc iaculo uulnerari. Hac sagitta uulnerati fuerant illi qui inter se inuicem conferebant: Cor nostrum ardens erat in uia cum aperiret nobis scripturas. Si quis sermone nostro, si quis scripturae diuino magisterio uulneratur, & potest dicere, quia uulneratae charitatis ego: hunc & illud forsitan sequitur. Quid forsitan dico? Manifestam promissententiam: Sinistra eius sub capite meo, & dextra illius amplexabitur me. Habet & in sinistra, & in dextera sermo Dei sapientiam: quae cum pro intellectus uarietate sit multiplex, in subiacenti una est. Ipse Solomon de laeua, & dextera sapientiae docuit, dicens: Longitudo enim & anni uita in dextera eius: in sinistra autem ipsius diuitiae & gloria. Igitur laeua eius sub capite meo, ut me faciat quiescere, & brachium sponsi fiat ceruicalem meum, & reclinetur anime principale super sermonem Dei. Laeua eius sub capite meo. Non expedit tibi habere ceruicalia, quae lametatio sequatur. In Ezechiele scriptum est: Vae his qui consueunt ceruicalia sub omni cubitu manus. Noli consueere ceruicalia, noli capiti aliunde requiem quaerere: habet sponsi laeua sub capite tuo,

tuo, & dicit: Laeua eius sub capite meo: quam cum habueris, omnia tibi quae sunt in laeua tribuuntur. Dicit quippe, in sinistra eius diuitiae & gloria, & dextera eius amplexabitur me. Totum te sponsi dextera complectatur. Longitudo quippe & anni uita, in dextera eius: & ob id longae uita, & multorum dierum eris super terram bonam, quam dominus Deus tuus dat tibi. Adiurauit uos filiae Hierusalem in uirtutibus & uiribus agri. Quid adiurat sponsa filias Hierusalem? Si leuaueritis & suscitaueritis charitatem, Quam diu charitas dormit in uobis o filiae Hierusalem, o adolescentulae, quae in me non dormit, quia uulnerata sum charitate? In uobis autem, quae plures estis, & adolescentulae, et filiae Hierusalem dormit charitas sponsi. Adiurauit ergo uos filiae Hierusalem: si leuaueritis, & non solum leuaueritis, sed & suscitaueritis, quae in uobis est charitatem. Creator uniuersitatis cum uos conderet, inseruit in cordibus uestris semina charitatis. Nunc autem, sicut alibi dicitur: iustitia dormiuit in ea: sic dilectio dormitat in uobis: iuxta quod & alibi dicitur, sponsus requieuit ut leo, & ut catulus leonis. Adhuc in infidelibus & in his qui corde sunt dubio, dormitat sermo diuinus, uigilat in sanctis. Dormitat in his qui tempestatibus fluctuant: suscitatur uero eorum uocibus, qui cupiunt uigilante sponso saluari. Statim sit eo uigilante tranquillitas, statim undarum moles quiescunt, spiritibus contrariis concrepatur: fluctuum rabies silet. Illo dormiente, tempestas, mors & desperatio est. Adiuro ergo uos filiae Hierusalem in uirtutibus, & in uiribus agri. Cuius agri? Nempe illius agri pleni, quem benedixit dominus. Si leuaueritis & suscitaueritis charitatem: quoad usque uelit uox fratruelis mei. Ecce hic uenit saliens super montes. Haec adhuc loquitur ecclesia exhortans adolescentulas, ut ad sponsi praepararentur aduentum: si tamen uenire uoluerit, & suum illis praebere colloquium. Adhuc igitur loquente ea, uenit sponsus quem digito monstrat, & dicit: Ecce hic uenit saliens super montes. Intellige sponsae animam beatam atque perfectam: quae citius uideat, citius sermone contempletur aduentum, quae sibi sapientiam uenisse sentiat & charitatem, & dicat non uidentibus: Ecce hic uenit. Orate ut & ego possim dicere: Ecce hic uenit. Si enim potero Dei differere sermonem, quodammodo & ego dicam: Ecce hic uenit. Quod? Non utique ubi uallis, non ubi humilia loca. Quod uenit? Saliens super montes, transiliens super colles. Si fueris mons, salit in te sermo Dei: si non ualueris esse mons, sed fueris collis secundus a monte, transiliet. Quam uero pulchra & conuenientia rebus uocabula. Salit super montes, quia maiores sunt: transiliet super colles, quia minores sunt. Non transiliet super montes, non salit super colles. Ecce hic uenit saliens montes, transiliens super colles. Similis est fratruelis meus capreae, aut hinnulo ceruorum in montibus Bethel. Haec duo animalia in scripturis frequentius nominantur: & quo amplius admireris, saepius iuncta ponuntur. Et haec sunt, ait, quae manducabis, post paululum inferens, capream & ceruum. In praesenti quoque libro pariter nominantur ceruus & caprea. Quodammodo enim cognata sibi sunt et ista animalia. Caprea, id est dorcas, acutissime uidet. Ceruus interfector serpentum est. Quis putas est dignus est nobis, qui iuxta dignitatem loci atque mysterij, plenam possit explicare rationem? Oremus dominum, ut nobis largiatur sensum ad aperiendas scripturas, & possimus dicere: Quomodo aperuit nobis Iesus scripturas? Quid igitur dicimus: quia dorcas, hoc est caprea, secundum eorum physiologiam, qui de naturis omnium animalium disputant, ex insita sibi uel nomen acceperit? Ab eo enim quod acutius uideat, id est *πυρὰ τὸ δόξωσ δέρμα*, dorcas appellata est. Ceruus uero serpentum inimicus ac debellator est: ita ut a spiritu narium eos extrahat de cauernis: & superata pernicie ueneni, eorum pabulo delectetur. Forsitan saluator meus caprea sit iuxta *θωπεῖον*: ceruus iuxta opera. Quae nam ista sunt opera? Interficit ipse serpentes, contrarias fortitudines iugulat. Ideo dicam ei: Tu contriuisisti capita draconum super aquas: tu contriuisisti caput draconis. Similis est fratruelis meus capreae uel hinnulo ceruorum super montes domus Dei, Bethel quippe interpretatur domus Dei. Non omnes montes domus Dei sunt, sed qui montes ecclesiae sunt. Inueniuntur quippe & alij montes erecti & cōsurgentes aduersus sententiam Dei, montes Aegyptiorum & Allophylorum. Vis scire quia similis est fratruelis meus capreae,

aut hianulo ceruorum super montes Bethel? Esto mons ecclesiasticus, mons domus Dei: & ueniet ad te sponsus similis capreae uel hianulo ceruorum super montes Bethel. Cernit sponsum appropinquasse uicinius, qui ante super montes uerfabatur & colles: assimilatus est transilientem atque salientem: & post haec ad se & ad alias adolescentulas aduenisse cognoscens, ait: Ecce hic retro post parietem nostrum. Si edificaueris parietem, & feceris aedificationem Dei, ueniet post parietem tuum prospiciens per fenestras. Vna fenestra, unus est sensus: per hunc prospicit sponsus. Alia fenestra alius est sensus: & per hunc sponsus sollicitè contuetur. Per quos enim sensus non prospicit sermo Dei? Quid sit autem prospicere per fenestras, & quomodo per eas sponsus aspiciat, sequens docebit exemplum. Vbi non prospicit sponsus, ibi mors inuenitur ascendens, ut legimus in Hieremia: Ecce mors ascendit per fenestras uestras. Quando uideris mulierem ad concupiscendum eam, iam mors ascendit per fenestras tuas.

Eminens per retia. Intellige quia in medio laqueorum ambulat: & subtus machinas traheas imminentes. Omnia retibus plena sunt, diabolus laqueis cuncta compleuit. Si autem uenerit tibi sermo Dei, & coeperit eminere de retibus, dices: Anima nostra erepta est de laqueo ueniantium: laqueus contritus est, & nos liberati sumus. Benedicti uos a domino, qui fecit celum & terram. Eminet igitur sponsus per retia tibi uiam faciens. Iesus descendit ad terras, subiecit se retibus mundi. Videns magnum hominum gregem retibus impeditum: nec eum ab alio, nisi a se posse conscindi: uenit ad retia, assumens corpus humanum, quod inimicorum multitudinum laqueis tenebatur: ea tibi dirupit, & loqueris: Ecce hic retro post parietem nostrum, prospiciens per fenestras, eminens per retia: cum uero eminuerit, dicit tibi. Respondet fratruelis meus, & dicit: Surge ueni proxima mea, uiam tibi feci, conscindi retia: sic ueni ad me proxima mea: Surge ueni proxima mea, speciosa mea, columba mea. Cur ait, surge? Cur, propera? Ego pro te sustinui rabiem tempestatum, ego fluctus qui tibi debebantur, excepi. Tristis est facta anima mea propter te usque ad mortem. Surrexi a mortuis, fractis mortis ianuis, & inferni uinculis dissolutis, ideo dico tibi: Surge, ueni proxima mea, speciosa mea, columba mea: quia hyems transiit, pluuia abiit tibi, flores uisi sunt in terra. Ego a mortuis surgens, tempestate compressa, tranquillitatem reddidi. Et quia secundum dispensationem carnis ex uirgine cum uoluntate patris creui, & sapientia & aetate profeci: flores uisi sunt in terra, tempus sectionis adest. Sectio repromissio peccatorum est. Omnem enim ramum, ait, in me manentem & afferentem fructum, pater meus mundat, ut fructus maiores afferat. Habeto fructus, & priora quae in te infructuosa sunt, auferentur. Tempus quippe sectionis adest. Vox turturis audita est in terra nostra. Non sine causa in sacrificio assumitur par turturum, aut duo pulli columbarum: nam idem ualent: & nunquam dictum est separatim: par tantummodo columbarum, sed par turturum & duos pullos columbarum. Columba, spiritus sanctus est. Spiritus autem sanctus quando de magnis & occultioribus sacramentis, & quae multi capere non possunt, loquitur, in turturis appellatione signatur, id est, in auis eius, quae semper in montium iugis & in arborum uerticibus commoratur: in ualibus autem & his quae ad homines usque perueniunt, columba assumitur. Denique saluator quia hominem est dignatus assumere, & uenit ad terras, multum tunc circa Iordanem peccatores erant: idcirco spiritus sanctus non in turturum uertitur, sed columba fit. Inter nos propter hominum multitudinem, auis mansuetior conuersatur. Turtur autem uidetur, uerbi gratia Moysen, & unumquemlibet intelligere prophetarum, recedentium in montes & deserta, & ibi accipientium sermones Dei. Vox ergo turturis audita est in terra nostra, ficus produxit grossos suos. A ficu cognoscite parabolam. Cum ramus eius tener factus fuerit, & folia miserit: scitote quia iuxta est aestas. Vult nobis Dei eloquium nunciare, post hyemem, post procellas, animarum appropinquasse messem, & ait: Ficus produxit grossos suos: uites florescunt, dederunt odorem. Si iam erumpunt in florem, tempus adueniet, & erunt uuae. Surge, ueni proxima mea, speciosa mea, columba mea. Haec quae superius exposuimus, sponsus non audientibus adolescentulis, sed sola sponsa audiente loquitur. Volumus autem & ipsius iam audire sermonem loquentis ad sponsam, Surge, ueni proxima mea, columba mea, & ueni columba

A columba mea sub tegmine petrae. Et Moyses sub tegmine petrae ponitur: ut uideat posteriora Dei in tegmine antemuralis. Primum ueni ad id quod ante murum est, & postea poteris introire ubi murus est petrae. Ostende mihi faciem tuam. Usque ad praesentem diem similia dicuntur ad sponsam. Necdum enim habebat fiduciam ut reuelata facie gloriam domini contempleretur. Quia uero iam ornata est atque composita, dicitur ei: Ostende mihi faciem tuam. Nondum enim erat uox eius ita suauis, ut mereretur ei dici: Audire me fac uocem tuam. Quando ergo didicit loqui: Tace enim, ait, & audi Israel, et scies quid loquatur dominus. Et suauis facta est uox eius sponso, secundum illud propheticum: Suauis fiet ei postulatio mea. Tunc ad eam sponsus effatur: Et audire me fac uocem tuam: quia uox tua suauis est. Si aperueris os tuum uerbo Dei, dicit tibi sponsus: Vox tua suauis est, aspectus tuus speciosus. Quapropter consurgentes, deprecemur dominum: ut digni efficiamur sponsi sermone, sapientia Christi Iesu: cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

HIERONYMVS MINERIO ET ALEXANDRO EXPONENS ILLVD APOSTOLI:

stoli: Non omnes quidem dormiemus, sed omnes immutabimur,

Nipso iam perfectionis articulo fratris nostri Synniti qui uestra mihi scripta detulerat, haec qualiacunque sunt, dictare compellor: nec possum uestram celsitudine prudentiam: sed obsecro ne hoc dictum referatis ad gloriam: quin potius ad plenam necessitudinem, dum ita uobis quasi mihi loquor. Multas sanctorum fratrum ac sororum de uestra prouincia ad me detulit quaestiones, ad quas usque ad diem Epiphaniarum, largissimo spacio merespondurum putabam. Cumque furtiuus nocturnum lucubratiunculis ad plerasque dictarem, & expletis alijs me ad uestram quasi ad difficillimam reseruarem, subito superuenit, asserens ilico profecturum. Cumque eum rogarem ut differret iter, libere mihi coepit famem obtendere monasteriorum, Aegypti necessitates, Nisi non plenas aquas, multorum in ediam, ut prope offensa esset in dominum, illum ultra uelle retinere. Itaque subtegmen & stamina, liciaque & telas, quae mihi ad uestram tunicam paraueram, uobis inconfecta transmisi: ut quicquid mihi deest, uestro texatur eloquio. Prudentes estis & eruditi, & de canina, ut ait Appius, facundia ad Christi disertitudinem transmigrastis. Nec magno mihi apud uos labore opus est, quod philosophum quendam in suadendo rusticum esse perpeffum narrant fabulae. Vix dum dimidium, inquit, dixeram, iam intellexerat. Itaque & ego tempore coartatus, singulorum uobis qui in sacram scripturam commentarios reliquerunt, sententias protuli: & ad uerbum pleraque interpretatus sum, ut & me liberem quaestione, & uobis ueterum tractatorum mittatur autoritas, qui in legendis singulis ac probandis, non meae uoluntati, sed uestro acquiescatis arbitrio. Queritis quo sensu dictum sit, & quomodo in prima ad Corinthios epistola Pauli apostoli sit legendum: Omnes quidem dormiemus, non autem omnes immutabimur. Aut iuxta quaedam exemplaria, non omnes dormiemus, omnes autem immutabimur: Vtrumque enim in Graecis codicibus inuenitur. Super quo Theodorus Heracleotes, quae urbs olim Perinthus uocabatur, in commentariolis Apostoli sic locutus est: Omnes quidem non dormiemus, omnes autem immutabimur. Enoch enim & Elias, mortis necessitate superata, ita ut erant in corporibus, de terrena conuersatione ad caelestia regna translati sunt. Unde & sancti qui die consummationis atque iudicii in corporibus reperiendi sunt, cum alijs sanctis qui ex mortuis resurrexerunt, rapientur in nubibus obuiam Christo in aera: & non gustabunt mortem: eruntque semper cum domino, grauissima mortis necessitate calcata. Unde ait Apostolus: Omnes quidem non dormiemus, omnes autem immutabimur. Qui enim ex mortuis resurrexerint, & in nubibus uiuentes rapti fuerint, transibunt ad incorruptionem: & a mortalitate in immortalitatem mutabimur, non in tempore, non saltem in breui spacio: sed in atomo & in puncto temporis atque momento, quo palpebra oculi moueri potest in nouissima tuba. Tanta enim fiet celeritate resurrectio mortuorum, ut uiui quos in corporibus suis consummationis tempus inuenerit, mortuos de inferis resurgentes praenire non ualeant. Quod manifeste Paulus edisserens, ait: Canet enim tuba, &

mortui

mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur. Oportet enim corruptibile istud induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem: ut possit in utranque partem, uel in pœnis, uel in cœlorum regno manere perpetuo. Diodorus Tarsensis episcopus, præterito hoc capitulo, in consequentibus breuiter annotauit: in eo quod scriptum est: Et mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Si, inquit, incorrupti resurgent mortui, haud dubium quin & ipsi ad meliora mutati: quid necesse fuit dicere, & nos immutabimur? An hoc uoluit intelligi, quod incorruptio communis sit omnium, immutatio autem proprie iustorum? dum non solum incorruptionem & immortalitatem, sed & gloriam consequuntur. Apollinarius licet alijs uerbis, eadem quæ Theodoros asseruit: quosdam non esse mortuos, & de præsentis uitæ rapiendos in futuram: ut mutatis glorificatisq; corporibus, sint cum Christo. Quod nunc de Enoch & Elia credimus. Didymus non pedibus, sed uerbis in Origenis transiens sententiam, contraria uia graditur. Ecce mysterium uobis loquor: Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur. Quod ita differuit: Si non indigeret resurrectione interprete, nec obscuritatem haberet in sensibus: nunquam Paulus post multa quæ de resurrectione loquutus est, intulisset: Ecce mysterium uobis dico. Omnes quidem dormiemus, id est, moriemur: non omnes autem, sed soli sancti immutabimur. Scio quod in nonnullis codicibus scriptum sit: Non quidem omnes dormiemus, omnes autem immutabimur. Sed considerandum: an ei quod præmissum est, omnes immutabimur, possit conuenire quod sequitur: Mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Si enim omnes immutabuntur, & hoc commune cum cæteris est, superfluum fuit dicere, & nos immutabimur. Quamobrem ita legendum est: Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur. Si enim in Adam omnes moriuntur, & in morte dormitio est: omnes ergo dormiemus siue moriemur. Dormit autem iuxta idioma scripturarum, qui mortuus est sine resurrectione futuræ. Omnisq; qui dormit, utique expergitur: si tamen non subita uis mortis eum oppresserit, & mors somno fuerit copulata. Cumq; omnes ita dormierint lege naturæ, soli sancti & corpore & anima in melius mutabuntur: ita ut incorruptio omnium resurgentium sit, gloria autem atque mutatio proprie sanctorum. Quodq; sequitur iuxta Grecos, *ὅτι ἀπό τῆς γῆς ἢ ὑπὸ τῆς γῆς*, siue *ὅτι ὑπὸ τῆς γῆς ἢ ὑπὸ τῆς θαλάσσης*, utrunque enim legitur: & nostri interpretati sunt, in momento & in ictu, siue in motu oculi, idem Didymus ita explanauit: iuxta simul omnium resurrectione, rapiuntur obuiam Christo: sed hi quos mors dissoluerit, quæ præsens sermo significat. Quando enim dicit, in puncto temporis, & in motu oculi atque momento futuram omnium resurrectionem, cunctam primæ & secundæ resurrectionis excludit fabulâ: ut alij primi, alij nouissimi resurrecturi esse credantur. Atomus autem punctum temporis est, quod secari & diuidi non potest. Vnde & Epicurus ex suis atomis mundum struit, & uniuersa conformat. Ictusq; oculi siue motus, qui Græce dicitur *ῥοπή*, tanta uelocitate transcurrit, ut penè sensum uidentis effugiat. Verum quia in plerisque codicibus pro *ῥοπή*, id est ictu uel motu, *ῥοπή* legitur: hoc sentire debemus, quod quomodo leuis pluma uel stipula, aut tenue siccumq; folium, ueto flatuq; raptatur, & de terra ad sublime transfertur: sic ad ictum oculi & ad nutum Dei, omnium mortuorum corpora mouebuntur parata ad aduentum iudicis. Quodq; iungit & dicit: In nouissima tuba: canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem: duplicem habet intelligentiam, ut clangor tubæ, aut uocis indicet magnitudinem: iuxta illud quod scriptum est: Sicut tuba exalta uocem tuam: aut apertam omnium resurrectionem: iuxta illud quod in Euangelio legimus: Tu autem quando facis elemosynam, noli tuba canere ante te: hoc est, abscondite fac misericordiam & in secreto, ne uidearis de alterius miseria gloriari. Querimus autem cur ad nouissimam tubam mortuos scripserit resurrecturos. Quando enim nouissima dicitur, utiq; aliæ præcesserunt. In Apocalypsi Ioannis, septem describuntur angeli cum tubis: & uno quoq; clangente, primo uidelicet, secundo & tertio, quarto & quinto & sexto: quid per singulos actum sit, indicatur. Nouissimo autem, id est septimo, claret tubæ strepitu personante,

A sonante, mortui suscitantur, corpora quæ prius habuerat corruptibilia incorrupta recipientes. Vnde post nouissimam tubam exponit Apostolus quid sequatur: Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, nos autem immutabimur. Quando dicit nos, alium se, & eos qui secum sunt, præter mortuos esse significat. Ad quod intelligendum, sunt qui dicant mortuos qui resurgant incorrupti, esse corpora mortuorum: eos autem qui dicantur esse immutandi, animas debere accipi, quâdo in maiorem gloriam fuerint commutatae, & peruenierint in uitrum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Alij uero asserunt, mortuos debere intelligi peccatores, qui resurgent incorrupti, ut possent æterna sustinere supplicia: eos autem qui commutantur esse sanctos, qui de uirtute in uirtutem, & de gloria transferuntur in gloriam. Vnde & ad incorruptionem mortuorum intulit: Oportet enim corruptiuium hoc induere incorruptionem. Ad id autem quod dixerat, nos immutabimur: illud adiunxit, & mortale hoc induet immortalitatem. Aliud est enim immortalitas, aliud incorruptio: sicut aliud mortale, & aliud corruptiuum. Quicquid autem mortale est, & corruptiuum est: sed non quod corruptiuum, statim & mortale. Corruptiua quippe sunt corpora, quæ carènt anima, & tamen non sunt mortalia: quia nunquam habuere uitam, quæ proprie animatum est. Vnde & signanter Apostolus corruptioni incorruptionem, & mortalitati immortalitatem, resurrectionis futuram tempore copulauit. Acacius Cæsareæ, quæ prius Turris Stratonis uocabatur, post Eusebiu Pamphili episcopus, in quarto *συμμετρίῳ ἑρμηνείῳ* libro proponens sibi hanc eandem quæstionem, latius disputauit: & utrumq; suscipiens, quod inter se uidetur esse contrarium, post principium quod omisimus, sic locutus est: Dicamus primum de eo quod magis in plurimis codicibus inuenitur. Ecce mysterium dico uobis: Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur. Mysterium dixit, ut attentos faceret auditores, de resurrectione plenius differturus. Dormitio autem mortem istant, quæ communis est omnium, significat: unde rectissime posuit, quod omnes dormiamus, id est, moriamur: sicut supra dixit, Quomodo in Adâ omnes moriuntur, sic & in Christo omnes uiuificabuntur. Cui ergo omnes morituri sint, audite sacramenta quæ dico: Omnes quidem moriemur, sed non omnes immutabimur. Canet enim tuba, haud dubium quin angelus septimus, & mortui resurgent incorrupti. Si autem incorrupti erunt mortui, quomodo non immutabuntur, cum incorruptio ipsa mutatio sit? Sed hic commutatio, qua Paulus mutandus et sancti sunt, glorificatio intelligitur. Incorruptio autem idcirco communis est omnium, quia in eo miserabiliores erunt peccatores, ut ad tormenta perpetui sint, & non mortali & corruptibili corpore dissoluantur. Legimus in eadem epistola, Apostolo differente, sacramentum diuersitatem resurrectionis, non in natura corporum, sed in uarietate gloriæ: dum alij resurgunt ad pœnas perpetuas, alij ad gloriam sempiternam, alia enim caro uolatilium, alia piscium, alia iumentorum, & corpora cœlestia, & corpora terrestria. Sic, inquit, erit & resurrectio mortuorum. Cui sententiæ magis acquiescit ecclesia, ut omnes communi morte moriamur, & non omnes mutemur in gloriam: iuxta illud quod Daniel scribit: Multi dormientes in terræ puluere, resurgent, alij in gloriam æternam, alij in confusionem & opprobrium sempiternum. Qui enim resurgent in opprobrium & confusionem sempiternam, non resurgent in æternam gloriam, in quam Paulus & qui cum eo sunt mutabuntur. Quæ cum ita se habeant, & sic intellecta sint à nobis, eorum tantum commutationem suscipere, qui resurgent in gloriam: peccatorum autem & infidelium, qui mortui appellantur, & resurgent incorrupti, nequaquam commutationem, sed pœnas perpetuas esse dicendas: transeamus ad secundam lectionem, quæ ita fertur in plerisque codicibus. Non quidem omnes dormiemus, omnes autem immutabimur. Ex qua re nonnulli asserunt multos uiuos in corporibus reperiendos: & si non dormiant omnes, non omnes esse morituros: si autem non moriantur omnes, non omnes resurrecturos. Resurgere enim proprie dicitur, qui prius moriendo cecidit. Vnde & Paulum uolunt scribere in prima ad Thessalonicenses epistola: Nos qui uiuimus, qui residui erimus in aduentu domini, non præueniemus eos qui dormiunt: quoniam ipse dominus in iussu & uoce archangelus & in tuba Dei descendet de cœlo: & mortui in Christo resurgent primum: deinde

nos qui uiuimus, qui residui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obuiam Christo in aera, & sic semper cum domino erimus. Et ex his dictis probare conantur apostolum Paulum, & qui cum eo scribebant epistolam, putasse se non esse morituros, sed reperiendos in die consummationis in corpore. Quod si uerum est, errauit Paulus, & humana aestimatio ne deceptus est, ut arbitraretur se inueniendum in corpore: quod falsum esse, rerum exitus approbavit. Hoc intellexerant & ipsi Thessalonicenses, sacramenta sermonis mystici nescientes, & coniecturis uarijs fluctuabant, dicebantque: Si Paulus inueniendus in corpore est, proximus est dies iudicij. Vnde corrigi eos, secundam epistolam scribens: Rogamus uos fratres per aduentum domini nostri Iesu Christi, & nostri congregationem in ipsum, ut non cito moueamini mente, nec terramini, neque per spiritum, neque per uerbum, neque per epistolam, tanquam per nos missam, quasi instet dies domini: ne quis uos seducat ullo modo: quoniam nisi discessio uenerit primum, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur & extollitur super omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus. Non meministis quod cum apud uos essem adhuc, haec dicebam uobis? Quibus dictis hoc agit, ut eos reuocet ab errore: ne putent diem appropinquare iudicij: & id quod scripserat: Nos qui uiuimus, qui residui sumus, in aduentu domini non praueuiemus eos qui dormierunt: aliter intelligant, quam intelligi uoluit ipse qui scripsit. Neque enim fieri potest, ut qui ad Timotheum scripserat: Ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meae instat: putaret se in carne perpetui, & nunquam esse moriturum, & de uita aeterna statim ad regna caelestia transiturus: praesertim cum ad Romanos scribens eadem dixerit: Quis me liberabit de corpore mortis huius? Et ad Corinthios: Habitantes in corpore, peregrinamur a domino. Magis autem uolumus exire de corpore, & esse cum domino. Qui haec dicebat, nouerat utique se esse moriturum. Melius est igitur spiritualiter sentire quod scriptum est, & dormitionem in praesenti loco, non mortem accipere, per quam anima a corpore separatur: sed peccatum post fidem & offensam Dei, dormitionemque post baptismum: de qua & ad Corinthios loquebatur: Et ideo inter uos multi infirmi sunt, & dormiunt plurimi. Et in alio loco: Ergo & qui dormierunt in Christo, perierunt: qui cum mortui sint, non sunt perpetua morte perituri, quia non in mortali crimine continentur, sed leui modicoque peccato. Quod & alius sanctus uitare cupiens, loquebatur: Nec forte obdormiam in morte. Est enim somnus peccati, qui ducit ad mortem: & est alia delicti dormitio, quae morte non stringitur. Qui ergo uixerit ea uita quae dicit: Ego sum uita (etenim uita nostra abscondita est cum Christo in Deo) et nunquam ab ea fuerit separatus, nec ad mortem usque peccauerit: iste de uiuentibus & semper uiuentibus esse dicitur, de quibus & saluator in euangelio Ioannis, mystico sermone testatur: Qui credit in me, non morietur. Et omnis qui uiuit & credit in me, non morietur in aeternum. Vnde & Apostolus, domini sui calcans uestigia, ea docuit discipulos, quae didicit a magistro. Omnes itaque non dormiemus. Qui enim omni custodia seruat cor suum, & ad Christi praecipua uigilat, mandataque eius memor est, dicentis: Vigilate, quia nescitis qua hora fur ueniat: Et in alio loco: Ne dederis somnum oculis tuis, & palpebris tuis dormitationem, ut saluus fias quasi caprea de uinculis, & quasi auis de laqueis: iste non dormiet. Cum igitur quidam non dormiant, qui semper in Christo uiuunt & uigilant, sequitur ut nequaquam omnes dormiant, & e contrario omnes immutentur: non immutatione gloriae, quae proprie debet sanctis, sed ea immutatione qua corruptiuum hoc in corruptiuum efficitur, ut uel poenas uel praemia recipiat sempiterna. Quod & si dormierit aliquis in Christo, & negligentiae somno obdormierit, debet audire quod scriptum est: Nunquid qui dormit non resurget? Qui uero non dormit, sed uigilat, & semper uiuit in Christo, de uita ad uitam transiet: siue rapietur in nubibus, ut semper cum domino sit. De istiusmodi dormientibus Lazarus erat, de quo dominus ait: Lazarus amicus noster dormit. Et de hoc dormiente dicebat ad Martham: Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, uiuet: & omnis qui uiuit & credit in me, non morietur in aeternum. Qui enim tota mente in Christo confidit, etiam si ut homo lapsus, mortuus fuerit

in

A in peccato, fide sua uiuit in perpetuum. Alioqui mors ista communis, & credentibus & non credentibus debetur aequaliter, & omnes pariter resurrecturi sunt: alij in confusionem aeternam: alij ex eo quod credunt in sempiternam uitam. Et sic stare potest: ut qui credit in Christo, non moriatur: & etiam si mortuus fuerit, uiuat in perpetuum. Quod iuxta corporalem mortem, excepto Enoch & Elia, nulli contigisse perspicuum est. Qui autem fidei magnitudine semper uiuunt in Christo, non dormient, neque morientur: sed imitatores erunt uita apostolicae, qui absque ulla culpa uixerunt in lege iustitiae: & ad fidem domini transeuntes, credentesque in eum qui uita uocatur & resurrectio, nunquam dormire, nunquam mortui sunt. Anima enim quae peccauerit, ipsa morietur. Sicut igitur anima quae peccat, uiuente corpore mortua est: & eadem die qua peccauerit, dormit in morte, dicente Ecclesiaste: Qui peccauerit, mortuus est ex tunc: sic anima quae Christi praecipua serauerit, etiam si corpus mortuum fuerit, uiuet in aeternum. Hoc autem sciendum, quod magis conueniat ueritati, ita legere: Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur: maxime quia sequitur: Mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Si enim omnes sunt immutandi, iuxta alteram lectionem: quomodo postea dicitur, quasi praecipuum atque priuatum, & proprie apostolorum, & nos immutabimur: Quando autem dicit nos, sanctos quosque significat. Quae sit uero intelligendum sit illud, quod in prima ad Thessalonicenses epistola scribitur: Hoc enim uobis dicimus in uerbo domini, quia nos qui uiuimus, qui residui sumus, in aduentu domini non praueuiemus eos qui dormierunt: quoniam ipse dominus in iussu, & in uoce archangeli, & in tuba Dei descendet de caelo: & mortui qui in Christo sunt, resurgent primi: deinde nos qui uiuimus, qui residui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obuiam Christo in aera: & sic semper cum domino erimus. Super quo quamuis superior Acacij disputatio plenius uentilarit: tamen dicendum est quid uideatur alijs, Theodoro uidelicet, Apollinario & Diodoro, qui unam sequuntur sententiam: quorum Diodorus haec scripsit. Residuos atque uiuentes, Paulus apostolus uocat: non quo uelit intelligi & se & alios resurrectionis tempore in corpore reperiendos: sed nos dixit, pro eo quod est, iustos: de quorum & ego sum numero. Ipsi enim rapiemur obuiam Christo, & non peccatores. Viuentes autem non iuxta tropologiam sanctos accipimus, qui peccato non mortui sunt: sed omnes quos in corpore adueniens Christus inuenierit. Quodque sequitur: Non praueuiemus eos qui dormierunt: nequaquam ad peccatores referre debemus. Neque enim peccatores cum iustis rapiemur obuiam Christo, sed eos quos mors dissoluerit. Verum quid ista perquiro, & apostolicis dictis calumniam facio, cum ipse manifestissime scribat: qui residui sumus in aduentu domini: Qui sint autem residui, uerbis discimus saluatoris: Sicut in diebus Noe ducebant uxores, & nubebant: & repente uenit diluuium, & tulit omnes: sic erit aduentus filij hominis. Quibus sermonibus approbatur, in fine mundi multos uiuos, & adhuc in corporibus reperiendos. Sequitur: In iussu & in uoce archangeli, & mortui resurgent primi. Et hoc rursum saluator loquitur in Euangelio: Media autem nocte sponsus uenit: qui utique uiuentes in corpore deprehendet, quando duo erunt in lectulo uno: unus assumetur, & alius relinquetur: & duae molerae, una assumetur, & alia relinquetur. Quibus dictis ostenditur, medio noctis securis omnibus consummationem mundi esse uenturam. Origenes in tertio uolumine *εξηγηματικῶν* epistolae Pauli ad Thessalonicenses prima, post multa quae uario prudentisque sermone differuit, haec intulit: de quibus nulli dubium est & Acacium plerumque libasse. Quid est ergo quod scribit Thessalonicensibus in uerbo Dei Paulus & Syluanus & Timotheus: Nos qui uiuimus, qui residui sumus, in aduentu domini non praueuiemus eos qui dormierunt: Qui sunt isti uiuentes qui loquuntur talia? Vtique Paulus non ab hominibus nec per homines Apostolus: & charissimus eius filius in fide Timotheus, et Syluanus qui illis erat & affectione & uirtutibus copulatus. Et hoc non solum illi, sed quicumque Pauli & scientia & conuersatione similis est, dicere potest: Nos qui uiuimus, quorum corpus mortuum est propter peccatum: spiritus autem uiuit propter iustitiam: & quorum mortificata sunt membra super terram: ita ut nequaquam concupiscat caro contra

Hier. 10, 3

et spiritum.

spiritum. Si enim adhuc desiderat caro uiuit: & quia uiuit, desiderat: & non sunt mortificata membra illius super terram. Quod si mortificata sunt, nequaquam contra spiritum concupiscunt: quæ mortificatione sui, huiuscemodi desiderium perdidit. Sicut igitur qui uita caruere præfenti, & ad meliora translati sunt: magis uiuunt, deposito mortis corpore, & uirtutum omnium incentiuus: sic qui mortificationem Iesu in corpore suo circumferunt, nequaquam uiuunt iuxta carnem, sed iuxta spiritum: uiuunt in eo qui uita est, & uiuit in eis Christus: de quo scriptum est: *Viuens est sermo Dei & efficax: qui est Dei uirtus, Deique sapientia.* Viuit enim in quibus uiuit uirtus Dei, omni humana fragilitate deposita: & in quibus uiuit sapientia, quæ abscondita est in Deo: & in quibus uiuit & operatur iustitia. Christus enim factus est nobis, non solum iustitia ex Deo, sed & sapientia & omne quod uirtus est. Et si quidem in præfenti loco se à dormientibus & in Christo mortuis, qui hanc scribunt epistolam, separarent, uidebatur superflua annotatio: & ex uno loco assumptum testimonium non ualeret. Nunc uero eodem sensu, quia & eodem spiritu, in prima ad Corinthios loquitur: *Omnes non dormiemus, omnes autem immutabimur: in momento, in motu oculi, in nouissima tuba.* Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Hoc quod in præfenti loco scriptum est: *In tuba Dei descendet de cælo: compara illi quod ad Corinthios dicitur: In nouissima tuba, canet enim tuba, & cætera.* Illi autem, quod ad Thessalonicenses legitur: & mortui in Christo resurgent primi: hoc quod ad Corinthios scriptum est, & mortui resurgent incorrupti. Porro quod sequitur: deinde nos qui uiuimus, qui residui sumus: illi respondet: *Et nos immutabimur: quorum utrumque sic intelligi potest: Nos qui uiuimus, qui residui sumus in aduentu domini, & nos qui immutabimur: & non sumus ex his qui appellantur mortui, sed uiuimus: idcirco præfentiam domini non in morte, sed in uita præstolamur: quia de Israelitico genere sumus, & electæ sunt de nobis reliquæ, de quibus dominus olim loquebatur: Dereliqui mihi septem milia uirorum, qui non curuauerunt genu Baal. In Ioannis quoque Euangelio, uiuorum & non uiuorum, duplex ordo describitur. Omnis qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, uiuet: & omnis qui uiuit & credit in me, non morietur in æternum. Si uiuos ita intelligimus, ut iam à nobis dictum est: dormientes & in Christo mortuos, illos esse credamus, qui cum uelint in Christo uiuere, tamen peccato mortui sunt. Sin autem reliquæ & electio secundum gratiam, appellantur uiuentes, qui non ita credunt, nec de Israelitica nobilitate generati sunt, dormientes & mortui appellantur in Christo. Sunt qui hunc locum ita edisserant: *Uiui appellantur qui nunquam peccato mortui sunt: qui autem peccauerunt, & in eo quod peccauerunt mortui sunt: & postea conuersi ad poenitentiam, purgant antiqua delicta, mortui appellantur, quia peccauerunt: in Christo autem mortui, quia plena ad Deum mente conuersi sunt.* Porro qui uiuunt & habent testimonium fidei, & necdum receperunt promissionem Dei, qui & de alijs melius quiddam cogitant, ut non absque his qui iusti sunt coronentur, in eo habent beatitudinem quod fruuntur bono conscientia & uiuunt, & relictæ sunt in aduentu domini saluatoris. Sed quia clemens est Deus, & uult saluare etiam eos qui dormierunt, & in Christo mortui sunt, non præuenient illos, neque soli rapiuntur in nubibus: sed iuxta exemplum euangelicæ parabolæ, unum denarium unamque mercedem, & undecimæ horæ operarij & primæ qui in uineam missi sunt, salutis precium accipient. Nec hoc alicui uideatur iniustum, ut dispar labor unum præmium consequatur. Magna quippe diuersitas est eorum qui post uulnera sunt sanati, & eorum qui nunquam uiderunt mortis errorem. De his puto dictum: *Quis est homo qui uiuat & non uideat mortem: redimet de morte animam suam.* Neque enim (ut quidam putant) quis, pro eo quod est, nullus accipitur: sed quasi dixerit, quis putas, iuxta illud quod scriptum est: *Quis sapiens, & intelliget hæc: Et in alio loco: Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo: Et iterum: Quis cognouit sensum domini: Residui ergo erunt de credentibus pauci, qui aduentum domini uideant, secundum id quod Deus uerbum factum est, nequaquam in utilitate carnis, sed in gloria triumphantis. Et considerandum quomodo primum dormientes appellauerit: deinde in Christo mortuos: quos uiuentes præuenire non poterunt.**

Qui

A Qui enim non custodierit hoc quod scriptum est: *Ne dederis somnum oculis tuis, neque palpebris tuis dormitationem, ut saluus fias sicut caprea de uinculis, & sicut auis de laqueis, dormiet & culpabili sopore torpescet. Cumque dormierit, transibit in mortem.* Sicut enim mouetur qui uigilat, sic qui dormit iacet immotus, & mortis torpet similitudine. Quod autem dormitionem sequatur mors, & prima ad Corinthios epistola docere nos poterit: in qua ita scriptum est: *Nunc autem Christus surrexit ex mortuis, primitiæ dormientium: quia per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum.* Et post paululum: *Non omnes dormiemus, sed omnes immutabimur in momento, in ictu oculi, in nouissima tuba.* Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Cum ergo hæc de dormitione dicatur & morte, & illud legamus in Apostolo: *Surge qui dormis, et exurge de mortuis, et illuminabit te Christus: iuremus domino, & uotum faciamus Deo Iacob unusquisque dicens in corde suo: Si ascendam super stratum meum, si dederis somnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem, donec inueniam locum domino, haud dubium quin in anima sua tabernaculum Deo Iacob: ut Deus in illo æterna sede requiescat.* Sequitur: *Quia ipse dominus in iussu, & reliqua.* Descendet enim missus à patre, non diuersitate uirtutis, sed dispensatione iudicis: & descendet ad eos, qui deorsum sunt, uerbum Dei & sapientia, & ueritas atque iustitia. Et quanquam mortui sint ad quos dignatur descendere, non tamē sunt ab eo alieni. Mortui enim uocantur in Christo. Qui autem uiuunt, hoc habent priuilegium, quod eliguntur è pluribus. Attamen utrumque agmen, & mortuorum in Christo uiuentium, rapiuntur pariter in nubibus obuiam Christo: ut non eum expectent donec ad terrena descendat: sed præfentia illius & contubernio in sublimibus perfruantur. Quantaque clementia Christi, ut pro salute nostra non solum caro factus sit, sed ad mortuos usque descenderit: & in ipsa morte habeat signa uiuentium. Aqua enim & sanguis de latere eius egressa sunt. Descendit igitur sermo diuinus uoce archangeli præcedente, & præparante sibi uiam, in his qui eius possunt ferre præfentiam. Quod ut queamus intelligere, primi aduentus mysteria cognoscamus. Scriptum est de Ioanne, qui præcursor eius fuit, quod in eremo dixerit: *Ego uox clamantis in deserto: & reliqua.* Quid clamauit uox in deserto: *Parate uiam domini, rectas facite semitas eius.* Ob quod præmium quam ue mercedem: *Omnis uallis implebitur: & omnis mons et collis humiliabitur: & erunt praua in directa, & aspera in uias planas, & uidebit omnis caro salutem Dei.* Hoc autem ideo, quia uerbum caro factum est, & habitauit in nobis. Nunc autem nequaquam uox prophetae in deserto erit: sed uox archangeli parantis uias, non in carnis humilitate uenienti, sed ei qui est apud patrem uerbum Deus. Et tunc quidem egrediebantur in desertum, ut audirent assumpti hominis præcursores: & uiderent arundinem uento agitatum: de qua factæ sunt tibiae, & uocalis calamus, qui in ore puerorum dulci sonat modulamine, canentium in plateis atque dicentium: *Cantauimus uobis & non saltastis. Nunc autem in uoce archangeli præcedentis dominum descendentem de cælis, & in clarissima tuba, unusquisque credentium, uel ad prælium uel ad sacerdotalia ministeria prouocatur.* Legimus in Numerorum libro, sacratas Deo tubas quæ ante hostias personent. Sin autem magna est uox angeli, & tubæ, & archangeli, quanto maior erit tubæ Dei, quæ parat uias primum dormientium & mortuorum in Christo: deinde eorum qui uiuunt, & residui sunt, & sermonis Dei præstolantur aduentum: Foritan simplicis tubæ clangor, dormientibus & mortuis in Christo necessarius est: uox autem archangeli & tubæ Dei, his qui uiuunt & in præfentia Dei referuantur. Videamus quid possit intelligi, & id quod sequitur: *Simul cum illis rapiemur: Quo uerbo ostendi puto, subitum ad meliora transcensum: & idcirco raptum se uoluisse dicere, ut uelocitas transeuntis sensum cogitantis excederet. Quod & in alio loco eiusdem uerbi proprietate signauit: Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, siue in corpore nescio, siue extra corpus nescio, Deus scit, raptum istiusmodi usque ad tertium cælum. Et scio huiusmodi hominem, siue in corpore siue extra corpus nescio, Deus scit, quia raptus est in paradysum, & audiuit uerba ineffabilia quæ non licet homini loqui. Alij enim proficientes & (ut ita dicam) gradientes ad maiora crescebant, donec fierent iuxta id quod scriptum est:*

Hier. 10. 3

rr 2 Magni

Magni ualde nimis: & quosdam in cœlum assumptos legimus. Paulus autem uas electio, cœnis in tertium cœlum raptus ascendit: & idcirco audiuit uerba ineffabilia. Quomodo autem hi qui rapiuntur in nubibus, rapiantur obuiam Christo, diligentius cōtemplandum est. Scimus nubes prophetas, quibus præcepit Deus ne pluerent super Israel imbrem, quando impleuerunt mensuram patrum suorum, & facta est lex & prophetæ usque ad Ioannem Baptistam. Et quia Deus posuit in ecclesia primum apostolos, secundo prophetas: non solum prophetæ, sed & apostoli nubes intelligendi sunt. Si quis igitur rapitur ad Christum, ascendit super nubes legis & Euangelij, super prophetas & apostolos: & assumptis alis columbæ, eorumque doctrina ad excelsa sublatus, occurrit, non deorsum, sed in aere & spiritali intelligentia scripturarum. Occurrens autem in spiritalibus & terrena dimittens: siue ille sit dormiens, siue in Christo mortuus, siue uiuens & in illius præsentiam reseruatus, semper cum illo erit, & perfruetur uerbo Dei, & sapientia, ueritate atque iustitia. Hæc celeri sermone dictaui, quid eruditi uiri de utroque sentirent loco: & quibus argumentis suas uellent probare sententias, uestrę prudentiæ exponens. Nec enim tanta est meæ pusillitatis autoritas qui nihil sum, & inuidorum tantum moribus pateo: quanta eorum qui nos in domino præcesserunt. Nec iuxta Pythagoræ discipulos, præiudicata doctoris opinio, sed doctrinæ ratio ponderanda est. Si quis autem contrariæ factionis immurmurat, quare eorum explanationes legam, quorum dogmatibus non acquiesco: sciat me illud Apostoli libenter audire: Omnia probate, quod bonum est tenete. Et saluatoris uerba dicentis: Estote probati numularij: ut si quis nummus adulter est, & figuram Cæsaris non habet nec signatus est moneta publica, reproberetur. Qui autem Christi faciem claro præfert lumine, in cordis nostri marsupium recondatur. Etenim si dialecticam scire uolueris, aut philosophorum dogmata, & ut ad nostra redeam, scientiam scripturarum: nequaquam simplicis ecclesiæ uiros interrogare debeo: quorum alia gratia est, & unusquisque in suo sensu abundat: præsertim cum in domo magna patrisfamilie uasorum diuersitas multa dicatur: sed eos, qui artem didicere ab artifice, & in lege domini meditatur die ac nocte. Ego & in adolescentia & in extrema ætate profiteor & Origenem & Eusebium Cæsariensem uiros esse doctissimos, sed errasse in dogmatum ueritate. Quod e contrario de Theodoro, Acacio, Apollinario possumus dicere: & tamen omnes in explanationibus scripturarum, sudoris sui nobis memoriam reliquerunt. In terra aurum quaeritur, & de fluuiorum alueis splendens profertur glarea, Pactolusque ditior est cœno quam fluento. Cur me lacerant amici mei, & aduersum silentem, crassæ sues grunniunt: Quarum omne studium est, imò scientiæ supercilium, aliena carpere: & sic ueterum defendere perfidiã, ut perdant fidem suam. Meum propositum est antiquos legere, probare singula, retinere quæ bona sunt, & à fide ecclesiæ catholice non recedere. Volens ad alias quaestiunculas respondere, & uel mea uel aliena dictare, exemplo à fratre Sisinnio admonitus sum, ut & ad uos & ad ceteros sanctos fratres, qui nos amare dignantur, literas scriberem. Cohibebo igitur gradum, & si uita comes fuerit, futuro me operi reseruabo: ut & uobis per partes paream, & fractum ac senile corpusculum onus possit ferre moderatum. Illud autem breuiter in fine cōmoneo, hoc quod in Latinis codicibus legitur: Omnes quidem resurgemus, non omnes autem immutabimur: in Graecis uoluminibus non haberi: sed uel, omnes dormiemus, non autem omnes immutabimur: uel, non omnes dormiemus, omnes autem immutabimur: quorum quis sensus sit, supra diximus.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Nisi non plenas aquas. Nam exudatio Nili, ubertatem frumentariam inducit. Subtegmen & stammina. Mira similitudine significat uim rerum congestarum ad opus futurum: siquidem hæc est materia & instrumenta perficiendæ telæ. Canina facundia. Id est, eloquentia rhetorum, quæ accusandis alijs exerceat, & cuius magna maledictio est. Id ita esse fatentur, qui legerit Demosthenis orationem in Aeschinæ, Ciceronis multas in multos. Quod philosophum. Non satis liquet quæ notet fabulã. Certe in poetarum fabulis nulla philosophorum mentio, nisi forte alludit ad id quod est apud Aristophanem in Nubibus de Socrate & Strepsiade. Porro quod sequitur, uix dum dimidium dixerat, est apud Terentium. Vtriusque enim in Graecis codicibus inueniuntur. Graeci codices, quos ego uiderim, habent: *πρωτες δὲ κεραι αὐτοῦ οὐκ ἔστιν, ἡ δὲ κεραι αὐτοῦ οὐκ ἔστιν*, id est, omnes qui dem non

dem non dormiemus, omnes autem immutabimur. Verum hac de re paulo copiosius diximus in Annotationibus nostris, quas edidimus in Nouum testamentum recognitiuam. *Ἐν βίβλῳ* siue *βιβλίῳ* ὁφθαλμοῦ. *βίβλῳ* significat lectum, ut teli missi seu fulminis, à *βίβλω* facto: *βίβλῳ* momentum lancis, huc autem illic inclinatis, à *βίβλω* uergo siue propendeo. Hieronymus ostendit in quibusdam codicibus inueniri *βίβλῳ*, in quibusdam *βίβλῳ*. Verum quomodo Hieronymus postea facit mentionem atomorum, cum de his nullam fecerit mentionem? Vnde uideor mihi locum hunc posse restituere ad hunc modum, ut legamus: Quod sequitur iuxta Graecos: *ἢ ἀπὸ τοῦ καὶ βίβλῳ*, siue *βίβλῳ* ὁφθαλμοῦ, utrunque enim legitur. Quarto *συλλεκτικῶν* *ἐπισηματικῶν*. Id est collectiuarum quaestionum. In tertio uolumine *Ἐπισηματικῶν*. Id est, enarratorum. Sic enim uocat commentarios, in quibus explicat scripturam sacram, ab *Ἐπισηματικῶν* enarro. Præiudicata doctoris. Sic enim respondere solent discipuli Pythagoræ, poscentibus rationem, *αὐτὸς ἔφαθ*, id est, ipse dixit, quasi satis esset Pythagoram ita docuisse. Quorum dogmatibus. *Ἐπισηματικῶν* proprie dicuntur decreta seu placita. Vnde alibi Hieronymus testatur, Origenem sequi se ut interpretem scripturarum, non ut dogmatistam. Glarea. Id est, arena. Vergilius: Diuina glarea ruris. Quidam hic deprauate posuerant, pro glarea gloria. Pactolus. Inter fluuios auriferos numeratur. Est autem in Lydia Pactolus, in Hispania Tagus. Imò scientiæ supercilium. Correctio est, quasi parum recte uocauerit studium, cum potius scientiæ supercilium appellare debuerit. Supercilium autem uocat fastum & arrogantiam.

HIERONYMVS PAVLINO.

Oce me prouocas ad scribendum, terres eloquentia: & in epistola stylo prope Tullium representas. Quod quereris me paruas & incomptas literulas mittere, non uenit de incuria, sed de timore tui, ne uerbosius ad te loquens, plura reprehendenda transmittam: & nauigandi tempore, tantæ à me simul epistolæ flagrantur: ut si cuncta ad singulos uelim scribere, occurrere nequeam. Vnde accidit ut omnia in compositione uerborum & scribentium solitudine, dictum quicquid in buccam uenerit: & amicum te tantum meorum dictorum, non iudicem considerem. Duas quaestiunculas tuæ literæ præferebant: Vnam, quare sit à Deo induratum cor Pharaonis, & Apostolus dixerit: Non uolentis neque currētis, sed miserentis est Dei, & cætera, quæ liberum uidentur tollere arbitrium. Alteram, quomodo sancti sint qui de fidelibus, id est, baptizatis nascuntur, cum sine dono gratiæ postea acceptæ & custoditæ, salui esse non possint. Primæ in libris *πρὸς ἀρχαίῳ* quos nuper Pammachio nostro iubente interpretatus sum, Origenes fortissime me respondet: quo detentus opere, implere non potui quod promiseram tibi, & Danieleni nostrum rursum comperendinaui. Et quidem quamuis mei amantissimi & egregij uiri Pammachij, tamen unius, uoluntatem in tempus aliud distulisset: nisi omnis penè fraternitas de urbe eadem postulasset, asserens multos periclitari, & peruersis dogmatibus acquiescere. Vnde necessitate cōpulsus sum transferre libros, in quibus mali plus quam boni est: & hæc seruare mensuram, ut nec adderem quid, nec demerem: Græcamque fidem, Latina integritate seruarem. Quorum exemplaria à supradicto fratre poteris mutuari: licet tibi Græca sufficiant: et non debeas turbidos nostri ingenij riuulos quaerere, qui de ipsis fontibus bibis. Præterea quia docto uiro loquor, et tam diuinis scripturis, quam seculi literis erudito: illud dignationem tuam admonitum uolo, ne me putes in modum rustici Balatronis cuncta Origenis reprobare quæ scripsit: quod in me criminatur Calphurnius Lanarius & discipuli eius: & quasi Dionysij philosophum arguat, subito mutasse sententiam: sed tantum praua dogmata repudiare. Scio enim æquali maledicto eos subiacere, qui bona mala dicunt, & illos qui mala bona iudicant: qui faciunt amarum dulce, & dulce amarum. Aut quæ est tanta pertinacia, sic laudare alicuius doctrinam, ut sequare blasphemiam? De secundo problemate tuo, Tertullianus in libris de monogamia differuit, asserens sanctos dici fidelium filios, quod quasi candidati sint fidei, & nullis idololatriæ sordibus polluantur. Simulque cōsidera, quod & uasa sacra in tabernaculo legimus, & cætera quæ ad ritum ceremoniarum pertinent: cum utique sancta esse non possint, nisi ea quæ sentiunt & uenerantur Deum. Idioma igitur scripturarum est, ut interdum sanctos pro mundis & purificatis atque expiatis nominent: sicut & Bethabee sanctificata scribitur ab immunditia sua: & ipsi templum sanctuarium nominatur. Obsecro te, ne tacito mentis iudicio, me aut uanitatis arguas, aut falsitatis. Testis est enim mihi

conscientiæ meæ Deus, quod ab ipso procinctu & interpretationis exordio, supradicta necessitas me retraxit; & scis ipse non bene fieri, quod occupato animo fiat. Pileolum textura breue, charitate latissimum, senili capiti confouendo, libenter accepi, & munere & muneri autore lætatus.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Dilectem.] Qui dicitur, pronunciat alijs scribenda: qui ipse scribit, exactius expendit, quã qui dicitur. Quicquid in buccam.] Prouerbialis sermo, id est, impræmediate. Comperendinaui.] Id est, distuli & prorogavi, quemadmodã dicimus & recrastinare. Rustici balatronis.] Mihi uidetur hic locus nõ admodũ esse syncerus. Coniunctio pro rustico xusticum esse legendum, ut intelligas scurrã gladiatorum & proacem. Balatro scurra quispiã fuit mordax, de quo Horatius: Balatro suspendes omnia naso. Quod in me criminatur.] Locus hic planè deprauatus est, quanquã sensus ferme est idem. Antiqui codices sic habent: Quod in me criminatur *ut prauis de eius*. Hyperaspistæ autem dicuntur, qui clypeo obtento protegunt aliquem. Videtur autem aliquis uelut explicare uolens subiecisse hæc uerba, quibus alibi scribens ad Augustinum, notat Rufinum Origenistam. Quasi Dionysium.] Refertur Dionysius quidam Alexandrinus, Origenis discipulus, qui forte postea desciiuit à præceptoris dogmatibus: nisi mauis ad Syracusanum Dionysium referre, qui è tyranno ludimagister factus est. Quod quasi candidati sint filij.] Pro filij, legendum est fidei, sic habetur in exemplaribus emendatis. Candidati hic substantiuum est nomẽ, significatq; eos, qui honorem aliquem ambiunt: ut olim candidati præturæ dicebantur, qui præturã peterent. Et Sulpicius in uita Martini: Agebat, inquit, bonis operibus quendam baptismatis candidatũ. Et Fabius, filium uocat auitæ eloquentiæ candidatum. Ego qui nascuntur ex Christianis, sancti uocantur & ante baptismũ, quod uelut ambiunt & expectent baptismũ. Idioma.] Id est, proprietas. Nã unaquæq; lingua sua quadam habet peculiaria.

HIERONYMVS DESIDERIO.

Ecce sermone dignationis tuæ, quem mihi non opinanti tua beneuolentia tribuit, gauisus quidem sum testimonio honesti & eloquentis uiri: sed in memet reuerlus, satis dolui, indignum tantis laudibus atq; præconio, opprimi me potius quam leuari. Scis enim dogma nostrum, humilitatis tenere uexillũ: & per ima gradientes, ad summa nos scandere. Quotus igitur ego, uel quantus sum, ut eruditæ uocis merear testimonium, ut mihi ab eo palma eloquentiæ deferatur, qui scribendo deseruissem, deterruit ne scriberem: Veruntamen audendũ est, ut charitas, quæ non quærit quæ sua sunt, sed quæ proximi, reddat salutationis officia, quoniam locum implere non uafet præceptoris. Gratulor tibi & sanctæ atq; uenerabili sorori tuæ Serenillæ, quæ pheronymos calcatis fluctibus seculi, ad Christi tranquilla peruenit: quanquã hoc nominis uaticinio in te prædestinatum sit. Legimus enim sanctũ quoq; Daniele appellatum desideriorum uirum & amicum Dei, quia mysteria eius scire desiderauit. Itaq; quod uenerabilis Paula me est deprecata ut facerem, sponte facio: hortorq; uos & precor per domini charitatẽ, ut nobis uestros tribuatis aspectus: & per occasionem sanctorũ locorum, tanto nos ditetis munere. Certe si confortia nostra displicuerint, adorasse ubi steterunt pedes domini, pars fidei est, & quasi recitatio natiuitatis & crucis ac passionis uidisse uestigia. Opusculorum meorũ quia plurima euolauerunt de nidulo suo, & temerario editionis honore uulgata sunt, nihil misĩ, ne eadem forsitan mitterem quæ habebas. Quod si exemplaria libuerit mutuari, uel à sancta Marcella quæ manet in Auentino: uel à Lot temporis nostri, Domnionem uiro sanctissimo, accipere poteris. Ego autem opperiens præsentiam tuam, aut totum tibi dabo cũ affueris: aut si hoc aliqua impedierint difficultates, quæcunq; præceperis, libens mittam. Scripsi librum de illustribus uiris, ab apostolis usq; ad nostram ætatẽ, imitatus Tranquillum, Græcũq; Apollonium: & post catalogum plurimorũ me quoq; in calce uoluminis quasi abortiuum & minimum omnium Christianorũ posui: ubi mihi necesse fuit usq; ad decimum quartũ annum Theodosij principis quid scripserim breuiter annotare: quem librum eũ à supradictis summa peris, quicquid de indice minus habueris, paulatim scribi faciam si uolueris.

PRAECEDENTIS EPISTOLAE SCHOLIA.

Serenillæ quæ.] Hic sequebat dictio Græca, quã quidã sustulerat, alij uarie posuerat, sed ita, ut nihil potuerim coniungere quod mihi satisfaceret. Sed tamẽ reperta est germana lectio Pheronymos, id est *pheronimos*, hoc est, suo respondens nomini, aut nomẽ habens ex re, quemadmodum docet

A docet Suidas & Hesychius. Conuenit enim ut Serenilla, iuxta nomen suum, calcatis seculi fluctibus ad tranquilla serenitatemq; perueniat. Quanquam hoc munus uaticinio.] Et hic locus uarie scribitur, legendum est autem, nominis uaticinio: quod Serenillæ nomine significaret illam effugituram seculi tempestatem. Tranquillum.] Extat illius libellus de claris Grammaticis. Apollonius intercidit, sed Philostratus superest De claris sophistis.

HIERONYMVS AD PAULAM VRBICAM DE IN-

terpretatione alphabeti Hebraici.

N diuertit cum centesimum decimum octauum psalmum tibi insinuare conarer, & dicerem omnem moraleni locum in eo esse comprehensum: & quomodo philosophi solent disputationes suas in Physicã, Ethicã, Logicãq; partiri: ita & eloquia diuina, aut de natura disputare, ut in Genesi & in Ecclesiaster aut de moribus, ut in Prouerbijs, & in omnibus sparsim libris: aut de logica, pro qua nostri theorice sibi uendicant, ut in Cantico canticorũ, & in euangelijs: licet Apostolus sæpe proponat, assumat, confirmet atque concludat, quæ proprie artis dialecticæ sunt: studio sissime perquisisti, quid tibi uelint Hebrææ literæ, quæ psalmo quem legebamus, uidebantur insertæ. Respondi secundum ordinem literarum eum esse compositum, quod uidelicet ex prima litera, quæ apud eos uocatur Aleph, octo uersus inciperent. Rursus ex sequenti Beth, totidem uersus exordiũ sumerent: ac postea ex Gimel idem numerus compleretur, atq; ita usq; ad Thau, quæ apud eos extrema litera est, psalmum esse conscriptũ, & ex singulis quibusq; elementis secundum interpretationes eorum debere intelligi quæ sequerentur. Idem flagitasti, ut tibi interpretationes literarũ edicerem singularum. Dixi fateor, uerum quia propter barbariẽ linguæ memoria labitur omne quod diximus, desideras cõmentariolum fieri: ut si in aliquo forte titubaueris, obliuionem lectio consoletur. Ac prius quam de singulis differã, scire debes, quatuor psalmos secundum ordinem Hebræorum incipere elementorum, centesimum decimum & centesimum undecimũ, & hunc de quo nunc scribimus, & centesimum quadagesimum quartum. Verum debes scire in prioribus psalmis, singulis literis, singulos uersiculos, qui trimetro iambico constant, esse subnexos. Inferiores uero tetrametro iambico constare, sicuti & Deuteronomij canticum scriptum est. In centesimo decimo octauo psalmo, singulas literas octoni uersus sequuntur. In centesimo quadagesimo quarto, singulis literis, singuli uersus deputantur. Sunt qui & alios hoc ordine putant incipere, sed falsa eorũ opinio est. Habes & in laimentationib. Hieremiæ quatuor alphabeta, è quibus duo prima quasi Sapphico metro scripta sunt: quia tres uersiculos qui sibi connexi sunt, & ab una tantũ litera incipiunt, Heroici comma concludit. Tertium uero alphabetũ trimetro scriptũ est, & à ternis literis sed eisdem terni uersus incipiunt. Quartũ alphabetũ simile est primo & secundo. Prouerbia quoq; Salomonis extremum claudit alphabetum, quod tetrametro iambico supputatur: ab eo loco in quo ait: Mulierem fortem quis inueniet? Quomodo autẽ in his nostris literis non potest quis ad legenda uerba texendaq; procedere, nisi prius ab elementis ceperit: ita & in scripturis diuinis non ualemus ea quæ maiora sunt nosse, nisi ab ethica habuerimus exordium: secundũ illud quod propheta dicit: A mandatis tuis intellexi: quod uidelicet post opẽra ceperit habere scientiã secretorũ. Verum iam complendum est quod petisti, ut sensum uniuersiusq; elementi interpretatio annexa significet. Aleph, doctrina interpretatur. Beth, domus. Gimel, plenitudo. Daleth, tabularum. He, ista. Vau, & Zain, hæc. Heth, uita. Teth, bonum. Iod, principium. Caph, manus. Lamed, disciplinae siue cordis. Mem, ex ipsis. Nun, sempiternum. Samech, adiutorium. Ain, fons siue oculus. Phe, os ab ore, non ab osse dictum intellige ne literarũ ambiguitate fallaris. Zade, iusticia. Coph uocatio. Res, capitis. Sin, dentium. Thau, signa. Post interpretationem elementorum intelligentiæ ordo dicendus est. Aleph, Beth, Gimel, Daleth, prima connexio est, doctrina domus, plenitudo tabularum: quod uidelicet doctrina ecclesiæ quæ domus Dei est, in librorum reperiatur plenitudine diuinorum. Secunda connexio est, He, Vau, Zain, Heth, ista & hæc uita. Quæ enim alia potest esse uita sine scientia scripturarũ? per quam

etiam ipse Christus agnoscitur qui est vita credentium. Tertia connexio habet, Teth, Iod, & bonum principium: quia quamuis nunc sciamus uniuersa quae scripta sunt, tamen ex parte cognoscimus, & ex parte prophetauius: & nunc per speculum in aenigmate uideamus. Cum autem meruimus esse cum Christo, & similes angelis fuerimus, tunc librorum doctrina cessabit: & tunc uidebimus faciem bonum principium sicuti est. Quarta connexio est, Caph, Lamed, manus disciplinae siue cordis. Manus intelliguntur in opere, cor & disciplina intelliguntur in sensu: quia nihil facere possumus, nisi prius quae facienda sunt scierimus. Quinta connexio est, Mem, Nun, Samech, ex ipsis sempiternum adiutorium: hoc explanatione non indiget, sed omni luce manifestius est, ex scripturis aeterna subsidia ministrari. Sexta connexio habet, Ain, Phe, Zade, fons siue oculus oris iustitiae, secundum illud quod in quarto numero ex posuimus. Septima connexio est, quae & extrema, quo & in ipso quoque septenario numero sit mysticus intellectus, Coph, Res, Sin, Thau, uocatio capitis, dentium signa. Per dentes articulata uox promitur, & in his signis ad caput omnium qui est Christus peruenitur, per quem uenitur ad regnum sempiternum. Oro te, quid hoc sacratius sacramentum? Quid hac uoluptate iucundius? Qui cibi, quae mella sunt dulciora, quam Dei scire prudentiam, & in abdita eius intrare, & sensum creatoris inspicere, & sermones Domini Dei tui, qui ab huius mundi sapientibus deridentur, plenos docere sapientia spiritali: Habeant sibi caeteri, si uelint suas opes, gemma bibant, serico niteant, plausu populi delectentur: & per uarias uoluptates, suas diuitias uincere nequeant. Nostrae diuitiae sint, in lege Domini meditari die ac nocte, pulsare ianuam non patentem, panes trinitatis accipere, & seculi fluctus Domino praevente calcare. Saluta Blefillam & Eustochium tyrunculas nostras. Saluta Felicianam, uere carnis & spiritus uirginitate felicem. Saluta reliquum castitatis chorum, & domesticam tuam ecclesiam, cui omnia etiam quae tuta sunt timeo, ne dormiente patrefamilias, inimicus homo zizaniam superseminet. Quamuis enim dicere audeant: ego ciuitas firma, ciuitas quae non oppugnatur, nullus hostili obsidete exercitu securus est. Nemo (ut beatus Cyprianus ait) satis tutus, periculo proximus. Exemplar epistolae si accipere uoluerit *φιλανθρωπότητι* nostra Marcella, tribuito. & memento mei, obsecrans ut Dominus noster Iesus Christus conterat satanam sub pedibus nostris uelociter. Amen.

DIVI HIERONYMI IN QVAESTIONES SIVE TRADITIONES

Hebraicas Librorum Geneleos, prooemium.

Vi in principijs librorum debebam sequuturi operis argumenta proponere, cogor prius respondere maledictis, Terentij quippiam sustinens, qui comcediarum prologos in defensionem sui scenis dabat. Urgebat enim eum Lucius Lauius, nostro Lucio similis, & quasi publici aetarii suum, Poetam criminabatur. Hoc idem passus est ab aemulis & Mantuanus uates: ut cum quosdam uersus Homeri transtulisset ad uerbum, compilator ueterum diceretur. Quibus ille respondit, magnarum esse uirium, Herculi clauam extorquere de manu. Sed & Tullius, qui in arce eloquentiae Romanae stetit, rex oratorum, & Latinae linguae illustrator, repetundarum accusatur a Graecis. Non mirum ergo si contra me paruulum homunculum immundi sues grunniant, & pedibus margaritas conculcent, cum aduersus doctissimos uiros, & qui gloria inuidiam superare debuerant, liuor exarserit. Verum hoc illis merito accidit, quorum in theatris, curia, concione, pro rostris eloquentia pertonabat. Semper enim in propatulo fortitudo aemulos habet, feriuntque summos fulgura montes. Me uero procul ab urbibus, foro, litibus, turbis remotum, sic quoque (ut Quintilianus ait) latentem inuenit inuidia. Vnde lectorem obsecro (si quis tamen haec quoque captus ante ore leget) ut in libris Hebraicarum quaestionum, quos in omnem scripturam sanctam disposui scribere, non quaerat eloquentiam, non oratorum leporem: sed magis inimicis pro nobis ipse respondeat, nouo operi ueniam concedendam. Ut enim nos humiles atque pauperuli, nec habemus diuitias, nec oblatas dignamur accipere: ita & illi non uerint, non posse se notitiam scripturarum, id est, diuitias

diuitias Christi, cum mundi pariter habere diuitijs. Studij ergo nostri erit, uel eorum qui de libris Hebraicis uaria suspicantur, errores refellere: uel ea quae in Latinis & Graecis codicibus scaterere uidentur, auctoritati suae reddere: etymologias quoque rerum, nominum atque regionum, quae in nostro sermone non resonant, uernaculae linguae explanare ratione. Et quo facilius emendatio cognoscatur, ipsa primum ut apud nos sunt testimonia proponemus, & ex collatione eorum quae sequuntur, quid in illis, aut minus, aut plus, aut aliter sit, indicabimus. Neque uero Septuaginta interpretum, ut inuidi latrant, errores arguimus: nec nostrum laborem, illorum reprehensionem putamus, cum illi Ptolemaeo regi Alexandriae, mystica quaeque in scripturis sanctis prodere noluerint: & maxime ea quae Christi aduentum pollicebantur: ne uiderentur Iudaei & alterum Deum colere: quos ille Platonis sectator, magni idcirco faciebat, quia unum Deum colere dicerentur. Sed & Euangelistae & Dominus quoque noster atque Saluator, nec non & Paulus apostolus, multa quasi de ueteri testamento proferunt, quae in nostris codicibus non habentur. Super quibus in suis locis plenius differemus. Ex quo perspicuum est, illa magis uera esse exemplaria, quae cum noui testamenti auctoritate concordant. Accedit ad hoc quoque quod Iosephus, qui Septuaginta interpretum proponit historiam: quinque tantum ab eis libros Moysi translatos refert: quos nos quoque confitemur plusquam caeteros cum Hebraicis consonare. Sed & hi qui postea interpretes extiterunt, Aquilam loquor & Symmachum & Theodotionem, longe aliter habent quam nos legimus. Ad extremum (quod etiam obtrectatores nostros placare potest) peregrinae merces tantum uolentibus nauigent: balsamum, piper, & poma palmarum rustici non emant. De Adamantio autem sileo: cuius nomen (si parua licet componere magnis) meo nomine inuidiosus est, qui cum in hominibus suis, quas ad uulgum loquitur, communem editionem sequatur: in tomis, id est, in disputatione maiori, Hebraica ueritate stipatus, & suorum circumdatus agminibus, interdum linguae peregrinae quaerit auxilia. Hoc unum dico, quod uellem cum inuidia nominis eius habere etiam scientiam scripturarum, si occipendens imagines umbrasque laruarum: quarum natura esse dicitur, terrere paruulos, & in angulis garrere tenebrosas.

DIVI HIERONYMI QVAESTIONES SIVE TRADITIONES
Hebraicae in Genesim.

N principio fecit Deus caelum & terram. Plerique existimant, sicut in alteratione quoque Iasonis & Papisci scriptum est, & Tertullianus in libro contra Praxeam disputat: nec non Hilarius in expositione cuiusdam psalmi affirmat, in Hebraeo haberi: In filio fecit Deus caelum & terram: quod falsum esse, ipsius rei ueritas comprobatur. Nam & Septuaginta interpretes, & Symmachus & Theodotio, in principio transtulerunt. Et in Hebraeo scriptum est, *brešith* *בְּרֵשִׁית* quod Aquila interpretatur, in capitulo: & non habent *בְּרֵשִׁית* quod interpretatur in filio. Magis itaque secundum sensum, quam secundum uerbi translationem de Christo accipi potest: qui tamen in ipsa fronte Geneleos, quae caput librorum omnium est, quae etiam in principio Ioannis Euangelistae, caeli & terrae conditor approbatur. Vnde & in Psalterio de seipso ait: In capite libri scriptum est de me, id est, in principio Geneleos. Et in Euangelio: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Sed & hoc sciendum, quod apud Hebraeos liber hic *brešith* uocatur: hanc habentes consuetudinem, ut uoluminibus ex principijs eorum nomina imponant. Et spiritus Dei ferebatur super aquas. Pro eo quod in nostris codicibus scriptum est ferebatur, in Hebraeo habet *merahefeth* *מְרַחֵף* quod nos appellare possumus, incubabat, siue cofouebat, in similitudinem uolucris, oua calore animantis. Ex quo intelligimus non de spiritu mundi dici, ut nonnulli arbitrantur, sed de spiritu sancto, qui & ipse uiuificator omnium a principio dicitur. Si autem uiuificator, consequenter & conditor. Quod si conditor, & Deus. Emitte enim, ait, spiritum tuum & creabuntur. Et congregationes aquarum uocauit maria. Notandum quod omnis congregatio aquarum,

rum, siue salzæ sint siue dulces, iuxta idioma linguæ Hebraicæ maria nuncupentur. Frustra igitur Porphyrius Euangelistas ad faciendū ignorantibus miraculum, eo quod Dominus super mare ambulauerit, pro lacu Genezareth, mare appellasse calumniatur: cum omnis lacus & aquarū congregatio, maria nuncupentur. Et consummauit Deus in die sexto opera sua quæ fecit. Pro die sexta, in Hebræo diem septimā habet. Artabimus igitur Iudæos, qui de ocio sabbati gloriantur, quod iam tunc in principio sabbatū dissolutum sit, dum Deus operatur in sabbato, complens opera sua in eo, & benedicens ipsi diei, quia in illo uniuersa compleuerit. Et plantauit Dominus Deus paradysum in eden, cōtra Orientem. Pro paradiso, hortū habet: id est gan $\gamma\alpha$ Porro eden עֵדֶן deliciae interpretantur, Pro quo Symmachus transtulit, paradysum florentem. Necnon quod sequitur, contra Orientem, in Hebræo mikedem מִיְכַדֵּם scribitur, quod Aquila posuit $\alpha\pi\alpha\chi\eta\sigma$, & nos ab exordio possumus dicere. Symmachus uero, $\epsilon\kappa\ \pi\rho\acute{\omega}\tau\eta\varsigma$, & Theodotio $\epsilon\kappa\ \pi\rho\acute{\omega}\tau\eta\varsigma$, quod & ipsum non Orientem, sed principium significat. Ex quo manifestissime comprobatur, quod priusquam cœlum & terram Deus faceret, paradysum ante condiderat: sicut & legitur in Hebræo, Plantauerat autem Deus paradysum in eden, à principio. Nomen uni Phison. Hunc esse Indig fluium Gangen putant. Vbi est carbunculus & lapis prasinus. Pro carbunculo & lapide prasino, bdellion & onyx alij transtulerunt. Et sumpsit Dominus Deus hominem, & posuit eum in paradysum uoluptatis. Pro uoluptate in Hebræo habet eden עֵדֶן Ipsi igitur Septuaginta eden interpretati sunt uoluptatem. Symmachus uero qui paradysum paulo ante florentē transtulerat, hic posuit $\epsilon\kappa\ \tau\omicron\upsilon\ \pi\rho\sigma\mu\delta\epsilon\iota\sigma\omega\ \tau\omicron\iota\ \epsilon\lambda\lambda\omicron\upsilon\varsigma$, quod & ipsum amœnitatem & delicias sonat. In quacuncq; autem die comederit ex eo, morte morieris. Melius interpretatus est Symmachus dicens, mortalis eris. Et misit Dominus Deus ecstasim super Adam. Pro ecstasi, id est, mentis excessu: in Hebræo habetur tharde ma תַּרְדֵּמָה quod Aquila $\kappa\alpha\tau\alpha\phi\omicron\rho\rho\epsilon\alpha\gamma$, Symmachus $\kappa\acute{\alpha}\rho\omicron\mu$, id est grauem & profundum soporem interpretati sunt. Deniq; sequitur: Et dormiuit. Id ipsum uerbum & in longæ stertentis somno positum est. Hoc nunc os ex osibus meis, & caro de carne mea: hæc uocabitur mulier: quoniam ex uiro sumpta est. Non uidetur in Græco & in Latino sonare, cur mulier appelletur, quia ex uiro sumpta sit: sed etymologia in Hebræo sermone seruat, Vir quippe uocatur אִישׁ & mulier ista אִשָּׁה Recte igitur ab אִשָּׁה appellata mulier ista. Vnde & Symmachus pulchre etymologiam etiam in Græco uoluit custodire dicens: $\alpha\upsilon\tau\eta\ \kappa\lambda\eta\theta\eta\iota\sigma\epsilon\tau\alpha\iota\ \alpha\upsilon\delta\epsilon\iota\varsigma$, $\delta\tau\iota\ \epsilon\kappa\ \tau\omicron\upsilon\ \alpha\upsilon\delta\epsilon\iota\omicron\varsigma\ \alpha\upsilon\tau\omicron\iota\ \epsilon\lambda\eta\phi\theta\eta\ \alpha\upsilon\tau\eta$, quod nos Latine possumus dicere: hæc uocabitur uirago, quia ex uiro sumpta est. Porro Theodotio aliam etymologiam suspicatus est, dicens: Hæc uocabitur assumptio: quia ex uiro sumpta est. Potest quippe ista אִשָּׁה secundum uarietatem accentus & assumptio intelligi. Serpens autem erat sapientior cunctis bestiis super terram. Pro sapiente in Hebræo habetur arum אַרְוֶם quod Aquila & Theodotio $\pi\alpha\upsilon\sigma\epsilon\gamma\gamma\omicron\upsilon$ interpretati sunt: hoc est nequam & uersipellem. Magis itaq; ex hoc uerbo calliditas & uersutia, quam sapientia demonstratur. Et audierunt uocem Domini Dei ambulantis in paradiso ad uesperam. In plerisque codicibus Latinorum: pro eo quod hic posuimus ad uesperam, post meridiem habet: quia ἡ δειληνὴ ἡμέρα Græcum sermonem ad uerbum transferre non possumus: pro quo in Hebræo scriptum est: la ruah haiam רוּחַ הַיָּם quod Aquila interpretatus est $\epsilon\kappa\ \tau\omicron\upsilon\ \alpha\upsilon\tau\eta\ \mu\epsilon\tau\alpha\ \tau\omicron\upsilon\ \eta\mu\epsilon\rho\alpha\varsigma$: id est, in uento diei. Symmachus uero $\epsilon\kappa\ \tau\omicron\upsilon\ \pi\alpha\upsilon\delta\iota\mu\alpha\tau\iota\ \mu\epsilon\tau\alpha\ \tau\omicron\upsilon\ \eta\mu\epsilon\rho\alpha\varsigma$, id est per spiritum diei. Porro Theodotio manifestius $\epsilon\kappa\ \tau\omicron\upsilon\ \pi\alpha\upsilon\delta\iota\mu\alpha\tau\iota\ \mu\epsilon\tau\alpha\ \tau\omicron\upsilon\ \mu\epsilon\delta\iota\alpha\ \tau\omicron\upsilon\ \kappa\alpha\lambda\omicron\varsigma$, ut meridiano calore transacto, refrigerium auræ spirantis ostenderet. Super pectus tuum & uentrem tuum ambulabis. Ventrem Septuaginta interpretes addiderunt: cæterum in Hebræo pectus tantum habet: ut calliditatem & uersutias cogitationum eius aperiret: quod omnes gressus eius nequitia essent & fraudes. Sed & id quod sequitur: Terram manducabis. Pro terra apha אֶרֶץ scriptum est: quod nos fauillam possumus dicere & puluerem. Ipse seruabit caput tuum: & tu conteres eius calcaneum. Melius habet in Hebræo: Ipse conteret caput tuum, & tu conteres eius calcaneum: quia & nostri gressus præpediuntur à colubro: & Domi-

anus conteret satanā sub pedibus nostris uelociter. Multiplicans multiplicabo tristitias tuas & gemitus tuos. Pro tristitia & gemitu, in Hebræo dolores & conceptus habet. Et ad uirum conuersio tua. Pro conuersione, Aquila societatem, Symmachus appetitum uel impetum, transtulerunt. Maledicta terra in operibus tuis. Opera hic non ruris colendi, ut plerique putant, sed peccata significant: ut in Hebræo habetur. Et Aquila non discordat, dicens: Maledicta humus propter te. Et Theodotio: Maledicta Adama in transgressione tua. Et uocauit Adam nomen uxoris suæ, uitam, quia ipsa est mater omnium uiuentium. Quare Eua uita sit appellata, demonstrat, eo quod sit mater omnium uiuentium. וַיִּקְרָא Eua quippe transfertur in uitam. Et eiecit Adam, & habitare fecit contra paradysum uoluptatis. Et statuit cherubim & flammeam romphæam: quæ uertitur ad custodiendam uiam ligni uitæ. Alius multo sensus in Hebræo est quæ hic intelligitur. Ait enim: Et eiecit Adam, haud dubiū quin Dominus: & habitare fecit ante paradysum uoluptatis cherubim, & flammeū gladium, qui uerteretur & custodiret uiam ligni uitæ. Non quod ipsum Adam quem eiecerat Deus, habitare fecerit cōtra paradysum uoluptatis: sed quod illo eiecto, ante fores paradisi cherubim, & flammeū gladium posuerit ad custodiendum paradisi uestibulum, ne quis posset intrare. Et concepit & peperit Cain, & dixit, acquisiui siue possedi hominē per Deum. Cain acquisitio siue possessio interpretatur, id est $\kappa\alpha\tau\omicron\upsilon\sigma\iota\varsigma$, unde & etymologiam ipsius exprimens ait, $\kappa\alpha\tau\omicron\upsilon\sigma\iota\varsigma$, וַיִּקְרָא id est, possedi hominem per Deum. Et respexit Deus super Abel & super munera eius: super Cain autē & super sacrificia eius non respexit, & contristatus est Cain ualde. Vnde scire poterat Cain quod fratris eius munera suscepisset Deus, & sua repudiasset: nisi illa interpretatio uera esset, quam Theodotio posuit: Et inflammauit Dominus super Abel & super sacrificium eius: super Cain uero & super sacrificium eius non inflammauit. Ignem autem ad sacrificium deuorandum solitum uenire de cœlo: & in dedicatione templi sub Solomone legimus, & quando Elias in monte Carmelo cōstruxit altare. Et dixit Dominus ad Cain: Quare concidit uultus tuus? Nonne si recte offeras, non recte autem diuidas, peccasti? Quiesce, ad te conuersio eius: & tu dominaberis eius. Necessitate cōpellimur in singulis diutius immorari. Si quidē & nunc multo alius in Hebræo quam in Septuaginta translatoribus sensus est. Ait enim Dominus ad Cain: Quare irasceris? & quare cōcidit uultus tuus? Nonne si bene egeris, dimittetur tibi: & si non bene egeris, ante fores peccatum tuum sedebit: & ad te societas eius: sed tu magis dominere eius. Quod autem dicit, hoc est: Quare irasceris, & inuidie in fratrem liuore cruciatus, uultum dimittis in terram? Nonne si bene feceris, dimittetur tibi omne delictū tuum: siue ut Theodotio ait, acceptabile erit: id est, minus tuum suscipiam, ut suscepi fratris tui: Quod si male egeris, illico peccatū ante uestibulum tuum sedebit, & talianitore comitaberis. Verum quia liberi arbitrij es, moneo ut nō tibi peccatum, sed tu peccato domineris. Quod autem in Septuaginta interpretibus fecit errorem, illud est: quia peccatum, id est hatath חַטָּאת , in Hebræo generis masculini est, in Græco feminini. Et qui interpretati sunt, masculino illud, ut erat in Hebræo, genere transtulerunt. Et dixit Cain ad Abel fratrem suum. Subauditur ea quæ locutus est Dominus. Superfluum ergo est quod in Samaritanorū & nostro uolumine reperitur: transeamus in campū. Omnis qui occiderit Cain, septem uindictas exoluet. Pro septem uindictis, Aquila septēpliciter interpretatus est. Symmachus, septimū. Theodotio, per hebdomadem. Super quo capitulo extat epistola nostra ad episcopum Damasum. Et habitauit in terra Naid. Quod Septuaginta Naid transtulerunt in Hebræo Nod נֹד dicitur: & interpretatur נֹדֵד , id est, fluctuans & instabilis ac sedis incertæ. Non est igitur terra Naid, ut uulgus nostrorū putat: sed expletur sententia Dei, quod huc atq; illuc uagus & profugus oberrauit. Et uocauit nomen eius Seth. Suscitauit enim mihi Deus semen aliud pro Abel quem occidit Cain. Seth proprie θῆσις , id est positio dicitur. Quia igitur posuerat eum Deus pro Abel, propterea Seth, id est positio appellatur. Deniq; Aquila: Et uocauit, inquit, nomen eius Seth, dicens: quia posuit Dominus mihi semen alterum.

Et uocauit nomen eius Enos: hic sperauit inuocare nomē Domini Dei. Quomodo Adam homo interpretatur: ita & Enos iuxta Hebrææ linguæ uarietate, homo uel uir dicitur. Et pulchre: quia hoc uocabulum habuit, de eo scriptum est: Tunc initium fuit inuocandi nomen Domini: licet plerique Hebræorum aliud arbitrentur, quod tunc primū in nomine Domini & in similitudine eius fabricata sint idola. Virum & mulierē fecit eos, & benedixit eos, & uocauit nomen eorum Adam, id est homo. Hominis nomen, tam uiro quam fœmine conuenit. Vixit autē Adam ducentos & triginta annos, & genuit ad imaginem & similitudinem suam, & uocauit nomen eius Seth. Sciendum quod usque ad diluuium, ubi in nostris codicibus, ducentorum & quod excurrit annorum genuisse quis dicitur: in Hebræo habeat centum annos, & reliquos qui sequuntur. Fuerunt autē dies Adam postquā genuit Seth septingenti anni. Quia in ducentis errauerat, consequenter hic posuit septingentos, cum in Hebræo hic habeatur, octingentos & supra centum. Et uixit Mathusala annis centū sexagintaseptem, & genuit Lamech. Et uixit Mathusala postquā genuit Lamech, annos octingentos duos, & genuit filios & filias. Et fuerunt omnes dies Mathusala quos uixit, anni nongenti sexagintanouē, & mortuus est. Famosa quæstio & disputatione omnium ecclesiarum uentilata, quod iuxta diligentem supputationem, quatuordecim annos post diluuiū Mathusala uixisse referatur. Etenim cum esset Mathusala annorum centū sexagintaseptem, genuit Lamech, Rursum Lamech cum esset annorum centum octoginta octo, genuit Noe. Et fiunt usque ad diem natiuitatis Noe, anni uitæ Mathusala, trecenti quinquagintaquinque. Sexcentesimo autē anno uitæ Noe diluuium factū est. Ac per hoc habita supputatione per partes, nongentesimo quinquagesimo quinto anno Mathusala, diluuium fuisse conuincitur. Cum autē supra nongentis sexagintanouem annis uixisse sit dictus, nulli dubium est quatuordecim eum annos uixisse post diluuiū. Et quomodo uerum est quod octo tantum animæ in arca saluæ factæ sunt? Restat ergo ut quomodo in plerisque, ita & in hoc sit error in numero. Siquidem & in Hebræis & Samaritanorum libris, ita scriptum reperit. Et uixit Mathusala, centum octogintaseptem annis & genuit Lamech. Et uixit Mathusala postquā genuit Lamech, septingentos octoginta duos annos, & genuit filios & filias. Et fuerunt omnes dies Mathusala, anni nongenti sexagintanouem, & mortuus est. Et uixit Lamech centum octogintaduobus annis & genuit Noe. A die ergo natiuitatis Mathusala, usque ad diem natiuitatis Noe, sunt anni trecenti sexaginta nouem: his adde sexcentos annos Noe: quia in sexcentesimo uitæ eius anno factum est diluuiū: atque ita fit, ut nongentesimo sexagesimonono anno uitæ sue Mathusala mortuus sit, eo anno quo cœpit esse diluuiū. Et uocauit nomen eius Noe, dicens: Iste requiescere nos faciet ab operibus nostris. Noe *ἡ* requies interpretatur. Ab eo igitur quod sub illo omnia retro opera quæ uerunt per diluuiū, appellatus est requies. Videntes autem filij Dei filias hominum quia bonæ sunt. Verbum Hebraicum *eloim* *עלמים* cōmune est numeri: & Deus quippe & dii similiter appellantur: propter quod Aquila plurali numero, filios Deorum ausus est dicere: deos intelligēs, sanctos siue angelos. Deus enim stetit in synagoga deorum: in medio autē deos discernit. Vnde & Symmachus istiusmodi sensum sequens, ait: Videntes filij potentum filias hominum, & reliqua. Et dixit Dominus Deus: Non permanebit spiritus meus in hominibus istis in æternum, quia carnes sunt. In Hebræo scriptū est: Non iudicabit spiritus meus homines istos in sempiternū, quoniam caro sunt: hoc est, quia fragilis est in homine conditio, non eos ad æternos seruabo cruciatu: sed hic illis restituum quod merentur. Ergo non seueritatem, ut in nostris codicibus legitur, sed clementiā Dei sonat, dum peccator hic pro suo scelere uisitatatur. Vnde & iratus Deus loquitur ad quosdam: Non uisitabo filias eorum cum fuerint fornicatæ: & sponsas eorum cum adulterauerint. Et in alio loco: Visitationem in uirga iniquitates eorum, & in flagellis peccata eorum: ueruntamen misericordiam meam non auferam ab eis. Porro ne uideatur in eo esse crudelis, quod peccantibus locum pœnitentiæ non dedisset, adiecit: Sed erunt dies eorum centum uiginti anni, hoc est, habebunt centū uiginti annos ad agendam pœnitenti-

a pœnitentiā. Non igitur humana uita, ut multi errant, in centum uiginti annos contracta est: sed generationi illi centum uiginti anni ad pœnitentiā dati sunt. Siquidem inuenimus quod post diluuium Abraham uixerit annos centum septuagintaquinque, & cæteri amplius ducentis & trecentis annis. Quia uero pœnitentiā agere cōtempserunt, noluit Deus tempus expectare decretum: sed uiginti annorum spacijs amputatis, induxit diluuiū anno centesimo agendæ pœnitentiæ destinato. Gigantes autem erant super terram in diebus illis: & post hæc quomodo ingrediebantur filij Dei ad filias hominum, & generabant eis. Illi erant gigantes à seculo homines nominati. In Hebræo ita habet: Cadentes erant in terra in diebus illis, id est nihilim *נפלים*. Et post hæc ut ingrediebantur filij deorum ad filias hominum, & generabant eis: hi erant fortes à principio uiri nominati. Pro cadentibus siue gigantibus, uiolentos interpretatus est Symmachus. Et angelis & sanctorum liberis, conuenit nomen cadentium. Noe uir iustus atque perfectus in generatione sua, Deo placuit. Signanter ait, in generatione sua: ut ostenderet non iuxta iustitiam consummatam: sed iuxta generationis suæ eum iustum fuisse iustitiam. Et hoc est quod in Hebræo dicitur: Noe uir iustus, perfectus erat in generationibus suis: cum Deo ambulabat. Noe: hoc est illius uestigia sequebatur. Fac tibi arcam de lignis quadratis. Pro quadratis lignis, bituminatis legimus in Hebræo. Colligens facies arcam, & in cubito consummabis eam desuper. Pro eo quod est, colligens facies arcam, in Hebræo habet, meridianum facies arcæ, quod manifestius interpretatus est Symmachus, dicens: *Διαφανής*, hoc est dilucidum facies arcæ, uolens fenestram intelligi. Et quieuit aqua, & reuelati sunt fontes abyssi, & cataractæ cœli. Pro reuelatis fontibus, clausos & obturatos, omnes interpretes transtulerunt. Et pro eo quod sequitur: cessauit aqua super terram, & reliqua: scriptum est: & reuersæ sunt aquæ de terra, euntes & reuertentes. Nota secundum Ecclesiasten, quod omnes aquæ atque torrentes, per occultas uenas ad matricem abyssum reuertantur. Post quadraginta dies aperuit Noe ostium arcæ quod fecit, & emisit coruum, & egressus non rediit ad eum, donec siccaretur aqua de terra. Pro ostio, fenestra scripta est in Hebræo. Et de coruo aliter dicitur: Emisit coruum, & egressus est, exiens & non reuertens, donec siccaretur aqua de terra. Et erant filij Noe qui egressi sunt de arca, Sem, Cham, & Iaphet. Frequenter Septuaginta interpretes non ualentes heth literam, quæ duplicem aspirationem sonat, in Græcum sermonem uertere, chi Græcam literam addiderunt: ut nos docerent istiusmodi uocabula aspirari debere: unde & in præsentilo, Cham transtulerunt pro eo quod est Ham, à quo & Aegyptus usque hodie Aegyptiorum lingua, Ham dicitur. Dilatet Deus Iaphet, et habitet in tabernaculis Sem. De Sem Hebræi, de Iaphet populus gentium nascitur. Quia igitur lata est multitudo credentium, à latitudine, quæ Iaphet dicitur, latitudo nomen accepit. Quod autem ait: Et habitet in tabernaculis Sem, de nobis prophetatur qui in eruditione & scientia scripturarum eiectione Israele uersamur. Et facti sunt omnes dies Noe nongenti quinquaginta anni. Ecce post diluuium, trecentis quinquaginta annis uixit Noe. Ex quo perspicuum est, centum uiginti annos generationi illi ut supra diximus, ad pœnitentiā datos, & non uitæ mortalium constitutos. Filij Iaphet, Gomer & Magog, & Madai & Iauan, & Thubal, & Mosoch & Thiras. Iaphet filio Noe nati sunt septem filij: qui possederunt terram in Asia ab Aman & Tauro, Syriæ cœles & Ciliciæ montibus, usque ad fluitium Tanaim. In Europa uero usque ad Gadirā, nomina locis & gentibus relinquentes: è quibus postea immutata sunt plurima, cætera permanent ut fuerunt. Sunt autem Gomer, Galatæ: Magog, Scythæ: Madai, Medi: Iauan, Iones qui & Græci: unde & mare Ionium: Thubal Iberi, qui & Hispani, à quibus Celtiberi, licet quidam Italos suspicentur. Mosoch, Cappadoces: unde & urbs hodie apud eos Mazaca dicitur. Porro Septuaginta interpretes, Caphthorim Cappadoces arbitrantur: Thiras, Thracas, quorum non satis immutatum est uocabulum. Scio quendam Gog & Magog, tam de præsentilo quam de Ezechiel, ad Gorthorum nuper in terra nostra uagantium, historiam retulisse: quod utrum uerum sit, prælij ipsius sine monstrabitur. Et certe Gothos omnes retro eru-

diti, magis Getas quàm Gog & Magog appellare consueuerant. Hæ itaque septem gentes quas de Iaphet uenire stirpem memorauit, ad aquilonis partem habitant. Filij Gomer, Aschanaz & Riphath & Thogarma. Aschanaz Græci Reginos uocant: Riphath, Paphlagonis; Thogarma, Phrygas. Filij Iauan, Elifa & Tharsis, Gethim & Dodanim. Ab his diuisæ sunt insulæ nationum in terris suis. Vir secundum linguam suam & cognationem suam & gentem suam. De Ionibus, id est de Græcis nascuntur Elisei, qui uocantur Aeolides: unde & quinta lingua Græca Aeolis appellatur, quam illi uocant *πρωτη δὲ δὲ λειον*. Tharsis Iosephus Cilicas arbitratur, & aspirationis literam uitiose à posteris in τ dicens fuisse corruptam, unde & metropolis eorum ciuitas Tharsus appellatur, Paulo apostolo gloriosa. Ceterum sunt Citij, à quibus hodie quoque urbs Cypri Citium nominatur. Dodanim, Rhodij. Ita enim Septuaginta interpretes transtulerunt. Legamus Varronis de antiquitatibus libros, & Sisinnij Capitonis, & Græcum Phlegonta, cæterosque eruditissimos uiros, & uidebimus pene omnes insulas, & totius orbis littora, terrasque mari uicinas, Græcis accolis occupatas: qui, ut supra diximus, ab Amano & Tauro montibus, omnia maritima loca usque ad oceanum possedere Britannicum. Filij Chan, Chus & Mesraim & Phut & Chanaan. Chus usque hodie ab Hebræis Aethiopia nuncupatur: Mesraim, Aegyptus; Phut, Libye. A quo & Mauritanie fluius usque in præsens Phut dicitur, omnisque circa eum regio Phutensis. Multi scriptores tam Græci quàm Latini huius rei testes sunt. Quare autem in una tantum climatis parte, antiquum Libye nomen resederit, & reliqua terra uocata sit Africa, differere non huius loci nec temporis est. Porro Chanaan obtinuit terram, quam Iudæi deinceps possederunt eiectione Chanaanæis. Filij Chus, Saba, Henila, Sabatha, Rhegma, Sabathaca. Saba à quo Sabæi, de quibus Vergilius, Solisque est thurea uirga Sabæis. Et alibi: Centumque Sabæo Thure calent aræ. Henila, Getuli, in parte remotioris Africæ, eremo coherentes. Sabatha, à quo Sabatheni, qui nunc Astabari nominantur. Rhegma uero & Sabathaca paulatim antiqua uocabula perdidere, & quæ nunc pro ueteribus habent, ignoratur. Filij Rhegma, Saba & Dadan. Hic Saba per sin u litteram scribitur: supra uero per samech ט, à quo diximus appellatos Sabæos. Interpretatur uero nunc Saba Arabia. Nam in septuagesimo primo psalmo, ubi nos habemus, reges Arabum & Saba munera offerent, in Hebræo scriptum est, reges Saba, primum nomen per sin, secundum per samech. Dadan gens est Aethiopiæ in occidentali plaga. Et Chus genuit Nemrod. Iste cepit esse potens in terra. Et post paululum, Et fuit, inquit, caput regni ipsius Babel & Arach & Achad & Chalanne in terra Sennaar. Nemrod filius Chus, arripuit insuetam primus in populo tyrannidem: regnauitque in Babylone, quæ ab eo, quod ibi confusæ sunt linguæ turrim ædificantium, Babel appellata est, בבל Babel enim interpretatur confusio. Regnauit autem & in Arach, hoc est in Edeffa, & in Achad, quæ nunc dicitur Nisibis, & in Chalanne, quæ postea uerso nomine à Seleuco rege est dicta Seleucia, uel certe quæ nunc *κτισιφὸν* appellatur. De terra illa exijt Assur & ædificauit Niniuem & Rohoboth ciuitatem. De hac terra Assyriorum pullulauit imperium, qui ex nomine Nini Beli filij, Ninium condiderunt, urbem magnam quam Hebræi appellant Niuiem. Ad cuius uel ruinam, uel poenitentiam, tota Ionæ pertinet prophetia. Quod autem ait: Niniuem & Rohoboth ciuitatem, non putemus duas esse urbes, sed quia Rohoboth plateæ interpretatur, ita legendum est, Et ædificauit Niniuem & plateas ciuitatis. Et Mesraim genuit Iudim & Ananim & Labaim & Nephthim & Phetrosim & Chasloim, è quibus egressi sunt Philistim & Caphthorim. Exceptis Labaim à quo Libyes postea nominati sunt, qui prius Phutei uocabantur: & Chasloim qui deinceps Philistim appellati sunt, quos nos corrupte Palæstinos dicimus, cæteræ sex gentes ignoræ sunt nobis: quia bello Aethiopico subuersæ, usque ad obliuionem præteritorum nominum peruenere. Possederunt autem terram à Gaza usque ad extremos fines Aegypti. Et Chanaan genuit Sidon primogenitum suum & Chettæum & Hiebusæum & Amorræum & Gergesæum & Euæum & Aracæum & Sinæum & Aradium et Samaræum et Amathæum. De Chanaan primus na-

tus

tus est Sidon, à quo urbs in Phœnicie Sidon uocatur. Deinde Aracæus, qui Arcas condidit oppidum contra Tripolim in radicibus Libani situm. A quo haud procul alia ciuitas fuit nomine Sim: quæ postea uario euentu subuersa bellorum, nomen tantummodo loco pristinum reseruauit. Aradij sunt qui Aradum insulam possederunt angusto freto à Phœnicis litore separatam. Samaræi quibus Edeffa nobilis Syriæ Cocles ciuitas Amath usque ad nostrum tempus, tam à Syris quàm ab Hebræis, ita ut apud ueteres dicta fuerat, appellatur. Hanc Macedones qui post Alexandrum in oriente regnauerunt, Epiphaniam nuncupauerunt. Nonnulli Antiochiam ita appellatam putant. Alij licet non uere, tamen opinionem suam quasi uerisimili uocabulo consolantes, Emuth primam ab Antiochia mansionem Edeffam pergentibus appellari putant: & eandem esse quæ apud ueteres dicta sit Emach. Et fuit terminus Chananæorum à Sidone donec uenias in Gerara usque ad Gazam pergentibus Sodomam & Gomorram & Adamam & Seboim usque ad Lasa. Quia cæteræ ciuitates, Sidon uidelicet & Gerara & Sodoma & Gomorra & Adama & Seboim notæ sunt omnibus: hoc tantum adnotandum uidetur, quod Lasa ipsa sit quæ nunc Callirhoe dicitur: ubi aquæ calidæ prorumpentes in mare mortuum defluunt. Filij Sem, Elam & Assur & Arphaxad & Lud & Aram. Hi ab Euphrate fluuio, partem Asiæ usque ad Indicum oceanum tenent. Est autem Elam, à quo Elamitæ principes Persidis. De Assur ante iam dictum est quod Ninium urbem condiderit. Arphaxad à quo Chaldæi, Lud à quo Lydij, Aram à quo Syri, quorum metropolis est Damascus. Filij Aram, Huz, & VI, & Gether, & Mes. Huz Trachonitidis & Damasci conditor: inter Palæstinam & Coelen Syriam tenuit principatum, à quo Septuaginta interpretes in libro Iob ubi in Hebræo scribitur, terra Huz, regionem Ausitidem, quasi Husitidem transtulerunt. VI, à quo Armeni, Gether, à quo Acarnanij seu Carij. Porro Mes, pro quo Septuaginta interpretes Mofoch dixerunt, nunc uocantur Mæones. Arphaxad genuit Sela, & Sela genuit Heber. Ex Heber nati sunt duo filij: nomen uni Phaleg, quia in diebus eius diuisa est terra, & nomen fratris eius Iectan. Heber, à quo Hebræi, uaticinio quodam filio suo Phaleg nomen imposuit: qui interpretatur, diuisio, ab eo quod in diebus eius, linguæ in Babylone diuisæ sunt. Iectan genuit Helmodad, & Saleph, & Afermoth, & Iare, & Aduram, & Vzai, & Decla, Ebal, Abimael, Seba, Ophir, Henila, & Iobab. Harum gentium posteriora nomina inuenire non potui, sed usque in præsens, quia procul à nobis sunt, uel ita uocantur ut primum, uel quæ immutata sunt, ignorantur. Possederunt autem à Cophene fluuio, omnem Indiæ regionem quæ uocatur Ieria. Et mortuus est Aran ante patrem suam in terra quæ natus est in regione Chaldæorum. Pro eo quod legimus, in regione Chaldæorum, in Hebræo habetur. אור כשדים ur Chaldim, id est, in igne Chaldæorum. Tradunt autem Hebræi ex hac occasione, istiusmodi fabulam, Quod Abraham in ignem missus sit, quia ignem adorare noluerit, quem Chaldæi colunt, & Dei auxilio liberatus, de idololatriæ igne profugerit: quod in sequentibus scribitur egressum esse Tharan cum sobole sua de regione Chaldæorum: pro eo quod in Hebræo habetur, de incendio Chaldæorum. Et hoc esse quod nunc dicitur: Mortuus est Aran ante conspectum Thare patris sui in terra natiuitatis suæ; in igne Chaldæorum: quod uidelicet ignem nolens adorare, igne consumptus sit. Loquitur autem postea dominus ad Abraham, Ego sum qui eduxi te de igne Chaldæorum: Et sumpserunt Abram & Nachor sibi uxores. Nomen uxoris Abraham, Sara: & nomen uxoris Nachor, Melcha filia Aran. Pater autem Melchæ, ipse est pater Iectæ. Aran filius Thare, frater Abraham & Nachor, duas filias genuit, Melcham & Sarai cognomento Iectan δὲ ὄνομα. E quibus Melcham accepit uxorem Nachor, & Sarai Abraham. necdum quippe inter patruos, & fratrum filias, nuptiæ fuerant lege prohibitæ, quæ in primis hominibus etiam inter fratres & sorores inite sunt. Erat autem Abram septuaginta quinque annorum, quando egressus est ex Charra. Indissolubilis nascitur quæstio. Si enim Thara pater Abraham, cum adhuc esset in regione Chaldæa, septuaginta annorum, genuit Abraham, & postea in Chanaan ducentesimo quinto ætatis suæ anno mortuus est:

Hier. 10. 3

ff 2 quomo

quomodo nunc post mortem Thare, Abraham exiens de Charra, septuagintaquinque annorum fuisse memoratur, cum à natiuitate Abraham usque ad mortem patris eius, centum trigintaquinque fuisse anni doceantur. Vera est igitur illa Hebræorum traditio, quam supra diximus, quod egressus sit Thare cum filiis suis de igne Chaldæorum: & quod Abraham Babilonio uallatus incendio, quia illud adorare nolebat, Dei sit auxilio liberatus: & ex illo tempore ei dies uitæ & tempus reputetur ætatis, ex quo confessus est dominum, spernens idola Chaldæorum. Potest autem fieri, ut quia scriptura reliquit incertum, ante paucos annos Thare de Chaldæa profectus, uenerit in Charran, quam mortem obiret. Vel certe statim post persecutionem in Charran uenerit, & ibi diutius sit moratus. Si quis ergo huic expositioni contrarius est, quæret aliam solutionem, & tunc ea recte quæ à nobis dicta sunt, improbabili. Et proficiscens Abram, abiit in desertum, & fames facta est super terram. Et in presenti & in plurimis alijs locis, pro deserto, ad austrum, scriptum est in Hebræo. Hoc igitur notare debemus. Et uiderunt eam principes Pharaonis, & laudauerunt eam ad Pharaonem, & introduxerunt eam in domum Pharaonis, & Abram benefecit propter eam, & fuerunt ei oues, & armenta, & asini, & serui, & ancillæ, muli, & cameli. Licet corpus sanctarum mulierum, non uis maculet, sed uoluntas, & excusari possit Sarai, quod famis tempore, sola regi in peregrinis locis marito conuiuente, resistere nequiuert; tamen potest & aliter excusari necessitas excusari: quod iuxta librum Hester quæcunque mulierum placuisset regi apud ueteres, sex mensibus ungebatur oleo myrtino: & sex mensibus in pigmentis uarijs erat, & curationibus sceminarum, & tunc demum ingrediebatur ad regem. Atque ita potest fieri, ut Sarai postquam placuerat regi, dum per annum, eius ad regem præparatur introitus, & Abraham Pharaon multa donauerit, & Pharaon postea sit percussus à domino, illa adhuc intacta ab eius concubitu permanente. Et ascendit Abram ex Aegypto ipse & uxor eius, & omnia quæ illius erant, & Lot cum eo in desertum. Erat autem Abram diues ualde, in pecore, et argento, & auro: & abiit unde uenit in desertum usque Bethel. Pulchre de Aegypto liberatus ascendisse dicitur. Sed occurrit huic sensui illud quod sequitur: quomodo potuerit exiens de Aegypto fuisse diues ualde? Quod soluitur ista Hebraica ueritate, in qua scribitur, Abram grauis uehementer, hoc est, βαρὺς σφόδρα. Aegypti enim pondere grauabatur. Et licet uideantur esse diuitiæ pecoris, auri, & argenti: tamen si Aegyptiæ sunt, uiro sancto graues sunt. Denique non (ut in Septuaginta legimus) abiit unde uenerat in desertum usque Bethel: sed sicut in Hebræo scriptum est, Abiit itinere suo per austrum usque Bethel. Idcirco enim de Aegypto profectus est, non ut desertum ingrederetur, quod cum Aegypto reliquerat: sed ut per austrum, qui aquiloni contrarius est, ueniret ad domum Dei, ubi fuerat tabernaculum eius in medio Bethel & Hai. Et uiri Sodomorum mali & peccatores in conspectu Dei uehementer. Superflue hic in Septuaginta interpretibus additum est, in conspectu Dei, siquidem Sodomorum coloni apud homines mali et peccatores erant. Ille autem dicitur in conspectu Dei peccator, qui potest apud homines iustus uideri, quomodo de Zacharia & Helisabet in præconio ponitur, quod fuerint iusti ambo in conspectu Dei. Et in psalmo dicitur, Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Leua oculos tuos & uide à loco in quo tu nunces ad aquilonem, & ad austrum, & ad orientem, & ad mare, quia omnem terram quam tu uides, tibi dabo eam & semini tuo. Quatuor climata mundi posuit, orientem, & occidentem, septentrionem, & meridianum. Quod autem in omnibus scripturis legitur, hic semel dixisse sufficiat, mare semper pro occidentem poni, ab eo quod Palæstinæ regio ita sita sit, ut mare in occidentis plaga habeat. Et rex Bale: hæc est Segor. Omnes hic consenserunt apud uallem salis, hoc est, mare salis. Bale lingua Hebræa κατὰ ποταμὸν, id est, deuoratio dicitur. Tradunt igitur Hebræi hanc eandem in alio scripturarum loco Salissam nominari, dicitur rursum, μόλις τρετίζουσα, id est, uitulam contemnātem, quod scilicet tertio motu terræ absorpta est. Et ex eo tempore quo Sodoma et Gomorra, Adama et Seboim, diuino igne subuersæ sunt, illa paruula nuncupetur. Siquidem Segor transfertur in paruam, quæ lingua Syra Zoara dicitur. Vallis autem Salinarum, sicut in hoc eodem libro scribitur,

tur, in qua fuerunt ante putei bituminis, post Dei iram & sulfuris pluuiam, in mare mortuum uersa est, quod à Græcis λιμνὴ ἀσφαλτῆτις, id est stagnum bituminis appellatur. Et conciderunt gigantes in Astaroth Carnaim, & gentes fortes simul cum eis, & Omineos in Saue ciuitate antequam Sodomam peruenirent. Quatuor reges profecti de Babilonia, interfecerunt gigantes, hoc est, רַפְחַיִם raphaim, robustos quoque Arabie, & Zozim, in Hom, & Emim in ciuitate Saue, quæ usque hodie sic uocatur. Zozim autem & Emim, terribiles & horrendi interpretantur, pro quo Septuaginta, sensum magis quam uerbum ex uerbo transferentes, gentes fortissimas posuerunt. Porro בַּהֶם Bahem pro quo dixerunt, ἀμὰ ἀνθρώπων hoc est, cum eis putauerunt scribi per ה he, ducti elementi similitudine: cum per ה heth scriptum sit. Bahem enim cum per tres literas scribitur: si mediani ה habet, interpretatur, in eis, si autem ה heth, ut in presenti, locum significat, id est, in Hom. Et reuertentes uenerunt ad fontem iudicij, hæc est Cades. Per anticipationem dicitur, quod postea sic uocatum est. Significat autem locum apud petram, qui fons iudicij nominatur, quia ibi Deus populum iudicauit. Et percusserunt omnem regionem Amalekitarum & Amorrhæorum sedentem in Hazazonthamar. Hoc oppidum est, quod nunc uocatur Engaddi, balsami et palmarum fertile. Porro Hazazonthamar in lingua nostra resonat, urbs palmarum. Thamar quippe palma dicitur. Sciendum autem pro eo quod post paululum sequitur: Et direxerunt contra eos aciem ad bellum in ualle Salinarum. In Hebræo haberi, in ualle שִׁדְדִים Siddim: quod Aquila interpretatur ἡ πεδὺν τῆς θύρας, Theodotio ἡ ἀλσὼν, amœna nemora significantes. Et tulerunt omnem equitatum Sodomorum & Gomorr. Pro equitatu, in Hebræo habet, שַׁרְיָרַח rachus, id est substātiā. Et qui fugerat, nunciāuit Abram transitori. Ipse uero sedebat ad quercum Mamre Amorrhæi fratris Eschol, & fratris Aunam, qui erant coniuuati Abraham. Pro eo quod nos posuimus, transitori in Hebræo scriptum est, עָקֵר: hoc enim transitor exprimitur. Quod autem ait apud quercum Mamre Amorrhæi, melius in Hebræo legimus, apud quercum Mamre Amorrhæi fratris Eschol, & fratris, non Aunam ut Septuaginta transtulerunt, sed Aner: ut ostenderet Mamre, & Eschol, & Aner Amorrhæos atque germanos, socios fuisse Abraham. Et persecutus est eos usque Dan. Ad Phœnicem oppidum, quod nunc Paneas dicitur. Dan autem unus est fontibus est Iordanis. Nam et alter uocatur Ior, quod interpretatur ἱερὸς ποταμὸς quod est riuus. Duobus ergo fontibus qui haud procul à se distant, in unum riuulum coeuerunt, Iordanis deinceps appellatur. Et Melchisedek rex Salem protulit panem & uinum, & ipse sacerdos Dei excelsi, & benedixit ei. Quia semel opusculum nostrum, uel questionum Hebraicarum, uel traditionum congregatio est, propterea quid Hebræi de hoc sentiāt, inferamus. Aiunt hunc esse Sem filium Noe, & supputantes annos uitæ ipsius, ostendunt eum ad Isaac usque uixisse: omnesque primogenitos Noe donec sacerdotio fungeretur Aaron, fuisse pontifices. Porro Salem, rex Hierusalē dicitur, quæ prius Salem appellabatur. Melchisedek autem apostolus ad Hebræos, sine patre & matre commemorans, ad Christum refert: & per Christum ad gentium ecclesiam. Omnis enim capitis gloria, refertur ad membra, eo quod præputium habens, Abraham benedixit circumciso, & in Abraham Leui, & per Leui Aaron, de quo postea sacerdotium. Ex quo colligi uult: sacerdotium ecclesie habentis præputium, benedixisse circumciso sacerdotio synagogæ. Quod autem ait, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedek: mysterium nostrum in uerbo ordinis significatur, ne quaquam per Aaron irrationalibus uictimis immolādis, sed oblato pane & uino: id est, corpore & sanguine domini Iesu. Domine Deus quid dabis mihi? Ego uado sine liberis, & filius Maslek uernaculæ meæ, hic Damascus Eliezer. Et dixit Abram, Ecce mihi non dedisti semen, & filius uernaculæ meæ heres meus erit. Vbi nos habemus & filius Maslek uernaculæ meæ heres meus erit, in Hebræo scriptum est, וְיָבֵן מֵלֶכְ בֵּיתִי uben melsek bethi: quod Aquila transtulit, ὁ υἱὸς τοῦ ἐπιούσαντος οἰκίας μου, id est, filius potum dantis domui meæ: Theodotio uero, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἐπιούσαντος μου, id est, & filius eius qui super domum meam est. Quod autem dicit, hoc est: Ego sine liberis moriar, & filius procuratoris mei uel uillici, qui uniuersa dispensat & distribuit cibaria familiæ meæ, uocatur,

turq; Damascus Eliezer: hic meus hæres erit. Porro Eliezer interpretatur, Deus meus adiutor. Ad hoc aut Damascum et condita & nuncupata. Ego Deus qui eduxi te de regione Chaldæorū. Hoc est quod paulo ante iā diximus in Hebræo haberi, qui eduxi te de *ארץ כנען* ur chaldim, id est, de incendio Chaldæorū. Et posuit ea cōtra faciem inuicem: aties uero non diuisit. Descenderunt aut uolucres super cadauera, & super diuisiones eorum, & fedit cum eis Abram. Non pertinet ad præfens opusculū huius expositio sacramenti. Hoc tantum dicimus, quia pro his quæ posuimus in Hebræo habet: Et descenderunt uolucres super cadauera, & abigebat eas Abram. Illius enim merito sæpe de angustijs liberatus est Israel. Ad occasum autē solis ecstasis cecidit super Abram. Pro ecstasi in Hebræo *תהרהר* thardema, id est, *תהרהר* legitur, quā supra uertimus in soporē. Generatione aut quarta reuertentur huc. Haud dubiū quin hi qui de semine fuerint Abraham. Queritur quomodo in Exodo scriptū sit. Quinta aut generatione egressi sunt filij Israel de terra Aegypti. Super quo capitulo paruū uolumen edidimus. Ecce cōclusit me dominus, ut non pariam, ingredi ergo ad ancillam meam, ut habeam filios ex ea. Diligenter nota quod procreatio filiorum, in Hebræo, ædificatio scripta est. Legitur enim ibi: Ingredere ad ancillam meam, si quomodo ædificer ex ea. Et uidene forte hoc sit quod in Exodo dicitur, Benedixit Deus obstetricibus, & ædificauerunt sibi domos. Et inuenit eam angelus domini super fontem aquæ in deserto ad fontem in uia Sur. Consequenter Aegyptia in uia Sur, quæ per eremū ducit ad Aegyptum ire festinabat. Et uocauit nomen eius Ismael, quia exaudiuit Deus humilitatem meam. Ismael interpretatur, exauditio Dei. Hic erit rusticus homo. Manus eius super omnes, & manus omnium super eum, & contra faciem omnium suorum habitabit. Pro rustico scriptū est in Hebræo *אברהם* phere, quod interpretatur, onager. Significat autē semen eius habitaturum in eremū, id est, Sarracenos uagos, incertisq; sedibus, qui uniuersas gentes, quibus desertum ex latere iungitur incurfant, & impugnantur ab omnibus. Et locutus est ei dominus, dicens: Ecce testamentum meum tecum, & eris pater multitudinis gentium, & non uocabitur ultra nomen tuum Abram, sed erit nomen tuum Abraham, quia patrem multarū gentium posuit te. Notandū quod ubicunque in Græco, testamentum legimus, ibi in Hebræo sermone sit foedus, siue pactum, id est, *ברית* berith. Dicunt aut Hebræi quod ex nomine suo, Deus, quod apud illos tetragrammaton est, *יהוה* he literā, Abraham & Saræ addiderit. dicebatur enim primum, *אברם* Abram, quod interpretatur, pater excelsus, & postea uocatus est *אברהם* Abraham, quod transfertur pater multarum: nā quod sequitur, gentium: non habetur in nomine, sed subauditur. Nec mirandū, quare cum apud Græcos & nos, a litera uideatur addita: nos *יהוה* literā Hebræam additam dixerimus. Idioma enim linguæ illius est, per *יהוה* he quidē scribere, sed per *א* legere: sicut eō contrario a literam sæpe per *ה* pronunciat. Et dixit Deus ad Abraham: Sarai uxorē tuam non uocabis Sarai, sed Sara erit nomē eius. Errant qui putāt primū Sara per unum *ר* scriptū fuisse: & postea ei alterum *א* additum. Et quia *ר*, apud Græcos centenarius numerus est, multas super nomine eius ineptias suspiciantur: cum utcumq; uolunt ei uocabulum commutatū, non Græcam, sed Hebræam debeant dare rationē, cum ipsum nomen Hebraicum sit. Nemo aut in altera lingua quempiam uocās, etymologiā uocabuli sumit ex altera. Sarai igitur primum uocata est per *ש* sin, *ר* res, *י* iod: sublato igitur *י* iod, id est, i elemento addita est *ה* he litera, quæ per *א*, legitur: & uocata est Saraa *שרא*. Causa aut ita nominis immutati, hæc est, quod antea dicebatur princeps mea, unius tantum domus materfamilias. Postea uero dicitur absolute, princeps, id est, *ἀρχουσα*. Sequitur enim: Dabo tibi ex ea filium & benedicam ei, & erit in gentes, & reges populorum erunt ex eo. Signanterq; nō ut in Græco legimus, Dixit dominus ad Abraham, Sarai uxor tua nō uocabitur nomen eius Sarai, in Hebræo habetur, non uocabis nomen eius Sarai, id est, nō dices ei, princeps mea es, omnium quippe gentium futura iam princeps est. Quidam pessime suspiciantur ante eam lepram fuisse uocitatum & postea principem, cum lepra *צָרַת* zaraath dicatur: quæ in nostra quidem lingua uidetur aliquam habere similitudinem, in Hebræo autem penitus est diuersa. Scribitur enim per *ר* facē,

& *ר* res

א & *ר* res, & *ר* ain, & *ה* thau: quod multū a superioribus tribus literis, id est, *ש* sin, *ר* res, & *ה* he, quibus Sara scribitur, discrepare manifestū est. Et cecidit Abraham super faciem suam, & risit, & dixit in corde suo: Si centenarius nascetur filius, & Sara nonagenaria pariet & post paululum: Et uocabis nomē eius Isaac. Diuersa opinio, sed una est etymologia, quare appellatus sit Isaac. Interpretatur enim Isaac, risus: Alij dicunt quod Sara risit, ideo eum risum uocatum esse, quod falsum est. Alij uero quod riserit Abraham, quod & nos probamus. Postq; enim ad risum Abraham, uocatus est filius eius Isaac, tunc legimus risisse & Saram. Sciendum tamē quod quatuor in ueteri testamento absq; ullo uelamine, nominibus suis antequā nascerentur, uocati sunt: Ismael, Isaac, Salomon, & Iosias. Lege scripturas. Et dixit ei: Festina, tres mensuras farinæ similæ commisce. Quia tres mensuræ absolute hic dictę uidentur, & est incerta mensura: propterea addidi, quod in Hebræo tria sata similæ habeat, id est, tres amphoras: ut idem mysteriū, & hic & in euangelio, ubi mulier tria sata farinæ fermentare dicitur, agnoscamus. Dixit aut, Reuertens ueniam ad te in tempore hoc, & in hora, & habebit filium Sara. Pro hora, uitam legimus in Hebræo, ut sit ordo uel sensus: Reuertar ad te in tempore uitæ: quasi dixerit, si uixero, si fuerit uita comitata: hæc autem *ἀνθρωπίνης*, quomodo & cætera. Risit autem Sara in semetipsa, dicens: Necdum mihi factū est usq; nunc, & Dominus meus senex est. Aliter multo legitur in Hebræo: Et risit Sara in semetipsa, dicens: Postquā attrita sum, facta est mihi uoluptas: Simul nota quod ubi nos posuimus, uoluptatē, eden scriptū est in Hebræo. Symmachus hunc locum ita transtulit: Postquā uetustate cōsenui, facta est mihi adolescentia. Et dixit, Nunquid est Domine si loquar? Quod Græce scriptum est, *μήτι νόστιμὸν λαλοῦμαι*. Secundo Abraham sic est locutus ad Dominū, quod non uidetur manifeste sonare quid dicat. In Hebræo igitur plenius scribitur. Ne quæso irascaris Domine, si locutus fuero. Quia enim uidebatur interrogans Dominū artare responsione, tēperat præfatione quod querit. Et locutus est ad generos suos, qui acceperāt filias eius. Quia postea duę filię Lot uirgines fuisse dicuntur, de quibus & ipse dudū ad Sodomæos dixerat, Ecce duę filię meę quę nō cognouerūt uirū. Et nūc scriptura cōmemorat eū habuisse generos: nonnulli arbitrantur illas quæ uiros habuerūt in Sodomis remansisse, & eas exisse cū patre, quæ uirgines fuerūt. Quod cū scriptura nō dicat, Hebræa ueritas exponenda est, in qua scribitur, Egressus est Lot, & locutus est ad sponfos, qui accepturi erant filias eius. Necdum igitur uirgines filię matrimonio fuerant copulatæ. Et dixit ei, Ecce admiratus sum faciem tuam. In Hebræo habet, Ecce suscepi faciem tuā, id est, acquiesco precibus tuis. Quod Symmachus secundum sensum interpretans, ait, *ὄρασθ' ἰδύσσοπιθλω ἢ πρὸσωπύσσθ'.* Et ecce ascendebat flamma de terra quasi uapor fornacis. Pro quo legimus in Hebræo, Ecce ascendebat *קִיטֹר* kitor, quasi *ἀσπυθμῆσις* fornacis, quod nos uaporē, uel fumū, siue fāuillam possumus dicere. Et ascendit Lot de Segor, & sedit in monte, & duę filię eius cum eo, timuit enim sedere in Segor. Queritur quare cum primū fugæ montis, Segor prætulit, & eam in habitaculū suū uoluerit liberari, nūc de Segor rursum ad montē migrat: Respōdebimus uerā esse illā Hebræorū cōiecturā de Segor, quod frequenter terræ motu subruta, Bale primū, & postea Salissa appellata sit, timueritq; Lot, dicēs: Si cū cæteræ adhuc urbes starent, ipsa sæpe subuersa est, quāto magis nūc in cōmuni ruina nō poterit liberari: Et hanc occasionē infidelitatis, etiā in filias coitus dedisse principiū. Qui enim cōcessum audierat, ambigere nō debuit. Illud igitur qd pro excusatione dicitur filiarū, eō quod putauerint defecisse humanū genus, & ideo cū patre cōcubuerint, nō excusat patrē. Deniq; Hebræi quod sequitur: Et nesciuit cū dormisset cū ea, & cū surrexisset ab eo. Appungunt desuper, quasi incredibile, & quod rerū natura nō capiat, cōire quempiā nescientē. Et cōceperunt duę filię Lot de patre suo, & genuit primogenita filiū: & uocauit nomen eius Moab. Iste est pater Moabitarū usq; in hanc diem. Et minor, & ipsa peperit filium, & uocauit nomen eius Ammon, id est, filius populi mei. Ipse est pater filiorum

ll 4 Ammon.

Ammon. Moab interpretatur, ex patre, & totum nomen etymologiam habet. Ammon uero cuius quasi causa nominis redditur, filius generis mei, siue ut melius est in Hebræo, filius populi mei, sic deriuatur, ut ex parte sensus nominis, & ex parte ipse sit sermo. *אמני* Ammi enim à quo dicti sunt Ammonitæ, uocatur populus meus. Etenim uere soror mea est de patre, sed non ex matre. Id est, fratris eius est Aran filia, non sororis. Sed quia in Hebræo habet: uere soror mea est filia patris mei, & non filia matris meæ, & magis sonat, quod soror Abrahæ fuerit: in excusationem eius dicimus, necdum illo tempore tales nuptias lege prohibitas. Et uidit Sara filium Agar Ægyptiæ, quem peperit Abraham, ludentem. Quod sequitur: cum Isaac filio suo, non habetur in Hebræo. Duplitem itaq; hoc ab Hebræis exponitur: siue quod idola ludo fecerit: iuxta illud quod alibi scriptum est, Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere: siue quod aduersum Isaac, quasi maioris ætatis, ioco sibi & ludo primogenita uendicaret. Quod quidem Sara audiens nō tulit, & hoc ex ipsius approbatur sermone dicentis: Ejice ancillam hanc cum filio suo. Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac. Et sumpsit panem & utrè aquæ & dedit Agar, ponens super humerū eius & paruulū, & dimisit eam. Quando Isaac natus est, tredecim annorum erat Ismael. Et post ablactationē eius, iste cum matre expellitur domo. Inter Hebræos autē uaria opinio est, afferentibus alijs quinto anno ablactationis tempus statutū, alijs duodecimū annum uendicantibus. Nos igitur ut breuiorem eligamus ætatem, post decē & octo annos Ismael supputauimus eiectionem esse cum matre, & nō conuenire iam adolescenti matris sedisse ceruicibus. Verum est igitur illud Hebræorū linguæ idioma, quod omnis filius ad comparationē parentum, infans uocetur & paruulus. Nec miremur barbarā linguam habere proprietates suas, cum hodieq; Romæ omnes filij uocentur infantes. Posuit ergo Abraham panes & utrem super humerum Agar, & hoc facto dedit puerum matri: hoc est in manus eius tradidit, cōmendauit, & ita emisit e domo. Quod autē sequitur, Et proiecit puerum subter abietē, & abiens sedit de cōtra longe, quasi iactu sagittæ. Dixit enim, Non uidebo mortē paruuli mei. Et sedit contra eū. Et statim iungitur, Exclamauit puer, & fleuit, & audiuit Deus uocē pueri de loco ubi erat. Et dixit angelus Dei ad Agar de cælo, & reliqua. Nullum moueat. In Hebræo enim post hoc quod scriptū est, Non uidebo mortem paruuli mei: ita legitur, quod ipsa Agar sederit contra puerū, & leuauerit uocem suā, & fleuerit, & exaudierit Deus uocem paruuli. Flente enim matre, & mortem filij miserabiliter præstolante, Deus exaudiuit puerū de quo pollicitus fuerat Abraham, dicens: Sed & filiū ancillæ tuę in gentē magnam faciā. Alioquin & ipsa mater nō suam mortē, sed filij deplorabat. Pepercit igitur ei Deus, pro quo fuerat & fletus. Deniq; in consequentibus dicitur, Surge & tolle puerum, & rene manū eius. Ex quo manifestum est eum qui tenetur, nō oneri matri fuisse, sed comitem. Quod autē manu parentis tenetur, sollicitus monstratur affectus. Et dixit Abimelech & Ochozath pronubus eius, & Phichol princeps exercitus eius. Excepto Abimelech & Phichol, tertium nomē quod hic legitur, in Hebræo uolumine non habetur. Et dixit: Septē oues has accipies à me, ut sint in testimoniū mihi: quia ego fodi puteū istum. Ideo cognominauit nomen loci illius puteus iuramenti: quia ibi iurauerūt ambo. Vbi hic legitur, puteus iuramenti: in Hebræo habetur *בְּרֵאבֵעַ* Ber sabee. Duplex autem est causa cur ita appellatus sit. Siue quia septem agnas Abimelech de manu Abrahæ acceperit, septem enim dicuntur Sabeæ. Siue quod iurauerint, quia & iuramentum Sabeæ similititer appellatur. Quod si ante hanc causam supra nomen hoc legimus, sciamus per Prolepsin dictū esse, sicut & Bethel & Galgala: quæ utiq; usq; ad tēpus quo ita appellatæ sunt, aliter uocabantur. Notandum autem ex prioribus & ex præsentī loco, quod Isaac non sit natus ad quercum Mambre, siue in Aulone mambre, ut in Hebræo habetur: sed in Geraris, ubi & Ber sabee usque hodie oppidum est. Quæ prouincia ante non grande tempus, ex diuisione præsidum Palæstinæ, Salutaris est dicta. Huius rei scriptura testis est, quæ ait: Et habitauit Abraham in terra Philistinorum. Et dixit ei Deus, Tolle filium tuum

tuum unigenitum quem diligis Isaac, & uade in terram excelsam, & offer illum ibi in hoc locaustum super unum demontibus, quem ego dicam tibi. Difficile est idioma lingue Hebrææ in Latinum sermonē uertere. Vbi nunc dicitur, uade in terram excelsam, in Hebræo habet, moria: quod Aquila transtulit *τῶν ὑψηλοῦν*, hoc est, lucidam: Symmachus, *ἰδὴ ὄρειας*, hoc est, uisionis. Aiunt ergo Hebræi hunc montem esse, in quo postea templum conditum est in area Ornæ Iebusæ: sicut & in Paralipomenis scriptum est, Et coeperunt ædificare templū in mense secundo, in secunda die mensis in monte Moria. Qui idcirco illuminans interpretatur & lucens, quia ibi est dabit, hoc est, oraculum Dei: & lex & Spiritus sanctus, qui docet homines ueritatem, & inspirat prophetis. Et abiit ad locum quem dixit ei Deus in die tertia. Notandum quod de Geraris usque ad montem Moria, id est sedem templi, iter dierum trium sit, & consequenter illuc die tertio peruenisse dicatur. Male igitur quidam Abraham putant illo tempore ad quercum habitasse mambre: cum inde usque ad montem Moria, uix unius diei iter plenum sit. Et eleuauit Abraham oculos suos, & aries post tergum eius tenebatur in uirgulto, Sabech cornibus suis. Ridiculam rem in hoc loco Emisenus Eusebius est locutus, Sabech iniquiens dicitur hircus, qui rectis cornibus & ad carpendas arboris frondes sublimis attollitur. Rursus Aquila *συχηῶν* interpretatus est, quem nos uepretum possumus dicere uel spinetū, & (ut uerbi uim interpretemur) condensā & inter se implexa uirgulta. Vnde & Symmachus in eandem ductus opinionem, Et apparuit, ait, aries post hoc retentus in rete cornibus suis. Verum quibusdam, in hoc duntaxat loco, melius uidentur interpretati esse Septuaginta & Theodotio, qui ipsum nomē Sabek posuerunt, dicentes: In uirgulto Sabek cornibus suis. Etenim *συχηῶν* siue rete, quod Aquila posuit & Symmachus, per *ω* sin literam scribi, hic uero *ο* samech literam positā: ex quo manifestum esse, nō interpretationem stirpiū condensorum & in modum retis inter se uirgulta contexta uerbum Sabech, sed nomen sonare uirgulti, quod ita Hebraice dicitur. Ego uero diligenter inquirens *συχηῶν* per *ο* samech literam scribi crebro reperi. Et uocauit Abraham nomen loci illius, Dominus uidet: ut dicant hodie, in monte Dominus uidet. Pro eo quod hic habet, uidet: in Hebræo scriptū est, uidebit. Hoc autem apud Hebræos exiuit in prouerbiū: ut si quando in angustia constituti sunt, & Domini optant auxilio subleuari, dicant, In monte Dominus uidebit: hoc est, sicut Abrahæ misertus est, miserabitur & nostri. Vnde & in signum dati arietis solent etiam nunc cornu clangere. Et nunciauerunt Abraham, dicentes: Ecce peperit Melcha & ipsa filios Nachor fratri tuo, Hus primogenitū eius, & Buz fratrem eius, & Camuel patrem Syrorum & Cased. Primogenitus Nachor fratris Abraham de Melcha uxore eius filia Aran, natus est Huz de cuius stirpe Iob descendit, sicut scriptum est in exordio uoluminis eius: Vir fuit in terra Huz nomine Iob. Male igitur quidā existimāt Iob de genere esse Esau: siquidē illud quod in fine libri ipsius habetur, eo quod de Syro sermone trāsatus est, & quartus sit ab Esau, & reliqua, quæ ibi cōtinentur, in Hebræis uoluminibus non habentur. Secundus natus est de Melcha Buz, quem Septuaginta Bauz transferre uoluerūt. Et ex huius genere est Balaam ille diuinus, ut Hebræi tradunt: qui in libro Iob dicitur Eliu, primum uir sanctus & propheta Dei, postea per inobedientiam & desiderii munerum, dum Israel maledicere cupit, diuini uocabulo nuncupatur, diciturq; in eodem libro, Et iratus Eliu filius Barachiel Buzites, de huius uidelicet Buzi radice descendens. Camuel uero pater Damasci. Ipsa enim uocatur Aran, quæ hic pro Syria scripta est: & ipso nomine legitur in Esaia, Chased quoq; quartus est, à quo Chaldim, id est, Chaldæi postea uocati sunt. Et mortua est Sara in ciuitate Arboc, quæ est in ualle, hæc est Hebron in terra Chanaan. Hoc quod hic positum est, quæ est in ualle, in authenticis codicibus non habetur. Nomen quoq; ciuitatis Arboc paulatim à scribentibus legentibusq; corruptū est. Neq; enim putandum Septuaginta interpretes nomen ciuitatis Hebrææ, barbarè atq; corrupte, & aliter quam in suo dicitur transtulisse. Arboc enim nihil omnino significat. Sed dicitur, *אַרְבַּע* Arbae, hoc est

hoc est quatuor, quia ibi Abram, & Isaac, & Jacob conditus est, & ipse princeps humani generis Adam, ut in Iesu libro apertius demonstrabitur. Audi nos Domine, rex à Deo tu es nobis, in electo sepulchro nostro sepeli mortuū tuū. Pro rege principem habet in Hebræo siue ducem, נָשִׁיף Nasi quippe non rex, sed dux dicitur. Et audiuit Abraham Ephron, & appendit Abraham Ephron argentum, quod locutus est in auribus filiorum Het. In Hebræo sicut hic posuimus, primum nomen eius scribitur Ephron, secundum Ephran, Postquā enim precio uictus est, ut sepulchrum uenderet argento, licet cogente Abraham, Vau litera quæ apud illos pro o legitur, ablata de eius nomine est, & pro Ephron appellatus est Ephran, significante scriptura, non eum fuisse consummata perfectæque uirtutis, qui potuerit memorias uendere mortuorum. Sciant igitur, qui sepulchra uendunt, & non coguntur ut accipiant precium, sed à nolentibus quoque extorquent, immutari nomen suum, & perire quid de merito eorum: cum etiam ille reprehendatur occulte, qui inuitus acceperit. Et posuit seruus manum suam sub fœmore Abraham domini sui, & iurauit ei super uerbo hoc. Tradunt Hebræi, quod in sanctificatione eius, hoc est in circuncisione iurauerit. Nos autem dicimus, iurasse eum in semine Abraham, hoc est in Christo, qui ex illo nasciturus erat, iuxta euangelistam Matthæum loquentem, Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham. Et tulit uir in aurem auream, didrachmum pondus eius, שָׁקֶל Bace, quod in hoc loco pro didrachmo scribitur, semiuncia est: שָׁקֶל Secel uero qui Latino sermone siclus corrupte appellatur, uncie pondus habet. Ecce ego sto super fontem aquæ, & filij hominū ciuitatis egredientur ad hauriendam aquā: & erit uirgo, cui ego dixero, da mihi bibere paululum aquæ de hydria tua: & cætera. In Hebræo scriptum est: Ecce ego stans iuxta fontem aquæ, & erit adolescentula quæ egredietur ad hauriendū, & dixero ei, da mihi bibere paululum aquæ de hydria tua: & c. Pro adolescentula quoque quæ Græco sermone νεαυίς dicitur, ibi legimus alma נַעֲמָן quod quidem & in Esaia habetur. Nam in eo loco ubi in nostris codicibus scriptum est: Ecce uirgo concipiet & pariet, Aquila transtulit: Ecce adolescentula concipiet & pariet. In Hebræo legitur: Ecce alma concipiet, & pariet. Notandū ergo, quod uerbum alma, nunquā nisi in uirgine scribitur, & habet etymologiā אָלְמָנָה, id est, abscondita. Scriptū siquidē est in Iob & Sapientia. Vnde inuenietur: Et quis locus intellectus: & abscondetur ab oculis omnis uiuentis. Vbi nunc diximus, abscondetur in Hebræo propter declinationē uerbi aliter figuratum, נַעֲמָנָה naalma dicitur. Huic quid simile, licet masculino genere declinetur, & in Regnorū libris scriptū est, ex persona Elisæi loquentis ad Giezi: Et Dominus abscondit à me. Ergo alma, quod interpretatur abscondita, id est uirgo nimia diligentia custodita, maioris mihi uidetur laudis esse, quā uirgo. Virgo quippe iuxta Apostolū potest esse corpore, & non spiritu. Abscondita uero quæ uirgo est, ἐπιτροπή uirginitatis habet, ut & uirgo sit & abscondita: & quæ abscondita est, iuxta idioma lingue Hebræe cōsequenter & uirgo est. Quæ autē uirgo, non statim sequitur ut abscondita sit. Hoc idem uerbum, & in Exodo, de Maria sorore Moyse uirgine legimus. Ostendant igitur Iudæi in scripturis alicubi positū alma, ubi adolescentulam tantum, & non uirginem sonet: & concedimus eis, illud quod in Esaia apud nos dicitur, Ecce uirgo cōcipiet & pariet, non absconditam uirginē, sed adolescentulam significare iam nuptam. Et dimiserunt Rebecā sororem suam & substantiā eius & seruū Abraham, & uiros qui cum eo erant. In Hebræo habet, & dimiserunt Rebecam sororē suam & nutricem eius, & seruū Abraham & uiros illius. Decens quippe erat, ut ad nuptias absque parentibus uirgo proficiscēs, nutricis solatio foueretur. Et ipse habitabat in terra Austri, & egressus est Isaac exerceri in campo ad uesperam. Terra austri, Geraram signat, unde à patre ad immolandum quondam fuerat abductus. Quod autem ait, & egressus est, ut exerceretur in campo, quod Græce dicitur, ἀπολαύωσθαι, in Hebræo legitur, & egressus est Isaac, ut loqueretur in agro declinante iam uespera. Significat autē secundum illud quod Dominus solus orabat in monte, etiā Isaac, qui in typo Domini fuit, ad orationem, quasi uirum iustum domo egressum, & uel nona

hora, uel ante solis occasum, spirituales Deo uictimas obtulisse. Et tulit theristrū, & operuuit se. Theristrū pallium dicitur, genus etiā nunc Arabici uestimenti, quo mulieres prouinciæ illius uelantur. Et adiecit Abraham, & accepit uxorē, & nomen eius Cetura, & peperit ei Zamran, & Iecsan, & Madan, & Madian, & Iesboe, & Sue. Et Iecsan genuit Saba & Dadan, Et filij Dadan fuerunt Asaurim & Latufim & Laomim. Et filij Madian, Iephar & Apher & Enoch & Abida & Aledea. Omnes hi filij Ceturæ. Et dedit Abraham uniuersa quæ habuit Isaac. Filij autē concubinarum, quas habuit, dedit munera, & dimisit eos ab Isaac filio suo, cum adhuc uiueret in Oriente ad terrā Orientalem. Cetura Hebræo sermone copulata interpretatur aut cōiuncta. Quā ob causam suspicantur Hebræi mutato nomine eandem esse Agar, quæ Sara mortua, de concubina transferit in uxorem. Et uidetur decrepiti iam Abraham excusari ætas, ne senex post mortem uxoris suæ uetulae, nouis arguatur nuptijs lasciuisse. Nos quod incertum est relinquentes, hoc dicimus: quod de Cetura nati filij Abraham, iuxta historicos Hebræorum, occupauerint τρωλοδία δὲ τῆς Ἀραβίας, & Arabiam, quæ nunc uocatur ἐρυθρὰ θάλασσα, usque ad maris rubri terminos. Dicitur autem unus ex posteris Abraham, qui appellabatur Apher, duxisse aduersus Libyam exercitum, & ibi uictis hostibus confedisse, eiusque posteros ex nomine atui Aphricam nuncupasse. Huius rei testis est Alexander, qui cognominatur polyhistor, & Cleodemus cognomento Malchus, Græco sermone barbaram historiam retexentes. Quod autem ait, & filij Dadan fuerunt Asurim & Latufim & Laomim, Asurim in negociatores transferri putant, Latufim æris ferrisque metalla cudentes, Laomim uero φάλαγγες, id est principes multarum tribuum atque populorum. Alij ab hoc Asurim uocatos Syros esse cōtendunt, & à plerisque filijs Abraham ex Cetura occupatas Indiæ regiones. Et mortuus est Abraham in senectute bona, senex & plenus, & collectus est ad populum suum. Male in Septuaginta interpretibus additum est, & deficiens Abraham mortuus est, quia non conuenit Abraham deficere & imminui. Illud quoque quod nos posuimus in senectute bona senex & plenus, in Græcis codicibus ponitur, plenus dierum. Quod cum sensum uideatur exponere, eo quod luce diei operibus plenus occubuerit, tamen magis ad Anagogen facit, si simpliciter ponatur plenus. Et hæc nomina filiorum Ismael in nominibus suis & generationibus suis. Primogenitus Ismaelis Nabaioth & Cedar, & reliqui, usque ad eum locum ubi ait: Et habitauerunt ab Heuila usque Sur, quæ est contra faciem Ægypti uenientibus in Assyrios, in conspectu omnium fratrum suorum cecidit. Duodecim filij nascuntur Ismaeli, è quibus primogenitus fuit Nabaioth: à quo omnis regio ab Euphrate usque ad mare rubrum Nabathena usque hodie dicitur, quæ pars Abraham est. Nam & familiarum eorum, oppidacque & pagi ac munita castella, & tribus eorum hac appellatione celebrantur, ab uno quoque ex his, Cedar in deserto, & Duma alia regio, & Theman ad austrum, & Cedma ad Orientalem plagam dicitur. Quod autē in extremo huius capituli, iuxta Septuaginta legimus, contra faciem omnium fratrum suorum habitauit: uerius est illud quod nos posuimus, coram omnibus fratribus suis occubuit, id est in manibus omnium filiorum suorum mortuus est, superstitibus liberis, & nullo prius morte prærepto. Fratres autem pro filijs appellari, Iacob quoque ad Laban demonstrat, dicens: Quod est peccatum meum: quia persecutus es post me, & quia scrutatus es omnia uasa mea? Quid inuenisti de uniuersis uasis domus tuæ? Ponatur coram fratribus meis & fratribus tuis, & disjacent inter nos. Nec enim possumus credere, ut scriptura commemoret, quod Iacob exceptis liberis, secum fratres aliquos habuerit. Et concepit Rebecca uxor eius, & mouebantur filij eius in ea. Pro motione, Septuaginta interpretes posuerunt ἀνίστασθαι, id est iudebant siue calcitrabant, quod Aquila transtulit, confringebantur filij in utero eius. Symmachus uero ἀνίστασθαι, id est, in similitudinem nauis in superficie ferebantur. Et egressus est primus rubeus totus, sicut pellis pilosus. Vbi nos pilosum posuimus, in Hebræo habet רֶשֶׁת sear. Vnde & Esau sicut & alibi legimus, seir, id est pilosus est dictus. Et dixit Esau Iacob: Da mihi gustum de coctione rubea ista, quia deficio, propterea uocatum est nona

est nomen eius EDOM. Rubrum siue fuluum lingua Hebræa EDOM dicitur. Ab eo igitur quod rubro cibo uendiderit primitiua sua, fului, id est EDOM fortitius est nomē. Seminauit autem Isaac in terra illa, & inuenit in anno illo centuplum hordei. Licet in aliena terra seminauerit Isaac, tamen non puto quod tanta ei fertilitas hordei fuerit. Vnde melius puto illud esse, quod habetur in Hebræo, & Aquila quoque transtulit, & inuenit in anno illo centuplum æstimatum, id est, ἐν ἔτη ἐν ἑκατόμυτον. Licet enim eisdem literis & æstimatione scribatur & hordeum; tamen æstimationes, סרררר Searim leguntur, hordea uero סרררר Seorim. Tacens autem scriptura genus frugum quod centuplicauerit, uidetur mihi cunctarum in illo uirtutum ostendisse multiplicationem. Denique sequitur: Et benedixit ei Dominus, & magnus factus est uir, & ambulabat uadens, & magnificatus, donec magnus fieret uehementer. Felicitas autem multiplicati hordei, ignoro si quem possit facere gloriosum. Et abiit inde Isaac, & uenit in uallem Gerarum, & habitauit ibi. Pro ualle torrentem habet in Hebræo. Neque enim Isaac postquam magnificatus est, in ualle habitare poterat. Habitauit autem in torrente: de quo scriptum est: De torrente in uia bibit. De quo etiam Elias tempore famis bibit. Sed quia Elias non erat perfectus ut Christus: ideo ei torrens ille aruit. Dominus uero noster, etiam in torrente traditus est, edicans regenerationem nostram, & baptismi sacramentum. Et foderunt pueri Isaac in ualle Gerarum, & inuenerunt ibi puteum aquæ uiuæ. Et hic pro ualle, torrens scriptus est. Nunquam enim in ualle inuenitur puteus aquæ uiuæ. Et foderunt puteum alterum, & altercati sunt etiam super eo: & uocauit nomen eius inimicitia. Pro inimicitia, quod Aquila & Symmachus, τὴν ἀντιμεταμίαν & ἀντιμίαν transtulerunt, id est aduersum atque contrarium, in Hebræo habet רררר fatana. Ex quo intelligimus fatanan contrarium interpretari. Et foderunt puteum alium: & non litigauerunt cum eis, & uocauit nomen eius latitudo. Pro latitudine, in Hebræo habet רררר rohoboth, ad probandum illud, quod supra diximus: Ipse ædificauit Niniuen ciuitatem & rohoboth, id est plateas eius.

Et Abimelech iuit ad eum de Gerarum & Ahuzath pronubus eius, & Phichol princeps militiae eius. Pro Ahuzath pronubo, in Hebræo habet, collegium amicorum eius: ut non tam hominem significet, quam amicorum turbam, quæ cum rege uenerat, in quibus fuit & Phichol princeps exercitus eius. Et uenerunt pueri Isaac, & nunciauerunt ei de puteo quem foderunt, & dixerunt ei: Non inuenimus aquam: & uocauit nomen eius saturitas. Nescio quomodo in Septuaginta interpretibus habeatur: Et uenerunt pueri Isaac, & nunciauerunt ei de puteo, quem foderunt: & dixerunt ei, non inuenimus aquam: Et uocauit nomen eius iuramentum. Quæ enim etymologia est, propterea uocari iuramentum, quod aquam non inuenissent? Ecce contrario in Hebræo, cui interpretationi Aquila consentit & Symmachus, hoc significat: quod inuenierint aquam: & propterea appellatus sit puteus ipse saturitas: & uocata ciuitas Beer saba: hoc est puteus saturitatis: licet enim supra ex uerbo iuramenti siue ex septenario ouium numero, quod saba dicitur, asseruimus Beer saba appellatam: tamen nunc ex eo quod aqua inuenta est, Isaac ad nomen ciuitatis quæ ita uocabatur alludens, declinauit paululum literam, & pro stridulo Hebræorum sin, a quo saba incipitur, Græcè sigma, id est Hebræum samech posuit. Alioquin & iuxta allegoriæ legem, post tantos puteos in fine uirtutum, nequaquam congruit, ut Isaac aquam minime repererit. Ecce Esau frater meus uir pilosus, & ego sum uir leuis. Vbi nos pilosum legimus, in Hebræo scriptum est, פפפ פפפ feir. Vnde postea montis regio, in qua uersabatur, est dicta, diximus de hoc & supra. Et sumpsit Rebecca uestimenta Esau filij sui maioris, quæ erant desiderabilia apud se domi. Et in hoc loco tradunt Hebræi, primogenitos sanctos officio sacerdotum: & habuisse uestimentum sacerdotale: quo induti, Deo uictimas offerebant, antequam Aaron in sacerdotium eligeretur. Et dixit Esau, iuste uocatum est nomen eius Iacob. Supplantauit enim me ecce secundo. Iacob supplantator interpretatur. Ab eo igitur, quod fratrem arte deceperit, alludit ad nomen. Qui ideo Iacob ante uocatus est, quod in ortu plantæ fratris apprehenderat. Et fratri tuo seruius: & erit quando deponis,

A depones, & solues iugum illius de collo tuo. Signat quod Idumæi seruituri sint Iudæis: & tempus esse uenturum, quando de collo iugum seruitutis abijciant, eorumque imperio contradicant. Secundum autem Septuaginta interpretes, qui dixerunt: Erit autem cum deponeris, & solueris iugum de collo tuo: uidetur pendere sententia, nec esse completa. Et uocauit Iacob nomen loci illius Bethel, & Ulam Luz erat nomē ciuitatis prius. Ab eo quod supra dixerat: Quam terribilis est locus iste: non est hic nisi domus Dei, & hæc porta cæli: nunc loco nomē imponit: Et uocauit illum Bethel, id est, domum Dei: qui locus uocabatur ante Luza, quod interpretatur nux, siue amygdalon. Vnde ridicule quidam uerbū Hebræicū ulam, nomē esse urbis putant: cum ulam interpretetur prius. Ordo itaque iste est lectionis: Et uocauit nomē loci illius Bethel, & prius Luza uocabulum erat ciuitatis. Antiquæ omnes scripturæ uerbo ulam siue elem plenæ sunt: quod nihil aliud signat, nisi ante, aut prius, uel uestibulū, siue superliminare uel postes. Comple ergo hebdomadam istius: & dabo etiā hanc tibi. Postquam Liam Iacob fraude deceptus pro Rachel uxorem acceperat: dicitur ei a socero Laban, ut septem dies post nuptias sororis prioris expleat: & sic accipiat Rachel, pro qua iterum septem annis alij seruiturus sit. Non igitur ut quidam male existimant post septem annos alios Rachel accepit uxorem: sed post septem dies nuptiarum uxoris primæ. Nam sequitur: Et ingressus est ad Rachel: & dilexit Rachel magis quam Liam, & seruiuit ei septem annis alij. Et concepit, & peperit filium, & uocauit nomen eius Ruben. Omnium patriarcharum propter compendium lectionis etymologias nominum uolo pariter dicere. Et uocauit, inquit, Ruben nomen eius, dicens: Quia uidit dominus humilitatē meā. רררר Ruben interpretatur uisionis filius. Et concepit, inquit, alterum filium, & dixit: quoniam exaudiuit me Dominus: eo quod odio me haberet uir meus, & dedit mihi etiam hunc: & uocauit nomē eius Simeon. Ab eo quod sit exaudita, Simeon nomen imposuit: רררר Simeon quippe interpretatur auditio. De tertio uero sequitur. Et concepit adhuc, & peperit filium: & dixit, nunc mecum erit uir meus, quia peperit ei tres filios: ideo uocauit nomen eius Leui. Vbi nos legimus: Apud me erit uir meus, Aquila interpretatus est: applicabitur mihi uir meus, quod Hebraice dicitur, ררר ilane: & a doctoribus Hebræorum aliter transfertur, ut dicant, prosequetur me uir meus, id est, non ambigo de amore in me uiri mei, erit mihi in hac uita comes, & eius dilectio me ad mortē usque deducet & prosequetur, tres enim filios genui ei. Concepit adhuc, & peperit, & genui filium, & dixit: Nunc super hoc cōfitebor Dño, & ob id uocauit nomen eius Iuda. ררר Iuda cōfessio dicitur. A cōfessione itaque cōfessoris nomē est dictū. Veruntamen hic cōfessio pro gratiarum actione, aut pro laude accipitur: ut frequenter in psalmis & in euangelio: Cōfitebor tibi Domine pater cæli & terræ, id est, gratias ago tibi, siue glorifico te. Et concepit Bala, & peperit Iacob filium: & dixit Rachel: ludicauit me Dominus, & exaudiuit uocē meā, & dedit mihi filium: propterea uocauit nomen eius Dan.

Causam nominis expressit: ut ab eo quod iudicasset se dñs, filio ancillæ iudicij nomen imponeret: Dan quippe interpretatur iudiciū. Et concepit adhuc, & peperit Bala ancilla Rachel filium secundum Iacob: & dixit Rachel, Habitare fecit me Deus habitatione cum sorore mea, & inualui: & uocauit nomē eius Nephthalim. Causa nominis Nephthalim, aliter hic multo exponitur, quam in libro Hebræorum nominū scripta est. Vnde & Aquila ait, οὐ ναπέθαλην με ὁ θεὸς ἐν τῷ καταλύσει, pro quo in Hebræo scriptū est, נפתלם אלהים נפתלתי naphthule elohim, naphthaleti. Vnde a conuersione, siue a comparatione, quia utrunque sonat conuersionē siue comparationē, nephthalim filio nomē imposuit. Quod autem sequitur. Et peperit Zelpha ancilla Lig Iacob filium: & dixit Lia, in fortuna, & uocauit nomen eius Gad. Vbi nos posuimus in fortuna: & Græcè dicitur, ἐν τύχῃ, quæ potest et uetus dici: in Hebræo habet ררר bagad, quod Aquila interpretatur, uenit accinctio. Nos autem dicere possumus in procinctu. Ba enim potest prepositionē sonare in, & uenit. Ab euentu ergo siue procinctu, qui Gad dicitur, Zelphæ filius Gad uocatus est. Sequitur. Et peperit Zelpha ancilla Lia filium secundum Iacob: & dixit Lia, beata ego, quia beatificat me mul-

lieres, & uocauit nomē eius Aser diuitiæ. Male additæ sunt diuitiæ, id est אֲשֵׁר, cū etymologia nominis Aser, scripturæ autoritate pandatur dicētis: Beata sum ego, & beatificam me mulieres. Et ab eo quod beata dicatur ab hominibus, filium suum beatū uocauerit. אֲשֵׁר Aser ergo non diuitiæ, sed beatus dicitur, duntaxat in præsentī loco. Nam in alijs secundum ambiguitatē uerbi possunt & diuitiæ sic uocari. Et audiuit Deus Liam, & cōcepit & peperit Iacob filium quintū; & dixit Lia: Dedit Deus mercedē meam mihi; quia dedi ancillam meam uiro meo: & uocauit nomē eius Issachar. Etymologiam huius nominis, Septuaginta interpretes ediderunt, est merces. Non utiq; ut pleriq; addito pronomine male legunt, existimandū est ita scriptum esse, quod is est merces, sed totum nomē interpretatur, est merces. וְיִשָּׁכָר Ies quippe dicitur est; & יִשָּׁכָר Sachar merces. Hoc autē ideo, quia mandragoris filij Ruben introitū, qui Racheli debebatur, ad se uiri emerat. Sequitur. Et concepit adhuc Lia, & peperit filium sextū Iacob, & dixit Lia, Dotauit me Deus dote bona: en hoc tempore habitabit mecum uir meus; quia peperit ei sex filios, & uocauit nomē eius Zabulon. Vbi nos posuimus, habitabit mecum, & Septuaginta interpretati sunt, diliget me: in Hebræo habetur אֲבִיבִי Izboleni. Et est sensus, quia sex filios genuit Iacob, propterea iam securus sum: habitabit enim mecum uir meus, unde & filius meus uocatur habitaculum. Male igitur & uolenter in libro Nominū, Zabulon fluxus noctis interpretatur. Et post hæc peperit filiam, & uocauit nomē eius Dina. Hæc transferitur in causam, quam significantius Græci *Amleu* uocant. Iurgij enim in Sicimis causa extitit. Post filios & parentum ponenda sunt nomina. לֵיאָה Lia, interpretatur laborans. רַחֵל Rachel ouis, cuius filius Ioseph ab eo quod sibi alium addi mater optauerat, uocatur augmentum. Transibo in uniuerso pecore tuo hodie, separa inde omne pecus uarium & discolor, & omne pecus unius coloris, in agnis, & uarium & discolor in capris, erit merces mea; & respondebit mihi iustitia mea in die craftino, cum uenerit merces mea coram te: omne in quo non fuerit uarium & discolor in capris & in agnis, furtum erit apud me, & cætera. Multū apud Septuaginta interpretes confusus est sensus, & usq; in præsentem diē nullū potui inuenire nostrorū, qui ad liquidū quid in hoc loco diceretur exponeret. Vis, inquit, Iacob me seruire tibi etiā alios septē annos: fac quod postulo. Separa omnes discolors & uarias, tam oues q̄ capras, & trade in manus filiorū tuorum. Rursumq; ex utroq; grege, alba & nigra pecora, id est unius coloris, da mihi. Si quid igitur ex albis & nigris, quæ unius coloris sunt, uariū natum fuerit, meum erit: si quid uero unius coloris, tuum. Rem non difficilē postulo. Tecum facit natura pecorū, ut alba ex albis, & nigra nascantur ex nigris: mecum erit iustitia mea, dum Deus humilitatē meam respicit & laborem. Optionē Laban datam libenter arripuit; & ita ut Iacob postulabat faciens, trium dierum iter inter Iacob & filios suos separauit: ne quis ex uicinitate pecoris nasceretur dolus. Itaque Iacob nouā stropham cōmentus est, & cōtra naturā albi & nigri pecoris, naturali arte pugnauit. Tres enim uirgas, populeas & amygdalinas & mali granati: quamq; Septuaginta styracynas & nucinas & plataninas habeant, ex parte decorticans, uariū uirgarū fecit colorē: ut ubicunq; in uirga corticem reliquisset, antiquus permaneret color: ubi uero tulisset corticē, color candidus panderetur. Obseruabat igitur Iacob, & tēpore quo ascendebatur pecora, & post calorē diei, ad potandū auida pergebant: discolors uirgas ponebat in canalibus; & admissis arietibus & hircis, in ipsa potandi auiditate, oues & capras faciebat ascēdi: ut ex duplici desiderio dū auidē bibūt & ascendūt a maribus, tales foetus cōciperent, quales umbras arietū & hircorū desuper ascendentiū in aquarū speculo contemplabatur. Ex uirgis enim in canalibus positis, uarius erat etiā imaginū color. Nec mirum hanc in conceptu foeminarū esse naturā, ut quales perspexerint, siue mente conceperint, in extremo uoluptatis æstu quæ concipiūt, talem sobolem procreēt, cum hoc ipsum etiā in equarū gregibus apud Hispanos dicatur fieri; & Quintilianus in ea cōtrouersia in qua accusabatur matrona, quod Aethiopē pepererat, pro defensione illius argumētetur, hanc cōceptus esse naturā, quam supra diximus. Et scriptū reperietur in libris Hippo-

cratis,

A cratis, quod quædam suspicione adulteri fuerat puniēda cum pulcherrimum peperisset, utriq; parenti generiq; dissimilē, nisi memoratus medicus soluisset quæstionē: monens quærere ne forte talis pictura esset in cubiculo: qua inuenta, mulier a suspicione liberata est. Postquā autē nati fuerant hœdi & agni uarij & discolors ex albis & unius coloris gregibus, separabat illos Iacob; & procul esse faciebat a pristino grege: Si qui autē nascebantur unius coloris, id est albi siue nigri, tradebat in manus filiorum Laban; & ponebat uirgas, quas decorticauerat in canalibus, quibus effundebantur aquæ, & ueniebāt ad potandum cōtra pecora, ut conciperēt eo tempore cū uenirent ad potandum: & concipiebant pecora contra uirgas Iacob, uirgas quas posuerat coram pecoribus in canalibus ad concipiendum in eis: & in ferotinis ouibus nō ponebat; & fiebant ferotina Laban, temporanea Iacob. Hoc in Septuaginta interpretibus nō habetur, sed pro ferotinis & tēporaneis, aliud nescio quid, quod ad sensum nō pertinet, transtulerunt. Quod autem dicit scriptura, hoc est: Iacob prudens & callidus, iustitiā & æquitatem etiā in noua arte seruabat. Si enim omnes agnos & hœdos uarios pecora procreassent: erat aliqua suspicio doli, & aperte huic rei Laban inuidus cōtraisset. Ergo ita omnia tēperauit, ut & ipse fructum sui laboris acciperet, & Laban nō penitus spoliaretur. Si quando oues & capræ primo tempore ascendebantur: quia melior uernus est foetus, ante ipsas ponebat uirgas, ut uaria soboles nasceretur. Quæcunq; autē oues & capræ sero quærebant marē: ante earum oculos nō ponebat, ut unius coloris pecora nascerentur. Et quicquid primum nascebatur, suum erat, quia discolor & uariū erat: quicquid postea, Laban. Unius em̄ tam in nigro q̄ in albo coloris pecus nascebatur. In eo autē loco ubi scriptum est, ut cōciperent in uirgis, in Hebræo habet, יְחַמְנָה iehammenna. Vim uerbi Hebraici, nisi circumitu exprimere non possum. Iehammenna enim proprie dicitur extremus in coitu calor, quo corpus omne concutitur, & patrantī uoluptati uicinus est finis. Et pater uester mentitus est mihi, & mutauit mercedē meā decem uicibus; & nō dedit ei Deus ut noceret mihi. Si dixerit, hoc uarium pecus erit merces tua: nascetur omne pecus uariū. Et si dixerit, unius coloris erit merces tua: nascetur omne pecus unius coloris. Pro eo quod nos posuimus, mutauit mercedē meā decem uicibus: Septuaginta interpretes posuerunt, decem agnis: nescio qua opinione ducti, cum uerbū Hebraicum, יְחַמְנָה monim, numerū magis q̄ agnos sonet. Deniq; & ex consequētibus hic magis sensus probatur, quod per singulos foetus semper Laban conditionē mutauerit. Si uidebat uarium nasci pecus, post foetum dicebat: uolo ut in futurum mihi uaria nascatur. Rursum cum uidisset unius coloris nasci pecora (Iacob quippe hoc audito, uirgas in canalibus non ponebat) dicebat ut futuros foetus, unius coloris sibi pecora procrearent. Et quid plura? usq; ad uices decem semper a Laban pecoris sui, siue Iacob mutata conditio est. Et quodcunq; sibi proposuerat ut nasceretur, in colorem contrarium uertebatur. Ne cui autem in sex annis decem pariendū uices incredibiles uideantur: lege Vergiliū in quo dicitur: Bis grauidæ pecudes. Natura autem Italicarū ouium & Mesopotamiarū una esse traditur. Et furata est Rachel idolā patris sui. Vbi nunc idola legimus in Hebræo תְּרַפִּים Theraphim scriptū est, quæ Aquila *μορφώματα*, id est, figuras, uel imagines interpretatur. Hoc autem ideo, ut sciamus quid in ludicum libro theraphim sonet. Et trāsiuit fluuium, & uenit in montem Galaad. Nō quod eo tempore Galaad mons diceretur: sed per anticipationē, ut frequenter diximus, illo uocatur nomine quo postea nuncupatus est. Et mutasti mercedem meā decem agnis. Idem error qui supra. Numerus enim pro agnis legendus est. Et dixit Iacob fratribus suis, colligamus lapides. Et congregatis lapidibus fecerunt aceruum, & comederunt super eum. Et uocauit illū Laban aceruum testimonij, & Iacob uocauit illū aceruum testis. Aceruus Hebræa lingua גַּל gal dicitur: וְעַד uero testimonij. Rursum lingua Syra aceruus אַרְוָא appellatur. וְעַד Saadutha testimonium. Iacob igitur aceruus testimonij, hoc est Galaad lingua appellauit Hebræa: Laban uero id ipsum, id est aceruum testimonij, Igar Saadutha, a gentis suæ sermone uocauit. Erat enim Syrus, & antiquā linguā parentum, pro-

Hieron. to. 3

tt 2 uinciar

uicinæ in qua habitabat sermone mutauerat. Et occurrerunt ei angeli Dei, & dixit Iacob ut uidit eos: Castra Dei hæc sunt, & uocauit nomen loci eius castra. Vbi hic castra posita sunt: in Hebræo habet מַחֲנֵי־אֱלֹהִים mahanaim: ut sciamus, si quando interpretatū in alio loco ponitur quæ locum significet. Et pulchre, ad fratrem iturus inimicum angelorū se comitantiū excipitur choris. Et dixit Iacob, Deus patris mei Isaac Domine, qui dixisti ad me, reuere in terrā tuā & benedicā tibi: minor sum omni misericordiā tuā, & omni ueritate tua, quam fecisti pro seruo tuo. Pro eo quod nos posuimus, minor sum, aliud nescio quid quod sensum turbet, in Græcis & Latinis codicibus continetur. Et dixit ei: Quod nomē tibi? Qui ait, Iacob. Dixit autē ei: Iam nō uocabitur Iacob nomen tuū, sed uocabitur nomē tuum Israel: quia inualuisti cum Deo, & cū hominibus ualebis. Iosephus in primo antiquitatū libro, Israel ideo appellatū putat, quod aduersum angelum steterit: quod ego diligēter excutiens, in Hebræo penitus inuenire nō potui. Et quid me necesse est opinionones quærere singulorū, cum etymologiā nominis exponat ipse qui posuit. Nō uocabitur, inquit, nomē tuum Iacob, sed Israel erit nomen tuū: Quate interpretatur Aquila, ὅτι ἤρξας μετὰ θεοῦ: Symmachus, ὅτι ἤρξω ἰσχυρίων θεοῦ: Septuaginta & Theodotion, ὅτι ἐν ἰσχυράς μετὰ θεοῦ. סַרְיָה Sarith enim quod ab Israel uocabulo deriuatur, principem sonat. Sensus hic itaq; est. Nō uocabitur nomē tuum supplantator, hoc est Iacob, sed uocabitur nomē tuum princeps cum Deo, hoc est Israel. Quomodo em̄ princeps ego sum: sic & tu qui mecum luctari potuisti, princeps uocaberis. Si autē mecū qui Deus sum, siue angelus (quoniam pleriq; uarie interpretantur) pugnare potuisti: quāto magis cum hominibus, hoc est cū Esau, quem formidare nō debes. Illud autē quod in libro nominū interpretatur Israel, uir uidens Deū, siue mens uidens Deum, omnium penē sermone detritum, non tam uere q̄ uiolenter mihi interpretatum uideretur. Hic enim Israel per has literas scribitur, iod, sin, res, aleph, lamed, quod interpretatur princeps Dei, siue directus dei, hoc est, εὐθύτατος θεῶ. Vir uero uidēs Deū his literis scribitur, ut uir ex tribus literis scribatur, aleph, iod, sin, ut dicatur אִישׁ ais, uidēs uero ex tribus, res, aleph, he, & dicatur אִישׁ ראשׁ he. Porro אֱלֹהִים el, ex duabus aleph & lamed: & interpretatur Deus siue fortis. Quāuis igitur grandis autoritatis sint & eloquētia, & ipsorū umbra nos opprimat, qui Israel uirū si uementē uidētē Deū trāstulerunt: nos magis scripturæ & angeli uel Dei, qui ipsum Israel uocauit, autoritate ducimur, q̄ cuiuslibet eloquentiæ secularis. Illud quoq; postea sequitur. Et benedixit eum ibi, & uocauit Iacob nomen loci illius facies Dei: uidi enim Deum facie ad faciē, & salua facta est anima mea. In Hebræo dicitur, פָּנֵי אֱלֹהִים Phanuel, ut sciamus ipsum esse locum qui in cæteris scripturæ sanctæ uoluminibus, ita ut in Hebræo scriptum est, Phanuel legitur in Græco. Et diuisit pueros super Liam & super Rachel, & super duas ancillas, & posuit ancillas & filios earum primos: Lias uero & pueros eius secundos, & Rachel & Ioseph nouissimos, & ipse trāsiuit ante eos. Nō ut pleriq; existimāt, tres turmas fecit, sed duas. Deniq; ubi nos habemus, diuisit, Aquila posuit, ἡμιομοσῶν, id est dimidiauit: ut unū cuneum faceret ancillarū cum paruulis suis: & alium Lias & Rachel, quæ liberæ erant, cum filijs earū: primasq; ire faceret ancillas, secundas liberas, ipse autem ante utrunq; gregē fratrem adoraturus occurreret. Et ædificauit ibi Iacob domū, & pecoribus suis ædificauit tabernacula. Vbi nos tabernacula habemus: in Hebræo legitur מִשְׁכָּן. Est autē usq; hodie ciuitas trās Iordanē hoc uocabulo in parte Scythopoleos, de qua in libro locorū scripsimus. Et uenit Iacob Salem ciuitatem Sichem in terram Chanaan, cum uenisset de Mesopotamia Syriæ. Error oboritur, quomodo Salem Sichem ciuitas appelletur, cum Hierusalē in qua regnauit Melchisedech, Salē ante sit dicta. Aut igitur unius utraque urbs nominis est: quod etiam de pluribus Iudææ locis possumus inuenire: ut idem urbis & loci nomen in alia atque alia tribu sit. Aut certe istam Salem, quæ nunc pro Sichem nominatur, dicimus hic interpretari consummatam atque perfectam: & illam quæ postea Hierusalē dicta est, pacificam nostro sermone transferri. Vtrunque enim accentu paululum declinato hoc uocabulum sonat. Tradunt

Hebræi

A Hebræi quod claudicātis femur Iacob ibi conualuerit, & sanatū sit, propterea eandem ciuitatem curati atq; perfecti uocabulum consecutam. Et uenit Hemor & Sichem filius eius ad portā ciuitatis suæ: & locuti sunt ad uiros ciuitatis dicentes, uiri isti pacifici nobis sunt. Vbi nunc Septuaginta interpretes pacificos transtulerunt, Aquila interpretatus est, ἀπρηστισμένους, i. consummatos atq; perfectos, pro quo in Hebræo legitur, סַבְיָוִם sablamim: ex quo perspicuū est, uerū esse illud quod supra de Salē diximus. Et introgressi sunt ciuitatem diligenter, & interfecerunt omnem masculum. Pro eo quod in Græcis legitur ἀσφαλῶς, id est, diligēter: in Hebræo scriptū est, נֶזֶק beta, id est, audacter & confidenter. Et uenit Iacob in Luzam in terram Chanaan, quæ est Bethel. Ecce manifestissime cōprobat, Bethel nō ulam Luz, ut supra dictū est, sed Luzam, id est, amygdalon ante uocitatā. Et mortua est Debbora nutrix Rebeccæ, & sepulta est iuxta Bethel. Si mortua est nutrix Rebeccæ nomine Debbora, ut Septuaginta quoq; hic interpretes transtulerunt, & ipsum uerbum est Hebraicū דִּבְבֹרָה meneket: scire nō possumus, quare ibi substantiā posuerunt, hic nutricem. Et dixit ei Deus, iam nō uocabitur nomē tuum Iacob, sed Israel erit nomen tuum, & uocauit nomen eius Israel. Dudum nequaquam ei ab angelo nomē imponitur, sed quod imponendū sit à Deo prædicitur. Quod igitur ibi futurū promittitur, hic docetur expletū. Et factū est dum appropinquaret Chabratha in terra Chanaan, ut ueniret Ephrata, peperit Rachel. Verbū Hebraicū חִבְרָתַי chibrath in consequentibus ubi Iacob loquitur ad Ioseph, Ego autem cum uenirem de Mesopotamia Syriæ, mortua est mater tua Rachel in terra Chanaan, in uia Hippodromi, ut uenirem Ephrata: nescio quid uolentes, Hippodromum Septuaginta interpretes transtulerunt: & statim ibi, ubi in Hebræo dicitur: Et sepelierunt eam in uia Ephrata, hæc est Bethlehem, rursum Septuaginta pro Ephrata posuerunt Hippodromum: cum utiq; si Chabratha Hippodromus est, Ephrata Hippodromus esse non possit. Aquila autem hoc ita

14 transtulit: Et factum est וַאֲבִי אֶדְוָר פָּלַגְוֹס, id est, in itinere terræ introiens in Ephrata. Sed

15 melius est si transferatur, in electo terræ tempore cum introiret Ephrata. Porro uernum tempus significat, cum in florē cuncta rumpuntur, & anni tempus electū est: uel cum transeuntes per uiam carpunt & eligunt ē uicinis agris quodcunq; ad manus uenerit, diuersis floribus inuitati. Ephrata uero & Bethlehem unius urbis uocabulum est, sub interpretatione consimili. Siquidē in frugiferā & in domum panis uertitur: propter eum panem, qui de cælo descēdisse se dicit. Et factum est cum dimitteret eam anima, siquidem moriebatur, uocauit nomen eius, filius doloris mei: pater uero eius uocauit nomen eius Beniamin. In Hebræo similitudo nominis resonat: filius enim doloris mei, quod nomen moriēs mater imposuit, dicitur, בְּנֵימִיני Benoni. Filius uero dextre, hoc est uirtutis, quod Iacob mutauit, appellatur Beniamin. Vnde errant qui putant Beniamin filiū dierū interpretari. Cum enim dextera appelletur יָמִיני iamini, & finiatur in n literā: dies quidē appellatur & ipsi יָמִיני iamini, sed in m literam terminatur. Et profectus est Israel: & extendit tabernaculū suum trans turrim Ader. Hunc locum Hebræi esse uolunt, ubi postea templū ædificatū est: & turrim Ader, turrim gregis significari, hoc est congregationis & coetus: quod & Micheas propheta testatur dicens: Et tu turris gregis nebulosa, filia Sion, & cætera: illoq; tempore Iacob trans locū, ubi postea tēplum ædificatū est, habuisse tentoria. Sed si sequamur ordinē uia, pastorum iuxta Bethlehem locus est, ubi uel angelorum grex in ortu Domini cecinit: uel Iacob pecora sua paut, loco nomen imponēs: uel quod uerius est, quodam uaticinio, futurum iam tūc mysteriū monstrabatur. Et uenit Iacob ad Isaac patrē suū in Mamre ciuitatē Arbec, hæc est Chebron. Pro מַמְרֵי Arbee in Septuaginta campum habet, cum Chebron in monte sita sit. Eadem autem ciuitas dicitur & Mamre, ab amico Abrahæ ita antiquitus appellata. Et peperit Ada Esau Eliphaz.

16 Ille est Eliphaz, cuius scriptura in Iob uolumine recordatur. Isti filij Esau, & isti principes eorum, ipse est Edom: & hi filij Seir. Esau & Edom & Seir, unius nomen est hominis: & quare uarie nuncupetur, supra dictum est. Quod autem sequitur, & Chorraei

habitantis terram: & reliqua. Postquam enumerauit filios Esau, alius repetit, & exponit qui ante Esau in EDOM terra principes fuerint ex genere Chorræorum, qui in lingua nostra interpretantur liberi. Legamus diligenter Deuteronomiū, ubi manifestius scribit, quomodo uenerint filij Esau & interfecerint Chorræos ac terrā eorum hæreditate possederint. Et fuerunt filij Lotan Chori & Aemam, & soror Lotan Tamna: hæc est Tamna, de qua supra dictū est. Et Tamna erat cōcubina Eliphaz filij primogeniti Esau, & ex ipsa natus est Amalech. Idcirco autem Chorræorum recordatus est: quia primogenitus filiorum Esau ex filiabus eorum acceperat concubinam. Quod aut dicitur Themana & Kenes & Amalech, & reliqua: sciamus postea regionibus Idumæorum ex his uocabula imposita. Ipse est Ana qui inuenit iamim in deserto cū pasceret asinos Zebeon patris sui.

Multa & uaria apud Hebræos de hoc capitulo disputantur: apud Græcos quippe & nostros super hoc silentiū est. Alij putant iamim maria appellata. Iisdem enim literis scribitur tur maria: quibus & nunc hic sermo descriptus est. Et uolunt illum dum pascat asinos patris sui in deserto, aquarū congregationes reperisse, quæ iuxta idioma linguæ Hebraicæ maria nuncupentur: quod scilicet stagnum repererit, cuius rei inuentio in eremo difficilis est. Nonnulli putant aquas calidas iuxta Punicæ linguæ uiciniam, quæ Hebrææ cōtermina est, hoc uocabulo signari. Sunt qui arbitrentur onagros ab hoc admissos esse ad asinas, & ipsum istiusmodi reperisse concubitum: ut uelocissimi ex his asini nascerentur, qui uocantur iamim. Plerique putant quod equarū greges ab asinis in deserto ipse fecerit primus ascendi, ut mulorum inde noua contra naturā animalia nascerentur. Aquila hunc locum ita transtulit: Ipse est Anas qui inuenit *σὺν τοῖς σιμείμ*. Et Symmachus similiter *σὺν τοῖς σιμείμ*, quæ interpretatio pluralē numerum significat. Septuaginta & Theodotion aequaliter transtulerunt dicentes, *ἐν τὰς μείμ*, quod indicat numerū singularem. Et regnauit pro eo Iobab filius Zare de Bozra. Hunc quidam suspicantur esse Iob: ut in fine uoluminis ipsius additum est. Contra Hebræi asserunt de Nachor eum stirpe generatum, ut iam supra dictum est. Et Israel dilexit Ioseph super omnes filios suos: quia erat filius senectutis, & fecit ei tunicam uariam. Pro uaria tunica, Aquila interpretatus est tunicam *ἀσφαγῶν*: id est tunicā talarē. Symmachus, tunicam manicatam: siue quod ad talos usque descenderet, & manibus artificis mira esset uarietate distincta: siue quod haberet manicas, antiqui enim magis colobijs utebantur. Et uendiderunt Ioseph Ismaelitis uiginti aureis. Pro aureis, in Hebræo, argenteis habet. Neque uiliore metallo Dominus uenundari debuit, quæ Ioseph. Madianæi autem uendiderunt Ioseph in Ægypto Putiphar eunuchō Pharaonis archimagiro. In plerisque locis archimagiros, id est, cocorum principes, pro magistris exercitus, scriptura commemorat: *μαγιστρῶν* quippe Græcè interpretatur occidere. Venditus est igitur Ioseph principi exercitus & bellatorum, non petephre, ut in Latino scriptū est, sed Putiphar eunuchō. Vbi queritur, quomodo postea uxore habere dicatur. Tradunt Hebræi emptum ab hoc Ioseph ob nimiam pulchritudinē in turpe ministerium, & à domino uirilibus eius arefactis, postea electū esse iuxta morem *ἱεροφαντῶν* in pontificatum Heliopoleos: & huius filiam esse Aseneth, quam postea Ioseph uxorem acceperit. Et adiecit: & peperit filium, & uocauit nomē eius Sela: hæc autem erat in Chazbi, quādo peperit eum. Verbū Hebræum hic pro loci uocabulo positum est, quod Aquila pro re transtulit, dicens: Et uocauit nomē eius Selom, & factum est, ut mentiretur in partu postquam genuit eum. Postquam enim genuit Selom, stetit partus eius. *חזבי* Chazbi ergo non nomen loci, sed mendacium dicitur. Vnde & in alio loco scriptum est: Mentietur opus oliuæ, id est fructum oliuæ non faciet. Et consolatus Iudas ascendit ad eos qui tondebant oues eius, ipse & Hiras pastor eius Odollamites. Pro pastore, amicus legitur. Sed uerbum ambiguum est: quia isdem literis utrunque nomen scribitur: uerum amicus *חזב* re pastor *חזב* ro legitur. Et sedit ad portam anan quæ est in transitu thamna. Sermo Hebraicus *חזב* enim trāsfertur in oculos. Non est igitur nomen loci: sed est sensus. Sedit in biuio, siue compito, ubi diligentius debet uiator aspicere, quod iter

gradien-

1 gradienti capiat. Cognouit autem Iudas, & dixit, Iustior est ista, quam ego, eo quod non dedi eam Sela filio meo. In Hebræo habet, iustificata est ex me: non quod iusta fuerit, sed quod comparatione illius minus male fecerit, nequaquā uaga ad turpitudinem, sed liberos requirendo. Et ecce egressus est frater eius, & dixit, ut quid diuisa est propter te maceria: Et uocauit nomen eius phares. Pro maceria, diuisionē Aquila & Symmachus transtulerunt, quod Hebraice dicitur *פָּרָס*. Ab eo igitur, quod diuiserit membranulam secundinarū, diuisionis nomen accepit. Vnde & pharisæi qui se quasi iustos à populo separauerant, diuisi appellabantur. Post hoc exijt frater eius, in cuius manu erat coccinum, & uocauit nomen eius Zara. Hoc nomen interpretatur oriens. Siue igitur, quia primus apparuit, siue quod plurimi iusti ex eo nati sunt, ut in libro Paralipomenon continetur, *זָרָא* Zara, id est oriens appellatus est. Post uerba hæc, peccauit princeps uinariorum regis Ægypti. Vbi nos posuimus, principem uinariorū: in Hebræo scriptum habet *מַשְׁכֵּחַ* maskeh: illud uerbum, quod in nomine serui Abraham dudum legimus, quem nos possumus more uulgi uocare pincernā. Nec uile putetur officium, cum apud reges barbaros usque hodie maximæ dignitatis sit, regi poculum porrexisse. Poeta quoque de catamito & loue scriptitant, quod amasium suū huic officio manciparit. Et ecce uitis in conspectu meo, & in uite tres fundi, & ipsa germinans tres fundos. Tria flagella, & tres ramos, siue propagines, Hebræo sermone significat, quæ ab illis uocantur *פָּרָגִים* faragim. Et uidebar mihi tria canistra chondritorū portare in capite meo. Pro tribus canistris chondritorū, tres cophinos farinæ in Hebræo habet. Et ecce de fluuio ascendebant septem boues, speciosæ ad uidendum, & electæ carnibus & pascebantur in achi. Bis in Genesi scriptum est achi: & neque Græcus sermo est, nec Latinus. Sed & Hebræus ipse corruptus est: dicitur enim in *אָחִי* Ahi hoc est in palude. Sed quia uau litera apud Hebræos, & iod similes sunt: & tantum magnitudine differunt: pro ahi, achi Septuaginta interpretes transtulerunt, & secundum consuetudinem suā ad exprimendam duplicem aspirationem, in Hebræa litera, *ח* Græcam literā copulauerunt. Et respondit Ioseph Pharaoni, dicens: Sine deo non respondebitur salutare Pharaoni. In Hebræo aliter habet: Sine me deus respondebit pacem Pharaoni. Denique Symmachus more suo apertius transtulit: Non ego, sed deus respondebit pacem Pharaoni. Ecce septem anni uenient abundantia magnæ in omni terra Ægypti. Miror quomodo uerbum Hebraicū *פָּרָס* faba, quod nos supra, abundantia siue satietatem, in puteo quem foderunt extremū serui Isaac, interpretati sunt: cum & iuramentū, & septem, & satietas, & abundantia, prout locus & ordo flagitauerit, possit intelligi. Sed & in cōsequentibus ubicunq; abundantia legitur in Hebræo, idem uerbum scriptum habetur. Et clamauit ante eum præco, & constituit eum super omnem terram Ægypti. Pro quo Aquila transtulit: Et clamauit in conspectu eius ad geniculationē. Symmachus ipsum Hebraicum sermonem interpretās ait: Et clamauit ante eum, *אֲבֵרֵךְ* Abrech. Vnde mihi uidetur non tam præco siue ad geniculationem, quæ in salutādo, uel adorando Ioseph accipi potest intelligēda: quàm id quod Hebræi tradunt, dicentes patrem tenerū ex hoc sermone transferri. *אָב* Ab, quippe dicitur pater, *רֵךְ* rech delicatus siue tenerrimus, significante scriptura, quod iuxta prudentiam quidem pater omnium fuerit: sed iuxta ætatem tenerrimus adolescens & puer. Et uocauit Pharaon nomē Ioseph Zaphanath Phaanecha, & dedit ei Aseneth filiam Putipharis sacerdotis Heliopoleos in uxorem. Licet Hebraice hoc nomen, absconditorum reperiunt: tamen quia ab Ægyptio ponitur, ipsius linguæ debet habere rationem. Interpretatur ergo sermone Ægyptio Zaphanath Phaanecha *זַפְּחַנַת פְּאֵנַחָא*, siue ut Septuaginta transferre uoluerunt, *ζωοδοφανης* saluator mundi, eo quod orbem terræ ab imminente famis excidio liberarit. Notandum autem quod domini quondam et emptoris sui filiam uxorem acceperit, qui ad id locorum pontifex Heliopoleos erat. Neque enim phares absque eunuchis idoli illius esse antistites, ut uera illa Hebræorū super eo quod ante iam

tt 4 diximus

diximus suspicio comprobetur. Et Ioseph nati sunt duo filij antequã uenirent anni fa. c. mis, quos peperit ei Aseneth filia Putipharis sacerdotis Heliopoleos. Vocauit autẽ Ioseph nomen primogeniti sui Manasse: quia dixit, obliuisci me fecit deus omnium laborum meorum, & omnis domus patris mei. Nomen autẽ secundi uocauit Ephraim: quia cresce re me fecit deus in terra humilitatis meæ. Obserua propter quæstionem, quæ post paululum de Ioseph filijs proponenda est, quod ante famis tempus quo Iacob intrauit in Ægyptum duos tantum Ioseph filios habuerit, Manassen & Ephraim: Manassen uocans ab eo, quod sit oblitus laborum suorum: ita enim Hebraice uocatur obliuio. Ephraim, eo quod auxerit eum Deus: Et ex hoc enim uocabulo in linguam nostram transfertur augmentum. Et deferte uiro munera, aliquid resinæ & mellis, & thymiamæ & stacten, & terebinthum, & nuces. Siue ut Aquila & Symmachus transtulerunt, amygdala. Idcirco hoc capitulum posuimus, ut sciamus ubi in nostris codicibus habetur thymiamæ, in Hebræo esse נחמא nechota, quod Aquila storacem transtulit: ex quo domus nechota, quæ in Esaia legitur, manifestissime cella thymiamatis, siue storacis intelligitur, quod in illa aromata diuersa sint condita. Et biberunt & inebriati sunt cum eo. Idioma linguæ Hebraicæ est, ut ebrietatẽ pro satietate ponat, sicut ibi: In stillicidijs eius inebriabitur germi nans, haud dubium quin terra pluuijs irrigata. Et pone argentum uniuscuiusque in ore sacculi, & condy meum argenteum mitte in sacculum iunioris. Pro sacculo, peronem uel follem, in Hebræo habet. Pro condy, id est poculo, quod etiam in Esaia legimus, Aquila scyphum, Symmachus phialam transtulerunt. Descende ergo ad me ne steteris, & habitabis in terra Gosen Arabiæ. Hic Arabiæ additum est: in Hebræis enim uoluminibus non habetur. Vnde & error increbuit, quod terra Gosen in Arabia sit. Porro si, ut in nostris codicibus est, per extremum m, scribitur Gosen: quod mihi nequaquam placet: terram signat complutam. גסן Gosen enim in imbrem uertitur. Dixit autem Pharaon ad Ioseph, Dic fratribus tuis, hoc facite: onerate uehicularum uestra: & ite in terram Chanaan. Pro uehicularum, quæ Septuaginta & Theodotion, τὰ φορτία interpretati sunt: iumenta reliqui transtulerunt. Et dedit illis cibaria in uia. Verbum Zeda, quod hic omnes ore confono, ἐπισητισμός, id est, cibaria uel sitarcia interpretati sunt: in psalterio quoque habetur. Vbi enim nostri legunt, uiduam eius benedicens benedicam: licet in plerisque codicibus pro uidua, hoc est pro χήρα, nonnulli legunt θήρα: in Hebræo habet זעדה zeda, id est, cibaria eius benedicens benedicam. Porro θήρα uenationem magis potest sonare quam fruges, tamen si moris sit Ægyptiorum θήρα etiam far uocare, quod nunc corrupte atheram nuncupant. Omnes ergo animæ quæ ingressæ sunt cum Iacob Ægyptum: et quæ exierunt de femoribus eius absque mulieribus filiorum Iacob, animæ sexaginta sex: filij autem Ioseph qui nati sunt ei in Ægypto, animæ nouem. Omnes ergo animæ quæ ingressæ sunt cum Iacob Ægyptum, septuaginta quinque. Quod excepto Ioseph & filijs eius sexaginta sex animæ, quæ egressæ sunt de femoribus Iacob introierunt Ægyptum, nulla dubitatio est. Ita enim & paulatim per singulos supputatus numerus approbat: & in Hebræis uoluminibus inuenitur. Hoc autem quod in Septuaginta legimus: filij autem Ioseph qui nati sunt ei in Ægypto, animæ nouem: sciamus in Hebræo pro nouem, esse duas. Ephraim quippe & Manasse, antequam Iacob intraret Ægyptum, & famis tempus ingrueret, nati sunt de Aseneth filia Putipharis in Ægypto. Sed & illud quod supra legimus: Facti sunt autem filij Manasse, quos genuit ei concubina Syra Machir: & Machir genuit Ga laad: filij autem Ephraim fratris Manasse, Suthalaam, Eithaam: filij uero Suthalaam E dom, additum est: siquidem id quod postea legimus, quasi per anticipationem factum esse describitur. Neque enim illo tempore, quo ingressus est Iacob Ægyptum, eius ætatis erant Ephraim & Manasse, ut filios generare potuerint. Ex quo manifestum est, omnes animas, quæ ingressæ sunt Ægyptum de femoribus Iacob, fuisse septuaginta: dum sexaginta sex postea ingressæ sunt, & repperunt in Ægypto tres animas, Ioseph scilicet cum duobus filijs eius, septuagesimus autem ipse fuerit Iacob. Hanc rem ne uideamur aduersum

aduersum scripturæ autoritatẽ loqui, etiam Septuaginta interpretes in Deuteronomio transtulerunt: quod in septuaginta animabus ingressus est Iacob in Ægyptum. Si quis igitur nostræ sententiæ refragatur, scripturam inter se contrariam faciet. Ipsi enim Septuaginta interpretes, qui hic septuaginta quinque animas per πρόληψιν, cum Ioseph & posteris suis Ægyptum ingressas esse dixerunt, in Deuteronomio septuaginta tantum intrasse memorant. Quod si e contrario nobis id opponitur, quomodo in actibus apostolorum, in concione Stephani dicatur ad populum, septuaginta quinque animas ingressas esse Ægyptum, facilis excusatio est. Non enim debuit sanctus Lucas qui ipse hystorie scriptor est, in gentes actuum apostolorum uolumen emittens, contrarium aliquid scribere aduersus eam scripturam, quæ iam fuerat gentibus diuulgata. Et utique maioris opinionis illo duntaxat tempore Septuaginta interpretum habebatur autoritas, quam Lucæ qui ignotus & uillis, & non magne fidei in nationibus ducebatur. Hoc autem generaliter obseruandum, quod ubi nunquam sancti apostoli, aut apostolici uiri loquuntur ad populos, his plerumque testimonijs abutuntur, quæ iam fuerant in gentibus diuulgata: licet plerique tradant Lucæ euangelistam, ut profelytum Hebræas literas ignorasse. Iudam uero misit ante se ad Ioseph, ut occurreret ei ad urbem Heroum in terram Rameffe. In Hebræo nec urbem habet Heroum, nec terram Rameffe, sed tantummodo Gosen. Nonnulli Iudæorum asserunt, Gosen nunc Thebaidem uocari. Et id quod postea sequitur: dedit eis ut possiderent Ægypti optimam terram in Rameffe, pagum Arsenoiten sic olim uocatum autumant. Et dixit ei, iura ergo mihi. Et iurauit ei: & adorauit Israel contra summitatẽ uirgæ eius. Et in hoc loco quidam frustra simulant adorasse Iacob summitatẽ sceptri Ioseph, quod uidelicet honorans filium, potestatem eius adorauerit, cum in Hebræo multo aliter legatur. Et adorauit, inquit, Israel ad caput lectuli: quod scilicet postquam ei iurauerat filius, securus de petitione quã rogauerat, adorauerit Deum contra caput lectuli sui. Sanctus quippe & deo deditus uir, oppressus senectute, sic habebat lectulum positum, ut ipse iacentis habitus absque difficultate ulla ad orationem esset paratus. Et nunciatum est Ioseph: Ecce pater tuus ægrotat: & tulit duos filios secum, Manassen & Ephraim. Et ex hoc loco illud quod supra diximus demonstratur, quia Ioseph ad id locorum duos tantum filios habuerit, Ephraim & Manasse. Si enim post multos annos moriente Iacob patre suo, duos tantummodo filios duxit ad benedictionem: utique illo tempore cum filij eius generare non quierant, paruuli atque lactantes, in egressu patris & fratrum, nepotes ex eis habere non potuit. Et confortatus Israel, sedit super lectulum. Causam cur Septuaginta interpretes idem uerbum aliter & aliter ediderint, nescio: hoc unum audacter dico: quod ipsum uerbum נשן mita, quod hic in lectulum transtulerunt: supra ubi diximus, adorasse Iacob, uirgã potius quam lectulum nominauerunt. Et nunc ecce duo filij tui qui nati sunt tibi in terra Ægypti antequam uenirem ad te in Ægypto, mei sunt: Ephraim & Manasse, quasi Ruben & quasi Simeon erunt mihi. Quos autem generaueris post hæc tui erunt. In nomine fratrum suorum uocabuntur. Si quis ambigebat, quod septuaginta animæ introissent Ægyptum filiorum Israel: & quod Ioseph eo tempore, quo ingressus est Iacob, non nouem, sed duos tantum filios habuerit, presentis capitulo confirmatur. Si quidem ipse Iacob loquitur, duos eum filios habuisse non nouem. Quod autem dicit, Ephraim & Manasse, sicut Ruben & Simeon erunt mihi, illud significat: Sicut Ruben & Simeon duæ tribus erunt, & ex suis uocabulis appellabuntur: sic Ephraim & Manasse duæ tribus erunt, duosque populos procreabunt: & sic hæreditabunt repromissionis terram, sicut & filij mei. Reliquos autem, ait, filios quos post mortem meam generis, ostendens necdum illo tempore procreatos, tui erunt. In nomine fratrum suorum uocabuntur in hæreditatẽ suam. Non, inquit, accipient separatim terram, nec funiculos proprios habebunt, ut reliquæ tribus: sed in tribubus Ephraim & Manasse, quasi appendices populi commiscebuntur. Et ego dedi tibi Sicimam præcipuam super fratres tuos, quam accepi de manibus Amorrhæorum in gladio meo & sagitta. Sicima, iuxta Græcam & Latinam consuetudinẽ declinata est. Alioquin

Alioquin Hebraice Sichem dicitur: ut Ioannes quoque euangelista testatur: licet uitiōse ut Sichar legatur, error inoleuit: & est nunc Neapolis urbs Samaritanorū. Quia igitur Sichem lingua Hebræa transfertur in humerum, pulchre alludit ad nomen, dicens: Et ego dabo tibi humerum unum. Pro præcipuo enim, id est, ἐξαιρετικόν, unum scribitur in Hebræo. Quod autē dicit se eam in arcu & gladio possedisse: Arcum hic & gladium, iusticiā uocat, per quam meruit peregrinus & aduena, interfecto Sichem & Emor de periculo liberari. Timuit enim, ut supra legimus, ne uicina oppida atque castella, ob euerionē sceleratæ urbis aduersus se confurgerent: & Dominus non dedit eis ut nocerēt illi. Vel certe sic intelligendū: dabo tibi Sicimā quam emi in fortitudine mea: hoc est in pecunia quam multo labore & sudore acquisiui. Quod autē ait: Super fratres tuos, ostendit absque sorte dedisse eam tribui Ioseph. Siquidē eodem loco sepultus est Ioseph: & mausoleū eius ibi hodieque cernitur. Ruben primogenitus meus tu fortitudo mea & principiū filiorum meorum: durus ad ferendū, et durus procacitate iniuria, sicut aqua non ebullias. Ascendisti enim super lectulū patris tui, & tunc uiolasti stratū meū cum ascendisti. In Hebræo ita scriptū est: Ruben primogenitus meus fortitudo mea, & capitulū in liberis meis. Maior ad portandū & maior robore: Effusus es sicut aqua, ne adicias. Ascendisti em cubile patris tui & contaminasti stratū in ascensu. Est autē sensus hic. Tu es primogenitus meus maior in liberis: & sedebas iuxta ordinē natiuitatis tuæ: & hæreditatē, que primogenitis iure debebatur, sacerdotium scilicet & regnū accipere: hoc quippe in portando onere & præualido robore demonstratur. Verū quia peccasti, & quasi aqua quæ uasculo nō tenetur, uoluptatis effusus es impetu: idcirco præcipio tibi, ut ultra nō pecces: si scilicet in fratrum numero, poenā ex peccato luens, quod primogeniti ordinē perdidisti. Simeon & Leui fratres consummauerūt iniquitatē adinventionis suæ: in consiliū eorum non ueniat anima mea: & in cōgregatione eorū non æmuletur secur meū: quia in furore suo interfecerunt homines, & in desiderio suo subneruauerunt taurum. Necessitate cōpellimur iuxta propositū operis longius ea repetere, quæ ab Hebraica ueritate discordāt. Legitur enim ibi: Simeon & Leui fratres, uasa iniquitatis arma eorū. In arcanū eorum ne intret anima mea: & in conuentu eorum ne dissoluatur gloria mea: quia in furore suo interfecerunt uirum: & in libidine sua suffoderunt murum. Significat autē non sui consilij fuisse, quod Sichem & Emor sceleratos uiros interfecerint: contraque ius pacis & amicitiarū, sanguinem fuderint innocentē: & quasi quodā furore, sic crudelitate rapti, muros hospitæ urbis euerterint. Vnde sequitur & dicit: Maledictus furor eorum, quia procax: & ira eorū, quia dura: diuidam eos in Iacob, & dispergā eos in Israel. Leui enim hæreditatē propriā non accepit, sed in omnibus sceptris, paucas urbes ad habitandū habuit. De Simeon uero, in libro Iesu scriptū est: quod & ipse proprium funiculū non fuerit consecutus, sed de tribu Iuda quiddam acceperit. In Paralipomenis autē manifestius scribitur: quod cum multiplicatus fuisset, & nō haberet possessionis locum, exierit in desertū. Quidam propheticè interfectos homines, apostolos: & subneruatū taurū à pharisæis, Christum interpretantur. Iuda te laudabunt fratres tui. Quia Iuda, confessio siue laus interpretatur: consequenter scribitur: Iuda tibi confitebuntur fratres tui: uel te laudabunt fratres tui. Adorabunt te filij patris tui. Catulus leonis Iuda, ex germine filij mi ascendisti: procubens ut leo & quasi catulus leonis. Quis fuscabit eum? Licet de Christo grande mysterium sit, tamen iuxta literā prophetatur, quod reges ex Iuda per David stirpem generentur, & quod adorent eū omnes tribus. Nō enim ait, filij matris tuæ, sed filij patris tui. Et quod sequitur, ex germine filij mi, in Hebræo habet, de captiuitate filij mi ascendisti: ut ostenderet eū captiuos populos esse ducturū. Et iuxta intelligentiam sacratoriē, ascendisse in altum, & captiuam duxisse captiuitatē. Siue quod melius puto: captiuitas, passionem: ascensus, resurrectionē signat. Alligans ad uitem pullum suum, & funiculo pullum asinæ. In Hebræo ita habet: Alligans ad uitem pullum suum, & in Sorek filij mi asinā suā, quod uidelicet pullum asinæ, cui supersedit Iesus, hoc est, gentiliū populū, uinæ apostolorū, qui

ex

A ex Iudæis sunt, copulauerit. Et ad Sorek, id est, electā uitem, alligauerit asinam cui supersedit, ecclesiam ex nationibus congregatā. Quod autem dicit, filij mi, Apostrophē ad ipsum Iudam facit: quod Christus sit hæc uniuersa facturū. Sed & hoc sciendū quod ubi nos legimus: Alligans ad uitem pullum suum, pro pullo in Hebræo possit legi, urbem suam, iuxta eundē sensum alijs uerbis ecclesia demonstrata, de qua alibi scriptum est: Non potest ciuitas abscondi supra montem posita. Et, Fluminis impetus lætificat ciuitatē Dei.

Issachar bonum desiderauit, quiescens inter medios clericos: & uidens requiem, quia bona est: & terram, quia pinguis: supposuit humerū suum ad laborandum: & factus est uir agricola. In Hebræo ita scriptum est: Issachar asinus osseus recumbens in terminis, & uidens requiem, quia bona est: & terram, quia pulchra est: inclinauit humerum suum ad portandum: & factus est in tributum seruiens. Quia supra de Zabulon dixerat, quod maris magni esset littora possessurus, Sidonē quoque & reliquas Phœnicis urbes contingeret: nunc ad mediterraneā prouinciam redit, & Issachar quia iuxta Neptalim pulcherrimam in Galilæa regionē possessurus est, benedictione sua habitatorē facit. Asinum autem osseum uocat, & humerum ad portandum dedit: quia in labore terræ, & uehendis ad mare oneribus, quæ in suis sinibus nascebantur, plurimū laboraret, regibus quoque tributa comportans. Aiunt Hebræi per Metaphorā significari, quod scripturas sanctas die ac nocte meditando, studium suum dedit ad laborandum: & ideo ei omnes tribus seruiunt, quasi magistro dona portantes. Dan iudicabit populum suum, sicut unum de sceptris Israel. Fiat Dan coluber in uia, regulus in semita mordens ungulas equi, & cadet ascensor eius retrorsum: saluatorē tuum expectabo Domine. Sampson iudex Israel, de tribu Dan fuit. Hoc ergo dicit: Nūc uidens in spiritu comā nutrire Sampson Nazareum tuum, cæsis hostibus triumphare, quod in similitudinē colubri reguli obsidentis uias, nullum per terram Israel transire permittat: sed etiam si quis temerarius uirtute sua, quasi equi uelocitate confusus, eam uoluerit prædonis more populari, effugere non ualebit. Totum autē per Metaphorā serpentis & equitis loquitur. Videns ergo tam fortem Nazareum tuum, quod & ipse propter meretricem mortuus est: & moriēs, nostros occidit inimicos: putauit deus ipsum esse Christum filij tuum: uerū quia mortuus est, & nō resurrexit, & rursum captiuus ductus est Israel, alius mihi saluator mundi, et mei generis prestolandus est: ut ueniat cui repositum est, & ipse erit expectatio gentiū. Gad latronculus latrocinauit eū: & ipse latrocinauit plantā. Iuxta Hebræū interpretati sumus. Sed ubi nos latronculū posuimus, ibi scriptū est גִּדְדוּד, ut ad Gad nomen alluderet: qui significantius ἐν γῶνι, id est, accinctus siue expeditus exprimi potest. Totū autē illud est, quod ante Ruben dimidiā tribum Manasse ad filios, quos trans Iordanē in possessione dimiserat, post quatuordecim annos reuertens prælium aduersum eos gentiū uicinarū grande repererit: & uictis hostibus, fortiter dimicauit. Lege librū Iesu Naue & Paralipomenon. Nō ignoro plura in benedictionibus patriarcharū esse mysteria, sed ad præsens opusculum non pertinet. Nephthalim uirgultum resolutū, dans in generatione pulchritudinem. In Hebræo ita scriptū est: Nephthalim ager irriguus, dans eloquia pulchritudinis: signans quod aquæ calidæ in ipsa nascantur tribu: siue quod super lacū Genesareth, & fluente Iordanis irrigua sit. Hebræi autē uolunt propter Tiberiadem, quæ legis uidebatur habere notitiam, agrum irriguū, & eloquia pulchritudinis prophetari. Porro ubi nos agrum irriguū, & Septuaginta ἀνὰ γῆν ἀνὰ γῆν, id est uirgultum resolutum posuerunt: in Hebræo legitur אַנְלָה אַנְלָה אַנְלָה, quod potest & ceruus emissus transferri, propter temporaneas fruges, uelocitatē terræ uerioris ostendens. Sed melius si ad doctrinam saluatoris cuncta referamus, quod ibi uel maxime docuerit: ut in euangelio quoque scriptum est. Filius auctus Ioseph, filius auctus, super frontē filiæ, gradu composito incedentes super murum. Et exacerbauerunt eum & contenderunt: & irascebantur aduersum eum habentes sagittas. Sedit in forti arcus eius, et dirupta sunt uincula manuum eius, à manibus fortis Iacob: inde pascetur lapis Israel à deo patris tui, & reliqua. Quia Septuaginta

ptuaginta interpretes in plerisque dissentiunt, pro interpretatione eorum, ut in Hebraeo habetur, expressimus. Et est sensus capituli: O Ioseph qui ideo sic uocaris, quia adauxit te mihi Deus: siue quia inter fratres tuos maior futurus es: fortissima siquidem fuit tribus Ephraim: ut in Regnorū & Paralipomenon libris legimus. O inquam fili mi Ioseph, qui tam pulcher es, ut te tota de muris & turribus ac fenestris puellarum Aegypti turba prospiceret, inuiderunt tibi, & te ad iracundiā prouocauerunt fratres tui: habentes liuoris sagittas, & zeli iaculis uulnerati. Verum tu arcum tuū & arma pugnandi posuisti in Deo, qui fortis est propugnator: et uincula tua quibus te fratres ligauerunt, ab ipso soluta sunt & dirupta, ut ex tuo semine, tribus nascatur Ephraim, fortis & stabilis, & instar lapidis durioris inuicta. Imperans quoque decem tribubus Israel. Benjamin lupus rapax, mane comedet adhuc, & ad uesperam dabit escam. Quanquā de Paulo apostolo manifestissima propheta sit: quod in adulescentia sua persecutus ecclesiam, in senectute praedicator euangelij fuerit: tamen in Hebraeo sic legitur: Benjamin lupus rapax, siue capiens, in matutino comedet praedam, & ad uesperam diuidet spolia. Quod ita Hebraei edisserunt: Altare in quo immolabantur hostiae, & uictimarum sanguis ad basem illius fundebatur, in parte Benjamin fuit. Hoc, inquit, ergo significat, quod sacerdotes mane immolant hostias, & ad uesperam diuidunt ea quae sibi à populo ex lege collata sunt: lupum sanguinariū, lupum uoracem super altaris interpretatione ponentes: & spoliū diuisionem super sacerdotibus: qui seruiētes altari, uiuunt de altari.

DES. ERASMI ROTERODAMI THEOLOGI IN QVAESTIONES SEU TRADITIONES HEBRAICAS GENESEOS, SCHOLIA.

Ogor prius.] Id queritur in prologo Andriae. Non qui argumentum narret, &c. Rex oratorum.] Testatur ipse Cicero, quod rex fori dictus fuerit, idque inuidiose, quod nemo uinceret, nisi illo uolente. Repetundarum accusatur.] Quod sua pleraque a Graecorum libris sit mutuatus. Si quis tamen haec quoque.] Reulit carmen Maronis ex Georgicis: Si quis tamen haec quoque, si quis Captus amore leget. Necnon Hilarius.] In commentario psalmsi secundi, quo probet incertitudinem Hebraici sermonis, hunc adducit locum. Bresth apud Hebraeos tria significare, in capite, in principio, in filio. Scriptum est ferebatur.] Graecis est επιφανεος, id est, superferebatur. Secundum uarietatem accentus.] De uarietate accentus parum liquet, uerum eandem differentiam animaduertere licet in Ismeth, Ismael & Israelita. Et Theodotio maledicta Adam.] Nam is usus est uoce Hebraica, Graece loquens in hunc modum: επιτιμασθησθαι η αδαμ εν τη παραδεισει ους, μετα μολυσματων αυτων. Tantum addito articulo distinxit Adam terram, ab Adam homine. Et dixit Cain ad Abel frat.] Et in hac editione qua nunc utitur ecclesia, legimus: Egre diamur foras. Quam particulam Hieronymus ait redundare. Ex quo conijci licet, nec hanc esse pure Hieronymianam, sed alciuius studio deprauatam. Omnis qui occiderit Cain septem uindictas.] ενσηπτα πωρας, id est septem poenas, siue septem ultiones. Aquila septemplexiter, ενσηπτακοσιος. Theodotio, per hebdomadem, εν εβδομαδιον δικαιν δωρας, id est, septenarij poenam dabit. Fluctuans & instabilis.] σελαδωμυον εν ακαταστατοις. Videntes filij Heloim filias potentum.] Symmachus enim uertit, δυνασδυντων. Aquila, εν ενων, id est, gentium. Viri nominati.] οι ονομαστοι, quasi dicas magni nominis. Pro cadentibus.] Sic enim Aquila, οι επιπιπτοντες, incidentes siue irruentes uolentos Symmachus, nempe βιατος. Meridianum facies arcæ.] Sic enim transtulit Aquila, μεσημεριον. Διαφανεις.] Quod magis sonat pellucidum quam dilucidum. εν μεσημεριον. id est, quintam linguae speciem. κτισθησθαι.] Hulus & Stephanus meminit. Vnde Ctesiphontij. Quae nunc Callirhoe.] Quod pulchre fluat καλλιρροη dicta Graecis. Cognomento Iescha δυναννομη. id est, binominem.

Ex capite decimotertio.

Et uiri Sodomorū mali.] Si in conspectu dei, superflue additum est ab interpretibus, ut ait Hieronymus, nec habetur apud Hebraeos, manifestum est, hanc editionem qua utimur, non esse pure eam quam diuus Hieronymus nobis tradidit ex Hebraica ueritate. Nam similia multa comperuntur in hac translatione, quae non conueniunt cum fontibus Hebraeorum: siue quod ipse Hieronymus admisit & aliorum editiones, & a Chaldaeis nonnulla desumpsit: siue quod loca quaedam ecclesia in Hieronymiana uersione mutauit: siue quod scilicet priuata autoritate ausi sunt mutare scripturam, de quorum numero fortassis hoc est quod hic notat, atque etiam ueluti redundans damnat in Septuaginta, in conspectu dei, siue, coram Domino. Nisi forte Hieronymus post editum opus Quaestionum Hebraicarum mutauit sententiam. Nam ratio quam adfert, non est magni momenti. Si-

A ti. Si quidem dicuntur mali coram Domino, quod illorum iniquitas ad caelum usque penetrasset, ut iam Deo quoque essent intolerabiles. Vitulam contemnantem.] Pro quo plerique deprauauerant consternantem. Nam Graece est τριεπισουου, quasi dicas, triennizantem, hoc est accedentem ad trimatum.

Ex capite quinto decimo.

7 κενταροσ.] Quam uertere possis degrauationem seu depressionem.

Ex capite decimo octauo.

αυθροσποπιλλωσ.] Id est, humano affectu. Imitatur enim angelus affectum hominis, quasi mors sola possit obfistere, quo minus redeat ad diem promissum.

Ex capite decimo nono.

8 Appungunt de super.] Addunt de super, significantes id diuinitus factum, ut Lot non sentiret concubitum. Verum nec hoc uerbum habetur in nostra editione.

Ex capite uigesimo primo.

Ludentem cum filio suo.] Graecorum comentarij notant uerbum ludendi, in literis diuinis non nunquam accipi pro pugnare, ut libro Regum primo: Ludant pueri coram nobis. Per Prolepsim.] Id est, per occupationem siue anticipacionem, cum ante tempus praueinientes aliquid usurpamus. Veluti si rex dicatur filius regis, patri successurus.

Ex capite uigesimo secundo.

9 Filium tuum unigenitum.] Aquila uertit, μοναχοσ, id est, solitarium siue unicum. Symmachus, μονογονοσ, id est, unicū tuum. συχνω.] Vox a densitate dicta Graecis, quibus συχνω densum est.

Ex capite uigesimo quarto.

Vt loqueretur in agro.] Et ob id Aquila uertit, μιλησσαι εν χωρασ, id est, ad colloquendum in regione.

Ex capite uigesimo quinto.

10 τρογλοδυτην.] Regio Troglodytarum inde dicta, quod in antris & cauernis habitent. Et δδαιμων, felix, seu fortunata.

Ex capite trigesimo.

Vnde & Aquila ait.] εν σιωπαισραφω τη αδελφη μου, quod ita uertas licebit, & conuersata sum simul cum sorore mea. Interpretati sunt, diliget me.] αρεπει, hoc est, expetet. Vnde puto scriptum fuisse, diliget me, non diliget. Quam significantius Graeci, δινω uocant.] Nam causa Latinis an-

11 ceps est nomen, respondens tribus Graecis, απια, λογοσ, & δινη. At δινη proprie causa est, quae apud iudices agitur. Quod ad sensum non pertinet, transtulerunt.] Sic autem legimus in commentarijs Graecorum uertisse Septuaginta: εννησεν δε τα ασκημα τα λαβω, τα δε επισημα τα ιακωβ, id est, & facta sunt non insignia Laban, insignia uero Iacob.

Ex capite trigesimo primo.

Septuaginta interpretes posuerunt decem agnis.] Sic enim reperimus apud Graecos, εν δεκα αγνων. Caeterum Aquila & Symmachus consentiunt cum Hieronymo, quorū prior ita uertit, εν ηλλαξεν τω μιθωσιν εν δεκα αγνων. Posterior, εν ηλλαξεν τω μιθωσιν εν δεκακτισ αγνων. Admonent Graecorum commentaria, apud Syros & Hebraeos, decies, poni pro sexcentis, quemadmodum apud Latinos, milies & sexcentis. Aquila, μορφωματα.] Explicat hunc locum in epistola quadam huius tomi.

Ex capite trigesimo secundo.

12 In Graecis & Latinis codicibus continetur.] Quid scriptum fuerit in Latinis, parum liquet. In Graecis autem comentarijs sic reperimus, εναντιω μοι εν πασησ δικαιοσυνησ εν εν πασησ αληθειασ ησ επισημασ εν παιδι σ, id est, sufficiat mihi de omni iusticia, & de omni ueritate quam fecisti seruo tuo.

Quare interpretatur Aquila, εν ηεφασ μετα θεσ.] Id est, quoniam regnasti cum Deo. Symmachus, εν ηεφω ιχνησ πασ εν θεσ.] Id est, quoniam regnasti robore aduersus deum. Septuaginta & Theodotio, εν ηεφωσ μετα θεσ.] Id est, quoniam inualuisti cum Deo. Siue directus Dei, hoc est, αθηστωνσ θεσ.] Quasi dicas, reatus sum dei.

Ex capite trigesimo tertio.

13 Aquila posuit, ημισοσ, id est, dimidiavit.] Ita legimus in Graecorum commentarijs.

Ex capite trigesimo quarto.

Aquila interpretatus est, απηροσμωνσ.] Ab απηροσ, perficio. Nam id uerbi reperitur in scriptis codicibus. Septuaginta transtulerunt, ειρωικοι, id est, pacati siue pacifici. Quanquam Latina lingua uix habet, quo Graecam exprimat uocem. Nam pacifici dicuntur ειρωοποιοι: sed ειρωικοι sunt qui non moliuntur bellum. Quod in Graecis legitur, ασφαλωσ, id est, diligenter.] Sic enim aliquoties uersum comperimus in euangelijs. Caeterum magis sonat, tuto, ut consentiat cum Graeca uoce.

Ex capite trigesimo quinto. Et factum est καὶ ὁ δὸς τῆς γῆς. Id est, iuxta uiam terræ. Pro quo Septuaginta, ἢ τῆ ὁδῶ τῆς γῆς. Septuaginta, campum habent. τὸ πεδία, id est, planiciem siue campum. Ipse est Anan qui inuenit, οὗ τῆς συμμάχου. Id est, cum Simim. Et Symmachus similiter. ἢ τῆ συμμάχου ὁ δὲ εὗρε αὐτὸν συμμάχου, hic est Anan, qui reperit illos Simim. Nam articulus additus, indicat multitudinem. Æqualiter transfulerunt, ἔδωκα μὲν. Id est, ipsum lamin. Articulus Græcus indicat numerum unicum. Addunt Græci interpretes, apud Hebræos ac Syros, ἰαμὲν sonare πηγῶν, id est, fontem. Apud Hebræos ἰαμὲν sonare aquam, quod tamen Diodorus negat inueniri.

Ex capite trigesimo septimo. Scriptura commemorat, μαγεύειν. μαγεύειν, magare, quod ab his occidantur coquenda pecudes. Iuxta morem hierophantarum. ἱεροφάνται dicebantur, qui facris ciuis uescebantur, & facris ministrabant. Apud nos æditi dicuntur.

Ex capite trigesimo octauo. Pro materia diuisionem. Nempe διακονίῃ & διαλέσει. Et maceria legendum est, non materia, cum Græce sit φραγμός. Princeps uinariorum. Quod Græcis composita uoce dicitur ἀρχιμαγείρου, id est, princeps pocillatorum.

Ex capite quadragesimo. Tria canistra Chondritorum. Condritis Græcis est simila, hęc est, farina purgatissima. Meminit eius uerbi Suidas. Nam Septuaginta uerterunt ad hunc modum, καὶ ἔπιλυ τρεῖς κανίτες χονδρίτων, id est, & uidebar mihi tria canistra simila portare. Aquila sic, τρεῖς κανίτες χονδρίτων. Symmachus sic, τρεῖς κανίτες βάλια.

Ex capite quadragesimo primo. Ahu, hoc est, in palude. Ita uertit Aquila & Symmachus, ἢ τῆ ἰλῆ. Ex capite quadragesimo quarto. Condy meum. Apparet condy uerbum Hebraicum, aut certe Ægyptium, esse potuli genus, apud illos.

Ex capite quadragesimo quinto. Et Septuaginta & Theodotion τὰ φορτία. Id est, fercula, siue uehicula, a uerbo φέρειν, id est, portare. Sic enim illi uerterunt, γαίβρετα τὰ φορτία ὑμῶν. Iumenta. ἄπολύγια est Græce, atq; hoc uerbo, ueteres non animal significabant quod tergo ueheret, sed plaustrum equis aut bubus iunctum: ut indicat & Aulus Gellius.

Ex capite quadragesimo septimo. Ad caput lectuli. Quod Aquila uertit ad hunc modum, ἐπὶ τῆ ἀκροτῆτος κλίνης, id est, in summa parte lecti. Symmachus sic, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς κλίνης, id est, in capite lecti. At in nostra editione, quo clarior esset sensus, non nihil addidit Hieronymus, uertens ad hunc modum: Quo iurante, adorauit Israel dominum, conuersus ad lectuli caput. In Hebræorum uoluminibus ita legitur, וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה בְּרֹאשׁ הַכִּיּוֹר.

QUAESTIONES SEU TRADITIONES HEBRAICAE IN libros Regum, parum liquet quo autore, nisi quod probabile est, quædam ex Hieronymi commentarijs, quos in præfatione pollicetur, per studiosum quempiam decerptâ.

Vit uir unus de Ramathaim Zophtim de monte Ephraim, & nomen eius Elcana, filius Ieroham, filij Elihu, filij Thohu, filij Suph Ephraëus. Ramathaim interpretatur, duo excelsa. Et hæc duo excelsa, duæ intelliguntur tribus: regalis uidelicet, & sacerdotalis. Quod pater Elcanæ de tribu uerit Leui liber Paralipomenon plenissime docet: in quo series genealogiæ illius usque ad Leui perducitur. Matrem quoque eius de tribu Iuda extitisse monstratur, in eo quod Ephraëus uocatur. Ephraëus ab Ephrata uxore Caleb, quam constat de tribu Iuda fuisse dictus est. Et si quem mouet quod ab Ephraim, non ab Ephrata Ephraëus uocetur: uideat in subsequentijs, qualiter Dauid filius uiri Ephraëi uocetur: cum liquido pateat eundem Isai non de Ephraim, sed de tribu Iuda extitisse: & probet eundem Elcana Ephraëum ab Ephrata, non ab Ephraim dici. Zophim

phim, speculatores interpretantur. Speculatores hic prophetæ intelliguntur: quorū filius Elcana fuit. De monte Ephraim. De monte uero Ephraim fuisse dicitur, quia ibi erat eius habitatio. Intra cunctas namque tribus, habitationem leuitarum fuisse non dubium est.

Et ascendebat uir ille de ciuitate sua statutis diebus. Tribus festiuitatibus, paschæ uisdelicet, & pentecostes, & solennitate tabernaculorū ascendebat in domū domini. De diebus Phenennæ uxori suæ & cunctis filijs eius & filiabus partes. Hæ partes, uestes intelliguntur, quæ in istis tribus festiuitatibus iuxta morē illius gentis, uxoribus & liberis, ac famulis tribuebantur. Annæ autē dedit partem unam tristi. In Hebræo ita legitur, Annæ autē dedit partem unam duplicem, quia Annam diligebat. Ne reputes ancillam tuam quasi unam ex filiabus Belial: quia ex multitudine meroris & doloris mei locuta sum usque ad præsens. Belial interpretatur, absque iugo. Et notandū quod omnes qui ebrietatem sectantur, filij Belial uocentur. Et adduxit eum secum postquā ablactauerat in uitulis tribus, & tribus modijs farinae, & amphora uini, & adduxit eum in domū Domini in silo. In Hebræo, non tribus modijs farinae, sed modio farinae legitur, quem locū apud Latinos scriptorū uitio cōstat esse deprauatū. Si enim cum uitulis tribus, tres modios farinae obtulit, contra præceptū legis fecit. In lege enim ita præcipitur, Mensis septimi prima dies uenerabilis & sancta erit uobis. Omne opus seruale non facietis, dies clangoris est & tubarū, offeretisque holocaustū in odorem suauissimū domino: uitulum de armento unum, arietē unum, agnos anniculos immaculatos septem, & in sacrificijs eorum similia oleo consperfa. Tres decimas per singulos uitulos, duas decimas per arietem, unam decimā per agnum. Hęc uero decima, decima pars erat Ephī. Vnde datur intelligi quod Elcana non obtulerit tres modios farinae cum tribus uitulis, sed nouem decimas: quibus secundum Hebraicā mensurā, unus efficitur Ephī. Exultauit cor meum in domino, & exaltatū est cornu meum in domino. Cornu, filium uocat, quia quando sine filio erat, absque cornu uidebatur sibi esse. Recedat uetera de ore uestro. In Hebræo ita habetur: Exeat uetera. Et est sensus, Exeant humilia de ore uestro, de quo antea grādia & superba exhibant. Quibus uerbis Phenennā, & filios eius increpat, quæ ob fecunditatē sibi concessam, cōtra Annam eleuabatur. Arcus fortium superatus est, & infirmi accincti sunt robore. Arcus Ægyptiorū, id est fortitudo & potentia, superata est, & infirmi scilicet Israelitæ cōfortati sunt. Aliter, Arcus, id est, superbia & fortitudo Phenennæ, qua in filijs gloriabatur, superata est: & Anna quæ ob sterilitatē infirma erat, accincta est robore filiorum. Donec sterilis peperit plurimos, & quæ multos habebat filios, infirmata est. In Hebræo & in Septuaginta translatione, non plurimi, sed septem leguntur. Iudæi hunc locū ita intelligunt: quod nato Samuele, mortuus sit filius primogenitus Phenennæ, mortui sint & alij filij. Sed querendū est, quomodo hoc stare possit, cum Phenenna, septem: Anna autē non nisi quinque filios habuerit. Quam quæstionem Hebræi soluentes, duos filios Samuelis cū filijs Annæ annumerant. Domini enim sunt cardines terræ, & posuit super eos orbē. In Hebræo ita habetur, Domini enim sunt afflicti terræ. Afflictos terræ, Hebræi pauperes spiritu & humiles corde intelligunt, super quos dominū orbem posuisse dicunt, quia eorum meritis terram stare autumant. Dominum formidabunt aduersarij eius, & super ipsos in cælis tonabit. Super aduersarios suos dominus in cælis tonabit, si cut est illud in libro Iosue, Cumque fugerent a facie Israel, & essent in descensu Bethoron, dñs misit super eos lapides magnos de cælo usque Azecha: & mortui sunt multo plures lapidibus grādinis, quos gladio percusserant filij Israel. Eli autē senex erat ualde, & audivit omnia quæ faciebant filij sui uniuerso Israeli, & quomodo dormiebāt cum mulieribus, quæ obseruabāt ad ostium tabernaculi. Dormisse eos dicunt Hebræi cum mulieribus: eo quod post menstrui tempus aut partus non impleto (secundum legis præceptum) sacrificio suadebant eas ad uiros suos redire, eisque cōmisceri. Et dormire ideo dicuntur: quia eas dormire cum bona fama uiris suis, contra præceptum legis faciebant. Vnde idem Eli, post paululū ait, Non est enim bona fama quā ego audio, ut transgrediri

faciatis populum Domini. Transgressionem ergo populus faciebat, quia sacrificio non rite peracto, uxoribus suis iungebantur. Sicut enim ui extorquebāt carnes ab immolante: ita etiam extorquebant sacrificiū ab offerente. Et idcirco sicut in auferendis carnibus, faciebant homines detrahare sacrificio domini: ita quoque nihilominus in coniungendis uxoribus transgredi faciebant populū Domini. Si peccauerit uir in uirum, placari potest ei deus: quia placato sibi uiro in quem peccauit, placabilem sibi facit deum, cui in uiro peccauit. Si autem in deum peccauerit uir, quis orabit pro eo? Non ergo eo modo in uirum, quo in deum peccatur. Quia in uirum peccare, peccatum qualecunque est, leuiorque remissio. In deum uero peccare, id est ab eius cultu recedere, impietatis peccatū est, difficilius remissio. Et quoniam cum in uirum quis peccat, placato sibi uiro, facit sibi Deum placabilem. In deum autē cum quis peccat, quis orabit pro eo? Ac si dicatur, Per quem, deum sibi in quem peccauit, propiciū facere poterit? Venit autem uir Dei ad Eli, & dixit ad eū: Hæc dicit dominus, Nunquid non aperte reuelatus sum domui patris tui, cum esset in Ægypto in domo Pharaonis, & elegi eum ex omnibus tribubus Israel, mihi in sacerdotem, & cætera. Hunc uirum dei, Iudæi Phinees dicunt: quem & Eliam autumant. Reuelatus uero dominus fuisse dicitur domui patris eius, id est, Aaron: in eo loco ubi ait, Dixit enim dominus ad Aarō: Vade in occursum Moyli in deserto, & cætera. Et in hoc loco primum dominus ei reuelatus dicitur. In sacerdotē uero electus est ex omnibus tribubus Israel: sicut habes in Ele Smoth & in Vaiekra. Quod uero ait, Venit uir dei ad Eli, & cætera quæ sequuntur, ante tempus Elcanæ dicta fuisse arbitrantur: sed hic ob gloriam Samuelis interposita dicuntur. Ecce dies uenient, & præcidā brachium tuum, & brachium domus patris tui. Brachiū arcam uocat, & dignitatē sacerdotij: ut non sit senex in domo tua. Senem, sacerdotē magnum dicit. Et uidebis æmulum tuum in templo in uniuersis prosperis Israelis. Æmulus domus Eli, Sadoch sacerdos extitit: qui eiecto Abiathar, à Salomone sacerdotium suscepit: sicut in Malachim legitur. Proiecitque Salomon Abiathar, ne esset sacerdos domini, ut impleretur uerbum domini, quod locutus est super domum Eli. Veruntamen non auferā penitus uirum ex te ab altari meo, ut deficiant oculi tui, & tabescat anima tua. Ideo dominus se non penitus ablaturū ex domo Eli uirum ab altari suo dicit, ut semper de domo Eli, esset in domo domini uir qui in dignitate sacerdotij alium substitutū uideret, & se eadem dignitate priuatum uidentem, oculi eius deficerent, & anima tabesceret. Vnde & in subsequenti dicitur: Veniat ut adoret eū, id est, sacerdotē magnum, & accipiat ab eo nummū argenteum, & tortam panis, dicatque: Dimitte me obsecro ad unam partem sacerdotalem, ut comedā buccellam panis. Et sermo domini erat preciosus in diebus illis. Preciosus dicitur, quia perrarus erat. Omne enim quod rarum est, preciosum est. Non erat uisio manifesta, quia prophetia non plene manifestabatur. Factum est uero in die quadā, Eli iacebat in loco suo, & oculi eius caligauerant, nec poterat uidere. Hic enim distinguendum est, & postea inferendum. Et antequam lucerna Dei extingueretur, Samuel autē dormiebat in templo domini, ubi erat arca Dei. Intelligi autē hoc modo debet, Et antequam lucerna dei extingueretur, in templo domini, ubi erat arca dei, Samuel dormiebat. Quod uero ait, Antequam lucerna dei extingueretur, intelligi oportet, antequam lux diurna fieret, quando eadē extinguenta erat lucerna. Sic enim à Domino per Moysen iussum erat, ut eadem lucerna luceret usque mane: sicut est illud in Hebræo, Præcipe ait dominus filiis Israel, ut afferant tibi oleum de arboribus oliuarū purissimū piloque contusum, ut ardeat lucerna semper in tabernaculo Domini, & collocabūt eam Aaron & filij eius, ut usque mane luceat coram domino. Porro Samuel necdum sciebat dominum. Nescire dominū dicitur, quia per prophetiæ mysterium necdū ei reuelatus fuerat sermo Domini. Dixit dominus ad Samuel, Ecce ego facio uerbū in Israel, quod quicumque audierit, tinnient ambæ aures eius. Hoc in loco cōminatio domini est super Eli, & super domum eius, eo quod in peccato filiorū Eli, arca Dei caperetur, & Israel rueret, & eius filij interirēt, & domus Eli sacerdotio domus Dñi priuaretur

uaretur: & ob id factum, audientū aures tinnirent stupore uehementi. Aperuitque ostia domus domini, & Samuel timebat uisionem indicare Eli. Non est intelligendū quod Samuel aperuerit ostia domus domini, sed sacerdos. Et nō cecidit ex omnibus uerbis Samuel in terrā. Non cecidisse ex omnibus uerbis eius in terram dicitur: quia quicquid prophetabat, rebus gestis demonstrabatur. Et euenit sermo Samuelis uniuerso Israeli. Sermo eius fuit ad uniuersum Israel, quod percutiendi essent à Philistæis propter peccata filiorum Eli, quem sermone euentus rei postea probauit. Erat autē ibi lapis magnus, & conciderunt ligna plaustrī. Lapidem istum Hebræi aram ab Abrahā ædificatam intelligunt. Hi sunt autē ani aurei, quos reddiderunt philistijm pro delicto domino, Azotus unum, Gaza unum, Ascalon unum, Geth unum, Acharon unum. Quinque anos & quinque mures, hæc quinque ciuitates dederunt. Reliquæ autem ciuitates prouinciarum & uillæ quæ erant absque muro, mures tantū dederunt. Idcirco dicitur, ab urbe murata usque ad uillam quæ erat absque muro. Quod autē sequitur, Et usque ad Abel magnū, super quem posuerunt arcam domini. Abel magnum ciuitas est in termino Israel. Abel magnum idcirco uocatur cum antea Bethsamis uocitata sit, siue propter luctum super uiris Bethsamitibus ibi factum, siue propter distinctionem ciuitatis Abel Bethmaca, de qua exclamauit mulier sapiens ad loab, dicens: Qui interrogant, interrogent in Abela. Sic itaque intelligendum est quod ab urbe murata usque ad uillam quæ erat absque muro, & usque ad Abel magnum, dederint mures. Super quem, id est, super luctum, posuerunt arcam Domini, quæ erat usque ad illum diem in agro Iosue Bethsamitis. Fuit ergo in agro illius donec in Cariathiarim ducta est. Et percussit de populo septuaginta uiros & quinquaginta milia plebis. In Hebræo ita habetur, Et percussit de populo septuaginta uiros & quinquaginta milia uiros. Hos septuaginta uiros, iudices septuaginta Hebræi intelligunt. Quorū merito & gloriæ, quinquaginta milia uiri cōparabantur, sicut & de Dauid dicitur: quia tu unus pro decem milibus computaris. Et factum est ex qua die mansit arca domini in Cariathiarim, multiplicati sunt dies, id est uiginti anni. A tempore quo reprobatū est sacerdotiū Eli usque ad Samuelis ducatum, uiginti fuerunt anni miseriarū referri. Peracto uicesimo anno, translata est eadem arca à Samuele in Masphat, & de Masphat transtulerunt eam Samuel & Saul in Galgala. Inde translata est à Saul in Nobe. De Nobe in Gabaa. De Gabaa trāsata est à Dauid in domū Obed Edom. De domo Obed Edom transtulit eam Dauid in Sion. De Sion transtulit eam Salomon in sancta sanctorū. Et requieuit omnis Israel post dominū. Requieuisse post dominum dicuntur, quia abiectis idolorum fortibus, domino se ad seruiendum toto corde tradiderunt. Quod & in subsequenti dicitur: Abstulerunt filij Israel Baalim & Astaroth, & seruiērunt domino soli, & conuenerunt in Masphat: hauseruntque aquam & effuderūt in conspectu domini. Hebræi tradunt quod coram domino in eandē aquam maledicta congesta sint, & sicut in lege mulier zelotypa hausta aqua probatur, ita & hic idololatræ hac aqua probati sunt. Hi uidelicet qui se idola coluisse penitus denegabant. Tradunt etiam quod quicumque idololatra hanc aquam gustasset, labia eius ita sibi adhererent: ut nequaquam ea ab inuicem idololatra separare posset. Hoc indicio idololatra deprehendebatur & interficiebatur. Quod & sequentia demonstrāt in eo quod ait. Iudicauitque Samuel filios Israel in Masphat. Iudicare in hoc loco idololatra, secundum legem morti tradere intelligendū est. Dicunt etiam quod Moyses hoc modo idololatra qui sibi uitulū fecerant, probauerunt: quando arripuit uitulū & combussit, & contritum usque ad puluerē sparsit in aquam & dedit ex eo potum filiis Israel. Dixitque Saul ad puerū suū, Ecce ibimus, quid feremus ad uirum? Nō enim putabat Saul sibi asinas à Samuele aliter indicari, nisi precio diuinationis, ideo ait, Quid feremus ad uirum? Festino nunc, Hodie enim ueniet in ciuitatem quia sacrificium est hodie populo in excelsis. Sacrificiū in hoc loco prandium intelligitur, quod præparauerat Samuel populo in kalendis. Et dimittam te mane, & omnia quæ sunt in corde tuo indicabo tibi, & de asinis quas perdidisti nudiustertius ne sollicitus sis, quia in

uentæ sunt. Erat in corde Saul sicut Hebræi tradunt quod rex futurus esset, quia uide-
rat per uisum se in uertice arboris palmæ collocari. Quæ uisio signū regale fuit. Cumq;
abieris inde & ultra transferis & ueneris ad quercū thabor, inuenient te ibi tres uiri ascen-
dentes ad dominū in Bethel. Hi uiri causa orationis ibant in Bethel, ubi Iacob lapidem
erexerat. Post hæc uenies ad collem dei. Collis dei locus erat ubi prophetæ habita-
bant. Et insiliet in te spiritus domini, & prophetabis cum eis. Prophetasse eum ibi lu-
dæi dicunt de futuro seculo, de Gog & Magog, & de præmijs iustorum & pœna impio-
rum. Quando ergo uenerint signa hæc omnia tibi, fac quæcunq; in uenerit manus tua,
quia deus tecum est. Ac si diceret: His signis noscere poteris quia deus te regem fore uo-
luit. Et idcirco ad omnia quæ tibi agenda sunt regaliter age, quia deus tecum est. Et de-
scendes ante me in Galgala: ego quippe descendam ad te ut offeras oblationē & immo-
les uictimas pacificas. Septem diebus expectabis donec ueniam ad te, & ostendam tibi
quæ facias. Videtur quibusdam inculpabiliter Saul obtulisse holocaustū, cum Samuel
expectatus ab eo, iuxta placitum septem dierū non uenerit. Quod si quis hunc locū be-
ne distinxerit, inueniet eum non immerito culpatum fuisse & inobediētē redargutum.
Locus autem hic apud Hebræos ita distinguitur, Et descendes ante me in Galgala, ego
quippe descendam ad te. Et postea infertur, ad offerendas oblationes & immolandas ui-
ctimas pacificas, septem diebus expectabis, donec ueniam ad te & ostendam tibi quæ fa-
cias. Non enim Samuel suum præstolari aduentū Sauli septem dierum tempore præce-
pit, sed ad offerendas oblationes & immolandas uictimas pacificas, se ab eo eisdē septem
diebus uoluit expectari. Quod ille nequaquam fecit, & ideo merito culpatur & stulticię
elogio denotatur. Responditq; alter ad alterum, dicens, Et quis pater eorum? Ac si di-
ceret, Et quis maior illo in dignitate & sapientia? Optime em̄ potest inter prophetas uer-
sari, & pater eorum, id est, magister uocari, qui tam doctus & sapiens est. Pater magister
uocatur, sicut Eliseus Eliam patrem, id est, magistrum uocat, Pater mi, pater mi, currus
Israel & auriga eius. Et in libro Iob, Heliu Eliphaz patrem, id est, magistrum uocat, hoc
modo, pater mi probetur Iob usque in finem. Filius unius anni erat Saul cum regnare
cœpisset. Duobus autem annis regnauit super Israel. Nō de Isboeth filio Saul, sed de eo-
dem Saule dictum est hoc. Sic enim erat innocens quando regnare cœpit, sicut filius est
unius anni, & in eadem innocentia duobus regnasse annis dicitur. Locutus est autem
Samuel ad populum legem regni, Hebræus, iudicium regni. Et reposuit coram domino.
Coram domino, id est, coram arca domini quæ erat in Masphat. Et misit dominus le-
rubaal & Bedan & Ieptha & Samuel, & eruit uos de manu inimicorū uestrorum per cir-
cuitum. Ierubaal ipse est Gedeon: & Bedan ipse est Sampson. Si timueritis Dominū,
et serueritis ei, & audieritis uocem eius & nō exasperaueritis os domini. Os domini, di-
cit os prophetarum: qui ex ore domini loquebantur. Quod cum audissent Philistijm,
Saul cecinit buccina in omni terra, dicens: Audiant Hebræi. Et uniuersus Israel audiuit
huiusmodi famam: percussit Saul stationem Philistinorum. Sic enim intelligendum
est, quod cum audissent Philistijm, subauditur, cōturbati sunt. Saul cecinit buccina. Hæc
buccina signum uictoriæ & exhortationis fuit, ut audirent & nossent Hebræi, contur-
batos & superatos esse Philistæos. Propterea sequitur, Et uniuersus Israel audiuit huius-
modi famam, percussit Saul stationem Philistinorū. His rebus compertis, confortatus
est Israel propter hoc. Et sequitur, Et erexit se Israel aduersus Philistæos, id est, uiriliter
cœpit agere contra Philistæos. Quod cum uidissent filij Israel se in arcto positos, affli-
ctus enim erat populus, absconderunt se in speluncis & in abditis, in petris quoq; & in
antris & in cisternis. Hebræi autem transferunt Iordanem in terram Gad & Galaath.
Si se abscondit Israel in præfatis locis, quid est quod ait, Hebræi autem transferunt Ior-
danem? Absconsis enim quibusdam Israelitis qui Saul & populum qui cum eo erat re-
liquerant: quædam pars eorum qui hic Hebræi uocantur, timore perterriti defecerunt
à Saul, & à uiris qui cum eo erant, & descenderunt in castra Philistijm, Quem locum

ad

A ad intelligendum clarius & manifestius, sequentia demonstrant, in eo loco ubi ait, Sed &
Hebræi qui fuerant cum Philistijm ab heri & nudius tertius, ascenderātq; cum eis in ca-
stris, reuersi sunt, ut essent cum Israel qui erant cum Saul & Ionathan. Omnes quoque
Israelitæ qui se absconderant in monte Ephraim, audientes quod fugissent Philistijm,
sociauerunt se cum suis in prælio. Et uersus ad prædam, tulit oues & boues & uitulos, &
mactauerunt in terra, comeditq; populus cum sanguine. Non fecit populus irritum iu-
ramentum quo eos Saul adiurauerat, dicens: Maledictus uir qui comederit panem usque
ad uesperam, donec ulciscar me de inimicis meis, quia uictoria iam potiti erant: sed pec-
casse Domino, & cum sanguine comedisse dicuntur, quia contra legis præceptum ante-
quam sacrificium uespertinum perageretur comederunt. Sic itaq; uisus erat, ut quædo ho-
micidium ab eis, aut in suis aut in exteris fiebat, ut non comederēt antequam sacrificium
uespertinū pro eis fieret. Aliiter peccasse Domino & comedisse cum sanguine dicuntur,
quia mactatis uictimis non obtulerunt ad sanctuarium sacerdotibus iuxta legis præce-
ptum adipem & sanguinem, cum uidelicet sanctuarium secum haberent. Quando locus
sanctuarij procul erat, iubetur sanguis uictimarum in terram fundi, de his uidelicet ui-
ctimis quas ad suos usus præparabant. Quando uero sanctuarium præsens erat, sanguis
hostiarū super altare Domini iubetur fundi, sicut est illud in libro Deuteronomij, San-
guinem hostiarum tuarum fundes in altari, carnibus autem ipse uesceris: quod præfa-
tus tamen non fecit populus. Peccasse idcirco dicitur Domino & cum sanguine come-
disse. Aedificauit autem Saul altare Domino. Tunc primum cœpit aedificare altare
Domino. Hebræus non habet primum. Quærendum itaque cum antea legatur aedi-
ficasse altare, quando à Samuele increpatus est: cur hic dicatur, tunc cœpit aedificare altare
Domino. Aedificasse itaq; antea legitur altare: sed quia inobedienter illud aedificauit,
nō Domino aedificasse intelligitur. Hic autem quia obedienter & recte illud aedi-
ficauit, Domino aedificasse perhibetur. Dixitq; Saul, Applicate huc uniuersos angu-
los populi. Angulos populi, principes populi uocat, quibus idē populus adhaerebat.
Nunc ergo uade & percutite Amalec & demolite uniuersa eius. Non parcas ei, sed in-
terfice à uiro usq; ad mulierem, & paruulū atq; lactentem, bouem & ouem, camelum &
asinum, atque iumenta. Ideo autem Dominus iumenta Amalec demoliri iubet, ut nec
in iumentis eius memoria fieret. Dominus enim dixerat se deleturum memoriā Ama-
lec de sub cœlo. Idcirco præcipitur Sauli, ut eum penitus ab homine usq; ad iumenta de-
leret. Sed quia eius memoria, id est, Amalec penitus deleta non fuit, Saulis peccatum & in-
obedientia in causa extitit. De quo Amalec ita in libro Deuteronomij dicitur, Memento
quæ fecerit tibi Amalec in uia quando egrediebaris ex Ægypto, quomodo occurrerit
tibi, & extremos agminis tui qui lasi residebant, ceciderit. Lasios hic Hebræi immundos
secundum legem extra castra manentes intelligunt: quos cecidisse Amalec ita dicuntur:
quia sicut ipsi tradunt, eorū circuncisionem amputauerunt, & in sublationem Dei, in
cœlum proiecerunt. Dixitq; Saul Cineo, Abite, recedite atq; discedite, ne forte inuoluā-
te cum eo. Tu em̄ fecisti misericordiā cū omnibus filijs Israel cum ascenderent de Ægy-
pto. Ceni ipse est Iethro cognatus Moyse, de cuius genere erant Cinei qui descenderāt ad
Amalec & habitabant cum eo, qui utiq; cōsanguineus eorum erat, et hereditatem in eius
terra habebat. Misericordiā uero Cinei cum filijs Israel fecisse dicitur: siue quia Moyse
fouit in terra Madian, siue quia cōsiliū dedit Moyse qualiter multitudinē populi guber-
naret. Nunciatū est autē Samuel eo quod uenisset Saul in carmelū, & erexisset ibi fornix
cē triumphalem. Quando uictoria potiebantur, faciebant arcum de myrtetis & palmis
& oliuis ob signū uictoriæ. Tulit autem populus oues & boues, primitias eorū quæ
caesa sunt. Primitiæ hic ea quæ potiora & meliora erāt, intelligendæ sunt. Porro trium-
phator in Israel nō parceret & pœnitudine nō flectetur, nec em̄ homo est ut agat pœniten-
tiā. In Hebræo legitur, porro triumphator Israel nō mētiatur. Triūphator iste deus est.
Nō mētiatur, quia ea quæ promittit sibi famulātibus, largitur. Pœnitudine nō flectetur,

uu 4 quia

quã non pœnitet eum de bonis quæ largitus est. Sed nunc honora me coram senioribus populi mei & coram Israel. Honora me sicut regem, ut ego præcedam sicut rex, & tu subsequaris ut adorẽ Dominũ Deum tuum. Senes autẽ populi sui, suam tribũ, & coram Israel, cæteras tribus Israel dicit. Et respondens unus de pueris, ait: Ecce uia di filium Isai Bethlehemitẽ, & cætera. Puer iste Doeck Idumæus fuisse perhibetur, inimicus Dauid; & omnia quæ de Dauid in laudẽ dixisse uidetur, in odium eius dixisse dicitur, quia uolebat inimicitia causa & inuidiã liuore ut ad Saul ueniret, quatenus ibi quilibet occasione necaretur. Et directus est spiritus Domini in Dauid à die illa, & in reliquum. Ideo directus in eum spiritus Domini dicitur, eo quod tunc psalmos canere cœperit. Et egressus est uir spurius de castris Philistinorũ nomine Goliath. Spurius dicitur, quia à patre gigante, matre uero Gethea natus erat. Dauid autẽ erat filius uiri Ephratei de Bethlehem Iuda, cui nomẽ erat Isai, qui habebat octo filios. Quæritur cur hic octo filios habere dicatur, cum in Paralipomenon non amplius quã septem legantur. Quod ita soluitur. Nathan propheta filium Sammaa filij sui quem in loco filij educauerat & nutrierat, inter filios annumerat. Nam & corã Samuele septem eius filij leguntur adducti fuisse, & octauus esse in pascuis. Inter quos Nathan adductum fuisse, manifestum est, qui & Ionathan uocatur. De quo in extrema parte Samuelis dicitur. Percussit autem eum Ionathan filius Sammaa fratris Dauid. Et notandum quod ubi cunq; propheta uocatur, Nathan scribitur non Ionathan. Et fratres tuos uisitabis si recte agant, & cum quibus ordinati sunt, disce. In Hebræo ita habetur. Et fratres tuos uisitabis si recte agant, & pignora eorũ tolles. Pignora in hoc loco Hebræi libellos repudiij intelligunt. Siquidem usum illius gentis fuisse ferunt, ut quando ibatur ab eis in pugnam, libellos repudiij uxoribus suis darent: ut si contigisset uirum in prælio capi & in captiuitatem duci, mulier eius expectatis tribus annis, si uir eius non redisset, alium duceret uirum. Quare uenisti & quare dereliquisti pauculas oues illas in deserto? Et noui superbiam tuam & nequitia cordis tui. Nosse se dicit illius superbiam & nequitiam cordis: quia putabat eum tumore cordis eleuari, eo quod Samuel unxisset illũ in regem. Assumens autem Dauid caput philistæi, attulit illud in Hierusalem: arma uero eius posuit in tabernaculo suo. Quod dicit attulisse Dauid caput philistæi in Hierusalẽ, anticipatio est quod postea fecit. Arma uero eius, id est, philistæi: non est intelligendum quod in suo posuerit tabernaculo, sed in tabernaculo Domini, de quo tabernaculo postea hæc, ab Achimelech sacerdote suscepit. Dixitq; Abner, Viuat anima tua rex si noui. Secundum illud locutionis genus hoc dictum est, quo dictũ est illud: Benedixit Naboth Deo & regi: ac si diceret, nõ uiuat anima tua rex si noui. Aliter, uideã mortẽ tuã si noui. Post diem autem alterũ inuasit spiritus dei malus Saul, & prophetabat in medio domus suæ. More arreptiorũ prophetabat: & prophetasse suum in hoc loco, nõ est aliud intelligendum, nisi aliena retulisse. Et egrediebatur Dauid & ingrediebatur in conspectu populi. Quando egrediebatur in pugna, ipse primus more regio egrediebatur in conspectu eorũ & egrediebatur. Dixitq; Saul, Dabo eam illi, ut fiat illi scandalũ, ut sit super eum manus Philistinorũ. His duobus periculis Saul Dauid putauit interimi posse, scilicet aut inuasiõs filia suæ à qua se uidebat multũ amari, aut causa præputiorũ Philistinorũ propter quæ adipiscenda Philistæos erat bello aggressurus. Dixit ergo Saul ad Dauid: In duabus rebus gener meus eris hodie. In duabus rebus generũ eum sibi futurum dicit, quia iam ei attulerat præputia Philistinorũ pro Merob quã Saul dedit Adrieli Moholathite, & postea pro Michol ducẽta. Et quamuis non aperte dicatur pro Merob Saul præputia Philistinorũ Dauid dedisse, tamen qui præcedentia & subsequẽtia perlegerit & perscrutatus fuerit, inueniet eum bis Sauli præputia Philistinorum dedisse. Potest etiam & aliter intelligi. In duabus rebus gener meus eris hodie, quia ego quæsiui à te centum præputia Philistinorũ, & tu obtulisti ducenta. Ego autem egrediens stabo iuxta patrem meum in agro ubi tu fueris, & ego loquar de te ad patrem meum: & quodcunq; uidero, nunciabo

ciabo tibi. Descensurum namq; Saulem in eundem agrum Ionathan Dauid dixerat, & ut in eodẽ agro Dauid absconderetur, collocutum inter eos fuerat. In quem agrum crebro Saul consiliandi gratia conuenire solebat, ubi etiam constitutum fuerat ut occideretur Dauid, quod & Ionathan indicauerat Dauid. Et expoliari se etiam Saul uestimentis suis & prophetauit coram Samuele. Quæstio magna hic oritur, cum in præcedentibus legatur, Et non uidit Samuel Saulẽ usq; in diem mortis suæ: & hic propheta se coram Samuele dicatur. Quam quæstionẽ Hebræi his duobus modis soluunt. Aut nõ uidit eum, quia quãdo iunctus est Saul cuneo prophetarũ, abscondit se Samuel ne uideretur ab eo. Aut non uidit eum indutum habitu regio quo indutus erat quãdo dictum est, non uidit eum usq; in diem mortis suæ, subauditur indutum habitu regio. Expoliasse uero se non omnibus uestimentis, sed regalibus tantum intelligendum est. Et sit Dominus tecum sicut fuit cum patre meo. Et si uixerò, facias mihi misericordiam Domini. Sit Dominus tecum sicut fuit cum patre meo, id est, sublime faciat regnum tuum, sicut sublimẽ fecit patris mei regnũ. Et si uixerò, facias mihi misericordiam Domini, ut scilicet sim secundus in regno tuo, & si mortuus fuero, nõ auferes misericordiam tuam à domo mea usq; in sempiternũ. Venit autem Dauid in Nobæ ad Achimelech sacerdotem. Achimelech ipse est Aia filius Achitob filij Phinees filij Heli. Et fuerunt uasa puerorum sancta. Achimelech interrogat utrum Dauid & pueri sui quos in illum & in illum locum conduxisset dixerat: mundi essent. Dauid uero ænigmatice pluraliter de seipso respondit, dicens: Et fuerunt uasa puerorum sancta, à concubitu coniugali. Quod uero ait, porro uia hæc polluta est: & in Hebræo legitur, porro uia hæc laica est, sic est intelligendum: uia hæc laica est, ac si diceret: in lege præceptũ est, ut extraneus nõ comedat ex eis: & tu interrogas utrum mundi sint pueri, qui etiam si mundi essent, nequaquam eis uesti deberent. Idcirco uia hæc est laica, quia tu laicaliter interrogas. Quod uero sequitur, Sed & ipsa hodie sanctificabitur in uasis meis, ipsa utiq; in uasis, id est, in mente sua sanctificari dicitur: quia nisi necessitate corporis & periculo uitæ urgente, nequaquam uesteretur eis: non tamen aperte eosdẽ legitur Dauid panes comedisse. Tradunt Hebræi nequaquã Dauid eos comedisse panes: sed aliter tamẽ Dominus in euangelio. Erat autẽ ibi quidam uir de seruis Saul in die illa intus in tabernaculo, & nomen eius Doeck Idumæus. In Hebræo dicitur, obligatus in conspectu Domini. Obligatus idem Doeck Idumæus erat uoto, quo se obligauerat aliquot diebus, in tabernaculo Domini immoraturũ & orationi uacaturum. Dixitq; Gad propheta ad Dauid: Noli manere in præsidio. Prosciscere & uade in terram Iuda. Miro modo hic introducitur Gad propheta, cum in præcedentibus eius nulla facta fuerit mentio. Sic itaque hic introducitur, sicut Elias propheta in loco ubi dicitur: Et dixit Elias Thesbites de habitatoribus Galaad. Ex ore itaq; Domini Gad propheta, Dauid dixit, ut non moraretur inter gentes & in terra polluta, sed in terrã Iuda rediret, & ibi iuxta uoluntatẽ Domini, persecutionem inimicorũ ferret. Et trucidauit Doeck Idumæus in diẽ illa octogintaquinque uiros uestitos ephod lineo. In Hebræo habetur, portantes ephod lineum. Aiunt Hebræi nõ omnes ephod lineum portasse, sed tales eos fuisse, qui utiq; digni & idonei essent ad portandum ephod. Si tradent me uiri ceile in manus eius, & si descendet Saul sicut audiuit seruus tuus: Domine Deus Israel indica seruo tuo. Et ait Dominus, descendet. Ac si diceret: si hic steteris, descendet. Et quod ait, Si tradent me uiri ceile, & Dominus ait, tradent: iste est sensus, Si descenderit Saul & hic te inuenierit, tradent. Porro eo tempore quo fugerat Abiathar filius Achimelech ad Dauid in ceila, ephod secum habens descenderat: ephod illud erat, quod Moyses iubente Domino fecerat, in quo erat doctrina & ueritas, in quo etiam consuluit sacerdos Dominum. Percussit igitur uterq; Ionathan scilicet & Dauid, foedus coram Domino. Coram Domino, id est, coram Gad propheta & Abiathar sacerdote, qui portabat ephod. Iuit igitur Saul & socij eius ad quærendum. Et nunciatum est Dauid, statimq; descendit ad petram & uerfabatur in deserto Maon. Descendisse

ad petram dicitur, id est, ad tutissimū locum, in quo ea quæ sibi oneri & grauiā erant, re-
posuit. Et ipse uersabatur in deserto Maon, quo sibi suffugiū patebat. Erat autē uir qui-
spiam in solitudine Maon. Hebræus hoc in loco non habet in solitudine. In Maon enim
ciuitate habitabat, non in solitudine. Vere frustra seruauit omnia quæ huius erant, &
non perijt quicquā de cunctis quæ ad eum pertinebant, & reddidit mihi malum pro bo-
no. Tunc quippe ei reddidit malū pro bono, quando blasphemauit eum cōuiciando,
& dixit, Quis est Dauid, & quis est filius Isai? Hodie increuerunt serui qui fugerunt do-
minos suos. Et nunc fiant sicut Nabal inimici tui, & qui quærūt domino meo malum.
Fiant, inquit, sicut Nabal, ut pereāt sicut Nabal in stultitia sua. Cum ergo fecerit domi-
nus tibi domino meo omnia quæ loquutus est bona de te, & constituerit te ducē Israel,
non erit tibi hoc in singultū. Non erit, inquit, tibi hoc in singultū: ut modo effundas san-
guinem Nabal, & propter hoc flendum tibi sit & pœnitendum. Saul autē dedit filiam
suam Michol, uxorē Dauid, Phalti filio Lais, qui erat de Gallim. Vt Hebræi tradunt,
non cognouit eam, id est, Phalti: quoniam si cognouisset eam, nunquā Dauid sibi eam po-
stea sociasset, quia in lege penitus huiusmodi prohibetur coitus. Idē nāq; Phalti de Gal-
lim, id est, de inundatione erat. Inundatio, hoc est, Gallim, lex intelligitur. Legis enim do-
ctor erat de bahurim, id est, de electis. Quādo autē à Saule Michol ei datur, Phalti, id est,
euadens interpretatur. Quādo uero ab eo eadē Michol aufertur, Phaltiel, id est, euadēs à
Deo interpretatur. Euadēs à deo dicitur: quia custodiuit eū, ne tangeret eam, ne fieret trās-
gressor legis. Secutusq; est eam uir suus plorans usq; bahurim. Plorasse dicitur p̄ gau-
dio, seo quod dominus eum custodisset ne eam tangeret. Ait autē Dauid ad Achime-
lech Etāum & Abisai filiū Saruix̄ fratrem Ioab, dicens: Quis descendet mecum? Achime-
lech ipse est Vrias. Vrias ergo interpretatur lux mea Deus. Achimelech interpretatur fra-
ter meus rex. Et ascendit Dauid & uiri eius, & agebant p̄edas de Gessuri & de Amale-
chitis. Hi enim pagi habitabantur in terra antiquitus. Hi pagi non erant sub potestate
Achis. Habitati in terra antiquitus dicuntur: quia quieti & securi habitati fuerant, & nul-
lus hostis deprædationes perpessi. Samuel autem mortuus est, fleuitq; eum omnis Is-
rael. Et sepelierunt eum in Rama urbe sua. Supra namque dicitur sepultus fuisse in do-
mo sua in Rama: in domo sua, in familia uidelicet & cognatione sua. Quæritur namque,
cum superius iam mortuus legatur, cur hic repetatur mortuus. Mortuus hic, ut Hebræi
uolunt, resuscitationis suæ causa repetitur. Consultuicq; Dominū, & non respondit ei,
neq; per somnia, neq; per sacerdotes. Hebræus neq; per doctrinam neq; per prophe-
tas. Respondebat Dominus per somnia sicut iisdem Hebræi asserunt, eo quod orando &
ieiunando poscebant oraculum sibi fieri diuinum, & Deus illis per somnia reuelabat, ea
quæ futura erant, quod in hoc loco minime Saul fecisse legitur. Per doctrinam, per
ephod scilicet, quod sacerdos in pectore portabat. Neq; per prophetas, quia illis consu-
lentibus, Dominus nequaquam respondebat. Hi prophetæ dicuntur fuisse discipuli Sa-
muelis, quibus prophetatibus iunxit se Saul, & prophetauit. Quærite mihi mulierem
habentē pythonem, & uadam ad eam & sciscitabor per illam. Nullo accepto diuinitus
Saul responso, cōuertitur ad Pythones. Quamuis ergo Saul legatur erasisse magos & ha-
riolos de terra: hanc tamē mulierē Hebræi matrē fuisse Abner filij Ner autumant: & pro-
pter eundem Abner, ne perimeretur cum cæteris Pythoniſis, absconſam & referuatam
fuisse. Nec audiet uos quisquam de sermone hoc. Aequa enim pars erit descendētis
ad præliū, & remanētis ad sarcinas. Cum in Latinis codicibus legatur, lassos quosdā
substitisse ad sarcinas, & in Hebræo habeatur iussos fuisse ut residerent ad sarcinas: lo-
cus hic monstrat, Hebraicam ueritatem in hoc loco sequi debere: quæ non lassos, sed ius-
sos remansisse ad sarcinas dicit fuisse. Ait enim ita, Aequa pars erit descendētis ad præ-
lium, & remanētis ad sarcinas. Non ait, qui lasi remanserunt ad sarcinas, sed absolu-
te, remanētis ad sarcinas: quia si lasi remansissent, nulla eis deberetur de prædis por-
tio. Quod cum uidisset armiger eius, uidelicet quod mortuus esset Saul, irruit etiam
ipse

A ipse super gladium suū, & mortuus est cum eo. Armigerum istum Hebræi Doeck Idu-
mæum dicunt fuisse, qui cernens Saul mortuū, semetipsum ob metum Dauid interemit.
Mortuus est ergo Saul & tres filij eius, & armiger illius & uniuersi uiri eius. Viri
isti, pueri domestici eius intelligēdi sunt. Hi tres filij Saul cū eo interfecti sunt: Jonathan,
Abinadab qui & Iesui, & Melchisua. Isboſeth autē domi erat, qui anno quo Saul rex con-
stitutus est, natus fuisse dicitur, qui etiam quadraginta annorum fuisse legitur cum regna-
re coepisset. Vnde colligitur Saul quadraginta annos regnasse. Quærendum cur alibi le-
gitur Iesui, & alibi Abinadab: Iesui em̄ interpretatur æqualis. Æqualis ideo dicitur, quia
æqualis meriti fuisse filij cū patre memorantur. Abinadab interpretatur pater meus spon-
te. Sponte etenim sua pater eius Saul male agendo acquisiuit, ut taliter unā cum filijs pe-
rimeretur. In die autē tertia apparuit homo ueniens de castris Saul, & reliqua. Ho-
minem istum Amalechitē Hebræi filium Doeck fuisse dicunt, Amalechites enim & Idu-
mæus unū est, quia filius primogenitus Esau, Eliphaz fuit, & huius filius Amalech. Dia-
dema autem & armillā quæ Dauid detulit, à patre Doeck cōmendata sibi fuisse Hebræi
perhibent. Et planxerūt, & fleuerunt & ieiunauerunt usq; ad uesperā super Saul & su-
per Jonathan filium eius, & super populū Domini & super domum Israel. Populū Do-
mini, sacerdotes, & domū Israel, generaliter omnem populū Israel dicit. Et dixit ut do-
ceret filios Iuda arcum. Ecce scriptū est in libro iustorū. Et dixit, subauditur Dauid: ut do-
ceret, subauditur Deus: filios Iuda arcū, reges uidelicet Iuda doceret fortitudinem: scilicet
ut fortes & intenti essent in timore Domini & in præceptis Dei, ne per inobedientiam re-
ges Iuda à fortitudine & timore Domini sicut Saul recederent, & eo modo quo ipse pe-
rierat, perirent. Quod autem ait, Ecce scriptū est in libro iustorū. Liber iustorum, liber Sa-
muelis est, ubi cōtinentur propheta iusti, Samuel uidelicet, Gad & Nathan, in quorū li-
bro scriptū esse perhibetur, qualiter Saul recedens à timore domini, per inobedientia suā
perijt. Inclyti tui Israel super montes tuos interfecti sunt. In Hebræo habetur, super
excelsa tua. Et est sensus, O Saul, gloriosi Israel super excelsa tua interfecti sunt: quia in
peccato inobedientia tuæ unā tecū perierunt. Inobedientia namq; tua pro idolis, id est,
excelsis reputata est, sicut est illud in libro Samuelis: Melior est enim obedientia q̄ uicti-
mæ, & auscultare magis, quā offerre ad ipem arietū: quoniam quasi peccatū hariolādi est
repugnare, & quasi scelus idololatriæ nosse acquiescere. Filia Israel super Saul flete,
qui uestiebat uos coccino in delicijs, qui præbebat ornāmēta aurea cultui uestro. Vestie-
bat eas coccino, & præbebat ornāmēta aurea cultui earū de prædis hostiū quas agebat.
Quomodo ceciderunt fortes in prælio? subauditur in peccato tuo. Jonathan in ex-
celsis tuis occisus est. In Hebræo nō habetur est. Est em̄ sensus, O Saul, Jonathan in ex-
celsis tuis, id est, in peccato inobedientia tuæ occisus, subauditur est. Et nūc retribuēt
quidē uobis Dominus misericordiam & ueritatē. Misericordiā in præsentī seculo, uerita-
tem in futuro: quia misericordia quæ in præsentī seculo tribuitur ad comparationē æter-
næ misericordiæ mendacium est. Abner autē filius Ner princeps exercitus Saul, tulit Is-
boſeth filium Saul, & circumduxit eum per castra. In Hebræo habetur, transduxit eum in
mahanaim מַחַנַיִם quæ interpretatur castra. Transduxit eum, intelligēdum est ultra Iorda-
nem, & in Mahanaim regē eum constituisse. Super Galaad & super Issuri. Hebræus, Ab-
suri, id est, super tribum Aser. Et exclamauit Abner ad Ioab, & ait, Num usq; ad inter-
necionē tuus mucro defauit? Hebræus non habet tuus. An ignoras quod pericu-
losa sit desperatio? In Hebræo ita habetur, An ignoras quod amarus erit finis? Et est sen-
sus, Nunquid ignoras quod ad amaritudinē tibi proueniet, eo quod populum hunc de-
lere niteris? Sextus quoq; lethraā de Egla uxore Dauid. Quæritur cur alia uxores Da-
uid supra notatæ sint, & non dicantur uxores Dauid: & hic sola Egla uxor dicatur Dauid?
Egla enim ipsa est Michol, quæ ideo uxor eius hic sola uocatur, eo quod in adolescen-
tia primum ipsam sortitus fuerit in uxorem, quæ etiam partu occubuisse dicitur. Egla
itaque interpretatur uittula. Nunquid caput canis ego sum aduersus Iudam? Ac si
diceret:

diceret: Propter te & propter domum patris tui dicor caput canis esse contra ludam, eo quod nō reducā domū Israel ad Dauid, quem scio unctum esse regem, & regnaturum super uniuersum Israel. Caput canis se dicit esse, id est, uilem eo quod à domo Iuda sichaberetur sicut latratus canis; & eo quod princeps esset canum, id est stultorum hominum.

Sed unam rem peto à te, dicēs: Non uidebis faciem meā antequam adduxeris Michol filiam Saul, & sic uenies & uidebis me. Est enim hic defectus, & necessaria subauditio, qua respondisse fertur Abner ad Dauid, se hanc rem penitus nō posse facere, ut ei Michol reduceret, eo quod frater eius rex eam haberet in potestate: & responsio excusationis ratione pleno ab eo Dauid accepto, misisse pro ea ad eius fratrem Isboseth legitur, sicut sequentia declarāt: Misit autē Dauid nuncios ad Isboseth filiū Saul, dicēs: Redde uxorem meam Michol, quā despondi mihi centū præputijs Philistijm. Plangensq; rex Abner, ait, Nequaquam, ut mori solent ignaui, mortuus es Abner: hoc est, non peristi in stultitia tua, sicut ignaui perire solent, quia fraude deceptus es. Manus tuæ non sunt ligatæ, & pedes tui non sunt compedibus aggrauati. Non es iure belli captus: & manus tuæ nō sunt ligatæ, & pedes compedibus aggrauati, sicut eorum manus solēt ligari, & pedes uinciri, qui in prælio capi solent. Dolo igitur non uiribus peremptus es. Duo autem uiri, principes latronū erant filio Saul, nomen unī Baana, & nomē alteri Rechab, filij Remmon Berothitæ, de filijs Benjamin. Duo uiri isti principes erāt super expeditiones Isboseth. Mortuo uero Abner, ut Hebræi tradunt, conciliaui sunt cum Misiboseith, ut unā interficerent Isboseth, & eundē Misiboseith constituerent regem: & eiusdem consilij delatorem Misiboseith extitisse. Et idcirco hic idem Misiboseith subintroducitur hoc modo. Erat autē Ionathæ filio Saul filius debilis pedibus: quinquēnis em̄ fuit quādo uenit nuncius de Saul & Ionathan ex Iezrael, & cetera sequētia. Videntes uero Baana & Rechab à Misiboseith suū proditum esse consilium, timore perterriti, fuga lapsi sunt in Gethaim: fueruntq; ibi aduenæ usq; ad tempus illud. Tempus illud intelligēdum est, quando inde reuersi domum Isboseth feruente die ingressi sunt, assumētes spicas tritici, & percutientes eum in inguine. Spicas tritici quasi causa primitiarum tulerunt, ut honorem regi deferre uiderentur, & eorū dolus nequaquā deprehenderetur. Filius triginta annorum erat Dauid cum regnare cœpisset, & quadraginta annis regnauit. In Hebron regnauit super ludam septē annis & sex mensibus. In Hierusalē autē regnauit triginta & tribus annis super omnē Israel & ludam. Quæritur cur nō in summa quadraginta annorū & sex menses annumeretur. Quod ab Hebræis duobus soluitur modis. Dicunt em̄ quia Dauid sex mensibus Absalom filium suum fugerit, merito eisdem sex menses à summa regni illius esse exclusos. Dicūt etiam aliter, quod sex mensibus in Hebron Dauid quadam infirmitate corporis laborauerit, & idcirco eisdem sex menses non supputari in regno eius. Ex eo namque tempore illum regnasse dicunt in Hebron, ex quo deuictis Amalechitis de spolijs eorū misit dona senioribus Iuda, his qui erant in Hebron, & his qui erant in Bethel, & reliquis qui erant in his locis in quibus cōmoratus fuerat Dauid ipse & uiri eius. Dictumq; est ad Dauid ab eis, Nō ingredieris huc, nisi abstuleris cæcos & claudos dicētes: Nō ingredietur Dauid huc. Ac si dicatur ab eis, Nō ingredietur huc Dauid donec nos hinc auferat, quos inermes & imbecilles sicut cæcos & claudos esse arbitratur: & quos bello aggressurus, sicut cæcos & claudos se triumphaturū putat. Idcirco dicitur in Pro uerbio, Cæcus & claudus nō intrabūt in tēplū. In Hebræo habetur, Cæcus & claudus nō intrabit domū: hoc est, cæcus et claudus, subauditur dicūt, Nō intrabit quilibet domū cæcorum & claudorū, quādiu cæcus & claudus intus fuerint. Proposuerat enim in die illa Dauid præmiū qui percussisset Iebusæum & tetigisset domatū fistulas, & abstulisset claudos & cæcos odientes animā Dauid. In Hebræo ita habetur: Et dixit Dauid in die illa, Qui percusserit Iebusæum & tetigerit fistulam, & claudos & cæcos odientes animā Dauid: subauditur erit princeps & dux, sicut liber Paralipomenon declarat, hoc modo dicēas, Omnis qui percusserit Iebusæum, in primis erit princeps & dux. Ascendit igitur primus

primus Iobab filius Saruizæ & factus est princeps. Quod autē dicit: Qui tetigerit fistulam, ita intelligendum est: Qui tantæ audaciæ fuerit & fortitudinis ut ad murum ciuitatis usq; ueniat, & hasta sua fistulam quæ in muro est tangat, ipse princeps erit. Et reliquerunt ibi sculptilia sua quæ tulit Dauid & uiri eius. Tulit ea Dauid & igni iussit exuri, sicut Iaber Paralipomenon declarat, ita dicens: Dereliqueruntq; ibi deos suos quos Dauid iussit exuri. Consuluit autē Dauid Dominū. Qui respondit: Nō ascendas, sed gyra post tergum illorū & uenies ad eos ex aduerso pyrorum. In Hebræo non pyrorum, sed flentium legitur. Ex aduerso itaq; flentium eum uenire iubet, hoc est ex aduerso idolorū suorum, ubi scilicet idola eorū erant in quibus confidebant. Quæ idola idcirco flentium uocantur: quia fetu digna sunt, & eos qui ea colunt, ad fetū miseriarū perducunt. Flentium itaq; eorū idola ob blasphemiam hic sermo diuinus uocat: sicut alibi uocatur idolū Moab contaminatio Moab. Et cū audieris sonitū gradientis in cacumine flentiū: hoc est, cū audieris potestatibus angelicis eorum idola (in quibus omnis fortitudo eorum est) contēri & cōculcari, tunc inibis præliū: quia tunc egredietur Dominus ante faciem tuā ut percutiat castra Philistijm. In eorū namq; idolis Dominus iudicia fecit, sicut & in dijs Ægyptiorū. Cōtristatus est autē Dauid, eo quod percussisset Dominus Ozam. Hebræus eo quod diuisisset. Diuisisse illū Dominus dicitur: quia locus ubi erat Ozam uacuus apparuit. Et noluit Dauid ad se diuertere arcā Domini in ciuitatē Dauid, sed diuertit eam in domū Obed Edom Gethei, qui Getheus ideo uocatur, eo quod in Geth pater eius habitauerit. Et benedixit Dominus Obed Edom & omnē domū eius. Benedixisse domū eius Dominū, Hebræi dicūt, eo quod omnes uxores eius & cōcubinæ & nurus & ancillæ, masculos pepererint filios, nec non & foeminae quadrupedes geminos ei ediderint foetus. De quo ita in libro Paralipomenon scribitur: Māsit ergo arca Dei in domo Obed Edom tribus mensibus, & benedixit Dominus domui eius & omnib. quæ habebat. Et alibi in eodē libro Paralipomenon dicitur: Filij autē Obed Edom, Semeias primogenitus, Iozabat secundus, Iohaa tertius, Sachar quartus, Nathanael quintus, Amiel sextus, Issachar septimus, Pallathi octauus, quia benedixit illi Deus. Igitur Michol filie Saul nō est natus filius usq; ad diē mortis suæ. Michol ipsa est Eglā: hæc genuit Dauid Iethraam, cuius partu occubuit. Dixitq; Nathan ad regem: Omnē quod est in corde tuo, uade & fac: quia Dominus tecū est. Hoc em̄ Nathan ex se, nō ex sermone Domini dixit ad Dauid. Illud uero quod sequitur, ex sermone Domini dixit: Hæc dicit Dñs: Nunquid tu ædificabis mihi domū ad habitandū? Ac si diceret: Nō poteris mihi domū ædificare, quia uir sanguinū es, & multum sanguinem effudisti. Neq; enim habitauit in domo ex die qua eduxi filios Israel de terra Ægypti usq; ad diē hanc, sed ambulabā in tabernaculo & in tentorio. Ambulasse se Dñs dicit in tabernaculo & in tentorio: quia nec Moyses nec Iosue poterunt ei ædificare domū, eo quod uiri fuerint sanguinū sicut & Dauid. Per cuncta loca quæ transiit cū omnibus filijs Israel, nunquid loquens loquutus sum ad unā de tribubus Israel, cui præcepi ut pasceret populū meū Israel, dicens: Quare non ædificasti mihi domū cedrinam? Hæc loca per quæ se transiisse Dominus dicit: intelligenda sunt Silo & Galgala & Nobē, & cætera loca, ubi tabernaculū & arca Domini collocata fuit. Nunquid loquēs locutus sum alicui iudici de tribubus Israel, cui præcepi ut pasceret populū meum Israel? Quare non ædificasti mihi domū cedrinam? Idcirco à nullo iudicū sibi ædificari domum cedrinam iussit: quia ab omnibus contra hostes pugnatū fuit, & omnes effusores fuerunt sanguinū. Filius autē tuus cui nō instabunt bella hostiū, & qui nō erit uir sanguinum, ipse ædificabit mihi domū. Et nunchæc dices seruo meo Dauid: Hæc dicit Dominus exercituum: Ego tuli te de pascuis sequentem gregem. Et post pauca: Feci q; tibi nomen grande iuxta nomen magnorum qui sunt in terra. Feci, inquit Dominus, tibi nomē grande, sicut feci Abrabā, Isaac & Iacob & Moyse & Iosue: quorum nomina sunt famosissima in terra.

Et ponā locum populo meo Israel, & plantabo eum, & habitabit sub eo. Hoc in loco tēpus Solomonis sermo describit diuinus: quo filij Israel pacē essent habituri per circui-

tum, & nō essent affligendi & opprimendi sicut tempore iudicū fuerunt oppressi & affli-
cti. Qui si iniquè aliquid gesserit, arguā eum in uirga uirorū & in plagis filiorū hominū.
Virgam uirorū, gladium uocat inimicorū. Plagæ uero filiorum hominū, sunt in cōmodi-
tates corporū humanorū, quibus pro peccatis suis à Domino merito homines flagellan-
tur. Ista est enim lex Adam Dñe Deus, hoc est, lex hominis est Dñe Deus, ut tibi in sim-
plicitate cordis & puritate seruiat. Et tu facies ei iuxta misericordiā tuam, sicut mihi digna-
tus es facere seruo tuo propter uerbum tuū: & secundum cor tuum fecisti omnia magna-
lia hæc: propter uerbum tuū quod promisisti Abraham, Isaac, & Jacob, fecisti omnia hæc
mihi seruo tuo. Quod dicit, secundū cor tuum, intelligitur secundum misericordiā tuam:
quia non est similis tui. Neq̄ enim est Deus extra te in omnibus quæ audiuius auribus
nostris. Non est, inquit, Deus similis tui qui fecerit magna lia hæc quæ audiuius auribus
nostris. A facie populi tui, quē redemisti ex Ægypto gentē & Deum eius. Hebræus ha-
bet, gentibus & dijs earum. & est sensus: A facie populi tui, quē redemisti ex Ægypto, de
manu scilicet Ægyptiorum, quos in mare rubro peremisti, & dijs eorū in quibus iudicia
fecisti. Quia tu Dñe exercituum Deus Israel reuelasti aurē serui tui, dicēs: Domine ad-
ficabo tibi, propter hoc inuenit seruus tuus cor suum, ut oraret te oratione hac. Aure me-
ius Dominus per prophetā reuelauerat, se illi domum ædificaturum. Idcirco David inue-
nisse se dicit cor suum, id est, inuenit audaciam in corde suo, ut oraret eum oratione hac.
Factum est autē post hæc, percussit David Philistīm & humiliauit eos: & tulit David fre-
num tributū de manu Philistīm. Frenū tributū, quinq̄ erant ciuitates Philistinorū, quæ
frequenter Israel sibi tributarium faciebant, quas ab eis tulit David, & humiliauit eos, fe-
citq̄ sibi tributarios. Vnde & in Paralipomenon legitur: Percussit David Philistīm, & hu-
miliauit eos, & tulit Geth & filias eius de manu eorū. Fecitq̄ David sibi nomē cum reuer-
teretur capta Syria. Fecisse sibi nomē dicitur, quia in ualle Salinarū, cæcis decē & octo mi-
libus, erexit sibi fornicē triumphalē. Fecit etiā sibi nomē, quia uicta Syria Damasci, & Sy-
ria Soba, erexisse sibi dicitur alterā fornicē triumphalem. Et si quē mouet quod in plerisq̄
Latinorū codicib. inuenitur David nō decē & octo milia in ualle Salinarū, sed duodecim
milia cecidisse: nouerit hoc uitio scriptorum in eisde codicibus inditum esse. Veraciter ta-
men David in eadem ualle Salinarum decē & octo milia cæcidit. Ioab uero duodecim mi-
lia, sicut in titulo quinquagesimiprimi psalmi scribitur. Dixitq̄ Siba ad regē: Sicut iussit
Dñe mi rex seruo tuo, sic faciet seruus tuus, & Miphiboseth comedet super mēsam tuā.
Notandū q̄ in Hebræo super mēsam meā legatur: quia in hoc loco defectus est, & necessa-
ria subauditio. Quando em̄ dixit Siba, sicut iussisti Dñe mi rex seruo tuo, sic faciet seruus
tuus: subaudiendū est David dixisse, & Miphiboseth comedet super mensam meā, quasi
unus de filijs regis. Dixitq̄ David: Faciā misericordiā cum Anon filio Naas, sicut fecit
pater eius mecum misericordiā. Quando fugit David à facie Achis regis Geth, uenit ad
Naas regē Ammon, qui fecit cum eo misericordiā, multa impertiēs ei bona. De Naas itaq̄
uenit in speluncā Odollam, ubi uenerunt ad eū pater eius & mater & omnis domus eius.
Inde uenit ad Moab, & dimisit apud eum patrē & matrem, & omnē domum suā. Quod
uero dixit Achis rex Geth: Hic cine ingredietur domum meā? Abijt inde David & fugit
in speluncā Odollam. Abijt inde, subaudiendum est de domo Naas, & inde fugisse illum
in speluncam Odollam. Si uero quæritur, cur ad eum, id est, ad Achis David redierit, an-
te cuius faciem fugerat: intelligendus est iste Achis filius fuisse Achis, à quo fugit David.
Vnde & in subsequentibus Achis cum quo David in prælium contra Saul descendebat,
filius dicitur fuisse Maach. Non enim à patre hoc nomen patronymicum, sed à matre
sumpsit, quæ Macha uocabatur. Et idcirco non à patre hoc sumpsit nomen, eo quod Da-
uid à se abiecerit. Reliquā autem partem populi tradidit Abisai fratri suo. Notandum
quod solummodo in hoc loco in Hebræo legatur Abisai, in cæteris uero locis Abisai. A-
bisai itaq̄ interpretatur, pater sacrificij, & Abisai pater meus sacrificium. Ideo autem ex no-
mine illius unam literam demptam Hebræi dicunt, eo quod necis Abner conscius fue-
rit

rit. Factum est ergo, reuertente anno, eo tempore quo solent reges ad bella procedere
remisit David Ioab & seruos suos cum eo, & cætera. In Hebræo ita legitur: Eo tempore
quo reges ad bella processerant, misit David Ioab, & cætera. Hos reges dicit qui pro-
cesserunt contra David in pugnam, scilicet regem Roob & Istob & Soba & Maadia, qui
utiq̄ reges Syriæ fuerunt, & pugnare uoluerunt conducti mercede à rege Moab con-
tra David, à quo triumphati esse leguntur. Et dixit David: Nonne ista est Bethsabee fia-
lia Eliam uxor Vriæ Ethei? Eliam filius fuit Achitophel. Et uocauit Vriam David, ut
comederet corā se & biberet, & inebriauit eum. Idcirco inebriasse eum dicitur, ut salte-
ebrius in domum suam descenderet. Veruntamē quoniam blasphemare fecisti inimi-
cos Domini, propter uerbū hoc filius qui natus est tibi morte morietur. In Hebræo ita
legitur: Veruntamē quoniā blasphemando blasphemasti inimicos Domini: propter uer-
bum hoc etiā & filius qui natus est tibi morte morietur. Quod per antiphrasim dictū est:
& est sensus: Saluationē tribuisti inimicis Domini, quibus insurgentibus cōtra populum
Domini, peccato hoc tuo praprediente nō poterit eis resistere populus Domini. Insuper
etiā ipsi inimici uictoriosi existunt propter peccatū tuum super populū Domini. Et uo-
cauit nomē eius Iedidia, id est dilectus domini propter Dominū. Dilectus do-
mini propter Dominū dicitur, propter suam scilicet misericordiā gratuitam, qua eum dis-
ligere dignatus est: cum utiq̄ eius dilectione & misericordia indignus existeret, quē con-
stabat mamzerem esse. Dimicauit aduersum Rabba, & capienda est urbs aquarum.
Notandum quod in Hebræo, quando cum adiectione nominum ponitur, Rabbath scri-
bitur: sicut est Rabbath filiorū Ammon. Quando uero sine adiectione nominū, nō Raba-
bath, sed Rabba scribitur. Cumq̄ dimicasset, cepit eam & tulit diadema Melchom de
capite eius. Melchom interpretatur rex eorū. Rex eorum uocatur idolum eorū: quod
hic uocatur Melchom, cuius diadematis aurū & gemmas conflasse & purgasse dicitur Da-
uid secundum legē, & fecisse sibi inde diadema: quod hic positū super caput eius dicitur.
Populum quoq̄ eius adducens seruaui, & circumegit super eos ferrata carpenta: diui-
sitq̄ cultris & transduxit in typo laterum. Serrauit enim eos ferratis carpentis, & diuisit
cultris, sicut lateres diuidi solent qui ex paleis & luto conficiuntur. Porro Absalom fut-
gens abijt ad Tholmai filium Amihur regem Gessur. Tholmai pater fuit Maacha matris
Absalom, quā dicunt Hebræi à David in prælio captam, & cæsarie & unguibus præcisiss,
secundum legem eam uxore sibi David sociasse: & ex ea generasse Thamar & Absalom.
Cessauit itaq̄ David rex persequi Absalom. In Hebræo legitur: Cessauit itaq̄ Da-
uid rex exire post Absalom. Voluisse idē David exire perhibetur ut reduceret Absalom.
Sed pertractans in corde suo, quod quoties eum uideret, toties dolorem mortis Amnon
ei ad memoriā reduceret, idcirco cessasse dicitur exire post Absalom, subauditur ut eū ad
propria reuocaret. Quod uero ait: eo quod cōsolatus esset super Amnon interitu: intelli-
gendum est, quia postquā noluit exire post Absalom ut reduceret eum & uideretur ab eo,
cepit cōsolari super morte Amnon. Quādiu em̄ putabatur idē Absalom reduci ut uide-
retur ab eo, semper mors Amnon filij sui animo eius occurrebat. Siue aliter, consolatus
fuisse super Amnon interitu dicitur, eo quod nouerat eum flagitiosum & dignum morte
meritoq̄ perisse. Intelligens autē Ioab filius Saruiæ quod cor eius uersum esset ad Ab-
salom. Cor eius uersum esse ad Absalom uidisse dicitur, eo quod uiderit eum idē Ioab
pro Absalom suspirare: & ex eo intellexit quod cor eius uersum esset ad Absalom. Mi-
sit Thecuā & tulit inde mulierē sapientem. Thecuā ciuitas est, de qua fuit Amos propheta.
Putatur autē eadem uidua auia fuisse eiusdē Amos propheta. Quæ respondit ei: Heu
mulier uidua ego sum. Mortuus est em̄ uir meus: & ancillæ tuæ erāt duo filij qui rixati sunt
aduersus se in agro, nullusq̄ erat qui eos prohibere posset. Et percussit alter alterum, &
interfecit eum. Et ecce conflurgens uniuersa cognatio aduersus ancillam tuam dicit, trade
eum qui percussit fratrem suum. In ueritate autem, ut Hebræi tradunt, hæc mulier uis-
duā

dua duos filios habuit, qui rixati sunt in agro super hæreditate patris sui, & alterum ab altero interemptum. Seipsam tamen eadem uirgula in persona Dauid posuit, & duos filios suos in persona Amnon & Absalom, Cognationem uero quæ confurrexit aduersus filium suum in persona cæterorum filiorum Dauid. In me domine mi rex iniquitas, & in domo patris mei; rex autem & thronus eius sit innocens. Ac si diceret, pro eo quod alter filius meus confurrexit aduersus alterum, in me sit iniquitas, si tamen aliqua esse debet. In te autem o rex Dauid nulla sit iniquitas: quia absque culpa es, eo quod Absalom Amnon dignum morte interfecit. Et sicut ego absque culpa sum pro eo quod duo filij mei confurrexerunt aduersum se, & interfectus est alter ab altero: ita & tu absque culpa es, pro eo quod Absalom Amnon dignum morte interfecit. Quæ ait: Recordetur rex domini Dei sui, ut non multiplicentur proximi sanguinis ad ulciscendum, & nequaquam interficiant filium meum. Recordatio hic pro iuramento posita est. Ac si diceret: Recordetur rex promissionis suæ, imò iuramenti sui, quo mihi per Dominum Deum suum pollicitus est, ut non multiplicentur proximi sanguinis ad ulciscendum. Dixitque mulier: Quare cogitasti istiusmodi rem contra populum Dei? Et loquutus est rex uerbum istud ut peccet & non reducat eiectum suum. Ex hoc loco demonstratur illud, quod paulo superius dictum est: Cessauit rex Dauid ire post Absalom, id est, cessauit ut non exiretur ab aliquo & reduceretur Absalom. Inde ait mulier: locutus est rex uerbum istud ut peccet & non reducat eiectum suum. Quod uero ait: Quare cogitasti istiusmodi rem contra populum Dei? Populum Dei, uocat eundem Absalom, siue eos qui cum illo erant, qui quasi captiui & eiecti erant, eo quod non reducerentur ad hæreditatem Dei: ne forte coacti, dijs alienis in terra aliena seruirent.

Nec uult perire Deus animam, sed retractat cogitans ne pereat penitus qui abiectus est. Ac si diceret: Deus peccatores qui a diabolo captiui detinentur, ut ad se conuertantur uocat, & tu qui eum imitari debes, cur non eo modo agis? Et quando tondebatur capillus, semel autem in anno tondebatur. In Hebræo ita legitur: Et quando tondebatur caput eius, Statuto autem tempore tondebatur: quia grauabat eum cæsaries. Ponderabat capillos capitis sui ducentis siclis pondere publico. Non enim semel in anno, ut Latini codices habent, tondebatur caput eius: sed statuto tempore, id est, de triginta in triginta diebus. Post quadraginta autem annos dixit Absalom ad regem: Vadam & reddam uota mea, quæ uoui domino in Hebron. Quadagesimus agebatur annus ex eo tempore quo Saul Nobe ciuitatem cum sacerdotibus octogintaquinque propter Dauid interemit. Et idcirco hic idem quadagesimus annus ponitur, ut monstretur diuinam ultionem suscitari super Dauid, eo quod Abimelech sacerdotem fefellerit, & propter eum tot sacerdotum cædes facta fuerit. Caue lector plerosque mendosos codices, in quibus scriptum inuenitur, post quatuor (non post quadraginta) annos. In ueracioribus uero codicibus, & in Hebraica ueritate, non quatuor, sed quadraginta scribuntur anni. Si uero contentiosus quis eiusdem quatuor annos astruere uoluerit ab eo tempore quo Absalom Amnon fratrem suum interfecit, usque ad illud tempus quo patri dixit: Vadam & reddam uota mea, quæ uoui Domino in Hebron: perspice se errare, si diligenter perscrutatus fuerit, inueniet: cum utique Absalom interfecto Amnon in Gessur apud Tholmai regem tribus annis, & in Hierusalem, inde reuocatus non uiso patre, duobus moratus fuerit annis, & sexto anno faciem patris uiderit, & contra eum perduellionem præparauerit. Votum namque se uouisse mentiendo dixit, id est, orationem facturum in loco quo requiescunt Abraham, Isaac & Iacob. Et deposuerunt arcam Dei. Et ascendit Abiathar donec expletus esset omnis populus qui egressus fuerat de ciuitate. Ideo arcam Dei deposuisse dicuntur, ut Dominus ab Abiathar sacerdote cõsuleretur, quod uersus Dauid ire deberet. Ascendisse autem Abiathar dicitur, id est, orasse. Et quia oraculo diuino non ei responsum est, idcirco in subsequentiis dixit Dauid, ut reportaretur arca Dei in urbem. Quid mihi & uobis filij Saruiae? Dimittite ut maledicatur. Hebræus non habet, ut maledicatur, sed tantum maledicatur. Abisai solus dixerat: Vado & amputabo caput eius: & Dauid ad Abisai & Ioab respondit dicens: Quid mihi & uobis filij

filij Saruiae? Ac si diceret: Nunquid uultis interficere istum, sicut interfecistis Abner? Dominus enim præcepit ei ut malediceret Dauid. Et quis est qui dicat, quare sic fecerit, subauditur, quare sic fecerit non Dominus, sed Semei. Semei qui maledicebat Dauid, ipse est Nabath pater Ieroboam, qui filius Gemini dicitur: & in zelo domus Saul maledixit Dauid. Nomen uero aui eius Gemini fuit, & ipse Semei ex tribu Ephraim filij Ioseph extitit. Vnde & idem Semei ad Dauid dicit: Primus quoque ueni hodie de omni tribu Ioseph. Ad quem Absalom: Hæc est, inquit, gratia ad amicum tuum? In Hebræo legitur: Hæc est, inquit misericordia tua ad amicum tuum? Quod non affirmando, sed negando pronunciansandum est. Et est sensus: misericordia est aut dici debet, quod Dauid amicum tuum dimisisti & cum eo non istis? Cumque fugerit omnis populus qui cum eo est, percutiam regem desolatū, & reducam uniuersum populum, quomodo omnes reuerti solent. Scilicet sicut reuerti solent qui amisso in prælio rege reuertuntur, sic uniuersus populus Israel reuertetur ad te. Et cum ceciderit unusquilibet in principio, audiet quæcunque audierit, & dicit: Facta est plaga in populo qui sequebatur Absalom: & fortissimus quisque, cuius cor est quasi leonis, pauore soluetur. In Hebræo ita habetur: Et fortissimus ipse, cuius cor est quasi leonis, pauore soluetur? quod non affirmando, sed negando pronunciansandum est. Fortissimus iste Dauid intelligendus est: quod & sequentia declarant. Scit enim omnis Israel fortem esse patrem tuum, & robustos omnes qui cum eo sunt. Abijt ancilla & nunciavit eis. Et illi profecti sunt. Hæc ancilla quasi lauandi gratia cum pannis ad fontem Rogel ierat, ut penitus res non deprehenderetur. Puer autem qui rem indicauit Absalom, filius eiusdem ancillæ paruulus dicitur fuisse. Surgite & transite cito fluuiū. Hebræi in hoc loco non fluuium, sed aquam habent, quæ Iordanis fluuius intelligitur. Dauid autem uenit in castra, quæ Mahanaim Hebraice leguntur: in quo loco obuij fuerunt angeli Dei Iacob: sicut in Genesi legitur: Et uocauit Iacob nomen loci Mahanaim, id est, castra. Amasa autem erat filius uiri qui uocabatur Iethra de Iezraele. In Hebræo legitur Iethra Ismaelites. Vnde & in Paralipomenon ita legitur: Abigail autem genuit Amaza, cuius pater fuit Iether Ismaelites. Ismaelites enim idem Iether uocatur: quia filius eius Amasa opera Ismaelis imitatus, Dauid fugientem nequaquam est comitatus, cui dixerat: Tui sumus o Dauid, & tecum filij Isai. In libro uero Samuelis idcirco Iethra Iezraelites uocatur: quia peccatum Amasæ filij eius, quod in Dauid perpetrauerat, Ioab eum, id est Amasam percutiente deletum est. Qui ingressus est ad Abigail filiam Naas sororem Saruiae. Naas interpretatur coluber. Idcirco coluber, quia nullum admisisse mortiferum perhibetur peccatum, nisi id quod originaliter de serpente antiquo contraxit. Est etiam Naas qui & Isai pater Dauid, sicut in Paralipomenon demonstratur: ubi enumeratis filijs Isai legitur, quorum sorores fuerunt Saruia & Abigail. Cumque uenisset Dauid in castra, id est, in Mahanaim: Sobi filius Naas de Rabbath filiorum Ammon, &c. Iste Sobi filius fuit Naas regis, cum quo pugnauit Saul. Ipse etiam Naas fecit misericordiam cum Dauid quando fugit a facie Saul: quo mortuo dixit Dauid: Faciam misericordiam cum Anon, sicut fecit pater eius Naas mecum. Interempto uero a Dauid Anon qui ei in decaluandis seruis suis iniuriam fecerat, constitutus est ab eodem Dauid in loco fratris. Iste Sobi qui ad Dauid legitur cum cæteris uenisse, & stratoria & tapetia & uasa fictilia & cætera quæ sequuntur ei obtulisse. Fuit autem ibi prælium dispersum super faciem omnis terræ. Et multo plures erant quos saltus consumpsit de populo, quam hi quos uorauerat gladius in bello. Saltus hic qui plures consumpsit quam gladius uorasse legitur, bestias ferocissimas quæ in saltu erant, Hebræi autem uocant: a quibus plures consumpti quam a gladio uorati fuerint. Porro Absalom erexerat sibi cum adhuc uiueret titulum qui est in ualle regis. Dixerat enim: Non habeo filium, & hoc erit monumentum nominis mei: uocauitque titulum nomine suo: & appellatur, manus Absalom usque in hunc diem. Hic locus superiori loco copulandus est, ubi dicitur: Tulit Ioab tres lanceas in manu sua, & infixit eas in corde Absalom, cum adhuc palpitaret hærens quercui. Et hic iungendum est: porro Absalom erexerat sibi, cum

adhuc uiueret, titulum qui est in ualle regis, & cætera quæ sequuntur. Tradunt Hebræi quod depositus de quercu, petierit sibi inducias antequam perimeretur, ut faceret sibi titulum ob memoriã sui, eo quod non haberet filium talem qui regno dignus esset. Putabat enim filios suos non solum regno indignos, uerumetiam ob peccatum suum quod in patrem gesserat, præsentis uita indignos. In quo titulo manum dicitur defixisse, & figurã manus suæ expressisse: & ob hoc titulum hoc modo uocari. Vocauitq; titulum nomine suo, & appellatur manus Absalom usq; in hunc diem. Quod uero legitur: Et proiecerunt eum in saltum in foueam grandem, & comportauerunt super eum aceruum lapidum magnum nimis: Proiectum eum in saltum Hebræi dicunt, eo quod gladio peremptus, lapidibus obrui deberet: quippe quia sceleratissimus erat, & geminæ neci obnoxius: scilicet qui & patrem contra legis præceptum ualde dehonorarit, & turpitudinẽ eius reuelarit. Ad quẽ Ioab, id est, Achimaas dixit: Non eris nuncius in hac die, sed nunciabis in alia. Hodie nolo te nunciare. Filius enim regis mortuus est. Ac si diceret: Nolo ut uir talis, qualis tu es, nuncium feras regi, quod filius eius mortuus sit. Nec enim decet, ut tale nuncium portes. Idcirco dixit Chusi: Vade & nuncia regi quæ uidisti. Notandum quod in hoc loco Chusi, non proprium, sed appellatiuum sit nomen. Ac si diceret: Tu es dignus ut nuncium febile, non Achimas, portes. Venitq; uniuersus populus coram rege: Israel autem fugit in tabernacula sua. Vniuersus populus qui coram rege uenisse legitur, hi sunt qui cum Dauid permanferant. Quod uero ait, Israel fugit in tabernacula sua, hi intelligendi sunt, qui cum Absalom perduelliones extiterant. Miphiboseth quoq; filius Ioathan, descendit in occursum regis illotis pedibus. Et notandum quod in Hebræo non illotis pedibus, sed legitur, pedibus infectis. Fecerat namq; sibi idem Miphiboseth ligneos pedes, quibus uti quasi pro naturalibus solebat: sicut solent facere claudi, quemadmodum & ille erat.

Quid ultra loqueris: Fixum est quod loquutus sum. Tu & Siba diuidite possessiones. In Hebræo ita legitur: Dixi tu & Siba diuidite agrum. Pro eo quod in hoc loco Dauid immemor fuit amicitie & fœderis, imo iuramenti, quod habuit cum Ionathan: & tam crudelē dedit iudicium, dicens: Tu & Siba diuidite agrum: idcirco Roboam & Ieroboam diuiserunt eius regnum. Miphiboseth enim in Samuelis libro legitur, & interpretatur, os uerecundie. In Paralipomenon uero idem Miphiboseth, Meribaal legitur: & interpretatur, litigans cum altissimo. Litigasse enim cum altissimo, id est, cum Deo dicitur: eo quod Dauid reduxisset cum pace. Et quod ait idem Miphiboseth regi, etiam cuncta accipiat, postquam reuersus est Dominus meus rex in domum suam pacifice: non hoc dixisse suspicatur gratulanti animo, sed insultanti, & quasi contra Deum murmuranti: eo quod Dauid Dominus in pace reduxisset. Est autem seruus tuus Chamaam. In Hebræo: Ecce seruus tuus Chamaam, ipse uadat tecum domine mi rex. Chamaam interpretatur, suspirans. Quamdiu cum patre permansit, suspirans uocatus est. Postquam uero in doctrinam Dauid regis transfijt, non Chamaam, sed Chamaan (quod interpretatur fidelis) appellatus est. Itaq; omnes uiri Israel concurrentes ad regem, dixerunt ei: Quare te furati sunt fratres nostri uiri Iuda: & transfuderunt regem & domum eius Iordanem, omnesq; uiros Dauid cum eo? Et respondit omnis uir Iuda ad uiros Israel: quia propior est mihi rex. Est enim hic defectus, & hæc subauditio: & plus amo regem quam tu. Et post pauca: Et respondit uir Israel ad uiros Iuda, & ait: Decem partibus ego sum maior apud regem magisq; ad me pertinet Dauid, quam ad te. In Hebræo ita legitur: Decem partes mihi sunt apud regem, magisq; ego in Dauid quam tu. Decem uero partes Israel erant, id est, decem tribus, & idcirco magis se in Dauid esse dicunt, quam uiros Iuda. Cur mihi fecistis iniuriam? Viri Israel fecisse sibi iniuriam queruntur: eo quod non expectauerit eos tribus Iuda ad reducendum regem. Nonne sermo meus prior fuit, ut reducerem regem meum? Sermo eius prior fuit ad reducendum regem, sicut in præcedentibus demonstratur in eo loco, ubi dicitur: Sermo autem omnis Israel peruenit ad regem in domo eius: subauditur, ut eum reducerent: quod & maioribus natu Iuda mandasse Dauid per Sadoch & Abiathar sacerdos

tes le

tes legitur hoc modo dicens: Loquimini ad maiores natu Iuda, dicentes: Cur uenitis nouissimi? Hebræus: Cur estis nouissimi ad reducendum regem in domum suam? Et hic subiungendum est, fratres mei uos: os meum & caro mea uos, cur nouissimi reducitis regem? Et postea intelligendum est, mandasse illis quod sermo omnis Israel ad eum iam peruenisset, ita dicens: Sermo autem omnis Israel peruenit ad regem in domo eius. Durius autem responderunt uiri Iuda uiris Israel. Et hic defectus est. Dicuntur enim respondisse uiri Iuda ad uiros Israel: eo quod mentirentur, & non facerent hoc ob amorem regis, sicut asserbant. Pro quibus uerbis Siba filius Bocri, uir Iemineus cecinit buccina, & ait: Non est nobis pars in Dauid: neque hæreditas in filio Isai. Ideo cecinit buccina, ut eius sonitu attoniti, tacerent. Quibus tacentibus, dixit: Non est nobis pars in Dauid, neque hæreditas in filio Isai.

Sermo dicitur in ueteri prouerbio: Qui interrogant, interrogent in Abela, & sic perficiant. In Hebræo non habetur prouerbio: iste sermo, sermo legis est, in qua uidetur à domino per Moysen præceptum: ut quando ingressuri terram Chanaan essent, & gentes delenturi, primum pacem offerrent, & si pax ab eis reciperetur, pacem recipientes, tributarij eorum efficerentur: & si pacem non reciperent, tunc à filiis Israel delerentur. Idcirco exclamasse mulier sapiens de ciuitate fertur: Non ne ego sum quæ respondeo ueritatem in Israel: & tu queris subuertere ciuitatem? Quare præcipitas hæreditatem domini? Ac si diceret: Cur uis destruere ciuitatem hanc, antequam pacem interrogando offeras, sicut in lege iubetur? Cur etiam non eandem legem in nobis Israelitis seruas: quæ in alienigenis olim seruata est? Hanc mulierem Iudæi, Zaram, filiam Azer, filij Iacob intelligunt: & quod se matrem dixerit, ita dicens: Tu queris euertere matrem Israel. Idcirco matrem, quia multorum anhorum erat. Ira autem lairites erat sacerdos Dauid, id est, magister: sicut alibi scriptum est: Filij autem Dauid erant sacerdotes, id est, magistri fratru suoru. Dixitq; dominus, propter Saul & domum sanguinum: quia occidit Gabaonitas, Domus sanguinum sunt filij Saul: qui cum Doech Iudæo dum adhuc pueri essent, sacerdotes & Gabaonitas in Nobe occiderunt. Hi sunt Armon & Miphiboseth, quos peperit ei Respha filia Aia, & quinque filij Michol, filie Saul: quos genuerat Adrieli filio Berzellai, qui fuit de Molathi. Queritur cur filij Michol dicantur, cum non Michol, sed eius soror Merab uxor fuerit Adrieli filio Berzellai. Quod ita soluitur: Merab quippe eos naturaliter genuit: & Michol uxor Dauid, quæ et Egla dicitur, eos in loco filiorum nutriuit, & sibi in filios adoptauit: idcirco eius filij dicuntur. Filij quippe Israel iurauerant eis. Et uoluit Saul percutere eos zelo. Zelo quasi pro filiis Israel & Iuda dicens: Iosue gratis eosdem Gabaonitas uiuere permisit: & filij Israel & Iuda prædam eorum iniuste abstulisse: idcirco eos perimere iubet, quasi pro zelo Israel & Iuda. Huius ultionis causa in Gabaonitas, Achimelech sacerdos extitit. Percussit eum Ionathan filius Semmae fratris Dauid: Ionathan enim ipse est Nathan propheta. Tertium quoq; fuit bellum in Gobe contra Philistæos: in quo percussit Adeodatus filius saltus polymitarius Bethlehemitæ Goliath Getheum. Gob enim interpretatur lacus. Idcirco lacus, quia sicut in lacum leonum quis mittitur, ita semetipsum contra Goliath Dauid misit. Adeodatus ipse est Dauid. Idcirco dicitur Adeodatus, quia à Deo est electus in regnum. Filius saltus, quia de saltu ubi oues pascebat, est educus. Polymitarius, quia de genere Beseleel mater eius fuit. Bethlehemitæ, quia Noemi & Ruth tempore ubertatis reuersæ sunt in Bethlehem. Et quia panis causa Ruth à Booz nota est, propterea idem locus, domus panis uocatus est. Quod uero Adeodatus ipse sit Dauid, sequentia declarant, ubi ait: Hi quatuor nati sunt de Arespha in Geth, & ceciderunt in manus Dauid & seruatorum eius. Dixit uir cui constitutum est de Christo Dei Iacob. In Hebræo: cui constituta est scala Christo Dei Iacob. Scala eidem Christo Dei Iacob, id est Dauid, constituta est: per quam conscenderet ad Deum, eo quod idem: scilicet confessus fuerit se peccasse domino in Vria Etheo: & poenitentiam agens per hanc scalam conscenderit ad Deum. Hæc sunt uerba Dauid nouissima. Nouissima sunt: quia post psalterium, & cætera metra, hoc compositum metrum dicitur in quo ait: Dixit Dauid filius Isai. Dixit uir cui constituta est scala Christo Dei Iacob. Et des

xx 4 scendes

scenderunt tres qui erant principes inter triginta, & uenerunt in tempore mæsis ad Dauid e in speluncam Odollam. Tres isti fuerunt, Abisai filius Saruicæ, & Sibbachai Vithites, & Jonathan filius Semmaa fratris Dauid. Hi etiam tres irruerunt castra Philistinorum, & hauserunt aquam de cisterna Bethlehem. Et de tribus istis Abisai primus erat, quod in sequentibus declaratur. Abisai quoque frater Ioab filius Saruicæ princeps erat de tribus istis; nominatus in illis tribus; & inter tres nobilior, eratque eorum princeps: sed usque ad tres non pertenerat, id est, ad tres uirtutes Dauid: sapientiam uidelicet & humilitatem & fortitudinem: sicut in præcedentibus dicitur: Sedens in cathedra sapientissimus: Ecce sapientia. Ipse est quasi tenerrimus ligni uermiculus: Ecce humilitas. Qui octingentos interfecit impetu uno: Ecce fortitudo. Ad has tres uirtutes nemo fortium Dauid peruenit. Idcirco autem Eleazar inter tres fortes, qui erant cum Dauid fuisse dicitur: quia in eo prælio in quo Dauid interfecit octingentos impetu uno, & Jonathan filius Sammaa uirum habentem digitos uiginti quatuor interfecit. In eo etiam prælio idem Eleazar percussit Philistæos, donec deficeret manus eius, & obrigesceret cum gladio. Et Banaias filius Ioiadæ, filij uiri fortissimi magnorum operum de Capzeel. Notandum quod in Hebræo non habetur, magnorum operum, sed magister operum. Capzeel enim interpretatur congregatio Dei. Magister enim erat de congregatione Dei, id est, Cerethi & Phelethi: qui interpretantur, occidentes & uiuificantes. Ipse percussit duos leones Moab, id est, duos fortissimos uiros Moab. Quando enim Dauid eosdem Moabitas bello aggressus est, & fecit tres funiculos, duos ad mortificandum, & unum ad uiuificandum, isti potentes Moabitas tuebantur. Et ipse descendit, & percussit leonem in media cisterna, in diebus niuis. Leo iste, Ioab fuit. In media cisterna, id est, in domo domini, ubi cornu altaris tenebat. Cisterna ideo dicitur: quia sicut aqua cisternæ, munditiam affert: ita etiam nihilominus hæc cisterna, id est sanctuarium domini, peccata expiabat. In diebus niuis: quia per mortem expiauit peccatum: iuxta illud Psalmistæ: Lauabis me: quod impletum est in media cisterna. Et super niuem dealbabor: quod impletum est in eo quod ait, in diebus niuis. Ipse quoque interfecit uirum Aegyptium, dignum spectaculo. Vir iste Aegyptius Semei filius Iera fuit, qui maledixit Dauid. Sciendum autem quod idem Semei de Bahurim fuit, id est, electus. Ideo Aegyptius dicitur: quia opera illius Aegyptij Deum blasphemantis, quem Moyses iubente domino interfecit in eremo, imitatus fuit. Ille enim blasphemauit Deum, & iste maledixit prophetam & regem. Dignum spectaculo, id est, dignum morte. Expectabatur enim: ut si egrederetur Hierusalem, interficeretur. Habentem in manu hastam, id est, legem Dei: quam si meditatus fuisset permanendo in Hierusalem, non perimeretur. Quia ergo præceptum regis abagana, id est irritum fecit, exeundo foras Hierusalem: idcirco in eum a Banaia in uirga, id est, rectitudine iustitiæ descensum est: & hasta quam non rectam tenebat, uia ab eo extorta est. Et interfecit eum hasta sua. Hasta enim sua interemptus est: quia non custodiendo legem, legis censura peremptus est. In lege enim ita scriptum est: Dñs non detrahes, & principem populi tui non maledices. Hæc fecit Banaias filius Ioiadæ. Et ipse nominatus inter tres robustos, qui erant inter triginta nobiliores. Intelligitur: quia ipse nominari dignus esset inter tres robustos, id est, Abisai, Sibbachai, & Jonathan: quippe qui uiribus eis æquiparari posset. Hi etiam tres erant super triginta. Et ne quem moueat, quod in summa non triginta, sed triginta septem legantur. Triginta enim & septem sunt hoc modo: septem, uidelicet fortiores hi sunt: Dauid qui appellatur adeodatus, Abisai, Sibbachai, Jonathan, Eleazar, Semmaa filius Aggæ de Arari, & Banaias: ecce septem. Triginta autem hi sunt: Afahel, Eleenan, Semma de Aradi, Elicha, Elez, Hira, Habiezer, Mobunai, Selmon, Maharai, Eleph, Banaias Phratonites, Eldar, Hidai, Albialbon, Azmauet, Eliaba, Semma de Arari, Haiam, Elicha, Pheleth, Eliam, Esrai, Pharaï, Igaal, Boni, Selech, Naarai, Hira, Gareb, Vrias Etheus. Ideo ergo Vrias Etheus ultimus ponitur, propter id quod sequitur: Et addidit furor domini irasci contra Israel. Iam enim ultio facta fuerat in Dauid & in domo eius. In populo uero qui noluit resistere Dauid in perimendo Vria Etheo, necdum ultio diuina facta

A facta fuerat. Idcirco hic ultimus ponitur, ut ultio mortis eius in populo monstraretur. Pro quo populo legitur in subsequentibus Dauid dixisse: Vertatur manus tua obsecro contra me, & contra domum patris mei. Et inuenta sunt de Israel octingenta milia uirorum fortium qui educerent gladium: & de Iuda quingenta milia pugnatorum. In Hebræo, uirorum legitur: In Paralipomenon uero legitur, mille milia, centum milia de Israel, & de Iuda quadringenta septuaginta milia. Quos quidem intelligendum est à Ioab numeratos esse: sed summam eorum noluisse ostendere Dauid, nisi tantum quantum in Samuelis libro scribitur. Immisitque dominus pestilentiam in Israel de mane usque ad tempus constitutum. Tempus constitutum dicit, quando sacrificium uesperinum offerebatur. Emit ergo Dauid aream & boues, argenti siclis quinquaginta: quod in Paralipomenon ita legitur. Dedit ergo Dauid Ornan pro loco, siclos auri iustissimi ponderis sexcentos. Intelligendum namque est: boues argenti siclis quinquaginta, aream uero sexcentis aureis emisse.

Secundi libri Regum finis.

IN TERTIVM LIBRVM REGVM.

Rat autem Adonias pulcher ualde, secundus natus post Absalom. Notandum quod in Hebræo ita legitur: Et ipsum peperit post Absalom, subauditur peccatum. Sadoch uero sacerdos & Banaias filius Ioiadæ Nathan propheta: & Semei & Rheï & robustissimi Dauid non erant cum Adonia. Semei ipse est Nabath, pater Hieroboam, qui fuit magister Salomonis, & fuit de Bahurim, id est, de electis. Rheï autem ipse est Hiram zairites sacerdos, id est, magister Dauid. Robustissimi namque Dauid supra notati, fortissimi intelliguntur. Non ne tu domine mi rex iurasti ancillæ tuæ, dicens: quod Salomon filius tuus regnabit post me, & ipse sedebit in throno meo: iurasse illi Dauid dicitur quando eam consolatus est post mortem filij, sicut in libro Samuelis legitur: Et consolatus est Dauid Bethsabæe uxorem suam. Eruntque cum dormierit dominus meus rex cum patribus suis: erimus ego & Salomon filius meus peccatores, id est, manzeres. Inde misericordiam fecisse Deum cum Dauid, Salomon dicit in subsequentibus: eo quod filium qui secundum legem manzer erat, successorem illi fecit. Ait enim ita: Tu fecisti cum seruo tuo Dauid misericordiam grandem: & dedisti ei filium sedentem super thronum eius sicut est hodie. Tollite uobiscum seruos domini uestri, & imponite Salomonem filium meum super mullam meam. Seruos hic dicit cerethi & pheleti, id est, septuaginta senes iudices. Habes quoque apud te Semei filium Gera, filij Gemini de Bahurim, qui maledixit mihi maledictione pessima. Pessima Hebraice nimezech dicitur, quod quinque literis enunciat, id est: nun, mem, res, zade, thau. In nun, noeph, id est, adulter: mem, moabita: res, rafa, id est, impius: zade, zara, id est, leprosus: thau, thoaba, id est, abominatus. Et iurauit ei per Deum dicens: Non te interficiam gladio, sed lingua. Postula ei & regnum. Ipse est frater meus maior me: & habet Abiathar sacerdotem, & Ioab filium Saruicæ. In Hebræo ita habetur: Et Abiathar sacerdoti & Ioab filio Saruicæ: quod ita intelligendum est: Postula ei, id est, Adoniæ & Abiathar sacerdoti & Ioab filio Saruicæ regnum. Viuit dominus qui fecit mihi domum sicut locutus est, id est, sicut promisit Dauid, fecit me ut essem rex domus Dauid. Sepultusque est Ioab in domo sua in deserto. Desertum hic promunditia ponitur. Munda enim sicut desertum domus eius fuerat ab omni pollutione & sanguine, excepto sanguine Abner & Amasæ. Dilexit autem Salomon dominum ambulans in præceptis Dauid patris sui: excepto quod in excelsis immolabat. Hinc patet Salomon in eo quod ait: Immolabat in excelsis: quia quatuor annis cunctatus est ædificare domum domini. Illud quippe erat excelsum maximum, id est, altare illud quod Moyses fecerat. Et præfectus uniuersa super terram. Iste præfectus Azarias filius Nathan erat, de quo supra scribitur: Et Azarias filius Nathan super præfectos non operum,

rum, sed simpliciter. Et erat sapientior cunctis hominibus. Sapientior Ethan Esdraite, & Eman, & Chalchol, & Darda, filijs Mahol. Ethan enim interpretatur, durissimus, Esdraita, orientalis. Ethan ipse est Abraham orientalis. Eman qui interpretatur fidelis est Moyses. Chalchol qui interpretatur gubernans, est Ioseph. Darda interpretatur generatio scientiæ. Mahol indulgentia. Generatio scientiæ intelliguntur duodecim tribus, filij Mahol, id est, filij Iacob. Locutus est Salomon tria milia parabolarum. In prouerbijis enim uersus nonningenti & quindecim continentur: in quibus etiam continentur tria milia parabolæ. Et fuerunt carmina eius quinque milia. Et disputauit super lignis à cedro quæ est in libano, usque ad hyssopum quæ egreditur de pariete; & differuit de iumentis, & uolucris, & reptilibus, & piscibus. Disputauit enim de naturis lignorum, iumentorum, reptilium & piscium, de ui uidelicet & naturis illorum, & tempore quo nascuntur, & cur non omnia in una quaque terra nascantur. Anno quarto fundata est domus domini in mense zib. Mensis iste Aprilis est, qui & Var uocatur. Zib enim interpretatur uultus. Idcirco uultus: quia in dedicatione templi, nubes gloriæ uultus domini textit templum. Var autem interpretatur, pauor. Ideo pauor: quia timetur ne ea quæ fruges terræ debent, in hoc mense aeris intemperantia infructuosa fiant. Misit quoque rex Salomon, & tulit Hiram de Tyro filium mulieris uiduæ de tribu Nephtalim, patre Tyrio artificem ærarium. Unde & in Paralipomenon legitur. Misit ergo tibi uirum prudentem & scientissimum Huram patrem meum, filium mulieris de filiabus Dan, cuius pater Tyrius fuit. Et notandum quod in Malakim, Hiram dicitur: in Paralipomenon uero Hiram. Hiram enim interpretatur, uiuit sublimis: Hiram autem Deus excelsus. Hirā in Malakim dicitur fuisse de Tyro, & filius mulieris uiduæ de tribu Nephtalim patre Tyrio. Sciendum quod de tribu Nephtalim pater eius fuerit: quo mortuo, uxor eius quæ hic mulier uidua scribitur, eundem Hiram in Tyrum misisse discendi gratia dicatur: & à quo doctus in Tyro fuit, pater eius Tyrius uocatur. Idcirco patre Tyrio fuisse dicitur, cum utique pater eius de tribu Nephtalim fuerit. Quod uero in Paralipomenon legitur Huram regem dixisse: Misit tibi uirum prudentissimum & scientissimum Huram patrem meum, patrem dignitatis gratia eum uocat: sicut in plerisque locis legitur. Filium uero mulieris de filiabus Dan eum uocat, quia mater eius de tribu Dan fuit, de genere Solomith sororis Oliab filij Aizamas, cuius filius Solomith Aegyptius in eremo lapidatus est: non enim eadē Solomith sponte eidē Aegyptio cōiuncta fuit, sed uim ab eo perpeffa est: Idcirco meritis eius factum fuisse dicitur, ut de filiabus eius talis nasceretur, qui operaretur in domo domini. Nam & meritis Balæ concubinæ Iacob quondam factū fuisse autumant: quod mortua Rachel non solum Ioseph in loco filij educauit, uerum etiam pro fratribus eius intercessit, ut immemor esset iniuriæ fratrum suorum. Et pro hac re dominus ei tribuit, ut de uno eius filio Dan nasceretur Oliab socius Beseleel, qui ædificaret domum domini, et altero eius filio Nephtalim nasceretur Hiram, qui domum dñi in Hierusalem fabricaret. Quos occidit, & effudit sanguinē belli in pace: & posuit cruorē in baltheo suo, &c. Sanguinē belli effudisse dicitur: quia cū esset pax, suscitauit bellū. Venit nuncijs ad Ioab quod declinasset post Adoniam, & nō declinasset post Salomonem: id est, uenit ad eum fama, quod in domo Salomonis diceretur illum secutum non fuisse Salomonem, sed declinasse post Adoniam: ut scilicet antequam Adonias affectasset regnum, Salomonem non dilexisset, nec ei fauisset, sed ab eo declinasse diceretur, quod totum rei probauit euentus.

QUÆSTIONES SEU TRADITIONES HEBRAICÆ
in libros Paralipomenon.

Nber nati sunt duo filij: nomen uni Phaleg. Quia in diebus eius diuisa est terra: quia in diebus eius facta est turris, ubi confusio linguarum facta est. Nembrod coepit esse in terra, id est, potens. Cethura, ipsa est Agar: quod in psalmo manifestatur, cum dicitur: Tabernacula Idumæorum & Ismaelitarū Moab & Agareni. Ismaelitas uocans filios Ismael: qui utique Agar filius fuit: & Agarenos, Madianitas, &

Atas, et ceteras tribus, quas de Cethura procreatas, sacra scriptura commemorat. Zephi filius Eliphaz, qui in Genesi zepho, id est, speculator nominatur: in Paralipomenon, zephi, id est, speculator. Scribitur enim utrunque per *z* de literam. Sephi filius Sobal in Paralipomenon unipes. Sepho, in Genesi bipes: utrunque tamen per *u* sin literam. Thamna concubina Eliphaz mater Amalek, fuit de genere Horreorum, qui ante Idumæos habitauerunt in terra Seir. Sed in Paralipomenon inter Eliphaz filios computatur, quæ quamquam eius fuerit concubina, & ex ea susceperit Amalek: ut filiam tamen eam educauit. Heman filius Lothan in Genesi, id est, perturbans: qui in Paralipomenon scribitur Homam, id est, perturbatus. Filius Sobal Alian de genere Horreorum, in Genesi scribitur, Aluan, id est, exaltatus: in Paralipomenon, Alian, id est, eiectus: quia Horrei exaltati fuerunt, antequam Edom terram illam caperet: eiecti postquam ab eo triumphati patriam amiserunt. Hamaran filius Dison, filij Ana. In Paralipomenon, Hamaran, id est, rubricatus, sordidus, uel temulentus: in Genesi Hamdam, concupiscibilis. Hamaran, & Hamdam, unius hominis nomen est. Akan filius Afer de genere Horreorum in Genesi tribulator, in Paralipomenon laekan, id est, tribulatus. Phai, eructans: qui in Genesi scribitur, Phau, id est, eructantes: in Paralipomenon, Phai eructans: cuius uxor uocabatur Mehethabel, quod interpretatur, benigna domini, filia Matreth, id est, dispensatoris. Mezaab filia aurificis, quæ duos patres habere describitur ad significandum mysterium sub una interpretatione nominum: ut auri fex genuerit dispensatricem: dispensatrix genuerit benignitatem domini. Alua in Genesi interpretatur, eleuatio: Aleia in Paralipomeno, super eam. Et notandum quod primum reges dixerit de Edom, postea duces: cum prius duces fuerint, & postea reges: quorum duces cum quasdā matres, id est, uxores Esau hic nominat, ut est Oholibama uxor Esau, & Thamna concubina Eliphaz. Achan filius Charmi, in Iosue Achan, id est, coluber insidians: in Paralipomenon, Achar, id est, turbator. Chalubai filius Esrom, filij Pharez, filij Iuda: ipse est Caleb filius Iephone. Ipse est Caleb Zenezeus, de loco qui uocatur Canaz, ipse duxit uxorem Azuba, ex qua natus est Gerioth. Duxit aliam uxorem nomine Ephrata, ex qua suscepit Hur uirum Mariæ sororis Moyfi, patrem Vri, auum Beselehel. In Paralipomenon, Chalubai canis meus. In Iosue & in Heptatico Caleb canis. Hefrom & Iephone unum est. Cum autem mortuus esset Esrom, ingressus est Chaleb ad Ephrata. Idcirco uocatur Chaleb Ephrata: quia Chaleb fuit uir Ephrata. Idcirco dicitur Esrom sexaginta annos habuisse, quando accepit uxorem filiam Machir, ut monstratur per annorum numerum, & de Aegypto illum egressum fuisse, & in terram repromissionis uenisse, quia à uiginti annis & supra ad bellum describebantur usque ad annum sexagesimum. Ab anno sexagesimo, & leuitæ ministrare, & milites pugnare desinebant. Unde & Romani eos emeritos uocant, qui iam militare desierunt. Nafon genuit Salma. In Paralipomenon, Salma, id est, pax. In Ruth, Salmon, id est, pacificus. In Paralipomenon, Isai filius Obed, id est, sacrificium meum. In Regum uero Giffai: id est, sacrificium, filius Isai. Abinadab filius Aran, Aminadab. In paralip. Simmaa. In Regum, Samma. Samma, ibidem Sammaa, exaudibilis. In Paralipomenon Abisai filius Saruia, id est, pater sacrificij. In Regum, Abisai pater meus sacrificium. In Paralipomenon, filius Iether Ismaelites. In Regum filius Iethra, Ismaelites. Iethra, residuum: Iether, modicum residuum. Filius Ismaelites uocatur propter meritorum qualitatem. Hahalai filius Sefan, ipse est Elimelech pater Maalon & Chelion. Sefan ideo dicitur filios nō habuisse: quia isti absque filijs mortui sunt. In Hieremia: Ismael, filius Nathaniae, filius Elisama de genere Ieraa Aegyptij. Quod uero dicit illum de femine regio, Moloch uult intelligi idolum Moab: quod in Hebræo rex interpretatur. Ziph nomen loci est, à quo fuerunt Ziphait: qui uenerunt ad Saul. Gazez, id est, tonfor, filius Haran, filij Chaleb, ipse est Nabal carmelus. Ephrata, quia de Ephraim fuit: ab eius nomine Bethlehem Ephrata uocatur. Iair, iudex, qui in Iudicum scribitur, filius Segab, filij Esrom. Idcirco in Iudicum Galaadites putatur, quia Esrom duxit filiam Machir patris Galaad uxorem. Viculos & ciuitates sexaginta suscepit Iair in hæreditatem, eo quod esset auia eius, filia Machir, filij Manasse. Assuhur filius

lius Esrom pater Thecue. Thecue est ciuitas de qua sumpfit Ioab mulierem sapientem. **O**nam filius Hieramiel filij Esrom accepit nomen Onam filij Iuda, qui mortuus est. Et in eo differunt, quod filius Iudæ in Hebræo per נ nun: filius uero Hieramiel per ר scribitur. Marefa patris Hebron. Hebron locus est, ubi Dauid regnauit septem annis. Filij uero Hebron, Chore & Thaphua, & Rechem, & Samma: filij autem Marefa, Samma autem genuit Raham patrem Hierchaam. Hierchaam locus est. Maon filius Sammai pater Bethsur. Bethsur nomen loci est, & ab eodem Maon locus nomen accepit, qui in Regum scribitur Moahon. Saab filius Iehaddai pater Madmena. Madmeno locus est. Sua pater Machbena. Machbena locus est, & fuerunthi filij Chaleb: et patrem Gabaha, id est, loci, unde fuit Saul. Filij Hur, Sobal pater Cariathiarim & Salma pater Bethlehem, Hariph pater Bethgader. Cariathiarim & Bethlehem & Bethgader nomina locorum sunt. Cariathiarim, ipsa est Cariatharbe: & Cariatbaal & Hebron, quæ Cariathiarim uocatur, id est, ciuitas Syluarum. Cariatbaal, ciuitas mariti: Cariatharbe, ciuitas quatuor: quæ omnia interpretari possunt in patriarchis, qui ibi sepulti sunt. Sobal pater Cariathiarim uidebat dimidium requietionum propter uiciniam sepulchri patriarcharum, cuius filij fuerunt Iethrei, & Phurthei, & Semethei, et Maserei. Ex his egressi sunt Serathitæ & Estaolitæ: qui nomina locorum sortiti sunt, id est Saraha & Estaol, ubi sepultus est Sampson. Requietio sepulchrum intelligitur. Filij Salma, filij Vr Bethlehem & Netophati, qui in Regnorum scribuntur: Elea uan filij patris eius de Bethlehem, & Eled filius Baana Netophatites. Qui idcirco scribuntur coronæ domus Iacob, propter societatem, qua mutuo in prælijs utebantur. Sarai, id est, Saraitæ, de quo supra dictum est. Iabeth filius Zobeba, de quo in sequentibus scribitur: eo quod exaudierit eum dominus, fuit doctor: in cuius conspectu sedebant filij Cinei, qui & Obab, cognati Moyfi, qui in hoc libro scribæ uocantur. Canentes atque resonantes ideo scribuntur, eo quod assidue in lege Dei & in prophetis uersabantur. In tabernaculis autem eos commemoratos, & Regum historia scribit. Hi uenerunt de calore patris domus Rechab, id est de stirpe Rechab. Achinoam uxor Dauid Iezraelitis. Hic Iezrahel locus est in quo Naboth habitauit. In Paralipomenon Daniel: In Regum, Chilaab, id est, uindicans patrem: eo quod disceptans cum Miphiboseth quæstionibus legis, & uictor apparebat, & patrem ulcisci uidebatur. Getraham filius Dauid de Eglâ uxore sua. Eglâ interpretatur, uittula: quam nonnulli putant Michol filiam Saul. In Paralipomenon, Simma filius Dauid: qui in Regum Samua nominatur, Simma interpretatur, exaudi: Samua, exauditus. Bathsua mater Salomonis. In Paralipomenon dicitur filia Amihel: & interpretatur, nomen eius Bathsua filia deprecationis, in Regum Bethseba, filia Eliam filij Achitofel, & interpretatur filia septem, filia satietatis, filia iuramenti. Eliam interpretatur, Deus meus populus, Ammiel populus meus Deus: in Paralipomenon scribuntur duo filij Dauid, Noga & Elipheleth, qui in Regum non habentur. Filij Iosifæ, Sellum, Ioannan & Ioachaz. Sellum est, quem Nechao rex Aegypti captiuum duxit in Aegyptum. Vnde meminit Hieremias, quoniam hæc dicit dominus ad Sellum filium Iosifæ regem Iuda qui regnauit pro Iosia patre suo. Qui egressus de loco isto non reuertetur huc ultra. Ioachim, qui & Eliachim, ipse Ioachim ductus est in Babylonem cum uasis templi domini, & Daniel, Anania & Azaria & Misael cum eo. Ioachim filius eius, qui & Iechonias, qui etiã Chanania, captiuus ductus est in Babylonem, cum cæteris uasis domus domini, cum Ezechiele & Mardocheo, in cuius loco substitutus est Matanias, qui & Zedechias. Filij Iechonias, Afsir Salathiel, unum nomen est, ipse est Pedeiã pater Zorobabel. Et interpretatur Pedeiã redemptus domini, Afsir carceratus, Salathiel frutex domini. Sennezer filius Iechonias, qui in Ezra Sesbazar nominatur. Sennezer interpretatur blasphematus. Sesbazar interpretatur tribulatus. Sesbazar scribitur cui Cyrus annumerauit uasa domus domini. Sechenias habuit filium Semeiam unicum, qui habuit quinque filios, Athus, Iegaal, Baria, Naria, & Saphat: qui cum patre suo Semeia, qui unicus pater erat, sex computantur. Filij Iuda quinque, qui iam superius alijs nominibus nominati sunt. Hic autem mutatis nominibus, ideo repetuntur. Pharez interpretatur

Atatur diuisio, Hefron interpretatur atrium, Zara ortus, Charmi ipse est Er. Charmi interpretatur uinea mea. Er uigilans. Hur qui & Onan. Hur interpretatur fenestra, Onan murmuratio. Subal ipse est Sela. Subal genuit Raiha, & Raiha genuit Iahad, Iahad genuit Ahumai & Laad. Laad genuit Etham, Etham genuit Iezrael, a quo nomen accepit urbs, in qua Naboth habitabat. Sobal ipse genuit Raiha, qui alio nomine Er nominatur, idcirco quod Er & Onan, in peccato suo mortui sunt. Sobal interpretatur spica, Sela missus. Quod uero prius alijs nominibus & modo alijs nominibus nominantur, ad mysterium pertinet. Phael pater Gedor, & Ezer pater Hufa, filij fuerunt Hur, fratres Huri filij Mariae. Gedor uero & Hufi nomina sunt locorum. Assuhur genuit Ethnan, & nomen matris eius Alaha. Ethnan genuit Chos, Chos genuit Soboba, Soboba genuit Iabes, qui fuit doctor, de quo superius dictum est. Quod uero inter Chos & Iabes introducuntur cognationes Aharhel filij Haru, hæc causa est: Aharhel, ipse est Obab, qui interpretatur post exercitum. Filius Harum, ipse est Iethro, Haru interpretatur exaltatus. Quia ergo Iabes docebat eos habitantes in tentorijs, sicut superius dictum est, ideo introducuntur in eius progenie, quasi a maioribus eius progeniti sint. Hunc Iabes ferunt nonnulli adhuc uiuere, propter hanc sententiam qua dicitur, prestiterit ei Deus quæ precatus est. Caleb frater Suha ipse est Ram. Ram interpretatur excelsus, & Suha humilis. Caleb genuit Mahir, Mahir genuit Eston, Eston genuit Tehinna. Quod uero dicit eum patrem urbis Nahas, intelligi potest aut Bethlehæ aut mater Isai. quia Isai in alio loco Nahas, id est coluber uocatur. Abigail soror est Dauid filia Nahas, id est Isai: qui utroque nomine uocabatur. Getra Ismaelites habuit uxorem Abigail filiam Nahas. Quod uero dicit, isti sunt filij Recha, Recha interpretatur tener, quæ hic Dauid nonnulli intelligi uolunt. Sic enim ipse ait, Ego sum tener & unctus rex. Et in alio loco, quasi ligni uermiculus tenerulus. Idcirco enim uiri Recha, id est Dauid dicuntur, quia propter exprimendam genealogiam Dauid in hac sententia annotati sunt. Chenez genuit Othoniel & Saraia. De Saraia dicitur prodisse Ioab. Qui ideo dicitur pater uallis artificum, quia de filijs eius fuerunt architecti ad ædificandum domum Domini. Filij Ezra Iether & Mared, Effer & Ialon. Ezra interpretatur auxiliu, ipsum enim dicunt Amram patrem Moyfi & Aaron. Iether interpretatur residuum, ipse est Aaron. Mared rebellans, ipse est Moyfes. Effer puluis, ipse est Eldad. Ialon ilex, ipse est Medad, idem duo qui prophetauerunt. Traditur enim Moysen post acceptam legem in eremo patri iniunxisse, ut matrem dimitteret, eo quod illius amica esset, filia enim fuit Leui. Post cuius dissidium duxisse aliam uxorem Amram, ex qua suscepit duos filios hos, Eldad & Medad. Quod uero sequitur, genuitque Maria & Sama & Iesba patrē Estamoa, Sama Moysen intelligi uolunt qui interpretatur celestis. Iesba Aarō, qui interpretatur collaudatio, patrē Estamoa, id est ignem manentem, eo quod filij Aaron in asiduis sacrificijs igne utebantur. Quod uero sequitur, uxor eius Indaia genuit Iared. Indaia, ipsa est Iachabeth mater Moyfi. Nomina uero quæ sequuntur penè omnia Moyfi nomina intelligi uolunt, quia ideo Iared uocatur, id est descendens, quod de monte descenderit, pater Iedor, id est sepium, eo quod quasi quadam sepi lege, circumdederit populum. Heber iunctor, eo quod populum Dei seruitio iunxerit, patrem Socho, id est prophetiæ, eo quod ipse sit doctor prophetarum. Icutiel, id est sperans in Deum, eo quod spem habuerit liberandi populum de Aegypto: siue quod spe parentum de aquæ periculo liberatus sit: patrem Zanoa, qui interpretatur gubernator, eo quod magnam populo in eremo gubernationem exhibuerit, siue quod doctrina sua, quotidie gubernaret. Quod uero dicitur, hi autem filij Bithia, filia Pharaonis quam accepit Mered: Pharaonis filiam, idcirco in hoc loco matrem Moyfi uocat. & interpretatur filia Domini, propter bonam uoluntatem quam in nutriendo puero habuerit, & Amared, id est Moyfi accepta esse dicitur, eo quod relictis idolorum cultibus, ad Dei cultum conuersa sit. Charmi pater Ceila & Estamoa, qui fuit de Machati. Ceila nomen loci est, & Machati similiter. Simnon pater Amnon & Rina filius fuit Estamoa, filij Odaia, filij Afsriel, filij Ialaleel, filij Canax, filij Sela, filij Iudæ. Er pater Lecha, idcirco hic ponitur propter

memoriam pristini nominis. Cognationes ergo domus operantiū byssum in domo iuramenti sunt, qui cum Beseleel morati sunt ad explendū opus tabernaculi. Iuramenti etenim domus idcirco dicitur, sicut & tabernaculum fœderis, quod in eo fœdus esset Dei, quod cū hominibus fecit, & iuramentū quod iurauit ad Abrahā, Isaac & Iacob. Quod uero sequitur: Qui stare fecit solem, redit ad progeniem Pharez, de quo ortus est Dauid, opportunū iudicans progeniē Iuda, de qua tribus regia orta est, in Dauid terminare, Tradunt enim Hebræi hunc fuisse Elimelech uirū Noemi, patrē Maalon & Chelion, in cuius tempore sol steterit, propter præuaricatores legis, ut tanto miraculo uiso, conuerterentur ad Dominū Deum suum. Quod quia facere cōtempserunt, idcirco fames inualuit, ut ille qui in tribu Iuda prior uidebatur, famis inopia cum uxore & filijs, non solum patria pelleretur, sed etiam in eadem peregrinatione cum filijs moreretur. Viros autem mendacij esse Maalon & Chelion, qui hic securus & incendens appellantur, & de quibus dicitur quod principes fuerint in Moab, eo quod uxores Moabitidas duxerint, in Hebræo expressius ponitur, & ab eruditis illius linguæ didicimus, ut non principes, sed mariti dicantur. Quod uero sequitur, quæ reuersæ sunt in Lehem, Noemi & Ruth demonstrat, quæ in Lehem, id est panē post inopiam famis audita ubertate panis, in Bethlehem reuersæ sunt. Et quia hæc historia in libro Ruth scribitur, idcirco subsequitur, Hæc autem uerba uetera. Figulos uero dicit habitantes in plantationibus & sepibus, progeniem quæ de Ruth propagata est: quæ in sepibus & plantationibus habitasse legitur, quando ad regiam dignitatē hæc plantatio peruenit. Cōmorati sunt ibi, hoc est in Bethlehē apud regē in operibus eius, quia ex eis Dauid rex ortus est, cuius opera miris præconijs prædicantur.

Filij Simeon in Genesi sex describuntur. Hic uero sextus tollitur, eo quod nulla progenies de eo processit. Mutantur uero nomina quædam suis rationibus, in Genesi scribitur Iemuel. Iemuel, mare Dei in Paralipomenon Namuel. Namuel, loquens cum Deo. Alius uero in Genesi uocatur Ohad, in Paralipomenon Iarib. Ohad interpretatur laudatio, Iarib litigans, quia de eius progenie exiuit Zamri, qui cum scorto Madianiti deprecans, à Phinees peremptus est. Iachin, in Genesi quod interpretatur præparatio, in Paralipomenon Zara, quod interpretatur ortus. Saul uero quem eodem nomine in utroque libro cōmemorat, hic filium Cananitidis tacet, & uicinitate fratrum nominis ex Zara, qui interpretatur ortus, decorat. Quod dicit, hæc ciuitates eorum usque ad regem Dauid, hoc uult intelligi, quod Sicelech & Bersabæ, quæ tribus Iudæ fuerunt & à tribu Simeon in uasæ sunt, à Dauid denuo in pristina Iudæ redierunt hæreditatē. Ainremmon unius uulgaræ nomen est, quæ interpretatur fons malorū granatorū. Et uniuersi uiculi eorum per circuitum ciuitatum istarum usque Baal. Baal, in hoc loco ipsa est, quæ in alio loco Cariathabaal scribitur: de qua superius dictum est. Notandū de reliquijs Amalec, Behera filius Baal de stirpe Ruben, ipse est pater Osee prophetæ. Notandū, quod ipsa sit Cetura quæ & Agar. Nam cum dicat Rubenitas & Gadditas & dimidiā tribum Manasse pugnasse cum Agareis, sequitur præbuisse eis auxilium, Itureos, Napheos, & Nodab, qui utique filij Ismael fuerunt. Idem in Paralipomenon Nodab, in Genesi Cedma uocatur. Cedma interpretatur antiquorū. Nodab uter. Fuit enim bellum Domini, quia Dominus pugnavit cum eis, Transiit Theglathphalasar Ruben & Gad & dimidiā tribum Manasse, & adduxit eos in Hala, & in Abor & Hara, ipsa est Rages. In Malachim uero Hara prætermittitur. Ioseph sacerdos, ipse est Esdras. Demonstrat hoc liber eiusdem Esdræ, ubi dicit, Et post hæc uerba in regno Artaxerxis regis Persarum Esdras filius Saraie filij Azariae. Sed & in libro suo se prætermittit humilitatis causa. Quod uero dicit Ioanas genuit Azariam, & ipse est Azarias qui sacerdotio functus est in domo quam ædificauit Solomon in Hierusalem, monstrat eundem Azariam restitisse Ozia regi quando intrauit in templum Domini cum thuribulo & terræ motus magnus factus est. Tradunt etiam Hebræi eundem Esdræ esse Malachiam prophetam, qui in duodecim prophetis ultimus est. Ipsi filius est Iesus sacerdos magnus, de quo meminit Zacharias propheta, Sciendum

sanè

A sanè quia crebræ appellationes personarum & immutationes nominum & repetitiones, ad magnum mysterium pertinent. Filij Chaat Aminadab filius eius. Iste Aminadab ipse est, qui in numero Issachar scribitur, pater Core. Filius Samuel, qui in Regum Iohel nominatur, in Paralipomenon Vasseni scribitur, quia Abia filius Samuelis in iudicem constitutus, munerum acceptor erat. Et quia iste Iohel qui & Vasseni sciebat hoc & non corripiebat eum, ideo dicuntur uterque fecisse. In hoc uero loco demonstrat eum separatum à fratre suo, quia acceptor munerum erat. Eliel pater Ieroham filius Tohu, in Regum Eliu scribitur. Sicut enim habes, & nomen eius Elcana filius Ieroham, filij Eliu, filij Tohu. Eliel interpretatur deus meus deus, Eliu deus meus ipse. Et hic Eliel dicitur, id est, deus meus deus, in Regum uero ubi necdum ad templi ministerium designatur, sed solummodo genealogiæ ordo textitur, dicitur Eliu, id est deus meus ipse. Quod uero dicitur Hemmam cantor filius Iohel, & expleta genealogia, dicit Asaph fratrem eius: hic frater non unius patris aut matris dicitur, sed eo modo quo solemus propinquos fratres appellare. Quod uero genealogia Aaron repetitur, & usque ad Achimaas peruenit: putatur hoc ob laudē & memoriam Achimaas factum esse, eo quod fideliter erga Dauid in omnibus egerit. Iecmaam cum suburbanis suis. Iecmaam in Paralipomenon, per mem, quod interpretatur uindicta populi. In Iosue scribitur Iecmaan, per nun, id est acquisitio populi. Hac uidelicet ratione, quia qui primitus in custodienda lege fuerunt acquisitio populi, propter peccata sua uersi sunt in uindictam populi. Porro ex dimidia tribu Manasse Aner, & suburbana eius. Aner ex uno de pueris Abrahæ nomen accepit, qui uocabatur Aner, eo quod ibi habitauit, & ibi sepultus est. In Iosue uero Thaanach uocatur. Aner interpretatur lumen, Thaanach respondit. In Paralipomenon Balaam & suburbana eius: in Iosue Gblaam scribitur. Gblaam inueteratio populi, Balaam turbatio populi. Ramoth uero in Paralipomenon scribitur. Unde dicitur, Ramoth quoque & suburbana eius in Tribu Issachar. Ramoth uero Galaad quæ in Regum scribitur, in tribu Ephraim: in Paralipomenon de tribu Asar. Masal cum suburbanis suis. Hic Masal parabola interpretatur. In libro uero Iosue Misaal scribitur, quod interpretatur interrogatio Dei. In Paralipomenon, Hucac & suburbana eius, in Iosue uero Heleath scribitur. Hucac interpretatur sculpit, Heleath portio. Duæ sunt sedes, una in tribu Issachar & altera in tribu Nephthalim in Galilaia ubi fuit Baraath filius Achinoem. In Paralipomenon, Hamon cum suburbanis suis: in Iosue Hamathdor. Hamon interpretatur calefactio, Hamathdor calefactio generationis. In Paralipomenon, Cariathaim & suburbana eius, in Iosue uero scribitur Carthan. Cariathaim interpretatur urbs maris, Carthan urbs. Paralipomenon, in tribu Gad Ramoth in Galaad & suburbana eius. Ramoth Galaad in Regum unum nomen est, & est in tribu Ephraim. In Paralipomenon uero Issachar Thola & Sua, Iasub & Simeron. Iasub in Genesi Iob nominatur. Iob interpretatur ululatio, Iasub reuocans. Simeron nomen hominis, & Samaron nomen ciuitatis. Simeron ubi nomen est hominis per i, ubi nomen est ciuitatis per a. Filij Israiha, in Paralipomenon quinq; dicuntur esse, & non sunt nisi quatuor, sed annumeratur cum eis pater eorum Israiha qui unicus patri suo Ozi fuit, & fiunt quinq;. In Paralipomenon, filij Benjamin, Bela & Bechar & Iadiel, in Genesi pro Iadiel Asbel scribitur. Iadiel interpretatur cognoscens Deum, Asbel captiuus Dei. Omnes isti filij Becher. Vbi quique in lege scribitur, omnes isti filij, cuiuslibet aut pro meritorū excellentia, aut pro meritorū deterioratione fiunt. Filij autem Belan Iehus & Benjamin & Ahoth & Canana. Ahoth de cuius progenie fuit iudex Ahoth, qui in Iudicum libro scribitur. Canana uero iste est à quo egressi sunt Beniamitæ, qui nephas perpetraverunt, propter quod magnæ cædes in Israel tempore Iudicū factæ sunt. In Paralipomenon, filij Nephthalim Iasitel & Guni & Iezer & Sellu, in Genesi iste Sellu Sillem scribitur. Sellu interpretatur pax, Sillem recens. Quod uero sequitur, filij Balaa, quæ fuit concubina Iacob, quidam putant ideo illam in hoc loco ab Esdra nominatam, quia post mortem Iacob legatione functa fuerit inter Ioseph & cæteros patriarchas, qua peccati sunt eum

Hier. 10. 3

yy 2 ne

ne recordaretur peccati eorum. In Paralipomenon porro filij Manasse Afriel, concubinae eius Syra. Idem Manasse peperit Machir patrem Galaad. Ferunt hanc Syram filiam fuisse filij Laban, quæ in Ægyptū famis inopia ad uenundandū à patre ducta, à Manasse qui horreis præerat misericorditer suscepta, patri cibarijs datis ab eodem Manasse in conjugium sumpta est. Huphim & Suphim unum nomē est, & est soror eius Maacha, quam accepit Efron dum sexaginta esset annorum, ex qua suscepit Segub. Huphim interpretatur thalamus, Suphim unctus. Nomen autem secundi Zalphaad, & idcirco iste secundus nominatur, quia hi duo principes erant in tribu Manasse, id est Huphim, qui & Suphim & Zalphaad. Soror autem eius Regma, id est Bedan, filij Vlam: alius est iste Bedan & alius est Bedan in Regum, id est Sampson. Bedan interpretatur in Dan. Ista soror Regma est Debhora uxor Barach, qui alio nomine Laphidoch uocatur. Suthala filius Ephraim, genuit Ezer & Elaad, qui congregata multitudine de Israel ascendere nisi sunt ad terram repromissionis, & in Geth Philistinorum interfecti sunt. Fratres uero qui ad consolationem Ephraim uenerunt, aut eos dicimus, qui de patriarchis supererant, aut cognitionem quam fraterno nomine saepe nominauimus. Filij autem Beria, id est Sara, quæ ædificauit Bethoron inferiorem. Virtus illius foeminae describitur. Ozen Sara nomen est loci. Elisama filius Amihud, ipse est patriarcha de tribu Ephraim, qui in libro Numerorum scribitur. Ista est Sichem quam percusserunt Simeon & Leui. Sera filia Azer dicitur prophetissa fuisse & meritorum prerogatiuis exuberasse. Berzaiith de progenie Melchiel, de filijs Aseel, fuit ditissimus olei & cæterarum opum, & tulit primitias Elizeo prophetae. In eo impletum ferunt quod Moyse de Afer ait, tingat in oleo pedem suum. Ahara filius Beniamin, in Genesi scribitur Gera, quod interpretatur peregrinus: in Paralipomenon, Ahara frater odoris. Et notandum, quod hic quinque de filijs Beniamin prætermiserit, de quibus necdum progenies creuerat. Nohaha in Paralipomenon, ipse est qui in Genesi, Naaman. Nohaha requies, Naaman pulcherrimus. In Paralipomenon. Raphan in Genesi scribitur Ahi, quod interpretatur frater meus. Rapha medicina. Hi sunt filij Ahod principes cognationū habitantium in Gabaa, qui translati sunt in Manahath. Manahath interpretatur sepulchrum. In Manahath translati sunt, quando pro scelere in uxorem leuitæ perpetrato gladio corruerunt. Quod uero sequitur, Naaman autem & Ahia & Gera ipse transtulit eos, designat eos fuisse principes, & illis eminuisse Gera. Vnde & singulari numero describuntur, ipse transtulit eos. De isto Gera processit progenies Gera qui fuit pater Semei. Sarachim dimisit uxores suas Vsim & Bara, & fugit in terram Moab, & accepit uxorem Odes, ex qua suscepit filios qui hic scribuntur. Hi fugauerunt habitatores Geth, & ulti sunt fratres suos filios Ephraim, qui eorum ceciderant gladio. Fuerunt autem filij Vlam uiri fortissimi & magno robore, tendentes arcum, & multos habentes filios ac nepotes, centū quinquaginta. Hic centum quinquaginta referunt ad filios Vlam, ut iste sit sensus: fuerunt autem filij Vlam centum quinquaginta, per tropum qui uocatur hyperbaton. Nathinnei, id est donati. Sunt enim Gabaonitæ, eo quod ad seruiendū dati sunt ad templum Domini à Iosue. Azarias quoque filius Helchiae. Iste est Helchias sacerdos magnus qui librū legis inuenit tempore Iosue, & dicitur fuisse pater Hieremiae prophetae. Bachbachar carpentarius idcirco describitur, quia artificio suoungebatur in domo Domini, & erat de tribu Leui. Et Barachiae filius Afaph, filij Elcana, qui habitauit in atrijs Netophati. Netophati nomen loci est, ubi habitauit Helel filius Bana, de quo superius dictū est, Qui erāt coronæ domus Iacob. Abdia filius Semeiae, filij Galal, filij Idithun. Iste est Idithun cantor Dauid. Obseruabant in porta regis, ad Orientem de filijs Leui per uices suas, qui erāt cantores, & uicibus suis ad psallendū cum Dauid ueniebant. Sellu uero filius Core, filij Abiasaph, filij Core. hic prior Core per Aleph scribitur, & sonat Core, secundus uero per Heth, & sonat Corach, Core clamās, Corach caluus, ipse est qui in Numeris scribitur. Hi sunt Coritæ super opera ministerij custodes uestibulorū tabernaculi. Iste custodiebat ostiū tabernaculi exterius. Patres uero eorum qui subter scribuntur, & qui in psalter

A psalterio titulos habent, ipsi custodiebant ostium interius tabernaculi Domini, & erant cantores castrorū Domini. Tabernaculum dicit ubi Dominus quiescebat. His quatuor excubijs creditus erat omnis numerus ianitorum, & quatuor partes quibus obseruabant custodes domus Domini, descriptæ sunt in libro Numerorum. Erant enim in una quaque parte quinquaginta & tres, qui faciunt ducentos duodecim. Phinees filius Eleazar erat dux eorū corā Domino. Hic monstratur Phinees adhuc in eo tempore uiuere. Et in tabernaculo uicibus suis. Hæ sunt uices uiginti quatuor, quæ in sequentibus describuntur, quarum in euangelio mentio est, de uice Abia. In Gabaon autem comorati sunt pater Gabaon laiel & nomē uxoris eius Maacha. Iael ipse est qui in Regum scribitur Abiel, pater Chis patris Saul. Abiel interpretatur pater meus deus, Iael desertus Dei, propter meritum distantiam. Et notandum quia inter filios Iael, Ner & Chis uocantur fratres, sicut & sunt, & in Regum ita habetur. In sequentibus uero dicitur, Ner genuit Chis, non quod eum genuerit, sed quod eum educauerit, genuisse eum dicitur. Isti habitauerunt è regione fratrum suorum in Hierusalē cum fratribus suis. Quamuis foris muros Hierusalē habitarent, dicuntur propter uicinitatē tamē & cōuentū loci in Hierusalē habitasse. Abinadab filius Saul, in Paralipomenon. In Regū uero ubi occisus est cum patre, Aminadab uocatur, id est pater meus uorum. In alijs uero locis lesbi, id est, coæquatus. Asbaal filius Saul, ipse est Isboseth. Esbaal interpretatur ignis maritus. Isboseth uir confusionis. Filius Ionathan Meribaal qui & Meribabaal, ipse est Miphiboseth. Meribaal interpretatur litigās cū marito. Meribabaal litigans in maritū. Raphaia & Rapha unum nomen est, filius Binaa, filij Mosa. Rapha interpretatur defluens. Raphaia medicina Domini. Azarichambocru unius hominis est nomen. Bocru interpretatur primogenitus. Tradunt enim eum armigerum Saul Doech Idumæum fuisse: & puerū, qui diadema & armillam Saul detulit ad Dauid, filium Doech Idumæi. Ipsum etiā Doech ferunt puerum Saul fuisse, qui cum eo perrexit ad requirendas asinas patris sui. Interijt ergo Saul & tres filij eius, & omnis domus eius pariter concidit. Domum eius pariter concidisse dicit, non ut non esset, de quibus fuit Mardocheus, sed ut non regnaret. Et caput eius affixerunt in templo Dagon. In Hebræo non caput, sed corpus habetur, quia caput iam miserant ad circūducendū. In Regum uero scribitur in Bethsan. Bethsan enim tradunt uocatā domū Dagon, quæ interpretatur domus dormientis. Alia est enim Bethsan in ludicū, & in Iosue, quæ interpretatur domus securitatis. Ioab autem reliqua urbis extruxit, id est pereuntibus Iesbaam gladio, si qui ex Israelitis inter eos inuenti fuissent ab eo saluabantur. Iesbaam filius Hachmoni princeps inter triginta. Iesbaam interpretatur sedēs in populo, filius Hachmoni, id est sapientissimus, ipse est Dauid. Hoc est quod in Regum scribitur, Sedet in cathedra sapientissimus, & minuitur de sapientia, quasi uermiculus ligni tenerimus propter peccatum, quod comisit in Vriam. Et cum in Regum uolumine dicat, octingentos illum uno impetu interfecisse, propter ipsum peccatum: in Paralipomenon, hic dicit trecentos eum interfecisse. Vnde & in Regum scribitur, uno impetu. Adolui frater fuit Isai patris Dauid, cuius filius fuit Eleazar qui fuit inter tres potentissimus, id est Baaniam filium Ioiaadæ, & Abisai filium Saruiae fratrem Ioab. Steterunt in medio agri, & eum defenderunt. Dauid scilicet & Eleazar. Hoc in Paralipomenon, in Regum uero singulariter ponitur, ut regis fortitudo monstratur. Descenderunt autem tres de triginta principibus ad petram, in qua erat Dauid ad speluncā Odollā. Tres isti, hi sunt quos supra memorauimus. Desiderauit ergo Dauid aquam, qui non desiderio aquæ hoc fecit, sed ad probandum utrū tam fortes inueniri potuissent qui hoc attentarent. Sacrificauit eam Domino gratias agens, quia tam fortes uiros in Israel dederat. Et notandū, quod uinū quod Deo in sacrificiū offerebatur, aqua mixtū erat. Baanaia filius Ioiaadæ, ipse percussit duos ariel Moab. In Regū scribitur duos leones Moab ipse percussit, id est duos uiros fortes de Moab. Idē Baanias multa opera perpetravit de Capzeel. Capzeel nomē loci est. Hic opera eius laudat, id est sapientiam, quia unus erat de septuaginta senioribus Israel. Capzeel congregatio

gatio Dei. In Paralipomenon Sammoth Arodites, ipse est qui in Regū scribitur Samma, c Samma interpretatur ibidem, Samoth nomina. Helez filius Phalti de laito, quod in Regum scribitur. In Paralipo. Helez plonites scribitur. Hic progeniem matris designat. Plo ni enim fuit proximus Booz de quo dicitur in Ruth, est quidam propinquior. In Paralipomenon Sibbochai Vphathites, ipse est qui in Regū scribitur Mobunai. Mobunai interpretatur ædificiū meum, Sibbochai irretitus. In Paralipomenon Illa Aothites, ipse est qui in Regum scribitur Zalmon. Zalmon interpretatur sub umbra. Illai exaltatus. Aothites filius Ahothi fratris Isai. Heleb, in Paralipomenon, qui in Regū scribitur Heled. Heleb adeps, Heled terra. Hurai in Paralipomenon, in Regū scribitur Hedai. Hurai interpretatur fenestra mea. Hedai interpretatur acumen meum. Abiel in Paralipomenon, in Regum Albialbon. Abiel pater meus deus. Albialbon pater meus dolor. In Regū filij Iasen Ionathan, non est putandum quod filius eius sit. Sigillatim enim ponitur Ionathan, & est filius eius Sagie in Paralipomenon. Filij uero Afem Gizoni. Iasen interpretatur dormitor. Afem nominatus. Aiham filius Sachar, in Paralipomenon, & interpretatur merces, in Regum scribitur Scharar, & interpretatur cantor. Eliphai filius Vr, in Paralipomenon, in Regū Eliphelet filius Azbai. Eliphai interpretatur Deus nicus mirabilis. Vr ignis. Eliphelet Deus meus liberabit. Azbai pepercit mihi. in Paralipomenon. Hopher Meheratites. Hopher ipse est Eelia pater Bethsabee filij Achitophel. Meherathi uenundatus. Hopher uua. Eliā Deus meus mirabilis. Achitophel frater meus ruina, item frater meus mirabilis. Ezro in Paralipomenon interpretatur atrium eius. In Regum Ezrai, interpretatur atrium meum. In Paralipomenon Naari filius Ezbai, in Regū Pharai de Arbi. Naari puer meus. Ezbai hyssopus meus. Pharai interpretatur glutio: Arbi, locusta. In Paralipomenon Iohel frater Nathan, in Regū scribitur Igal filius Nathan. Iohel interpretatur Dominus Deus, Iohel & Ionathan & Nathan propheta fratres fuerunt filij Sammaa fratris Dauid. Igal redemptus. Quod uero in Paralipomenon Iohel frater Nathan, & in Regū filius Nathan scribitur, hæc causa est. Illic ponitur pro educatione pater, hic pro natura frater. Mibahar filius Hagari, in Paralipomenon, in Regū Bani de Gaddi. Mibahar interpretatur de electis. Hagari aduena meus: Bani filius meus, de Gaddi, hoc est de tribu Gad. Hira Ietreus filius Iecher patris Amase. Huria Etheus uir Bethsabee, à loco qui uocatur Eth, Etheus uocatus est. Hi triginta septem fuerunt cum Dauid, cum fugeret ante Saul. Maacha nomen est officij sceminarum de causis muliebribus. Maacha ingeniosa. Selech Ammonites, eo quod in Ammon ministerio fungeretur. Githma Moabites, eo quod in Moab ministerio fungeretur. Hactenus Beniamitæ, Elchana & Iesia & Azrahel. Incipiunt leuitæ. Sed & de Gaddi transfugerunt ad Dauid, de Gaddi, id est, de tribu Gad. Hi præbuerunt auxilium Dauid aduersum Iatrunculos, id est, Amalechitas qui prædati sunt uxores eius, & eorum qui cum eo erant, usque dum fieret grandis numerus quasi exercitus Dei. Sexcentorum milium numerus, qui de Ægypto egressi sunt. Ioiada quoque princeps de stirpe Aaron: ipsum tradunt fuisse Phinees, ad cuius comparisonem, Sadoch puer uocatur. Quod uero dicit principes cum eis uenisse, id est, sacerdotes, de filijs Issachar uiri eruditi qui norunt singula tempora. Ipsi enim erant doctores, computatores & magistri siue ad festiuitates celebrandas, siue ad cætera, & ideo dictum est in benedictione Issachar. Supposuit humeros suos & factus est tributis seruiens. Congregauit ergo Dauid cunctum Israel, à Sihor Ægypti. Sihor Ægypti fluuius est à Nilo deriuatus.

In Hieremia, Quid tibi est ad uiam Ægypti, ut bibas aquas Sihor? In Iosue de Sihor, qui est super faciem Ægypti, usque ad terminos Accaron. Cum peruenissent ad aream Chidon. Chidon interpretatur clypeus. Traditur enim iste locus esse ubi Iosue stabat quando dictum est ei, Leua clypeum contra urbem Ahi. Eliada filius Dauid, in Regum & in Paralipomenon, in primo loco nominatur eodem modo, in secundo uero loco Baliada. Eliada interpretatur Deus meus cognouit. Baliada maritus cognouit. Tradunt propter transgressionem Dauid, hoc nomen immutatum, Abinadab interpretatur

tatur Deus meus uotum. Aminadab populus meus uotum. Iusserat enim idem Aminadab duobus filijs suis Oza & Ahio, ut portarent arcam domini humeris suis. Et quia neque ipsi eam portauerunt, neque Chaatit ad portandum dederunt, idcirco Oza multatus est morte. Fuit enim peccatum in non portando, in sustinendo arcam, iam poena peccati. Diuisio enim Oza traditur, quod aruisset brachium eius, & humerus, ubi arca domini portanda erat, & in illius loco diuisio quædam facta est. Euerit arcam Dei in domo Obed Edom. Obed Edom leuita erat, & ignorabat Dauid ob quam causam indignatio Dei uenisset in Ozam. Postquam uero cognouit causam pro qua Oza percussus est, iussit eam portari in humeris, sicut sequentia demonstrant. Venit contra illos ex aduerso flentium. Tradunt Philistæos idolum habuisse, cui in lachrymis hominum sacrificium parabatur. Huic illi more suo lachrymis sacrificabant. Et eis ex aduerso Dauid uenit, in quorum capitibus iam furor domini fæuiebat, quando ad eos uentum est. Ideo timuerunt gentes Dauid propter idolum destructum, cui humanis lachrymis sacrificabatur. Tetenditque ei tabernaculum. Aliud nouum tabernaculum fecit, quo istud quod à Moyse factum fuerat in eremo cooperiret. In cymbalis æneis concrepantes. In Hebræo habet in cymbalis æneis ad audiendum, quia uidelicet ab ipso psalmo incipiebant qui habet in capite: Exaudi domine iustitiam meam, qui est sextusdecimus. In Nablis arca cantabant. In Hebræo habet, pro iuentutibus, quia à psalmo quadragesimo quinto incipiebant qui hoc habet in titulo. In citharis pro octaua cantabant, quia à sexto psalmo incipiebant, qui hoc habet in titulo: pro octaua autem, quidam putant pro circumcisione. Chonenias autem princeps leuitarum, prophetiæ præerat ad præcinendum melodiam, quia ipse eis spiritu prophetiæ, melodias & uerba ad memoriam reuocabat. Barachias & Elchana ianitores arcæ. Hic ianitores portatores uocat. Cumque adiuuisset Deus leuitas qui portabant arcam foederis timentes casum Ozæ. Obededon & Iehel super organa. Iste Iehel est de cuius progenie fuit Azhiel propheta, qui in diebus Iosaphat prophetauit. Sed increpauit pro eis reges Pharaonem & Abimelech. Sadoch autem sacerdotem & fratres illius sacerdotes coram tabernaculo domini in excelso, qui erant in Gabaon. Hic Gabaon, quidam locum quendam arbitrantur esse in Hierusalem, ubi à Dauid tabernaculum foederis & arca testamenti domini collocata sunt. Gabaon interpretatur uallis. Excelsam autem propter sublimitatem cultus diuini existimant. Reuersus est Dauid ut benediceret domui suæ. Quidam benedictionem hic per antiphrasim dictam putant. Domum uero Michol filia Saul, quam increpauit Dauid, eo quod indignata sit cum uidisset eum subsilentem coram domino ante arcam testamenti. Fecitque sibi nomen quasi unius maiorum qui celebrantur in terra. Unius maiorum aut Abraham, aut Isaac, aut Iacob. Ut tolleret Dauid Geth & filias eius de manu Philistinorum. In Regum scribitur, Tulit frenum tributum, ut dilatar et imperium suum usque ad flumen Euphratem. Quidam putant de Adezer dictum, necnon & de Thibahath & de Chun, in Regum Betha & Beroth. Betha interpretatur requies. Berothai fontes mei. Thibahath macellum. Chun compercutus: propter derisionem enim in hoc loco immutatio nominum facta est. Thou rex Emath in Paralipomenon, in Regum Thoi. Thoi error meus. Thou error eorum, quia filium suum in dolo ad Dauid mittebat. Idcirco nominis immutatio facta est.

Misit Aduram filium suum: in Regum Ioram. Ioram, Deus excelsus. Aduram decor excelsus. Fecit Dauid sibi nomen ut reuenteretur capta Syria in ualle Salinarum cæsis decem & octo milibus. Eodem modo & in Regum scriptum est. Multi enim duodecim milia habebat, errore ducti, eo quod in psalmo scribitur duodecim milia. sed illic duodecim milia Iob interfecisse perhibetur, hic decem & octo milia Abisai, & propter regalis nominis dignitatem, Dauid uictoria ascribitur. Est enim in Paralipomenon plane scriptum, quod Abisai hæc decem & octo milia interfecerit. Commentarij cōmentatores qui adnotatis rebus & causis regi eas ad memoriam referebant. Abimelech filius Abiathar in Paralipomenon, in Regum Achimelech scribitur. Abimelech pater meus rex. Achimelech frater meus rex.

Susa scribitur in Paralipomenon, in Regum Saraia. Susa gaudium, Saraia princeps domini, e Bahurim interpretatur electorum. Phalchi liberatus. Lais filius leonis. Venit usque Bahurim usque ad locum doctorum & electorum, e quibus unus erat. Cerethi exterminatores, Phelthi admirabiles. Dicuntur enim fuisse septuaginta iudices loco eorum substituti, quos Moyses in eremo domino præcipiente delegerat. In Regum filij David sacerdotes, in Paralipomenon primi ad manum regis scribuntur. Ad unum enim sensum utrunque conuenit, quia hic dicit eos primos, & illic sacerdotes, propter nobilitatem & prioratum. Hi enim sunt qui in Ebron nati sunt. Faciam misericordiam cum Anon filio Naas. Præstitit enim pater eius mihi gratiam. Naas fuit rex Ammon, qui in Regum scribitur, cum quo primum Saul in defensione labes Galaath pugnavit, & uicit eum. Quia ergo erat inimicus Saul, idcirco gratiam præstabat Dauid, si quando ad eum ueniebat. In Regum dimidiam partem barbæ præcidit, & uestes eorum medias usque ad nates. In Paralipomenon decalauit & præscidit tunicas eorum medias usque ad inguina. Quod in uno loco deest, in alio habetur. Vnde colligitur eos decalatos fuisse, & barbâ rasos eos habuisse, & uestimenta præcisa ante & retrò. Sophach autem princeps militiæ erat Adadezer. Sophach interpretatur euisceratus in Regum scribitur Sobach: & interpretatur columbaris. Tulit autem coronam Dauid Melchom de capite eius. Melchom idolum Ammonitarum, de quo in Regum & in Paralipomenon, & in Sophonia scribitur. Melchom interpretatur rex eorum. De simulachro enim illius idoli tulit Dauid diadema. Illicitum erat de idolis aliquid auri appetere aut argenti ludæis per legem. Sed ut ipsi tradunt Ethai letheus qui de gente Philistinorum ad Dauid uenerat, ipse diadema diripuit in capite Melchom, ut liceret Hebræo de manu hominis capere, quod de capite idoli non licebat. Post hæc initum est bellum in Gezer: in Regum, in Gob. Gob interpretatur locusta. Gezer uero nomen loci est, & interpretatur ordinatio. Sicut locustæ ita filij Araphe debebant Israel. Arapha enim fuit nurus Noemi, de cuius progenie fuerunt gigantes, Goliad & fratres eius, in quo percussit Sobochai Hufethites Zaphai, in Regum Zaph. Zaph interpretatur liminare. Zaphai liminare meum. In Paralipomenon de genere Raphaim, in Regum de stirpe Rapha, quia filij Orphe erant de genere gigantium, in quo percussit Adeodatus. In Hebræo legitur Elehanan filius Iair Leemites frater. Iahir uigilans, in Regum scribitur Hur filius laare, quod interpretatur saltus: in Regum scribitur Bethlehemites, in Paralipomenon Lehemites frater. Interfecit ergo Goliath, Getheum fratrem Goliæ Philistæi, quem interfecit Dauid. Fuerunt enim de stirpe Orphe quinque, de quibus in sequentibus dicit. Et percussit eum Ionathan filius Samaa fratris Dauid. Ionathan ipse est Nathan propheta, qui habuit duos fratres, Iohel & Iosnadab. Idcirco ei hic nomen patris ponitur, quia inter præliatores describitur. Vbi uero de prophetia eius scribitur, non ei annotatur pater, eo quod pater eius propheta non fuerit. Quod in peccatum reputetur Israeli, id est in mortem quæ pro peccato uenit. In Paralipomenon quingenti septuaginta milia. In Regum mille trecenta milia. In Paralipomenon scribuntur & hi qui remanserunt, & hi qui interfecti sunt. In Regum uero uiui tantummodo numerantur. Quod uero scribitur septuaginta milia interfecta fuisse, hic tantum capita seniorum numerantur. Cæterum de plebe tot milia interfecta sunt, quot millenarium trecenta numerum excedunt. De tribu Leui & Benjamin, quia non sunt numerati, non sunt interfecti: quia Benjamin ideo euasit, quia recenti tempore fraterno gladio penè usque ad interuersionem corruerat. Leui uero non numerabatur, quia sacerdotij dignitate præcellerat. Gladium domini & mortem, & angelum domini. Dicitur dominus in Aegyptum descendisse, & percussisse Aegyptum plagis, & peremisse primogenitos Aegyptiorum. Hic uero quod terribiliter positum est, primum de gladio domini, temperatur dum dicitur, & angelum domini, non in manu hominis: ut flagellum eius non esset in manu hominis, sed in manu Dei, quia multæ miserationis est. Flagellum enim hominis, & in gladio est & in fame, quia possunt prohibere uenundationes hi apud quos sunt frumenta. Vidit dominus, & misertus est. Aiunt Sadoch sacerdotem infulatum dominum

minum deprecatum fuisse, & imitatum fuisse patrem suum Aaron, & illius preces & deuotionem dominum uidisse, & misertum fuisse. In Paralipomenon Ornan, & interpretatur lumen nobis, in Regum uero Areuna, id est arca. Ornan lebusæum fuisse ibi patet, quia noluit Dauid absque pecunia aliquid eius offerre domino. In lege enim est prohibitum. Quidam idcirco dicunt bis sanguinem fufum a Dauid pro sanguine hostili quem effudit, & pro sanguine Vriæ qui effusus est. Filij Gersan filij Moyfi, Sebucl primus. Ipsum ferunt esse qui in Iudicum Ionathan scribitur, qui fuit sacerdos in tribu Dan. Ionathan interpretatur domini donum, Sebucl reuertens ad dominum, de quo scribitur, Ipse & filij eius fuerunt sacerdotes in tribu Dan, usque ad diem captiuitatis terræ, id est usque ad diem quando arca domini ab Allophylis capta est. Sebucl reuertitur Deus, iuxta hoc quod habetur in propheta, Conuertimini ad me, & ego conuertar ad uos. Porro filij Rahabæ multiplicati sunt supra domum. Et hic impletum est quod dominus dixit ad Moysem, Dimitte me, ut de leam populum istum, & faciam te in gentem, quæ maior ista est. Nouissima supputabitur filiorum Leui, quamdiu tabernaculum domini mutabatur de loco ad locum, a uiginti annis eligebantur. Postquam uero templum domini ædificatum est, a triginta annis. Quod uero in quibusdam codicibus habetur ad feruentem similam, & in quibusdam ad feruentem tantummodo, error inest. In Hebræo non habet in hoc loco similam, quia similia iam paulo superius nominata est, sed ad torrendum, in Hebræo ponitur, ut sub audias spicas. Primitiæ enim spicarum quando deferebantur, torrebantur, & grana comedebantur. Quod genus cibi uulgò graneas uocant. In quibusdam codicibus habetur, super omne pondus & mensuram, sed in Hebræo in hoc loco pondus non habet, sed mensuram tantum geminato nomine positam, siue eam quæ in brachijs aut manibus aut funibus metitur, siue eam quæ uasibus. Principes sanctuarij, filij Ithamar. Principes Dei de filijs Eleazari, principes sacerdotum de Eleazar. Et idcirco principes Dei dicuntur principes sanctuarij de Ithamar, quia ibi ministrabant. Vicesima Ezechiel: a qua cognomen sortitus est Ezechiel propheta. Salomith de filijs Issachar, superius generis foemini, Salomith uero in sequentibus generis masculini. Filij Merari, Iaaiah. Hic Iaaiah in uicesima quarta Maaziah scribitur. Maaziah interpretatur de auxilio Dei, Iaaiah auxiliu domini. Ut exaltet cornu, id est cornu Israel: siue cornu, regem Dauid. In sorte uicesima Eliab, qui paulo superius Eliatha nominatus est. Eliatha interpretatur Deus meus tu, Eliab Deus meus ueni. Obed Edom plaga australis, & filius est domus consilij. Domum consilij plerique intelligi uolunt sancta sanctorum, in quo erat arcanum consilij. Elihu frater Dauid princeps Iuda, in Regum Eliab uocatur. Eliab Deus meus pater, Elihu Deus meus dominus. Noluit autem eos Dauid numerare a uiginti annis inferius. Vfus enim erat, ut si quando numeraretur a uiginti annis & supra, numerarentur hi qui poterant ad bella procedere, aut aliquo ministerio fungi. Quia uero Dauid generaliter iussit omnes numerari, & infra uiginti annos & supra uiginti annos, idcirco indignationem domini expertus est. In factis regis Dauid, quia superueniente indignatione Dei, omnis iste numerus conturbatus est, & non fuerunt distributi per ministeria, neque ad aliqua officia. His autem thesauri qui erant in urbibus. Thesauros in hoc loco non solum pecuniam, sed & omnes substantias nominat. Ionathan autem patruus Dauid consiliarius, ipse est Nathan propheta. Patruus uero honoris & propinquitatis causa uocatur. Iahiel filius Achamoni erat cum filijs regis. Iste Iahiel est filius Dauid, qui in Regum Chilab nominatur, Achamoni sapientissimus ipse est Dauid. Tauros mille cum libaminibus suis, id est cum uino. Vixerunt secundo Solomonem filium Dauid. Vixerunt autem eum in principem, dicentes: Quicumque regnet, tu Deus noster, tu semper sis Deus noster. Qui præerant substantiæ regis cum eunuchis. Quæri potest, cur hic eunuchi ad tam grande consilium uocati esse dicantur, cum Israelitas abscondi lex prohiberet, & alienigenæ non facile possunt admitti ad tam grande consilium. Tradunt Hebræi in hoc loco illos uocari eunuchos, qui ab omnibus actibus seculi alieni, orationi tantum & lectioni uocabant, & uxores non causa libidinis, sed suscipiendæ proles gratia

gratia habebant, quos Iosephus secundum eorum hæresim Essenos uocat. Audite me fratres mei & populus meus. In hoc loco & fraternitatem & prioratum suum demonstrat. Sed & Solomō super thronū dñi propter similitudinē leonū, qui etiā in Cherubim describitur. Gesta autem Dauid priora & nouissima: priora quādo regnauit in Hebron, nouissima quando regnauit in Hierusalem. Notandū quod quadraginta annis regnasse perhibetur. et in libro Samuel secūdo scribit̄ septē annis & sex mētib. in Hebrō, in Hierusalē trigintatres.

Primi libri Paralipomenon finis.

IN LIBRVM SECVNDVM PARALIPOMENON.

Iecisti cum patre meo misericordiam magnam, & constituisti me regem pro eo. Quia secundum legem prohibitum erat, me qui de alterius uxore generatus sum, introire ecclesiam Dei. Et fecit eos esse in urbibus quadrigarum, & cū rege in Hierusalem. Vrbes quadrigarum dicit cortes, quæ in Hierusalem erant ædificatæ ad stationem curruum, quod & sequentia monstrant, cum dicitur, & cum rege in Hierusalem. Et qui de Aegypto, & qui de Coa. Alij dicunt insulam esse unam de Cycladiis, in qua Aesculapius. Hebræi dicunt, & hoc nomine congregationem significari. In Paralipomenon Huram, quod interpretatur Deus excelsus. In Regum Hiram, quod interpretatur uiuit excelsus. Misit̄ tibi Huram patrem meum. Hic Huram filius fuit mulieris de progenie Salomit, de tribu Dan, qui in libro Numerorum scribitur. Patrem uero eius tradunt Hebræi fuisse Hebræum de progenie Ooliab de tribu Dan, qui in eremo cum Beseleel operatus est. Quod uero hic Tyrium eum uocat, illi dicunt hoc translatione factum fuisse. Zori enim, lingua eorum plasmator intelligitur. Tyrus enim, quam illi Zor uocant, in quibusdam locis plasmatio intelligi solet. Idcirco uocat illum patrem suum, quia ad eum de terra Israel ad peregrinandum profectus, docuit eum timorem domini, & adduxit eum ad cognitionem Dei. Moria interpretatur uisio, ipse est enim locus, de quo dictum est Abraham, Vade in terram uisionis. In mensura prima, id est mensura qua Moyses tabernaculum in eremo mensus est. Iachin interpretatur præparator, hunc uolunt intelligi Dauid. Booz propter uirtutem castitatis. Secundum speciem quam iusserat fieri, subauditur Deus. Boues propter memoriam uituli in eremo conditi. Basilicam grandem, ubi reges orabant. Dominus dixit ut habitaret in caligine, quando ad Moysen dixit: Ecce ego uenio ad te in columna nubis. Et cum deprecati fuerint in loco isto, exaudi de coelo, & propitiare peccatis eorum, & reduce eos in terram quam dedisti patribus eorum. Cum enim eos in loco ipso oraturos dicat, cur dicit, & reduce eos in terram quam dedisti patribus eorum, nisi forte hi qui ibi ad orandum uenerint, obtinere ualeant, ut hi qui in captiuitatem ducti sunt, reducantur. Et conuersi à peccatis suis exaudias eos. Notandum, quod cum ad orandum pergitur, à peccatis conuertendum est. Sanctificauit Solomon medium atrij ante templum domini. Quia præ multitudine sacrificiorū hostiæ nō poterant offerri omnes in altari, & ideo mediam partem atrij dedicauit, ut & in ea ita offerretur, sicut in altari. Fecit̄q; die octaua collectam. Hæc est collecta, quæ in libro Numeri scribitur, Dies octauus erit uobis celeberrimus atq; sanctissimus. Est enim coetus atq; collectæ. Duabus enim uicibus in anno hæc collectæ colligebantur, id est die octauo pasche, & die octauo tabernaculorū. Et notandū, quod in ea quæ in pascha celebrabatur, dicitur, Celebrabit̄is collectā domino Deo uestro: in ea uero quæ in solennitate tabernaculorum, Celebrabit̄is collectā uobis. Non auertas faciē Christi tui, id est non reprobos deprecationē meam. Vnde & dicitur, Suscepi faciē tuā. Lætantes atq; gaudentes super bonis, quæ fecerat dominus Dauid, & Solomoni, & Israel populo suo. Quia Dauid dimisso peccato Uriæ Ethei regnū concessit in sempiternū: & Solomoni quem lex prohibebat ecclesiā Dei intrare, non solum ueniam, sed etiā regnum concessit: & Israel, qui post multitudinē præuaricationū, templū in quo dominū inuocarent, requiem et Dei gratiā meruerunt. Ciuitates quas dederat Hirā, Solomon ædificauit. Et ciuitates quas Solomon dedit Hiram, & iste noluit eas suscipere, sed uocauit terram Chabul, ipse dicit Hirā

ram

Aram Solomon dedisse. Omnia quæ uoluit Solomon atque disposuit ædificauit in Hierusalem, & in Libano. Hic in Libano templum significatur, iuxta istud Ezechielis: Aperi Libane portas tuas, in solennitate hebdomadarum, id est pentecostes. Reliqua autē opera Solomoni priorum & nouissimorum. Priorum antequam præuaricatus esset, posteriorum postquam præuaricatus est. In uisione quoq; Iaddo uidentis. Iaddo ipse est propheta, qui ad arguendum Ieroboam pro altari quod fecerat, à Deo missus est in Samariam. Pater tuus durissimo iugo nos oppressit, eo quod uiginti quatuor milia per uices mensibus singulis morabantur cum rege in Hierusalem. Inijt consilium cum senibus qui steterunt coram patre eius Solomone, id est cum Banaia filio Ioiadæ, & Iahiel filio Achamoni, qui alio nomine Chilab uocatur. Relicto consilio senum, cum iuuenibus tractare coepit, id est Adhuram, qui in sequentibus lapidatus describitur. Nunc autem uideo domum tuam Dauid. Nunc autem uideat Deus, quia quod nos à domo Dauid recedimus, peccatum est filiorum eius, qui nos abijciunt. In Regum Aduram, in Paralipomenon Adhuram. Aduram fluuius exaltatus, Adhuram ruina exaltata. Et ædificauit ciuitates muratas. Causa belli ædificauit ciuitates. Sacerdotes excelsorum & dæmonum. Quia sicut ubi fiebat imago, dæmones dabant responsa, & constituebantur eis sacerdotes. Duxit autem Roboam uxorem Malaad, filiam Ierimut, filij Dauid. Iste Ierimut non scribitur, neque in Regum, neque in Paralipomenon, quia fuit de filiis concubinarum. Accepit Maachan filiam Abessalon. Non est iste Abessalon filius Dauid, sed alius, quod in Regum uolumine demonstratur. Scripta sunt in libro Semeiæ prophetæ & Addo uidentis. Hunc Addo superius Iaddo nominauit. Stetit Abia super montem Samariam. Multi putant hoc de Samaria dictum, quod non potest esse. Fuit enim mons in Ephraim, haud procul à Carmelo, ubi fuit Elias. Ipsi & filij eius pactum salis. Pactum salis in quibusdam locis pro lege ponitur, quæ omnium condimentum est, & in hoc loco pro domo Dauid, qui uniuerso Israeli condimentum fuit. Porro Roboam erat rudis & corde pauido. Quia Semeiæ prophetæ uerba extimuit. In tauro & arietibus septem consecrabantur manus illius qui sacerdos futurus erat. Hunc enim morem Ieroboam coepit ad faciendos idolorum consecrandos. Et corruerunt uulnerati ex Israel quinquaginta milia uirorum fortium. Hi nimirum qui ante idolum curuauerunt genua sua. Præceptum enim erat in lege, ut si quis idolum adoraret, moreretur. Et cepit Bethel & filias eius. Bethel ipsa est, in qua posuerat Ieroboam uitulum. Ephron quoque & filias eius. Ephron ipse est Sichem. Azarias autem filius Odeth. Odeth ipse est Iaddo, qui ad Ieroboam missus est. In tempore illo non erat pax egredienti & ingredienti. Tradunt hoc quinquaginta duobus annis post euerisionem templi impletum, ita ut in his quinquaginta duobus annis, nec uisus uolauerit, nec bestia pertransierit per Hierusalem, & Israel fuerit absque spe, & omnes gentes in conturbatione. Et ædificauit altare domini quod erat ante porticum. Illud scilicet quod à Solomone constructum fuerat, renouauit. In omni enim corde suo iurauerunt. In corde, in ieiunio, & in afflictione, in uoluntate, in elemosyna. Sed & Maacha matrem Asa regis. Idcirco non dixit matrem suam, quia non ambulabat uiam rectam, sicut filius eius. Exaugusto deposuit imperio, hoc est de sacerdotio. Comminuit simulachrum Priapi, & combussit in torrente Cedron. Aiunt comminuisse istud & clam uoluisse proijcere, quod dominus ut patefaceret, in torrente Cedron ex aqua ignis processit. Iussit eum in neruum mitti, eo quod publicè se arguit. Doluit pedes Asa, quia podagrico humore correptus est. Notandum, quod regibus causa reuerentiæ combustiones uestimentorum & aromatum fiebant. Vnde dicitur, & iuxta combustiones maiorum facient tibi. Et ambulauit in uis Dauid primis, id est, antequam peccasset Dauid. Post istum quoque Amasias filius Zacri consecratur domino, eo quod esset de tribu Issachar, & esset doctor. Porro rex Israel stabat in curru suo contra Syros, usque ad uesperum, & mortuus est occidente sole. Accepto uulnere mortali, iussit se teneri, ne deprehenderetur ab hostibus, quod uulneratus esset, & illius ruina & hostibus uictoriam, & populo periculum

periculum fugæ incuteret. Occidente sole mortuus est, ut nocte præsidium fugæ suæ populo haberet. Ieu filius Anani, illius uidelicet prophetae, qui ab Afa rege Iuda in carcerem missus est. Filij Moab & filij Ammon & cum eis de Amonitis, Ammonitas Idumæos uult intelligi, quia ob reuerentiam paterni nominis, nolebant in pristino habitu arma mouere contra Israel, sed transfigurabant se in habitum Ammonitarum. De his locis quæ trans mare sunt. Mare Salinarum, ubi Iordanis influit, ante atrium nouum. Atrium nouum uocatur, id est atrium, quod peccando uetus fecerant, & poenitendo ad pristinam nouitatem reduxerant. Nomen enim tuum in domo ista. Quod scriptum erat in fronte pontificis siue in uestimento Ephod, quod in sequentibus monstratur. Idem locus Ieruel uocatus est ab ea die, id est timor Dei. Egressi sunt per desertum Thecue, unde fuit Thecutes foemina. Confitemini domino, quoniam in æternum misericordia eius. Idcirco deest bonus, quia in hac re non mansuetudinem suam, qua omnes tolerat, sed iudicium exercuit. Vocauerunt locum illum uallis benedictionis. Vallis benedictionis, ipse est Ieruel, de quo supra dictum est. Nomen matris est Azuba, filia Silai. Silai interpretatur missus, ipse est Anani propheta, filius Iaddo, de quo superius dictum est, qui idcirco missus uocatus est, eo quod ad patrem Iosaphat generum suum ad prophetandum missus sit. Prophetauit Eliezer filius Dodahu. Dodahu intelligitur filius auunculi eius Iosaphat fuisse. Omnes hi filij Iosaphat regis Iuda, quia imitabantur opera regis Iosaphat, ideo duplicatur cum dicitur, Omnes isti filij Iosaphat. Ambulauit Ioram in uis regum Israel, sicut egerat domus Ahab. Filia quippe Ahab erat uxor eius. Athalia erat uxor eius, quæ non Ahab, sed Amri filia erat, sed imitatione illius, filia eius uocata est. Vnde & in Regum dicitur de Ioram: Erat quippe gener domus Ahab. Insuper excelsa fabricatus est. Plerique putant in domo domini illum excelsum fabricatum fuisse, quæ sita est in monte Moria, quod manifestius in gestis Manasse regis ostenditur. Nec remansit ei filius nisi Ioahas. Ioahas, ipse est Athasias, pater Iosaphat filius Ioram, cuius soror fuit Iosabeth. Iosabeth uero non fuit filia Athaliae, sed de alia uxore suscepit eam Ioram. Quæstio ualde perplexa oboritur. Dicit enim regnasse Ioram octo annis, & uixisse eum quadraginta annis, & dicit filium eius Athasiam cum regnare cepisset, fuisse quadraginta annorum. Quod si ita est, duobus annis antequam ipse natus est, ipse illum genuit. Quod nisi soluitur, quam sit ridiculum, etiam simplex lector aduertit. Ipse enim Ioram, qui hic quadraginta annis uixisse describitur, & octo annis regnasse, uixit annos quadraginta, & regnauit uiginti & octo. octo enim anni qui ei in regno tribuuntur, ipsi sunt antequam fratres occideret, cum adhuc innocenter uiueret. Viginti uero anni quibus regnauit, ideo à numero eius auferuntur, quia in languore & in tribulatione deduxit eos, ideo filio eius tribuuntur, qui non amplius quam uigintiduos annos habens, regnasse perhibetur, ne de numerorum summa remanentes, errorem indagini temporum facerent. Ahazias enim uixit uiginti tribus annis, uno tantum anno regnauit. Colatio enim lectionis libri Regum huic soluendæ quæstioni magnum præbet auxilium. Igitur Azarias filius Ioram rex Iuda, hic Azarias paulo superius Ahazias nominatus est. Ahazias interpretatur apprehendens dominum: Azarias adiutorium domini. Et ideo mutatur ei nomen in melius in hoc loco, eo quod iuxta præceptum domini, ad infirmum uisitandum descenderat. Et filios fratrum Ahazias qui ministrabant ei. Filios fratrum dicit consobrinos & consanguineos. Et tertia pars in porta quæ appellatur fundamenti. Porta fundamenti, porta sanctuarij. Et omne reliquum uulgus obseruet custodias domini, id est, quamuis necessarij sint ad implendum opus, id est ad confirmandum regem, obseruent tamen custodias domini, ne quis exterorum ingrediatur locum, quem ingredi non debent nisi sacerdotes & leuitæ. Imposuerunt super eum diadema & testimonium. Testimonium phylacteria, eo quod in illis decem uerba legis essent. Vnxitque eum Ioiada pontifex & filij eius. Zachariam dicit, qui propheta erat, quem postea idem Iosaphat interfecit, ut ad magnum damnationis pertineret augmentum, eum interficere, qui se in regem unxerat.

Vidit regem stantem super gradum suum, super columnam uidelicet quam Salomon præparauit

A preparauerat regibus in Basilica. Pepigit Ioiada foedus inter se uniuersumque populum & regem. Se in loco legis & Dei, quippe qui minister Dei erat collocans: & cuius nomen interpretatur Dominum cognoscens. Et populū & regē, ut & populus & rex obedirent Deo & legi eius, & populus erga regē fideliter ageret, & rex populum cum iustitia regeret. Sub manibus sacerdotū leuitarum. Ne de alia tribu sacerdotes fierent, nisi de Leui. Constituit quoque ianitores in portis domus Domini, ut non ingrederetur immundus in omni re, id est ut nullatenus ulla occasione ingrederetur in domum Domini aliquis de sacerdotibus Baal. Et urbs quieuit: siue quæ eatenus idolorum cultibus tempore Athaliae inquieta erat, siue quia post tumultum quo rex unctus est, Athalia interfecta, singulis ad domos suas pergentibus, omnis tumultuatio coqueuit. Et nomen matris eius Sebia, de Bersabee. Idcirco nomen patris illius non scribitur: quia non fuit tam celebre, ut scribi potuisset. Quorum enim nomina scribuntur, aut celebritate, aut potentia, aut generositate illorum sit. Egredimini ad ciuitates Iuda, & colligite de uniuerso Israel pecuniā ad sarratecta templi Dei uestri per singulos annos. Hæc est pecunia quæ in lege dari præceptum est, quam in dinumeratione ipsius per singulos annos dare consueuerat, id est singuli dimidios siclos: quod à diebus ex quo Athalia regnare coeperat, non dederant. Athalia enim impiissima & filij eius destruxerunt domum Domini. Filios eius, sacerdotes idolorum dicit: plerumque enim in sacro eloquio filij non nascendo, sed imitando uocantur. Destruerant autem domum Dei, siue spoliando istam ornamenti, siue ut ferunt, terræ motu facto, sicut tempore Ozia: ut sicut illo intransite cum thuribulo, ita etiam Athalia idola in domum Domini mittere nitente, terræ motus factus sit. Eo quod fecisset bonum in Israel, & cum Deo & cum domo eius. Cum Deo, quia idola quæ ad aspersionem Dei facta erant, subuertit: cum domo eius, quia ruinas & scissuras instaurauit in Israel, quia regnum domus Dauid instaurauit, amouens inde idololatriam, quæ peccatis illorum dominata fuerat. Postquam obiit Ioiada, ingressi sunt principes Iuda, & adorauerunt regem. Adorauerunt eum ut Deum: & acquieuit eorum obsequium quibus delinitus, ut se ut Deum coli permitteret. Hæc dicit deus: Quare transgredimini præceptum Domini? Ac si aperte dicat: quæ uos Deum habere destitistis, intantum ut tale nefas feceritis, quod nunquam antè in uobis factum est. Et notandum, quod non in alio loco inuenitur. Hæc dicit Deus, nisi hic tantum: filij enim Zacharie cum eo interfecti sunt, & ideo dicit filiorum Ioiadae sacerdotis. Insidiati sunt ei Zebat filius Semmaa Amanitidis, & Iozabath filius Samarith Moabitidis. Idcirco enim eos dicit filios Amanitidum, & Moabitidum, ad exaggerandam maliciam Israelitarum, qui ulcisci noluerunt sacerdotem Dei, quod illi fecerunt, qui filij alienigenarum fuerunt. Porro filij eius, & multitudo prophetarum, filios eius, quos Syri interfecerunt coram eo, facientes in eum ignominiosa iudicia, siue quia turpes in eum res egerunt, siue quia interficientes filios eius improperebant ei scelestus, quod iste in Zachariam perpetrauerat. In Hebræo: Et fundamentum domus Dei, eo quod sanguis Zacharie usque ad fundamentum templi & altaris peruenerit. Fecitque bonum in conspectu Domini, ueruntamen non in corde perfecto, quia pro præsentis seculi dignitate, non pro futura patria laborabat. Iugulauit seruos qui occiderant regem patrem suum. Quamquam illi Dei timore & in ultione Zachariae illum occiderint: tamen ab eo occisi sunt iudicialiter, quia non ore prophetae, nec consultu Domini, sed sua presumptione illum occiderunt. Non est Deus cum Israel & cunctis filiis Ephraim. Quia cum alijs tribubus erat, cum tribu Ephraim unde reges erant, non erat, propter præuaricationem Hieroboam & cæterorum regum. Separauit itaque Amasias exercitum qui uenerat ad eum ex Ephraim, quia idola secum habebant. Amasias post cædem Idumæorum & allatos deos filiorum Seir, statuit illos in deos sibi. Cum enim præcipitentur illa decem milia, illa idola quæ secum habebant responsum dederunt: ideo illos interfectos, quia de cultu eorum negligentes fuissent. Videns ergo ille idola responsa dare, & à ruina eripi, hoc errore deceptus, adorauit ea. Misit prophetam ad eum. Propheta hic Eliezer est filius Dodahu, id est auunculi eius, de quo superius dictum est. Cessauitque propheta, & dixit.

Cessauit ad minas regis, & dixit ad imperium Domini. Quia fecisti hoc malum, & infu-
per nō acquieuiti consilio meo. Consilio autē eius acquiesceret, si eos igne combureret,
uestimēta dirumperet, cinerē super caput spargeret, & totū se poenitentiae daret: hoc ete-
nim illi consilium prophetae dederat. Carduus Libani qui est in Libano. Hic carduū
Libani uocat, ob generositatē illius, qui quamuis negligēter ageret, magnis erat maiori-
bus procreatus: quippe qui de Israel semine erat. Omne quoque aurū & argentū & uniu-
uersa quae reperta sunt in domo Domini apud Obed Edom. Apud Obed Edom, quia
eius filij custodiebant ea, & ab eo descripta ibi permanebant. Vixit Amasias filius loas
rex postquam mortuus est loas filius Iohaaz rex Israel quindecim annis. Eo tempore in
uterō habebatur Ozias, qui postea regnauit in Hierusalem. Vnde & scribitur, sedecim an-
norum erat Ozias, cum regnare coepisset. Ex eo tempore quo discessit Amasias à Domi-
nō, insurrexit super eum coniuratio in Hierusalem, quia ex eo tempore quo prophetae
consilium non audiuit, neque ad Dominum conuerti uoluit, praeparatio coniurationis il-
lius facta est, & eatenus dilata, donec ad consummationem perueniret. Reportantesque
super equos sepelierunt eum. Non enim sine causa scriptura dicit eum super equos portatum,
sed colligitur ideo illum portatum, quia deos Edom, qui in equis portabantur,
adorauerit. Et idcirco non portatum super humeros: quia neglexerat seruire Deo Israel,
cuius mysteria super humeros Chaatitarum portari iusserat. Ozias in Paralipomenon: in
Regum Azarias scribitur filius Amasie. Ozias enim interpretatur uirtus Dei. Azarias au-
xiliū Domini. Idcirco enim uirtus Domini uocatur: quia magna in eum uirtus Domini
ostensa est percussione leprae & terrae motu factio. Exquisiuit Deum in diebus Zachariae,
intelligentis & uidentis Deum. Zacharias filius Zachariae, filij Ioiadae, qui post mortem
patris natus, posthumus patris nomen sortitus est. Intelligens enim & uidens diceba-
tur. Intelligens propter sacerdotium, uidens propter prophetiam. Contra Arabes qui
habitabant in Gurbaal, ipsa est Gerara, in qua peregrinatus est Abraham. Aedificauit
Ozias turres in Hierusalem super portam anguli, & super portam uallis, portam ciuitatis
a porta Ephraim usque ad portam anguli: quam loas rex Israel destruxerat, ipse instaura-
uit: portam enim Ephraim, portam uallis nominat. In aedificando noluit eius nomen
ponere, quod in destruendo posuerat. Nec immerito: quia qui idolis immolabat, & par-
ticeps in destruendo fuerat, in aedificatione proprio nomine non meruit nuncupari: sed
nomine uallis censetur propter humiliationem. In domo separata: iuxta quod in Leuitis
eo scribitur. Reliqua autem sermonum Oziae priorum & nouissimorum, scribit Esaias
propheta. Esaias propheta scripsit in anno quo mortuus est rex Ozias, uidi Dominū se-
dentem: eo anno illum mortuum fuisse describit, quo lepra percussus est. Et in muro
Ophel multa construxit. In muro Ophel, hoc est in muro nebulae, quod intelligitur san-
cta sanctorum. Dominus enim dixit, ut habitaret in nebula. Filius uiginti quinque an-
norum erat Ioatham, cum regnare coepisset. Hic & initium regni eius & innocentia de-
scribitur: ut monstraret eum in innocentia perseuerasse, qua coepit. Massiam filium Mo-
loch, id est filium idoli Ammon, quod uocabatur Moloch, id est rex. Idcirco enim filius
eius dicitur, quod illi sacra instituebat & cultus. Hoc & in Hieremia habes de Ismaele, qui
describitur de genere regio: cum non de genere regio fuerit, sed de Gera seruo Aegyptio.
Ea tempestate erat ibi propheta nomine Odeth, ipse est pater Azariae, qui Asa regi pro-
phetauit. Ad prophetandum enim in Samariam uenerat, quia de Iuda erat. Idcirco non
dixit: Haec dicit Dominus: quia nō erant digni sermone prophetae. Iratus enim erat Deus
illis. In hoc loco Achaz uocatur rex Israel: non quod super omnem Israel regnauerit, sed
quia secutus sit opera regū Israel: tantum ut nullus ante eum de regibus nequior fuerit.
Vnde & dicitur de eo, quod nudasset Iudā praecipis & auxilio Dei, sicut de Aaron scri-
bitur, quod nudasset populū. Auxit peccatū ipse rex Achaz. Quod uidetur quasi super-
fluum. Quod dicit ipse, causa notationis hoc facit. Notat enim eius maliciam, sicut & cre-
bro, in laudē hoc pronomen poni solet. Et sepelierūt eum in ciuitate Hierusalem: quia
non

A non sepelierunt eum in sepulchro regum, sed in Hierusalem ciuitate in alio loco. Quod
uero dicit, nō receperunt eum in sepulchro regū Israel, sonat in Hebraeo: quod quasi ipsi
eum nō receperint, qui ibi sepulti sunt, sed quoniam melius intelligi debeat, aut ab aedituis
qui eadem sepulchra custodiebant, prohibitū est: aut alio aliquo modo, uoluntate tamen
dei. Nomen matris eius Abia, filia Zachariae posthumi: Zachariae prophetae & sacerdo-
tis, qui à Ioa rege interfectus erat. Ipse in anno & mense primo regni sui. In Hebraeae lin-
guae idiomate, etiā primus dies regni eius in hac descriptione subauditur. Auferte omnē
immundiciā de sanctuario, id est idola quae Achaz posuerat: quae in modū mulieris men-
struatae & polluta erant & polluebant. Auertent facies suas à tabernaculo domini, &
praebuerunt dorsum. Quod plenē scribitur in Ezechiel ubi dicitur, Viginti quinque uiros
habentes dorsa ad templum, & adorantes ad ortum solis. Hircos septē pro peccato. Con-
tra morē in hoc loco factum est. In omnibus enim locis unus pro peccato hircus offerri
solebat. Sed quia multa erant peccata, ideo septem hirci offerri debuerunt. Idcirco Gad
uidentem uocat: quia propheta per uisum ei ueniebat. Mos erat leuitis, ut illi detraherēt
pelles holocaustorū: & sacerdotibus, ut quando pro peccato fiebat sacrificium, sacerdo-
tes detraherent. Et idcirco sacerdotes in hoc loco detrahebant pelles: quia pro peccato
sacrificiū erat. Et quia sacerdotum numerus nō sufficiens erat ad hoc peragendum: quia
tempore Achaz regis, dispersi necdum reuersi erant: ideo iuuerunt eos fratres eorum le-
uitae, quia leuitis rectius erat ad sacrificandum uti, quam sacerdotibus: eo quod tempore A-
chaz, & ipsi consenserūt: quippe quia exemplar altaris Damasceni, Vriae pontifici missum
est. Scripsit quoque epistolas ad Ephraim & Manasse. Cum omni Israel publicē misisset
nuncios, Manasse & Ephraim, latenter misit ad eos quos sciebat conuersum iri posse per
epistolas. Illi enim superbiore erāt, propter regiā dignitatē, quae erat in domo Ephraim.
Magna enim pars populi comedit de phase, nō iuxta quod scriptū est: Scriptū enim erat,
ut qui primo mense non poterant comedere, secundo comederent. Venit enim plurima
multitudo, quae purificata non erat in mense secundo: & quia in tertio mense illicitū erat
illud peragere, in secundo peregerunt. Pro his orauit Ezechias, quae exaudiuit dominus
& placatus est populo suo. Aiunt neminem pollutum potuisse phasē comedere, quin sta-
tim moreretur: & in eo placatū dominum cognouerunt, quia comedentes extincti non
sunt. Reuersusque est cum ignominia in terrā suam. Tradunt Hebraei illi caput & barbā
ram ab angelo, in ignominia, & hoc fuisse quod per prophetam Esaiam dictum est: In
die illa radet nouacula acuta conducta in rege Assyriorum caput & barbā, & caetera.
Quem cum eadem ignominia peruenisset ad templum dei sui Nesrath, quem dicunt in re-
liquis arcae Noe culturā habuisse. Cum ergo quereretur deprecans, cur se nō adiuuisset,
qui etiam filios suos Adramelech & Sarafar sibi offerret, si hoc ille ratum duceret, illi hoc
audiētes post tot clades, ruinas & ignominias, timētes ab eo interfici, interfecerunt eum.
De portento quod acciderat super terrā, de solis reditu per lineas decē. Ad hoc unū my-
sterium inquirendū, legati regis Babyloniae uenerunt. Reliquit eum Deus ut tentaretur:
quia non prohibuit ei per prophetā ostendere thesauros suos, sed thesauros domus do-
mini. Vnde et postea ab eodē propheta obiurgatus est. Et sepelierunt eū super sepulchra
filiorum Dauid. Et hoc notandum, quia excelsus sepulchrum caeteris filiis Dauid habuit
meriti praerogatiua. Et adorauit omnem militiā caeli. Duodecim signa quae in zodiaco
sunt, ut tradunt. Aedificauit autē ea cuncto exercitui caeli, id est sub nomine stellarum dæ-
monibus, in ualle Benemon, quae alio loco Gehennon dicitur, id est uallis filiorū Ennon.
Est enim haec haud procul ab Hierusalem, de qua in Hieremia & in Regū libro plenē scri-
bitur. Ab ea enim originē accepit nomē Gehenna. Locutusque est dominus ad eum & ad
populum eius: & attendere noluerunt in manu Esaiā prophetae. Tradunt Hebraei eun-
dem Manassen filium fuisse filiae Esaiā: & ideo in hoc loco, quanquam nomē matris scri-
batur, patris tamen illius non scribitur: quia indignus erat profanus rex tanto auctore. Tra-
dunt Hebraei idcirco occisum Esaiam, eo quod eos appellauerit principes Sodomorū &

Gomorrae. Et quia dixit: *Vidi dominum sedentem: cum per Moysen dixerit: Non enim uidebit me homo, & uiuet. Et quia dixit: Addet deus ad dies tuos quindecim annos: eo quod per Moysen dixerit: Et numerum dierum tuorum implebis. Et quia dixerit: Querite Dominum dum inueniri potest, inuocate eum dum propere est: cum dicatur, Quis est tam propinquus, quomodo dominus deus noster, quando eum inuocamus? Et cognouit Manasses, quod dominus ipse deus est. Dum enim in Babylonem ductus fuisset: & in uase aeneo perforato missus, admoto igni, inuocauit omnia nomina idolorum quae colebat: & cum non fuisset ab eis exauditus neque liberatus, recordatum fuisse, quod a patre crebro audierat: Cum inuocaueris me in tribulatione, & conuersus fueris, exaudia te: ut in Deuteronomio scribitur: exaudiri esse a domino, & liberatum, & reductum in regnum suum, & in modum Habacuc reductum, sicut ille deductus fuerat in Babylonem. Circumdedit Ophel, id est in aedificauit aedificium sanctis sanctorum, quod pro idolis construxerat. Ad occidentem Geon, id est, a torrente Geon aedificare coepit usque ad portam piscium, quae est porta de parte loppes. Scripta sunt in sermonibus Ozai. Hic Ozai quidam Esaiam intelligere uolunt. Ozai enim interpretatur uisio mea. Et ideo immutato nomine introducitur, quod manifestetur longe istius merita ab illius meritis distare, qui eum interfecit. Ab omni quoque Iuda et Benjamin, & habitatoribus Hierusalem. Habitatores Hierusalem dimidia tribum Manasse dicit, qui plerumque in tribu Benjamin computatur. Ad Holdam quae habitabat in secunda. Holda uxor fuit Sellum, auunculi patris Hieremiae, & patris Ananeel. Habibat in secunda. Locus enim erat Hierosolymis extra murum, id est inter murum ciuitatis & antemurale, qui uocabatur secunda: cuius mentio fit in Sophonia propheta. In Paralipomenon, filij Tocaat, filij Hasra: in Regum, Ticua filia Araaz. Tocaat interpretatur stridor, Hasra diminutio, Ticua spes, Araaz negociator. Custodis templi, quia templum domini seruabat. Ponite arcam in sanctuario templi, quod aedificauit Solomon filius Dauid rex Israel. Notandum quod arca Domini elata de templo fuit, quam modo in templum reduci Iosias praecipit. Tempore enim Achaz quando simulachra in templo missa sunt, elata est inde & deducta in domum Sellum, uiri Holdae auunculi Hieremiae, ubi permansit usque ad tempus Iosiae. Nec enim arca dei poterat esse in loco ubi simulachra introducta fuerant, & gentilicium usus & ritus nefandissimus obseruabatur. Stabant in ordine iuxta praecipitum Dauid & Asaph & Eman & Idithum prophetarum regis. Ideo prophetae regis uocabantur, quia cum Dauid rege cantabant. Non fuit Phasae simile huic in Israel a diebus Samuelis prophetae: quia omnes qui inuenti sunt in illa festiuitate, ibi septem diebus commorati sunt: & omnes sufficienter de regis substantia, & de his quae supra memorata sunt, epulati sunt. Contra aliam pugnam domum, id est contra Adad Remmon regis filij Tabrimon, qui regnauit in Charcamis: quem ea tempestate quando Iosiam rex Nechao interfecit. Factus est enim planctus magnus in Mageddo: cuius meminit Zacharias propheta. Noluisset acquiescere sermonibus Nechao ex ore dei: quia per Hieremiam prophetam prophetauerat, quod ille ascensurus erat in Charcamis, & uictoria potiturus: quae propheta Nechao regem minime latuit. Unde & Rapsaces dicit de Sennacherib rege Assyriorum: Dominus iussit me ascendere ad terram istam. Quia iam prophetae Israel prophetauerant hoc, quod ille ascensurus esset, quod eum minime latuit. Omnes cantatores & cantatrices, usque in praesentem diem: eo quod scriptum est in lamentatione Hieremiae: Spiritus oris domini, Christus dominus. Opera eius prima & nouissima. Nouissima in hoc loco ea dicit: eo quod non consuluit dominum, utrum pergere deberet contra Nechao. Reliqua autem uerborum Ioachim & abominationum eius quas operatus est, & quae inuenta sunt in eo. Inter caetera mala quae gessit, etiam hoc fecit in corpore suo, quod dominus prohibuit, dum diceret: Non tondebitis capita uestra in rotundum, neque super mortuum, neque stigmata facietis in corporibus uestris. Quae postquam mortuus est, in corpore eius inuenta sunt. Nabo propheta. Est enim nomen idoli, cui idem Nabo seruebat. Chodanasar capiens plasma uinum, ipse praecipit mihi ut aedificarem ei domum in Hierusalem. Audite*

A rat enim prophetiam Esaiam in qua dixerat: Hec dicit Dominus Christo meo Cyro: cuius apprehendi manum. Esdras scriba ei hoc legit: & idcirco dixit sibi a Domino hoc praecipitum de cunctis regibus terrarum. Hi duo per prophetiam antequam nascerentur, proprijs nominibus uocati sunt, id est, Iosias & Cyrus. Iosias, ut destrueret idola, & cultum Dei renouaret: Cyrus, ut ruinas templi instauraret.

Secundi libri Paralipomenon finis.

CENSURA ERASMI ROT. IN PRAECEDENS OPVS.

Non parum est discriminis inter annotationes quas diuus Hieronymus scripsit in Genesim, & quas haecenus in reliquos libros Pentateuchi: quamquam & illas nonnihil abbreviatas suspicor. Et tamen in praefatione similes commentarios pollicetur, nec est dissimile ueri, opus hoc ab Hieronymo fuisse conscriptum. Verum solet ille in docendo esse diligentior, quam hic est: citare diuersas interpretationes, adducere Graeca Hebraeque testimonia, & omnino fultus ac locupletius rem edidisse. Ad haec quodam in loco propemodum fatetur, se nescisse Hebraice. Proinde conijcio praesens opus a docto quopiam, sed Graecarum & Hebraicarum literarum ignaro, e diuersis in compendium fuisse redactum, omissis his quae tantum Latine scientes torquere possent, & his quae poterat intellectu consequi breuiter annotatis. Aduigilandum igitur, si forte liber integer, ut ab Hieronymo scriptus fuit, inueniri queat. Haec interim indigna uisa sunt, quae praetermitterentur.

DES. ERASMI ROT. IN LOCA HEBRAICA CENSURA.

Comperimus in hoc opere nonnihil uariare exemplaria, & eandem dictionem non semel expositam, maxime in his quae uulgatis biblijs, ut uocant, annectuntur. Unde uidentur a studiosis adiecta nonnulla, quod fere fit in hoc scripti genere, quod diuersarum rerum collectione constat. Neque uero statim reprehendendum, si quid discrepat a sententia Hebraeorum. Primum non in omnibus Hieronymus suum sequitur iudicium, sed ut interpret, alienam refert sententiam. Deinde miscentur hic quaedam e Syro sermone, aut Arabico, Chaldaeuo, quod harum linguarum nonnulla sit inter ipsas affinitas. Postremo fieri potuit, ut aliter nunc scribant Hebraei quaedam in uoluminibus suis, quam olim scripserint.

DIVI HIERONYMI EVSEBII IN LOCA HEBRAICA PROOEMIUM.

Eusebii qui a beato Pamphilo martyre cognomentum sortitus est, post decem Ecclesiasticae historiae libros, post temporum canones, quos nos Latina lingua edidimus, post diuersarum uocabula nationum: quae quomodo apud Hebraeos olim dicta sint, & nunc dicantur, exposuit: post topographiam terrae Iudaeae, & distinctas tribuum sortes: ipsius quoque Hierusalem, templique in ea cum breuissimum expositione picturam: ad extremum in hoc opusculo laborauit, ut congregaret nobis de sancta scriptura omnium penes urbium, montium, fluminum, uiculorum, & diuersorum locorum uocabula: quae uel eadem manent, uel immutata sunt postea, uel alio qua ex parte corrupta. Unde & nos admirabilis uiri sequentes studium, secundum ordinem literarum, ut sunt in Graeco posita transtulimus, relinquentes ea quae digna memoria non uidentur, & pleraque mutantes. Semel enim & in temporum libro praefatus sum, me uel interpretem esse, uel noui operis conditorem: maxime cum quidam uix primis imbutus literis, hunc eundem librum ausus sit in Latina lingua non Latine uertere: cuius imperitiam ex comparatione eorum quae transtulimus prudens lector statim inueniet. Ut enim excelsa mihi non uendico, ita terrae inhaerentia me supergredi posse credo.

Ararat, Armenia. Siquidem in montibus Ararat, arca post diluuium sedisse perhibetur: & dicitur ibidem usque hodie eius permanere uestigia. Meminit horum montium & Hieremias in uisione contra Babylonem. Iosephus quoque in primo Antiquitatum Iudaicarum libro, secularium literarum historias proferens: animaduertens, inquit, Noe terram diluuii liberatam, septem alios dies abire permisit: & uniuersa animalia bestiasque patentibus claustris emittens, ipse cum sua prole egressus est: immolans Deo hostias, gaudensque cum liberis. Hunc locum Armenij exitum uel egressum uocant. Siqui

dem ibi cultores illarum regionum, arcam primum stetitisse testatur: & lignorum quaedam superesse monumenta. Arcae huius & diluuii, omnes qui barbaras scripsere historias recordantur: quorum unus est Berofus Chaldaeus, qui super diluuium referens, haec locutus est: Dicitur huius nauis in Armenia propter montem Carduenorum pars aliqua permanere, & quosdam bitumē ex ea auellentes circumferre: quo utitur uel maxime hi qui lustrantur & se expiant. Sed & Hieronymus Aegyptius, qui antiquitates Phoenicū pulchro sermone descripsit: & Mnaseas, & multi alij. Nicolaus quoque Damascenus in nonagesimo sexto libro refert: Est in Armenia super Myniadem mons nomine Bearis: ad quem multos in diluuium confugisse autumant, ibique saluatos esse. Alios uero in arcae aluedo superstantes, ad eius uerticem peruenisse, & usque ad multas aetates ligna arcae monstrari solita: quos quidem ego puto non esse alios, nisi eos quos Moyses legifer Iudaeorum in suis uoluminibus edidit. Achad urbs regni Nemrod in Babylone. Porro Hebraei hanc esse dicunt Mesopotamiae ciuitatem, quae hodie quoque uocatur Nisibi, à Lucullo quondam Romano consule obsessam, captamque: & ante paucos annos à Louiano imperatore Persis traditam. Agai ad occidentalem plagam uergit Bethelis, non multum ab ea distans. Sita est autem Bethel euntibus Aeliam de Neapoli in laeua parte uiae duodecimo circiter miliario ab Aelia: & usque hodie paruus licet uicus ostenditur: sed & ecclesia aedificata est, ubi dormiuit Iacob peregrinus Mesopotamiam. Vnde & ipsi loco Bethel, id est domus Dei, nomen imposuit. Agai uero uix paruae ruinae resident: & locus tantummodo monstratur. Et sciendum quod in Hebraeo littera non habet, sed uocatur ascribiturque per elementum quod apud eos dicitur *z* ain. Astaroth carnaim, terra gigantum quondam in supercilio Sodomorum, quos interfecit Chodorlaomor. Sunt hodieque duo castella in Batanea hoc uocabulo, nouem inter se milibus separata inter Aderam & Abilam ciuitatem. Arboch, corrupte in nostris codicibus Arboch scribitur, cum in Hebraeo legatur Arbee, id est, quatuor: eo quod ibi quatuor patriarchae, Abraham, Isaac & Iacob sepulti sunt, & Adam magnus: ut in Iesu libro scriptum est: licet eum quidam conditum in loco caluariae suspicentur. Haec est autem eadem Chebron olim metropolis Philistinorum, & habitaculum gigantum, regnumque postea Dauid in tribu Iuda ciuitas sacerdotalis & fugitiuorum. Distat ad meridianam plagam ab Aelia milibus circiter uiginti duobus quercus Abraham, quae & Mamre, usque ad Constantij regis imperium monstrabatur: & Mausoleum eius in praesentiarum cernitur. Cumque à nobis iam ibidem ecclesia aedificata sit, à cunctis in circuitu gentibus terebinthus superstitione colitur: eo quod sub ea angelos Abraham quondam hospitio susceperat. Haec ergo primum Arbee, postea à Chebron uno filiorum Chaleb sortita uocabulum est. Lege uerba dierum. Ailat in extremis finibus Palaestinae iuncta meridiana solitudini & mari rubro: unde ex Aegypto Indiam, & inde ad Aegyptum nauigatur. Sedit autem ibi legio Romana cognomento decima: & olim quidem Ailat à ueteribus dicebatur, nunc uero appellatur Aila. Sed & Elamitarum quondam natio fuit, cui imperauit Chodorlaomor: cuius in Actibus quoque apostolorum mentio fit, & in Regnorum libris, urbs quaedam Palaestinae Aelam scribitur. Adama, una de quinque ciuitatibus Sodomorum euersa cum ceteris. Hazazonthamar, in hac habitabant quondam Amorraei, quos interfecit Chodorlaomor iuxta eremum Cades. Est & aliud castellum Thamara, unius diei itinere à Memphis oppido separatum, pergētibus Aeliam de Chebron, ubi nunc Romanum praesidium positum est. Allus, regio Idumaeorum, quae nunc Gabalene dicitur, uicina Petrae ciuitati. Aenan euntibus Thamnam, nunc desertus locus & proximus Thamnae uico grandis, qui situs est inter Aeliam & Diospolim. Est & fons in supradicto Aena loco: unde & Aenan, id est, fontis nomen accepit: in quo stans idolum maxima illius regionis ueneratione colitur. Porro Hebraei affirmant Aenan non locum significare, sed biuium: ubi certo intuitu necessarium sit ad unam de duabus uisus eligendam. Areaatad, locus trans Iordanem, in quo planxerunt quondam Iacob, tertio ab Hiericho lapide, duobus milibus ab Iordane, qui nunc uocatur Betagla: quod interpretatur locus gyrateo quod ibi more plan-

gentium

gentium circumierint in funere Iacob. Aelim, castra filiorum Israel, & locus in deserto: in quo duodecim fontes, & septuaginta palmatum arbores, Moyses de mari rubro extens reperit. Aelus in deserto, ubi filij Israel castrametati sunt. Aferoth, pars eremi, ubi Maria & Aaron contra Moysen locuti sunt. Habitauerunt autem quondam Euei in Aferoth usque ad urbem Gazam. Verum haec loca non Aferoth, sed Aferim appellari Hebraei putant. Asemona, castra filiorum Israel in deserto. Abetharim: pro quo Aquila & Symmachus, exploratorum uiam interpretati sunt: ubi aduersum Cananaeum, qui ab austro contra Israel eruperat, in solitudine dimicatur. Abie, quae & Achalgai, pro hac Symmachus interpretatur, in collibus. Est autem è regione quondam Moab nunc Areopoleos ad orientalem plagam. Arnon, rupes quaedam in sublime porrecta in finibus Amorraeorum inter Moab & Amorraeos. Moab uero Arabiae ciuitas est, quae nunc Areopolis nominatur. ostendunt regionis illius accola locum uallis in praerupta demersa fatis horribilem & periculosum, qui à plerisque usque nunc Arnonas appellatur: extenditurque ad septentrionem Areopoleos: in quo & militum ex omni parte praesidia distributa, plenum sanguinis & formidinis testantur ingressum. Hic quondam Moabitarum fuit, & postea Seon rex Amorraeorum iure belli eum obtinuit: sed & terra filiorum Israel, trans Iordanem incipiens ab Arnone, usque ad montes Hermon & Libanum extenditur. Ar, locus uel oppidum Arnonis, quod à Septuaginta interpretibus, per extensam uocalem *h*g dicitur. Aelimon locus deserti: denique & ipsum uocabulum incultam terram desertamque significat. Abelsatim, locus in deserto ad meridiem Moabitarum. Azer siue Iazer, terminus urbis Ammon, quae nunc Philadelphia dicitur: diuidens eam Amorraeorumque regionem: & est in octauo circiter lapide eius, ad solis occasum uicus Iazer usque in praesentem diem permanens. Aroer, oppidum Moabitarum, quod situm est super ripam torrentis Arnon, possessum olim à gente ueterissima Omnijm, & postea retentum à filiis Lot, id est Moabitibus, cum priores accolae subuertissent. Et ostenditur usque hodie in uertice montis illius: sed & torrens per abrupta descendens, in mare mortuum fluit. Cecidit autem Aroer in forte tribus Gad contra faciem Rabba. Astaroth, antiqua ciuitas Og regis Basan: in qua habitauerunt gigantes, quae postea cecidit in sortem tribus Manasse, regionis Batanae, & sex milibus ab Adar urbe Arabiae separata est. Porro Adra à Bosra uiginti quinque milibus distat. Diximus & supra de Astaroth Charnaim. Agri specula mons est Moabitarum, in quem adduxit Balach filius Sephor, Balaam diuinum ad maledicendum Israel super uerticem, qui propter uehemens praeruptum uocatur excisus: & imminet mari mortuo haud procul ab Arnoe. Araboth Moab, ubi secundo numeratus est populus: quod Aquila interpretatur, humilia siue aequalia Moab: hanc habens consuetudinem, ut eremum propter planiciem *u*at *u*at, id est, aequalis interpretetur & planam. Denique Symmachus pro Araboth Moab, campestris Moab transtulit: & est usque hodie locus iuxta montem Phogor, euntibus à Liuiade in Esbum Arabiae contra Hiericho: qui ita appellatur Araba. Hanc ut supra, Aquila transtulit planam, Symmachus interdum campestrē, interdum inhabitabilem: Theodotion, occidentalem. Atharoth, ciuitas olim Amorraeorum trans Iordanem, quae postea cecidit in forte tribus Gad: uocatus est autem Atharoth & filius Salma siue Salmo, ut in Paralipomenon scriptum est. Atharoth Sophan, & haec ciuitas tribus Gad. Arath, ciuitas Amorraeorum uicina deserto Cades: & usque nunc ostenditur uilla ab oppido Malatis in quarto lapide, à Chebron uicesimo, in tribu Iuda. Asemona ciuitas in deserto, ad meridiem Iudae, diuidens Aegyptum & sortem tribus Iudae ad mare usque tendentem. Posui & supra Asemona castra filiorum Israel. Aorabi, terminus Iudaeae prouinciae ad orientem respiciens tribus Iudae. Est autem & uicus nunc usque gradis, nouem milibus à Neapoli contra orientem descendens ad Iordanem & Hiericho, per eam quae appellatur Acrabatene: sed & consinium Amorraeorum, Acrabatene dicitur: de quo loco non exterminauit alienigenas tribus Neptalim: ut in Iudicum libro scriptum est. Azadada, consinium Iudaeae respiciens ad Aquilonem. Arath terminus & ipse Iudaeae distans à Chebron milibus uiginti ad meridiem, de quo supra positum

zz 4 est.

est. Afarenam, terminus Iudæ ad septentrionem. Afernai, terminus & ipse Iudæ. Arbel, terminus & ipse Iudæ, ortu solis aspiciens. Est & usque hodie vicus Arbel trans Iordanem in finibus Pellæ ciuitatis Palæstinæ, & alius hoc uocabulo in campo prægrandi distans ab oppido legionis milibus nouem. Aulon, non Græcū ut quidam putant, sed Hebræū uocabulū est: appellatur autē uallis grandis atque campestris in immensam longitudinē se extendens: quæ circumdatur ex utraque parte montibus, sibi inuicē succedentibus & cohærentibus, qui incipientes à Libano & ultra, usque ad desertū Pharam perueniunt. Suntque in ipso Aulone, id est ualle campestri urbes nobiles, Scythopolis, Tyberias, stagnumque propter eā: sed & Hiericho, mare mortuū, & regiones in circuitu: per quas medius Iordanis fluit, oriens de fontibus Paneadis, & in mare mortuū introiens. Amalechites, regio in deserto ad meridiē Iudæ trans urbē Petrā euntibus Ailam, cuius & scriptura recordatur dicēs: Amalech habitat in terra ad austrū: sed & iuxta eū alius Chananæus habitabat, qui & dimicauit contra filios Israel in deserto: de quibus ita scribitur: Amalech autē & Chananæus habitabāt in ualle. Araba, Aquila planā: Symmachus, cāpestrem interpretantur: sicut supra dictū est. Porro est & alia uilla Araba nomine, in finibus Diocæsareæ, quæ olim Saphorine dicebatur, & alia tribus milibus à Scythopoli cōtra occidentē. Amman quæ nunc Philadelphia, urbs Arabiæ nobilis, in qua habitauerunt olim Raphaim gens antiqua, quam interfecerunt filij Lot habitātes pro eis in Ammon. Argob, regio Og regis Basan super Iordanē, quæ cecidit in sortem dimidiæ tribus Manasse, & est usque hodie vicus circa Gerasam urbem Arabiæ, quindecim ab ea distans milibus contra occidentem, qui Arga appellatur: quod interpretatur Symmachus, mensurā. Aledoch urbs Amorrhæorū, quæ cecidit in sortē tribus Ruben: appellatur autē addito cognomēto Aledoch Phasga: quod in lingua nostra resonat, abscissum. Abarim, mons in quo mortuus est Moyses. Dicitur autem & mons esse Nabau in terra Moab cōtra Hiericho supra Iordanē in supercilio Phasga. Ostenditurque ascendentibus de Liuiade in Esbum antiquo hodieque uocabulo iuxta montem Phogor, nomē pristinū retinentē: à quo circa eum regio usque nunc appellatur Phasga. Auothiair quod interpretatur *επαυλις* Air. Hæc est Basan in qua sunt uici sexaginta in monte Galaad: qui ceciderunt in sortem dimidiæ tribus Manasse: quod locus nunc uocatur Golam in terra Batanea. Antilibanus, ea quæ sunt supra Libanū ad orientālē plagam respicientia, Antilibanus appellantur circa regionē Damasci, quæ cecidit in sortē tribus Manasse. Azecha ciuitas Chananæorū in parte tribus Iudæ, ad quam usque persecutus est Iesus quinq; reges. Sed & hodie uocatur uilla Azecha inter Eleutheropolim & Eliam. Aialon uallis atque præruptū, super quod orante quondam Iesu luna stetit iuxta uillā quæ usque nunc Aialon dicitur contra orientē Bethelis, tribus ab ea milibus distans haud procul à Gabaa & Rama Saulis urbibus. Porro Hebræi affirmant Aialon uicū esse iuxta Nicopolim in secundo lapide pergentibus Eliam. Achor Hebraice dicitur Emecachor: quod interpretatur, uallis tumultus, uel turbarū: eo quod ibi tumultuatus & turbatus sit Israel: in qua lapidauerunt quondam Acham propter furtum anathematis. Est autē ad septentrionē Hiericho: & usque hodie à regionis accolis sic nominatur. Meminit huius Osee propheta. Aledoch alia ciuitas, non quæ supra, licet eodem nomine uocetur, quam expugnauit quondam Iesus rege eius interfecto. Asor ciuitas regni Iabin, quā solā incendit Iesus: quia metropolis erat omnium regnorū Philistinum. Est & alia uilla usque hodie Asor in finibus Acalonis cōtra orientē eius, quæ cecidit in sortem tribus Iuda: cuius & scriptura meminit, appellans eam ad distinctionē ueteris Asor, nouā. Armon regio Aueorū, quā obtinuit Iesus. Hebræus uero quo prælegēte scripturas didici: affirmat montē Armon Paneadi imminere: quē quondam tenuere Auei & Amorrhæi: de quo nūc æstiuæ niues Tyrū ob delicias deferuntur. Ahalach mons quē Aquila interpretatur, diuidentē montē, & Symmachus, leuē montē, id est Iympidū siue Iubricū. Armon mons Amorrhæorū: de quo nunc dictū est, quē Phœnices uocant Sanior: & Amorrhæus appellauit Sanir: diciturque in uertice eius insigne templū, quod ab ethni-

A cis cultui habetur è regione Paneadis & Libani: & terra filiorū Israel trans Iordanem ad solis ortū à prærupto Arnon usque ad montē Armon extenditur. Anob ciuitas quam expugnauit Iesus: & est usque hodie uilla iuxta Diospolim quasi quarto miliario ad orientālem plagam, quæ uocatur Bethoannaba. Plerique autem affirmant in octauo ab ea miliario sitam, & appellari Bethoannaba. Asdod in sorte tribus Iudæ, quæ nunc uocatur Azotus: in qua derelicti sunt gigantes qui appellabantur Enakim: & est usque hodie insigne oppidū Palæstinæ. Ader urbs, quam expugnauit Iesus rege illius interfecto. Aphec, & hæc ciuitas est quam rege ipsius trucidato expugnauit Iesus. Achsaph, & cōtra huius regem Iesus pugnasse describitur, appellaturque hodie uillula Chafalus in octauo lapide Diocæsareæ ad radicem montis Thabor in campestribus. Accaron, in tribu Dan: siue (ut ego arbitror) in tribu Iuda: ad læuā Chananæorū, urbs una de quinq; olim satrapijs Palæstinæ: & decreta est quidē tribui Iudæ, nec tamen tenta ab ea: quia habitatores pristinos nequiuit expellere. Sed & usque hodie grandis vicus Iudæorū Accaron dicitur inter Azotum & Iamnam ad orientē respiciens. Quidam putant Accaron turrim Stratonis, postea Cæsaream nūcupatā. Azotus, quæ supra Asdod, usque hodie non ignobile municipium Palæstinæ: & una de quinq; ciuitatibus Allophylorū: decreta quidem tribui Iudæ, sed non retenta ab ea: quia nequaquam ueteres accolæ potuit expellere. Acalon, urbs nobilis Palæstinæ: quæ & ipsa antiquitus una fuit de quinq; satrapijs Philistinorū: separata quidem tribui Iudæ per sortem, tamen non retenta ab ea: quia habitatores eius superare non potuit. Apeca terminus Amorrhæorū super Iordanem in sorte tribus Ruben: sed & usque hodie est castellū grande, Apeca nomine iuxta oppidū Palæstinæ. Agad sita ad radices montis Hermon. Amath urbs, quæ cecidit in sortem Ruben: sed & nunc Amathus uilla dicitur trans Iordanē in uicesimo primo miliario Pellæ ad meridiē. Est & alia uilla in uicinia Gadara nomine Amatha, ubi calidæ aquæ erumpunt. In Regnorū quoque libris scribitur: ab introitu Amath usque ad mare Araba, hoc est deserti: quod est mare mortuū. Ego autem inuestigans, reperi Emath urbē Coeles Syriæ appellari, quæ nūc Græco sermone Epiphania dicitur. Amon, trans Iordanem in tribu Gad, hæc est Adman, de qua supra diximus. Philadelphia ciuitas illustris Arabiæ. Addara, in tribu Iuda iuxta desertū. Est quoque & alia uilla in finibus Diospoleos iuxta Thamniticā regionē quæ à Thamna uilla usque hodie sic uocatur. Accara, uicus in deserto situs in possessione tribus Iudæ, pro quo Symmachus interpretatur pauimētū. Achor, in tribu Iuda: de qua & supra diximus. Addomim, quondā uillula, nunc ruina in sorte tribus Iudæ, qui locus usque hodie uocatur Maledomim: & Græce dicitur *ἀνάβασις πύργου*, Latine autē appellari potest ascēsus rufforū siue rubētium, propter sanguinē quæ illic crebro à latronibus funditur. Est autē cōfiniū tribus Iudæ & Beniamin descendētibus ab Elia Hierichū, ubi & castellū militū sitū est ob auxilia uiatorū. Huius sanguinarij & cruēti loci, dñs quoque in parabola descendētis Hierichū de Hierosolyma recordatur. Aman, in tribu Iuda. Aasar, in tribu Iuda: appellatur autē nunc uicus prægradis pergētibus Acalonē de Azoto. Aasaraul, in tribu Iudæ. Ain, in tribu Iuda urbs sacerdotibus separata. Est & usque hodie uilla Behennim nomine, in secundo lapide à Terebintho, hoc est à tabernaculo Abrahæ, quatuor milibus à Chebron. Astaol, in tribu Iuda: & usque hodie uillula uocabulō Asto, inter Azotū & Acalonē pmanet. Asna, in tribu Iuda. Adolā, in tribu Iuda: & usque hodie uicus nō paruus ad orientē Eleutheropoleos in decimo miliario hoc nomine uocatur. Adithaim, in sorte tribus Iuda. Dicitur autē & quædam uilla Adia iuxta Gazā: & alia Aditha iuxta Diospolim, quasi ad orientālem plagā respiciens. Adasa, in tribu Iuda usque hodie uicus iuxta Gufnas. Sed miror quomodo Gufnensem regionē in tribu Iudæ posuerit, cum perspicuum sit secundū librum Iesu in sortē eam tribus Ephraim cecidisse. Ather, in tribu Iuda. Asan, in tribu Iuda. Est usque hodie uicus nomine Bethasan ad Eliam pertinens in decimo quinto ab ea miliario. Afenna, in tribu Iuda. Agliph, in tribu Iuda. Anab, in tribu Iuda, nunc usque uicus in finibus Eleutheropoleos. Est & alia uilla grandis Iudæorum nomine Anea in Daroma contra austrālem plagam Chebronis,

Chebronis, nouem ab ea milibus separata. Astemec, in tribu Iuda uicus & ipse Iudæorum est in Daroma ad aquilonē loci Anem. Anim, in tribu Iuda. Est uicus Anea iuxta alterū de quo supra diximus, ad orientālē plagam respiciens cunctis habitatoribus Christianis. Afeca, in tribu Iuda. Ammata, in tribu Iuda. Arebba, in tribu Iuda. Atharoth, iuxta Rammam in tribu Ioseph. Atharoth, ciuitas in tribu Ephraim, nunc uicus ad aquilonē Sebaste in quarto eius miliario Atharus dicit. Adara, ciuitas tribus Ephraim. Afer, ciuitas tribus Manasse: nunc demonstratur uilla descendentibus à Neapoli Scythopolim in decimo quinto lapide iuxta uiam publicam. Atharoth, ciuitas tribus Benjamin. Sunt autem duæ Atharoth haud procul ab Aelia. Athanoth, ciuitas sortis Benjamin sacerdotibus separata in tertio ab Aelia miliario: de qua & Hieremias propheta fuit. Addar, ciuitas sortis Benjamin. Aelmon, ciuitas tribus Benjamin sacerdotibus separata. Amec casis, id est uallis Casis in tribu Benjamin. Anim, in tribu Benjamin. Aphra, in tribu Benjamin. Est & hodie uicus Effrem in quinto miliario Bethelis ad orientē respiciens. Amoeniā, in tribu Benjamin. Aphin, in tribu Benjamin. Arim, in tribu Benjamin. Est & uilla iuxta Diospolim quæ usq; hodie appellatur Betariph. Amsa, in tribu Benjamin. Asar, in tribu Symeon. Amarkabob, in tribu Symeon. Ain, in tribu Iuda siue Symeon ciuitas sacerdotibus separata. Afenna, in tribu Symeon. Amathar, in tribu Zabulon. Anua, in tribu Zabulon. Est & alia uilla Anua euntibus de Neapoli Aeliam, in decimo miliario. Anathon, in tribu Zabulon. Achaseluth ciuitas in tribu Issachar: appellatur autē & quidā uicus Chafalus iuxta montē Thabor in cæpstribus in octauo miliario Diocæsareæ ad orientē respiciens, sicut supra diximus. Aphraim, ciuitas tribus Issachar, est hodieq; uilla Affarea nomine in sexto miliario legionis contra septentrionē. Alimelech sortis Afer. Amath, in tribu Afer. Aemes, in sorte tribus Issachar. Anerith, in sorte tribus Issachar. Acisap, in tribu Afer. Abdon, in tribu Afer ciuitas separata leuitis. Aniel, in tribu Afer: est quædam uilla nomine Betoanea in quinto decimo lapide à Cæsarea sita in monte contra orientālē plagā, in qua & lauacra dicuntur esse salubria. Achran, in tribu Afer. Amon, in tribu Afer. Accho, quæ nunc Ptolemais appellatur sortis Afer, de qua habitatores pristinos nequiuit expellere. Achiziph, in tribu Afer, in qua alienigenæ permanserunt. Hæc est Ecdippa in nono miliario Ptolemaidis pergentibus Tyrū. Amna, sortis Afer. Aphec, sortis Afer, in qua habitatores pristini permanserunt. Addene, in tribu Nephthalim. Asor, in tribu Nephthalim, quæ rex Assyriorū populasse scribitur. Alfeddim, in tribu Nephthalim. Amath, in tribu Nephthalim. Azanoth, terminus Nephthalim: est autē & nūc uicus ad regionē Diocæsareæ pertinet in cæpstribus. Aialon, urbs sortis Dan, separata leuitis, & est hodie uicus alius haud procul à Nicopolis. Sciendūq; qd pro Aialon Septuaginta ediderunt, ubi erāt ursi. Arat, est ciuitas in qua habitauerunt filij Obab soceri Moyfi in medio Israelis. Areth, fons apud quē Gedeon castrametatus est. Asiroth, ciuitas Sifaræ principis labis, Est autē labis trās Iordanē nūc uilla pergrādīs à ciuitate Pella sex milibus distās, pergentibus Gerasam. Ares, ascēsus, pro quo Aquila interpretatur saltuū, Symmachus mōtiū. Aruir, ubi dimicauit lepte: est hodieq; uilla in mōte sita, uicesimo ab Aelia lapide ad septentrionem. Arima, ubi scriptura refert sedisse Abimelech. Athalim, ciuitas in terra Zabulon: de qua fuit & ille Aialon qui iudicauit populū Israel. Abela, uinearū ubi dimicauit lepte in terra filiorum Ammon: nam & usq; in præsentem diem in septimo lapide Philadelphię uilla Abela cernitur uinetis consista: alia quoq; est ciuitas nomine Abela uini fertilis, in duodecimo à Gaderis miliario contra orientālē plagā: necnon & tertia in Phœnicie Abela, inter Damascum & Paneadē. Armatha Sophim: ciuitas Elchanæ & Samuelis in regione Tamnitica iuxta Diospolim: unde fuit Ioseph qui in euāgelij ab Arimathia esse scribitur. Abenezzer, quod interpretatur lapis adiutorij siue lapis auxiliator. Est autē locus unde tulerunt Philistij arcam testamenti inter Aeliam & Acalonē iuxta uillam Bethsamis. Aphes domim, ubi dimicauit Saul, pro quo Aquila posuit in sinibus domim. Annegeb, pro quo Aquila austrum, Symmachus

chus meridiem transtulerunt. Arith, ubi sedit Dauid, est uilla Arath nomine ad occidentem Aelia. Aialim, pro quo Aquila transtulit ceruorum, Theodotio lapides ceruorum. Aendor quæ est in Iezrael ubi filij Israel se ad prelium præparantes, castra posuerunt. Et est hodie grandis uicus Aendor iuxta montem Tabor ad meridiem in quarto miliario. Aphec iuxta Aendor Iezraelis ubi dimicauit Saul. Arma, ad quem locum spoliiorum partem misit Dauid. Athach, ad hunc locum quoq; misit prædæ partem Dauid. Amma, in desertū euntibus Gabaon. Athon Adafai, pro quo Symmachus posuit inferiorem uiam. Area orne, hæc est Hierusalem. Assure, ciuitas Iudæ quam ædificauit Salomon. Abelmaula, urbs unius de principibus Salomonis: unde fuit & Heliseus propheta. Est autē nunc uicus in Aulone, de quo supra diximus, in decimo à Scythopoli miliario contra australē plagā nomine Bethahula. Sed & Abelmea uillula nūc nuncupatur inter Neapolim & Scythopolim. Auotihar, ciuitas unius de principibus Salomonis. Ailath, super littus rubri maris in terra Edom: de qua supra dictū est. Aheloth, quam extruxit Azarias. Aenda, huius expugnator Asa rex Iuda atq; subuersor. Asiongaber, in hoc loco classis Iosaphat uel tēpestatis attrita est. Fertur autē ipsa esse Efsia haud procul ab Ailath in mari rubro. Allea Bargozan, nomina fluminū in terra Medorū: ad quorum montes captiuus Israel ductus est. Abana, fluuius Damasci. Aopsithe uel Aphusoth quod Aquila in libertatē uertit. Aian, quam expugnauit rex Assyriorū. Ahia, in Assyriorū regione locus. Ameth, regio Assyriorum. Alsima, oppidum in terra Iudæ quod ædificauerunt hi qui ad eam uenerant de Emat. Arcem, refert Iosephus hanc esse Petram urbem nobilem Palæstinæ. Adramelech idolum Assyriorū: quod & Samaritæ uenerati sunt. Arnonim, iuxta Esaiam uia nomen est in uisione contra Moab, pro quo Aquila Oronaim posuit. Et Symmachus, Oranim. Agillam, huius & Esaias meminit in uisione contra Moab. Est autem nunc Agallim uicus ad australem partem Areopoleos, distans ab ea milibus octo. Aelim, puteus Dimon, & huius loci in eadem uisione Esaias recordatur. Ariel, huius quoq; Esaias meminit: quæ Aquila & Symmachus interpretati sunt leonem dei. Hanc esse putāt quidam Areopolim, eo quod ibi nunc usque Ariel idolum colant, uocatum *ⲁⲣⲓⲉⲗ*, id est, à Marte: unde & ciuitatem dictam suspicant. Mihi autem uidetur iuxta consequentiā textum que prophetiæ, Ariel ibi allegorice Hierusalem siue templum significare, hoc est leonem Dei: quod forte regnum fuerit & potens. De hoc in libris Hebraicarū quæstionum plenius dictum est. Adama, in Esaiā, pro quo Aquila & Symmachus humum, Theodotio terrā interpretantur. Ager fullonis, & hoc in Esaiā scriptum est. Ostenditur autem nunc usq; locus in suburbanis Hierusalem. Asedech, & hanc Esaias propheta futuram in Ægypto uaticinat. Sciendum autem quod in Hebræo pro hoc nōmine scriptum sit heres: quod à siccitate quidam interpretantur in solem: & alij in testam transferunt, uolentes uel Heliopolim significari uel Ostracina. Sed & huius rei disputationem, quia longior est, in libris Hebraicarum quæstionū reperies. Arphath, urbs Damasci quam expugnauit rex Assyriorum, sicut in Esaiā & Hieremia, & libris regnorū scribitur. Aneugaua, & huius Esaias meminit, quæ Aquila trāstulit Ane & Gaua, scilicet u syllabam quæ in medio nominis posita est, in coniunctionem & interpretatus: Symmachus uero, sollicitauit & humiliauit. Legimus super hoc in regnorum libris. Armenia, in Esaiā quæ est Ararat. Asael, huius meminit Zacharias propheta. Ananeel, turris Hierusalem, sicut in Zachariæ libro scriptum est. Asseremoth, in Hieremia, pro quo in Hebræo scriptū est Sademoth, quod Aquila interpretatur suburbana. Anioth, in Hieremia, quod Aquila uertit in officinas uel tabernas. Aabaoth, in Hieremia, pro quo in Hebræo legitur Luit. Athan in Hieremia, quam Aquila ualidam, Symmachus interpretatur antiquam. Acheldemach, ager sanguinis, qui hodieq; monstratur in Aelia ad australem plagam montis Sion. Anon iuxta Salim ubi baptizabat Ioannes, sicut in euangelio *ⲛⲁⲣⲁ ⲓⲛ ⲁⲛⲟⲛ* scriptum est: & ostenditur nunc usq; locus in octauo lapide Scythopoleos ad meridiem iuxta Salim & Iordanem.

Babel quæ & Babylon, interpretatur confusio. Erat autem ciuitas regni Nemrod, in e qua eorū qui ædificauerunt turrim diuisa sunt linguæ, quorū principem Iosephus fuisse Nemrod affirmat. Testemq; eius historiæ, Sibyllâ Græcâ exhibens: Locus, inquit, in quo turrim ædificauerunt nunc appellatur Babylon, propter cōfusionē sermonis: eorum qui altissimā turrim omni studio fabricabantur. Siquidem Hebræi confusione Babel uocant. De hac turre & diuersitate linguarū scribit et Sibylla in hunc modum: Cum omnes mortales una lingua uterentur: quidam ex his altissimā turrim ædificauerūt, cælum per eam cupientes scandere: dñi uero turbines mittentes, euertēre turrim: & propriā atq; diuersam unicuiq; tribuēre linguā, unde urbē quoq; contigit appellari Babylonem.

Bethel, uicus in duodecimo ab Ælia lapide ad dexterā euntibus Neapolim, quæ primum Luza, id est Amygdalū uocabatur: & cecidit in fortē trib. Benjamin iuxta Bethan & Gai, quam expugnauit Iesus rege illius interfecto. Porro quod quidam putant secundum errorē Græcorū uoluminū Valamulas antiquitus nuncupatā, uehemēter errant. Verbū quippe Hebræū & nomē ipsius ciuitatulae pariter miscuerunt, cum ulam significet prius, id est *ἡσότις*, Luza, uero amygdalū: & sit sensus: uocabatur autē Bethel prius Luza. Necnon & hoc quod Bethauen aliud oppidū suspiciatur, Hebræi putant eandem esse Bethel. Sed ex eo tēpore quo ibi ab Hieroboā filio Nabat uiculi aurei fabricati sunt: & à decē tribubus adorati, uocātū esse Bethauen, id est domus idoli, quæ ante uocabatur domus dei. Sed & super hoc in libris Hebraicarū quæstionū plenius diximus. Bala quæ est Segor nunc Zoara nuncupatur: sola de quinque Sodomorū urbibus Loth precibus seruata. Imminet autē mari mortuo, & præsidium in ea positū est militū Romanorū: habitatoribus quoq; proprijs frequētatur: & apud eam gignitur balsamū, & poma palmarū, antiquæ ubertatis indicia. Nullū autē moueat quod Segor eadē Zoara dicitur: cum idē sit nomē paruulæ uel minoris. Sed Segor Hebraice, Zoara Syriace nuncupatur. Bala autem interpretatur absorpta: super quo in libris Hebraicarū quæstionū plenius diximus. Balanus, id est quercus luctus, sub qua Rebecca nutrix sepulta est. Barath, inter Cades & Barath hodieq; Agar puteus demonstratur. Bethlehē, ciuitas Dauid in sorte tribus Iudæ: in qua Dominus noster atq; saluator natus est, in sexto miliario ab Ælia contra meridiā nam plagā, iuxta uia quæ ducit Chebron, ubi & sepulchrū Iesse & Dauid ostenditur: & mille circiter passibus procul turris Ader, quæ interpretatur turris gregis, quodam uaticinio pastores dominicæ natiuitatis cōscios ante significās. Sed & propter eandē Bethlehē, regis quondā Iudææ Archelai tumulus ostenditur: qui semitæ ad cellulā nostrā ē uia publica diuertentis principiū est. Vocabatur autē Bethlehē & filius Ephrate, id est Maria, ut in Paralipomenon plenius legimus. Lege diligenter historiam. Bersabee, in tribu Iuda siue Simeonis, est usq; hodie uicus grādīs in uicesimo à Chebron miliario, uersus ad austrū: in quo & Romanorū militū præsidium positū est. A quo loco termini Iudææ terræ incipientes tendebantur usq; ad Dan, quæ iuxta Paneadē cernitur. Interpretatur uero Bersabee puteus iuramenti, eo quod ibi Abraham et Isaac foedus cū Abimelech sociauerūt iurantes. Nec mouere debet quæmpia si interdū ciuitates Iudæ eadē in tribu Simeonis uel Benjamin reperiat. Tribus em̄ Iuda bellicosissimis uiris pollens, & crebro aduersarios superans, in omnib. tribubus tenuit principatū: & idcirco etiā aliarū tribuū sortes in eius interdū funiculo nūcupantur: alioquin in medio tribus Iudæ habitasse Simeonem scriptura manifestissime docet. Balam, in tribu Iuda. Baschat, in tribu Iuda. Bethdagon, in tribu Iuda: sed & usq; hodie grādīs uicus Capherdago inter Diospolim & Iamniā demonstratur. Bethaloth, in tribu Iuda. Bethaphu, in tribu Iuda uicus trans Raphaim milibus quatuordecim eūtib. Aegyptū, qui est terminus Palestinæ. Betharaba, pro qua Symmachus transtulit in locis quæ iuxta inhabitabilē sunt, significās eremum. Beethara, in tribu Manasse separata leuitis in regionibus Basanitidis. Bethaim, in tribu Benjamin iuxta Gai & Bethel contra Machmas: licet pleriq; ut supra dictum est, eandem putent esse Bethel. Baliloth, in tribu Benjamin. Besur, in tribu Iuda, siue Beniamin

Amin, & est hodie Bethforon uicus euntibus nobis ab Ælia Chebron in uicesimo lapide, iuxta quem fons ad radices montis ebulliens ab eadem in qua gignitur sorbetur humo. Et apostolorum acta referunt eunuchum Candacis reginæ in hoc esse baptizatum à Philippo. Est & alia uilla Bethsur in tribu Iuda, mille passibus distans ab Eleutheropoli. Beroth, in tribu Benjamin. Bola, in tribu Symeonis. Boon, in tribu Benjamin. Bethalon, in tribu Benjamin, pro qua Symmachus interpretatur in campestribus. Bethalala, in tribu Benjamin. Borohot, in tribu Benjamin. Ballath, in tribu Symeonis. Bathul, in tribu Symeonis. Beramoth, in tribu Symeonis. Beth, in tribu Symeonis. Baaleth, in tribu Symeonis. Bethlabaoth, in tribu Symeonis. Bethlehem, in tribu Zabulon, ad cuius distinctionē altera Bethlehē appellatur Iudæ. Bethphases, in tribu Issachar.

Bathne, in tribu Aser, & nunc appellatur uicus Bethebem in octauo miliario Ptolemaidis contra orientem. Bethagon locus in quo duæ tribus Zabulon & Issachar habent confinia. Bethemech, quod interpretatur Symmachus locum uallis. Est autem fortis Aser. Bethana, in tribu Neptalim, & est uilla nomine Bathanea in quintodecimo à Cæsarea lapide, in qua dicuntur lauacra esse salubria, quæ & supra sub nomine Anee posuimus. Bane, in tribu Dan. Barach, in tribu Dan usq; hodie prope Azotum. Bareca, uiculus appellatur. Bezech, urbs regis Adonibezech, & hodieq; duæ uillæ sunt nomine Bezech uicinæ sibi in decimosextimo lapide à Neapoli descendentibus Scythopolim.

Bethsan, ex hoc oppido tribus Manasse accolæ pristinos nō potuit expellere, & nunc appellat Scythopolis, urbs nobilis Palestinæ, quæ interdū scriptura cognominat domū San, quod in nostra lingua interpretatur inimicus. Bethsamis ciuitas sacerdotalis in tribu Benjamin, quæ usq; hodie demonstratur de Eleutheropoli pergentibus Nicopolim in decimo miliario cōtra orientālē plagā. Bethna in sorte tribus Neptalim. Sed nec de hac pristinos accolæ trib. Neptalim ualuit expellere. Bethsamis altera, in tribu Neptalim, in qua & ipsa cultores pristini permanserunt. Baal ermon mons circa Libanū in finibus

B Allophylorū. Baaleth, in tribu Dan. Bethara, quod interpretatur domus aque siue putei quam in expeditione bellādī occupauit Gedeon. Bethasepta ubi terga uertit Madian. Balanus, id est quercus Sicimorū, ubi regnauit Abimelech, quæ usq; hodie ostēditur in suburbano rure Neapoleos prope sepulchrū Ioseph. Borconni, quod uertit Aquila in spinas, & Symmachus in tribulos. Bera, ubi cū Abimelech Ioathan fugisset habitauit. Distat autē uicus Bera ab Eleutheropoli octo milib. ad aquilonē. Baalthamar, iuxta Gabaa ubi filij Israel aduersum tribū Benjamin iniere certamē, & usq; hodie Bethamari in supra dictis locis uiculus appellatur. Bethcur, usq; ad hunc locū populus Israel fugientes persecutus est alienigenas, appellans eum lapidē adiutoriū. Bama, ubi Saul ugendus in regem, cū Samuele cibū sumpsit. Porro Bama Aquila semper excelsum transtulit. Bofes, nomen Petræ, de qua in libris Hebraicarū quæstionū diximus. Befor, turris ad quam uenit Dauid. Besaran, ad quem locum Dauid prædæ partem misit. Bahurim, locus ad quem usq; persecutus est Michol filiam Saul uir suus lachrymās. Baalator, iuxta Ephraim, ubi ab Absalon pecora tondebantur. Bethmacha, usq; ad hanc persecutus est Iob perduellens Sabe, & post hæc eam ab Assyriorum rege captam legimus. Est autē ascendentibus de Eleutheropoli Æliam in octauo lapide, nunc uilla quæ Mechanum dicitur.

Ballath, urbs quam ædificauit Solomon. Bethsalisa, unde uenit homo cum munerebus ad Heliseum prophetam. Est autē uilla in finibus Diospoleos, quindecim ferme ab eam milibus distans contra septentrionem in regione Tannitica. Bethagan, uia per quam Ochoziam fugisse legimus. Baschad, urbs antiqua Iudææ. Bethacad, uicus Samariæ ad quem uenit Hieurex Israel: qui in latissimo campo situs, non amplius quindecim milibus à legionis oppido separatur, pro quo Aquila interpretatur domus curuantium. Symmachus domus singulorū, eo quod angustus & humilis introitus, singulos tantum, nec ipsos stantes ingredi sustineret. Benit quam construxerunt Samaritani qui de Babylonis regione trāsierant. Byblos ciuitas Phœnicis cuius meminit Ezechiel, pro qua

in Hebræo cōtinetur Gobel. Bubaſtus, ciuitas Ægypti iuxta Ezechielem. Boz in terra Cedar, ſicut ſcribit Hieremias. Bel, idolū Babyloniorū. Bethzaida, ciuitas eſt Galilææ, Andrea, Petri & Philippi apoſtolorū, prope ſtagnum Geneſaret. Betphage, uillula in monte oliueti, ad quam uenit dñs Ieſus. Bethania, uilla in ſecundo ab Ælia miliario, in latere montis Oliueti: ubi ſaluator noſter Lazarū ſuſcitauit, cuius monumētum eccleſia nunc ibidē extructa demonſtrat. Bethbara, trans Iordanē ubi Ioannes in pœnitentiam baptizabat, unde & uſq; hodie plurimi de fratribus, hoc eſt de numero credentiū ibi reſnati cupiētes, uitali gurgite baptizantur. Bethſeda, piſcina in Hieruſalē quæ uocabatur *ἡ βοβαται*, & à nobis interpretari poteſt pecualis. Hæc quinq; quondā porticus habuit, oſtendunturq; gemini lacus, quorum unus hybernis pluuijs adimpleri ſolet, alter mirum in modū rubens, quaſi cruentis aquis, antiqui in ſe operis ſigna teſtatur. Nam hoſtias in eo lauari à ſacerdotibus ſolitas ferunt, unde & nomen accepit.

Carnaim Aſtaroth, nunc uicus eſt grandis in angulo Bataneæ, & appellatur Carnea uiculi in nono ab Ælia miliario. Cades, ubi ſons eſt iudicij, & Cadesbarne in deſerto, quæ cōiungitur ciuitati Petræ in Arabia: ibi occubuit Maria, & Moyses rupe percuffa, aquā ſitienti populo dedit. Monſtrat ibidē uſq; in præſentē diem ſepulchrū Mariæ, ſed & principes Amalech ibi à Chodorlaomor caſi ſunt. Cene, regio principū Iduæorum. Cariathaim, ciuitas quam extruxerunt filij Ruben. Nunc autē eſt uicus Chriſtianiſ omnibus florens, iuxta Medebam urbem Arabiæ, & appellatur Coraiatha in decimo miliario ſupra dictæ urbis, contra occidentalem plagā, uicinus eius loci qui appellatur Bare. Cariatharbe, id eſt uillula quatuor, quæ & Chebron, de qua iam ſupra dictū eſt. Canath, uicus Arabiæ, qui nunc Cannatha dicitur, quam cū cepiſſet Naban, appellauit Nabotholiā. Fuit autē in tribu Manaſſe regione Trachonitidis iuxta Boſram. Cata Chryſea, id eſt aurea. Sunt autē montes auri fertiles in deſerto procul undecim milibus à Choreb, iuxta quos Moyses Deuteronomiū ſcripiſſe perhibetur, ſed & metalli æris qd noſtro tēpore corruit, montesq; uenarū auri plenos olim fuiſſe uicinos exiſtimant. Cademoth deſertum, ex quo loco miſit legatos Moyses ad Seon regem Amorrhæorū. Carriat, uicus qui ſub Gaba metropoli fuit. Cedes, ciuitas quam cepit Ieſus, rege ipſius interfecto. Eſt autē in ſorte tribus Iudæ. Cademoth, altera ciuitas filiorū Ruben. Cedſon, in tribu Ruben ſeparata leuitis. Capſeel, in tribu Iuda. Cina, in tribu Iuda. Ceila, in tribu Iuda, ubi quondam ſedit Dauid, & nunc uillula Ceila ad orientālē plagā Eleutheropoleos pergētibus Chebron, quaſi ab octauo miliario, in qua ſepulchrū demōſtrat prophetæ Abacuk. Cariathbaal, ciuitas Iarim in tribu Iuda. Cana, in tribu Ephraim. Campſaim, in tribu Ephraim. Cane, in tribu Manaſſe. Cariathiarim quæ & Cariathbaal ciuitas ſaltuū, una de urbibus Gabaonitarū pertinens ad tribū Iuda, euntibus ab Ælia Dioſpolim in miliario uno. De hac fuit Vrias propheta, quem interfecit Ioachim in Hieruſalem ſicut ſcribit Hieremias. Sed in Paralipomenon libro filius Sabal appellatur Cariathiarim. Ciſon, in tribu Iſſaſchar ciuitas ſeparata leuitis. Carta, in tribu Zabulon ſeparata leuitis. Cana uſque ad Sidonem maiorem: eſt quippe & altera minor ad cuius diſtinctionem maior hæc dicitur. Fuit autem Cana in tribu Aſer, ubi Dominus noſter atque ſaluator aquam conuertit in uinum. Vnde & Nathanael uerus Iſraelita ſaluatoris teſtimonio comprobatur, & eſt hodie oppidum in Galilæa gentium. Cedes, ſortis Neptalim ciuitas ſacerdotalis ac fugitiuorum, in Galilæa ſuper mōtem Neptalim. Sed & hanc cepit rex Aſſyriorum quæ nunc Cidiſſus appellatur in uiceſimo Tyri miſliario iuxta Paneadem. Cartam, in tribu Neptalim, ciuitas ſeparata leuitis. Cethron, in tribu Zabulon in qua priſtini remanſere cultores. Carcar, ubi filij erant Zebeæ & Salmana, quos interfecit Gedeon, & eſt uſque hodie caſtellum cognomento Carcaria, unius diei itinere à Petra diſtans. Camon, ciuitas in qua ſepultus eſt Iair cum priſimum iudicaſſet populū Iſrael. Appellatur autē hodie uicus Cimana in campo latiſſimo

A ſex milibus à legione ad ſeptentrionalem plagam pergentibus Ptolemaidem. Ciſon, torrens iuxta montem Thabor: ubi contra Siſaram dimicatum eſt. Cadomi, torrens iuxta quem Debbora bellum geſiſit. Cœclas tiranorum, id eſt uallis gigantum aduerſus quos præliatus eſt Dauid. Clauthmon, id eſt ſtetuum locus, à planctū nomen accepit. Ceni regio Philiftijm. Carmelus, ubi quondam Nabal Carmelius fuit, & nunc uilla eſt Carmelia nomine, decimo lapide oppidi Chebron, uergens ad orientalem plagā, ubi & Romanum præſidium eſt poſitum. Cedron appellatur torrens ſiue uallis Cedron, iuxta Hieruſalem ad orientalem plagam eſt: cuius euangelista meminit. Cyrene in finibus Ægypti, ad quem locum rex Aſſyriorum tranſtulit Damascenos. Coa quæ eſt iuxta Ægyptum. Carchedon, id eſt Carthago, cuius Eſaias & Ezechiel in uifione Tyri recordantur: pro quo in Hebraico Tardiſ ſcriptū eſt. Sed & de hac in libris Hebraicarum quæſtionum plenius diximus. Cœclas, id eſt uallis Iofaphat inter Hieruſalē & montem oliueti. Lege prophetā Iohel. Cedem in Ezechiel, princeps Cedar. Sed & Eſaias & Hieremias in uifione Arabiæ huius uocabuli recordantur. Eſt autē regio in eremo Saracenorū à filio Iſmaelis Cedar ita cognominata. Carioth in regione Moabitarum, ſicut Hieremias ſcribit. Capharnaum iuxta ſtagnum Geneſareth, uſq; hodie oppidum in Galilæa gentiū ſitū, in finibus Zabulon & Neptalim. Hucusq; per c literā, id eſt « Græcū legere debemus: ex inde per elementū χ quod aſpirationem in ſe continet, & à Latinis minime habetur, ſcribendum pariter ac legendum. Chalanne ciuitas regni Nemrod in Babylone: cuius & Eſaias meminit, dicēs, Et Chalanne ubi turris ædificata eſt. Chalach urbs Aſſyriorum, quam ædificauit Aſſur egrediens de terra Senaar. Charra ciuitas Meſopotamiæ trans Edeſſam, quæ uſq; hodie Charra dicitur: ubi Romanus caſus eſt exercitus, & Craſſus dux captus. Chebron quæ quondam appellabatur Arbe, licet male in Græcis codicibus habeatur Arboch: condita eſt autē ante ſeptē annos q̄ Tanis urbs Ægypti conderetur. Diximus de hac & ſupra. Fuit autē & metropolis Enakim, quos gigantes & potentes intelligere debemus. Chobaa ad læuam partem Damasci, eſt autē Chobaa uilla in iſdem regionibus, habens accolæ Hebræos, qui credentes in Chriſtum, omnia legis præcepta cuſtodiant. Et à principe hæreſeos Hebionitę nuncupantur. Contra huiusmodi dogma Paulus apoſtolus ſcribit ad Galatas. Chabrata quod interpretatur Aquila *καθ' ὄψιν*, id eſt iuxta uiam quæ ducit in Ephrata, id eſt Bethlehem, ubi cū Rachel Benjamin peperiffet occubuit. Super hoc uerbo quid nobis uideatur, in libro Hebraicarū quæſtionum diximus. Chazbi, ubi geminos Iudę filios Thamar edidit. Oſtēditur autē nunc locus deſertus iuxta Odollam in finibus Eleutheropoleos. De hoc quoq; in libris Hebraicarū quæſtionum plenius à nobis diſputatū eſt. Choreb mons dei in regione Madian iuxta montem Sina ſupra Arabiam in deſerto: cui iungitur mons & deſertū Saracenorū quod uocatur Pharan. Mihi autē uidetur quod duplici nomine idē mons, nunc Sina, nunc Choreb uocetur. Charadda caſtra filiorum Iſrael. Chennereth mare ubi eſt terminus Iudææ in tribu Neptalim. Sed & oppidum quod in honorem Tyberij Cæſaris Herodes rex Iudææ poſtea inſtauratum appellauit Tyberiadē, ferunt hoc primū appellatū nomine. Chephira uicus ad ciuitatē pertinens Gabaon in tribu Benjamin. Chalon in tribu Iuda & in finibus Æliæ uilla prægrandis. Chiſil, in tribu Iuda. Chabon in tribu Iuda. Chaphtis in tribu Iuda. Charmel unde Nabal Carmelus fuit, de qua & ſupra dictū eſt. Chilon in tribu Iuda. Chephri in tribu Benjamin. Chafſelabor in tribu Zabulon. Chethim Cyprus dicitur, in qua ciuitatem condidit Luza. Nam & urbs hodie Cypri Cittium appellatur. Charri, ad quē locū perſecutus eſt Ioab res nouas molientē Sibam. Chomarrim ubi Iofias ſimulachra combuſit. Chalanne ubi turris ædificata eſt iuxta Eſaiam, ſicut diximus. Charran ciuitas Aſſyriorum in regione Theman iuxta Eſaiam. Chafelath iuxta Thabor terminus Zabulon, diximus de ea et ſupra ſub nomine Chafalus. Chabol, terminus Aſer. Chalab, de hac cultores priſtinos Aſer non potuit expellere. Cho

rath torrēs trans Iordanē, ubi abscōditus est Elias è regione eiusdē fluminis. Chota regio e Assyriorū. Chobar flumē Babylonū, sicut in Ezech. et in Hierem. scribitur. Charcamis ciuitas iuxta flumē Euphratē. Chamoan uillula iuxta Bethlehē. Chelō, quæ Alon oppidū. Moab: sicut in Hieremia scribitur. Chamos idolū Moab. Chorozaïn oppidū Galileę, qđ Christus propter incredulitatē miserabiliter deplorat & plangit. Est autē nunc desertū in secūdo lapide à Capharnaū. Chimarrus, id est torrens Cedron (de quo & supra diximus) inter montē oliueti & Hierusalē, ubi dñm saluatorē Ioannes euāgelista narrat traditum.

DAssēm urbs Assyriorū nobilis quā extruxit Assur, inter Niniuen & Chalad. Drys, id est quercus Māre iuxta Chebrō quæ usq; ad etatē infantīæ meæ & Cōstātij regis imperiū Terebinthus mōstrabatur peruetus, & annos magnitudine indicans, sub qua habitauit Abrahā. Miro autē cultu ab ethnicis habita est uelut quodā insigni numine consecrata. Damascus nobilis urbs Phœnicēs, eodē autē uocabulo et Masech ancillæ Abrahā filius appellatus est. Porro Masech qđ sibi uelit: in lib. Hebraicarū quæst. plenius disputauit, hic tantū interpretis sum functus officio, nō quod ancillā Abrahæ Masech nūcupatā probē. Dan uiculus est in quarto à Paneade miliario euntibus Tyrum: qui usq; hodie sic uocatur, terminus Iudææ prouinciæ cōtra septentrionē, de quo & Iordanis flumē erumpens, à loco sortitus est nomen. Ior quippe *ἰεὶθρῶν*, id est fluiū siue riuū Hebræi uocant. Dānaba ciuitas Balach, filij Beor regis Edom, post quē regnauit Iob, licet mihi uideatur longe aliter, & est usq; hodie uilla Dānaba in octauo miliario Areopoleos pergentibus Arnonē, & altera Damnaba super montē Phogor in septimo lapide Esbus. Dothaim, ubi inuenit Ioseph fratres suos pecora pascētes, qui & usq; hodie in duodecimo à Sebaste miliario, cōtra aquilonis plagā ostenditur. Debon quæ & Dibon, in solitudine castra filiorū Israel. Est & alia Dibon uilla prægrandis iuxta Arnonē, quæ cū prius fuisset filiorū Moab, & post eā Seon rex Amorrhōrū belli iure tenuisset, à filijs Israel capta atq; possessa, in partē uenit tribus Gad. Meminit huius Hieremias et Esaias in uisione cōtra Moab. Debongad filiorum Israel castra Dismemoab, id est ad occidentē Moab iuxta Iordanem contra Hierichum: ubi Balach rex Moab & maiores natu Madian, Israelē in sidijs decēperunt, in quo loco & Moyses Deuteronomium scripsit. Dabira ciuitas in tribu Dan, cuius regem interfecit Iesus. Est autē & alia uillula Iudæorum in monte Thabor regionis ad Diocæsaream pertinentis. Dornapheth quod Symmachus transtulit dor maritima, hæc est Dora in nono miliario Cæsareæ Palæstinæ pergentibus Tyrum nunc deserta: quæ cum cecidisset in sortē tribus Manasse, eam possidere nō potuit, quia in ea habitatores pristini permanserunt. Dabir in tribu Iuda, quæ uocabatur ciuitas literarum, hanc præoccupauit Othoniel frater Caleb, interfectis in ea filijs Enakim. Fuit autē & ipsa sacerdotibus separata. Porro Othoniel quidam arbitratur filiū fratris Caleb. Dabor super Iordanem ciuitas Amorrhōrū. Dimona in tribu Iuda. Dedan in tribu Iuda. Daenna in tribu Iuda, eadem autē est, quæ & Dabir ciuitas literarum. Dahiua siue Dahiud in tribu Iuda. Duma in tribu Iuda uicus grandis in Daroma, hoc est ad austrālē plagā in finibus Eleutheropoleos, decē & septē ab ea miliaribus distans. Damna in tribu Zabulon ciuitas separata leuitis. Dasbath in tribu Zabulon. Dabrath in tribu Issachar urbs separata leuitis. Drys, id est quercus in Ephrata in tribu Manasse, unde fuit Gedeon. De hac quid nobis uisum sit, in libris Hebraicarū quæst. diximus. Quæritur enim quō Ephrata in tribu Manasse nunc esse dicatur. Dibon de qua supra diximus, cuius meminit Esaias in uisione contra Moab. Deseth quod Aquila transtulit parietē, Symmachus murū. Dodanum de qua Esaias in uisione scribit Arabiæ. Est autē iuxta Areopolim. Daron huius meminit Ezechiel, quod Symmachus uertit in Aphricū. Diospolis ciuitas Ægypti, sicut scribit Ezechiel. Dadan in regione Cedar, de qua scribit Hieremias. Deblathaim in terra Moab, sicut scribit Hieremias. Dedan in regione Idumæa, super qua scribit Hieremias. Est autē in quarto miliario à Metallocono cōtra Aquilonē. Decapolis, sicut in euangelio legimus. Est autē regio decē urbium trans Iordanē circa Hippum & Pellen & Gadaram. Edea

EDen sacer paradisi locus ad orientē, quod in uoluptatē deliciasq; transfertur. Euila ubi aurū purissimū, quod Hebraice dicitur Zaab, & gemæ preciosissimæ carbunculus smaragdusq; nascuntur. Est autē regio ad orientē uergens, quam circumit de paradiso phiso egrediēs, quē nostro mutati nomine Gangen uocāt. Sed & unus de minorib. Noe Euila dictus est, quē Iosephus refert cū fratribus suis à flumine Cephene & regiōe Indię, usq; ad eū locū qui appellatur Ierie, possedisse. Sed & Ismael in solitudine Euila habitasse scribitur: quā scriptura sancta esse ait in deserto Sur, cōtra faciē Ægypti: & inde tendere usq; ad terrā Assyriorū. Euphrates fluius Mesopotamiæ in paradiso oriens. Porro Salustius autor certissimus asserit tam Tigris q̄ Euphratis in Armenia fontes demonstrari. Ex quo animaduertimus aliter de paradiso & fluminibus eius intelligendū. Elieasar ciuitas regis Arioth. Ephrata regio Bethlehem ciuitatis Dauid, in qua natus est Christus. Est autē in tribu Iuda: licet pleriq; male existimēt in tribu Beniamin, iuxta uia ubi sepulta est Rachel quinto miliario ab Hierusalē, in eo loco qui à septuaginto uocatur hippodromus. Legimus Ephratā, in Paralipomenō lib. sicut supra dictū est. Ebronā in deserto castra filiorū Israel. Emath quā transferunt exploratores, qui ab Iesu missi sunt. Erma ubi pars populi cæsa est Israelis ab Amalech & Cananæo: quē in Deuteronomio Amorrhōrū scriptura uocat. Efebō ciuitas Seon regis Amorrhōrū in terra Galaad. quæ cū fuisset ante Moabitarū, ab Amorrhæis belli iure possessa est. Meminit huius Hier. Esaias quoq; in uisione cōtra Moab. Porro nūc uocatur Esbus, urbs insignis Arabię, in montib. qui sunt cōtra Hiericho, uiginti à Iordane milibus distans. Fuit autē in tribu Rubē separata leuitis. Edrai ubi interfectus est Og rex Basan, gigas, id est, potēs, omnisq; illius cæsus exercitus. Nūc autē est Adara insignis ciuitas Arabiæ, in uicesimo quarto lapide à Bosdra. Eleale ciuitas Amorrhōrū in Galaad, quæ cecidit in sortē tribus Ruben. Meminit huius & Esaias in uisione cōtra Moab & Hieremias: sed & usq; hodie uilla grādis ostēditur in primo ab Esbus miliario. Enna, quæ est iuxta desertū Cades. Ermō, mons Ermō, quē Phœnicēs cognomināt Sanior, iā supra positus. Emech Achor, quod interpretatur uallis Achor, id est tumultus atq; turbarū: ubi Achā lapidib. oppressus est, eo quod quædā de anathe mate sustulisset. Est autē locus iuxta Hiericho, haud procul à Galgalis. Male ergo quidam putāt uallē Achor, à nomine eius qui lapidatus est nuncupatā: cū ille Acham dictum sit, & non Achor uel Achar. Eglon quæ & Odollam in tribu Iudæ: cuius regē nomine Dabir interfecit Iesus. Est autē nunc illa prægrandis in duodecimo ab Eleutheropoli lapide contra orientē: de qua & supra diximus. Efron quæ & Assur, iuxta eremū in tribu Iuda: de qua supra dictū est. Enakim, & in hac interfecit Iesus Enakim gigātes de regione montana in Chebron. Sed mihi nō uidetur nomē esse loci, sed habitatorū Chebron. Ephron in tribu Iuda. Est & uilla prægrandis Ephrea nomine cōtra septentrionem in uicesimo ab Ælia miliario. Edre in tribu Iuda. Etna in tribu Iuda. Ebezinthia in tribu Iuda. Euin in tribu Iuda. Elolath in tribu Iuda. Ereb in tribu Iuda: est hodieq; uilla in Daroma, id est ad austrū quæ Heromith nuncupatur. Esau in tribu Iuda. Elul in tribu Iuda. Est & hodie in regione ad Æliā pertinente uilla nomine Alula iuxta Chebron. Elthei in tribu Iuda: est hodieq; Thecua uicus in nono ab Ælia miliario contra meridianam plagam, de quo fuit Amos propheta: cuius sepulchrū ibidē ostenditur. Engaddi in tribu Iuda: ubi absconditus est Dauid in solitudine, quæ est in Aulone Hierichus, hoc est in regione illa campestri, de qua supra diximus. Vocatur autē usq; hodie uicus prægrandis Iudæorum Engaddi, iuxta mare mortuū, unde & opobalsamū uenit, quas uineas Engaddi Solomō nuncupat. Eschemo ciuitas sacerdotalis, nunc autē ostenditur prægrandis uicus Iudæorum in Daroma: qui locus ad Eleutheropoleos pertinet regionem. Emech Raphaim, id est uallis Raphaim in tribu Beniamin. Edomia in tribu Beniamin: nunc uero ostenditur uilla Eduma in Acrabatene duodecim fermē milibus distans à Neapoli contra orientālē plagam. Erma, & hanc Iesus cepit rege illius interfecto: quæ fuit in sorte Symeonis siue Iuda. Ether sortis Symeonis: & nūc est uilla prægrandis nomine lethira, in interiore

Daroma iuxta Masatham. Etha in tribu Simeonis. Elehath in tribu Aser ciuitas leuitis c
separata. Edrai in tribu Neptalim. Esthau in tribu Dan, ubi mortuus est Sampson; quæ
usq; hodie ostenditur in decimo Eleutheropoleos miliario contra Aquilonem pergen-
tibus Nicopolim. Eltheco in tribu Dan separata leuitis. Elba, de hac tribus Aser acco-
las pristinos nequiuit expellere. Eremmon uicus Iudæorum prægrandis in decimosexto
ab Eleutheropoli miliario contra meridiem in Daroma. Emathdor in tribu Neptalim
separata leuitis. Emath terminus Allophylorum in regione Damasci. Ergab, ad quem
locum Ionathã filius Saul puerũ dirigit, militaribus iaculis se exercēs. Pro quo Aquila &
Symmachus interpretati sunt lapidem, licet in alio loco Symmachus pro hoc *ἔργον*
ἔργον dixerit. Echela, ubi absconditus est Dauid, nunc uero Echela uilla dicitur in septi-
mo ab Eleutheropoli miliario: iuxta quã & sepulchrum Habacuk prophetæ ostenditur.
Elmoni locus quispiam interpretatur: pro quo Aquila & Theodotion transtulerunt *ἔργον*
ἔργον, quod nos dicere possumus hũc uel illum. Porro licet lector agnoscat, quod in prin-
cipio quoq; libri huius aliqua ex parte perstrinxi, me nō omnia quæ transfero cōproba-
re: sed idcirco quædã iuxta autoritatē Græcam relinquere, quia de his in libris Hebraica
rum quæst. plenius disputauim. Estema ad quẽ locũ misit Dauid. Eleth quã ædificauit
rex Azarias. Emath, in Esaiã Damasci ciuitas, quã oppugnauit rex Assyriorũ. Meminit
huius Zacharias & Ezechiel. In Amos quoq; Emath rabba scribitur, qd nobiscũ sonat,
Emath magna. Diximus de hac & supra, quod nobis uideretur hãc esse Epiphaniã iuxta
Emesam: quæ usq; hodie Syro sermōe sic dicitur. Eser urbs quam ædificauit Solomon.
Elcese, de quo loco & Nahum propheta fuit, nã appellatur Elcesæus. Emacim, qd Sym-
machus & Aquila transtulerunt ualliũ. Emaus de quo loco fuit Cleophas, cuius Lucas
meminit euãgelista, hæc est nũc Nicopolis insignis ciuitas Palæstinæ. Ephraim iuxta de-
sertum, ad quã uenit dñs Iesus cum discipulis suis. Diximus de hac & supra sub Ephron
uocabulo. Hucusq; per correptam literã e, nominũ sunt lecta principia. Exinde per ex-
tensum legamus elementũ, quod Græce dicitur *ἔ*. Elat regio principũ Edom, & ciuitas
Esau, in decimo à Petra miliario contra orientẽ. Eroim, ciuitas in Ægypto, ad quam Ioseph
occurrit patri suo Iacob. Heliopolis, ciuitas solis, urbs in Ægypto pro qua in He-
bræo scriptũ est On, in qua Petres sacerdos fuit. Meminit huius & Ezechiel. Etham ca-
stra filiorũ Israel in deserto, quæ appellatur Ebuthan. Engannim in tribu Iuda, nunc est ui-
cus iuxta Bethel. Enaim in tribu Iuda, hodieq; uilla est Bethenim circa Terebinthũ. Endor
in tribu Manasse, ubi Pythonissa à Saule rege Iudææ cōsultitur. Diximus & supra de
Endor, quæ est iuxta oppidũ Naim, in cuius portis saluator filii uiduæ suscitauit. Est aut
circa Scythopolim. Engannim in tribu Issachar ciuitas separata leuitis. Sed & alia quædã
ciuitas Enganna dicitur, circa Gerasam trans Iordanẽ. Ennadda, in tribu Issachar. Est aut
usque hodie quædam uilla Ennadda pergentibus de Eleutheropoli Æliam, quasi decimo
miliario. Enasor in tribu Neptalim posita est, & supra Asor. Erecon, terminus tribus
Dan iuxta Ioppen. Etã ubi habitauit Sampson, in spelunca Etham, iuxta torrentẽ. Elam
legimus uallẽ Ela: quã Aquila & Theodotio interpretatur uallẽ quercus. Engaddi deser-
tum, in quo absconditus est Dauid. Posuimus & supra Engaddi in tribu Iuda iuxta mare
mortuũ, contra occidentẽ. Emath regio Allophylorũ. Porro iuxta Hieremiã ciuitas Da-
masci. Eman terminus Damasci, sicut in Ezechiel legimus, ad orientem uergens Athe-
mna, & Palmetis, quem cæteri interpretes ediderunt Thamar.

Flson quod interpretatur caterua, fluius quẽ nostri Gangen uocãt, de paradiso exiẽs,
& pergẽs ad Indiã regiões, post quas erupit in pelagus. Dicit aut scriptura circumiri
ab hoc cuniuersam regionẽ Buila, ubi aurũ præcipuũ nascitur & Carbunculus lapis & Pra-
sinus. Faran nũc oppidũ trãs Arabiã iunctũ Saracenis, qui in solitudine uagi errant. Per
hoc iter fecerũt filij Israel cũ de mōte Sina castra mouissent. Est ergo ut diximus trãs Ara-
biã cōtrã australẽ plagã, et distat ab Aula cōtrã orientẽ, itinere triũ dierũ. In deserto autem
Pharã scriptura cōmemorat habitasse Ismaelẽ. Unde & Ismaelitẽ qui nũc Saraceni. Legi-
mus

Amus quoq; Chordolaomor regẽ percussisse eos, qui erant in deserto Pharã. Filistim,
quæ nunc dicitur Ascalon: & circa eam regio Palæstinæ. Fanuel locus in quo Iacob to-
ta nocte colluctãs, Israelis uocabulũ meruit iuxta torrentẽ Iaboch. Fanuel aut interpreta-
tur facies dei, ab eo quod Iacob ibi deũ uiderit. Fogo ciuitas Adad regis, quæ est in regio-
ne Gabalitica. Fenon castra filiorũ Israel in deserto. Fuit aut quondam ciuitas principum
Edom, nunc uiculus in deserto: ubi æris metalla, damnatorum supplicijs effodiuntur, in-
ter ciuitatem Petram & Zoaram, de quo & supra diximus. Fithon ciuitas Ægypti, quã
ædificauerunt filij Israel. Fin castra filiorum Israel in deserto. Fatura ciuitas trans Me-
sopotamiam, unde fuit Balaam hariolus: sed & iuxta Eleutheropolim quædã uilla nomi-
ne Fatura nuncupatur euntibus Gazam. Fogor & Bethphogor mons Moabitarum, ad
quẽ Balach rex adduxit Balaam hariolum in supercilio Liuiadis. Sed & alia uilla Fogor
haud procul à Bethlehẽ cernitur: quæ nunc Phaora nũcupatur. Fasga ciuitas Amorraeo-
rum. Est aut & mons cōtrã orientã plagã Fasga, pro quo Aquila interpretatur excisum.
Sed & Septuaginta interpretes Fasga in quodã loco excisum transtulerunt. Fanuel ciui-
tas quã ædificauit Hieroboã. Fanuel turris quam subuertit Gedeon. Sed & unus de filijs
Or uocatus est Fanuel. Fraaton unde fuit Abdon iudex populi Israel in mōte Amalech.
Felmanialmon, quod Aquila interpretatur illũ uel istũ. Symmachus uero nescio quẽ lo-
cum. Theodotion, illũ locũ. Felmoni, de quo in libris Hebraicarũ quæst. plenius dispu-
tatum est. Fogo ciuitas regni Edom. Farfar fluius Damasci. Fature regio Ægypti, iuxta
Ezechielem & Hieremiã, in qua profugi habitauerunt Iudæi.

Geon fluius, qui apud Ægyptios Nilus uocatur, in paradiso oriẽs, et uniuersam Æ-
thiopiã circumiens. Gomorra, una de quinque ciuitatib. Sodomorũ, quæ cum reliquis
diuina ultione subuersa est. Gerara, ex cuius nomine nũc Geraritica uocatur regio trans
Daroma procul ab Eleutheropoli uiginti milib. & quinque ad meridiẽ. Erat autẽ olim ter-
minus Cananæorũ ad australẽ plagã & ciuitas metropolis Palestine. Scriptura cōmemo-
rat fuisse eã inter Cades & Sur, hoc est inter duas solitudines, quarũ una Ægypto iungit-
tur, ad quẽ populus trans fretum rubri maris peruenit. Altera uero Cades, usq; ad Sara-
cenorũ eremũ extẽditur. Galaad, mons ad quẽ septimo die profectiois è Charris Iacob
profugus uenit. Est aut ad tergũ Phœnicis & Arabiæ, collibus Libani copulatus: exten-
diturq; per desertũ usq; ad eum locũ, ubi trans Iordanẽ habitauit olim rex Seon Amorra-
eorũ. Cecidit supradictus mons in sortẽ filiorũ Ruben, Gad & dimidiẽ tribus Manasse.
Sed & Hieremias loquitur: Galaad tu mihi initiũ Libani: à quo mōte & ciuitas in eo cõdi-
ta, sortita est uocabulum, quã & cepit de Amorraeorum manu Galaad filius Machir, filij
Manasse. Gader turris, ubi habitante Iacob, Ruben patris uiolauit thorũ, quæ absq; g li-
tera in Hebræo Ader scribitur. Gessem regio Ægypti quã inhabitauit Iacob cũ liberis su-
is. Gassongaber castra in solitudine filiorũ Israel: sicut in Numerorum lib. scriptũ est. Por-
ro iuxta Deuteronomiũ ciuitas est Esau, quam nunc Esiam nuncupari putãt iuxta mare
rubrum & Ailam. Gethaim, pro qua in Hebræo positũ est Auith, ciuitas Adad, qui quar-
tus regnauit in Idumæa terra, quæ nũc Gabalene dicitur. Gai in solitudine castra filiorum
Israel, & usq; hodie Gaia urbs dicitur Palæstinæ iuxta ciuitatẽ Petrã. Gelmon de Blatha-
im castra, id est mansio filiorum Israel in deserto. Galdad mons in deserto, ubi castrameta-
ti sunt filij Israel. Gaza ciuitas Æueorũ, in qua habitauere Cappadoces, pristinis cultori-
bus interfectis. Apud ueteres autẽ erat terminus Cananæorũ iuxta Ægyptũ, ceciditq; in
sortẽ tribus Iudæ: sed eã tenere non potuit: quia Enakim, id est gigantes fortissimi Allo-
phylorũ restiterũt: & est usq; hodie insignis ciuitas Palæstinæ. Queritur aut quõ in quo-
dã propheta dicat Gaza futura in tumulũ sempiternũ. Quod soluitur ita, antiq; ciuita-
tis locũ uix fundamentorũ præbere uestigia, hãc aut quæ nũc cernitur in alio loco, quo illa
quæ corruit ædificatã. Gargasi ciuitas trans Iordanẽ iuncta mōti Galaad quam tenuit tri-
bus Manasse. Et hæc esse nunc dicitur Gerasa urbs insignis Arabiæ. Quidã aut ipsam esse
Gadaram existimant. Sed & euangelium meminit Gerasenorum, Gaggada, ubi aqua

rum torrētes sunt. Est autē locus in solitudine. Gaulō siue Galon in tribu Manasse ciuitas & sacerdotalis & fugitiuorū in regione Basanitide. Sed nūc Gaulon uocatur uilla prægrandis in Bethania, ad cuius nomē & regio fortita uocabulū est. Gebal, mons in terra re-promissionis, ubi ad imperiū Moysi altare cōstruētū est. Sunt autē iuxta Hierichū duo mōtes uicini cōtra se inuicē respiciētes. E quib. unus Garizim, alter Gebal dicitur. Porro Samaritani arbitrātur hos duos mōtes iuxta Neapolim esse, sed uehemēter errāt: plurimū enim inter se distant, nec possunt inuicē, benedicētium, siue maledicētium inter se audiri uoces. Quod scriptura cōmemorat. Garizim mōs super quem steterūt hi qui maledicta resonabant, iuxta supra dictū mōtē Gebal. Golgol, quæ & Galgal, iuxta quā montes esse scribuntur Garizim et Gebal. Galgal autē locus est iuxta Hiericho. Errāt igitur Samaritani, qui iuxta Neapolim Garizin & Gebal mōtes ostēdere uolūt, cū ipsos iuxta Galgal esse scriptura testetur. Gai in Moab, quod interpretatur uallis Moab, iuxta Phogor, ubi sepultus est Moyses. Galgala, hæc est quā supra posuimus Golgol, ad orientālē plagā antiquæ Hierichus cis Iordanē, ubi Iesus se cūdo populū circūcidit, & pascha celebrauit, & deficiētē māna, triticeis panibus usus est Israel. In ipso loco lapides quoq; quos de aluco Iordanis trāstulerunt, statuerūt, ibi & tabernaculū testimonij fixū multo tempore fuit. Cecidit autē in sortē tribus Iudæ, & ostēditur usq; hodie locus desertus in secūdo Hierichus miliario ab illius regiōis mortalib. mīro cultu habitus. Sed & iuxta Bethel quidā aliā Galgalā suspiciatur. Gai iuxta Bethā & Bethel, quā expugnauit Iesus rege illius interfecto: & habitauit in illa quōdā citra Iordanē Amorreus: nūc desertus tantū ostēditur locus. Gabaō unde Gabaonitæ supplices uenerūt ad Iesum, erat olim Metropolis ciuitas & regalis Aueorū, ceciditq; in sortē trib. Benjamin: & nūc ostēditur uilla eodē nomine in quarto miliario Bethelis cōtra orientālē plagā, iuxta Rama & Rēnon, ubi Solomon hostijs immolatis, diuinū meruit oraculū. Fuit autē & ipsa separata leuitis. Gabe sortis Benjamin, & hæc leuitis ciuitas separata. Gazer in sorte tribus Ephraim, urbs separata leuitis: quā & ipsam expugnauit Iesus rege illius interfecto. Aedificata est autē postea à Solomone, nunc Gazara uil. dicitur in quarto miliario Nicopoleos cōtra septentrionē. Veruntamē sciendū, quod alienigenas ex ea Ephraim nō potuit expellere. Goson, & hæc expugnauit Iesus, Geth, in hac gigātes qui uocabātur Enakim & Philistinorū accolæ permanerūt. Ostēditur uicus in quinto miliario ab Eleutheropoli eūtib. Diospolim. Gerson ciuitas alienigenarum, quæ est & Gergalsi in Basanitide: de qua filij Israel expellere nō ualuerūt Gessuri. Gader, & huius regē interfecit Iesus. Legimus quod Iacob trās turrim Gader fixerit tabernaculū suum. Goim in Gelgel: quod Aquila & Symmach. interpretantur, gentes in Gelgel. Gelgel, & hæc cepit Iesus, & nūc ostēditur uilla nomine Galgulis ab Antipatride in sexto miliario contra septentrionē. Golathamaim, locus qui interpretatur possessio aquæ. Gadda in tribu Iuda. Est autē hodieq; uilla in extremis finibus Daromæ cōtra orientē, imminens mari mortuo. Gaddera in tribu Iuda: nūc appellatur uilla ad regionem ciuitatis Aeliensis pertinens, nomine Gadora, circa Terebinthum. Gaedur in tribu Iuda, hodieq; uocatur Gedrus, uicus prægrandis in decimo miliario Diospoleos pergentibus Eleutheropolim. Getremmon in tribu Manasse, ciuitas separata leuitis. Gai uallis siue præruptum. Gennon, quod interpretatur uallis Ennon, & ab hac quidam putant appellatā gehennam. Cecidit autem in sortem tribus Benjamin iuxta murum Hierusalem contra orientem, super qua in libris Hebraicarum quæstionum plenius dictum est. Gabli terra Allophylo-rum. Gison in tribu Iuda. Getheser in tribu Zabulon. Gabathon in tribu Dan ciuitas separata leuitis. Est quoq; oppidum, quod uocatur Gabe in sextodecimo miliario Cæsareæ: & alia uilla Gabatha in finibus Diocæsareæ iuxta grandem cāpum legionis: necnon Gabaa & Gabatha uiculi contra orientalem plagam Daromæ. Sed & alia Gabatha in tribu Benjamin, ubi fuit domus Saul: alienigenarum quoq; in Regnorum libris quædam Gabatha scribitur, & iuxta Bethlehem in tribu Iuda. Getremmon alia ciuitas in tribu Dan separata leuitis. Est autē nunc uilla prægrandis in duodecimo miliario Diospoleos pergen-

pergentibus ad eam de Eleutheropoli. Galiloth locus iuxta Iordanē in tribu Benjamin, ubi altare Dño construxerunt filij Ruben. Gaas mons in tribu Ephraim: in cuius septentrionali plaga sepultus est Iesus filius Naue: & usq; hodie iuxta uicum Thammam sepulchrum eius insigne monstratur. Gabaath in tribu Benjamin, urbs Phinees filij Eleazarit ubi sepultus est Eleazarus. Est autē nunc Gabaatha uilla in duodecimo miliario Eleutheropoleos, ubi & sepulchrū prophetæ Habacuk ostenditur. Gabaan, usq; ad hanc bellatum est contra tribum Benjamin, sicut in libro Iudicum scribitur. Getha, ad quem locum transtulerunt arcam testamenti de Azoto: nunc uicus grandis uocatur Gitam, inter Antipatridem & Iamnam. Sed & alia uilla appellatur Gethim. Gallim unde fuit Phalthi, qui post fugam Dauid Michol uxore eius acceperat. Meminit & huius loci Esaias: dicitur autē esse quidā Accaron uicus qui uocetur Gallim. Gelamsur regio Allophylo-rum. Gelbue montes alienigenarū: in sexto lapide à Scythopoli, in quibus etiā uicus est grandis qui uocatur Gelbus. Gedud ad quam descendit Dauid, pro quo Aquila *ἄρ ἀξωορ*, id est expeditū uel accinctū, Symmach. Iatronū cuneū transtulerunt. Gazer, ubi Dauid percussit alienigenas. Posuimus & supra Gazer. Gessuri regio alienigenarū in Syria. Gilon unde fuit Achitophel. Gob, ubi cōmissum est prælium. Galilæa, Duæ sunt Galilææ ex quibus una Galilæa gentiū uocatur, uicina Tyriorū finibus, ubi & Solomon uiginti quinque ciuitates donauit Hirā regi Tyri in sorte tribus Neptalim. Altera Galilæa dicitur circa Tyberiadē & stagnū Genalereth in tribu Zabulon. Gion, ubi Solomon unctus est in regem. Geri locus, in quo percussit Hieu rex Israel Ochoziam regē Iuda iuxta Ieblaam. Gethacopher, unde Ionas propheta fuit. Gaddi, quā percussit Azael rex Damasci. Posita est & supra Gadda. Gemela regio Idumæorū, pro quo Aquila & Symmach. interpretantur uallem Salis. Gebin, meminit huius Esaias, & est uilla Geba in quinto miliario à Gufnis euntibus Neapolim. Gozon in regione Emath, & huius meminit Esaias, est autē in finibus Damasci. Gareb collis iuxta Hierusalē, sicut scribit Hieremias. Gabath, pro quo Aquila interpretatur in sepibus, Symmach. uero in colonijs. Lege Hieremiam. Gepha nomen regionis, ut in Esaias scriptū est. Gamen siue Gamon, regio Moabitarum iuxta Esaiam. Gadara urbs trans Iordanē contra Scythopolim & Tyberiadē ad orientalem plagam sita in monte, ad cuius radices aquæ calidæ erumpūt, balneis desuper ædificatis. Gergela, ubi eos qui à demonibus uexabātur, saluator restituit sanitati: & hodieq; super montem uiculus demonstratur iuxta stagnum Tyberiadis, in quod porci præcipitati sunt. Diximus de hoc & supra. Gethsemani, locus ubi saluator ante passionem orauit. Est autē ad radices montis Oliueti nunc ecclesia desuper ædificata. Golgatha, locus Caluarie, in quo saluator pro salute omnium crucifixus est, & usq; hodie ostenditur in Alia ad septentrionalem plagam montis Sion.

I Aboc fluuius, quo trāsmisso, Iudatus est Iacob, aduersus eum qui sibi apparuerat: uocatus est Israel. Fluit autē inter Ammā, id est Philadelphiam et Gerasam in quarto miliario eius, & ultra procedens, Iordanis fluuius cōmiscetur. Idumæa regio Esau: quæ ex eo quod ille Edom uocabatur nomē accepit. Est autē circa urbem Petram, quæ nunc dicitur Gabalene. Iethet regio principū Edom, in eadem de qua supra diximus Gabalene. Iroth locus deserti, ad quem uenerunt filij Israel mare rubrū transfretantes. Iebata castra in solitudine filiorū Israel. Incendiū, id est *ἐμπυριος*, locus in deserto, ubi quandā partem populi flāma cōbussit. Inathaath castra in deserto Israel. Ianua, quæ est in cāpo Moab, subter uerticē Fasga, id est excisi quod respicit ad desertum iuxta Arnon. Iassa, ubi aduersus Seon Amorraeorū regem dimicatur. Meminit huius Esaias in uisione contra Moab: sed & Hieremias. Et usq; hodie ostēditur inter Medabā & Deblatai, Iazer ciuitas Amorraeorū in decimo lapide Philadiæ ad solis occasum, trās Iordanē quæ fuit terminus trib. Gad, extēditurq; usq; Aroer, quæ & ipsa respicit usq; Rabbā. Meminit urbis Iazer & Esaias in uisione contra Moab, sed & Hieremias. Fuit autē separata leuitis, & distat ab Efebon quindecim milibus: è qua magnū flumē erumpens, à Iordane suscipitur. Iordanis fluuius diuidens

diuidēs Iudæā, Arabiā, & Aulonē de quo supra diximus: qui usq; ad mare mortuū fluēs, c post multos circumitus iuxta Hiericho, mortuo cōmixtus mari, nomen amittit. Iethaba tha locus in deserto, ubi torrētes aquarū demonstrātur. Iericho urbs, quā Iordāne transgresso subuertit Iesus rege illius interfecto: pro quo extruxit aliā Ozam de Bethel ex tribu Ephraim, quā dñs noster atq; saluator sua præsētia illustrare dignatus est. Sed & hęc eo tēpore quo Hierusalē oppugnabatur à Romanis propter perfidiā ciuium capta atq; destructa est, pro qua tertia ædificata est, quæ usq; hodie permanet, & ostenduntur utriusq; urbis uestigia usq; in præsētē diem. Ierusalem, in qua regnauit Adonibezech, & post eū tenuere Iebusæi, è quibus sortita est uocabulū, quos multo post tēpore Dauid ex terminans, totius eā Iudææ prouinciæ Metropolitim fabricatus est, eo quod ibi locū tēpli emerit, & impensas structuræ Solomoni filio dereliquerit. Hęc esse Iosephus refert quæ in Genesi scribitur Salē sub rege Melchisedeck. Fuit autē in tribu Benjamin. Iebus ipsa est quæ & Hierusalē. Iarim ciuitas Gabaonitarū. Iarimuth ciuitas quā subuertit Iesus in tribu Iuda, quarto distās ab Eleutheropoli lapide, iuxta uillā Eschaol. Ilimoth, ubi absconditus est Dauid, de qua et supra qd nobis uideretur dissipatā. Symmachus uero desertam, in Regnorū lib. 1. pro Ilimuth Aquila interpretatur dissipatā. Symmachus uero desertam, Iedna in sexto ab Eleutheropoli lapide pergētib. Chebron. Iethonā ciuitas Carmeli, quā Iedna in sexto ab Eleutheropoli lapide pergētib. Chebron. Iethonā ciuitas Carmeli, quā cepit Iesus, rege illius interfecto. Iair ciuitas tribus Manassē. Iamuel in tribu Iuda. Est autē usq; hodie oppidū Palæstine. Iamnia inter Diospolim & Azotū. Iabir ciuitas literarum in tribu Iuda. Iagur in tribu Iuda. Iermus in tribu Iuda. Est autē usq; hodie uilla Iermuscha in decimo ab Eleutheropoli lapide ascendētib. Eliā. Iethael in tribu Iuda. Iettan in tribu Iuda. Iether in tribu Iuda, ciuitas sacerdotalis. Et nūc est uilla prægrādis Iethira nomine, in uicesimo miliario Eleutheropoleos, habitatores quoq; eius oēs Christiani sunt. Sita est autē in interiori Daroma iuxta Malathan. Diximus de hac & supra. Ianum in tribu Iuda, est uilla Ianua in tertio miliario legionis cōtra meridiē. Sed non uidetur ipsa esse quæ scribitur. Iethan in tribu Iuda, ciuitas sacerdotalis est, hodieq; uicus prægrandis Iudæorum in decimo octauo lapide ab Eleutheropoli ad australē partē in Daroma. Iezrael in tribu Iuda, sed nō est ipsa quæ supra Iezrael in tribu Manassē, hodieq; prægrādis uicus ostēditur in cāpo maximo inter Scythopolim & legionē. Fuit autē terminus Issachar. Sed & unus de posteris Ephrate, sicut in Paralipomenon legimus, uocatus est Iezrael. Iecdaan in tribu Iuda. Iephleti in tribu Ioseph. Ianon in tribu Ephraim. Hanc quoq; cepit rex Assyriorū: & hodie uicus ostēditur Ianon in Acrabatena regione duodecimo lapide de Neapoleos cōtra oriētē. Iamin pro quo Aquila & Symmach. interpretātur dexterā. Iasab, pro quo Hebræi habitatores legūt. Inemech pro quo Aquila & Symmach. transtu Ierunt in uallē. Ieblaā in tribu Manassē, de qua alienigenas non ualuit expellere. Ierphel in tribu Bēiāmin. Iecnal in tribu Zabulō, ciuitas separata leuitis. Iaschie, in tribu Zabulō, nūc usq; Ioppe uocatur, ascēsus Iapho. Sed & oppidū Sycaminū nomine, de Cæsarea Pro Iemaidē pergētib. super mare, propter mōtē Carmelū Epha dicitur. Iepthael in tribu Zabulon. Iadela in tribu Zabulon. Iermoth in tribu Issachar urbs sacerdotibus separata. Posuimus & supra Ierimuth, cuius & Osee propheta meminit. Icoc, sortis Neptalim in cōfinito triū tribuū: id est in tribu Zabulon ad australē plagā, in tribu Aser ad occidentē, porro in tribu Iuda ad solis ortum. Iabnel in tribu Neptalim. Ieron in tribu Neptalim. Iethlan in tribu Dan. Ielon in tribu Dan. Iud in tribu Dan. Ieracō in tribu Dan. Inlechi, pro quo Aquila interpretatur in maxilla. Iabis Galaad, & hanc oppugnauerūt filij Israel. Nūc autē est uicus trās Iordanē in sexto miliario ciuitatis Pellē, super montē eūtib. Gerasam. Iaar saltus, in quo examē apū fuit. Ieramel, regio Allophylorū. Iether, ad quā misit Dauid: nūc est uilla in Doroma, nomine Iethira, de qua supra diximus. Iecmaan ciuitas principū Solomonis. Itabyriū, pro qua Aquila & Symmach. in Osee propheta transtulerunt Thabor. Est autē mons Thabor in campo maximo ad occidentalē plagam legionis. Iethoel nomen petræ in Regnorum libris. Iethaba, urbs antiqua Iudææ. Imaczeb,

pro

A pro quo Symmach. trāstulit in ualle Zeb. Inachim, siue Ibachim, pro quo Aquila & Symmachus trāstulerūt in fletu: meminit huius Micheas propheta. Ioppe, oppidū Palæstine maritimū in tribu Dan. Inaraba, pro quo Aquila trāstulit in humili uel plano. Porro Symmachus in campestri. Iiurea & Trachonitis regio: cuius tetrarcha fuit Philippus: sicut in euāgelijs legimus. Trachonitis autē dicitur terra iuxta Arabiæ desertū, qd Bosræ iūgitur.

LAsa terminus Canangorū circa Sidonē. Luza in tribu Benjamin, quā postea cognominauit Bethel. Est autē usq; hodie uilla, in sinistra parte uiae de Neapoli pergentibus Æliam. Luza, hæc altera est, quæ cecidit in sortē filiorū Ioseph, iuxta Sichem in tertio lapide Neapoleos. Lothan, urbs ducum Edom. Lebona in deserto, castra filiorū Israel.

Labon locus solitudinis, trās Iordanē, in quo Moyses Deuteronomiū legit. Lachis in tribu Iuda. Sed & hanc cepit Iesus, rege eius interfecto. Meminit huius Esaias & Hieremias, & nūc est uilla in septimo miliario ab Eleutheropoli euntibus Daromā. Lebna, in tribu Iuda, ciuitas sacerdotalis, quam tenuit Iesus, rege interfecto, nūc est uilla in regione Eleutheropolitana, quæ appellatur Lobna. Scribit de hac Esaias. Lasaron, & hęc cepit Iesus rege illius interfecto. Lapis Boen filiorū Ruben: est autē terminus tribus Iudæ. Laboth, in tribu Iuda. Lamas, in tribu Iuda. Labaoth, in tribu Simeon. Labanath, in tribu Aser. Lachū, terminus Neptalim. Laboemath, pro quo Aquila interpretatur ingressus Emath. Lesem, hanc filij Dan ui captam cognominauerunt Dan. Luza altera iuxta Bethel in terra Cethim, quam condidit ille qui abierat de Bethel, sicut historia narrat.

Lechi, pro quo Aquila & Theodotion interpretantur maxillam, de qua supra diximus. Laifa, hanc filij Dan captā manu, possederunt, cū esset procul à Sidone, & uocauerūt eam Dan. Fuit autē terminus terræ Iuda, cōtra septentrionē à Dan usq; ad Bersabeæ se tendentis. Meminit huius & Esaias. Sita est autē iuxta Paneadā, de qua Iordanis fluiuius erumpit.

Lamathara, ad quē locum Ionathan iacula dirigebat: pro quo Aquila interpretatur ad signum. Symmachus ad conditum. Ladabar, ubi erat Miphiboseth. Lodabar, unde fuit Machir. Libanus, mons Phœnicis altissimus. Luith, huius meminit Esaias, & est usq; hodie uicus inter Areopolim & Zoaram nomine Luitha.

Messe regio Indiæ, in qua habitauerunt filij Iectan, filij Heber. Mamre, hæc est Chebron iuxta quam sepultus est Abraham cum Isaac & Iacob, de qua supra diximus.

Mamre autem & unus uocabatur amicorum Abraham. Madian, urbs ab uno filiorum Abraham ex Cethura sic uocata. Est autem trans Arabiam ad meridiem in deserto Saracenorum contra orientem maris rubri, unde uocantur Madianæi & Madianæa regio. Legimus & filias Obab fœceri Moyse, filias Madian: sed hęc alia ciuitas est *ὀμώριμ* eius iuxta Arnonem & Areopolim, cuius nunc ruinæ tantummodo demonstrantur.

Moab ab uno filiorum Lot qui uocabatur Moab, urbs Arabiæ, quæ nunc Areopolis dicitur, sic uocata est: cuius & supra meminimus. Appellatur autem Moab ex nomine urbis & regio. Porro ipsa ciuitas quasi proprium uocabulum possidet Rabbath Moab, id est grandis Moab. Mafraca ciuitas regni Edom, circa Gabalenen. Mabsar, usq; ad præsētē diem uicus grādis in regione Gabalena, & appellatur Mabsara ad urbem Petram pertinens. Magdiel: & hæc in regione Gabalena possessa olim à ducibus Edom. Magdalu, ad quam filij Israel cum exissent de Ægypto peruenerunt, antequam transirent mare rubrum. Legimus & Ezechiel de Magdalo usque Siemem. Porro Hieremias Iudæos, qui secum fugerant, Babyloniorum impetum declinantes, in hac urbe Ægypti habitasse refert. Merra quod interpretatur amaritudo. Est autem locus, in quo amaras aquas iactu ligni Moyses in dulcem uertit saporem. Memoria, id est sepulchra concupiscentiæ, castra filiorum Israel in deserto, ubi post esum carniū ascendit ira Dei super illos.

Maceloth castra filiorum Israel in solitudine. Meztheca castra filiorum Israel in solitudine. Masurith, castra filiorum Israel in deserto.

Mathane, quæ nunc dicitur Mathana: sita est autem in Arnone, duodecimo miliario procul contra orientalem plagam Medebæ. Misor ciuitas Og regis Basan.

Significat

Significat autē Misor loca plana atq; cāpestria. Machanarath terminus urbis Amman quæ & Philadelphia dicitur. Madbares quā nos uocamus eremū, hanc Hebræi Madbarim nominant. Misaida filiorū iacin locus in solitudine, in quo obiit Aaron. Maceceda, in hac conclusit Iesus quinque reges in spelunca, quos interfecit cum rege Maceda, quæ fuit in tribu Iuda: & nunc est in octauo miliario Eleutheropoleos contra solis ortum. Madon, ciuitas in qua rex fuit Iobab, aduersus quē bellum gessit Iesus. Massefa in tribu Iuda, apud quam habitabat Iepte iuxta Chariathiarim, ubi quondā arca testamenti fuit, & Samuel populum iudicauit. Meminit huius & Hieremias. Merrom, aquæ ad quas exercitu præparato, castra sunt posita. Est autem nunc uicus Merrus nomine in duodecimo miliario urbis Sebastæ iuxta Dothaim. Masrephothmaim, pro quo Aquila Masrephoth aquæ, Symmachus Masrephoth maris interpretati sunt. Machathi, urbs Amorrhæorū super Iordanē iuxta montem Ermon, de qua exterminare non ualuerunt filij Israel Machathæum. Marom, & hanc cepit Iesus rege illius interfecto: posita est & supra Marrus. Mageddo, & hanc cepit Iesus, rege illius interfecto: quæ cum cecidisset in sortem tribus Manasse, nequaquam possedit eam, quia pristinos habitatores nequiuit expellere. Misor, pro quo Aquila & Symmachus humilem interpretati sunt. Est autem ciuitas tribus Ruben, separata leuitis in regione Gabalena. Medaba, usq; hodie urbs Arabiæ, antiquum nomē retinēs iuxta Efebon. Mephaath in tribu Benjamin. Sed & alia est trans Iordanē, in qua præsidium Romanorū est militum propter uicinā solitudinem. Maspha in tribu Gad separata leuitis. Est autē & alia nunc Mapha in finibus Eleutheropoleos contra septentrionē pergentibus Eliam, pertinens ad tribum Iuda. Manaim in tribu Gad separata leuitis in regione Galaaditide. Medemana in tribu Iuda, cuius meminit Esaias, & nūc est Menois oppidū iuxta ciuitatē Gazam. Magdala in tribu Iuda. Masera in tribu Iuda: cuius nunc tantūmodo sunt ruinae in secundo lapide Eleutheropoleos. Maon in tribu Iuda contra solis ortū Daromæ. Maroth in tribu Iuda. Maddi in tribu Iuda. Massa in tribu Benjamin. Macoth in tribu Manasse. Marala ascensus Zabulon. Moladab in tribu Iuda uel Simeonis. Masan in tribu Aser iuxta Carmelum ad mare, ciuitas separata leuitis. Mare Salinarum, quod uocatur mortuum, siue Asphalti, id est bituminis inter Hiericho & Zoaram. Meeleb terminus Neptalim. Magdiel in tribu Neptalim, & hodie paruus uicus ostenditur in quinto miliario Doræ pergentibus Ptolemaidem. Mons Oliuarum ad orientem Hierusalem, in quo discipulos erudiebat Iesus. Mosphetaim, pro quo Aquila interpretatur fortium, Symmachus uiciniarum. More nomen est collis, de quo in libris Hebraicarum quæstionum plenius disputatur. Mennit, ubi Iepte præliatus est: nunc autem ostenditur Mannith uilla in quarto lapide Esbus pergentibus Philadelphiam. Macmas, usq; hodie uicus grandis ostenditur in finibus Eliæ, antiquum nomen retinens, nouem ab ea milibus distans iuxta uillam Rama. Messab hostile oppidū iuxta Gabaa. Magdon siue Magron, ubi sedit Saul. Massepha in Moab, ad quam profugus Dauid cum Saulis insidias declinaret uenit. Masareth, in qua sedit Dauid, nunc deserta, pro qua Aquila interpretatur munitiones, Symmachus refugia, Theodotion speluncas. Masbach, ciuitas hostilis regis Adrazar. Mela, id est Gemela, quam Aquila & Symmachus transferunt uallem Salis. Diximus de hac & supra. Maacha regio regis Gessur. Modim uicus iuxta Diopolim, unde fuerunt Machabæi: quorum hodieq; ibidem sepulchra monstrantur. Sat itaque miror quomodo Antiochiæ eorum reliquias ostendant, aut quo hoc certo autore sit creditum. Mabsar Tyri, pro quo Aquila & Symmachus interpretantur munitam Tyrum. Magao urbs quam ædificauit Solomon. Meeber, pro quo Aquila transtulit ἀντιόχεια, Symmachus ἐξουατίας, id est, trans uel de contra. Maces urbs unius principum Solomonis. Mello ciuitas quam ædificauit Solomon. Porro Symmachus & Theodotion ad impletionem transtulerunt, & de hac in libris Hebraicarum quæstionum plenius dicitur. Medam ciuitas quam ædificauit Solomon. Memphis ciuitas Aegypti,

pti, cuius Osee, Ezechiel, & Hieremias prophetæ recordantur. sed & Iudæi qui cum Hieremias de Hierosolymis profugi exierant, habitauerunt in Memphis. Machaas in Osee, pro quo Aquila & Symmachus concupiscentias interpretatur. Miletus ciuitas Asiæ, de qua Ezechiel scribit. Mariboth, cuius meminit Ezechiel dicens: usq; ad aquam Mariboth, pro quo Aquila lites, Symmachus iurgia uel contradictiones interpretantur. Morasthi, unde fuit Micheas propheta. Est autem uicus contra orientem Eleutheropoleos. Masagan regio Moabitarum, ut scribit Hieremias. Misor regio Moabitarum iuxta Hieremiam. Mophat regio Moabitarum: sicut in Hieremia legimus. Posita est & supra Mephra. Maon regio Moabitarum, iuxta Hieremiam. Melchom idolum Ammonitarum, sicut scribit Hieremias. Magadan, ad cuius fines Matthæus euangelista scribit dominum peruenisse, sed & Marcus eiusdem nominis recordatur: nunc autem regio dicitur Magedena circa Gerasam.

NAid terra in qua habitauit Cain: uertitur autem in salum: id est motum, siue fluctuationem. Niniue urbs Assyriorum, quam ædificauit Assur egrediens de terra Sennaar. Est & alia usque hodie ciuitas Iudæorū nomine Niniue in angulo Arabiæ, quam nunc corrupte Neneuen uocat. Naaliel iuxta Arnonem castra filiorum Israel. Naban, quod Hebraice dicitur Nebo, mons supra Iordanem contra Hierichum in terra Moab, ubi Moyses mortuus est, & usque hodie ostenditur in sexto miliario urbis Esbus contra orientalem plagam. Nabo ciuitas filiorum Ruben in regione Galaad: cuius meminit Esaias in uisione contra Moab, & Hieremias. Est & cuiusdam uiri uocabulum Naban, qui Caan & cæteros uicos qui circum eum erant, ex suo nomine nuncupauit Naboth. Sed & usque hodie ostenditur locus desertus Naba, distans à ciuitate Esbus milibus octo contra meridianam plagam. Negeb aufer, apud Hebræos Nageb dicitur, quod Symmachus interpretatur meridiem. Sciendum autem quod eadem plaga apud Hebræos tribus uocabulis appellatur, Nageb, Theman, Darom, quod nos possumus austrum aphyricum & meridiem, siue Eurum interpretari. Nephendor, quod Symmachus interpretatur maritimam. Dor autem est oppidum iam desertum in undecimo miliario Cæsareæ pergentibus Ptolemaidem. Naptho, nomen fontis in tribu Benjamin. Naama ciuitas tribus Iudæ. Neesib in tribu Iuda, quæ nunc uocatur Nasib in septimo miliario Eleutheropoleos pergentibus Chebron. Nepsam in tribu Iuda. Naaratha in tribu Ephraim, & nūc est Naoroth uilla Iudæorū in quinto miliario Hierichus. Naphet in tribu Manasse. Naaloth in tribu Zabulon ciuitas separata leuitis. Nezeb in tribu Neptalim. Neela, de hac alienigenas Zabulon non ualuit expellere. Est hodieq; in regione Batanea uiculus nomine Neila. Nabbe siue Noba, ad quā ascendit Gedeō, urbs sacerdotib. separata, quā postea legimus furore Saulis subuersam. Nemra ciuitas tribus Ruben in terra Galaad: & usq; hodie uicus grandis. Narama in regione Batanea. Namoth locus in Rama, ubi sedit Dauid: & de hoc in libris Hebraicarum quæstionum diximus. Nachon, Area Nachon, pro quo Aquila interpretatur Area præparata. Nephath ciuitas unius principis Solomonis. Neriger, & hanc extruxerunt in regione Iuda Samaritani qui de Babylonia sunt profecti. Nezah quam condiderunt Auei in terra Iuda. Nefereth idolum Assyriorum. Nemrim, cuius meminit Esaias in uisione contra Moab, & Hieremias, nunc autem est uicus nomine Benamerium ad septentrionalem plagam Zoaræ. Nabeoth regio, de qua scribit Esaias. Nazareth unde & dominus noster saluator Nazarus uocatus est: sed & nos apud ueteres, quasi opprobrium Nazaræi dicebamus quos nunc Christianos uocant. Est autem usque hodie in Galilæa uiculus contra legionē in quinto decimo eius miliario ad orientalem plagam iuxta montem Tabor nomine Nazara. Naïm oppidum, in quo filium uicidug à mortuis Dominus suscitauit, & usque hodie in secundo miliario Tabor montis ostenditur contra meridiem iuxta Endor.

OReth ciuitas regni Nemrod in Babylone. Oolibama ciuitas principum Edom. Odolam, diximus de hac & supra, cuius meminit Esaias. Othon, ubi secundo filij Israel castrametati sunt, egredientes de Sochoth iuxta desertum, quādo profecti sunt de Aegypto. Opher, & hanc cepit Iesus rege illius interfecto. Ooli, ciuitas in tribu Aser. Ophera, uia

Ophra ducens ad terram Saal. Hucusque per o breuem literam legimus: exinde per exteri-
sum legamus elementum. On urbs in Aegypto quæ Heliopolis Græce dicitur, id est ciui-
tas solis, quam ædificauerunt filij Israel, sicut Septuaginta interpretes arbitrantur. Alioqui
in Hebraicis uoluminibus non habetur. Et recte, siquidem antequam Iacob ingrederetur
Aegypum erat extructa iam ciuitas, quæ & sacerdotem Petefrem patrem Afeneth habuit.
Or mons, in quo mortuus est Aaron, iuxta ciuitatem Petram, ubi usq; ad præsentem diem
ostenditur rupes, qua percussa, Moyses aquas populo dedit. Oboth in deserto castra filiorum
Israel. Osa in tribu Aser. Oram in tribu Nephtalim. Ophir, sicut in Regnorum libris legimus
est insula, unde aurum afferebatur Solomoni. Fuit autem unus de posteris Heber nomine
Ophir, ex cuius stirpe uenientes à fluuio Cophene, usq; ad regionem Indiae, quæ uocatur
Ieria habitasse refert Iosephus: à quo puto regionem uocabulum consecutam. On ciuitas Sa-
maria, pro qua in Hebraico scriptum est Aun, quod & Aquila & Symmachus interpre-
tantur, inutile: Theodotion, iniquitatem. Ocho ciuitas sacerdotalis. Oronaim urbs Moabi-
tarum, sicut in Hieremia scriptum est.

Puteus iuramenti, quem fodit Abraham, id est Bersabeæ in regione Gerarica. Dixi-
mus de hac & supra. Puteus uisionis in deserto, apud quem habitauit Isaac. Puteus iu-
dicij usque in præsentem diem in regione Gerarica. Vocatur autem uilla Berdan nomine
quod Latine dicitur puteus iudicij. Puteus iuramenti, ubi iurauerunt Isaac & Abimelech, uo-
caturq; oppidum Isaac. Sunt autem & alij plures putei in sanctis scripturis, qui hodieq; in
Gerarica regione, & iuxta Acalonem demonstrantur. Petra ciuitas Arabiae in terra Edom,
quæ cognominata est Iectael, & à Syris Recem dicitur.

Roboth in libro Hebraicarum quaestionum plenius diximus. Roboth urbs alia iuxta
fluuium ubi erat rex Edom: & usq; hodie est praesidium in regione Gabalena, & uicus gran-
dis qui hoc uocabulo nuncupatur Ramesse, urbs quæ ædificauerunt filij Israel in Aegypto:
olim autem & uniuersa prouincia sic uocabatur, in qua habitauit Iacob unà cum liberis suis.
Roob quam trāsierunt exploratores qui ab Iesu filio Naue missi sunt: & usque hodie uicus
Rooba in quarto lapide Scythopoleos sic uocatur, qui & leuitis separatus fuit. Raphaca in
deserto, ubi filij Israel castrametati sunt. Raphidim locus in deserto, iuxta montem Coreb, in
quo de petra fluxere aquæ, cognominatusq; est tētatio: ubi et Iesus aduersus Amalech dimi-
cat prope Pharan. Rathma in deserto castra filiorum Israel. Remmon phares, ubi filij Israel ca-
strametati sunt. Resa, castra filiorum Israel. Rammoth in tribu Gad ciuitas sacerdotalis &
fugitiuorum in terra Galaatide. Nūc autem est uicus in quinto decimo miliario Philadel-
phiae contra orientem. Recem, hæc est Petra ciuitas Arabiae, in qua regnauit Rocan, quem
interfecerunt filij Israel. Dicitur autem ipse quoq; rex Madian. Remmon in tribu Simeon-
is uel Iudæ: hodieq; est uicus Remmon iuxta Aeliam contra Aquilonem in quinto decimo
eius miliario. Rogel, nomen fontis in tribu Benjamin. Rama in tribu Benjamin ciuitas Sau-
lis: in sexto miliario ab Aelia ad septentrionalem plagam contra Bethel. Meminit huius & Hie-
remias. Recem in tribu Benjamin. Remmon, petra. Remmon in tribu Simeonis uel Zabul-
on. Rabboth in tribu Issachar: est usque hodie alia uilla Rebbo in finibus Eletheropoleos
ad solis ortum. Rethom in tribu Issachar. Roob in tribu Aser ciuitas separata leuitis. Rama
in tribu Aser usque ad ciuitatem munitam Assyriorum. Rama in tribu Nephtalim. Idcirco ea-
dem nomina uiculorum tribubus uarijs assignantur, quia cum apud nos unum nomen so-
nare uideantur, apud Hebræos diuersis literis scribuntur. Recchath in tribu Nephtalim. Ru-
ma quæ & Aarima, ubi sedit Abimelech sicut in libro Iudicum scriptum est, quæ nunc ap-
pellatur Remphitis. Est autem in finibus Diospoleos, & à plerisque Arimathea nunc dicitur.
Remmath, ad quam Dauid prædæ partem misit. Rachel, & hanc Dauid spoliatorum partem misit.
Rammoth Galaad, uilla trans Iordanem iuxta fluuium Iaboch. Diximus de hac supra. Rab-
bath ciuitas regni Ammon nunc Philadelphia: cuius meminit Hieremias. Roos quam
pertransiuit Dauid, pro quo Aquila & Symmachus interpretantur arcem. Rogellim, unde
fuit

A fuit Berzelai Galaadites amicus Dauid. Raphaim uallis Allophylorum ad septentrionalem
plagam Hierusalem. Remman ciuitas regum Syriae iuxta Damascum. Reth, hanc percussit Afa-
rex. Rethem, pro qua Aquila interpretatur ἀπνευβορ, id est iuniperum, Symmachus umbracu-
lum. Remon, huius meminit Esaias in uisione contra Moab. Reseph, ciuitas Syriae. Raphet
urbs Assyriorum in regione Themā, de qua in Esaiā scribitur. Rebla in terra Emath: unde ui-
ctor Pharao adductum Iochas transtulit in Aegyptum. Remma mons in Esaiā, pro quo Aquila
interpretatur mons Emona, Symmachus in Armenia. Est autem & uilla Remmus in Doro-
ma. Porro in regnorum libris, Rema domus dicitur idoli Damasceni. Reblata regio Babilo-
norum, uel urbs quæ nunc Antiochia uocant. Ramale, pro quo Aquila interpretatur exalta-
bitur: scriptum est in Zacharia. Est autē & alius locus in tribu Benjamin iuxta Bethlehem,
de quo dicitur: Vox in Rama audita est: de hoc in libris Hebraicarum quaestionum plenius
dicitur. Rhinocorura ciuitas Aegypti, cuius meminit Esaias. Sciendum autē, quod hoc uocabu-
lum in libris Hebraicis non habetur: sed à Septuaginta interpretibus propter notitiam loci
additum est. Quod in libro Hebraicorum nominum diximus: hoc etiā nunc in s, litera uidetur
titulo prænotandum: apud Hebræos tria esse s, hoc est, samech, zade & sin. Quæ cum apud
Græcos & Latinos sono simili proferantur: in sua lingua aliter atq; aliter resonat. Vnde acci-
dit ut eadem nomina apud nos diuersum sonare uideantur, & plus quam cætera litera hæc
habeat. Non enim ex una, sed ex tribus literis loca & urbes & uiculi describuntur.

Sidon urbs Phœnicis insignis, olim Cananæorum terminus ad Aquilonem respiciens:
& postea regionis Iudææ. Cecidit autem in sortem tribus Aser, sed non eam possedit:
quia hostes nequaquam ualuit expellere. Senaar campus Babylonis, in quo turris extructa
est. Vnde egressus Assur ædificauit Ninuem. Meminit huius loci Iosephus in primo Anti-
quitatum libro, ita scribens. De campo qui in Babylonia regione uocatur Sannaar, narrat
Hestiazus historicus, dicens: Quidam sacerdotum profugi de templo Gemalij Iouis sacra-
rapientes, in Sennaar campum Babyloniae peruenere. Sichein & Salem, quæ Latine &
Græce Sicima uocata est, ciuitas Iacob, nunc deserta est. Ostenditur autem locus in subur-
banis Neapoleos iuxta sepulchrum Ioseph, quam subuertit Abimelech, & seminauit in ea sa-
lem: sicut in libro Iudicum scriptum est. Postea uero instaurata est à Hieroboam, ut Regno-
rum narrat historia, & sita est in finibus tribus Ephraim. Sed & filius Emmor appellaba-
tur Sichein, à quo & locus nomen acceperat. Fuit autē & altera Sichein in monte Ephraim
ciuitas fugitiuorum. Sennaar unde fuit Amraphel qui aduersus reges Sodomorum bel-
lum gessit. Sodoma ciuitas impiorum diuino igne consumpta, iuxta mare mortuum. Se-
boim & hæc ciuitas impiorum in æternos cineres dissoluta iuxta urbem quondam Sodo-
mam. Sophera mons orientis in India, iuxta quem habitauerunt filij Iectam, filij Heber: quos
Iosephus refert à Cophene flumine, & Indiae regionibus usque ad id locorum peruenisse,
ubi appellatur regio Ieria: sed & clasis Solomonis per triennium hinc quædam commer-
cia deportabat. Seora, urbs iuxta Sodomam, quæ & Segor & Zoara: de qua & supra dixi-
mus. Saue ciuitas antiqua in qua habitauerunt Ommei gens ualida super regionem Sodo-
mæ quæ excidit Chodorlaomor. Seir mons in terra Edom, in qua habitauit Esau in regione
Gabalena: quæ ex eo quod Esau pilosus esset & hispidus, Seir, id est pilosi nomen accepit. In
quibus locis prius habitauit Chorræus, quem interfecit Chodorlaomor. Meminit montis
Seir & Esaias in uisione Idumææ. Salem ciuitas Sicimorum, quæ est Sichein: sed & alia uil-
la ostenditur usq; in præsentem diem iuxta Aeliam contra occidentalem plagam hoc nomi-
ne: in octauo quoq; lapide à Scythopoli in campo uicus Salumias appellatur. Iosephus ue-
ro Salem esse affirmat, in qua regnauit Melchisedek, quæ postea dicta est Solyma: & ad ex-
tremum Hierosolymæ nomen accepit. Sur ubi inuenit angelus ancillam Saræ Agar inter
Cades & Barad. Extenditur autem desertum Sur usque ad mare rubrum, quod ad Aegy-
pti confinia peruenit. Porro Cades solitudo est super urbem Petram: sed & scriptura deser-
tum Cades contra faciem Aegypti extendi memorat: ad quod primum uenere Hebræi ru-
bro mari trāsudato. Segor quæ & Bala & Zoara, una de quinque ciuitatibus Sodomorum

ad preces Lot de incendio referuata, quæ usq; nunc ostenditur. Meminit huius & Esaias in uisione contra Moab, de qua & supra diximus. Scenæ, id est tabernacula, locus in quo habitauit Iacob regressus de Mesopotamia, qui lingua Hebraica appellatur Sochet. Sochet prima mansio filiorum Israel in deserto, postquam de Aegypto sunt profecti antequam mare transirent rubrum. Sin desertum inter mare rubrū & solitudinem Sina. Nam de deserto Sin filij Israel uenerunt in Raphidim, & à Raphidim in desertum Sina, iuxta montem Sina, ubi Moyses tabulas legis accepit. Desertum autem Sin idem dicit esse scriptura quod & Cades: sed hoc iuxta Hebræos. Cæterum in Septuaginta interpretibus non habetur. Selmona castra filiorum Israel in deserto. Saphar, mons Saphar in deserto castra filiorum Israel. Sattim, ubi populus pollutus est fornicatione filiarum Moab. Est autem iuxta mōtem Phogor: unde & Iesus exploratores ad inuestigandam & noscendam terram misit Hiericho. Sabarna ciuitas Moab in terra Galaad: quæ cecidit in sortem tribus Ruben: meminit & huius Esaias in uisione contra Moab. Senna terminus Iudæ, & usque hodie ostenditur in septimo lapide Hierichus contra septentrionalem plagam uilla nomine Magdalsenna: quod interpretatur turris Senna. Selcha ciuitas regis Og in regione Basanitide. Sephama terminus Iudæ ad solis ortum. Sadada terminus Iudæ. Semeron, & hanc cepit Iesus rege illius interfecto. Dicunt autem nunc pro ea Sebasten uocari oppidum Palæstinæ: ubi sancti Ioannis Baptistæ reliquæ conditæ sunt. Legimus in Regnorum libris, quod Amr rex Israel emerit montem Semeron à quodam Semer: & ædificauerit in uertice eius ciuitatem: quam ex nomine domini appellauerit Semeron. Seira & hanc cepit Iesus filius Naue. Selcha ciuitas in regione Basanitide. Sihor locus contra faciem Aegypti: sed & hodie ostenditur uilla nomine Sihor inter Aeliam & Eleutheropolim in tribu Iuda: super hoc in libris Hebraicarum quæstionum plenius diximus. Saorth in tribu Ruben, super Iordanem. Sachoth in tribu Gad super Iordanem. Saphon in tribu Gad super Iordanem. Sacharona in tribu Iuda. Samen in tribu Iuda. Saal in tribu Iuda uel Simeon. Sicelech quam Achis rex alienigenarum dedit ad inhabitandum Dauid. Est autem in Daroma fortis Iudæ uel Simeonis. Sanfanna in tribu Iuda. nelei in tribu Iuda. Saara uicus in finibus Eleutheropoleos contra septentrionem pergentibus Nicopolim, quasi in decimo miliario in tribu Dan siue Iuda. Socho in tribu Iuda. Sunt autem usque hodie uiculi duo pergentibus Aeliam de Eleutheropoli in nono miliario uia publicæ, unus in monte, alter in campo situs, qui Sochoth nuncupantur. Sarain in tribu Iuda. Senam in tribu Iuda. Saphir uilla in montanis sita inter Eleutheropolim & Ascalonem in tribu Iuda. Socho de qua supra dictum est. Dicuntur autem Samaritani qui de Babylone profecti sunt, hunc uiculum condidisse. Scatha in tribu Iuda. Selo in tribu Ephraim, in quo loco arca testamenti mansit, & tabernaculum domini usque ad tempora Samuelis. Est autem in decimo miliario Neapoleos in regione Acrabitena, sed & Iudæ patriarchæ filium Selon appellatum legimus. Sichein in tribu Manasse ciuitas sacerdotalis & fugitiuorum in monte Ephraim, ubi sepelierunt ossa Ioseph, de qua & supra diximus. Sames, id est fons. Sames in tribu Benjamin, pro quo Aquila interpretatur fontem solis. Semri in tribu Benjamin. Sela in tribu Benjamin. Sabea in tribu Simeon. Sarith terminus Zabulon. Samas pro quo Theodotio & Symmachus transtulerunt solis. Semron in tribu Zabulon. Sulem in tribu Issachar, & usque hodie uicus ostenditur nomine Sulem, in quinto miliario Tabor montis contra australem plagam. Seon siue Soen in tribu Issachar, hodieq; ostenditur uilla iuxta montem Tabor. Sasima terminus Issachar. Sior in tribu Aser. Sienaum quercus pertinens ad terminum Nephtalim. Soreth in tribu Dan, ubi Sampson fuisse legimus iuxta Estaol, de qua supra diximus. Samis in tribu Dan, de qua & supra memoriam feci sub nomine Bethlamis. Selaba in tribu Dan, usq; hodie grandis uicus ostenditur in finibus Sebastenis nomine Selaba. Sephet Cananæorum locus. Sirota quo confugit iudex Aho. Diximus autem supra de Seira. Sur Oreb, quod Aquila interpretatur petra Oreb. Selmon mons quæ conscendit Abimelech aduersus Sicimam dimicans. Sephina pro quo Aquila & Symmachus interpretantur

pretantur Aquilonem. Sorech nomen torrentis, de quo loco fuit Dalila illa Sampsonis, sed & usque hodie ad septentrionalem plagam Eleutheropoleos uicus ostenditur nomine Capharforech iuxta uillam Saraa, unde fuit Sampson. Sophim mons Ephraim in loco Armatham. Salisa quam Saul transijt. Senna nomen petrae. Saalim uilla quam pertransijt Saul in finibus Eleutheropoleos contra occidentem, septem ab ea milibus distans. Sciph, ubi Samuel inuenit Saulem. Sabim, ubi Saul præliatus est. Sonam, ubi fuit illa mulier Surnamitis: est autem hodie uicus in finibus Sebastæ in regione Acrabitena uocabulo Sarnim. Saphamoth, ad quem locum misit Dauid. Seira nomen putei, à quo Iob fecit tertium principem exercitus Abner. Suba cuius regem percussit Dauid. Sarthan, quæ est ad radices Iezrael. Sophera, quæ est & Saphir, unde ueniebant naues Salomonis: de qua supra diximus. Est autem mons orientis pertinens ad Indiæ regionem. Sarara, ciuitas pergentibus Edom. Saba, ciuitas regalis Aethiopiæ, quam Iosephus à Cambyse rege Mæroen cognominatam ex fororis uocabulo refert. Sela, ubi percussus est Iob. Saphar-naim, de quibus locis Assyrij transmigrantes, habitauerunt in Samaria: & ab ipsis Samaritanorum gens sumpsit exordium. Meminit horum & Esaias, Sademoth, ubi Ozias rex idolorum signa combussit. Sarepta, oppidum Sidoniorum in uia publica situm: ubi habitauit quondam Elias. Saron, cuius & Esaias meminit, dicens: In paludes uersus est Saron. Usque in præsentem autem diem, regio inter mōtem Thabor & stagnum Tyberiadis Saronas appellatur. Sed & à Cæsarea Palæstinæ, usque ad oppidum Ioppe omnis terra quæ cernitur, dicitur Saronas. Sephela, sicut scribit Esaias, pro quo Aquila campestem, Symmachus uallem interpretatur. Usq; hodie omnis regio iuxta Eleutheropolim campestris & plana, quæ uergit ad Aquilonem & occidentem, Sephela dicitur. Senaar, pro quo Aquila Sennā, Symmachus interpretatur uberem: meminit huius & Micheas propheta. Sedrach, terra Damasci, legimus in Zacharia. Sion, mons urbis Hierusalē. Samaria, ciuitas regalis in Israel, quæ nunc Sebaste dicitur. Sed & omnis regio quæ fuit circa eam, à ciuitate quondam nomen acceperat. Sor, Tyrus, metropolis Phœnicæ in tribu Nephtalim. Soene, ciuitas Thebaidis, sicut scribit Ezechiel. Sabarim, inter Damascum & Emath: sicut scribit Ezechiel. Sais ciuitas Aegypti: cuius meminit Ezechiel, à qua & Saites pagus. Sadala, terminus Iudæ: sicut scribit Ezechiel. Salisa, pro quo Aquila interpretatur triennialis: meminit huius Hieremias. Sichar, ante Neapolim iuxta agrum quem dedit Iacob filio suo Ioseph, in quo dominus noster atq; saluator secundum euangelium Ioannis, Samaritanæ mulieri ad puteum loquitur, ubi nunc ecclesia fabricata est.

Tigris, fluuius de paradiso exiens iuxta scripturæ fidem, pergensq; contra Assyrios: & post multos circuitus, ut uult Iosephus, in mare rubrum influens. Vocatur autem hoc nomine propter uelocitatem, instar bestiae nimia pernitate currentis. Terebinthus, in Sicimis, sub qua abscondit Iacob idola, iuxta Neapolim. Tina, in tribu Iuda. Talem, in tribu Iuda. Tesan, in tribu Iuda. Tyrus, in tribu Nephtalim. Tabath, ubi pugnatum est aduersus Madian. Tob terra, in qua habitauit Iephte. Tophet, in ualle filiorum Ennon: ubi populus Israel, gentium simulachra uenerabatur. Est autem locus in suburbanis Hierusalem. Tanis ciuitas Aegypti, sicut Esaias & Ezechiel scribunt. Tafnas, ciuitas Aegypti. Lege Osee, Ezechiel & Hieremiam. In hac habitauerunt Iudæi, qui ob metum Babyloniorum cum Hieremia fugerunt. Trachonitis regio siue Ithurea: cuius Tetrarches fuit Philippus iuxta euangelium Lucae. Diximus de hac & supra. Est autem trans Bosram Arabiae ciuitatem in deserto, contra australem plagam quasi ad Damascum respiciens. Hucusq; per t, simplicem litteram legerimus. Verum quoniam quæ sequuntur apud Hebræos non ex Thet, sed ex Thau, id est Theta Græco scribuntur, cum aspiratione legere debemus. Theman regio principum Edom in terra Gebalitica, à Theman filio Eliphaz filij Esau sortita uocabulum: sed & usq; hodie est uilla nomine Thaman, distans ab urbe Petra quinque milibus: ubi & Romanorum militum præsidium sedet: de quo loco fuit Eliphaz rex Themanorum. Unus quoque filiorum Ismael appellabatur Theman. Sciendum autem quod omnis australis regio He-

brais Theman dicitur. Thamna, ubi oues suas totondit Iudas: ostenditur hodieque prægrandis uicus in finibus Diospoleos euntibus Aeliam, in tribu Dan siue Iudæ. Thamna ciuitas alia principum Edom: sed & concubina Eliphaz filij Esau, Thamna appellata est, quæ peperit ei Amalech: unde Amalechitæ. Thaphol, locus in deserto trans Iordanem: in quo Deuteronomium scripsit Moyses contra Hiericho. Thaat, castra filiorum Israel. Thara, castra filiorum Israel. Thassu, in tribu Iuda ciuitas quam expugnauit Iesus, rege illius interfecto. Diximus & supra de termino Palæstinæ & Aegypti quæ appellatur Bethaphu. Taanach, ciuitas quam expugnauit Iesus rege illius interfecto. Fuit autem in tribu Manasse separata leuitis: & nunc in quarto miliario oppidi legionis hoc nomine uicus ostenditur. Thenath, in tribu Ioseph: hodieque uilla est Thenath in decimo miliario Neapoleos contra orientem, descendentibus Iordanem. Thaphue, in tribu Ioseph. Thaphut, in tribu Manasse. Thecua usque hodie iuxta desertum ciuitatis Aeliæ uicus ostenditur: unde & Amos propheta fuit. Thersam, & hanc cum rege suo cepit Iesus. Therema, in tribu Benjamin. Tholad, in tribu Iuda siue Simeonis. Thabor, terminus Zabulon. Est autem mons in medio Galilææ campo, mira rotunditate sublimis, distans à Diocæsarea decem milibus contra orientalem plagam: qui confinium quoque inter tribum Issachar & Nephtalim fuit. Talcha, in tribu Simeon: nunc uicus grandis Iudæorum dicitur Thella, quasi in sextodecimo miliario Eleutheropoleos contra orientalem plagam. Thannatsara, ciuitas Iesu filij Naue, in monte sita: de qua et supra sub nomine Thannæ diximus: in qua usque in præsentem diem sepulchrū eius ostenditur in tribu Dan. Thaanac, ciuitas iuxta quam Debbora aduersum Sisaram dimicauit in tribu Manasse, separata leuitis, quam tenere non potuit, pristinis cultoribus nequaquam eiectis. Est autem uilla nunc prægrandis, distans à legione tribus milibus. Thebes, urbs quam cum oppugnaret Abimelech, fragmine molæ ictus interijt. Est autem usque hodie uicus nomine Thebes, in finibus Neapoleos pergentibus Scythopolim quasi in terdecimo eius lapide. Thannatha, posuimus & supra. Thanna, in tribu Iuda. Thelamage, locus in quo Abner misit ad Dauid. Sed sciendum quod pro hoc uerbo Aquila interpretatur extemplo, Symmachus pro semetipso. Thaath, iuxta Galaad. Thampsā, terminus regni Salomonis. Thermothis, ciuitas quam ædificauit Salomon in deserto, cuius in libris Hebraicarum quæstionum mentionem plenius fecimus. Tharsis, unde aurum afferebatur Salomoni: hanc putat Iosephus Tarsum urbem esse Ciliciæ. Porro iuxta Ezechielem prophetam Carthago sentitur. Siquidem in eo loco ubi secundū Septuaginta interpretes legimus Carthaginem, in Hebræo habemus Tharsis scriptum. Nonnulli Indiā putauerunt: & de hoc tam in libro epistolarū, quas ad Marcellā scripsimus, quā in libro Hebraicarū quæstionū plenius diximus. Tharsa, ubi Asa rex Israel fuit. Tharsila, unde fuit Mauaen, usque hodie est uiculus Samaritanorum in regione Batanea, qui Thersila dicitur. Thesba, unde ortus est Elias propheta Thesbites. Theman iuxta Ezechielem ciuitas Idumææ. Porro Esaias in uisione eam ponit Arabiæ. Meminit huius & Hieremias. Abdias autem scribit ciuitatē Esau, sed & unus filiorum eius Theman appellabatur: sicut supra diximus. Tharthat, quam in terra Iudææ Euci condidit. Thalassar, regio Syriæ. Thogorma, legimus in Ezechiele. Thaphet, legimus in Hieremia Aranthapheth. Est autem in suburbanis Aeliæ usque locus qui sic uocatur, iuxta piscinam Fullonis, & agrum Acheldema.

VR Chaldæorum, ubi mortuus est Aram, frater Abraham: cuius hodieque, sicut Iosephus refert, tumulus ostenditur: & super hoc quid nobis uideatur, in libris Hebraicarum quæstionum plenius diximus. Vlammaus, pro quo in Hebræo scriptum habetur Luza. Eadem est autem quæ & Bethel: sicut supra diximus. Sed & quædam uilla nomine Vlamma in duodecimo Diocæsariæ lapide ostenditur contra solis ortum. Vz, unde fuit Iob de regione Aufitidi: sed & unus de posteris Esau, Vz nomine appellabatur. De quo in libris Hebraicarum quæstionum diximus. Xil, in tribu Iuda.

ZOphoim, regio principum in terra Edom quæ nunc uocatur Gabalena. Zoab, ciuitas Amorrhæorum sita in Arnone: de qua scriptum est, propterea dicitur in libro bellorū domini:

Amini: Zoab inflammauit torrentes Arnon. Zephrona, terminus Iudææ ad septentrionem. Zaret, uallis: Zaret in parte deserti. Zit, in tribu Iuda. Zannohua, in tribu Iuda: usque hodie in finibus Eleutheropoleos Aeliam pergentibus uilla Zanua, nuncupatur. Ziph, in octauo miliario. Chebron contra Orientem: usque hodie uicus ostenditur, ubi absconditus est Dauid. Fuit autem tribus Iuda in Daroma in finibus Eleutheropoleos. Ziph, mons squalidus uel calligās siue nebulosus, iuxta Ziph, in quo sedit Dauid prope Chermelam, quæ in scripturis sanctis Carmelus appellatur: uicus hodie Iudæorū: unde fuit Nabal Carmelius. Sed & unus de posteris Caleb dictus est Ziph. Lege Paralipomenon. Zochora, in Hieremia ciuitas Moabitarum: hæc est quæ nunc uocatur Zoara siue Segor, una de quinque ciuitatibus Sodomorum. Zeb, ciuitas Amman, hodieque uilla Zia ostenditur in quinto decimo lapide Philadelphæ, contra occidentem: de qua scribit Hieremias. Zoelth, nomen lapidis ubi Adonias immolauit uictimas iuxta fontem Rogel.

IN LOCA ACTORVM CENSURA.

Eruditus libellus, nec indignus Hieronymo, nisi quod alicubi citat ipsum Hieronymum. Quod tamen ipsum haud scio, an è marginali spacio translatum sit in contextum. Illud mirum, quod è tam multis tam pauca recensuerit loca, idque paucis: ut mihi suspicio sit, opus à fastidioso quopiam in comperitum fuisse contractum.

DE ACTIS APOSTOLORVM.

Cheldemach, ager sanguinis: qui hodie quoque demonstratur in Aelia ad australem plagam montis Sion, & hactenus iuxta Iudæorum consilium, mortuos ignobiles, alios terra tegit, alios sub diuo putrefacit. Asia regio, quæ cognominatur minor, absque orientali parte, qua ad Cappadociam Syriamque progreditur, undique circumdata est maritima: cuius prouinciæ sunt, Phrygia, Pamphylia, Cilicia, Lycaonia, Galatia, & alia multæ: sed specialiter ubi Ephesus ciuitas est, Asia uocatur. Aegypti regio à septentrione, mare magnum sinumque Arabicum: ab Orientale rubrum mare, à meridie oceanum, ab occasu Libyam habet: cuius inferiorem partem Nilus dextera læuaque diuisus, amplexu suo determinat. Canopico ostio ab Africa, ab Asia Pelusiaco, centum sexaginta milium passuum interuallo: quam ob causam inter insulas quidam Aegyptum retulere: ita se fundente Nilo utrinque, ut Δ figuram efficiat: inde multi quod Græcè literæ figuram efficiat, uocabulo Deltam appellauerunt. Aegypti uero mensuram ab unitate aluei, unde se primum findit in latera, ad Canopicum ostium, centum sexaginta sex milibus passuum: ad Pelusiacum, ducentorum quinquaginta sex. Arabiæ regio inter sinum maris rubri, qui Persicus, & eum qui Arabicus dicitur: habet gentes multas, Moabitas, Ammonitas, Idumæos, Saracenos, aliosque quamplurimos. Arabia autem sacra interpretari dicitur, eo quod sit regio thurifera, odores creans: hinc eam Græci *ἰσθαλασσῶν*, nostri beatam uocauerunt. Aethiopum regio ab Indo flumine confurgens, iuxta Aegyptum inter Nilum & Oceanum in meridie, sub ipsa solis uicinitate iacet: quorum tres sunt populi, Aegypti, Hesperia & Occidentis. Antiochia, ciuitas Syriæ cocles, in qua Barnabas & Paulus apostoli sunt ordinati. Est autem & alia in Pisdia prouincia, in qua eodem prædicantes, Iudæis dixerunt: Vobis oportebat primum loqui uerbum Dei, sed quoniam repulistis illud, &c. Alexandria, ciuitas Aegypti: quæ quondam No dicebatur, inter Aegyptum, Africam, & mare quasi claustrum posita, in qua beati Euangelistæ Marci tumultus hodieque ueneratur. Azotus, oppidum in regione Palæstinae, quod Hebraice dicitur Asdod: & est una de quinque olim ciuitatibus Allophylorū. Attalia, ciuitas Pamphylia maritima. Amphipolis, ciuitas & ipsa Macedonia: est & alia eiusdem nominis in Syria. Apollonia, & ipsa ciuitas Macedonia: & est altera in prouincia Africa, quæ dicitur Pentapolis. Athenæ, ciuitas Achaia philosophiæ dicata: studij: quæ cum una sit, plurali numero semper appellari solet: cuius Piræus portus septemplici muro quondam communis fuisse describitur. Areopagus, Athenarum curia, quæ interpretatur uilla Martis, quod ipse ibi quondam reus cædis à duodecim dijs iudicatus sit. Afos, ciuitas Asiae maritima, eadem Apollonia dicta. Antipatris, ciuitas Palæstinae, nunc diruta, quam Herodes rex Iudææ ex patris sui nomine uocauerat. Appij forum,

nomē fori Romę, ab Appio quondā consule tractū: à quo & uia Appia cognominata est. **B**abylon, metropolis regni Chaldaeorū, ubi eorum qui ædificabant turrim, linguae diuisae sunt, à qua & regio circūposita, Babylonia uocatur. Hanc fuisse potētissimā, & in campestribus per quadrū sitam, ab angulo usq; ad angulum muri sedecim milia passuū tenuisse, id est simul per circuitum sexagintaquatuor milia, refert Herodotus: & multi alij qui Græcas historias cōscripserūt. Arx autē, id est capitolium illius urbis, est turris quæ post diluuiū ædificata, quatuor milia passuū tenere dicitur: cuius post ruinā muri tantum fictiles remansisse, & ob bestias quæ illic abundant captandas, recuperati esse traduntur. Bithynia prouincia Asiæ minoris, quæ & quondam Bebrycia, deinde & Mygdonia dicta est, & maior Phrygia, lera flumine à Galatia determinata. Habet ciuitatem eiusdem nominis. Berrcea, ciuitas in Macedonia, quæ uerbum Domini nobiliter accepit.

Cappadocia, regio in capite Syriæ, id est ad septentrionē. Cyrene, ciuitas in Libya: cuius regio etiā Pentapolitana uocatur, eo q̄ quinq; urbibus maxime fulgeat, Berenice, Arsinoe, Ptolemaide, Apollonia, ipsaq; Cyrene. Creta, Græciæ insula, centū quondā oppidis insignis, famosaq; diuitijs, maxime æris. Ibi enim prima huius metalli inuentio & utilitas fuit: cui proximum est in finibus Ciliciæ promontoriū, & oppidum Veneris. Cilicia, prouincia Asiæ, quam Cydnus amnis intersecat, & mons Amanus, cuius meminit Solomon, à Syria cœle separat. Carra, ciuitas Mesopotamiæ, apud Romanos Crasside clade, apud nos hospitio Abraham patriarchæ & parentis eius morte nobilis. Chaldaeorum regio inter Babyloniā & Arabiam, Tygrim & Euphraten. Chanaan, filius Cham, obtinuit terram à Sidone usq; ad Gazam, quam Iudæi postea possederūt eiectis Chananaeis. Cæsareæ ciuitates duæ sunt in terra promissionis. Vna Cæsarea Palæstinæ in littore magni maris sita est, quæ quondam Pyrgos, id est turris Stratonis dicta est: sed ab Herode rege Iudææ, nobiliter & pulchrius, & contra uim maris multo utilius instructa, in honorem Cæsaris Augusti Cæsarea cognominata est: cui etiam templum in ea marmore albo construxit: in qua nepos eius Herodes ab angelo percussus, Cornelius centurio baptizatus, & Agabus propheta zona Pauli ligatus est. Altera uero Cæsarea Philippi: cuius Euangelij scriptura meminit, ad radices montis Libani, ubi Iordanis fontes sunt, à Philippo tetrarcha eiusdem regionis facta, & in honorem Tyberij Cæsaris cognominata. Sed & tertia Cæsarea, Cappadocię metropolis est, cuius Lucas ita meminit: Profectus ab Epheso, & descendens Cæsareā, ascendit & salutauit ecclesiam. Corinthus, ciuitas Achaicæ maritima. Cenchræ, portus Corinthiorū ciuitatis. Chios, insula ante Bithyniā, cuius nomen Syra lingua mastice designat, eo quod ibi mastix gignitur. Hanc aliqui Chiam appellauerunt à Chione nymp̄ha. Cnidus, insula contra Asiam nobilissima, adiacēs prouinciæ Caricæ: & est eiusdem nominis oppidum in insula Calymna.

Damascus, urbs nobilis Phœnicis, quæ & quondam in omni Syria tenuit principatum, & nunc Saracenorum metropolis perhibetur: unde & rex eorum Nauas, famosam in ea sibi suæq; genti basilicam dedicauit, Christianis in circuitu ciuibus, Baptistę Ioannis ecclesiam frequentantibus. Derbe, ciuitas Lycaonię prouincię.

Elamitæ, principes Persidis, ab Elam filio Sem appellati. Ephesus, Amazonū opus, ciuitas in Asia, ubi requiescit Euangelista Ioannes.

Frygia, prouincia Asiæ, Troadi superiecta, in septentrionali sui parte Galatię contemina, meridiana Lycaonię & Pisidię Macedoniaq; ab Oriēte Cappadociā attingit. Duæ autē sunt Phrygię, quarum maior Smyrnā habet: minor uero Ilium. Phœnicia, prouincia Syrię, cuius partes sunt, Samaria & Galilæa, & alię plurimę regiones.

Galilæa duæ sunt. Vna Galilæa gentium uicina finibus Tyriorū in tribu Neptalim. Altera circa Tyberiadem & stagnū Genesareth in tribu Zabulon. Galatia, prouincia Asiæ, à Gallis uocabulum trahens: qui in auxiliū à rege Bithyniæ euocati, regnū cum eo facta uictoria diuiserūt. sicq; deinde Græcis admixti, primo Gallogræci, postea Galatæ sunt appellati, Græcia, prouincia quædam Achaicæ; quę à Græcis scriptorib. Hellas uocata est

A ta est, in qua Athenæ ciuitas est, quondam Actica dicta.

Hadrumentus, ciuitas in Byzacio regione Africæ. Hadria, nomen maris contra Rauiennam, quod per ostia Padifluuij intratur, sumpto uocabulo ab Hadria proxima ciuitate, quæ eidem mari nomen Adriatici dedit. Hierusalem, metropolis quondam totius Iudæę, quæ nunc ab Ælio Adriano Cæsare, quod eam à Tito destructam, latiore situ instaurauerit, Ælia cognominata est: cuius opere factum est, ut loca sancta, id est dominicę passionis & resurrectionis, sed & inuentionis sanctę crucis, quondam extra urbem iacentia, nunc eiusdem urbis muro septentrionali circumdentur.

Iudæa, aliquando tota terra duodecim tribuū appellatur: aliquando duo tantum tribus Iudæ & Simeon quondam Iuda uocabantur, ad distinctionē Galilæę & Samarię, aliarumq; in terra repromissionis regionum. Et notandum apud historicos, quod Iudæa ad Palæstinam, Galilæa uero & Samaria ad Phœnicen pertineāt. Ioppe, oppidum Palæstinæ maritimū in tribu Dan: ubi hodie saxa monstrantur in littore, in quibus Andromeda religata, Persei quondā uiri sui fertur liberata fuisse præsidio. Iconium, ciuitas celeberrima Lycaonię, & est altera in Cilicia. Italia, regio & patria Romanorum ab Italo rege uocabulum traxit, quę ab Africo & Borea mari magno cincta, reliqua Alpiū obicibus obstructa est.

Libye, prouincię duę sunt: una Libya Cirenaica, de qua dictum est: Et partes Libyę quę est circa Cirenem. Hęc porta Ægypti in parte Africę prima est: & mari Libyę cognomen dedit: postquam Libya Æthiopum usque ad meridianum pertingens oceanum. Lydda, ciuitas Palæstinæ in littore magni maris sita, quæ Diospolis appellatur. Lycaonia, prouincia Asiæ, & eiusdem nominis ciuitas est in Phrygia minore. Lystra, ciuitas Lycaonię. Lycia, prouincia Asiæ. Lasæa, ciuitas littoraria Cretę insulæ iuxta locum qui uocatur Boni portus, ut ipse Lucas exponit: pro qua quidam corrupte Thalassā legunt.

Mons Oliueti, ad Orientem Hierosolymę, torrente Cedron interfluente, ubi ultima uestigia Domini humo impressa hodieq; monstrantur. cumq; terra eadē quotidie à credentibus hauriatur, nihilo minus tamē eadem sancta uestigia pristinum statum continuo recipiunt. Denicq; cum ecclesia, in cuius medio sunt, rotundo schemate & pulcherrimo opere conderetur: summum tantum cacumen, ut perhibent, propter dominici corporis meatum, nullo modo contegi & concamerari potuit: sed transitus eius à terra ad cœlum usq; patet apertū. Medi, à Madai filio Iaphed appellati, sunt autē inter flumen Indum & flumen Tygrim regiones istę, à monte Caucaaso usq; ad mare rubrū pertingentes, Aracosia, Parthia, Assyria, Persida & Media: quas scriptura sacra uniuersas sæpe Medię nomine uocat. Mesopotamia, regio inter flumina Tygrim & Euphratem, quæ & ipso uocabulo Græco, in medio fluminū esse posita monstratur. Huic ad meridiē Babylonia: deinde Cedar: nouissimē Arabia eudæmon. Madian, ciuitas iuxta Arnonem, & Areopolim, cuius nunc ruine tantū modo demonstrantur, ubi Moyses apud Iethro socerū suum exulabat. Mesia, prouincia Asię, nunc Aeolis dicta. Est autē & altera eiusdem nominis iuxta flumē Danubiū. Suntq; autores qui dicant transisse ex Europa Mesos, & Brygas, & Thy nos, à quib. appellantur in Asia Mysi, Phryges & Bithynij. Macedonia, prouincia Græcorum nobilissima, & uirtutibus Alexandri Magni nobilior facta. Mytilene, insula contra Asiam, quę à proxima cōtinente abest quingentos septem passus. Miletus, ciuitas in Asia maritima, decem stadijs ab ostio Meandri amnis secreta: ubi Paulus Ephesiorum maiores alloquitur. Est & insula non ignobilis nominis eiusdem in mari Ægæo uel Ionio.

Nazareth, uiculus in Galilæa iuxta montem Tabor, unde & Dominus noster Iesus Christus Nazarenus uocatus est: habetq; ecclesiam in loco quo angelus ad beatam Mariam euangelizaturus intrauit. Sed & aliam ubi Dominus est nutritus. Neapolis, ciuitas Caricæ, quæ est prouincia Asię.

Parthi, inter flumē Indū, quod ab Oriēte est, & inter flumē Tygrim, quod est ab occasu, siti sunt, ut supra dictū est. Pontus, regio multarū gentiū iuxta mare Ponticū, quod Asiam

Asiam Europæq; differtinat, & propter plurimã ostiorũ Danubij infusionẽ dulcius cæte ris esse dinoscitur. Paphylia prouincia Asiæ. Paphus maritima in Cypro insula, Veneris quondã sacris carminibusq; poetarũ famosa, quæ frequẽti terræ motu lapsa, nũc ruinarũ tantum uestigijs quid olim fuerit ostendit. Perge, ciuitas Pamphyliæ prouinciæ. Pisidia, prouincia Asiæ. Philippi, ciuitas in prima parte Macedoniæ. Patara, ciuitas Lyciæ prouinciæ in Asia. Ptolemæis, ciuitas in Iudæa maritima prope montẽ Carmelum, quæ quondã à quodã Ptolemæo dicta est. Est aut̃ altera Ptolemæis in Pentapoli prouincia Africae, cuius suprà memini. Puteoli, ciuitas colonia Campaniæ: eadem Dicæarchia dicta.

Roma, urbs quondã totius orbis domina, à cõditoris sui Romuli nomine sic uocata. Quã propter eximiã uirtutem, pleriq; scriptorũ quasi sola esset, urbẽ appellare malebant. Rhodus Cycladũ insularũ nobilissima, & ab Oriẽte prima, quondã Ophiussa uocata, in qua eiusdẽ nominis urbs fuit æreo colosso famosa, septuaginta cubitorum altitudinis: distat à portu Asiæ uiginti milib. passuũ. Rhegiũ, ciuitas Siciliae maritima, uiginti milia passuũ à promõtório Peloro secreta: cuius nomen Græcũ interpretatur discretio: eo q; hæc Siciliae pars quondã Brutio agro Italiae cohærẽs, mox interfuso mari sit auulsa, quindecim passuũ longitudine freto, in latitudine aut̃ duorũ modõ iuxta columnã regiam: in quo freto est scopulus Scilla, item Charybdis mare uerticosum, ambo clara sæuitia.

Samaria, ciuitas regalis in Israel in uertice mõtis Somer posita, sed & omnis regio quæ circa eam fuit, à ciuitate quondã nomen acceperat: mediã inter Iudæã & Galilæam iacet. Hæc ab Herode Antipatri filio in honorẽ Augusti Cæsaris Græco nomine Sebaste, id est Augusta uocata est. Sichem, ciuitas Iacob, nunc Neapolis dicta, iuxta sepulchrum Ioseph, quæ à filio Emmor sui regis uocabulũ sumpsit: iuxta quã Dominus Samaritanæ mulieri loquitur ad fontẽ: ubi nunc ecclesia fabricata est ex latere montis Garizim. Sina, mons in regione Madiam super Arabiã in deserto, qui alio nomine Choreb appellatur. Vnde dicitur: Et fecerunt uitulum in Choreb: cum hoc Moyses in Sina factum scripserit. Saronas, quod interpretatur campestris, regio est Cæsareæ Palæstinae, usq; ad oppidum Ioppe pertingens. Et est hodie locus pascendis gregibus aptus: quæ iuxta soli qualitatem Petro prædicante, fidei continuo fructus germinauit. Sed & inter montem Tabor & stagnum Tyberiadis, regio Saronas appellatur. Sidon, urbs Phœnicis insignis, olim terminus Cananæorum ad aquilonem iuxta Libani montis ortum sita, & ipsa artifex uitri. Seleucia ciuitas Syriæ nobilis, in promõtório Syriæ Antiochiæ sita. Salamis ciuitas in Cypro insula, nunc Constantia dicta, quam Traiani principis tempore, Iudæi interfectis omnibus accolis deleuerũt. Samothracia, insula in Pagasiaco sinu. Syria, quæ Hebraicè Aran dicitur, regio inter flumen Euphraten & mare magnum usq; ad Ægyptum pertinens, habet maximas prouincias, Comagenã, Phœniciã, & Palæstinam, absq; Saracenis, & Nabathæis, quorum gentes sunt duodecim. Samos, insula in mari Ægæo, in qua reperta prius fictilia uasa traduntur: unde & uasa Samia appellata sunt. Smyrna, ciuitas Lyciæ prouinciæ in Asia: cuius Lucas ita meminit: Et pelagus Ciliciæ & Pamphyliæ nauigantes uenimus in Smyrnam Lyciæ. Pro quo aliqui codices habent: Venimus in Lystrã, quæ est in Cilicia. Porro Hieronymus in libris Hebræorum nominum ponit Smyrnam, & interpretatur amatã. Salmon, ciuitas maritima Cretæ insulæ. Syrtes, arenosa in mari magno loca multum terribilia & metuenda: eo quod ad se omnia diripere soleant, & appropinquantes uadoso mari hæreant. Hæc aut̃ ad mare Ægyptium uicinæ sunt, & pariter admiscuntur. Syracusa, metropolis Siciliae sub promontorio Pachino: siquidem Sicilia ipsa tribus est distincta promontorijs: unde & à trianguli specie, Trinacria quondã uocata, mox à Siculo rege Sicilia dicta est. Primum promontorium dicitur Pelorum, & spectat ad Aquilonem: cui Messana ciuitas proxima est: & aduersum ex Italia dictum est promontorium Cenus, duodecim stadiorum interuallo. Secundum dicitur Pachynũ, quod respicit ad Euronotum. Tertium appellatur Lilybæum, ciuitatem eiusdem nominis habens, & dirigitur in occasum.

Tarsus

Tarsus, ciuitas metropolis Ciliciæ prouinciæ, Paulo apostolo gloriosa. Tyrus, metropolis Phœnicis in tribu Nephtalim, uicesimo prope miliario à Cæsarea Philippi. Hæc quondã insula fuit præalto mari, septingentis passibus diuisa: sed ab Alexandro terra continens facta est, propter expugnationem, multis in breui freto aggeribus comparatis: cuius maxime nobilitas conchylio atq; purpura, constat. Troas ciuitas Asiæ maritima, eadem Antigonía dicta. Thyatria, ciuitas Lydiæ, quæ prouinciæ Asiæ, templo quondã Æsculapij famosa: cuius ciuis erat illa Lydia *πορφυρόπαις*, id est purpuræ uenditrix, quæ in Philippis fidẽ Christi suscepit. Thessalonica, ciuitas Macedoniæ. Theatrum, locus à spectaculo uocabulum mutuãs, quod in eo populus stans desuper atq; spectans, ludos scenicos contemplaretur.

DIVI HIERONYMI PRÆBYTERI IN LIBRVM NOMINVM
Hebraicorum præfatio.

Philo uir disertissimus Iudæorũ, Origenis quoq; testimonio comprobatur edidisse librũ Hebraicorum nominũ, eorumq; etymologias iuxta ordinẽ literarũ è latere copulasse. Qui cum uulgo habetur à Græcis, & bibliothecas orbis impleuerit, studij mihi fuit in Latinam eum linguam uertere. Verum tam diffona inter se exemplaria reperi, & sic confusum ordinem: ut tacere melius iudicauerim quàm reprehensione quid dignum scribere. Itaq; hortatu fratrum Lupulũ & Valeriani, qui me putant aliquid in Hebrææ linguæ noticia profecisse, & rei ipsius utilitate commotus, singula per ordinem scripturarum uolumina percurri: & uetus ædificium, noua cura instaurans, fecisse me reor, quod à Græcis quoq; appetendum sit. Præterea & illud in præfatione commoneo, ut si qua hic prætermissa sunt, alteri sciat lector operi reseruata. Libros enim Hebraicarum quæstionum nunc in manibus habeo, opus nouum, & tam Græcis q̃ Latinis usq; ad id locorum inauditum: non quod studium meum insolenter extollam, sed quod sudoris conscius, ad lectionem eorum prouocem nescientes. Si quis igitur & illos & præfens uolumen, librum quoq; locorum quem editurus sum, habere uoluerit, paruis pendet ructum & nauseam Iudæorum. Ac ne fortẽ consummato ædificio, quasi extrema deesset manus, noui testamenti uerba & nomina interpretatus sum, imitari uolens ex parte Origenem, quem post apostolos, ecclesiarum magistrum, nemo nisi imperitus negat, inter cætera enim ingenij sui præclara monnmenta, etiam in hoc laborauit, ut quod Philo quasi Iudæus omiserat, hic ut Christianus impletet.

INTERPRETATIONES NOMINVM HEBRAICORVM.

Non statim ubicunq; ex a litera, quæ apud Hebræos dicitur aleph, ponuntur nomina, existimandum est ipsam solam esse quæ ponitur. Nam interdũ ex ain, sæpe ex he, nonnunquam ex heth literis, quæ aspirationes suas uocesq; cõmutant, habet exordium. Sciendum igitur, quod tam in Genesi quàm in cæteris libris, ubi à uocali litera nomẽ incipit, apud Hebræos à diuersis (ut suprà diximus) inchoetur elementis. Sed quia apud nos non est uocum tanta diuersitas, simplici sumus elatione contenti. Vnde accidit, ut eadem uocabula quæ apud illos non similiter scripta sunt, nobis uideantur in interpretatione uariari.

D. BRAMI ROTERODAMI CENSURA.

Admiratus sum in hoc opere, quo consilio S. Hieronymus, siue quis alius fuit auctor, nomina Græca interpretari uoluerit iuxta sermonem Hebraicum. Quis enim nescit, Æthiopem uocem esse Græcam, quemadmodum sunt & illa, Alexander, Galatia, Archippus, Philemon, Onesimus: quæ tamen sic interpretatur quasi deducta sint ex Hebræorum lingua.

INTERPRETATIONES DE GENESI IUXTA NUMERVM ALPHABETI.

Aethiopia, tenebrae, uel caliginis. Assyriorum, diligentium. Adam, homo, siue terrenus, aut indigena, uel terra rubra. Abel, iustus, siue uanitas, aut uapor, siue miserabilis. Ada, testimoniũ. Ararat, Armenia, siue mons uellicatus. Ascenez, ignis sic aspersus. Annula, dolens, siue parturiens. Archar, insidia. Assur, dirigens, uel beatus, aut gradies, siue arguens. Ananim, respõdentes aquæ. Amorraũ, amarũ, uel loquentem.

quentem. Arucheum, circumrodentem me. Asenneū, leuantem me. Aradium, uindemia, e
tor meus sufficiens. Amathi, indignatio mea. Adama, humus, uel terra, siue terrena. Arfa
xat, sanans de populationem. Aram, excelsus. Afermoth, atrium mortis. Adoram, gene
ratio excelsa. Ahizel, pergens. Abimael, pater meus à Deo. Abram, pater excelsus. Aran,
riscus, arca, uel capsula. Aegyptus, tribulatio coangustans. Aggea, quaestio, uel festiuitas.
Amraphel, dixit ut caderet. Arioeh, ebrius, uel ebrietas. Astaroth, ouilia, uel faciunt explo
ratores. Amalec, populus lambens, uel lingens. Aner, lumen, uel illuminatio, uel lucerna,
uel ciuitas, uel oculus hominis. Agar, aduersa, uel conuersa. Abraham, pater uidens populū.
Ammon, filius populi mei, uel populus mceroris. Abimelec, pater meus rex. Azia, uidēs,
Arbee, quarta, uel quatuor. Asurim, nemus. Afer, humilis, siue puluis. Abidahe, pater me
us sciens. Ader, grex. Afer, beatitudo, siue beatus. Ana, responsio, siue respondēs. Aluham,
despiciens. Ahia, umbraculum. Abdan, desiderabilis. Achan, necessitas, uel labor eorum.
Aran, iracundus, uel decus. Adad, praecipuus, uel patruelis. Auith, iniqua. Achobor, mu
res. Adolamitem, testificantem, siue testimoniū aquae. Aunan, mceror eorum, uel labores.
Asenec, ruina. Aod, inclytus. Amul, parcens. Aggi, festiuitas mea. Aheri, declinans. Arō
hedī, uindemiator sufficiens. Arieli, leo dei mei. Achi, frater meus. Arad, descendēs. Asom,
festinantes. Adad, testimonium, uel ramnus.

Babylon, uel Babel, confusio. Bethel, domus Dei. Bara, in malicia, siue creatura. Bale,
praecipitās, siue deuorās. Barat, grando. Bersabee, puteus satietatis, uel puteus septis
mus. Buz, despiciens, siue contemnens. Bathuel, uirgo Dei. Beerī, puteus meus, siue putei
mei. Basemoth, in nominibus, siue delinquens, uel ueniens, aut posita. Bala, inueterata. Be
noni, filius doloris mei. Beniamin, filius dexteræ. Balaam, sine populo, uel absq̄ substan
tia eorum, siue in eis. Beor, impelle. Bosra, in tribulatione, uel angustia. Badaq̄, praecipuus,
Balaannam, habens gratiam. Beria, in clamore eius. Bechor, primogenitus, uel in clitelis,
aut ingressus est angustus.

Cain, possessio, uel acquisitio. Cainan, lamentatio, uel possessio eorum. Cithij, amen
tes, uel stupentes. Carnaim, cornua. Cades, sancta, siue mutata. Cinei, possidentes.
Ceni, nidus meus, uel possessio. Cenes, zelotypus, uel sessio eius. Cedmonet, antiqua tri
stitia, uel orientales. Camuel, resurrectio Dei, uel statio Dei. Cedar, tenebrae, uel mceror.
Cedma, orientalis, uel antecedens. Core, caluitium. Caath, molares dentes, siue patien
tia. Hucusque per simplicem c literam lecta sint nomina: exin aspiratione addita, id est
per x Græcum legenda. Cherubin, scientia multiplicata, uel quasi plures. Cham, cal
idus. Sed sciendum quod in Hebræo x literam non habeat: scribitur autem per n, quæ
duplici aspiratione profertur. Chetim, fracti. Chus, Aethiops. Chanaam, *חנאם*, hoc
est motus eorum, uel negociator, aut humilis. Chalanne, consummatio futura, siue om
nes nos. Chalec, quasi uiride. Chesluim, coniecta regio eorum. Chapturim, manus ex
ploratorum, siue tortorum, sed melius Cappadoces. Chethus, mentis excessus, siue si
xus, uel abscissus. Sed hoc nomen in Hebraico non incipit à consonanti litera, uerum ab
n heth, de qua iam supra diximus. Chaldæi, quasi dæmonia, uel quasi ubera, aut feroces.
Charran, foramina, siue ira, uel fodiens eos. Sed & hoc nomen à n Hebraico incipit. Che
bron, coniugium, siue incantator, aut uisio sempiterna: & hoc n heth in principio habet.
Chodorlaomor, quasi generatio manipuli, siue quasi decorum manipuli. Chorræi, de fo
raminibus, quos uocant Troglodytas. Choba, condemnatio. Chafed, quasi populantes.
Sunt autem Chaldæi. Chet, percutiens. Chettura, thymiana offerens, uel copulata, aut
iuncta. Choadad, praecipuū. Chabratha, quasi electū, siue graue. Chorri, siue Chorræus,
farina aut farinatus, seu post me, uel foramen meum. Chazbi, mendacium. Charmi, uinea
mea, uel cognatio mea. Chaber, coniunctio, uel incantator: sed & hoc per n heth lite
ram scribitur.

Dodanim, patruelis: in propinquos uertitur & cognatos. Dedā, solitarius, siue fratre
lis eorum. Dalem, frenum. Decla, subtile, siue palmata. Damascus, sanguinis potus,
siue

A siue sanguinis osculum, uel sanguis sacci. Dadan, iudicans. Dedan, grande iudicium.
Dan, iudicium, aut iudicans. Duma tacens. Dina, iudicium istud. Debbora, apis siue
eloquentia. Dison, fortis papilla, siue calcabit eam: sed hoc Syro sermone dicitur. cæterum
Hebraice, pinguedo interpretatur, aut cinis, id est, fauilla holo caustorū. Disan, similiter ut
supra licet quidam putent fortem elephantem interpretari. Dennaba, iudicium afferens.
Dothaim, pabulum, uel uiride eorum, aut sufficientem defectionem.

Eden, uoluptas, siue deliciae, uel ornatus. Euila, dolens, siue parturiens. Euphrates, fru
gifer, siue crescens. Eua, calamitas, aut uae, aut uita. Enoch, dedicatio. Enos homo, siue
desperatus, uel uiolentus. Euæum, ferum, siue pessimum. Eber, transitor. Elmodad, ad mā
trem eius praecipuā, siue Dei mensurā. Ellasar, Dei declinatio, siue hanc separās. Efrom, ia
cula gregū. Elchol, botrus, siue ignis omnis. Ephron, puluis mceroris, uel puluis inutilis, si
ue puluis eorū. Eldaa, ad scientiā, siue de scientia. Ethæus, formidās, siue stupēs. Edom, ru
fus, siue terrenus. Emor, asinus. Ephrata, ubertas, siue puluerulenta. Eser, fictus, id est pla
matus. Esben, ignis in eis. Efraim, frugifer, siue crescens. Efron, sagittā uidens. Esbel, ignis
uanus, siue uetus. Huc usq̄ per breuem literā e, nunc per productā nominum sunt legen
da principia. Elifa, Deus meus, uel eius salus, uel ad insulā, uel Dei mei saluatio. Elam, secu
li uel orbis. Emin, horribiles. Eliezer, Dei auxiliū. Epha, dissolutus, siue mensura. Esau, fa
ctura, siue rubens, uel aceruus lapidum, seu uanus, aut frustra. Elom, regio campestris, aut
quercus, uel roboreus. Eliphaz, Dei mei aurum. Emam, calor eorū. Ebal, uallis uetus aut
aceruus lapidum. Ela, terebinthus. Er, uigiliae, siue pollicens, aut resurrectio, uel effusio. E
naim, oculi, siue fontes. Eroon, id est Eroim, in facie eorum, siue uigiliae dolorum.

Fison, os pupillae, siue oris mutatio. Fut, Libyæ, siue oris declinatio. Fetrusim, dissolu
mensuram. Filistim, cadentes, siue ruina poculi, aut cadentes portione. Fara, dissipans,
siue discooperiens eum. Faleg, diuidens. Ferezei, separantes, siue disseminati, uel fructifi
cantes. Fara, ferocitas eorum. Fichol, os omnium: ab ore, non ab osse. Filistim, ruina du
plex. Faldas, ruina paupertatis, siue cadens germen. Fau, nihil, aut subito. Fiennon, ori co
rum, aut ori uincto. Futifar, os inclinans ad dissecandum. Farez, diuisio. Fetrefe, Liby
cus uitulus, siue discooperiens, uel certe diuisio, aut os declinans. Fallui, mirabilis. Fua, hic,
ad uerbium loci, siue rubrum. Fanuel, facies Dei.

Gon, peccatus, siue praruptum. Gomor, assumptio, siue consummatio, uel perfectio
Gergerseus, colonū eiciens, siue aduenam propinquantem. Gerara, ruminationem
uidit, seu maceria. Sed sciendum quod Gerara interpretatur, incolatus: Gadera uero mace
ria siue sepes. Gaza, fortitudo eius. Gomorra, populi timor, siue seditio. Sciendum quod
g literam in Hebraico non habet, sed scribitur per uocalem v ain. Geter, torcular uidens,
siue accola explorationis. Gegal, praruptum, siue uallis uetus. Geraris, aduenæ propin
quantes, siue cornupeta eorum. Gaam uallis æstus. Gad, tentatio, siue latrunculus, uel for
tuna. Galaad, aceruus testimoniū, siue transmigratio testimoniū. De hoc in libris Hebraica
rum quaestionū plenius diximus. Gathan, tangens, risit. Gesen, appropinquās palpationi
eorum, siue uicinitas. Gersam, aduenā ibi, aut adiectio eorum. Gera, ruminatio, uel incola
tus. Guni, elatio mea, siue hortus meus.

Iobel, dimittens, aut mutans, siue defluet. Iubal, delatus, siue dimittens. Iareth, descen
dens, siue roborans. Iaphet, latitudo. Iauan, est & non est, siue columba: sed Syrum est.
Iebufæum, calcatum, siue praesepe eorum. Iectan, paruulus. Iaree, luna. Iobab, mago patre,
siue distillans. Iescha, tabernaculum, uel unctio eius. Ismael, auditio Dei. Isaac, risus, uel gau
dium. Iedlaph, manū tollens, uel manū ad os. Iexan, durus, siue duricies. Iesboch, est cinis,
siue tactus. Iethur, uersus, aut ordinatus. Iudith, laudans, aut confitens, aut Iudæa. Iacob,
supplantator. Iuda laudatio, siue confessio. Issachar, est merces. Ioseph, augmentum. Iorda
nis, descensio eorum. Ior, riuus. Iaboch, harena, siue lucta. Ieus, parcens, aut faciens, aut con
motus. Ieglam, despiciens. Iectran, superfluus eorū. Ietheth, dans. Irad, ciuitatis dissensio.
Iram, ciuitas eorum. Iras, uidit fratrem meum, siue fratris mei uisio. Iamuel, dies eius Deus.

lamin, dextera. Iachin, præparans. Iob, magnus. Ioalel, uita Dei, siue exordium Dei, uel præstolans Deum. Iemua, marina, siue numerabilis. Iesua, planicies, siue est desiderium meum, aut certe saluator. Iessul, est dolore. Iasiel, dimidium Dei. Iesar, signum, siue tribulatio.

Lamech, humiliatus, aut percuciens, siue percussum. Ludim, nati siue profunt fortiter. Laabim, deusti siue flammates. Lesa, in salutem. Luth, utilis. Loth, uinctus, siue declinatio. Laban, candidus. Lathusim, malleatores. Laommim, tribus siue matres. Lia, laboriosa. Leui, additus siue assumptus. Lotam, uinculum eorum, siue ipse conclusus.

Mauiael, quis est Dominus Deus? uel ex uita Deus. Malaleel, laudans Deum. Mathusale, mortis concussio, uel mortuus est, & interrogauit. Magog, quod *μάγος*, id est tectum, uel de domate, hoc est de tecto. Madai, mensura siue quæ sufficere. Mosoch, prologatio siue defectio, aut certe compressus. Mesraim, hostes eorum siue mensura. Sed sciendum quod Mesraim, Ægyptus appellatur. Mesa, aqua rara, uel euado. Melcha, regina eius. Mamre, diuisio, siue perspicuum. Masech, potum dans siue propinas. Moab, de patre. Maacha, frangens siue confracta. Madan, metiens siue respondens. Madian de iudicio siue de causa. Mabrâ, de iucunditatibus. Masna, exaudientem. Massa, leuans siue pondus aut onus. Mahelerih, chorus seu à principio. Meza, existo. Maneeth, requiescens siue donanti. Masrecâ, uectigal uanum, siue libans, uel trahens. Meezabel, quam bonus Deus. Matred, percussio siue uirga descendens. Mizaab, aquam hauriens siue aqua fluens. Mabzar, munita. Magdiel, de reprobatione Dei, siue turris Dei, uel magnificat me Deus. Madianai uel Madianita, diiudicantes. Manasse, oblitus uel necessitas. Merari, amarus uel amaritudines. Melchiel, rex meus deus. Machir, uendens. Memphon, de ore eorum. Melchisedech, rex iustus.

NAid, motus siue fluctuatio. Noemina, decus siue uoluptas, uel fides. Noe, requies. Nemrod, tyrannus uel profugus, aut transgressor. Niniue, pulchra uel germen pulchritudinis. Nephthim, scalpentes siue aperientes. Nachor, requies luminis, uel requiescenti luce, uel obsecratio nouissima. Nabaioth, prophetans. Nabdeel, seruiens Deo uel uersus Dei. Nephis, refrigerium uel anima. Neptalim, conseruauit me, uel dilatauit me, uel certe implicuit me. Naath, requiescens. Noeman, fidelis, uel motus eorum.

OBeth, longitudo. Ochozath, tenens. Oolibama, tabernaculum meum in aliquo uel tabernaculi altitudo. Odollamites, contestans aliquem, uel testimonium in aqua. Ophim, thalami. Hucusque cum per o breuem literam legerimus: exin per extensum pronunciamus elementum. Ophir siue Aphir, quod per Aleph literam scribitur: interpretatur, iritum uel herbosum. Ox, uolentem. Omar, populus uel amarus. Onan, moeror eorum.

Riphâ, uidens bucellam siue uidens bona. Rhodij, quod Hebraice dicitur Rodim, interpretatur, descendentes, aut patruus iudicans, uel diuisio iudicij. Rechena, tonans uel excelsa. Rohoboth, inclinatio uel platea. Ragau, agrotans uel pascens. Rhapsaim, gigantes. Rebecca, multa patientia, uel multum accepit, siue patientia. Remma uel Ruma, uidens aliquid uel excelsa. Rachel, ovis uel uidens principium, aut uisio sceleris, siue uidens Deum. Hoc autem secundum accentuum & literarum uenit diuersitatem: ut tam in contrarias significationes nomina commutentur. Ruben, uidens filius, uel uidens in medio. Ragucl, pastor Dei, uel pabulum eius Deus. Ros, caput. Ramasse, pabulum uel tinea siue malicia de tinea. Quod in principio dixeramus in uocalibus literis obseruandum: eo quod apud nos interdum una sit litera, & apud Hebræos uarijs uocibus proferatur: hoc nunc quoque in s litera sciendum est. Si quidem apud Hebræos tres s sunt literæ: una quæ dicitur Samech & simpliciter legitur, quasi per s, nostram literam describatur: alia *š* Sin, in qua stridor quidam non nostri sermonis interstrepit, tertia *z* Zade: quam nostræ aures penitus reformidant. Sic ubi ergo euenit, ut eadem nomina aliter atque aliter interpretantur, illud in causa est, quod diuersis scripta sunt literis. Hoc autem in Genesi diximus, in omnibus libris similiter obseruandum.

SEla, umbra eius. Seth, positio, uel positus aut poculum siue gramen, aut semine, seu refectio. Sem, nomen uel nominatus. Saba, captus siue captiuitas, uel certe conuertens.

Sabatha

Sabatha, gyrans siue circuiens. Sabathacha, circuiens te, siue circumfessio tua uel sedes tua. Sennaar, excussio dentium, siue foetor eorum. Sidonia, uenatio moeroris. Samareum, lanam meam, siue coniunctum meum, sed melius custos. Sodomia, pecus silens, uel cæcitas, uel similitudo eorum. Seboim, caprearum uel damularum, siue statio eius mare, aut statio maris. Saleph, missa. Sephar, narratio siue liber. Seruch, corrigia, siue perfectus. Sarai, princeps mea. Sichem, humeri uel labor. Seor, parua uel meridiana. Sennaab, dentis pater, siue foetor patris. Semeber, nomen perditionis, siue ibi perditio. Segor, parua: ipsa est quæ & supra Seor. Sed sciendum: quia literam g in medio non habeat: scribaturque apud Hebræos per uocalem *y* Ain. Sau, siue Sauhe, digne uel eleuatio. Seir, pilosus, uel hispidus. Saraa, princeps. Sur, murus, uel directus, aut continens. Saba, conuersio, siue rete. Suar, loquens, siue cantilena. Symeon, exauditio, uel nomen habitaculi. Sale, pax, uel reddens. Sichimorum, humeri: ipsa est quæ & Sichem. Sed in Latinum & Græcum sonum uertitur. Sebeon, stante iniquitate. Sophar, speculator eius uel buccina. Samma, perditio. Saphon, speculator. Sobal, uana uetustas, uel uectes ad portandum. Salama, uestimentum uel pacifica. Saul expetitus, uel abutens. Saua, eloquentia, uel clamor. Sela, ut eius, uel dimissio eius, aut petitio. Sontophonac, corrupte dicitur: nam in Hebræo legimus, Zaphanetphane: quod interpretatur, absconditorum repertor. Porro ab Ægyptijs didicimus, quod in lingua eorum resonet, saluator mundi. Semrom, nomen uidens, aut cunctos. Sared, ut descenderet. Sephion, egressum est os tristitiæ. Suni, pupilla mea, uel secundus meus. Sare, maliciosus, uel sibilans. Syria, sublimis, siue humecta. Satalam, radicans.

TAeth, occidens. Tacho, silens. Talam, ros. Hucusque cum per literam t simplicem legerimus: nunc aspiratione addita, legendum est. Thobel, siue Thubal, ductus ad iustum, uel conuersus ad uniuersa. Thiras, timens siue rediens ad superfluum. Thogorma, incolatus quispiam, aut interpret. Thares, exploratores lætitiæ, siue gaudium. Thara, exploratores odoris, siue exploratio ascensionis, uel passio. Thargal, sciens iugum, uel explorator. Thamar, palma, siue amaritudo, uel commutans. Theman, auster, uel africanus. Thamna, uetans, uel deficiens. Thamath, perfecta pars siue consummatio data. Thola, uermiculus, uel coccinum. Thesbon, festinus ad intelligendum.

VS, consiliator. VI, dolans siue parturiens. Vsam, festinus eorum.

ZAmram, cantio eorum, uel tempus ostendens. Zelphan, ambulans os: ab ore, non ab osse: uel fluens os. Zabulon, habitaculum eorum, uel iusiurandum eius, aut habitaculum fortitudinis, uel fluxus noctis. Zara, oriens, uel ortus. Zauan, motus, uel fluctuatio eorum. Zohomim, præparati in acie: uel quæ hæc est aqua.

INTERPRETATIONES DE EXODO.

ASer, beatus. Aaron, mons fortitudinis, siue mons fortis. Aheberim, Hebræorum uel transeuntium. Apherezei, separati, siue absque muro. Anacim, humilitas uana, siue humiles uanos, uel humiles consurgentes, aut responsio uana, aut monile colli. Aod, gloriosus. Amram, populus excelsus. Aminadab, populus meus spontaneus. Abiu, pater meus est, siue pater ipse. Asir, uinctus. Abiasar, patris mei collectio. Amalech, populus brutus, siue populus lingens. Abiud, patris robur, siue pater eorum. Accherubim, cognosce & intellige, siue scientiæ multitudo. Achisamech, fratrem meum roborans.

BEseleel, in umbra Dei. Beelsephon, habens speculam.

CAath, patientia uel molares dentes, siue dolans aut componens. Cades, sancta. Chanaani, negociatores siue hic pauperculus, aut præparati, uel humilitas. Charmi, uinea mea, uel agnitio aquæ. Cherubim, scientiæ multitudo, aut scientia & intellectus.

DAn, iudicium, uel iudicans. Ebræorum, transeuntium. Ebrioth, transitus. Ethim, timue runt, siue obstupuerunt. Emori, mater lux mea. Eui, ferales, uel feroces. Enoch, dedicauit. Emorraum, loquentem, siue amaricantem. Efrom, sagittam uidens, siue atrium tristitiæ, uel fortis. Ebron, participatio tristitiæ siue fortitudinis, uel augmentum sempiternum.

Eleazar, Deus meus adiutor, siue Dei adiutorium. Edom, rufus. Hucusq; per e breuē literam legitur: ex in per extensum legamus elementū. Elisapham, Dei mei specula uel Deus meus abscondens. Elisabei, Dei mei saturitas, uel Dei mei iuramentū, uel Dei mei septimus. Elcana, Dei possessio. Ethan, consummatus, siue suscipiens nauigationem. Elim, aries. Epha, mensura. Eliezer, Deus meus adiutor. Eliab, Deus meus pater.

F Arao, dissipans siue dis cooperuit eū. Fitom, os, abyssi, uel subito. Fua, hic aduerbiū lo ci, siue apparebo: sed melius rubrū. Fallu, mirabilis. Futieel, hic declinās Deū: aduerbiū loci, nō pronome: uel declinās Deus, siue oris declinatio Dei. Finees, ori parcēs, uel oreres quieuit, aut oris augurium. Filistim, ceciderunt duo. Fafech, transgressus, siue transcensio.

G Ad, tentatio siue accinctus, uel latrunculus. Gersam, aduena ibi. Gerson, eiectio eos rum, siue aduena ibi, aut aduena pupillæ. Gadiel, accinctio mea Deus. Gadi, hoc dūs siue tentatio mea. Gamaliel, reddidit mihi Deus. Goel, propinquus, siue redimens. Galaad, aceruus testis. Super hoc in libris Hebraicarum quæstionum plenius diximus. Guni, horti, siue arrogantia mea. Gabua, sublimitas. Gomor, mensura Atticorum choenicum trium.

I srael, est uidere Deum, siue uir aut mens uidit Deum. Et de hoc in libris Hebraicarum quæst. plenius diximus. Ietro, superfluus huius. Iebusæi, calcatus, siue præsepe meū. Iamuel, dies eius Deus. Iamin, dextera. Iachin, præparans. Ieffaar, est merities, siue meridianus, aut unctio mea, uel metaphoricōs, oleum. Iochabed, ubi est gloria, siue est grauis, aut Domini gloria. Ithamar, ubi amarus, uel ubi palma, uel est amarus, siue insula palmæ. Iesus, saluator. In, mensura liquentis materiæ.

Leui, additus. Lobeni, filio meo, uel cor ego, aut candor.

M Esraim, hostes eorū, uel Ægyptus. Moyes uel Moses, attractans; uel palpan, aut sumptus ex aqua, siue assumptio. Madiam, de iudicio. Merari, amara, siue amaritudines. Mooli, de infirmitate, siue chorus meus, aut ab initio. Moss, atrectator, siue palpator meus. Misael, tactus Dei, siue quis interrogauit. Magdalon, qs grandis, uel turris. Moab, de patre. Maria, illuminatrix mea, uel illuminans eos, aut smirna maris, uel stella maris. Mara, uel merra, amaritudo. Marath, amara. Manhu, quid est hoc?

N Ephtalim, latitudo. Naphec, pruna, uel carbo, siue deductio. Naasson, augurans, uel augur fortis. Nadab, spontaneus. Naue, semen, germen, uel pulchritudo.

O Ziel, fortitudo mea Deus. Omer, crispans, siue manipulus. Oliab, protectio mea pater. Oephi, trium modiorum mensura. Nomina quatuor quæ sequuntur, per extensam legenda sunt literam. Oreb, ardor siue siccitas, aut coruus, uel solitudo. Ori, lux mea. On, labor, uel dolor. Or, iracundia.

R Vben, uidens filius, uel uidentem filium. Rameffes, in tonuit lætus siue malicia detas iudicij, aut uisio oris sufficiens eis.

S imeon, audiuit tristitiam, uel nomen habitaculi. Sephra, adhæsit uel placens. Sephora, quis eius, uel pulchritudo, siue placens. Sor, meridianus. Soriel, coangustans Deus, uel robustus Deus. Salu, tentatio respiciens. Saul, expetitus siue abutens. Semei, audi, uel auditio mea. Setri, exactor meus, uel absconsio mea. Sochoth, tabernacula. Sur, murus, aut robustus, siue angustia. Sin, amphora, uel tentatio, siue rubus. Sinai, rubus, amphora mea, siue mensura mea, uel mandatum. Sabbata, requies. Sethim, spinarum.

T Heman, auster. Thelame, riuus aquarum, uel ager aquarum. Thola uermiculus, aut cocinum. Ther, subter. Vr, ignis, aut lumen, uel luminosus. Zabulon, habitaculum fortitudinis. Zecri, memoria mea.

Finiunt interpretationes Hebraicorum nominum libri Exodus: inter quas & quæstiones de Levitico potes inuenire, exceptis tribus, quas subnectere curauimus.

Badrifath, *κΝια*, id est, plaga: uerbi gratia, quod dicimus plaga septentrionalis, uel meridiana. Melcho, rege. Salumith, retributio, uel pacifica.

INTER

INTERPRETATIONES DE NUMERIS.

A Aron, mons fortis. Aminadab, populus meus spontaneus. Amiuth, populus meus inclytus. Abidan, pater meus iudex. Aggelaoni, annunciat iniquitatem meam. Aliezer, frater meus adiutor. Amisaddai, populus meus sufficiens. Achram, turbauit eos. Ahira, fratris mei amicus. Anam, nubes. Abia, pater meus iuste, uel patris mei abundantia. Aferoth, atrium angustiae, siue beatitudines. Amiel, populus meus Dei. Amath, indignatio uel uter. Ahiman, frater meus quis. Anachim, monile collo sublimi. Aethi, obtupefaciens, siue perterrens. Abiram pater meus excelsus. Aunau, non est, uel inutile. Arrad, suscitauit descendens, uel suscitauit descensionem. Atarum, exploratorum. Aei, quam Græci, *λιβολυμια* uocant. Arnon, aceruus tristiciae, siue laus. Ar, suscitauit, uel uigilia. Ammon, populus mceroris. Aggag, *δωμα*, id est, tectum. Asur, beatitudo siue gressus. Aggi, festiuitas siue solennis. Arodi, maledictio sufficiens, siue maledictus. Arieli, leo Deus meus. Ammon, pepercit. Afereel, beatus Deus. Aphar, fodit, siue humus. Agla, solennitas ista siue uitululus. Achiram, fratris mei sublimitas. Arad, descendi. Aber, commisit, uel certamen inijt, aut particeps. Araboth, humilem, planam, atq; campestem. Abarim, in transitu: quod significantius Græce *ωδων* dicitur. Atharoth, coronæ. Aroer, subleuans, uel uacuefactio, uigilis, aut myricæ. Abiroth, sculptū. Alas, fermenta, siue commisce: quod Græce dicitur *φρασιον*. Araha obstupuit, admiratus est. Asmoma, festinus, siue festinans, aut numera. Aggedgad, annuncia, siue accinctus, uel latrunculus. Achiam, umbraculum, siue prærupta. Alamon, super multitudinem, aut despectio. Abethsatim, luctus littorum uel riparum. Achrabbim, scorpiones, uel decens tem. Adar, sublimis, uel palliū. Afemona, os eius: ab offe, non ab ore. Asmo, nouissimū eius. Arebla, insidiatrix. Ain, fons. Azan, fortitudo eorum. Achidod, fratris mei gloria.

B Eniamin, filius dexteræ. Bamor, in morte, siue excelsa. Bafan, bruchus, siue pinguis do. Nam quod interpretari solet ignominia uel confusio, Bafa dicitur. Balach, lingens, uel elidens, aut inuoluens. Balaam, uanus populus, siue præcipitans eos, uel sine populo. Beor, impelle. Baal, habens, siue uir. Beelphegor, habens os pellicum. Bechor, in sagmate, uel ingressus est agnus. Bale, præcipitauit, siue absorbuit. Baria, in malis, siue in commutatione eius. Beelsophon, habēs aquilonem, siue speculā. Baon, in iniquitate. Bamech, electa commotio. Bethanamra, domus pardorum, siue domus amaritudinis. Beelsophon, ascensio specule. Betharan, domus arcæ uel montiū, aut ascensus humiliū. Baalmeon, habens habitaculum. Benachan, filius necessitatis. Baci, luctus, siue in uomitu, aut uetus.

C Ades commutatus, siue sanctus. Ceni, ærarius meus, siue nidus meus, aut possessio. Citus, stupentibus, siue mirantibus. Canat, æmulatio, siue zelotypia. Calaad, ecclesia uenit, uel uoces. Cadesbarne, commutatus, electus, uel mutabilis. Cariathaim, uilla, uel oppidum eorum. Core, caluicium. Camuel, resurrectio Dei, aut stabit Deus. Hucusq; per cliteram simplicem legerimus: ex in aspiratione addita, nominum sunt legenda principia. Chanaan, reuersus est, siue quasi respondentes, aut quasi mouentes. Chaleb, quasi cor, aut omne cor, uel canis. Chamos, congregatus, uel quasi atrectatio. Chozbi, calix, in me siue immola mihi. Chenneroth, cithararum signum, aut quasi lucernæ. Chaslou, scelerata tristitia, uel quasi protectio. Cherubim, quasi plures, aut uermiculata pictura, uel scientiæ multitudo.

D Vel, agnoscat Deum. Dathan, donū eorum, siue sufficiens donū. Dibon, sufficiens ad intellectu, uel abundanter intelligens. Dibongad, sufficienter intelligens tentationem. Depheca, adhæsit, siue remissio. Deblaim, lateres siue massas, quæ de recentibus ficis compingi solent: quas Hebræi Deblatam, Græci *πυλτρας* nuncupant. Itaq; in præsentilo loco, nomen quod posuimus, interpretatur, palatē eorum.

E Phraim, crescens, siue frugifer. Eldad, ad solum, siue solitarium, uel ad unum. Erma, anathema eius. Efebon, cogitatio, siue cingulum mceroris. Edraim, descensio pastorum. Elcan, pars eorum, siue testimonium eorum. Esbel, ignis uetus siue uanus. Eui, desit

derauit. Elade, ad ascensum. Ebrona, transgressus siue transgressio. Eniel, gratia mea Deus. Ephod, superindumentum, uel superhumeralis. Escol, botrus, siue ignis omnis. Hucusque per e breuem literam legerimus: exin per extensum legamus elementum. Elisar, pater meus fortis, siue pater meus coangustas. Eliab, Deus meus pater, uel Deus pater. Elon, exercitus fortitudo. Elifame, Deus meus audiuit. Elifama, Deus meus audiens. Elisaphath, Deus congregauit, uel Dei mei protectio, siue absconditio. Enan, nubes. Edrai, inundatio pascet me. Er, uigilans, aut confurgens, uel pollicens. Elon, quercus, siue aulon: de quo in libro locorum plenius diximus. Eran, uacuefecit. Ethan, fortem. Esau, uoluntas mceroris, siue fortitudinis. Enon, fons tristitiae. Elidad, Deus meus patruelis, uel Deus meus patruus.

F Adassur, redemptio fortis siue uallata. Fegiel, occurre mihi Deus, uel occurso Dei. Farā ferus eorum, uel frugifer. Falecti, saluator meus. Faleth, ruina, uel delectio. Fafga, absconditus, uel dolatus, aut os multum: ab ore, non ab offe. Fethora, oris exploratio, siue bucella luminis uel turris. Fagur, oris pellis, uel huius. Finees, os requieuit, uel silet, uel ori pepercit. Farez, diuisio. Finoni, os meum nepotum. Fanac, uitulus saginatus, aut discessio mea. Gedeon, tentatio iniquitatis, uel tentatio iniquitatis meae. Garizim, diuisio siue praecisio. Fanne, innuit uel innuens. Legal, propinquus uel redimens. Iesu, saluator. Iazer, adliuatum. Iarden, descensio eorum, uel uide iudicium. Iassa, dimidia uel factum mandatum. Iaboch, iuxta uel puluis. Iarib, odore eius, uel luna. Iasub, conuersio. Ialel, expectauit Deum. Iamna, mare uel dextera eius. Iesui, quod est desiderauit, uel aequalis meus. Iaael, dimidiavit Deus. Ieser, plasmavit, hoc est finxit uel fictum: Iair, illuminans. Iataba, bonitates, siue declinauit ut ueniat. Ilimoth, adducet mortem. Ilegali, redimens me, uel propinquus meus.

Lael, in Deum uel Deo. Lomna, alba uel candida.

M Anasses, obliuiosus, uel quod oblitus est. Madian, contradictio, uel responsio. Madad, mensus est. Michael, quis ut Deus. Machi, quid. Matana, donum. Madaba, aquae eminentes. Machir, restituet, siue uenundabit, uel de infirmitate. Maala, chorus, uel infirmitas. Melcho, rex eius. Machiel, rex meus Deus. Macheloth, ecclesia. Macha, dulcedo uel saturitas. Maferoth, exclusiones, uel uincula, aut successiones, siue disciplinae, quod in nostris codicibus mazuroth legitur.

N Athaniel, Deus meus, uel donum Dei. Naabi, abscondit uel requieuit in me. Nefe, sufflans, uel spirans. Namuel, dormiuit Deus, siue in quo Deus. Noa, motus, quem Graeci significantius *οκλιν* uocant. Neeman, decus, siue motus eorum. Namra, pardus siue amaritudines. Nabau, uenimus, uel in conclusione. Nobe, latrans. Naafon, serpens, uel augurium.

O Thotam, signum eorum. Ozin, auris. Ofan, maritima eorum, uel thalamus eorum. Ofir, ignominia. Sed apud Hebraeos per beth literam scribitur. Huc usque per o breuem literam legerimus, exin per extensum legamus elementum. Obad, dilectus, siue amplexus, aut sepes. Ori, coquens, uel claudens me, uel apprehendens. Osea, saluator aut saluans. Onam, dolor, uel tristitia eorum, aut mulsitatio, uel murmuratio. Or, lumen. Oshat, magnus, uel pythonissa, quam Graeci *εγασφιδουρα* uocant. Og, coaceruans, siue absconditus. Oni, dolor meus.

R Afao, sanans aut medicus. Rahob, plateae siue latitudo. Recē, uarietas siue pictura. Rebe, quatuor, sed per ain literam scribitur. Ratma, uisio consummata, siue iuniperus, uel sonitus. Remmonfarez, malignanti diuisio, siue sublimium diuisio. Reesa, frenum.

S Addefor, uberum eorum lux, uel uberum lumen. Salamiel, retribuens mihi Deus, uel pax mea Deus. Surifaddai, continens mea ubera, uel fortis meus Dominus. Suriel, continens me Deus, uel fortis meus Deus. Scar, pusillus. Samoe, audiens. Saphat, iudicauit. Sodi, arcanum meum, uel exclusit me. Sufi, equus meus. Sethur, absconditus, siue diuertens. Sifai, longaeuus meus. Soontanis, urbs Aegypti. Seon, germen quod non est, uel germen inutile, uel alloquium inutile, aut calor, siue tentatio lacerans. Seuor, auis. Sethim, spinae.

A spinae. Satan, contrarius. Seth, positio, siue posuit. Seir, pilosus, uel hircus. Salu, tentatio respiciens, sed melius *ευσαθης*: quem fortunatum uel uegetum possumus appellare. Sefion, absconditus, uel egredere os, uel mceroris, aut specula eorum. Soni, coccus, uel pupilla mea. Seia, petitio, uel petens. Semron, nomen uidit, uel custos eius. Sicheu, humerus. Semidahe, nomen meum scientia. Salphaad, umbra formidinis, siue umbra in idipsum: id est, pariter. Satala, poculum mixtum, siue spina uiridis uel madida. Sufan, atterens, siue ad umbraculum rostrorum, quod Hebraice dicitur susafim. Sofar, tuba. Sarahe, uelamen, siue princeps fratris. Sicher, ebrietas. Salim, redde. Sabama, conuersio quaequam, siue leua in eis, uel tolle altitudinem. Safan, labium, uel hericius, aut lepus. Sochoth, tabernacula. Salana, umbra portionis, siue umbra numerauit, aut imago eius. Sin, sitiens. Senna, uoluntas, siue mandatum eius. Sedada, ex latere eius. Safan, labium, siue barba superioris labij, quam Graeci *μυσανα* uocant, Safatam, iudicans populum. Samuel, nomen eius Deus. Saelomi, pax mea.

T Hola, uermiculus, uel coccinum. Therfa, complacens sibi, quod Graece melius dicitur *εὐδοκῶσα*. Thena, castra, uel donata. Theth, subter. Thare, exploratio, uel pastura, siue nequitia. Haec omnia quae ex litera hac posuimus, cum aspiratione in suis legenda sunt principijs. Vapfi, finis meus. Zachur, memor. Zarad, alienus, uel descensio. Zoob, aurum. Zemer, iste exacerbans, siue amaricans. Zare, ortus est. Zefer, hoc os uidistis: ab ore, non offe. Zamri, psalmus, uel canticum meum.

DE DEUTERONOMIO.

A Staroth, caulae praecipua, ouilia, uel atria. Aza, fortitudo eius. Araba, occidens, siue uespera. Argob, maledicta sublimitas. Aui, feri. Auothair, gloria luminis, uel uita luminis, ita tamen ut pronuncietur auathair. Acan, necessitas. Aferoth, atria, siue uestibula, si tamen per heth, & zade literam scribatur. Si uero per aleph & sin, beatitudines sonat. Amora, populi illuminatio, siue populus eius. Adama, humus. Beelfegor, habens os pellis, siue superior pellis. Basar, angustia, siue in angustia, uel infantia. Bofor, in angustia. Beroth, putei. Barne, filius mutationis. Balaam, uanus populus. Cademoth, a principio mortis, siue principium mortis. Tria nomina haec quae sequuntur ex c, per aspirationem legenda sunt. Chor, iracundus, siue de foramine, quam Graeci *ρεωλυμ* uocant. Chapturim, manus tortorum, siue exploratorum. Chaptor, Cappadocia. Edraim, inundatio malorum, uel natiuitas pessimorum, siue descensio pastorum. Erma, anathema. Euim, iniqui. Ermon anathema tristitiae. Efdod, effusio. Emmim populi. Quatuor nomina quae sequuntur, per extensam uocalem legenda sunt. Esau, aceruus lapidum, siue collectio lapidum, quod dicitur *λιθολογημα*: uel frustra aut factura, id est *ποιησις*. Elath, teberinthus, uel aulones. Emim, terribiles. Ebal, uorago uetus. Fafga, abscondit, uel dolata, siue os delicti. Faras, auctus, siue succrescens. Fennador, conuersio generationis. Gaza, fortitudo. Sed sciendum, quod apud Hebraeos non habet in principio literam consonantem: uerum incipiat a uocali ain, & dicatur aza. Gefuri, iuxta lumen, uel uicina luminis. Golan, transmigratione eorum, uel uolutabrum eorum. Gergefeum, colonum applica. Gaulon, uolutatio eius. Gorizim, diuisio, siue aduena. Galgal, rota, uel reuelatio. Gai, uorago. Gebal, uorago uetus, siue *λιθολογιον*. I literam & L idcirco praetermissimus, quia eadem nomina in caeteris libris interpretantur: & superfluum est dicta uel dicenda repetere. H autem a plerisque aspiratio putatur esse, non litera. De K superfluum est facere mentionem: cum etiam apud Latinos exceptis Kalendis, superflua iudicatur. Igitur obseruandum quod eadem nomina quae hic uel alibi praetermissa sunt, in alijs libris possumus inuenire. Misor, directum, quod Graece dicitur *εὐθύ*, uel plana atque campestris. Maachati, fracti sunt mihi, aut uenter percussus. Mosera, cruditio, uel disciplina eius. Mamoazer, de longe, siue alienatus. Oraim, conceptus, siue comprehensio. Raphaim, medici, uel gigantes. Rabbath, multitudo, uel gradis. Rubeni, uisio filij mei, uel uidete inter me. Ramoth excelsum signum, siue uidit mortem, uel excelsa. Sidon, uenatio tristitiae, siue inutilitas.

tis, Sareon, princeps mceroris. Sanir, leua nouitatem, siue dens lucernæ. Salacha, leuans uer-
nū, uel tollens uenit. Sethim, spinæ. Seboim, caprea, uel dama aut statio eius. Sames, manda-
rum humile. Sina tentatio, siue rubus, si tamen per samech literam scribatur. Thebel, insulsi-
tas. Zozomim, hæc cogitationes, siue quæ est hæc aqua, uel in acie præparati.

QVÆSTIONES IN LIBRVM IESV NAVE.

AIn, quæstio, uel chaos. Adonibezch, dominus meus fulgurans, uel dominus contem-
ptus uani. Si uero per sade literam scribatur, interpretari potest, dominus meus iu-
stus. Azeca fortitudo, siue decipula. Ailon, quem supra aulonem diximus. quod si æglon
legere uoluerimus, interpretatur, uacca eorum. Afer sagitta luminis. Araph, medicamentū;
quod si legere uoluerimus ara, interpretatur furibunda. Arboth, humilia, plana atq; cam-
pestria. Alac, pars mea, siue lubricum. Aeron, anathema mceroris, uel tristitia. Anaba, uua,
uel humilitas mea. Afdod, dissolutio, uel effusio, siue incendium. Anon, lumen eorum, aut
maledictio eorum. Aroer, suffusio uigilia, siue exurgens uigilia, sed melius myrica. Ader,
grex. Amanon, mons Ciliciæ, qui & Taurus: inde Amana, inquietus, turbulentus, uel dens
uigiliarum. Adram, congregatio eorum. Afec, continuit, siue continentia. Adraim, inunda-
tio pessimorum. Accaron, eruditio tristitiæ, uel sterilitas. Amas, indignatio, uel furor. Azo-
tus, id est afdodij, gens patruū mei, uel incendia. Acalon appensa, uel ignis infamis. Afaar,
mane, diluculum. Achrabbin, scorpiones. Adar, magnificus, siue pallium. Asamona, os
eius: ab offe, non ab ore. Achor, turbatio, uel tumultus. Adomim, rubra. Anacam, humi-
lis, exurgens. Ahiman, frater eius. Acla, claudicans, uel factura: id est *πρωσις*. Atoniel, tem-
pus eius Dei, uel responsio Dei. Adada usque ad testimoniū. Afergadda, atrium accinctio-
nis eius. Asmona, celeriter numerā. Aium, acerui lapidum: id est *λιθολόγιον*. Ain, fons, uel
oculus. Ain, chaos. Aingannim, fons, aut oculus hortorum. Adollamim, congregatio eo-
rum. Adafa, noua. Aathar, deprecatio. Achazib, mendaciū, siue stultitia. Ani, pauper. Arab,
insidiæ. Ammeta, luctus. Accen, nidus. Alala, laxitas. Araba multa, uel insidiæ, occidens, siue
aspera. Ataroth, corona. Afreeel, beatus Deus. Agla, festiuitas eius. Afer, beatus: si p aleph &
sin literam scribatur; sin aut per heth & sade, atrium interpretatur. Amathim, indignatio: id
est bilis eorum. Anem, circuli, uel coronæ, siue præcines. Aërim, aceruus lapidum:
id est *λιθολόγιον*. Aphara, uitulus, uel taurus. Afara, humus eius: alij quippe literis
scribitur. Ammona, populus eius. Afani, uolans ego. Aalee, mille. Afarsualim, atrium
uulpium. Afom, os: ab offe, non ab ore. Afan, fumus. Afarim, fodiens mare. Ames,
robustus. Amad, populus adhuc. Acharan, turbans eos. Ammon, populus mceror-
ris. Amma populus eius. Annaceb, cognomentum. Aseph, atrium siue uestibulum.
Adame, cruores, siue sanguines: numero plurali. Aialon, campi, uel aulones. Anathoth,
obediens, uel respondens signum. Abdo, seruus eius. Ammador, populus generatio-
nis. Alax, laxitudo, quem Græci *χαυρότην* uocant, siue leuitas, per extensam primam
syllabam. Astarten, facturam superfluum: id est *πρωσιμ ποδιτην*. Astaroth, factura: id est
πρωσις exploratorum.

BEthauen, domus inutilis. Babylon, confusio. Betharan, domus iræ, uel domus mon-
tium. Balagad, habuit accinctum, uel accinctus, aut uir pirata, uel fortunatus. Be-
thasimoth, domus deserta uel domus adducens mortem. Bamoth, excelsa. Baal, habens.
Baalmeon, habens domicilium. Bethfeor, domus oris pellium. Begumim, fabri cemen-
tarij. Betharam, domus sublimium siue montium. Bethanamra, domus pardorum, siue
amaritudinum. Bethaglam, domus festiuitatis eorum. Betharaba, domus humilis, uel ue-
speræ. Boon, pollex, uel in medio. Baala, habens eam, uel supra. Bala, habens eam, uel uir eius,
siue uenit hæc. Baaloth, in ascensu, uel ascensus, numero plurali. Bethafeleth, domus salutis,
siue uenit hæc. Baaloth, in ascensu, uel ascensus, numero plurali. Bethafeleth, domus salutis.
Bazeota, despectio, siue contemptus. Baal uetustas. Bafecoth, adeps, uel defecatio. Bethda-
gon, domus tritici. Bethafue, domus mali: non à malitia, sed ab arbore intelligendum.
Bethsur, domus robusti. Bethanoth, domus præcinentium. Betharaba, domus multa,
uel grandis. Benennam, in eis, uel in medio eorum. Bethagla, domus festiuitatis eius.

Beroth

ABeroth, putei. Betula, uirgo. Bethmarcaborth, domus quadrigarum. Bethlabaoth, domus ue-
nientium. Balathad, habitus: ab habendo, non habitu: id est cultu uestis. Beram, puteus alti-
tudinis. Bethfese, domus oris florentis. Bethsamis, domus solis. Bethen, uenter. Bethemec,
domus uallis. Benacl, ædificatio Dei. Bethanab, domus humilitatis, uel domus respondens.
Belathala, habita: genere foeminino, ab habendo: participium est, non uerbum imperatiuū.
Benebarach, filius fulguris. Balac, elidens.

CAriathiarim, ciuitas, uel uilla syluarum. Cadesbarne, commutata, electæ, siue sanat ele-
cte. Cades, sanctitudo, uel sancta, siue mutata. Cariatham, ciuitas eorū, uel uocatio per-
fecta. Cain, lamentatio. Ceila, ad fundam iacta, siue suscitans eam, aut tollens sibimet. Carne-
lus, mollis, siue cognitio circumcissionis. Cariathbaal, ciuitatem habuit, siue ciuitas habita. Ca-
ne, calamus. Notādum quod Latinum canna, de lingua Hebræa sumptum est. Casim, sum-
mitas, uel principium. Cathat siue caath, morsus, uel congregati. Cateon, diuinitudine.
Calabam, congregatio eorum. Cartham, uocationem perfecit. Cedemoth, prius, uel orien-
talis. Hucusq; per c simplicem literam legerimus, exin aspiratione addita legendum est. Chi-
don, scutum, uel clypeus. Chifara, catulus eius, uel manus dissipata, siue expiatio. Quod au-
tem diximus, catulus eius, leonem significat: quem Græci uocant *οκύμνον*. Chermel, molle,
uel tenerum, siue cognitio circumcissionis. Melius autem si interpretetur, agnus tener. Chel-
lon, reuelatio eorum. Chifil, robustus. Chabon, quasi intelligēs. Chereloth, uidisti signum.
Chifiloth, stulti signum. Chabul, quasi germen.

DAbir, loquens, uel loquela, aut ursum timens. Dar, generatio. Dibon, abundanter,
uel satis intelligens. Dabira, loquens, uel eloquentia, uel ursum timens. Dimona, satis
numerans, uel sublimitas. Dalani, egens pauper. Daleam, egestas eorum. Duma, silentium,
siue gaudium. Dana, causa, uel iudicium eius. Dabath, clunis. Dabrath, loquela. Dedara, ge-
neratio eius. Domna, silentium.

ELlom, uitulus mceroris, uel festiuitas eorum. Efdod, effusio, uel incendium, siue ignis
patruelis. Euæus, lapides colligens, quod Græce dicitur, *λιθολόγος*. Eui, desiderans, si-
ue est. Efrom, irascens, uel sagitta uisionis. Eneam, ecce ista, uel ecce sunt. Emmam, mater eo-
rum. Eltholeth, ad natiuitatem. Ermon, anathema, siue damnatio. Eschaol, ignis parturiti-
nis. Esna, *δουτέγωσις*, quam nos à secundo numero dicere possumus secundantem, uel
ignis, uel edisseritio. Eschamina, concitatio. Eglon, uacca eorum. Esaan, innitor, siue
confirmo. Elthechem, protulit. Emec, uallis. Eglon, festiuitas ista, uel uitulus mceror-
ris, uel iuuenæ. Elec, portio. Emecasis, uallis concisionis. Erma, anathema eius. En-
nathon, gratiam dantes. Enarad, ecce concepit. Elcath, portiunculam. Elam melech, ad
regem. Estamoe, mulier uentris. Elthaci, nequaquam uomentem. Hucusque per e bre-
uem literam legerimus, exin per extensum legamus elementum. Elo, exercitus eius, pro
εὐπορία enim semper in Hebræo, aut turmæ militum describuntur, aut opes. Engaddi,
fons hœdi. Endor, fons generationis. Engannim, fons hortorum. Ennadda, fons exacu-
tus. Edroi, inundatio pascens me. Eram, uita sublimis. Fesga dolata, siue præcisa, aut oris
multi. Falecti, saluans me.

GAzer, præcisio, siue diuisio, uel constrictio. Gosnam, iuxta eam uel applicatam. Ga-
za, fortis, ab ain litera incipiens, non à consonante gimel. Geth torcular. Gessor, ap-
plicans lumen, uel applicans dirigentem. Galiloth, reuelationis, uel transmigrationis. Ga-
zeo, robusto. Gethco, torculari. Gadera, sepes eius. Gaderoth, maceria uel sepes. Gabaoth,
colles. Gabaon, collis mceroris. Gethhafer, torcular eius humi, uel fossum. Gabathon subli-
mitas eorum, uel collis mceroris. Gethremmon, torcular excelsum, uel torcular sublimium.
Golam, transmigrationis eorum. Galim, loca palustria, uel acerui. Galgalis, uolutabrum. Ga-
bath, collis patruelis.

IErimoth, timens mortem, uel altitudo mortis. Iasie, est os: ab ore, nō ab offe. Iabin, intelli-
gens, uel intelligentia, uel sensus, uel prudentia. Iecmam, possedit populum. Iazer, auxi-
lium. Iarim, saltuum, uel syluarum. Iebnel, ædificatio Dei. Iagur, colonus, uel aduena. Ietan,
mercedes.

mercedes. Ierael, honestas Dei. Iepte, aperiens, uel apertus. Ianum, dormitans. Iesta, extenderunt. Iezrael, semen Dei. Ierdom, incubuit populus. Ianua, requies. Ieblaam, desipiscēs populus. Ierphal, dimisit Deus. Iecnaam, possessio populi. Iasie, ad apertio, uel ostensio, siue superficies. Iepheel, aperiet Deus. Iedala, manus, maledictio. Iael, requies Dei. Ieraon, timebunt. Ierachon, aurugo: quam Græci *ἰεραχον* uocāt. Ieffonne, nudus, uel conuersio. Ieta, inclinatio. Iezel, fortitudo, uel adiutorium.

L Achis, interest, uel sibime t uiri. Lobna, candor, uel lateres. Labo, ingressus, siue uenientes. Laamas, ad iniquitatem. Luza, amygdalon, licet quidam interpretentur *λυζα*, torquem uidelicet damnatorum: quam uulgo boiam uocāt. Potest autē interpretari & hic ipse. Labec, acceptabilis. Lacū, ad cōsurgendū. Lesem, ad nomen. Lesendam, nominis iudicium.

M Ecēda, exultio, siue orientalis, uel inante cessum, id est, prius. Madon, cōtradictio, siue habitatio. Masepha, specula, siue de specula. Masphat, speculatio, uel contemplatio, uel intentio, uel locus iudicij. Maron, sublimis, siue de excelsio. Masarphot, incendia, siue de tribulatione rostrorum. Maachati, uēter cæsus, siue fracta est mihi. Marom, aliter amara tristitia. Mageddo, pomorum eius siue coenacula eius. Medab, aquarum fames. Mephaat, aquarum impetus, siue ab eis tempora. Manaim, castra. Mesphat, iudicium. Maabeel, congregatio Dei. Modaba, natiuitas. Medabena, de oneribus. Magdalgad, turris piratæ, uel turris accincti. Marefa, à capite. Maon, habitaculum. Maaroth, speluncæ. Meddin, iudicium. Maa la, chorus. Melch, regina. Melfa, rixa, uel azyma. Marala, amara consensio. Maalaph, de mille siue de doctrina. Magdaliel, turris mea Deus. Masadda, requirentem, siue retinentem. Misfor, directa, siue campestris, uel de tribulatione.

N Aphedor, conuersio generationis. Nephtoe, dissoluti, siue deceptio. Nasib, titulus uel statio. Naabsan, uel nasab, exiccata. Naal, ascensio. Noa, mouens, siue commotio. Naalal, laudent.

O Ziph, germinatio. Orchiatharoth, longitudo coronæ. Oli, infirmitas. Ozanoth, quasi signum, uel forte signum. Hucusque per o breuem literam legerimus: nunc per extensam legendum est. Oam, uæ populo, siue infans. Oram, uæ excelsio, uel iracundia. Ofa, spes. Othoniel, responsio Dei, uel reuelatio Dei, uel tempus mei Dei, uel signum Dei. Ocet, diligens, siue perscrutans. Oga, indytus, uel gloriosus. Ono, dolor eius.

Q litera, quam neque Græci resonant, nec Hebræi, & exceptis Latinis nulla alia lingua habet, à nobis hic penitus prætermissa est.

R Aal, latitudo, uel fames, siue impetus. Recem, uarietas, siue uacuefactio. Rebe, quartus, uel ordinatus. Ramoth, uisio mortis. Ragal, res uel deorsum ferens. Raphaim gigātes, uel resolutæ matris. Remmon, sublimitas. Rama, excelsa. Rabboth, multi. Ramath, excelsa hæc. Roob, late. Raahath, maxillæ siue buccæ. |

S Arathan, tribulatio eorum. Semro, custos eius, uel nomen uidit. Salacha, tulit sibimet, uel tentatio itineris. Saron, princeps tristitiæ. Semron maron, custos amari mœroris. Sabama, leua excelsam, siue conuersio. quædam. Sart, uinculum siue angustia eius. Sin, egrediens. Sechrona, ebrij uel tabernacula. Sifai, longæuus. Seme, auditio. Sualim, uulpes. Sicileg, defecatio uocis adductæ, siue effundit sextarium. Senefanna, tollens rubrum uel tentationes. Saloim, emersiones uel emissiones. Saraa, carbones siue angustia. malorum. Socha, tabernaculum uel umbraculum. Saarim, portæ. Sanan, abundans siue egressus eorum. Samer, custodita. Sior, paruulum siue turbulentum. Sabacha, reticulum. Selom, auulsio uel dimissio, siue ubi est ipse. Semdahe, nominis scientia. Samari, lana mea. Selam, latus: à latere, non à latitudine. Sabe, septem uel septies. Sarith, reliquæ. Sonim, cocinum. Seon, semini eius. Saasim, incubuit egrediens. Sala, tollens. Sames, fol. Salabim, aggrauans intellectum.

T Ala, ros eorū, siue irrorata. Tyrus, q̄ Hebraice dicitur Zor: & interpretatur tribulatio, siue angustia, uel fortitudo. Hucusque per t simplicem literā legerimus, exin aspiratione addita legendum est. Thaphue, malum: ab arbore, non à malitia intelligendum, siue tympanum

A num apertum. Thanaac, respondens siue humilitas. Therfa, complacitio, que significantius Græce dicitur *ειδονια*. Thalme, sulcus uel dependens. Thamna, numerus uel fidelis, siue numerata, aut consummatio eorum. Themnat, ficus. Therela, uidisti terebintum. Thabor, ueniens lumen. Thalla, ager eius uel appensio. Thaphnathfare, numerus operimenti noui. Vr, ærarium, siue ad iracundiam prouocans. Zebbi, dotis meæ. Zabdi, fluxus uehemens, siue abundans. Ziph, germinans. Zanoç, repulit, uel iste requieuit.

DE LIBRO IUDICVM.

A Donibezech, dñs fulminis, siue dñs contēptus uani. Achimam, frater meus quis. Axa, claudicans, uel irascens. Athaniel, tēpus meum Dei. Arrad, confurrectio descensionis, aut testimonium descendens. Acchio, usq; huc, aut hamus, uel humilitas eius. Alab, lac uel lactea. Achabbim, scorpiones. Astaroth, uilla uel factura: id est *ποινος* exploratorum. Anatha, responsio. Aarath, artifex. Abinoen, patris mei decor. Abel, luctus uel cōmittens. Abel meola, luctus parturientis. Ares, sol. Abiezer, patris mei adiutorium. Abed, seruus. Armō, anathema mœroris uel imago tristitiæ. Auoth, commoratio, uel sedes, aut uinculum, siue incunabula: quod Græce dicitur *ἐκωνυς*. Abigam, pater fordīs. Abdon, seruus mœroris. Allel, laus. Aoth, laus. Aminadab, populus meus spontaneus.

B Ezech, fulgur uel contemptus uanus siue micans. Baalmesur, habens: uel uir ex principate. Barach, fulgurans. Bachal, iugum. Bara, creatura, siue lectus. Baraennim, creatura nidorum, siue tribuli. Baalberith, habēs pactum. Bera, puteus. Berith, pactum. Balthamar, habens palmam. Booz, in fortitudine, siue in quo uirtus.

C Enez, possessio contemptibilis, uel spretio. Cethrum, tenebræ eorum, uel thymiana. Cifon, impegerunt, siue duritia eorum, uel lactitia. Carcar, inuestigatio. Camon, resurrectio inutilis. Quatuor nomina quæ sequuntur ex c litera, aspiratione addita sunt legenda. Chetim, insaniens uel formidans, siue signata. Chufam, Aethiopia eorum. Chamos, quasi attractans, uel congregans. Chelon, donum, siue omnis dolor, uel ab initio. Debora, apis uel loquax. Dalila, pauperula, uel situla. Dagon, piscis tristitiæ. Enach, humilis confurgens, uel humilitas inanis. Elohe, Deus. Eglon, rotatus, uel orbita, uel iuuenæ, uel festiuitas ista, uel uirtus mœroris. Ezri, auxilium meum. Ephod, superindumentum: quod Græce dicitur *ἐπίδημα* siue *ἐπίωμīs*. Euphrata, frugifera, siue de cinere ueniens, aut puluerulenta. Et super hoc quid nobis uideatur, in libris Hebraicarum quæstionum plenius diximus. Ephratites, humus aut puluis eorum, siue frugifer. Duo nomina quæ sequuntur, per extensum legamus elementum. Eud, accipiens gloriam. Eatam, auis eorum. Fura, laguncula, uel frugifer. Fanuel, facies Dei. Fua, operarius uel sonitus, aut euidens. Farez, diuidens uel uiolentus, siue diuisio. Gagar, commotio. Gera, ruminatio. Gedeon, circumiens in utero uel inutile, siue tentatio iniquitas eorum. Gabatha, collis, siue sublimis. Garizim, acicola siue aduena eius. Gaala, abijciens siue reuelatio. Gaza, fortitudo eius. Gadam, tentatio uel accinctio populi. Iezbaam, defluens, uel desipiscens populus. Iabin, intelligens, uel sapiens, uel sensus, uel prudentia. Iael, cerua, uel coniugium ceruale, siue incipies. Ioas, sperans, siue temporalis, uel domini robur. Iorobaal, iudicet baal, uel iudicet habens, aut superior, siue iurgium habens. Iechaze, torcular lupi. Iecha, torcular. Iephone, conuersio. Ioathan, est perfectus. Iair, est illuminans. Ionathan, columbæ donum, uel columbæ dedit, aut domini donum. Iabes, exiccata, uel siccitas.

Canticum Debboræ.

L Aphidoth, lampas, siue quasi os cultri: ab ore, non ab osse. Laïs, leo uel sibimet uir. Meroz, aquæ sacramentorum. Maaz, robustus fortis. Mere, manifestus uel illuminans aut apertus. Mello, plenus. Manne, requies. Micha, quis hic: aduerbiū loci: uel quis est iste. Nahel, laus, hymnus. Nabe, latratus. Tria nomina quæ ex o subijcimus, per extensam legenda sunt literā. Obed, seruiens. Othoniel, responsio Dei, uel reuelatio Dei. Obad, dilectio. Othoniel, tēpus mei Dei, uel signū Dei. Oreb, coruus aut siccitas. Racab, ascensio, siue cōscens dens. Safathaim, impietas eorum. Safai, longæuus, uel senarius. Sephet, specula. Salabim, salus cordium. Syria, sublimitas. Sairath, capra. Semgar, nomen aduena, siue ibi con-

lonus,

Ionus, Sifara, gaudij exclusio, siue tollens recedentē, uel equi uisio. Sec̄tha, spinā. Saratha, uin c
ciens uenit, siue tribulatio. Suroeb, faxū corui. Salmana, umbra prohibendī, uel umbra com
motionis. Samir, uepres, uel incultum. Seon, tentatio calens, uel germen quod non est. Se
manath, nomen humile. Samson, sol eorum, uel solis fortitudo. Sorec, electa, optima. Salma,
fentiens, uel perfecta, siue pacifica. Tabath, bona. Excepto hoc nomine, cætera quæ sequun
tur huius literæ per aspirationem legenda sunt. Thalmi, suspensio uel sulcus. Thamatha
res, numeratio solis. Thanach, humilitas, uel respondebit tibi. Thebes, conuersio, siue fieri
oua. Zep, lupus. Zebul habitaculum. Zabulonites, habitaculum eius.

IN RVTH.

B Ooz, in fortitudine. Elimelech, Deus meus rex. Iesse, insulæ libamen. Maallon, de fe
nestra, siue à principio: uel consummatio. Noemi, pulchra. Orpha, ceruix eius. Ruth,
uidens uel festinans siue deficiens.

De primo libro Regum.

A Nna, gratia eius. Aphec, furor nouus, aut continenter. Aminadab, pater meus spon
taneus uel urbanus. Abia, pater dominus, uel pater fuit. Abiel, pater meus Deus. Am
moni, comprimens, uel coangustans me. Asor, sagitta luminis. Ahias, frater alius, uel frater
eius. Achitob, frater meus bonus. Achinaam, fratris decor. Abenner, pater meus lucerna,
uel pater lucernæ. Agag, δάμαξ, id est, tectum. Armathaim, altitudo eorum. Azecha, fortitu
do siue decipula. Adreel, greges domini. Azel, abiens, pergens. Achis ueruntamen uir siue
frater meus aut frater uir. Abimelech, frater meus rex. Auilath, dolens siue parturiēs. Arch,
mora. Abiathar, pater superfluus. Achela, suscipiens eam. Abigal, pater exultationis, siue pa
ter erroris. Abisai, patris mei incensum, uel sacrificium. Aendor, oculus aut fons generatio
nis. Abigail, patris mei exultatio. Ašan, fumans. Aathac, tempore suo. Baalim, habentes, si
ue ascendentes uel superiores. Berchar, domus agnitionis, uel domus agni. Bochorach, pri
mogenitus tuus. Bezech, egestas. Badan, solus uel in iudicio. Befes, in ipso floruit uel
abscessio. Bama, in quo. Barita, Pythonissa, quam Græci ἐγασπίμβορ uocant. Bosori, an
nunciatio uel caro. Bersabee, puteus fatietatis, uel puteus septimus. Cariathiarim, ciuitas syl
uarum. Cus, durus uel uomitus uiri, siue uomens uir. Quæ sequuntur, aspiratione addita
sunt legenda. Cherubim, multitudo scientiæ. Chetti, infantes uel metuentes. Chereti, in
terficiētes, qui significantius Græci dicuntur ἐφολεθεδόντες. Chatheb quasi cor, aut om
ne cor, siue canis. Dauid, fortis manu, siue desiderabilis. Damaim, sanguinum. Doeck,
motus siue sollicitus: quod Græce dicitur ἀγών. Eleazar, adiutorium siue Dei adiutor
rium. Escabod, cecidit gloria, uel uæ gloriæ. Et de hoc quid nobis uideatur, in lib. Hebrai
carum quæst. plenius disputatum est. Euilath, à principio. Ebraei, transitores. Etihi, mecum.
Eschamoe, cogitans. Tria nomina quæ sequuntur, per extensam literam proferenda sunt. El
chana, Dei possessio. Eliu, Deus meus iste. Eliab, Deus meus pater. Finees, os requieuit, si
ue os mutum uel silens. Fenenna, conuersio. Falti, saluatori meo. Gabaa, collis. Galgala, uo
lutatio siue reuelatio. Goliath, releuatus siue transmigrans. Gallim, transmigrantes siue reue
lati. Gefuri, iuxta lumen meum, uel applicantes è lumine meo. Garizim, abscisiones. Gel
boe, uolutatio siue decursus, uel aceruus pluens. Iedori, applicans siue accedens. Ieroboam,
misericos. Iosue, saluator. Iechonia, præparatio Dei. Ioel, incipiens uel fuit Dei. Iabes, ex
siccata. Ierobaal, iudicium baal, siue iurgium superioris aut habentis. Iesau, id est desiderauit.
Iessai, insulæ sacrificium, siue incensum. Ioab, inimicus, uel est pater. Ierameeli, misericor
dia Dei mei. Matar, pluuia, compluto me. Machemas, humilitas siue attractata. Maged
don, tentans. Melchisue, rex meus salus, siue rex meus tyrannus. Merob, de multitu
dine. Michol, aqua omnis, uel ex omnibus. Meolati, à parturiēte, siue à dolente me.
Maon, habitaculum. Maoch, euiratus: quem Græci θλασίαν uocant. Ner, lucerna.
Nuath, pulchritudo. Nobe, iarratus. Nabal, insipientis, quod si legere uolueris nebel,
mensuræ nomen est siue psalterij. Ophni, discalciatus, siue insania conuersionis. Odob
lam, testimonium eorum. Ramathiam, excelsa eorum. Rachal, negociatio. Rachel,
uero interpretatur ouis, uidens Deum. Sophim, specula, uel scopulus. Saupha, speculator,
aut super

aut super effundēs. Sabaoth, exercituū, siue uirtutū. Samuel, nomē eius Deus. Sempsi, sol
meus. Saror, coangustās, siue indutus. Saul, petitio, uel habitans, uel abutens, uel abusuū
eorū. Salisa, tertia, uel uitula triēnalis, uel cōternās. Salim, uulpes: sed melius si legatur Sua
lim. Suph, specula, uel effundēs. Sena, tollēs, uel angustia, siue dens. Soba, mandatū in ea.
Sur, rectus, uel fortis, uel inuincibilis. Sama, ubi, uel audiēs. Sochor, ramus, uel humilitas.
Sethui, fatuus. Saruia, uinctus, siue angustia. Sonaim, coccinea, uel subsistens eis. Sepha
moth, labium mortis. Thou, amens, uel errans. Ziphei, germinantes, siue florentes.

DE SECUNDO LIBRO REGVM.

A Suri, atriu meū. Abisa, patris incendio, siue sacrificiū, uel holocaustū: quod significan
tius Græce κάπρωμα dicitur. Asae, factura, id est πείσμα. Ammā, cubitus mētura, non
brachiū. Amon, maris fletus. Abeckalon, pater pacis. Adonia, dominator dñs. Aggia, fe
stus, siue solennis. Abithal, pater meus ros. Agla, iuuenula, uel uitula. Aia, uultur. Adre
zer, decorū auxiliū. Achereth, disperdens, siue dissipās. Amiel, populus meus Dei. A
non, dolens. Abisai, pater sacrificij. Amiod, populus meus gloriosus. Ahitophel, frater
meus cadens, siue irruēs, uel frater meus cogitās, siue tractans. Arachi, longitudo mea. A
mesa, populū tulit. Aphelethi, mirabilis. Adoniram, dñs excelsus. Adoram, generatio ex
celsa. Ahiloth, frater in dyltus. Armoni, illuminās me, uel anathema, siue cellarium meum,
aut domus mea. Adino, tenellus, uel delicatus. Ahesani, uoluntatis, siue consilio egeo.
Ahoi, spinarū. Aga, meditās, siue loquens. Ararites, montanus. Adollam, cōgregatio eo
rum. Ariel, leo dei. Asael, factura Dei, id est πείσμα. Aradius, obstupescens, uel admirans.
Aras, elatus. Alab, lac. Abiezri, dei mei auxiliū. Anathothites, respondens signū. Adai,
robustus, siue sufficiens. Abialbon, pater meus superintelligens. Azmath, fortis morte.
Ahiem, frater matris. Aferai, atrium meum. Arunas, illuminati.

B Aurim, electi. Berothi, putei. Baana, uenit respōdens. Bega, excelsa. Banaia, cementa
rius, id est ædificator dñi. Bethroob, domus platearum. Bethsabec, filia saturitatis: ita
tñ ut prima correpta sit syllaba: alioquin ubi producit, semper domus interpretatur. Ba
lasor, habēs sagittā luminis, uel ascensio atrij. Bethchar, domus agni. Baurim, electi, ut su
prā: uel iuuenes. Berzellai, ferrū meū. Bochori, primogenitus meus. Bethmacha, domus
humilis, uel fori, uel tributi. Baana, uenit respondens. Bareumi, fugit eū quispiā. Bethoro,
domus iræ. Casir, mēsis. Cabseel, cōgregatio dei. Tria nomina quæ sequuntur, aspiratione
addita legēda sunt. Chalamach, omnē fortitudinē. Chusi, Æthiopia. Chorethi, dissipans,
siue disperdens. Eliaba, nequaquā absconditus. Excepto hoc nomine, cætera quæ ex e litera
sequuntur, per extēsam primā syllabā legēda sunt. Elisue, Dei mei salus. Elisame, deus meus
audiens. Elidahe, deus meus scit. Eliphaleth, deus meus saluans. Elianan, dño donate. Fe
lethe, mirabilis, siue excludēs. Faraothoni, auolātis tristitiæ meæ. Farai, hi ante me. Gio,
lucta, siue luctari. Gelo, migra, uel transmigranti. Gera, ruminās. Gom, fouea. Gob, lacus.
Gaas, commotus. Gelonites, transmigrantes. Garab, scabiosus. Hiram, uiuens excelle. Hi
stob, uir bonus. Hiras, uigilans. Hisbozet, uir cōfusionis. Idcirco cū aspiratione hæc no
mina posuimus, quia & apud Græcos & apud Hebræos per diphthongū scribuntur. Iez
rael, seminauit deus. Iethraam, superfluus populus. Iebgar, elegit. Iaphie, illuminat, uel o
stendit. Ioram, qui est sublimis, uel manus sublimis, uel manus sublimiū. Ieroboseth, iudi
cans cōfusionē, id est ignominia. Ididia, amabilis dño. Ionadab, dñi spontaneus. Ioadahē,
ipse cognoscens. Iosaphat, ipse iudicat. Iodahe, sciens, siue cognoscēs. Iesbi, est in me. Iaa
re, saltus. Ioiadahe, dñi cognitio, siue ipso cognoscente. Iasan, uetus. Iagaal, propinquus.
Iaazaher, auxiliabitur. Ietan, respondens. Lodabar, ipsi uerbum. Lafabi, sperauit in me.
Manaim, consolatio, siue requies. Maacha, molitus, siue cōfractus. Miphiboseth, de ore
ignominia. Maana, requies. Maaria, domus mea, uel amara, siue ex uisione. Maachati,
subactus, id est mollitus meus. Nephec, applicans ori, uel lyncurius: nomen est lapidis.
Naas, serpens. Nethophati, inclusus. Neele, scala, uel torrens. Naalia, torrentes. Orchathi,
æstimatio mea. Odsi, mensis meus. Tria nomina quæ sequuntur per extensam literam pro
ferenda

ferēda sunt. Obededā, seruiēs humo. Ohíada, ipse cognoscit. Orē, ira. Respha, ἀριθμωτορ, c
sue cursus. Rachab, quadriga. Roboā, latitudo populi. Ragal, tristes uel deorsum. Raga-
lim, pedes. Rapha, sanitas. Ribai, iudicātes. Saphati, iudicā me. Sion, specula uel specula-
tor, siue scopulus. Samoe, auditio. Sobab, cōuertēs. Soba, secta: à secando, non à sectando.
Sufacim, gaudiū ciličj. Siba, egressus uenit. Saraia, princeps dñs. Sobach, conuertens te.
Sunē, coccineū siue eleuans. Sabe, saturitas. Sadoch, iustus. Sia, indigētes siue dormitan-
tes. Subochai, condensum siue fructum. Et super hoc quid nobis uideatur, in libris He-
braicarū quæstionū plenius diximus. Samai, ubi mihi, siue audiens. Salmon, umbra uirtu-
tis. Sarai, princeps mea. Salech, egrediēs. Thebes, fuerūt in ea siue facta mea. Thalme, sul-
ci. Thecuc, clangor uel tuba siue percussio. Thecuites, tuba canens siue buccinator. Thee-
tim, inferiores uel subter. Hæc nomina quæ posuimus per literā t, aspiratione addita sunt
legenda. Vria, lux mea dei. Vsi, festinans. Vrchi, longitudo mea. Vlati, festinante me.

DE TERTIO LIBRO REGVM.

A Bifai, pater meus superfluus, siue patris mei rugitus. Accherethi, interficiēs siue dissi-
pans uel demoliēs. Amasa, populū tollēs siue leuās. Azor, atriu. Azaria, auxilium do-
mini. Ahia, frater eius: uel ubi hæc? Ahisar, frater meus princeps. Adonirā, dñs meus ex-
cellus. Aelā, ante fores siue uestibulū. Adadezer, decorū auxiliū. Adorā, generatio excel-
sa siue decor excelsi. Ano, dolor eorum. Afa, tollens siue sustollens. Auan, subuertit eos
siue mouens eos uel fons. Auachim, non est innocēs. Anani, gratificatus mihi siue dona-
tus mihi. Ahab, frater patris. Azuba, relicta uel deserta. Bethabee, filia iuramenti, per bre-
nem primā syllabā legendū est. Benur, filius aeris siue filius ignis. Bethfames, domus so-
lis. Bethanan, domus gratiæ aut doni. Basamath, delinquēs. Baaloth, ascēdētes. Bul, ger-
minis. Booz, in fortitudine. Barasa, in egestate, siue ueniens ad faciendū, uel hauriens. Ca-
ne, pœnitētia, siue clangor tubæ. Carmelus, tenellus, aut mollis, siue scientia circūcisionis.
Hucusq; per c simplicē literā legerimus: ex in aspiratione addita legendū est. Chalacad, pa-
scēs siue nutriēs. Chamos, cōgregatio, siue quasi attrectanti, uel palpanti. Charith, diuisio,
siue cognitio. Chanaan, erubescēs, siue negociator. Dachar, cōpungētes. Dardahe, gene-
ratio cognitiōis. Dabir, oraculū. Dui, pulchritudo. Damascus, sanguinē bibēs uel propie-
nans. Eida, misericordia. Ezrael, semē dei. Emori, amaricantis, uel loquentis. Efrai, indige-
na, uel oriētalís. Ezazon, uisio. Hucusq; per e breuē literā, ex in per extensam legamus. Eli,
deus meus, siue scādens siue scīdens. Elioreb, dei hyems. Eri, uigil meus. Elon, aulon, de
quo plenius in uolumine locorū diximus. Ethan, robustus, siue ascēsus. Eman, accipiens,
uel formido eorū. Ethanim, robustorū. Esongaber, uolūtas, siue cōsiliū tristitiæ confor-
tata, uel iuuenilis. Ela, maledicta, uel ipsi. Esaion, uolūtas, siue consilium mœroris. Elias,
deus dñs. Elisae, dei mei salus. Felethi, admirabiliter. Fadaia, redemptio dñi. Gaber, aut uir
aut iuuenis, uel fortis, siue uiriliter. Goneabath, furtum filiæ. Gonath, arrogantia tua, uel
hortus tuus. Gezi, præruptū uidēs, uel uallis uisio. Gir, diuisio, uel præcisio. Gozan, ton-
sio eorū, uel fortitudo eorū. Gabe, collis. Godolia, magnificus dñi. Iezabel, cohabitatrix,
siue est fluxus uanus. Ieconia, ulciscitur populū. Iair, illuminauit. Iacon, præparatio. Iero-
boā, dñjudicās populū, uel dñjudicās super nos. Iesai, insulæ sacrificiū, uel holocaustum.
Iosia, cuius est sacrificiū dño, uel salus dñi, uel fortitudo dñi. Ieu, ipse, uel est. Iorā, qui est
excelsus. Iosaphat, dñi iudiciū. Iemla, plenitudo, uel circūcisio. Leb en, ædificatio, uel can-
dida. Mageddo, cenacula eius. Maacha, percutiens, siue percussa. Macas, de sine. Maol,
chorus, uel de plenitudine. Malachra, despiciens, siue diuisio. Mechonoth, fulcra: quæ
Græci bases uocant, id est *σώβητες*. Melloth, plenitudo, siue adimpleta. Machaia, quid
hic, aduerbium loci, siue quis dominabitur. Mose saluificator, siue à saluatore. Nephad-
dor, dispersa generatio. Netna, imago. Neioth, statio. Naboth, conspicuus uel sessio, si-
ue exclusio. Nadab, sponte. Naama, decor. Naaman, decor domini mei. Nesib, stans.
Namsi, tangens, uel attrectās, siue palpās. Omri, crispās meus, uel manipulus meus. Oza,
robustus domini. Olda, destructio, siue diuerticulū. Tria nomina, quæ sequuntur, per
exten-

A extensam literā proferēda sunt. Og, cōgregās. Ophir, infirmās. Obedia, seruiens dño. Rei,
pascor meus. Ramoth, uisio mortis. Razon, mysticus, uel sacratas. Rabaam, impetus po-
puli, uel latitudo populi. Sunamitis, quicumq; morietur, siue mortificata. Sifa, tētatio, siue
farinaceus. Saalabim, aggrauās intellectum. Socar, ramus. Sarthā, tribulatio eorū, siue de-
molitorū, aut coangustantiū. Sion, specula, uel mandatam, siue inuium. Saba, captiua. Sa-
than, cōtrarius, siue aduersarius. Suba, incensa, siue conuertens. Sadala, latus eius: à latere,
nō à latitudine. Sabua, lepra. Sefac, byssus ciličj. Sichima, humerus. Semeia, audiēs Dñm.
Somer, custos. Sali, missa. Sopher, dissipare, uel diuidere. Sigab, supertollere. Sarepta, in-
cendiū, siue tribulatio panis. Sidonia, uenatio inutilis. Saphat, iudicans. Sedechia, iustus
Dñs. Taphat, paruulus uenit. Tabrēmon, bonus ad uidendum, siue bona sublimitas, uel
bona uisio eorū. Hucusq; per t simplicem literā legerimus, ex in aspiratione addita legen-
dum est. Thanath, respondet tibi. Thermad, exploratio redemptionis. Thafisa, claudica-
tio, siue remissio uitæ. Thegor, paxillus. Themor, smirna. Tharsis, exploratio gaudiū. Tha-
phnes, cooperte signum, quod significātius Græce *σημείον* dicitur. Therfa, placēs. Theb-
ni, pascor mea. Theubi, captiuās, siue cōuertens. Zolet, tractum, siue protractum. Zabad,
fluēs torris, quem uulgo titionē uocant. Zamri, iste laceffens, uel amaricās: proprie enim
nomen ab amaritudine figuratum est. Zaba, iniquitas. Zabaoia, dotata Domini.

DE LIBRIS REGVM.

A Hiel, uiuēs Deo, uel uidēs Deum. Abirā, patri excelfo. Azael, uisus Deo. Adad, pa-
trius, uel paruelis, aut testis. Azaia, apprehendēs Deū, uel fortitudo Dñi, siue fortitudo
eius. Abana, lapides eius. Athalia, tempus Dñi, uel tempus eius, siue tēporalis Dñi.
Aramathai, deiiciens eum. Arnon, lux eorum, uel arca mœroris. Amasia, robustus Do-
mini, uel populus elatus. Affee, continebit, uel apprehendet. Amia, robustus Domini,
uel populus Domini. Amathi, ueritas mea. Azaria, adiutor Dñs. Affith, libertas. Argob,
maledicens excelsum. Ariel, leo Dei. Azor, sagitta luminis. Aaz, continens, aut apprehen-
dens. Ala, infirmitas. Abur, liuor, aut uulnus. Azama, delictum. Adramelech, stola reg-
gis, uel decor regis. Anamelech, respondente regi. Abifa, uoluntas mea in ea. Azaph, col-
ligens. Arphath, sanās, aut sanatus. Anei, nunquid cōmotus est. Amos, robustus. Ararat,
Armenia, uel mons conuulsus. Asaradon, uincens, uel exactus. Arus, incisa, uel aureus.
Adaia, testimonium Domini. Achicam, frater meus surgens. Asaia, facienti Domino. A-
chabor, mus. Ares, sol. Amital, calefactus ros. Auil, stultus, insipiens.

Baalzebub, deuorās muscam. Baalfalifa, habens tertium. Badachar, uenit compungi.
Bethagan, domus horti. Bethacon, domus sculpturæ. Basan, confusio, siue pingue-
do, uel siccitas. Bedech, instauratio. Banada, filius decorus. Baladan, uenit sibimet iudi-
cans, uel uanitas pro semetipso. Bafecat, adipem. Bebin, domibus.

CAbalaam, præcipitauit. Cadefim, cōmutati, siue effœminati. Caree, caluus. Hucusq;
per c simplicē literam, ex in aspiratione addita proferendum est. Chabratha, electio:
super hoc in libris Hebraicarum quæstionum plenius disputatum est. Charith, concisio.
Charan, ira, uel foramen. Chomarim, æditui.

EZer, separatus, sanctificatus. Elciau, pars Domini. Ebsiba, uolūtas mea in eo. Eselaui,
prope Dñm est. Enā, ecce hæc sunt. Ennathā, ad dantē, siue deo dāte. Quatuor nomi-
na quæ sequuntur per extensam literā proferamus. Eloth, arietis signū, uel arietatio. Elam,
dei populus, uel pro foribus. Elia, Dei dñi. Eliachim, dei resurrectio. Esaia, salus Domini.

FArfar, fodientes, siue dissipationes, uel talpæ. Ful, ruina, uel cadens. Facria, aperiens
Domino, uel oris assumptio. Falazar, cadens princeps, uel cadentem principem. Faru-
rim, conscisio. Fafee, transcensus, siue transgressus. Fadai, redemptio Domini.

IEblaam, absorbet. Iosabe, ubi est saturitas, uel Domini saturitas. Ioiaide, Domini cogni-
tio. Iozacar, Domini memoria, uel qui est memor. Iozadab, Domini dos, uel qui est do-
tatus. Ioz, ubi est retinere, uel Domini retētio. Ioadina, Domini delicata, siue quæ est de-
licata, uel tenella. Iactel, coetus Dei, uel auxiliū Dei. Iona, colūba, uel ubi est donatus, siue

Abdia, seruis dñi. Amathi, ueritas mea, uel fidelis meus. DE IONA ET NAHVM. e
Iona, columba, uel dolens. Ioppe, puchritudo. Elcese, aduocati. Niniue, speciosa. Na-
thum, consolator. Senam, abundantia. Sarfaad, incendium.

DE HABACVC ET SOPHONIA.

Habacuc, amplexans. Amaria, dicente domino, uel uerbū domini. Godolia, magni-
ficatus dominus, uel magnificus. Sôphonia, abscondens eum. DE AGGEO.

Aggeus, festus, siue solennis. Iosedech, domini iustus, siue iustificatus. Salatiel, petens
domini, uel petitio domini. Sabbath, sceptrū, uel uirga. Zorobabel, princeps uel ma-
gister Babylonis, siue aliena translatio, uel ortus in Babylone.

DE ZACHARIA ET MALACHIA.

Ado, seruus, siue testis eius, uel fortitudo eius. Afael, factura dei. Ananeel, gratia dei,
Chafeleu, spes eius. Ragom, hyems, siue multū delictū. Rama, excelsa. Sedrac, deco-
rus meus. Elia, deus dñs. Malachia, angelus domini uel meus. Thesbites, captiuans.

DE HIEREMIA.

Nathot, responsio, siue respōdens, signū, uel obedientia. Amon, fidelis, uel nutriens
siue onus. Achobor, mus. Anania, gratia dissipata, siue gratia dei. Azor, adiutus. A-
masia, factura dei. Ananeel, cui donauit deus. Asedemoc, arua, uel suburbana. Ananeel,
gratia dei. Anan, gratia. Ania, gratia domini, uel donans dominus. Abdiel, seruiens deo.
Abdemelech, seruus regis. Afa, factura. Afree, furor alienus, siue uita dissipata atq; disci-
sa. Azau fortitudo eius. Aroer, suffossa, sed melius myricæ. Alasa, triplex, uel conternata.
Ahi, quæstio, uel uallis, siue uiuit. Arfath, sanans. Ascenez, ignis ita aspersus. Amiat hal, ca-
les factus ros. Auil, stultus, insipiens.

Bvz, despectus, siue contemptus. Baruch, benedictus. Baalis, habens uirum. Baasa, ue-
niente factura. Bosor, tribulatio. Bel, uetustas. Bethulia, dolens domus dei.

Cariathiarim, ciuitas saltuū, siue syluarū. Colaia, uox facta. Cedron, tristis, mceror, si-
ue dolor. Cariatham, ciuitas ad oppidū eorū. Carioth, occurfus igni. Hucusq; per c
simplicē literā legerimus, ex in aspiratione addita proferendū est. Chelcia, pars dñi. Cha-
bomih, manus uel aceruus spinarū, sed melius præparatiōis, licet pleriq; Hebræorum li-
bam, uel crustulā significari putent. Chamoam, similis eis. Charmamos, agnus congrega-
tus, siue agnitio, quasi sarmentū. Chamos, cōgregatus. Dedan, hoc iudiciū, siue tale iudis-
cium. Dalai, hauriens dñs, uel pauperculus dñi. Dibon, satis intelligens. Deblathaim, pa-
latae eorū. Ennom, ecce hæc, siue sunt. Elnathan, ad dantem, siue addentē, uel donum Dei.
Elasa, ad faciendū. Ezriel, adiutus à deo. Etebon, cogitatio mceroris. Elam, oppositi, siue abiecti
uel cōpositi. Elisama, Deus meus audiens. Elai, defectio mea. Elisame, Deo meo audiente.
Elon, exercitus fortitudinis. Fefor, os nigredinis. Fathures, deceptus, calcatus, siue bu-
cella cōfirmata. Faraon Nechao, dissipās preparata. Gamaria, retribuēs dñs, siue cōsummās
dñs. Garab, scabies, siue incolatus multus. Gamuel, retributio dei. Jeremia, excelsus Dñi.
lechonia, præparatio dñi, uel sic factus dño. Jezonia, auscultans dominum. legdaliau, ma-
gnificus dñi. Ioachal, robustus & fortis. Ieraia, timens dominū. Ionathan, dñi donum, uel
columbā dedit. Iuchal, potens. Ioanam, erat donans, uel dñi donū. Iazer, auxiliatus. Me-
saia, factura dñi. Morethi, hæres meus. Moloch, rex. Matthama, munus & donum. Mel-
chia, rex meus. Mafesa, speculatio, siue contemplatio. Magdalo, magnificentiae, siue turri.
Mefaat, aquæ impetus. Mano, habitaculū. Melcham, rex eorum. Marodac, amara contri-
tio, siue impudentia. Medon, mentientes. Neleamitis, hæreditas cuiusdam. Neria, lucerna
domini. Nathania, donum domini, uel dedit dominus. Nergel, lucerna acerui. Nabu-
sabar, calcatum tempus. Nechao, paratus iste. Holofernes, uittulus saginatus. Omre, uer-
bum. Excepto hoc nomine, quatuor quæ sequuntur per extensam uocalem legenda sunt.
Ofaz, obrizum. Est autem genus auri, quod Græci *οφζορ* uocant. Oiade, eius scien-
ti, siue ipse cōgnouit, uel Domini scientia. Oronaim, foramen mceror

ris. Rechab, quadriga uel ascendēs. Rabfari, princeps eunuchus. Rabmag, princeps cibi.
Rablata, multa hæc, siue multū iste. Sedechia, iustus Domini. Sior, firmamentū nouū uel
turbidum. Sor, fortis, uel petra siue tyrus. Sefac, byffus sacceus, siue manus sacci. Selom,
translatu, siue restituens. Samaia, audiens Dominū. Safane, labiū eius. Salom, retribuēs,
siue pacificus. Sefela, humilis siue campestris. Selemia, reddēte Domino. Saraia, princeps
fuit. Safathia, iudicat Dñs. Sarasar, princeps tribulationis. Samagar, nomē aduenæ. Sarfa-
chim, princeps cadueris uel ruinæ. Safan, chcerogryllius, lepus uel hericius, siue labium
eorū. Sabama, attollens excelsum. Segon, loquela inutilis. Tafnas, infanum os serpentis,
siue operum signum. Duo nomina quæ per t literam sequuntur, aspiratione addita sunt
legenda. Thof, gehenna uel operculum oris. Thaamath, dedit indignationem siue bilem.

DE DANIELE.

Affanez, equorū domitor. Anania, gratia Dei. Abdenago, seruiens taceo. Amalasar,
dixit princeps. Arioth, ad solitudinē redigens. Afuerus, atrium eius, uel beatitudo.
Astiages, uoluntas, uel consiliū festiuitatis. Habacuk, amplexans eos, siue suscipiens eos.
Artaxerxis, lumē silētio tentans. Balthasar, capillus capitis. Bari, in cōmutando, siue putei
uel in uētre. Bel, uetustas. Dura, loquens. Elam, secula uel sempiterna. Forthommim, diui-
sio perfecta populi gloriosi. Et de hoc quid nobis uideatur, in libris Hebraicarū quæstio-
num plenius diximus. Ioachim, cuius est præparatio, uel Dñi preparatio. Iezechiel, fortis
Dei, uel apprehendens Deū. Iezania, auris eius, uel auscultante Dño. Iobab, inimicus, siue
est pater. Ilimoth, adducet mortem. Isar, immutata uel paruula. Iezahel, est iter. In, fuit, uel
mētura. Misael, quæ palus dñi. Misac, qui risus uel de gaudio. Mane, numerauit. Michael,
quis ut Deus. Persæ, tentantes. Susanna, liliū, uel gratia eius. Sennaar, dentis uacuefactio.
Sidrac, decorus meus. Susis, equitatio, uel reuertens. Vlai, palus: à palude, non à palo: siue
dolor femoris aut umbraculi.

DE EZECHIELE.

Zur, adiutus. Accerethi, interficiens, siue demoliēs. Assurim, ignis illuminationum.
Aram, ira uel iracundus. Aun, inutilis, siue idolū. Ainagallim, fons uel oculus uituli.
Azara, crepido. Auran, iracundia. Ariel, leo Dei. Aser, beatitudo. Arsemel, silentiū circūcia-
tionis. Achal, omnia. Aradi, deponentes. Alamitæ, appositi siue collati aut obiecti. Buzi,
despectus siue contemptus. Banaia, ædificiū Dñi. Berota, putei eius. Baalmeon, descensio
humilis. Bagazin, in excello cōtemptus. Bubastus, os uel labiū exprimentis. Bath, filia uel
mensura. Cariathim, ciuitas eorum. Cedar, tristis uel tenebræ. Cades, mutata uel mutatus.
Cui, gelu. Hucusq; per c simplicem literam legerimus: ex in aspiratione addita proferen-
dum est. Chobar, grauitudo uel grauitas siue iuxta electū. Chodchod, Carthaginenses.
Channa, fundum uel præparatio. Chalamad, consummauit, siue mensus est. Chaldæi,
quasi ubera, uel quasi feri, aut quasi dæmones. Cherethim, disponentes: pro quo melius
in Græco *δρεπθελμοι*. Chennon, agnitio luminis, uel cætera. Chercoro, cognita ablatio.
Chelbon, lactei. Chalar, omnis amaritudo. Chomor, lacessiones. Deblata, palatæ. Dio-
spolis, abnuens, sed melius Græce Iouis ciuitas. Esemel, electrū. Elifa, ad insulā, siue Deus
saluator. Elbon, robustus fortitudine, siue Dei fortitudo. Ethalon, incunabula mceror-
ris. Ezer, fortitudo uel auxilium. Emmer, sermo uel uerbum. Eschani, habitantes contem-
ptū. Elisee, Dei est hæc, uel Dei salus. Hucusq; per e breuē literam legerimus: ex in per ex-
tensum legamus elementū. Enagallim, fons, uel oculus uittulorū. Elam, sempiternum, uel
seculū uel *αιολογοιορ* eorum. Esi, mensura. Engaddi, oculus uel fons hœdi. Enom, fons for-
titudinis. Felechia, salus Dñi. Fut, Libye. Fennag, nutus. Fares, dissipans. Facud, uisitatus
uel uisitans. Gaze, gazophylacium, siue fortitudo eius. Gog, tectū. Gomor, consummatio
siue perfectio uel uenundatio. Galali, uolutabra. Galilæa, uolubilis, siue transmigratio fa-
cta. Iezechiel, fortitudo Dei. Iezania, auris eius. In, mensura. Iob, ociosus. Ir, uigil. Lidi, na-
ti. Maalmeon, habuerunt habitationē, siue de habitatione. Mofoch, amentes, siue trahen-
tes. Magog, quod tectum, uel de tecto. Megia, despectio. Machalaim, consummatio eos-
rum. Magdol, magnitudo, uel turris. Magalim, transmigrations, siue coloniæ. Ma-

naim, de requie. Noe, requies uel cōmotio. Olla, tabernaculum meum in ea. Oefa, æstus. c. Hucusq; per o breuē literā legerimus: exin per extēsam legēdū. Ozan, abijt. Orā irati. Ofar, uolātes. Ofa, salus Dñi. On, dolor uel mœror. Rabbath, multitudo. Raame, tonitrus. Rodij, uisio iudicij. Ramoth, uisio mortis. Regma, malicia quæpiā. Semel, idolū. Et notandū quod Latinus sermo sit in Hebræis uoluminibus à similitudine, unde & simulachra dicuntur. Safan, hericius uel lepus, siue labiū eius. Semoth, nomina. Sela, umbraculū eius. Samir, tolle nouitatē, uel dens lucernæ. Scene, gyrus eius uel expecta. Seim, exeuntes. Soda, la, latus eius, à latere non à latitudine intelligendū. Sabarim, circumire montes. Saphirus, speciosus, egregius. Sua, saluatoris. Satis, tētatio. Sataim, libri uel historici. Sonā, pecus eorū uel dētes eorū. Tanis, mandatum humile. Tafnas, stupēs os serpētis, ab ore non ab offe intelligendū. Exceptis his duobus nominibus, cætera eiusdē literæ per aspirationē proferenda sunt. Thelabim, dispersi. Et super hoc in libris Hebraicarū quæstionū quid nobis uideatur plenius diximus. Thammutz, cōsummantes, siue contemptus: & super hoc in libris illis plenissime dicitur. Terafim, figuræ. Thuba, deferens uel deferetur siue delatus. Thogorma, auellens, uel incolatus cuiusdam. Tafnes, operitū signum. Thicon, mediam. Thau, consummatio. Tafos, specula. Thobal, uniuersa uel uanitas. Themora, consummatio amaritudinis. Sarda, abalienatus ualdē.

DE IOB.

A Vtitidi, conciliatrici. Et super hoc quid nobis uideatur, in libris Hebraicarum quæstionum diximus. Afom, silens uel offeus. Adad, patruelis, uel testis. Baldad, uetus fias sola. Barachiel, benedictio Dei. Buzites, contemptibilis. Barad, grando. Barachel, benedixit Deum. Buzi, contempsit me. Dennaba, iudicium ferens. Eliphaz, dei cōtemptus. Eliu Deus meus iste, uel Deus domini. Gabis, altitudo confusionis, siue γαβίς. Gathā, applicuerunt eos. Iob, dolens. Leuiathan, additamentum eorum. Mazuroth, ζάωρος, id est signa horoscopi. Naamatites, mouens mortem. Namath, decor. Oophar, uolans. Ophir, infirmitas. Raam, uisio uel multum. Raphaim, gigantes uel medici. Rathamim, iuniperi. Ram, excelsus. Saucacorum, cantilenæ. Sofar, speculæ dissipatio, uel speculatorem dissipans, siue speculatorem uidebo. Sabā conuersio, uel captiuitas. Sechem, uarietas. Saran, aduersarius. Sin, loquens. Senec cymbalum. Topziūm, bonum.

DE EVANGELIO MATTHÆI.

A Braham, pater uidens populū. Aminadab, populus meus uoluntarius. Abia, pater Dñs. Afa, tollens aut attollēs. Aazia, apprehēdens Domini, aut robur Domini, uel fortitudo eius. Aaz, apprehendens. Amon, fidelis uel nutricius; si tamen ab aleph litera exordiū habeat: quod si ex ain scribitur, onustus interpretatur. Abiu, pater meus iste, uel pater meus est. Azor, adiutor. Archelaus, agnoscens leo. Amen, uere siue fideliter. Andreas, decorus, uel respondens pabulo. Alpheus, fugitiuus, sed melius millesimus uel doctus. Amora, populus scitus, uel populi illuminatio. Abel, luctus, aut uapor siue uanitas. Acheldemach, ager sanguinis, Syru est non Hebræū. Booz, in quo robur, uel in ipso fortitudo, sed melius in fortitudine. Bartholomeus, filius suspendentis aquas, uel me, Syrum est nomen non Hebræū. Bethzaida, domus frugum, uel domus uenatorū. Bariona, filius columbæ, Syru est pariter & Hebræum. Bar, quippe lingua Syra filius, & iona columba, utroq; sermone dicitur. Bethphage, domus oris uallium, uel domus buccæ, Syrum est, non Hebræum; quidam putant domus maxillarum uocari. Bethania, domus afflictionis eius, uel domus obedientiæ. Barachia, uel benedictus Domini, uel benedictio Domini. Barrabban, filiū magistri eorū, Syru est non Hebræū. Caiphas, inuestigator, uel sagax, sed melius uomens ore. Cadrantes, caligo uel tenebræ, quæ nos per q literā quadrantem dicimus. Corbana, oblatio. Cananæus, possidens siue possessio. Hucusq; per simplicē c literam scripta sunt nomina, quæ Græci per κ efferunt: exin aspiratione addita legendū, quā illi literā chi uocāt. Chanani, negociator uel motabilis, aut ipse pauperculus. Chorozain, hoc mysterium meum. Chananæi, negociatores. Diabolus, defluens; Græce uero dicitur criminator. Dauid, desiderabilis, aut fortis manu. Daniel, iudicium Dei, uel iudicat me Deus.

A Deus. Esrom, sagittā uidit, siue atriu eorū. Essai, insulæ libatio, sed melius incēsum. Hucusq; per e, breuē literā legerimus: exin per extensum legamus elementū. Eliacim, dei resurrectio, uel deus resuscitans, aut deus resuscitauit. Elieiu, deus meus iste, uel dei mei istius. Eliezer, deus meus adiutor. Elia, deus dñs. Eli eli lāma azabathani, deus meus deus meus quare dereliquisti me. Fares, diuisio. Farisæi, diuidētes siue diuisi. Gēnesar, ortus principum. Gehēna, de ualle sunt, siue uallis gratuita. Getsameni, uallis pinguedinum. Golgatha, caluaria, Syru est non Hebræū. Iesus, saluator siue saluaturus. Vt i, literæ seruemus ordinem, aspirationē h, in plerisq; omisimus: licet eam grāmatici non putent literæ loco habendā. Isaac, risus siue gaudium. Iacob, supplātor siue supplantās. Judas, confitens siue glorificans. Iosaphat, ipse iudicans, sed melius dñs iudicauit. Ioram, ubi est aut qui est excelsus, sed melius sublimabitur. Ioathā cōsummatus siue perfectus. Iezechia, fortis dñi uel cōfortauit dñs. Iosia, ubi est incēsum dñi, uel salus domini: potest & fortitudo dñi dici. Iechonias, præparans siue præparatio domini. Ioachim, ubi est præparatio uel dñi præparatio. Ioacim, domini resurrectio, siue dñs suscitans. Ioseph, apposuit, siue apponens. Ierusalem, uisio pacis, uel timebit perfecte. Ieremias, excelsus dñi. Iohanna, cui est gratia, uel domini gratia. Isaia, salus dñi. Ischarioth, memoriale domini: quod si uoluerimus legere Issacharioth, interpretatur, est merces. Potest autē dici & memoria mortis. Iericho, odor eius siue luna. k literā nos superfluā habemus exceptis kalēdis, p c uniuersa exprimimus, unde cōsequēter hic prætermissa est. Lebbæus, figuratū nomē à corde, qd nos diminitue corculū possumus appellare. Manasses, obliuiosus. Mathan, donū siue donatus. Mariā, pleriq; æstimāt interpretari illumināt me isti, uel illuminatrix uel zmyrna maris, sed mihi nequaquā uidetur. Melius autē est, ut dicamus sonare eam stellam maris siue amarum mare: sciendumq; quod Maria sermone Syro domina nuncupatur. Matheus, donatus quondā. Magedda, poma eius uel nuncia. Magdalene, turris, sed melius sicut à monte montanus, ita turrensis à turri dicitur. Naason, quidā putāt requietū sonitū interpretari, sed melius est augurās, siue serpens eorū. Nazareth, flos aut uirgultū eius, mūdiciæ, aut separata aut custodita. Scribitur autē nō per z literā sed per Hebræū sade, quod nec s, nec z, literā sonat. Nazareus, mundus. Neptalim, discretus siue seiunctus, uel conuertit siue conuoluit me. Obed, seruiens. Osanna, saluifica, quod Græce dicitur ὡς ἄννα. Vtrūq; autē nomē per extensam literā legendū. Raab, lata siue dilatata. Rachab, ascēdens uel concita siue uidens. Ruth, festinans. Robnam, impetus populi. Rachel, ouis uel uidens Deū. Rama, excelsa siue exaltata. Racha, uanus. Rabba, magister meus, Syru est. Ramatham, excelsa eorū uel sublime eis. Salman, sensibilis siue sensus. Solomon, pacificus siue pacatus erit. Salathiel, petitio mea deus. Hęc tria nomina per sin literā scribuntur: reliqua duo sade in exordio habent. Sadoch iustificatus siue iustus. Sidon, uenatio. Thamar, palma uel amara. Thomas, abyssus uel geminus, unde & Græce didymus appellatur. Thareí, pacēs siue pastura. Zara, oriens siue ortus est. Zorobabel, ipse magister Babylonis, id est confusionis. Zabulon, habitaculum, potest & habitaculi substantia nuncupari. Zebedeus, dotatus siue fluens iste. Zacharia, memoria domini uel memor domini. Zachæus, iustificatus aut iustus, uel iustificandus, Syrum est non Hebræum.

DE MARCO.

A Bba pater, Syrum est nō Hebræum. Arimathia, altitudo eius, uel exaltatus est ipse. Aldumæa, rufa siue terrena. Israel, uir uidens Deum, sed melius rectus Dñi. Chenna, zelotes, unde in alio loco Cananus, in alio zelotes dicitur. Salome, pacifica. Tyro, angustia. Tyrus quippe lingua Hebræa Zor dicitur, quod in nostrū sermonē transfertur angustia. Tiberius, uisio eius siue bonitas eius. Tabita cumi, puella surge, Syrum est. Tracōnitis, negociatio tristitiæ.

DE LVCA.

A Epheta, adaperire. Augusti, solenniter stantis, aut solennitatem additam. Abilinæ, aluentes. Aaron, mons eorū. Anna, gratia eius. Afer, beatus, aut beatus erit. Amos, onerans, aut oneravit. Aggeus, solennitas. Addai, robustus; uiolenter figuratum nomen

ab eo quod dicitur Saddai. Arfaxath, sanans de populationem. Adam, homo aut terre-
nus siue indigena. Ammaus, populus abiectus. Cæsar, possessio principalis. Cyrinus,
heres, qui apud nos melius effertur & uerius per q, literam ut dicatur Quirinus. Cosam,
diuinans. Cainam, luctus aut lugens. Capharnaum, ager uel uilla cōsolationis. Eseli, ui-
cinus meus. Eber, transitus. Enoch, dedicatio. Enos, homo. Hucusque per e, breuem
literam legerimus: ex in per extensum legamus elementū. Erodus, pelliceus, gloriosus.
Elisabeth, dei mei saturitas, uel dei mei iuramentum, aut septimus. Eli, ascendens. Elma-
dadi, dei mei mensura. Er, uigilans, aut uigilia. Enam, oculus eorum. Elifeus, dei mei sa-
lus. Fanuel, facies dei. Fafe, trāsitus siue transgressio, pro quo nostri pascha legūt. Falech,
diuidens aut diuisit. Filippus, os lāpadis, uel os manuum. Gabriel, confortauit me deus,
aut fortitudo dei, uel uirtus mea deus. Galilæa, uolutabilis, aut trāsigratio perpetrata,
uel rota. Gerasenorū suburbana, aut coloni ibidem. Iturea, mōtanæ, Syrum est. Iordanis,
descensus eorū, aut apprehēsiō eorū, uel uidēs iudiciū. Ione, colūba mea. Iannai, prapa-
ratus. Ioiarim, dñs exultās uel est exultās. Iared, descendens, siue cōtinens, quod Græce di-
citur, ἐπιερατορ. Ioanna, Dominus gratia eius, uel Dñs misericors. Iairus, illuminans aut
illuminatus. Lisania, natiuitas tentationis, sed nimiū uiolenter. Leui, appositus. Lamech,
humilis: quidā putāt percutientē, siue percussum posse resonare. Lazarus, adiutus. Lot,
ligatus, aut declinās, uel uacās. Moyses, assumptus, uel palpās, siue contrectās, aut urgēs,
sed melius est, ex aqua. Matthathia, donū dei, aut aliquādo. Melchi, rex meus. Matulale,
mortuus est & misit. Maallelel, laudatus dei, uel laudās deum. Martha, irritās, prouocās:
sermone aut Syro, domina interpretatur uel dominans. Naason, augurās. Nahum, con-
solatio siue consolator. Neri, lucerna mea. Nathan, dedit, uel dantes. Nachor, requieuit
lux. Noe, requiescit, aut requieuit. Naa, pulchra. Niniuitæ, natiuitas pulchritudinis aut
speciosi. Petrus, agnoscens. Pontius, declinās consilium. Pilatus, os malleatoris. Sed scien-
dum est, quod apud Hebræos p, litera non habetur, nec ullū nomen est quod hoc elemē-
tum resonet. Abusue igitur accipienda, quasi per f, literā scripta sint. Rōs, caput. Ram,
sublimis. Reu, pascens aut pastus est. Sicera, ebrietas. Omne enim quod inebriare potest,
apud Hebræos Sicera dicitur. Symeon, audiens uel audiuit tristitiā. Sedi, ex latere meo.
Semi, audiens. Salathiel, petitio mea deus. Salman, pax. Seruch, lorum siue corrigia, uel
dependens siue perfectio. Salem, misit. Sem, nomen. Seth, positus aut ponens uel posu-
it, aut poculum siue germen uel resurrectio. Seraphtha, incensa, siue angustia panis, no-
men ex Hebræo Syroq; compositum. Simon, pone mcerorem, uel audi tristitiam. Su-
fanna, liliū aut gratia eius: sed melius si fœmininum nomen figuretur à lilio. Samaritæ,
custodes. Sodoma, pastio silens uel declinatio eorum aut sulua. Satan, aduersarius siue
transgressor. Saba, captiuitas. Saducæi, iustificati.

DE IOANNE.

Anon, oculus aut fons eorum. Anani, donauit mihi. Banereem filij tonitruī, quod
corrupte. Boanerges, usus obtinuit. Barsemia, filius cæcus, quod & ipsum corrup-
pte qdam Bartimēū legunt. Beelzebub, habēs muscas, aut uir muscarū. In fine ergo nomi-
nis b, litera legenda est: nō l. musca em̄ zebub uocatur. Barrabas, filius patris. Cephas, Pe-
trus, Syrū est. Cana, possessio siue possidet. Ephraim, fertilis siue auctus, quē nos possu-
mus ab augendo Augentiū dicere. Messias, unctus, id est Christus. Manna, quid est. Na-
zareth, flos mundiciæ. Salim, pugili siue uolæ, aut ortus aquarū, quod breuius Græce
dicitur, βερόντα. Sichar, conclusio siue ramus. Corrupte aut pro Sichem quæ transfertur
in humeros, ut Sichus legeretur usus obtinuit. Siloe, missus.

DE ACTIS APOSTOLORVM.

Andreas, decus in statione, uel respondens pabulo, sed hoc uiolentiū, melius autē est
aut secundum Græcam etymologiam ἀπὸ τοῦ ἀνδρός, id est à uiro uiriliter appelletur.
Alphæus, milesimus, siue super os, ab ore non ab osse. Acheldemach, ager sanguinis, Sy-
rum est. Ægyptus, tenebræ siue retributio. Arabes, humiles siue campestres. Annas, do-
nans. Alexander, auferēs angustiam tenebrarum, sed & hoc uiolentiū. Ananias, gra-
tia domini

tia domini. Amos, potens uel fortis, si tamen ab aleph litera incipiat & finiatur in fadet
quod si exordium sumit ab ain, & consummatur in nun, in populum transfertur. Azotus,
Hebraice uocatur Eisdod, & secundum pristinum nomen etymologiam habet ignis
patruelis. Ascalon, ignis insanus, aut ignis ignobilis. Aneas, respondens, aut pauper
siue miseria. Agabus, nuncius tribulationis, sed & hoc uiolentiū. Atalia, tempus eius,
melius declinatio domini. Amphipolis, populus ore corruens. Apollonia, disciplina,
uel synagoga eorum, sed & hoc uiolentiū. Athenienses, exploratores, aut responden-
tes, uel humiles, siue tempore dissipati, sed & hoc uiolentiū. Areopagus, primitiua
solennitas, sed & hoc uiolentiū est, cum Atheniensis curiæ nomen sit, quæ à Marte no-
men accepit. Aquila, dolens siue parturiens. Achaia, soror laborans. Apelles, con-
gregans eos, sed uiolentiū. Artemis, id est Diana, suscitans ægrotationes, uiolentiū
est. Aristarchus, suscitans coronam. Antipatridem, donantis laudationem, uiolentiū
est. Agrippa, congregans subito. Adrumetina, diuidens sublimiter, uiolentiū est. Adria,
continens mala, siue locus malorū, uiolentiū est. Appij forum, libera, uel fortis ubertas.
Bartholomeus, filius suspendentis aquas uel ut supra. Barsaban, filium reuertentem
uel filium quietis, ex Syro & Hebræo sermone nomen cōpositum. Barnabas, filius pro-
pheta, uel filius uenientis, aut ut pleriq; putant, filius consolationis. Blastum, habentem
lucrum. Berieu, maleficum, siue in malo: nōnulli Bariesu corrupte legunt. Bithynia, si-
lia speciosa, siue inutilis. Beroea, filius eius, Syrum est. Bernice, eleganter, uel electe com-
mota, uel filius innocens, ex Syro Hebræoq; compositū. Cappadocia, manu redempta
domino, uiolentiū est. Cirenæ, hæres. Creta, uocationes, aut uocata, inter Syrū & He-
bræum. Caiphas, inuestigator, aut sagax, uel uomens ore. Cyprius, tristis aut mceror.
Cirenenses, hæredes. Cilicia, coctus aut luctus, uel assumptio, aut uomitus eius. Cæsa-
rea, possessio principalis. Candacis, cōmutata. Cornelius, intelligēs circūcisionē. Clau-
dius, spes trāquillitatis. Cis, uomens uir aut durus. Coloniam, reuelationē eorū, aut uo-
cem eorū. Corinthum, conuersationē eorum, quam Græci significantius πολιτεύειν uo-
cant, hoc est administrationem reipublicæ. Crispus, sciens, uel cognoscens. Co, excus-
sio, siue præstolatio. Cinereas, possidēs sectatores. Cos, mentis excessus. Cauden, recur-
sum, aut retentionē siue clangorem. Exceptis paucis nominibus, omnia pene ex c litera
uiolentiū interpretata sunt. Dauid, desiderabilis siue manu fortis. Damascus, sanguinis
poculum. Derben, generationis filiū, siue loquentē. Dionysius, dijudicatus, siue uehe-
menter fugiens. Damaris, silens caput. Demetrius, uehementer innectens, siue nimium
persequēs. Derbeus, loquax siue ut supra. Drusilla, generis pacifici. Dioscori, pulchri ad-
tegendum, sunt aut gemini Castores. Elgonis id est mōtis Oliueti, quod interpretatur di-
uinitas uel allaborātes. Elamite, obiecti, oppositi, siue despecti. Ebrai, transitores. Emor,
asinus, si per heth literā scribatur: quod si per aleph, loquax dicitur. Elimas, ad transgres-
sionem, siue transgredi faciēs. Ermes, anathema mceroris. Erastus, frater meus uidēs, satis
absurde uocabulū figuratū. Elada, ad scientiā uel ad ascensum, siue dei scientia. Syra uero
lingua dicitur super hanc. Ellenon, id est Græcorum, ad ascendentes, siue scientia Dei.
Ephesum, uoluntas mea in ea, siue finis eorum. Eutyches, amens. Porro Græce dicitur
fortunatus: Hebraice, transitorie. Eurielion, commiscens, siue deorsum ducens. Quæ se-
quuntur duo nomina per extensam e literam sunt legenda. Erodus, pellis gloria. Esaias,
salus domini: uerū apud Hebræos ab i litera sumit exordiū. Filippus, os lampadarū. Fry-
gio, scissio pectorū. Farisei, diuisi. Farao, denudans eum, siue dissipator eius. Fœnicis, an-
nuerunt, siue nutus. Fisdiam, os sonitus, quia ut supra dixi, p literam nō habent, propterea
Pisdiam per f, efferunt. Felicem, ruina facturæ, siue timorem eius, Latini nomen
est. Festum, ore multorum: & hoc Latini nomen uiolentiū Hebraice figuratur. Galilei,
uolubiles siue rotabiles. Gamaliel, retributio dei. Gaza, fortitudo eius, g litera addita est,
siquidem Hebraice per ain, scribitur. Galionis, transferentis. Galatiam, magnificam siue
translatam. Gaium, cōmotum, sed melius uallensē. Ierosolyma, uisio pacis. Iohanes, in

nes in quo est gratia, uel dñi gratia. Ioseph, auctus. Iustus, parcens siue ipse alleuatus. Ios el, incipiente deo, siue est deus. Ionatha, colūba dans, siue colūba ueniens. Ioppe, pulchritudo. Italica, mentis excessus. Iesar, insula oblatio. Iasonis, desiderantis siue qui mandatū fecerit. Iulium, incipientem. Iconiū, præparatio aut consolatio. Libyam, uenientes siue in troitus, numero plurali. Leuites, additus. Libertinorū, facientū paleas. Lydda, utilitas. Lucius, ipse suscitans. Lycaonia, ad suscitandū. Lyltra, generans decorē. Lydia, quā nos possumus dicere prædificatā. Porro Græce melius appellatur *ὀφειληθεῖσα*. Lysias, generatus. Lyciæ, la chrymantis. Laifa, in salutē. omnia penē ex littera nomina uiolenter usurpata sunt. Matheū, donatū. Maria, illuminata uel ut supra. Medi, mēsurantes siue mēsurati. Mesopotamia, eleuata uocatione quadā, sed melius à Græco etymologiam possidet, quod duobus fluuijs, Euphrate ambiatur et Tigri. Madian, in iudicio uel ex iudicio. Moloch, rex uester: quē & Melchom solēt dicere. Marcus, excelsus mandato. Manaē, castrū. Mcesia, atrectatio siue palpatio. Macedo, quē nos orientālē possumus dicere, figuratum nomen ab eo, quod Hebraicē legitur Meccedem. Mytilene, declinans siue transmigrans. Miletum, generantē. Mnasonē, consolantē siue quiescentem. Myrra, amara. Militine, de infirmitate, siue mandatū humilitatis. Nazareūm, mundum, sanctum siue abiunctū. Nicanorem, stantem lucernam. Nicolaum, stultum ecclesiæ languentis. Niger, ascendens. Neapolim, cōmotionē mirabilem. Nasson, augurans. Petrus, agnoscens siue dissoluens. Parthi, diuidentes perfecte. Pontus, inclinans. Pamphylia, cōuersi à ruina siue diuisio cadens. Pontius, declinans consiliū. Pilatus, os malleatoris. Procorū, fructus cōgregantē. Parmenā, diuidentem plenitudinem. Pascha, transcensus siue transgressio. Pasum, redemptionem cadentē. Parion, discooperientē. Perge, uoraginē. Phytona, os abyssi. Priscilla, agnoscens. Pyrrhus, dissoluens. Patara, separans. Ptolemais, deducēs ad mensuram. Portium, diuidentem duritiā eorum. Publius, tabernaculū eius. Puteoli, declinantes. Hæc omnia Græca nomina uel Latina, quæ uiolenter secūdam linguā Hebraicā interpretata sunt, perspicuū puto esse lectori. Romani, sublimes uel tonantes. Rafaim, facturæ uestre uel laxitati eorū. Rhode, uidēs uel fortis. Rhodem, uisionē aut dissensionē. Regiū, pasua eorum. Romam, sublimem siue tonitruum. Samaria, custos. Simonis, obedientis siue potentis tristitiam, aut audientis incertorē. Solomon, pacificus. Samuel, nomen eius deus. Sadducei, iustificati. Sapphiram, narrantē siue literam, aut librariā, uel certe Syro sermone, formosa. Stephanum, normam uestram, uel *συνόρυ* uestrum, quo ueru & iacula diriguntur. Sicheu, humeri. Sanai, sentis, aut secūdam interpretatur, aut mandatū mensuræ eius, uel certe tentatio. Saulus, tentatio respicientis uel saturitas. Saroma, cantans tristitiam. Sidonij, uenatores. Seleuciam, tollentē semetipsam, siue experimentū itineris, uel ex euntē ad uocationē. Salaminam, umbra cōmotionis, aut fluctus uel salutationē iudicij. Sergio, principii uallis, siue hortuli. Saul, petitio siue expetitus dicitur. Silam, missus. Syria, sublimis iuxta Hebræam etymologiam, nam Syria Hebraicē Aran. Samothracia, auditio reuelationis, siue responsionis. Sosthenes, saluanti eos, siue gaudium da mihi. Scæua, uulpecula clamans, uel loquens. Sospater, narrans. Secundus, eleuans. Samus, auditus. Sicariorum, ebrioforum. Seaste, gyro siue gyranti, ita tamen ut à samech littera exordium habeat. Salmonem, nomē habitaculi. Syrtim, angustiam siue tribulationē, melius aut Salustius à tractu ait nomen impositū. Syracuse, murus siue maceria læticiæ. Timonem, numerantē sitim siue pinguedinem. Tabita, dama uel caprea. Tyrii, coangustati, ut supra diximus, ab Hebraico Zor nomine declinatum. Troadem, requiem. Tyranni, continens eos siue confortans eos. Tertullus, placens stercore, uel aggere eorum. Tabernæ, uisiones eorum siue bona uisio. Hucusq; per simplicem litteram *z*, nunc per *θ* Græcum legenda sunt. Theophile, sursum ferens siue conuertens, sed melius Græca etymologia, ab eo quod amatus sit deo. Thomas, didymus, id est geminus uel abyssus. Theudas, laudatio siue capiens aut signū. Tharsensis, explorator læticiæ. Thyatira, illuminata. Thesalonicensium, festinantium umbram roborare siue firmare.

De Iacobi

DE IACOBI APOSTOLI EPISTOLA.

A Braham, patris uidentis multitudinem. Elia, dei domini. Efaia, salus domini. Iob, magnus. Iunia, incipiens. Iason, factus in mandato. Raab, dilatata. Sabaoth, uirtutum siue exercituum.

DE PRIMA EPISTOLA PETRI APOSTOLI.

A Sia, eleuans. Bithinia, uirguncula aut filia domini. Babylon, confusio siue trāslatio. Cappadocia, manus redempta domino. Galatia, transinigrans siue translata. Marcus, sublimis mandato. Sara, princeps. Siluanus, missus.

DE SECUNDA EPISTOLA PETRI.

B Alaa, uanus populus, aut deuoratio eius. Bofor, in tribulatione, aut carneus, siue pelliceus. Cappadocia, manus redimens domino. Electe, ascendentes. Galatia, transmigrata. Gomorra, populi timor siue cæcitas, g in principio additum est, alioquin ex aini describitur. Lot, declinās siue uinctus. Marcus, sublimis mādato, siue defricatus aut amarus. Noe, requies. Pontius, declinans. Paulus, mirabilis. Sara, princeps. Simon, audiens. Sodomia, fuluis aut tacentibus. Siluanus missus.

DE PRIMA EPISTOLA IOANNIS.

Diotrephes, speciosus, insulsus, siue decor infaniens.

DE TERTIA EPISTOLA IOANNIS.

Demetrius, fortis ad persequendū, siue fortis uirga deicere. Gaius, mobilis.

DE EPISTOLA IUDAE.

A Egyptus, tenebræ, siue tribulatio. Adam, homo. Balaam, uanus populus. Cain, possessio. Core, caluicies aut glacies. Diabolo, defluenti siue clauso in ergastulis. Enoch, dedicatio. Gomorra, populi timor aut cæcitas. Michael, quis ut deus. Moses, palps siue leniens. Sodomia, pecustacens.

DE EPISTOLA PAULI AD ROMANOS.

A Braham, pater uidens populum. Adam, homo siue terrigena. Abba, pater, Syrum est. Achaia, frater quis, aut frater eius, uel frater domini, uel frater meus dominus. Aquila, dolens siue parturiens. Asia, eleuata siue gradiens. Andronicus, decorus ad stadium, aut respondens siue cogitās passionem. Ampliatus, populus malleator. Appelles, congregans eos. Aristobulus, suscitans dolore germen. Asyn critū, dirigens thuribulum. Benjamin, filius dexteræ. Baal, habens siue deuorans. Cenchreis, possidens sectatores. Daud, desiderabilis. Epineton, superindutum. Ermon, anathematizantes incertorem. Ermam, auferentē siue anathema nostrū. Erastus, frater meus uidens aut uigilans. Tri nomina quæ sequuntur, per h litterā sunt legenda. Hefaias, salutare domini. Helias, Deus Dominus, aut fortis dominus. Herodionem, formidinem. Farao, discooperiens eum. Feben, ore ædificantē aut oris filiū. Flegon, dissecans siue diuidens. Filologum, ore præcipuum, uel os meum ei in hortum. Gomorra, populi timor uel cæcitas. Gaius, mobilis siue uallensis. Iuda, confitens siue glorificans. Iesus, saluator. Israel, uir uidens Deum. Isaac, risus. Iesse, insula libamen. Illyricus, aduena aut elementū, uel certe secundum uersus. Ierusalem, uisio pacis. Lucius, ipse eleuans siue confurgens. Moses, atrectans siue leniens. Macedonia, orientalis. Maria, illuminans aut illuminata. Narcissus, ascensus læticia siue lucerna scindens, aut colligens Nereus, lucerna Domini. Osee, saluator. Olim pam, parturientem thalamos. Paulus, mirabilis, siue electus. Priscus, agnoscens. Persidam, tentantem siue disluentem latera sua. Patrobam, dissoluentem eum siue uidentem eum. Quartus, plangens siue superflue. Rebecca, multa patientia, siue quæ multum acceperit. Rufum, sanantem nos, uel reficientem nos. Sara, princeps. Sabaoth, uirtutum siue exercituum. Sodomia, pecus tacens, siue fulua uel sterilis. Sion, specula. Spania, expeditio siue accinctio, sed rectius Hispania scribitur. Stachin, facientem cantilenas. Sathanas *παράβατος*, siue contrarius. Sospater, saluans dispersos. Trifenam, innuentem siue reuertentem. Trifossam, perspicuam. Timotheus, beneficus. Tertius, adiungēs, id est applicans se. Urbanus luce gaudens.

Ad Co.

AD CORINTHIOS I.

A Pollo, miraculū siue cōgregās eos. Achaia, frater meus qui spīa uel frater mēus Dominus. Amicus. Aquila, parturiēs siue dolens. Barnabas, filius consolationis. Corinthū, ciues siue decuriones eorū. Cephas, Petrus, Syrum est. Crispū, scientē. Chloes, inuestigantes siue omnes, sed melius conclusio siue consummatio. Damascus, sanguinis potus. Epheso, uoluntas mea in ea, siue anima mea in ea. Eua, uita siue calamitas. Ebraei, transitores. Galatium, cōmotum. Galatia, magnifica siue translatio. Iudeis, confitentibus siue laudantibus. Iacobo, supplātorī. Ierusalē, uisio pacis. Moses, palpans siue leniēs. Macedonia, orientalis. Maranatha, dñs noster uenit, Syrū est. Prisca, cognoscēs. Sosthenes, saluans in tempore. Stephana, regulā uestrā, uel speculatore uestrū, siue iudicantē uos. Siluanus, missus. Satanas, aduersarius. Sabbatum, requies.

AD CORINTHIOS II.

A Sia, auferēs siue pergēs. Abrahā, pater uidens multitudinē. Areta, stupor siue descensio. Beluir, cæca angustia, siue cæcū lumē, uel filius præuaricationis, sed rectius belial dicitur. Damascus, sanguinis potus. Eua, calamitas siue uita. Ebrei, trāsitores. Israelite, uiri uidentes deū. Siluanus, missus. Satanas, transgressor siue aduersarius. Troadē, requiē siue latitudinē. Titū, quærentē, siue bonū, sed melius mutatum.

AD GALATAS.

A Rabiam, humilem siue occidentalem. Antiochiā, paupertatis silentium. Abraham, ut supra. Abba, pater, Syrum est. Agar, aduena siue conuertens. Cilicia, assumptio siue uocatio lamentabilis. Damascus, ut supra. Iudaismum, confessionem. Ierosolyma, uisio pacis. Iacobo, supplantatori. Ioannes, domini gratia, siue cui donatum est. Isaac, risus. Israel, uir uidens deum. Petrus, dissoluens siue discalcians. Syria, sublimis. Syra, mensura eius siue tentatio.

AD EPHESIOS.

B Eniamin, filius dexteræ. Clemens, ecclesiastes, siue concionator. Epafroditon, frugiferum. Ebraeus, transitor. Eucodiam, apprehendentem dominum.

AD PHILIPPENSES.

P hilippenses, os lampadarū. Phariseus, diuisus. Philippus, os manuū siue lampadarum. Synthycan, loquelam siue ἀδολεξία quam nos dicere possumus cantilenam. Thessalonicam, festinans umbram statuere.

AD COLOSSENSIS.

A ristarchus, mons facturæ superflua. Archippus, longitudo operis siue insidiæ oris, uel insidiæ dilatati. Barnabas, filius consolationis. Colossis uoce factæ. Demas, silens. Epaphra, frugifer, uel equidem uidens. Iesus, saluator. Iustus, parcens, siue ipse elatus. Ierapoli, iudicio superiori. Laodicia, tribus amata domini, sed melius natiuitas expectata. Lucas, ipse confurgens, aut ipse eleuans. Marcus, sublimis mandato siue amarum uel certe attritus atq; limatus. Nympham, applicitam ori eorum. Onesimo, decore siue respondenti. Tychicus, tacens.

AD THESSALONICENSIS.

A Chaia, frater meus quis, siue frater meus dominus. Athenæ, in tempore dissipata. Siluanus, missus. Satanas, aduersarius siue transgressor.

AD HEBRAEOS.

A Brahā, pater uidens multitudinē. Ægyptus, tenebræ siue angustia. Aaron, mons fortitudinis. Abel, luctus. Barac, fulgurans. Cain, possessio. Dauid, desiderabilis siue fortis manu. Enoch, dedicatio. Esau, rubeus siue aceruus lapidum. Ebraeus, transitor. Faraon, nudauit eum siue dissipauit eum. Fese, transcensus, quod interpretatur pascha. Gedeon, experimentū iniquitatis. Iesus, salus siue saluator. Iuda, cōsistens, uel laudator. Isaac, risus. Iacob, supplantator. Ioseph, addens siue augmentū. Iericho, luna, siue odor eius. Iepte, aperuit, siue aperientes. Leui, additus. Moses, palpās, uel leniēs. Melchisedek, rex iustus. Manna, quid nam est istud? Noe, requies, siue requiescēs. Raab, si per ain mediā literam scribatur, famē significat: si per he, impetū: si per heth, latitudinē. Sabbata, requies. Sarem, pax. Sara, princeps. Sampson, fol eorum. Sion, specula. Samuel, nomen eius deus.

DE TIMOTHEO.

A Lexander, leuans angustiam tenebrarum. Adam, homo. Galatia, translatio. Gallia, transferens. Diabolum, defluentē siue clausum in latomijis. Ephesum, uoluntas eius.

Eua

A Eua, calamitas, aut uita, siue uæ. Iamnes, marinus siue ubi est signū. Iambres, mare pellicum, siue mare in capite. Onesiphorus, respondens narrationem. Pontius, inclinans consilium. Pilatus, ore malleator, siue ore cōtundēs. Satanas, aduersarius. Ymeneus, dormitās.

DE TIMOTHEO.

A Sia, eleuatio. Archippus, longitudo operis. Aristarchus, mons facturæ superflua. Antiochia, paupertatis silentium. Aquila, dolens siue parturiens. Crescēs, tenebrosus. Carpū, scientē perspicue. Corinthus, oritur ipse. Claudia, spes tranquillitatis. Dauid, desiderabilis, uel fortis manu. Demas, silens siue terrenus uel sanguineus. Dalmatiā, paupertatē grandē. Eunice, ornantis. Eucodiam, apprehendentē dominū. Ermogenes, uomens eos in ualle, sed melius mons scrutatus. Epheso, uoluntas eius. Erastus, frater uidens. Eubulus, cohabitator. Fygelus, occurrens siue aduersarius. Filonem, faciem dei. Filethus, declinans siue os meū. Galatia, magnifica siue translatio. Iconiū, uocatā siue duram, sed melius ubi est calamus. Loide, ἀφιλητιθωσι, id est, quæ consecuta est utilitatem. Lystris, utilitas angustia uel tribulationis. Lucas, ipse cōsurgens, aut ipse eleuans. Linus, candidus siue tibicen. Moses, palpans siue contrectans. Membranas, apertas siue manifestas. Mileto, generare, siue qui est eius. Priscam, agnoscentē. Pudens, indutus consilio. Roma, excelsa siue tonitruū. Troadi, seruienti. Trophimum, dissoluentem thalamos.

DE TITO.

A Rteman, anathematizantem, siue conturbantem. Apollo, mirabilem. Cretam, uocationem consummatā. Nicopoli, germen protectionis meæ. Zenam, cōmotionem eius, siue cōmouens eum uel ipse requiescens.

DE PHILEMONE.

A Pphia, cōtinens, siue continentia uel libera. Archippo, longitudo operis. Demas, silens. Epaphran, quem nos crescentem, siue augmentum possumus dicere. Filemoni, mire donato, uel certe os panis eorum. Onesimum, respondentem.

DE APOCALYPSI IOANNIS APOSTOLI.

A Sia, elatio. Amen, uere siue fideliter. Aser, beatitudo, siue beatus. Ægyptus, tribulatio. Armageddon, cōsurrectio tecti, siue cōsurrectio in priora: sed melius mons elatunculis uel mons globosus. Alleluia, laudate dominum. Balaam, uanus populus. Balac, elidens. Benjamin, filius dexteræ. Babylon, confusio siue translatio. Diabolus, deorsum fluens. Dauid, desiderabilis. Ephesus, uoluntas mea, siue cōsiliū meum. Euphrate, frugifero. Filadelfia, saluans hærentem domino. Gad, tentatio. Gog, δῶμα, id est tectum. Iezabel, fluxus sanguinis, uel fluens sanguine, sed melius ubi est sterquilinum. Isachar, est merces. Iesus, saluator. Ioseph, adaugens. Laodicia, tribus amabilis Domino, siue fuerunt in uomitu. Leui, additus. Labbadon, perdens pro eo quod est interficiens, sed melius solitarius eorū. Manna, quid est hoc? Manasses, obliuiosus siue obstupescens. Michael, quis ut deus. Magog, de domate, hoc est de tecto, siue quod est tectū. Nicolaitarum, effusio, siue ecclesia languens, uel stulticia ecclesie languentis. Neptali, conuersantis. Paulo, ori eorum, siue ori tubæ. Pergamo, diuidenti cornua eorum, uel dissecanti uallem. Ruben, uidete filium siue uidete in medio. Smirna, cantico eorum. Sardis, principi pulchritudinis. Satana, transgressor, siue aduersario. Symeon, audientis tristitias. Sodoma, pecori tacenti. Zabulon, habitaculum pulchritudinis.

DE EPISTOLA BARNABAE.

A Brahā, pater uidēs populū. Adā, homo. Amalech, populus lingēs siue populus brutus. Dauid, desiderabilis. Eua, calamitas, siue uæ, aut certe uita. Ephraim, frugifer, siue ubertas. Manasse, oblitus. Nahum, germē. Rebecca, patiētia. Sabbata, requies. Sion, specula. Sina, mensura, mandatum uel tentatio. Satan, aduersarius, siue præuaricator.

Index ternionum in tribus prioribus epistolarum Hieronymi tomis.

AABBCC abcdefghijklmnopqrstuvwxyz aa bb cc dd ABCDEFGHIKL
MNOPQRSTVXYZ Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh aa bb cc dd ee ff gg hh ii kk ll mm nn
oo pp qq rr ss tt uu xx yy zz AABBCCDD.

Omnes terniones, excepto bb primi tomis, & DD quaternionibus.

